A MAGYAR
HIRLAPIRODALOM TÖRTÉNETE

1780-tól 1867-ig.

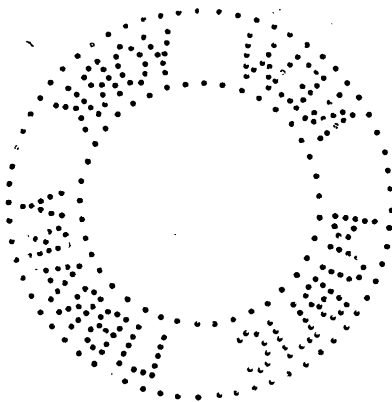
A MAGY. TUD. AKADÉMIA ÁLTAL AZ ATHENAEUM-DIJJAL JUTALMAZOTT PÁLYAMŰ.

IRTA

FERENCZY JÓZSEF.

BUDAPEST, 1887.

KIADJA LAUFFER VILMOS.

Budapest, 1887. Nyomatott Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdájában.

Nagyméltóságú

Dr TREFORT ÁGOST,

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI M. KIR. MINISZTER ÚRNAK,

A MAGY. TUD. AKADÉMIA ELNÖKÉNEK,

MINT A NEGYVENES ÉVEK HIRLAPIRODALMA EGYIK

LEGTEVÉKENYEBB MUNKÁSÁNAK,

MÉLY TISZTELETTEL AJÁNLJA

A szerző.

ELŐSZÓ.

Hirlapirodalmunk ezelőtt hét évvel ünnepelte keletkezésének századik évfordulóját. Sajátságos, hogy journalistikánk, mely gyakorta jelentéktelen dolgokra is nagyobb figyelmet fordít, mint a minőt megérdemelnek, e fontos momentumot majdnem észrevétlenül hagyta elröppenni. Egy-két közlönyünk emlékezett meg alkalmi czikkeiben e történeti jelentőségű mozzanatról, de állandó emléke nem maradt. Derék irodalmi s legtevékenyebb hirlapkiadó társulatunk, az Athenaeum, iparkodott az első magyar hirlap megindulásának százados évfordulóját emlékezetessé tenni, midőn 100 darab aranyat bocsátott rendelkezésére a magy. tudom. Akadémiának, pályadijul hirlapirodalmunk történetének megirására. A pályázat kihirdettetett, de eredménytelen maradt, kihirdettetett még egyszer, s ismét eredménytelenül, még csak jelentkező sem akadt, ki feldolgozására ajánlkozott volna. Az Akademia más megoldási módot keresett s nyilt pályá-

zatot hirdetett a kérdésre, megelégedvén tervrajz s egy kidolgozott részlet beküldésével, melynek alapján a müvet megbizás utján iratja meg. Ez sem vezetett eredményre. Magam nyújtottam be tervrajzot, de az Akademia mellőzte, mert a munka egy kidolgozott részlete nem volt mellékelve; — és negyedszer is kihirdette a pályázatot ismét nyilt pályázat alakjában.

Midőn a kérdés feldolgozásához fogtam, ámbár ismertem a nehézségeket, de csak munka közben győződtem meg igazán rólok. Nemcsak a mi irodalmunkban nem találtam müvet, mely irányadóul szolgálhatott volna, hanem a külföld irodalmában sem. Sem az angol sem a franczia hirlapirodalomnak története nincs megirva. James Grant: The Newspaper Press. London 1871. és Eugen Hatin: Bibliographie historique et critique de la Presse periodique française mindkettő testes mű, de nem története az időszaki sajtónak, csak bibliographiája. A német irodalomban volna egy némileg tájékozó munka: Geschichte des deutschen Journalismus von R. E. Prutz, de ez töredék mű, csak az első könyv I. II. fejezete van meg 1713-ig. A szerző könyve előszavában maga jelenti ki, hogy belefáradt a munka nehézségeibe. Saját felfogásom szerint kellett tehát tervet készítenem.

Előmunkálatok sem levén irodalmunkban, kivéve tevékeny bibliographusunknak id. Szinnyei Józsefnek a Vasárnapi Ujság hatvanas évi folyamaiban megjelent becses, bár itt-ott még hiányos adatai, magam fogtam hozzá a levéltári kutatáshoz. És itt hálás köszönettel kell megemlékeznem az orsz. levéltár igazgatójának és tiszti karának előzékenységéről, melylyel kutatásaim közben támogattak.

Midőn hirlapjaink áttekintéséhez kezdtem, lépten-nyomon éreztem a hirlap-könyvtár hiányát. Sok esetben kellett az orsz. közkönyvtárak mellett vidéki, sőt külföldi könyvtárak segítségéhez is folyamodnom, s hogy e segítségben részesültem, a Nemzeti Muzeum könyvtára és az egyetemi könyvtár igazgatóinak tartozom érte köszönettel, kik szivesen kieszközölték számomra a bécsi, berlini és kolozsvári könyvtárakból használatra kért régi hirlapokat.

A mennyire orsz. közkönyvtárainkban hirlaplapjainkhoz hozzáférhettem, mindent áttekintettem, semmiről nem szólok, a mit nem láttam, pedig iparkodtam minden nevezetesebb vállalatról legalább említést tenni. Müvem 1840-ig bibliographiai szempontból is majdnem teljesnek mondható.

Iparkodtam nemcsak anyaggyüjteményt, hanem feldolgozott historiát is adni s ezért gyakran

még magán tudakozódásokra is rászorultam, e tekintetben Pulszky Ferencznek, a Nemzeti Muzeum igazgatójának tartozom legtöbb köszönettel, ki a harminczas és negyvenes évek politikai eseményeire sok felvilágosítást, útmutatást adott.

Érzem, hogy minden iparkodásom daczára is sok a hiány adataimban, sok a pótolni és megigazítani való a feldolgozásban. Az előbbinek hiányait kifogja egészíteni a majdan felállítandó, de már rendezés alatt levő hirlapkönyvtárunk, az utóbbi fogyatkozásokat egyes korok és korszakok monographiaszerű feldolgozásai fogják pótolni.

Ha müvemmel közmüvelődésünk ügyének csak annyi szolgálatot tehetek is, hogy más hivatottabbakat munkára ösztönzök vele, három évi fáradozásom nem volt hiába való.

Budapest, 1887. április 29.

Ferenczy József.

BEVEZETÉS.

Az időszaki sajtó eredete. A fontosabb történeti események időnkinti közzététele. Időhöz nem kötött röpivek. A legrégibb újságlevelek. Az első magyarországi hirlap: *Mercurius*. A Bél Mátyás: *Nova Posoniensia*. A magyarországi időszaki német sajtó: *Ofnerischer Mercurius. Pressburger Zeitung, Ungrisches Magazin, Merkur von Ungern* stb,

A hirlapok eredete az emberi müveltség őskoráig vihető vissza. Évszázadokkal a könyvnyomtatás feltalálása előtt voltak már irott hirlapok, melyek — igaz — épen oly kevéssé hasonlíthatók össze mai hirlapjainkkal, mint a könyvnyomtatás feltalálása után két évszázadig megjelenő ilynemű sajtótermékek; — de a rómaiak *Acta Diurnái*, e hirgyüjtemények a nyilvános büntetésekről, jutalmakról, diadalmenetekről, vagy az imperatorok és családtagjaikra vonatkozó személyi hirek publicatioi csakúgy hirlapul szolgáltak azon kornak, mint mai közönségünknek, a maga *Times*-ja, *Figaro*-ja, *Allgemeine Zeitung*-ja, vagy *Pesti Napló*-ja.

Még a könyvnyomtatás feltalása után is divatoztak az írott hirlapok, mint a velenczeiek *notizie scritte* czimű kéziratban terjesztett tudósításai kereskedelmi vagy hadi dolgokról, melyeket a közönség egy-egy *gazeta*-pénz lefizetése mellett olvashatott, honnan a hirlapok franczia elnevezése (Gazette) származott. De már a XV-ik században

találunk nyomtatott hirlapokat, illetőleg időhöz nem kötött *röpiveket*, vagy miként később nevezték: *újságleveleket*, melyek egy-egy fontosabb történeti eseményt irtak le, s a népek kiváncsiságának kielégítésére Európa-szerte vitettek.

Ily fontos események voltak különösen új világrészek fölfedezései, a török háborúk, melyek egész Európa közérdeklődése tárgyait képezték. Siettek is az ily események híreit sajtó utján sokszorosítani s velök az egész olvasó világot elárasztani. Legrégibb ily röpivek Velenczéből, Olaszországból kerültek ki, melyeket a németek siettek lefordítani s *Zeitung*, legtöbbször pedig *Newe Zeitung* czim alatt kiadni. A legrégibb röpivek közé tartozik az Augsburgban 1474-ben nyomtatott *Vermerckt den gemeine Auschlag* kezdetű. Nemzeti Múzeumunk legrégibb ilynemű nyomtatványa: *Uan deme guaden thyrane Dracole wyda* czimű 1480 tájáról, és *Hofmer vonn turcken* czimű 1483-ból három nyolczadrétű levélen közölt tudósítás Mager Bertoldtól György palota grófhoz, mely a Krajnába beütött török seregek kegyetlenségéről szól.

A fölfedezésekre vonatkozó tudósításokból áll a budapesti tudomány-egyetem könyvtárának két legrégibb újságlevele, az egyik *Mundus Novus* 1504-ből latin nyelven az új világrészről, — a másik *Copia der Newen Zeytung aus Bresillg Landt* 1505-ből Braziliáról szól, czimlapján kezdetleges kivitelű fametszettel, mely a tenger közepén álló szigetet s dagadt vitorlájú hajókat ábrázol. Egy másik példánya e röpívnek a lipcsei egyetemi könyvtárban van.*)

Érdekesek a mohácsi csatáról szóló azon egykorú

*) Prutz: Geschichte des deutschen Journalismus 107. l.

újságlapok, melyek Nemzeti Múzeumunkban őriztetnek. Az elsőnek czime: *New Zeyttung wie der Turckischen Keyser mit dem König von Vngern dye schlacht gethan hat, auff den tag Johannis enthauptung. Im Jar MDXXVI.* Az egész tudósítás nem sok hitelt érdemlő, mert az eseményeket, különösen a neveket, részint elferdítve, részint nem híven közli. Hitelesebb a második: *Newe Zeyttung wie die Schlacht in Vngern mit dem Tüerkischen Keyser ergangen* stb., mely részletesen leírja a magyar tábor lassú gyülekezését és szervezését, a támadt surlódásokat és viszálykodást, a laza fegyelmet és készületlen támadást, az árulásról keringő híreket, Budavár bevételét, stb.

A harmadiknak teljes czime a következő: *Newē zeyttung, wie es mit der Schlacht zwüschen dem Künig von Vngern, und dem Türckischen Keysser ergangen. Item. Wie der Künig von Hungern umb ist kommen. Item, wie der Türck die Statt Ofen erobert Vund wie Graff Christoffel Kriechisch Weyssenburg wider ingenommen hat. Item auch, wie Ferdinandus das Küniglich schwert aus Behem empfangen hatt. Vff Symon und Jude abendt. Anno XVC. XXVI.* *)

A XVI. század hosszú sorát mutatja fel az ily időszaki röpiveknek, melyek habár egykorú eseményeket jegyeztek is fel, történelmi forrásul ritkán használhatók, nem is ebben, mint inkább könyvészeti ritkaságukban fekszik érdekességök. Néha ugyan történelmi szempontból is figyelmet érdemlő oldalról világítják meg tárgyukat, de az előadás gyakran meglepő naívságai, vagy a fordítás megbízhatatlansága, levonnak történelmi becsükből. Sokszor bajos

*) Ismertette Fraknói Vilmos: *Magyar Könyvszemle* 1876. 8. l.

meghatároznunk, eredetivel vagy fordítással van-e dolgunk, máskor a czimlap határozottan mondja, hogy fordítás, mint a következő: *Ein Summari der Türckischen Botschafft werbung, an die Herrschafft zu Venedig, in Welscher sprach beschehen, sampt des venedischen Senats gegebne antwort. Copia eins Brieffs dem Cardinal von Neapolis zugeschickt, inhaltend die anzal der Türckischen Armada Vnd Kriegsuolcks zu ross und fuss wider Italien. Zu Venedig gedruckt vnd yetzt von wort zu wort verteutscht. Anno 1537.* A czimlap turbános törököt ábrázol, balját kardjára támasztva, jobbjában függő pecsétes levéllel. Az ily gyarló fametszetes röpivek (*Fliegende Blätter*) gyakran emlékeztetnek bennünket a mai ponyvairodalom termékeire, noha tárgyaik legtöbbször országos események, melyek nem is annyira az alsóbb rendű néposztályt érdekelték, mint inkább az előkelő világot. A *Zeitung* elnevezés a mai értelemben épen nem illeti meg őket, mivel nem voltak folyó számmal megjelölve, megjelenésük sem volt időhez kötött. A francziák röpiveknek (*feuilles volantes*) nevezik.*) A czim rendszerint az események idejét s főbb körülményeit is megjelölte s így az egész lap tartalomjegyzékét képezte. Diszítésére gyakran egy-egy silány fametszet szolgált, mely gyarló illustratiokat csak a XVII. század kezdetén váltják fel a gonddal készült s nem ritkán igen költséges és aránylag igazán sikerült díszes rajzok és rézmetszetek.

E nagyszámú újságlevelek vagy röpivek a XVI. szá-

---

*) C'étaient lá des embryons du journal, mais non le journal. Bibliographie historique et critique de la presse periodique française par Eugène Hatin.

zad végeig tartották fenn magukat.*) Nyomtatási helyük többnyire Olasz- és Németország, de volt Angliában is 1527-től, Francziaországban is a század 2-ik vagy 3-ik tizedétől fogva, sőt hazánkban is nyomatott több ily röpív Manlius János vándornyomdájában Monyorókeréken. 1587-ben került ki egyik *Newe Zeitung aus Ungern* czimen. Ez volt egyike az első magyarországi röpiveknek, mely ritkaságánál fogva igen becses. Egy másik unicum példány [1]) a következő czimet viseli: *Newe Zeittung Vnd Wundergeschiecht, so zu Constantinopel den 10 Februarij dieses 1593. Jar offentlich am Himmel gesehen vorden,* stb..... *in Gesangweiss verfasset durch A. M..... Gedruckt zu Schützing in Hungern bey Hansen Männel Anno 1593.*

A XVI. század végén 1590-ben Lautenbach Konrád a *relationes* néven is ismert egyszerű újságlevelekből rendszeres, időhez kötött folyóiratot szerkesztett *Relationes semestrales* czimen. E latin és német nyelven írt félévi tudósítások képezték az első lépést az időszerint megjelenő, rendes hirlaphoz, s első folyamai oly közkedveltségnek örvendtek, hogy második kiadást is értek. A vállalat folytonos virágzásban — bár megváltozott czimmel — két századig élt, nem csoda, hogy nem sokáig maradt versenytárs nélkül. 1597-ben Köllnben megindult egy más, félévenkint megjelenő folyóirat *Historische Beschreibung* czimen, sőt ugyanazon évben *Egenolff* Keresztély örökösei egy, hazánkra vonatkozó félévi folyóiratot adtak ki a következő czimen: *Vngerischer vnd Siebenbürgischer Kriegshändel Ausführ-*

---

*) Bibliographiai jegyzékük E. *Weller*-nél *Die ersten deutschen Zeitungen,* és *Kertbeny*-nél *Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok.*

[1]) Ráth György úr birtokában van.

liche Beschreibung, was sich von dem Herbst dess vergangnen 96. Jahrs, biss auff den Früling dieses lauffenden 97. Jahrs, zwischen dem Erbfeindt Christlichs Namens dem Türcken, vnd den Christen, so wol in ober als vnder Vngarn, Siebenbürgen, Wallachey, Moldaw, Poln, Bulgaria, Persia etc. Inn Schlachten, Scharmützeln, einnemung der Länder, Stätt, Vestungen vnd andern Sachen, von einem vnd dem andern theil, denselben Krieg belangendt, gedenckwürdigs verloffen vnd begeben.

*Alles mit sondern fleiss auss vielen glaubwürdigen schrifften, dem Christlichen Leser zu Erinnerung vnd Ermahnung, vnserm Christlichen Kriegsvolck Sieg wider diesen grewlichen Feindt, zuerbitten zusamen getragen. Durch Jacobum Frey der Historien vnd Wahrheit Liebhabern. 1597. Frankfurt, bey Christian Egenolffs Erben.**) A nyolczadrétű négyives füzet csupán a török hadjáratról szól. Elmondja Hatvannak a keresztények által történt elfoglalását, részletesen leírja az ostrom és ütközetek egyes mozzanatait, a törökök szívós ellenállását, majd későbbi lankadását és menekülését, a keresztények kegyetlen boszúját a hátramaradottakon, majd két török fogoly vallomásait közli, vagy a konstantinápolyi drágaságról szól, vagy az albánok lázadásáról, vagy Bécs félelméről s a lakosság meneküléséről, majd ismét a római jezsuitáknak az erdélyi fejedelemért mondott imáiról emlékezik meg stb., végül a füzetet áttekintő tartalomjegyzék zárja be.

Még ugyanazon évben, 1597-ben keletkezett Schweizban egy havi közlöny, de minden füzet más-más czimet viselvén, a vállalat szorosan csak a röpivek sorába helyezhető.

---

*) Nemzeti Múzeum. Hung. 822.

Az első rendes hirlap 1609-ben indult meg Strassburgban *Zeitung* czimen, ezt követte 1615-ben a *Frankfurter Zeitung,* melyet aztán néhány évtized mulva már majdnem egész Európa utánzott. Angliában az első hetilap 1622-ben indult meg *News* czimen, Francziaországban a Renaudot orvos által kiadott *Gazette* 1631-ben, Svédországban 1643-ban, Dániában 1644-ben, Németalföldön 1656-ban, Olaszországban 1684-ben, Skócziában 1699-ben, Oroszországban 1703-ban, Ausztriában ugyanazon évben indult meg a bécsi *Mercurius* 4 negyedrétű levélen, Amerikában 1704-ben, Magyarországon 1705-ben (latin nyelven), Finnországban 1771-ben, Magyarországon magyar nyelven 1780-ban, Törökországban 1825-ben.

Az első napi lap Londonban jelent meg 1702. márczius 11-én *Daily Courant* czimen, Francziaország csak 1777. január 1-én indítá meg első napi lapját *Le journal de Paris* czim alatt. Magyarországon csak 1848-ban kezdődtek az első napi lapok. Legelső volt a *Budapesti Hiradó,* mely hetenkint hatszor jelent meg.

A tudományos folyóiratok közül Párizsban indult meg az első: *Journal des Savants* czimen 1665-ben, az angoloknál még ugyanazon évben vette kezdetét a *Philosophical Transactions.* Több mint másfél évtized telt el, mig a németeknél az első tudományos folyóirat megindult latin nyelven, a lipcsei *Acta Eruditorum* 1682-től, mely tovább mint egy századig élt és a kor összes tudományos mozgalmairól tájékozta olvasóit. Havonkint jelent meg egy-egy két ives füzet, a legtöbbször illustratiokkal, s közölt ismeretterjesztő czikkeket, könyvismertetéseket, tudományos buvárlatokat a theologia és egyháztörténet, a jogi, orvosi és természettudományok, mathematika, történet, földrajz, philosophia

és nyelvészet köréből. A folyóirat nagy elterjedettségnek örvendett, olvasták a müvelt világ minden részében és egy századon át a világ legkitünőbb tudósai közreműködésükkel támogatták.

Változatos tartalmat legelőször az angol lapokban tapasztalunk, ezeknél már a XVIII-ik században együtt találunk személyi hireket, tudományos értekezést, ülésekről szóló tudosításokat, adomát, könyvhirdetést, szerelmi kalandleirást, városi ügyek tárgyalását stb. stb. Mindamellett a lap izléses kiállítását, rendszeres beosztását, a különféle rovatokat a francziák hozták divatba. A mai vezérczikk és tárcza franczia szerkesztők találmánya.

Érdekesek a lapok kezdetkori elnevezései. Szerették kezdetben a mythologiai neveket. A római istenek hirvivőjéről, Mercuriusról, mely a gyorsaságot is jelentette, nevezték az angolok az *English Mercuryt*, a francziák a *Mercure François*-t; nálunk az első latin nyelvű lapot *Mercurius Hungaricus*-t, később: *Igazmondó Magyar Merciuriust (Mercurius Veridicus ex Hungaria).* Igy keletkeztek: *Magyar Merkurius* (1792.) *Hebe, Klio, Aspasia, Aurora, Hajnal.* Az olaszoknál ismert volt a *Notizie, Osservatore,* (nálunk *Szemlélö), Diario* (nálunk *Napló),* a latin *Diurná*-ból. A latin nyelvű lapoknál a *Nova* (Újság); *Nova Lipsiensia, Nova Posoniensia. Ephemerides* (ἐπί ἡμέρα, napról-napra) *Ephemerides Lipsienses,* nálunk *Ephemerides Budenses, Ephemerides Posonienses.* A hirek közvetítésére szolgáló eszközök is kölcsönöztek neveket a hirlapoknak gyakran a megjelenés idejével kapcsolatban: *Morning Post, Daily Telegraph, Courier de France, Samstags Zeitung,* nálunk: *Esti Lapok, Magyar Kurir, Magyar Hirnök, Hétfői Lapok, Vasárnapi Ujság.* Angol lapok

az égboltozatról is kölcsönöztek elnevezést: *Sun, Star;* nálunk Moth András 1830-ban tervezett egy *Nap* czimű lapot; később voltak *Napkelet, Luna-Agramer Zeitung.* Későbbiek azon lapok, melyek nevüket irányuktól vették, például: *Gazettes d'agriculture, Damen Zeitung, Rendőri Lapok,* modernek az ily elnevezések: *Egyetértés, Közvélemény, Haladás.* A régibb lapoknál gyakran hangzatos jelszókat, mottókat is találunk, pl. a *Londoni Nap* ily jelszóval jelent meg: *Solem quis dicere falsum audeat!* Egy más lap ezt viselte homlokán *Relata refero.**) A *Wienerisches Diarium* jelszava volt egy időben: *Esse quam videri bonus maluit,* nálunk a *Magyar Kurir* egy ideig ily jelszóval jelent meg: *Plus ultra.*

Miként még a mai angol lapokban is sokféle hirlapi sajátszerűséget, furcsaságot találhatunk, úgy már a régebbi időkben is voltak ilyenek. Például midőn 1713-ban behozatott a hirlapbélyeg, egy angol szerkesztő, hogy kijátszhassa ez intézkedést, vászonra nyomatta hirlapját s naponkint *Politikai Zsebkendő* néven bocsátotta közre.

Mennyire voltak hazánkban elterjedve a XVI. és XVII. század röpivei és újságlevelei, bajos meghatároznunk, mert főuraink hátramaradt s eddig átkutatott könyvtárai igen kevés anyagot foglalnak magukban e tárgyra vonatkozót, pedig mint a fentebb említett *Kriegshändel* mutatja, legnagyobbrészt hazánkra vonatkozó röpivek is voltak külföldön. Hasonló a Velenczében olasz nyelven megjelent *Diario D'Ungheria,* mely 1616-ban indult meg s hetenként kétszer 4—10 lapon kis zsebkönyv formában

*) Schwarzkopf: Ueber Zeitungen.

hozott rövid, többnyire a hadseregre vonatkozó tudósításokat.*)

Legelterjedtebb volt hazánkban a mai *Wiener Zeitung* elődje: a *Wiennerisches Diarium,* mely a magyarországi eseményekről is bőven megemlékezett, de rendszerint elferdítve közölt mindent. Rákóczy hadjáratairól a legképtelenebb hireket közölte, a császári hadak győzelmeinek magasztalásaiban épen oly hazug túlzásokig jutott, mint a mily kicsinyléssel szólt a magyar »lázadókról,« úgyannyira, hogy a magyarok következetesen csak »nyomtatott hazugságoknak« nevezték a bécsi hivatalos lapot. [1]) Ezen körülmény hozta létre az első magyarországi közlönyt, mely latin nyelven, kezdetben hetenkint *Mercurius Hungaricus* czimen adatott ki s küldetett a külföldi követekhez, fejedelmi udvarokhoz és terjesztetett a hazában is a bécsi lap által kürtölt rágalmak ellensúlyozására. A lapnak teljes évfolyamai — fájdalom — még mindeddig nem kerültek elő, de Thaly Kálmán nyomozásaiból [2])

---

*) L. a budapesti egyetemi könyvtárban.

[1]) ..... Quod autem domesticarum rerum causam attinet, video Dominum Gortholt ex affectu et zelo suo quo erga nos ducitur, inpatienter ferre, quod fides nostris non datur novellis et Viennensia praevalent mendacia, non mirum : quia crebriora ; certum quid quid *Mercurius* continet : pro veris habenda sunt ; sufficitque interdictum mentientis, menstruum cum veritate circumire Mercurium. Binas Viennenses gloriantur victorias in typo, deflent in quarteriis, ridemus ea quotidie, dum Moraviam visitant. Posonium et Viennam circumvolant copiae nostrae, que Martius feret *Mercurius ;* Leucsoviensem proditionem declarat Februarius.

Archivum Rákoczianum VIII. k. 212, 213. ll.

[2]) L. Thaly Kálmán : *Az első hazai hirlap.* M. tud. Akad tört. Ért. VIII. k. IV. sz.

tudjuk, hogy előbb heti lap volt *Mercurius Hungaricus* czimen, később havi közlönynyé változott s czimét is megváltoztatta és *Mercurius Veridicus ex Hungaria* lett. 1705-től 1711-ig élt s Rákóczy táborozásainak hadi eseményeit sorolta el. A kor szokása szerint közönségesen csak *gazeták*-nak vagy *novellák*-nak nevezték, így szól róla például gróf Bercsényi Brenner préposthoz — 1710. febr. 15-én — irt levelében: »Az magyar gazétákat megküldöttem, s hogy continuálni fogjuk, megirtam.« *)

A legkorábbi számot 1705-ből, mely még az első czimet viselte, Szalay László találta meg a Károlyiak levéltárában s róla kivonatot készített.[1]) E kivonatból hiányzanak a záradékul közölt erdélyi hirek *Ex Transylvania die 23 Maji* felirással, melyek között szó van Ghymesi gróf Forgách Simon erdélyi parancsnoknak Medgyesen időzéséről, Rabbutin császári tábornokról, ki Szebenben semmi ellenségeskedést sem kisérlett meg, végre gróf Pekry tábornokról, ki Rabbutin levelezését elküldé a fejedelemnek, hogy alaptalanul gyanusított hűségét ezzel is bebizonyítsa. »A correspondentia — írja — confidentia et Dominio Rabbutiniano libera Nos Domine.«[2]) Még ugyanazon évben változtatta meg czimét a lap s vette fel az *Igazmondó* nevet, mint ezt az augusztus vége felé kiadott szám bizonyítja, melyben Bercsényi győzelmére vonatkozólag a következő észrevétel foglaltatik: »Et siquidem praetitulatus Generalis ordines habet, ulterius quoque ibidem se reti-

*) Arch. Rákoczianum. VIII. 186. l.

[1]) L. magyar fordításban Thaly Kálmántól *Vasárnapi Ujság* 1866. 11. sz.

[2]) *Mercurius Hungaricus* 1705. a berlini császári titkos levéltárban.

nendi, antequam hae Novellae ad manus Exterorum veniant.« *) Az eddig előkerült néhány szám tartalma, valamint többnek fogalmazványa, mindenekfelett pedig az egyes számokra vonatkozó egykorú hivatkozások és tudósítások kétségtelenné teszik, hogy az első magyarországi rendszeres hirlap az 1705-ben megindult *Mercurius* volt, mely mintegy 6 évi fennállása alatt azon idők kivánalmainak megfelelően repraesentálta a magyarországi időszaki sajtót.

A szatmári békekötés után egy évtizeddel később 1721-ben indult meg Bél Mátyás szerkesztésében Pozsonyban a második, szintén latin nyelvű hazai hirlap, a *Nova Posoniensia* [1]) hetenkint pontosan 4 negyedrétű lapon, minden hóban az utolsó számhoz *Syllabus rerum memorabilium* czimen egy melléklap csatoltatván, az azon hónap nevezetesebb eseményeiről. Az 1721. szeptemberi szám V. János Portugallia királyának törekvéseiről szól, melylyel egy hazai tudós társaság létrehozásán fáradozott. Ezután elsorolja Anglia, Belgium, az éjszaki hatalmak, Spanyol-, Franczia- és Németország fontosabb hireit, végül rövid hét sorban Magyarországról is megemlékezik. Szakolcza pusztulását említi, melyet az augusztus 24-ki tűzvész okozott. Szól továbbá a Felségnek azon parancsáról, melyet Pálffi Miklós nádorhoz intézett, hogy ez a közelgő tél alkalmából az október közepére Pozsonyba összehitt rendekkel tanácskozzék a katonaságnak téli szállásokba elhelyezéséről s a jövő évi adóról. Végül megjegyzi, hogy a vallási panaszok tárgyalására kiküldött bizottságról még semmi bizonyosat nem hallani. Záradékul szerkesztői csillag alatt egy kis

*) *Mercurius Veridicus ex Hungaria* 1705. A berlini csász. titkos levéltárban.

[1]) Legteljesebb példánya a magy. tud. Akadémia könyvtárában.

leirást ad Szakolcza eredetéről, fekvéséről, termékenységéről. Hasonló tartalmúak a melléklap többi számai is; az egyes országok nevezetesebb eseményeinek feljegyzéseivel, valamennyiben Magyarországról is 4—10 sornyi rövid tudósítással. A főlap kezdetleges fametszetben egy angyalt tüntet fel, jobbjában Ausztria, baljában Magyarország czimerével. Ezután következik a szöveg, mely Európa különféle nagy városaiból vett hirekből áll. Ázsia, Áfrika, vagy Amerika valamely fontosabb része csak ritkán fordul elő. Liszabon, Madrid, Párizs, London, Bécs, Varsó, Pétervár, Hamburg vagy más európai város szolgáltat néhány sornyi tudosítást. A sorozatot rendszerint Pozsony zárja be 4—5 sorral. Czikkről vagy bármiféle rendszeres olvasmányról szó sincs bennök, többnyire személyi hirek, uralkodók vagy családtagjaik és főrangúak házassági vagy halálhirei, az időjárás, elemi csapások, kereskedelmi apró hirek steff. képezik a rendes tudosításokat. Például: Az 1721. november 19-iki szám Párizsból leírja Cartouche, a hirhedt tolvaj szökését a börtönből, a pozsonyi tudosítás egy szokatlan égi tüneményt említ. A következő szám hágai tudosítása az orosz követ díszebédjén használt edények feliratait ismerteti. Legfontosabb közleményét képezik az oroszok és svédek között kötött béke pontozatai. A szerkesztő sehol sincs megnevezve a lapon, az 1721. deczember 31-iki számban, a nyomdász és kiadó Royer János Pál kiván a közönségnek boldog újévet. Ezután a szokott formában és tartalommal következnek a további számok. 1722-ben a lap a szt. Salvatorról nevezett jezsuiták kezébe került s még ugyanazon évben meg is szünt.

Alig két évi fennállás után második hazai hirlapunk is befejezte pályafutását, melynek fentartásáért pedig a

szerkesztő és kiadó mindent elkövettek. Leveleiben Bél a lapot barátjainak igen melegen ajánlá: »Nova posoniensia — irja Bohus György késmárki tanárhoz — apud nos imprimi coepta, eo Tibi commendo confidentius, quo sunt latinius scripta. Dabis ergo operam, ut ea publice, in ludo vestro queant legi. Pretium earum unacum mercede cursoris vix flor. 6. superabit.« *)

Bél Mátyás vállalatának megszünése után néhány évre a hazai német hirlapirodalom kezd életjelt adni magáról. Wallaszky 1765-re teszi kezdetét,[1]) valószinűleg az 1764. július 14-én megindult *Pressburger Zeitung*-ot értvén. Azonban már előbb, a század 3-ik vagy 4-ik tizedében keletkezett az első német lap Budán az *Ofnerischer Mercurius*. Teljes czime: *Wochentlich zweymal neu-ankommender Mercurius, die sowol in — als ausser Europa neueingeloffene Affairen, und Begebenheiten in sich enthaltend. Ofen, gedruckt und zufinden bey Johann Georg Nottenstein. 4. rét.* Legnagyobb részt külföldi lapokból átvett apró hirek képezték tartalmát a *Nova Posoniensia* mintájára, itt-ott rövid hazai tudosítással. A lap élettartama egy évtizedre tehető — mert biztosan megállapítanunk könyvtáraink hiányosságánál fogva nem lehet — de annyi bizonyos, hogy jelentőségben messze mögötte maradt Windisch pozsonyi első német hirlapjának.

Windisch Károly egyike volt hazánk legtevékenyebb kiadóinak, kinek nevéhez több egykorú német hirlap fen-

*) Haan L.: *Bél Mátyás.* A magy. tud. Akadémia tört. Értekezések. VIII. k. 8. sz.

[1]) Germanicas (relationes) suscepit Carol. Theophilus Windisch circa annum 1765. ibidem (Posoniense) typis Landererianis, quas continuauit Matthias Korabinszky, iam Daniel Tállyai.« *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria.* P. 433.

tartásának emléke fűződik. 1764-ben megindította a *Pressburger Zeitung*-ot, néhány évvel később két más időszaki szépirodalmi vállalatot, majd 1771-ben a *Pressburgisches Wochenblatt*-ot. Ez utóbbiak, bár rövid életüknél fogva sem gyakorolhattak valami mélyebb hatást olvasó közönségünk fejlődésére, de kiadójuk tevékenységének és buzgalmának dicséretes tanúságai. Az időszaki hazai német sajtó a XVIII-ik század végén csakoly szintelen, határozott irány nélkűl való, mint a külföld újságlapjai. A *Pressburger Zeitung* alakja, beosztása, tartalma egészen hasonlít a bécsi *Diarum*-éhoz vagy Bél Mátyás latin nyelvű lapjáéhoz. A lap hetenkint kétszer (szerdán és vasárnap) jelent meg egy-egy fél iven, szükség szerint egy vagy több levélnyi melléklettel megtoldva. Az egyes számok (erstes, zweites stb. Stück) a nagyobb városokról szóló pár sornyi tudosításból voltak összeszerkesztve, melyeket rendszerint Pozsony zárt be néhány sorból álló udvari hirekkel, vagy az elhunytak névsorával. Itt-ott már hirdetést is találunk benne, mi ekkor még a külföldi lapokban sem honosodott meg. A lap kezdetben igen csekély elterjedésnek örvendett, később azonban, midőn a tulajdonjog a városé lett, előfizetői anynyira felszaporodtak, hogy a kiadási jog bérlete a városnak nem megvetendő jövedelmi forrását képezte.*)

A hirlapok kezdetlegességének jellegét a kor folyó-

*) Gyárfás Károly cs. k. postafőnök 1800-ban összeállította a *Pressburger Zeitung* előfizetőinek számát, hivatalos kimutatásában megjegyzi, hogy 1764—1779-ig az előfizetők névsora nem foglaltatott jegyzékbe csekély számuk miatt, mert alig volt 15—20 előfizető. A jegyzék 1779-ben kezdődik, a midőn a lapnak 50 előfizetője volt, 1786-ban e szám 119-re emelkedik, de már a következő évben 79-re száll le, mig ismét 1790-ben újra 101-re emelkedett. 1773-ban Füessly pozsonyi

irataiban is visszatükrözve látjuk. Ezek sorában kiváló helyet foglalt el Windisch évnegyedes folyóirata: az *Ungrisches Magazin,* mely 8-ives füzeteivel 1781-től 1787-ig tartotta fenn magát, folytatását az 1791-ben megindult *Neues Ungrisches Magazin*-ban nyerte. Egyik is, másik is magasabb irodalmi szinvonalra törekedett, iparkodott a különféle izlésű olvasók várakozásait kielégíteni, ezért változatos tartalmú volt mindkettő, de nagyobb figyelmet érdemlő dolgozattal még sem találkozunk füzeteikben. Istvánfi, Zsámboki, Bonfini vázlatos életrajzai, Mária Terézia emlékezete, az első hazai nyomda, a Kárpátok ismertetése, Ferdinánd és Zápolya történetének jellemzése, Mátyás király könyvtárának ismertetése, mindmegannyi töredékes, hézagos vázlat, mely egy tudományos folyóirat hasábjain csak a kor szegénysége mellett tanúskodik. Még a *Magazin* magaslatára sem emelkedik a tudós Kovachich Márton Györgynek folyóirata a *Merkur von Ungern.* Tudományos szaklap volt ez a hazai közoktatásügyi állapotok ismertetésére, mely a hazai tanintézetek oktatói személyzetének névsorát közölte itt-ott egy latin vagy német nyelvű oktatásügyi értekezéssel vagy valamely könyvismertetéssel.

A magyar hirlapirodalom kezdetének igen gyarló mintát szolgáltattak a hazai idegen nyelvű hirlapok, e tartalmilag üres, szegényes kiállítású s szerkesztésben idegen minták után készűlt időszaki sajtótermékek. Mindegyiken ugyanazon hang vonul keresztűl, egyforma szintelenség,

---

polgár is szabadalmat kérvén egy általa megindítandó lapra, kérelmét azzal indokolja, hogy a *Pressb. Zeitung* csak a *Wiennerisches Diarum* kivonata, a házában alig hatvanan, azon túl meg épen nem olvassák. Az engedélyt meg is kapta.

Orsz. Levéltár. Helyt. tan. *1773.* 3211. sz.

hasonló iránytalanság jellemzi valamennyit. Egyik sem képvisel elvet, egyiknek sincs megszabott s következetesen vallott iránya, csupa esetlegesség és alkalmiság szüli egyik évfolyamot a másikra. Sem a beltartalom, sem a külső beosztás, a lap berendezése, összeállítása nem mutat haladást. A XVIII. század második felének német hirlapjai nem jutottak tovább a század elején élt latin hirlapnál. Nemcsak nálunk volt ez így, hanem külföldön is. A *Wienerisches Diarium* 1765-ben ugyanolyan beosztású volt mint 1825-ben, tartalmatlanságban pedig legkésőbbi számai vetekedtek a legkorábbiakkal. Nem csoda, ha nálunk is hasonló jelenségek mutatkoztak. A mint csekély volt hirlapolvasó közönségünk, épen úgy nem voltak hirlapirók sem. A szerkesztő rendszerint maga irta az egész lapot, ha itt-ott volt is egy-egy levelezője, annak magántudósításai szolgáltak neki forrásul, melyekből szintén a legtöbbször maga készített rövidebb-hosszabb czikket a lap számára. A hirlapolvasás nem szellemi szükségletűl szolgált, csak egy-két érdeklődő kiváncsiságának kielégítésére. Ennek pedig a szerkesztő maga is megfelelhetett a külföldi lapokból átvett vagy a levelezők által beküldött hirekből. A szerkesztőnek ritkán is volt nagyobb irói tehetsége, ha pedig volt ilyen közöttük, azt másnemű tudományos tevékenység foglalta el, a hirlapszerkesztés csak mellékes volt. Ezért nem találunk e hirlapokban valami új irány felé való törekvést. Az utódok hűségesen követték elődeik nyomdokait, s nem igen iparkodtak a közönség izlésének fejlesztését előmozdítani, vagy nem is igen volt hivatásuk hozzá.

Hirlapirodalmunkon igazán a lassú haladás nyomait észleljük. Ha valaki összeveti Bél pozsonyi latin hirlapját, a majdnem egy századdal későbbi pozsonyi *Ephemerides-*

szel, csodálkozni kénytelen; alig van különbség a kettő között. Még az 1837-ben megindult *Hirnök* czimű már jelentékenyebb politikai lapunk beosztása is, a *Nova Posoniensia* mintájára készült. Igazi tehetetlen conservativismus jellemzi csaknem az egész XVIII. század időszaki sajtóját.

Ime ilyen előzményei voltak az első magyar hirlapnak, mely 1780-ban indult meg Pozsonyban, az ország akkori fővárosában, a hazai időszaki sajtó tulajdonképeni székhelyén.

A magyar időszaki sajtó, melynek majdnem egy évszázadra terjedő történetét óhajtom e sorokban vázolni, tartalmára nézve háromféle, u. m.:

1. szorosabb értelemben vett *hirlapi-politikai,*
2. *szépirodalmi,*
3. *tudományos.*

Amint tartalmára nézve különféle, úgy irányára nézve is változó, így:

1780—1840-ig *encyclopadiai,*

1840—1850-ig *politikai,*

1850—1862-ig politikával kapcsolatban *társadalmi — belletristikai* irányú.

E felosztás nem azt akarja jelenteni, mintha egyik vagy másik korszak hirlapjai csak kizárólagosan a megjelölt iránynak hódolnának, mert minden korszakban többékevésbbé valamennyi irányt megtaláljuk, de annyi bizonyos, hogy a használt elnevezések az illető korszak hirlapirodalmának uralkodó jellegét képezik.

Addig, mig az államügyek majdnem kizárólag csak a kormány bureauinak képezték foglalkozása tárgyait,

mig politikai általános meggyőződés, közvélemény nem volt, politikai sajtó sem lehetett, mert időszaki sajtó és közvélemény egymással szoros kapcsolatban álló fogalmak. Az országgyülési tárgyalások 1832 előtt a politikai közéletnek halvány kifejezői voltak. Nyilvánosság pedig nem levén, az egész politikai élet a tanácsterem falai közé szorult. A mi politikára vonatkozó közlemény megjelent a hirlapokban, az nem volt egyéb apró hireknél, melyek nagy része idegen lapokból volt kölcsönözve. Annál változatosabbak voltak azonban a korábbi évtizedek közlönyei irányukra nézve. Egy és ugyanazon lap hasábjain a legheterogenebb közlemények jelentek meg, a mikre később, a század második felében, külön-külön közlönyök jöttek létre, azok korábban mind megfértek egy lap hasábjain.

Ily encyclopaediai összehalmozás még az úgynevezett irodalmi közlönyökben is uralkodott. Csak midőn a censura szigora enyhült, midőn a nyilvánosság s vele a sajtó szabadságának bizonyos neme életbe léphetett, csak ekkor lehetett szó egy-egy irányhoz való szorosabb ragaszkodásról.

A negyvenes években erősen külön vált a politikai sajtó a szépirodalomtól, mindegyiknek határozott programmal biró közlönyei levén, nem léphetett át egyik a másiknak mezejére. Ez időben élénk politikai élet fejlett ki, az időszaki sajtóban a politikai irány jutott uralomra, századunk ötödik tizede tehát valóban a politikai sajtó korszakának tekinthető. Ekkor támadnak első igazi politikai journálistáink, kik később is irányadó munkásságot fejtenek ki, sőt ekkor jut el közéletünk arra a forduló pontra, mely után állami és politikai átalakulásunk következik be.

Az időszaki sajtó és közélet terén új korszak nyilt meg a forradalom lezajlása után, midőn a nemzet életének minden ága mélyebbre ható fejtegés tárgya kezd lenni. A politikai sajtó specialis közjogi tételek magyarázatába bocsátkozik, napi rendre kerülnek a legváltozatosabb társadalmi kérdések fejtegetései, élénk tevékenység nyilvánul a szépirodalmi és tudományos sajtó terén s beáll az az idő, midőn az időszaki sajtó hű kifejezőjévé lesz egy modern culturnemzet nagyszabású szellemi mozgalmainak.

ELSŐ FEJEZET.

A magyar hirlapirodalom fejlődésének első korszaka.

1780—1840.

I.

Irodalmi s culturalis közállapotok a XVIII. század végén. A magyar hirlapirodalom kezdete. *Magyar Hirmondó*, *Magyar Kurir*, *Magyar Mercurius*, *Hadi és más nevezetes Történetek*, *Magyar Hirmondó* (új folyam), *Erdélyi Magyar Hirvivő*, *Bécsi Magyar Merkurius*.

A szatmári béke után irodalmunknak egy hosszú terméketlen korszaka következett. A század első felének békés éveit vallási egyenetlenségek és heves országgyűlési tárgyalások töltik be, később a török háborúk tartják folytonos izgalomban a nemzetet, majd a hétéves háború zaja riasztja el a múzsákat. Tovább mint egy félszázadon át az anyagi érdekek védelme és a politikai küzdelmek foglalták el a kedélyeket, az irodalmi élet tespedésben sinylett. Amade és Faludi a kor legkitünőbb költői, alig keltheténak némi figyelmet dalaikkal, Orczy versei kéziratban maradtak. A tudományos irodalom sem mutat örvendetesebb képet, a mi tudományos törekvés mutatkozik is — különösen a történetirás terén, az latin volt. Latinul szónokoltak törvényhozóink, latin nyelven irtak tudósaink, a nemzeti jel-

leg középnemességünk tétlen indolentiájában s a köznép patriarchális szokásaihoz való ragaszkodásában tükröződött. Hiányzott a keblekből a fogékonyság a szellemi haladás iránt, a közérdeklődés nem terjedt túl az országgyűlés tanácskozásain, s midőn országgyűlés huzamosb ideig nem tartatott, a vármegyéknél végződött a nemzetnek a közügyek iránti részvéte. Mig Francziaországban XIV. Lajos kora világraszóló irodalmi müveket hozott létre, s a szomszéd Bécsben is európai izlés és szellem honosodott meg, nálunk Magyarországon középkori állapotok uralkodtak. Hozzánk nem hatott el a müvelt külföld eszmeáramlata, ha egy-egy gazdag nemes ifjú ellátogatott is valamely külföldi egyetemre, ritkán hozott vissza magával egyebet kalandjainak emlékeinél s egy kis jogi vagy theologiai ismeretnél, mely épen elég volt arra, hogy hivatalba léphessen és ezután életét boldog egyszerűségben élje le. Általános szellemi mozgalomról, tudományos életről szó sem volt. Igy akarta ezt a bécsi kormány, mely chinai fallal zárta el Magyarországot a müvelt külföldtől, mely éber figyelemmel őrködött, hogy külföldi hirlap vagy szabadszellemű, felvilágosultságot terjesztő sajtótermék ne igen jusson Magyarországba. Mert egy öntudatára ébredt erős Magyarország meggátolta volna az egységes birodalom oly rég táplált kedvencz eszméjét.

Az ekként önmagára utalt nemzet annál erősebben ragaszkodott ősi szokásaihoz, erkölcseihez, mi a centralisatio hiveinek ismét akadályul szolgált tervei keresztülvitelében, ezért a középnemesség társadalmi átalakítását kelle czélba venni. Az aristocratiát Mária Terézia kedvezgetései már az udvar körébe vonták, csak a középosztálynak nemzetiségéből való kivetkeztetése volt hátra. Alkalmas

eszközül kinálkozott erre a magyar testőrség szervezése, a mely azonban épen az ellenkezőt eredményezte s a visszahatás, melyet a testőrség irodalmi működése keltett, a magyar irodalom regeneratioját szülte. Bessenyei és testőrtársai látva nemzetük hátramadását tudományos készültséggel és lelkesedésük egész hevével fogtak irodalmi tevékenységükhez s egy évtized alatt nemcsak virágzásnak induló irodalmat, hanem annak közönséget is teremtettek. Érezték ők maguk, de a nemzettel is megértették, hogy minden nemzet csak saját nyelvén lehet nagygyá, ezért a nemzeti nyelv kimivelése egyik legszentebb hazafiúi kötelességnek tekintetett. És e kötelesség teljesítésére elkövettek mindent, irtak, buzdítottak és lelkesítettek. Egy félszázad mulasztásait pótolta egy évtized; az apathiába sülyedt nemzet feleszmélt és helyet követelt magának a müvelt nemzetek sorában. A kor lázas tevékenysége csakhamar létrehozta az időszaki magyar sajtót is. A nemzet, mely III. Károly uralkodásának idején beérte egy latin nyelvű hirlappal, Mária Terézia alatt megelégedett egy-egy német újsággal, II. József trónralépte előtt már magyar hirlapot kivánt. Ráth Mátyás indította meg az időszaki magyar sajtót, melynek a magyar irodalom és az általános müveltség terjesztésében napjainkig oly fontos feladat jutott.

1779. július 1-én adta ki Paczkó Ferencz Ágoston pozsonyi nyomdatulajdonos előfizetési felhívását a megindítandó első magyar hirlapra. Az »előre való tudakozás« szemrehányólag említi, hogy nemcsak Európa, hanem Amerika nevezetesebb városaiban is »irattatnak s nyomtattatnak eféle hirlelő Levelek«, csak hazánk maradt mind ez ideig hátra. Meg van ugyan győződve, hogy sokan vannak, kik örömmel fogadnának egy magyar újságot, ő tehát

elhatározta magát a *Magyar Hirmondó* kiadására évnegyedes előfizetés mellett. A lap ára egész évre postaköltséggel együtt 8 frt. A kötelezettség csak egy negyedévre terjedne, mely idő után, a kinek nem tetszenék, beszüntethetné, noha vállalata becsében bizott ő maga. »Arról felelek — úgymond — hogy akarmely külföldi Újságnál is ezek a Magyar Hirmondó Levelek alább valók nem fognának lenni.«

Időközben kiadói engedélyért is folyamodott, mielőtt azonban ezt megkapta volna, a Helytartó Tanács a fólyamodványt oly meghagyással küldte vissza Pozsony város hatóságához, hogy a hirlapkiadási szabadalommal biró Landerert véleményadásra hivja fel. Landerer, a *Pressburger Zeitung* s egyéb német hirlap tulajdonosa és kiadója a maga részéről semmi nehézséget sem támasztott, sőt Patzko kérvényét pártolásra ajánlotta.*) A város 1779. augusztus 27-iki tanácsüléséből újra felterjesztette a kérvényt Landerer véleményadásával, a maga részéről is hangsúlyozván a vállalat fontosságát, mely a közönségnek nemcsak mulattatására, hanem müvelődésére is szolgálna, a kereskedelemre és a kincstárra nézve is előnyös volna. A Helytartó Tanács ezek alapján az engedély megadását ajánlotta, melyet Mária Terézia 1779. november 19-én kelt rendeletében a censurának való előleges bemutatás feltétele mellett meg is adott. A kiadó azonban november hó 17-én már kiadta »a magyar hírlelő levelek eránt való tudósítást,«

---

*) .... justum sane esse videretur, ut instantionale ejus petitum nullum alioquin, prout opinor, praejudicium redolens. Idem Amplissimus Magistratus efficaci Interpositione sua altioribus Locis obsecundare dignetur. Orsz. levéltár. (Miscellanea) 3505.

mely a következő év elején meginduló hirlap programmját foglalta magában.

A tudosítás kiemeli, hogy felhivása kedvező fogadtatásra talált, mert nemcsak nagyszámú megrendelők találkoztak, hanem többen közreműködésüket is felajánlották. Jelenti, hogy a lap nyolczrétben hetenkint kétszer, szerdán és szombaton fog megjelenni fél iven. Egyes szám (levél) ára tiz pénz lesz. Szólni fog a külföldi és hazai nevezetesebb eseményekről. Mivel sokan azt vélték, hogy lapja csak kivonat és fordítás lesz más, külföldi lapokból, kinyilvánítja, hogy az iró »szégyenlené efélével az időt tölteni.« A külföldi eseményeket idegen hirlapok nyomán fogja ugyan adni mulattatva, hogy unalmat ne keltsen, szükség szerint magyarázatokkal megtoldva, de ez csak a tudosítások hitelességét fogja emelni; a hazai dolgokról pedig »jóakaró« levelezők fogják értesíteni a lapot. Az iró azok előtt, kik vele levelezésbe kivánnak lépni, megnevezi magát, — neve Rát Mátyás.

Ezután felkéri a kiadó a hazai tudósokat, hogy buvárlataik, tapasztalataik eredményét közöljék vele, melyek közlését igéri, igér továbbá könyvismertetéseket, a tanintézeteken lefolyó tudományos vitákat, születési, elhalálozási névsort, rövid, hathatós magyar beszédeket, elmés verseket, kereskedelmi hireket. A lap beosztásában a rendet a dolgokhoz kivánja szabni és nem megfordítva. Czélja első helyen a *hiteles,* azután a *bizonytalan* és végül a *költött* dolgokat előadni. Arra nézve, ha valaki tudósítását a lapban nem fogja találni, megjegyzi, hogy »nem lehet, nem tanácsos, nem illő, nem is szabad mindent kimondani, nem hogy irásban hirlelni.« A mi a lap nyelvezetét illeti, kijelenti, hogy a tiszavidéki-alföldi nyelvjárás vegyesen fog használ-

tatni a dunai és erdélyi nyelvjárással. Ha valaki »tisztességes« helyreigazítást küld, szivesen fogadják, különben számítanak az olvasó közönség elnézésére, hisz »valódi újság« az, a mihez kezdenek.

Ily előzmények után indult meg a »Felséges Tsászárné és Apostoli Király Asszonyunknak különös engedelmével *A Magyar Hirmondó* első levele« (száma) 1780. január 1-én. A döczögős hatméretű versekben irt beköszöntő legelőször is az uralkodót üdvözli, mert a lap létét a fejedelmi engedélynek köszönheti, ezután a haza egyházi és világi elöljáróit, kiknek vig hireket óhajt. A »tisztes posta-urak«-ról sem feledkezik meg, kiknek magát köszönettel ajánlja. A lap tulajdonképeni tartalmát a külföldre vonatkozó rövid tudosítások nyitják meg. Bevezetésül az időjárásról van szó, azután Cook angol hajóskapitány utazásáról és egyéb külföldi eseményekről. A hazai hirek közt elsorolja a közigazgatási és egyetemi tisztujításokat, azután egy német nyelvtan megjelenését tudatja, s több hely nem lévén, a hasonló dolgok folytatását a következő számra hagyja. A lap záradékát egy kiadói értesítés képezi a kezdet nehézségeire való utalással, mely egyes számok eltévedését okozhatta.

Ime az első magyar hirlap első számának tartalma. Nagyon meglátszik rajta a kezdet nehézségeivel való küzdelem. Ha összevetjük a század korábbi, idegen nyelvű hirlapjaival, igen csekély vagy épen semmi haladást sem tapasztalunk benne hozzájok képest. A magyar hirlapirodalomnak is csakúgy át kellett mennie a fokozatos fejlődés különböző állapotain, mint valamennyi másnak, ugyanazon tétovázó hang vonul keresztül rajta a megindulás első idején, mint minden egyéb kezdő korbeli hirlapon,

ugyanazon szintelenség és naivság jellemzi, mint akár a külföldi, akár a hazai egykorú időszaki sajtót. Korát megelőző álláspontra a Hirmondó épen úgy nem emelkedett, mint a nyomdokaiba lépő közvetlen utódai sem, mert egyszerre szakítni egy hosszú idők hagyományos szokásaival és a fejlettség oly fokán megjelenni, melyre csak a fokozatos, lassú emelkedés juttathat, oly rendkivüli tünemény lett volna, a minőre példát a nemzetek életében csak ritkán találhatunk. A hirlapszerkesztésnek is át kellett élnie a kezdetleges mesterség korát, mielőtt müvészetté lett volna. A hirlapok fejleszték az olvasóközönség izlését, s a közönség követelései ösztönözték haladásra a hirlapokat. E kölcsönös fejlődés szülte hirlapirodalmunk mai álláspontját s olvasóközönségünk mai igényeit.

A *Hirmondó* azért kora követelményeinek még is megfelelt, ezt mutatja elterjedettsége is. Megindulásakor 318 előfizetője volt, Francziaországba 5 példány járt, Spanyolországba 3. Kezdetnek mindenesetre kielégítő eredmény.

A szerkesztő a lapon nem volt megnevezve, csak nevének kezdő betüjét találjuk mindenütt a lap végén, mint a későbbi hirlapoknál is jó ideig. A szerkesztő Rát Mátyás, tudományos készültségű egyén volt, ki a hazai tanintézeteken bevégezvén tanulmányait, külföldre ment s a kor legjelesebb tudósainak előadásait hallgatta. Külföldről egy világlátott férfiú tapasztalataival és sokoldalú tudományos ismeretekkel tért vissza. Egyik életrajzirója úgy jellemzi őt, mint kinek »mély tudománya és mathematicai éles esze mindenütt szembe tünt. Ezenkivül kitünő ismeretei voltak a történelem, statistika, politika és bölcselet terén; a hazai ékesszólásban kitünő volt, mit bizonyítanak

újságai, nemkülönben kiadott halottas beszédei; a költészetet is gyakran sikerrel müvelte. A latin nyelvben járatos volt, a németben kiváló, ezeken felül elég jól értett francziául, görögül és héberül. A görög evang. iskolák berendezésénél is nem csekély érdeme volt Rátnak, ki a tanuló ifjúságot különösen a latin és görög classicusok olvasására serkentette.« *) Pozsonyban 1779. közepe táján telepedett le s közelebbi ismeretségbe és barátságba lépett Windisch Károlylyal, az ismert pozsonyi hirlapszerkesztővel és kiadóval, mely ismeretség buzdítólag hathatott reá, hogy hirlapirói pályáját megkezdje. Három évig volt szerkesztője a lapnak, — vagy mint akkor nevezték: irója, mert valósággal maga irta az egész lapot, a beküldött közleményeket is át kellett alakítania, megtoldania vagy rövidítenie, néha teljesen átdolgoznia, a mint a lap terjedelme vagy iránya kivánta. A javítás és szétküldés is a szerkesztő dolga volt s igy csaknem minden erejét és idejét a vállalatnak kelle szentelnie. Hogy a közönség várakozásának megfelelhessen, elkövetett mindent a lap érdekessége és változatos tartalma érdekében. Néha könyvismertetésekkel töltötte meg az egész számot, mert az irodalom megkedveltetése mindig főczélja volt, máskor már a lap elején figyelmeztette az olvasókat, hogy ne féljenek azok, kik a könyvismertetéseket nem kedvelik, nem kell eféléket olvasniok, most csak az országok újabb viszontagságait sorolja el. A rovatok rendszerint különféle czimeket viseltek: *Elegyes hiteles hirek; Bizonytalan dolgok; A külföldről holmi, mivel jobb nincsen; Hazabéli dolgok* stb. Néha a külföldi hirek álltak a lap élén, máskor kijelenté, hogy »most a Hazának adas-

*) *Tudományos Gyüjtemény* 1826. X. 72. l.

sék az elsőség.« A politikai, gazdasági, kereskedelmi hirekre különös gondot fordított, de ezek mellett egy-égy tudományos czikket is szivesen közölt, sőt a szépirodalomnak is helyet adott, ha másként nem lehetett, egy-egy levélnyi toldalékot csatolt a számhoz.

Az uralkodóház irányában mindig loyalis magatartást tanusított. Mária Teréziáról is, II. Józsefről is mindig panegyrikus hangon irt. Mária Terézia haláláról gyakran mély megindulással emlékezett meg s egész sorát közlé lapjában a nagy királyné emlékezetére irt gyászverseknek.

A harmadik évfolyam 45-ik számában tudatja előfizetőivel, hogy az év végén visszalép a szerkesztéstől, kéri őket, hogy előfizetéseiket csak később újítsák meg, s a postahivatalhoz intézzék, hogy őt semmiféle elszámolás ne terhelje. Szándékát teljesítette is, lemondott a szerkesztésről, és az évfolyam utolsó számában, visszatekintve három éves újságirói pályájára, köszönetet mond vállalata támogatóinak s búcsút vesz közönségétől.*)

Nem hagyott ugyan fel végképen irodalmi terveivel, de hosszasabb hallgatásba merült, évek mulva vette fel csak a tollat, hogy a kassai *Magyar Museum* munkatársai közé lépjen. »Levelemet — irja Bacsányi gróf Ráday Gedeonhoz 1792. apr. 2. — egy kétségkivűl nem kedvetlen újsággal fejezem bé. Ráth Mátyás urat sok-izbeli nógatásimmal reá birtam végtére, hogy ismét tollat fogjon. Imhol vannak az ő saját szavai: Már csak reá veszem magamat, hogy ismét dolgozzam. És ugyan a M. Museumba való irásim lesznek legelső munkáim.«[1])

*) L. életrajzát id. Szinnyei Józseftől: *Figyelő* VIII. köt.

[1]) Bacsányi levelei gróf Rádayhoz a budapesti ref. collegium könyvtárában.

A *Hirmondó* szerkesztésében utóda Máttyus Péter lett, ki alatt azonban a lap folytonosan hanyatlott. Beosztása jórészt az előbbi maradt ugyan, előbb hazai, azután bécsi hirek, vagy megfordítva, végűl a külföldi nevezetesebb események elsorolásai, de a legnagyobbrészt idegen lapokból fordított hirek száraz egybeállításán meglátszott az ügyesebb és élénkebb toll hiánya. »Az igen jól történt — — irja Horváth Révaihoz, a későbbi szerkesztőhez — hogy az előbbeni (szerkesztő) abba hagyta. Mert úgy megunták őtet, mind magyarságára mind a közlött dolgokra nézve, hogy rövid idő mulván igen kevesen lettek volna, kik a Magyar Hirmondót váltották volna.« *) Egyik szám a másik után laposabb és szárazabb lett, úgy hogy a kiadó maga észrevette a hanyatlást és a 96-ik számmal egyidejűleg kiadott »elő tudósítás«-ában, melyben a lap folytatását jelentette, egyszersmind arra is igéretet tett, hogy »ugyanoly szorgalommal neki készül munkájának: hogy azt azon virágzó és kellő állapotra hozhassa, a melylyben volt első kezdője s irója, ama tudós és nagy nevezetű Rát Mátyás Úr alatt.« [1]) Szerkesztőül Révait, a nagy nyelvtudóst nyerte meg, kit Rát visszavonulásakor ajánlott már a kiadónak. Révai 1783. deczember havában át is vette a lapot, mi a 99-ik számból kiderűl, hol a kiadó említi, hogy »az Új Iró némű képen már előre is hozzá lát hivataljáhozz. Hanem az új esztendővel telylyesen reá adja magát.« [2])

1784-ben tehát a Hirmondónak új korszaka kezdő-

*) *Figyelő* XII. 283. l.

[1]) Jakab Elek e tudosítást Szacsvaynak, a lap akkori munkatársának, későbbi szerkesztőjének tulajdonítja, Csaplár Benedek Révainak. V. ö. *Figyelő* XI. 252. és XII. 284. ll.

[2]) *Magyar Hirmondó* 1783. 792. l.

dött, mert Révai szerkesztésében csakugyan emelkedett s tartalmasságban akárhányszor fölül múlta az első szerkesztőnek legügyesebben összeállított számait is. Révainak már beköszöntője másként hangzott, mint az eddig megszokott bágyadt hangú *hiradások* és *tudakozások*. Szellemesség és élénkség ömlik el *Új esztendöre való* programmczikkén, itt-ott elmés ötletekkel, vagy csipős satirával füszerezve. Révai érezte egy korabeli hirlapiró működésének jelentőségét, felfogta az időszaki sajtó hatását a fejlődni kezdő irodalmi életre, tudta, hogy a közönségnek folytonos buzdításra, ébresztgetésre van szüksége, ezért előszeretettel vállalkozott a szerkesztésre. »Én bizony ide ülék — mondja — az Újság iró poltzra, olyly szándékkal, hogy annak érdemét magasabbra emeljem, mivel hogy egészen az anyanyelvnek mivelésére akarom fordítani. Nékem nem elég tsak egyedül akár hogyan is hireket firkálnom: hanem ugyan egy Újság Irónak személye alatt tsak még is el játszom alakosan.« Lapjának mindjárt első száma tanúskodik azon igyekezetről, melylyel igéretét beváltani törekedett. Költészettel kezdi s az apró hireken kivül egy részletes birálatban hosszszú tért szentel a tudománynak is. Az első szám változatossága mellett elég határozottan feltüntette Révai újságirói principiumát is, melyhez rövid szerkesztői pályája alatt hiven ragaszkodott. Legcsekélyebb tért foglalt el a lapban a politika, a szerkesztőnek nem volt érzéke hozzá, helyesen jegyzi meg róla Bánóczi is*): »a tüzes Révai nem volt politikusnak való.« Különben is politikai szerepről hazánkban akkor alig lehetett szó, a birodalom külügyei Bécsben intéztettek el anélkül, hogy Magyarországnak szava lett

*) *Révai Miklós élete és munkái.* 112. l.

volna hozzájok, de távol is volt hazánkban ekkor még egy valódi politikai közvélemény eszméje. A hirlapok elsorolták a külföldi politikai eseményeket minden magyarázat és megvitatás nélkül, a közönség pedig megelégedett az események száraz regisztrálásával.*) Annál bővebben emlékezett meg Révai a hazai irodalmi, közgazdasági, közmüvelődési, kereskedelmi jelenségekről. Soha sem feledkezett meg az előadási formáról, a komolyat is iparkodott tetszetősen adni, a mulattatót is igyekezett tanulságossá tenni. Buzgalma és ügyszeretete tapintattal párosult, mi által a lap népszerűségét tetemesen előmozdította. Nem is hiányoztak az elismerés hangjai mindjárt hirlapirói pályája kezdetén: »Ha igy folytatod a Magyar Hazától sokat érdemlő hivatalodat, — irja hozzá Benkő József — reménlhetjük anyai nyelvünknek álomba indult állapotjából való felserkenését. Ó magyar égnek tsillagai, mosolyogjatok ennek a szives igyekezetnek.« [1]) Rajnis is a legnagyobb örömmel üdvözli őt mint szerkesztőt, irván: »Bizony jó poltzra ültél. Sok igaz Magyarok, a kikkel Hirmondó leveleidnek zsengéjét közlöttem, ditsérik szép igyekezetedet. Tsak egynehányan ellened morgolódnak, hogy Szerzetes Pap levén, magadat ily dologba avattad.« [2]) Révai tudta, hogy ellenei nagy számmal vannak, különösen fájlalta, hogy magas állású egyházi férfiak is vannak közöttök. Erre nézve ő

*) 1794. augusztus 8-ról szigorú parancsot kapott Pozsonyváros hatósága, hogy felelősség terhe mellett ellenőrizze a pozsonyi lapokat, nehogy valami hir kerüljön beléjök a lengyelek vagy bármely más nemzet mozgalmairól.

Orsz. levéltár. Helyt. tanács *1794.* 1807.

[1]) Csaplár Benedek: Révai újságiró Pozsonyban. *Figyelő* XII. 294. l.

[2]) Nemzeti Múzeum. Commercium epistolicum Révai.

maga igy ir báró Orczy Lőrinczhez: »Az én üldözőim mind nagy és hatalmas urak voltak, főképen a hanyatlani indult magyarságért való buzgalmamon ütköztek meg, és ezt akarták volna bennem elfojtani. A papságnak öregе is mintegy szent hivatalt tsinált belőle, engem ezért nyomorgatni, mert a gyáva nem tudta megegyeztetni ezt a két dolgot, hogy bár szerzetes az ember, irhat mégis áhítatoskodó dolgon kivül egyebet is, a mikkel jobb izlést önthessen nemzetébe. Kivált azért háborodtak fel, hogy én újságot is kezdettem irni. E dologbann az én szándékom jó volt, mert itt lehetett volna avval a szép tudós társasággal össze dolgozni arra a végczélra, mellyért buzgódtam, ugymint nemzetünk és nyelvünk finomabb kimivelésére. Annyira szorongattak, hogy felforgatták szép igyekezetimet.« *)

Valószinű, hogy a papi üldözések kedvetlenítték el a hirlapirói pályától, mikhez hozzájárulhattak a közte és a kiadó közt előfordúlt egyenetlenségek is, és így 1784. májusában megvált a laptól, a nélkül, hogy nevét vagy kezdőbetüjét csak egyszer is aláirta volna valamely számnak. Búcsú nélkül távozott, a közönséget sem ő, sem a kiadó nem tudósította távozásáról.

Tudjuk Révai életéből, mily buzgalommal törekedett ő a tudományoknak magyar nyelven való müvelését előmozdítani, ez a czél lebegett szeme előtt mint hirlapirónak is, épen úgy, mint az ő korabeli osztrák journalistika egyik úttörőjének, Klemm Keresztélynek, ki *Welt* czimű lapjában ugyanoly elveket hirdetett, ugyanoly czélra törekedett, mint Révai, de őt megelőzőleg. Klemm is hirdette, hogy a tudományokat nemcsak az iskolai növendékek közt kell

*) *Figyelő* XIII. 354.

terjeszteni, hanem a felnőttek között is, s erre legalkalmasabb eszközök a hirlapok; *) hasonló elvek vezérelték Révait, sajnos, hogy szerkesztői működése oly rövid időre terjedt.

Révait Barczafalvi Szabó Dávid, majd még ugyanazon év szeptember havában Szacsvay Sándor követte a szerkesztésben. Szacsvay már Rát Mátyás szerkesztése idején munkatársa volt a lapnak Pozsonyban, journalistikai érzékéről és ügyességéről számos bizonyságot tett, már »a maga idejében jelesebb, eszesebb és genialisabb honfiaink sorában tündöklött,« [1]) — irja róla gróf Kemény József. — Az ő szerkesztése alatt újra virágzásnak indult a *Hirmondó*, melyet folyton a szinvonalon tudott tartani. Szacsvay gyakorlott, élénk szellemű hirlapiró volt, kinek szerkesztésében a legjobb évfolyamok jelentek meg. Czikkeiből nem egyszer valódi publicistai szellem sugárzik ki. Ha hirlapirói működése egy későbbi fejlettebb korba esik vala, népszerűséggel biró nevet hagyott volna maga után. Alatta a *Hirmondó* utolsó virágzása korát érte meg, előfizetőinek száma háromszorosra emelkedett, de az utána következő szerkesztők a lapnak csak megszünését siettették. Az 1786-iki évfolyam 36-ik száma alatt találjuk utolszor nevének kezdőbetüit. Ekkor viszályba keveredett Paczkóval s új lap kiadására határozta el magát. Ez azonban sok nehézséggel járt abban az időben. Szabadalmat kelle előbb kérnie, melynek megnyeréséhez kevés kilátása lehetett, mivel Pozsonyban már két szabadalmazott hirlapkiadó volt. Paczkó nem is késett gyanút kelteni a közönségben versenytársa felől, tudatta

*) Die Wiener literarischen Zeitschriften. H. M. Richter. *Geistesströmungen.*

[1]) *Új Magyar Múzeum* 1856. I. 281. l.

olvasóival, hogy Szacsvay új lapot készül megindítani, de szabadalma nincs reá, figyelmezteti tehát őket, hogy ne adjanak hitelt igéreteinek.*)

A szabadalommal biró kiadók féltékenyen őrködtek jogaik felett, s minden lehetőt elkövettek valamely új vállalat megakadályozására.[1]) Szacsvay mindamellett Tállyai Dániellel egyesülve előkészületet tett egy új lap, a *Magyar Kurir* kiadására. »Mi már — írja előfizetési felhivásában — két esztendőktől fogva irt Ujságainkat minden lehetőképpen megjobbítani, a közönséges haszonra alkalmaztatni és *Magyar Kurir* név alatt a közelebb következendő júliusnak kezdetével tulajdon költségünkön, szebb formában, és megkettőzött szorgalmatossággal kibocsátanni és azokkal az azokat nem utáló Érdemes Közönségnek egy magyaros főhajtással öszveköttetett láb hátrahuzással kalapot emelintve udvarolni el nem mulattyuk.«

A lap 10 frtért hetenkint kétszer jelent volna meg, mindig külön melléklettel, szerdán a *Magyar Musával*, melyben a német tudós levelek szerint röviden megemlíttetnék, hogy »Mitsoda kőhez fenik a külső országi Tudosok késeiket, és mit főznek a külső országi Tudos Társaságokban« ; a szombati számhoz pedig »küldvén a *Lipsiai Gyermekek számára irt Levelek* szerént fél árkusból álló *Gyermek Újságot,* melyek a gyenge elméknek felséges gondolatokban való nevelésére, az értetlen indulatoknak jó

*) *Magyar Hirmondó* 1786. 368. l.

[1]) Landerer egy 1793. április 22-én kelt beadványában kéri Pozsony város tanácsát, hogy Sabisch Menyhért *St. Georger Zeitung* czimű lapját tiltsa be, mert engedély nélkül jelenik meg, mit a városi tanács teljesített is.

Orsz. levéltár. Helyt. tan. *1793.* 1099.

erköltsökben lejendő formálására annyira szükségesek volnának, mint az éhes halandónak egy falat kenyér a szájába.« A hosszú tudosítás igéretekben épen nem fukarkodott. Megigérte olvasói névsorának közlését a tartalomjegyzék mellett, továbbá egy »Ujság-tartó Bolt« felállítását, a hol a külföld és saját lapjaik számait rendben tartva évről-évre megőrzik, hogy 6—7 év mulva is megküldhessék olvasóiknak valamely eltévedt vagy szennyessé lett hirlapkivánt számát.

A mi pedig a *Magyar Musát* illeti — irja a tudosítás — »korántse gondolja az Érdemes közönség, hogy mi tsak a magunk tulajdon erőnkhez támaszkodva igérnők ezt a N. Hazának! Vagynak még a magyar Pinduson *Pallások, Kátók;* vagynak tudos *Molnárok, Horvátok, Rátok, Benkők, Sz. Nagyok, Pétzelik, Komjátik, Gyöngyösik, Fartzádik* s mások! kiktől, valamint a magában setét Hold a naptól, világosságot költsönezni, és azzal a mi Érdemes Olsóink szemeik előtt fényleni meg nem szününk; — vagynak a külső Tudos Társaságoknak *Tudos Leveleik!* mellyeket Pozsonyban Magyar köntösbe öltöztetvén, taszittyuk legalább 6 ökör után az ekét, és a Tudosok belénk fűtt hangjának hűséges kitrombitálói leszünk.«

Tállyai a maga részéről egy német lapot is akart kiadni *Pressburger Merkur* czimen. 1786. május 25-én szét is küldte programmját, melyben felkéri a hazai kiadókat, kiadványaik beküldésére, melyekről rövid jelentést, vagy terjedelmesebb ismertetést igér, de minden kritikai szigor nélkül. Időközben szabadalomért is folyamodott úgy a *Merkurra* mint a *Kurirra,* folyamodványában egyszersmind Paczkó megbüntetését is kérvén a *Hirmondó* 43-ik számában közzétett sértő nyilatkozatáért. A Helytartó Tanács

1786. június 27-én tartott ülésében a lapengedélyt egyelőre függőben tartotta, mig Paczkó szabadalma felülvizsgálás végett felterjesztetik, de már is rosszalta leiratában Tállyai eljárását, midőn az előfizetési felhivást előleges engedély nélkül kibocsátotta és azon magát jogtalanul a belföldi lapok igazgatójának nevezte. E czim használatától eltiltatott. A mi a Paczkó által közzétett sérelmes nyilatkozatot illeti, kijelentette a tanács, hogy felőle csak akkor fog határozhatni, ha Paczkó szabadalma már felterjesztetett. Aláirva gróf Niczky Kristóf.*)

Mialatt a hirlapengedély iránt benyújtott kérvény elintéztetett, Szacsvay hozzáfogott a *Magyar Kurir* 1-ső számának összeállításához, s noha Paczkó és Landerer szabadalmazott hirlapkiadók egy közös beadványban kérték Pozsony város hatóságát, hogy tiltsa meg Weber nyomdásznak a lap nyomását és foglalja le a postán a *Kurir* számára érkező előfizetési pénzeket, mit a tanács teljesített is, mindamellett július 1-én megjelent a bécsi udvari censurán megvizsgált és jóváhgyott *Magyar Kurir* 1-ső száma az ország különféle helyeiről származó vegyes tudósításokkal s külföldi lapokból átvett rövid hirekkel. A czimlap fametszetben egy kürtöt fuvó lovas hirnököt ábrázolt balról Magyarország-, jobbról Erdély czimerével. A törekvése elé gördült akadályokat azonban nem sikerült leküzdenie. Lapja nem nyerte meg az engedélyt.[1])

---

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1786.* 27,005.

[1]) Der königlichen Freystadt Pressburg. Es ist Höchsten Ortes entschieden worden, dass Daniel Tállyaÿ von seinem Gesuch deutsche und ungarische Zeitungen zu Pressburg in Druck herausgeben zu dürfen abgewiesen wird. Welches Ihro Stadt-Magistrat auf die diessfalls eingeschickten Berichte von 21. Juny, 26. July, und 15 Xbris 1786.

Szacsvay kénytelen volt tervével felhagyni, Bécsbe ment s innen indította meg a következő évben újra hirlapját.

A *Hirmondó* ismét gúnyos lenézéssel fogadta, megrótta idegen nevét (Kurir), »mely három lábon paripázik.« »Már egyszer — úgymond — igen nagyot botlott, mikor a világ szine elébe az ujságok mezején kirugtatott: talán nemsokára ki is düll az utból, minthogy az abrakot sokkal drágábban adják más országban.« *)

A *Hirmondó* jóslata azonban nem teljesült. A *M. Kurir* majdnem félszázadot ért meg, mig épen a *Hirmondó* a következő évben megszünt, melynek szerkesztését a 48-ik számnál újra Barczafalvi Szabó Dávid vette át s teljesítette az év végeig, és ámbár felhívta a lap korábbi vidéki tudosítóit a további támogatásra, úgy látszik, a munkatársak mind visszavonultak, annyira, hogy az új szerkesztőnek nem egyszer csupa külföldi hirekből kelle összeállítania az egész lapot. Az év végén Barczafalvi is lemondott a szerkesztőségről. S noha a *Hirmondó* folytonosan hanyatlott, a kiadó még két évig fentartotta vállalatát. 1787-ben Tállyay, majd Ungi Pál, végre Szabó Márton vette át a szerkesztést, mig végre 1788. október 8-án a 80-ik számmal megszünt az első magyar hirlap, mely időnkinti fogyatkozásai daczára is, mint az időszaki magyar sajtó úttörője méltánylásunkat kiérdemelte.[1]) A *Magyar Hirmondó*-nak

zur weiteren Verständigung des obgedachten Tállyaÿ hiedurch angezeigt wird. Chr. Gr. v. Nitzky m. p. Ex Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico Ofen den 6-ten Februar 1787. Georg v. Keöfejő m. p.

Orsz. levéltár Helyt. tan. *1787*. 4871.

*) *Magyar Hirmondó* 1787. 1. sz.

[1]) Utolsó két évfolyama orsz. közkönyvtárainkól hiányzik. de megvan a budapesti ref. collegium Ráday könyvtárában.

müvelődés-történeti jelentősége van, mert első magyar vállalat volt, mely állandó olvasó közönség megteremtésén fáradozott.

1787-ben, midőn az első magyar hirlap már a hanyatlás lejtőjére jutott, Bécsben egy új vállalat kelt életre, mely csakhamar országos figyelmet ébresztett. Mint 15 évvel előbb a magyarellenes birodalmi fővárosból tüntek elő a magyar irodalom újjászületésének hajnalsugarai, úgy most itt nyerte folytatását a sok reményt keltő magyar hirlapirodalom. Szacsvay Pozsonyban nem boldogulhatván, Bécsbe ment szerencsét próbálni. Bécset ismerte egyetemi tanulmányainak idejéből. Bizott a birodalmi főváros szabadelvű közszellemében, a fejedelemnek a felvilágosultság iránt tanúsított rokonszenvében, mindenekfelett pedig barátjának, Grossingernek, a császár kabinet-titkárának, pártfogásában és támogatásában. Azon erős elhatározással ment fel, hogy hirlapját, melyre Magyarországon engedélyt nem kaphatott, Bécsből fogja megindítani. Kissé merész, de élelmes vállalkozás volt. Közvetlen környezetében nem igen számíthatott anyagi támogatókra, de előbbi munkatársai megigérvén közreműködésüket, és a birodalom politikai életének központjában hiteles és gyors értesülésre számítván, lapja érdekessége által hitte vállalatának sorsát biztosíthatni. Számításaiban nem csalódott. 1787. január 3-án megjelent a *Magyar Kurir* 1-ső száma egészen a pozsonyinak formájában. Első czikke az európai politikai helyzetről szólt, nem ugyan egy fejlettebb kor vezérczikkének szellemében, de nem is a *Hirmondó* utolsó évfolyamainak bágyadt modorában, annyit mindenesetre sejtet, hogy irójában van publicistai érzék, melynek csak idő és alkalom kell, hogy irányt jelölő tehetséggé fejlődjék. A lap nagyobb

részét apró hirek tölték be, gyakori vonatkozással a fejedelmi udvarok aprólékos eseményeire, végül a *Toldalék* a külföldi hireket sorolta el. Közleményei rendesen hiteles forrásból eredtek, a mihez kétség fért, kijelentette maga, mert ámítani soha sem akart. A külföldi lapok megbízhatatlan hireinek átvételénél mindig kifejezte gyanakodását. Tudosítói nagy számmal voltak Magyarországból is, Erdélyből is és így olvasói értesülést szerezhettek a hazai eseményekről, mi a lap elterjedését nem csekély mértékben mozdította elő. Kezdetben 370 előfizetője volt, de e szám nemsokára jelentékenyen felemelkedett.*) Szellemes enyelgései is tetszésre találtak, például midőn az 1791-ik évet így búcsúztatta el: »Gyászos Hir! — szomorú Tudosítás! Halálos ágyban fekszik az Esztendő! Még oktoberben kemény hideglelésbe esvén, kevés reménység vala feléledéséhez; de tsak ugyan ezen nyavallyájából egy néhány hetek alatt felgyógyulván, midőn már telyes reménység volna jobbulásáról, Vizkórságba esék, mely veszedelmes és rendkivül való nyavallyájából a minden Esztendők legböltsebb Proto-Medicussa a midőn tökélletesen kigyógyította volna, a mult héten megint olly kemény hideglelésbe esék, hogy a Pulsusát tapogató Doktorok közzül kétszer 24 órát edgyik sem igér életének. Gyászos hir! szomorú történet! Ha egyebeket önként elhalgatunk is ezen haldokló 1791-ik esztendőnek ditséretéről, elég az, hogy — ez az az áldott Esztendő, ki az ő Praedecessorai által kiprédált és megemésztett

*) Már a II-ik évfolyam kezdetén a XXVI-ik számban kijelentette, hogy a jan.—februári számok teljesen elfogytak, új előfizetők csak áprilistól kaphatják a lapot. A 98-ik számban tudatta, hogy a ki hirdetést akar mellékelni a laphoz, 800 példányban küldje be.
Magyar Kurir 1788, 1304. l.

minden kenyeres kosarainkat bővségesen megtöltötte — a Márs fiait a vérengző tsatákból, azokat Kedvesseinek szerelmes kebelekbe visszatérítette, és tsaknem egész Európában kivánt tsendességet szült. — Tizenkét fiai valának ezen esztendőnek: Januárius, Februárius, Martz., Apr., Maj., Jun., Jul., Aug., Sept., Okt., Nov. és Deczember, s ezek közül is már most tsak az egy Deczember virraszt nyavallyás ágya körül, a többi mind a Holtak országában várják édes Attyokat, s ebbe is tsak hálni jár a Lélek. Kedves virágszál Leányai a Tavasz és Nyár, Czerészhez és Bakhushoz mentenek vala férhez; kik tsak ugyan nem sokára meghalván, ezeknek Familiai temető boltjaikban feküsznek. Ha az egy Deczember is meg talál halni — nints örökös — nints szükség a Testamentomra — minden öröksége Fiscalis. — De jó volna, ha a Denuntians Kurir tertialitást kaphatna belőlle!! Nem óhajtja. — Egyedül tsak a maga Olvasóinak kiván az Esztendő halálával is szeretetekben maradni.« *)

Szacsvay mint szerkesztő, mindig élénk figyelemmel kisérte a hadi mozgalmakat, melyeknek aprólékos részleteiről is bő tudosításokat közölt. A Laudon győzelmeit követő ünnepélyek leirásával több számot megtöltött. Értett a közönség kiváncsiságának kielégítéséhez s ez volt egyik oka a *Kurir* népszerűségének; a másik pedig szerkesztőjének erős hazafias érzülete, melyet az uralkodóház iránti loyalitás sem birhatott megtagadásra. II. Józsefet mindig *hazánk édes atyjának, Nagy József*-nek nevezte, a fejedelmi ház tagjait folyton a legmélyebb hódolattal emlegette, dicsőítette, de hazafias meggyőződését mindig

*) *Magyar Kurir* 1791. 103. sz.

kimondta, akár az egyházi, akár a politikai eseményekről szólt, még akkor is, ha előre tudta, hogy neheztelést fog magára vonni. Szacsvayban nem volt meg Rát simulékonysága, »nyakas kálvinista természete s hajthatatlan székely jelleme annál inkább bánthatott sok körben; mert alázatosságot szinlelve, éles gúnynyal sújtotta azokat, a kik az embert csak meghúnyászkodva szeretik s a szabad szót türni nem tudják. Ő nem hizelgett.« *)

Liberalismusa már az első évfolyamban többször összeütközésbe jött a censurával, ilyenkor czikkeinek egy része töröltetett s ő az üresen maradt lapra ráirta, hogy a hiányzó sorok a rostában maradtak. Midőn a hirlapbélyeg behozatott, keményen és gúnyosan kelt ki ellene, kifakadásainak nagy része természetesen a rostában maradt. Igazságszeretete nem egyszer a cynismusig juttatta, de részrehajlóvá nem lett soha. Újságirói morálját jól jellemzi önmaga, midőn így ir: »az újságiró......az ártatlanság köntösében küld mindent a közönség elébe, mintha sem vallása, sem atyja és atyafia, sem nemzete és hazája nem volna...... az újságirónak oly kétszinüség, megrögzött előitélet és részrehajlás nélkül valónak kell lenni, ki csak az igazságot szólja és követi. [1])

A hazafias mozgalmak lelkes szószólója volt mindig. A nemzeti nyelv fejlesztése és müvelése, a magyar színészet iránti érdeklődés ébresztése, a hazai tanügyi állapotok javítása mind oly eszmék, melyekről gyakran emlékezett lapjában. S minthogy ahárhányszor nem mondhatta volna el érzelmeit és gondolatait úgy mint akarta, allegorikus mesékbe burkolta, igen gyakran az alvilági lények által

---

*) *Szacsvay Sándor.* Jakab Elektől. *Figyelő* XI.

[1]) *Magy. Kurir.* 1791. 86. sz.

mondatta el. A hierarchiával is meggyült baja. A vallási türelmetlenséget gyakran gúnyosan ostorozta, sőt egy egri szerzetessel hosszú polemiája is volt, melyben több önálló röpiratot irt.

A catholicismus ellen tartózkodás nélküli támadásokat intézett, miért nem sokára komoly baj fenyegette. Hermolaus kapucinus szerzetes, bécsi magyar prédikátor, 1787 május 24-én irt folyamodványában bevádolta Szacsvayt az erdélyi udvari cancellariánál lapjainak izgató szelleme miatt, vádolta, hogy szidja a pápát, hogy a catholicismus ellen gyülöletet szít, hogy lapját censurai vizsgálat nélkül adja ki, kérte a szerkesztő megintését, s az izgató hang használatának megtiltását. *) A fejedelem július 12-én kelt kéziratával megbizta gróf Pálffy Károlyt, az udvari cancellária elnökét, hogy vizsgálja meg az ügyet s tegyen róla jelentést. [1]) Pálffy gyorsan járt el megbizatásában, július 30-án már jelentést tett az ügyről. Előterjesztésében azt mondja, hogy a rendőrség kihallgatta Szacsvayt, ez kijelentette, hogy lapját *Szekeres* censor szokta vizsgálni, melyet mindig csak jóváhagyás után ad ki, meg is mutathatja a nyomdában levő imprimaturt. A lap a siketnémáknál nyomatik évi 700 frtért, 370 előfizetője van 10 frtjával, 4 frt a posta hivatalé, 6 frt marad a szerkesztőnek egy-egy példányért. Kijelenti Pálffy, hogy a multra nézve nem lehet semmit tenni, de a lap elterjedtségénél fogva szigorú felügyeletet kiván, kéri ezért a fejedelmet, hogy censurai vizsgálatát bizza az udvari cancellariára, mint a *Wienerisches Diarium* és a helyi franczia lapnak Magyarországra vonatkozó közleményeit, melyet a cancellaria gonddal teljesítene,

*) Orsz. levélt. Cancellaria. *1787*. 7032.

[1]) U. o. *1787*. 8595.

s ha az incriminált közleményben rágalom foglaltatnék, annak visszavonatásáról is intézkedném.

A fejedelem elfogadta a javaslatot, a censurai vizsgálatot ráruházta a cancellariára, a multra nézve pedig megbizta a rendőrigazgatót, hogy vizsgálatot indítson meg, s ha a censura kijátszása derülne ki, a szerkesztő és nyomdász megérdemelt büntetést kapjanak. — Aláirva József. *)

Úgy látszik, hogy ezúttal a vizsgálatnak nem volt komolyabb következménye, Szacsvay türelmességre intetett ugyan, de ő nem sokat adott rá, a catholicismusnak ellensége maradt továbbra is. Ahol csak tehetett egy-egy gúnyos megjegyzést, nem mulasztotta el. A kath. egyháznak egy sereg dogmáját igyekezett nevetséges szinben feltüntetni, mi által sokak gyülöletét vonta magára. II. József halála után nemsokára le is tünt szerencséje. 1792-ben az erdélyi kir. főkormányszéknél bepanaszoltatott egy sérelmes és a valóságnak meg nem felelő czikk közlése miatt, melyért mint szerkesztő ismét megintetett. Ez volt az ellene újra megindult zaklatások bevezetése, mely hirlap-szabadalmának megvonásával végződött.

Az 1793-iki évfolyam 1-ső számában egy külföldi tudosítás jelent meg *Francziaország* czímen, átvéve a *Wiener. Diarium*-ból, mely XVI. Lajosnak a convent előtt történt kihallgatásáról szólt. A censor a czikk kiadását megtagadta, de Szacsvay abban bizakodván, hogy a közlemény a bécsi lapban már megjelent, be sem várta a censori engedélyt, a czikket kinyomatta és a lapot szét is küldte, ezért lapja betiltatott.

Szacsvay e rendelet ellen felfolyamodott a felséghez, kiemelvén, hogy József császár lapját mindig védelmébe

*) Orsz. levélt. Canc. *1787.* 10137.

vette az üldözések ellen, hangsúlyozta, hogy mióta a lap fennáll, a kincstárnak 30 ezer forintnál többet jövedelmezett, hogy a síketnémák nyomdai intézetének már 14 ezer forintot fizetett, hogy általában előfizetési díjakban Magyarországból és Erdélyből 70 ezer forintnál több került forgalomba Bécsben, a császári székvárosban. Könyörög a fejedelemnek, hogy vonja vissza a betiltó rendeletet s ne tegye családjával együtt kenyérvesztessé, kéri, hogy ügyét az alsó-ausztriai kormányzóság által vizsgáltassa meg. Enyhítő körülményül felhozza, hogy ugyanazon közlemény megjelent a bécsi *Magyar Hirmondó*-ban is, valamint a pozsonyi *Pressburger Zeitung*-ban, a pesti *Ephemerides*-ben, a grátzi *Bauern-Zeitung*-ban stb. A magyar udvari cancellária a felségnek tett előterjesztésében kiemelte, hogy igaz ugyan, miszerint a *M. Kurir* a bécsi hivatalos lapból vette át a közleményt, de a fordító abban követett el vétséget, hogy a német *Sie* megszólítást *kegyelmed*-nek fordította, mely kifejezés egy fejedelemre alkalmazva, sértést képez. »Denn die in deutschen übliche Redensart — mondja az előterjesztés — mit dem Worte *Sie* wird in der hungrischen Sprache mit dem von Zeitungs-Verleger verwechselten Ausdrucke *kegyelmed* nicht so anständig, als sie im deutschen lautet, ausgedrückt, und diese hungr. Redensart ist nach ihrem derzeit allgemein gebräuchlichen Verstande nur gegen Personen niederen Standes als z. B. die Richter und Geschworne eines Marktfleckens, gegen Beamte der letzten Klasse, oder auch gegen minder ansehnliche Edel-Leute anwendbar, dagegen gegen eine ansehnliche Person, um so mehr gegen einen Souverain höchst unanständig...« Aláirva gróf Pálffy Károly. A fejedelem sajátkezűleg irta rá az előterjesztésre a cancellaria ajánlatának jóváhagyá-

sát. A lapot betiltotta s a nyomdász megbüntetését is elrendelte. *)

Az erdélyi udvari cancellaria 1793. február 1-én értesítette az erdélyi kir. főkormányszéket: »hogy ő felsége Szacsvay Sándort a censura megkisérlett kijátszásáért, a felsőbb rendeletek megszegéseért, sőt magának a könyvnyomtatónak tiltott cselekedetre birásáért a *Magyar Kurir* czímű újság kiadásától elmozdíttatni, de mihelyt alkalmas egyén akad, a ki azt folytatni ajánlkozik, a kiadást annak, míg a censurai szabályokhoz alkalmazza magát, újra megengedni elhatározta, s ezt országszerte azon hozzáadással rendelte kihirdettetni, hogy a Szacsvaynak beküldött előfizetések iránt oly intézkedés tétetett, hogy azok tőle átvétetvén: vagy az előfizetőknek adatnak vissza, vagy azok az új szerkesztő által folytatandó hirlap megküldése által kárpótoltassanak.« [1])

A szerkesztőknek különös tapintatra és éber figyelemre volt szükségök, hogy összeütközésbe ne jussanak majd a censurával, majd a hadi tanácscsal, vagy magukkal a törvényhatóságokkal, sőt egyes befolyásosabb egyénekkel is. A szabadalom megvonásának Damokles kardja folyton fejük felett lebegett. Néha a legártatlanabb közlemény is

*) Orsz. levélt. Canc. *1793.* 69, 239, 264.

[1]) .... Suam Majestatem Sacratissimam ob attentatam per Alexandrum Szacsvay censurae elusionem legumque hujus violationem ac ipsius quoque typographi circumventionem pdictum Szacsvay ab Ephemeridum Hungaricarum sub titulo *Magyar Kurir* editione amovendum, mox tamen atque aliud probum et idoneum individuum pro earum continuatione semet insinuaverit, hac eidem donec censurae, legibus semet conformaverit admittendam decrevisse........« Orsz. levélt. Helyt. tan. *1793.* 3041. L. *Figyelö* XI. 345. l.

koczkáztatta szabadalmukat. Megtiltották például a lapoknak, hogy hirt hozzanak a katonai egyenruha változásáról, nehogy ezáltal alkalmatlan panaszokra szolgáltassanak tárgyat. Az 1801-iki *Hirmondó* 34-ik száma a többek közt egy rövid közleményt hozott a hadtestek elhelyezéséről, hogy olvasói tudhassák hol-merre vannak hozzátartozóik, és ez elég ok volt a komoly megintésre. *) Igy Szacsvaynak elmozdítása a laptól könnyen megérthető.

A folytatás jogáért hárman is folyamodtak: Decsy Sámuel, Pánczél Dániel és Rosenmann István (utóbbi *Magyar Nemzeti Újság* czímen). Decsy haladottabb életkorára s higgadtságára hivatkozott, hogy így képes megitélni, mi közölhető lapokban az állam hátrányának és biztonságának veszélyeztetése nélkül. Irói hivatását irodalmi munkáival igazolta, s azt igérte, hogy gondja lesz az államkincstár jövedelmének szaporítására, nemkülönben arra, hogy a magyar közönség se szenvedjen hátrányt.

Pánczélt az erdélyi udvari cancellaria ajánlotta, maga pedig arra hivatkozott, hogy külföldi egyetemeket látogatott, vannak nyelvi ismeretei, hogy folytatni fogja a Szacsvay által megkezdett országgyülési naplót, hogy a censura szabályaihoz és a legfelsőbb határozatokhoz szigorúan fog ragaszkodni.

---

*) A hadi tanács rögtön átirt a Helytartó Tanácsnak, hogy az ily körülményekért rója meg az illető szerkesztőket s ismételt esetben, vonja el a szabadalmat. »...... Anzeigen — irja átiratában — dieser Art zur Einrückung in ein öffentliches Zeitungsblatt um so weniger geeignet sind, als auch bey auswärtigen Regierungen darauf gewacht wird, die Dislocation und Stärke ihrer Truppen nur den betreffenden Behörden, nicht aber dem lesenden Publikum oder auch in auswärtigen Ländern bekannt werden zu lassen.« Orsz. levéltár. Helyt. tan. *1801.* 8146.

Rosenmann csak azt hozta fel, hogy magyar születésű, tudja a nyelvet s ismeri a nép jellemét.

A cancellaria egyedül Decsyt mint tapasztaltabb egyént találta alkalmasnak a szerkesztésre. Pánczél ellen azon körülményt hozta fel, hogy Szacsvaynak társa volt, s ha rábizatnék a szerkesztés, Szacsvaynak továbbra is befolyása volna a lapra. *) Igy tehát folytatása 1793. február 28-án kelt rendelettel Decsy Sámuel bölcsészet- s orvostudorra bizatott, ki két havi szünetelés után, 1793. márczius 1-én adta ki az évfolyam új első számát. A közönség — úgy látszik — belenyugodott a szerkesztő változtatásba s az előfizetési pénzeket nem igen reclamálta; legalább Szathmár megye rendei 1793. márczius 15-én tartott megye-gyülésükben kijelentették, hogy »a megyében senki sem találtatott, a ki azon pénzét vissza kivánná venni, melyet az újságra az esztendőnek eleivel már felküldött.« [1])

Decsy buzgalommal fogott ugyan a szerkesztéshez, de mind a mellett már nemsokára hanyatlás volt észrevehető lapján.

A *Budapesti Szemle* azon jellemzése, hogy »sok szellemmel, ügyességgel és következetességgel szerkesztett« [2]) hirlap — épen nem illett reá. Decsy Sámuel sokféle ismerettel tele tömött fő volt, de nehéz gondolkodású és minden journalistikai érzék nélkül. Törökországról és Egyptomról irt történeti müvei is rendszertelen adathalmazok, melyeken nagyon meglátszik az érdekes és jellemző adatok kiválasztásához és egygyéfüzéséhez értő kéz hiánya. Minden müvét a szerkezetbeli fogyatkozások jellemzik. Ezt mutatja hir-

*) Orsz. levélt. Canc. *1793.* 1970.

[1]) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1793.* 10029.

[2]) *Budapesti Szemle.* 1859. VI. 19. l.

lapja is, mely leginkább a külföldi lapok compilatiója volt. Alig vette át a *Kurirt*, már kevesbedtek a hazai hirek, később csak elvétve akadunk benne ilyenekre, de annál részletesebben szólt Franczia-, Olaszország, Belgiumról stb. 1795-ben Balogh Péternek titkos tanácsossá történt kinevezését közölvén a nélkül, hogy a censurának bemutatta volna, s ezért 100 db arany pénzbirságra itéltetett *), majd még ugyanazon évben a censurai szabályok áthágása miatt 6 db. arany büntetésre. A következő évben Szerelemhegyi András Pesten is ki akarta adni a lapot, *Pesti Magyar Kurir* czímen, de nem kapott rá engedélyt. Két évvel utóbb, 1798-ban Pánczél és Decsy közösen szerkesztették. Egyik szám Decsy, a másik Pánczél tollából került ki, amint egyik vagy másik volt a »hetes«. Szerkesztői müködésük igazi napszámos munkává sülyedt, melynek alig van valami történeti becse, noha Pánczél Dániel számbavehető tehetség volt.

A franczia hadjárat majdnem végzetes eredményű lett Decsyre és társára. 1809. április 28-án a fejedelem megbizásából Rainer főherczeg aláirásával cabinetirat intéztetett gróf Erdődyhez, a magyar udvari cancellaria akkori elnökéhez, mely azt mondja, hogy a fejedelem nem tartja tanácsosnak azon mozgalmas időkben a *Kurir* szerkesztőségét továbbra is Decsynél meghagyni ennek hazafiatlan gondolkozása és irásmódja miatt. Felszólítja tehát a cancellariát, hogy találjon módot Decsynek és a különben jó érzelmű Pánczélnak elmozdítására s helyettük Márton Józsefnek a szerkesztéssel megbizására, kit igazi hazafias gondolkodásúnak jellemeztek.

---

*) Orsz. levélt. Canc. *1795*. 9187.

Erdődy erre átirt az udvari rendőrséghez s javaslatot tett az elmozdítás iránt. Ajánlotta a szerkesztők megidézését s ez alkalommal tudtul adását, hogy ő felsége lapjukkal nincs megelégedve, azért a szerkesztést másra bizza. De ez előreláthatólag nagy izgalmat szülne, mivel Decsy is Pánczél is a lap jövedelméből éltek, s ekkép fentartásuk eszközétől levén megfosztva, szóval és levelezésben izgatást vinnének véghez. Hogy ennek eleje vétessék, mindkettejük számára a kincstárból volna utalványozandó bizonyos öszszeg, melyet feltünés nélkül lehetne tenni oly czimen, hogy mint szerkesztők jó szolgálatot teljesítettek. E kincstári segély különösen Decsynél volna indokolt, ki időközben megnősült, három gyermeke van, tehát családjával nem lehet az éhenhalásnak kitenni. Pánczél különben megmaradhatna Márton mellett is segédszerkesztőnek s így ő nem terhelné a kincstárt.

Az ügynek fordulatot adott azon körülmény, hogy a vizsgálat folyamában Decsy feljelentette Mártont, hogy a francziák proclamatioját magyarra fordította. Ez késleltette az ügy eldöntéset. A vizsgálatból azonban az derült ki. hogy midőn a francziák Bécsbe bevonultak és Napoleon a magyarokhoz proclamatiót szándékozott kibocsátani, a melyben őket az Ausztriától való elszakadásra szólította fel, a proclamatio szövegének magyarra fordítására Maret miniszter titkára által Decsyt szólította fel a rendőrség ajánlatára. Decsy ekkor ágyban fekvő, súlyos beteg levén, Mártont ajánlotta maga helyett s minthogy vele e tárgy felől többé semmit sem közöltek, azt hitte, hogy Márton eleget tett a felszólításnak, ennek alapján tette ő a feljelentést.

A rendőri főigazgatóság által megindított vizsgálat

azonban kiderítette, hogy Márton, ki különben jó érzelmei ről ismert volt — mint a hivatalos jelentés mondja — lefor dította ugyan a proclamatiot első szövegezésében, annal több kifejezését enyhítette is, de egyszersmind kijelentett a miniszter titkárának, hogy az egész szöveg ellen kifogás van s meggyőződésével ellenkezik. Visszaadatott tehát nek a fordítás azon megjegyzéssel, hogy »nincs kellő erélylye fordítva.« Ekkor gondolt Maret is, titkára is Bacsány udvari fogalmazóra, mint mindkettejük régi ismerősére Reá bizták tehát a fordítást, melyet ez teljesített is, lefor dítván magyarra és »natalis hungarus ad hungaros« czí men latinra. E feltevést megerősíti azon körülmény, hog Bacsányi mindennapos volt Maret házánál és asztalánál ott úgy viselte magát, mint Maret régi barátja, kivel Kuf steinban ismerkedett meg, hol mindketten mint állami fog lyok együtt raboskodtak. Az udvari cancelláriához intézet átirat nem helyeslé a kincstár megterhelését, azért azt ja vasolta, hogy a lap jövedelme Márton, Decsy és Pánczé között egyenlően osztassék meg. Időközben Decsy folya modott az udvari cancellariához, hogy Pánczélnak adjanal új lapra engedélyt Magyarországon, a *Kurir* szerkesztő joga pedig hagyassék meg nála, sőt halála után ruháztas sék örököseire. Pánczél is folyamodott a *Kurir* szerkesztő jogáért s Decsy előtt titkolt folyamodásában azzal vádolt őt, hogy a lapnak egy számát censurai engedély nélkü adta ki. A cancellaria azonban védelmébe vette Decsyt nem helyeslé a jövedelemnek három részre osztását, mer ez az előfizetők számának változásai következtében bizony talan volna, különben sem látott elég okot Decsytől a jo megvonására, azért azt ajánlotta a fejedelemnek, hogy ha gyassék meg a szerkesztésben Decsy és Pánczél az eddig

eljárás szerint. A fejedelem 1810 márczius 19-én Prágában kelt határozata megerősítette Decsyt és Pánczélt újra, de figyelmeztetni kivánta az előbbit, hogy hasonló kifogások esetén haladéktalanul elmozdíttatik a szerkesztéstől, azért a magyar udvari cancelláriának kötelességévé tette a lap szigorú ellenőrzését.*) Az ügy ekként rendbe hozatván, Decsy és Pánczél együttesen folytatták a szerkesztést.

1810-ben a lap ára felemeltetett 24 frtra, »bankó czédulában, jó pénzben pedig« 16 frtra, mert megdrágultak »a kopertáknak kinyomtattatása, a posta-porto, az újság-expeditorok fizetése, a koperták leragasztásához való tsiriz.« Kijelentették, hogy a kik pecsét alatt kivánják küldetni újságaikat fél esztendőre egy —, egész esztendőre 2 frtot tartoznak fizetni, »mivel a spanyol viasz is nagyon megdrágult.« [1])

1815-től—1821-ig Pánczél maga szerkesztette az ekkor már négy rétben megjelenő lapot, majd 1825-ig Igaz Sámuellel, később 3 évig újra egyedül, de 1827-ben betegeskedvén, az expeditióban zavarok álltak be, mi a közönség elpártolását idézte elő. Ekkor már csak egy »buzgó hazafi« támogatása mentette meg az enyészettől. Pánczélnak 1827. deczember 15-én bekövetkezett halála után a szótáriró Márton József vette át, ki már előbb néhány számnak szerkesztője volt, alatta 1834-ben 48 évi pályafutás után meg is szünt.

Felélesztéséhez ekkor hárman is kisérletet tettek. Előbb Csatószegi Csató Pál folyamodott a folytatás iránti engedélyért. 1835. február 3-án kelt folyamodványában hivatkozik 1-ször nyelvi ismereteire, 2-szor hogy tagja a tu-

*) Orsz. levélt. Canc. *1809.* 5214, 10080. *1810.* 401, 435, 5718.
[1]) *M. Kurir 1810.* 31, 32. sz.

dós társaságnak, 3-szor hogy nyelvtudományi munkájával 1832-ben elnyerte a tudós társaság 100 aranyból álló jutalomdíját, 4-szer hogy nem rég két nyelvtani munkája jelent meg, 5-ször hogy mindig becsületes életmódot folytatott, végre 6-szor hogy ősi nemes családból származott s ősei katonai szolgálatokat teljesítettek. Bajza is folyamodott a kiadási jogért, kérelmét azzal indokolta, hogy kivánatos a Bécsben megjelenő magyar lap fentartása, képessége is van a szerkesztéshez, hisz tagja a tudós társaságnak és az *Aurorát* is ő folytatta, végül ő különben is minden törekvését a közönségnek szenteli. Kérvényéhez mellékelt tervrajzában a lap czimét *Világ*-ra kivánta változtatni és hetenkint háromszor adni ki egy-egy iven, a mellék-lapot is fentartaná, mely eddig majd *Kedveskedő,* majd *Sokféle* czimet viselt, ő állandóan *Füzér* néven adná ki, mely »mindenféle oktató vagy szivet mivelő s mulattató darabokból lenne összefűzve.« Néha illustratiok, »ábrázolatok« is járulnának hozzá, ha az előfizetők száma engedné. A harmadik pályázó Markovics József, krassómegyei származású hites ügyvéd volt, ki előbbi czimén kivánta folytatni.

A Helytartó-Tanács felhivta Pestmegye Rendeit, hogy a pályázók erkölcsi tulajdonairól, és az előfizetők biztosítása szempontjából vagyoni állapotukról tegyen jelentést. Csatóról illetőségi helyének: Velencze városnak tanácsa hitelesen bizonyította, hogy 7000 frtnyi ingó és ingatlan vagyona van szüleinek, melyet ezek, Csatószegi Csató Mihály és Nemes Kovács Rozália sajátkezűleg aláirt kezeslevelükben biztosítékul lekötnek, ha fiuk a kiadási jogot megkapja. Egyébiránt Briedl E. János pestiháztulajdonos is jótállást vállalt 3000 frtig; sőt Szollinger bécsi nyomdatulajdonos is kész elvállalni érte a kezességet. A mi a folyamodó tu-

dományos képzettségét illeti, mellékelik iskolai bizonyítványát, melyből kitünik, hogy mindenből eminens volt, az I. félévben 27-ik, a II-dikban 11-ik. Bajzáról Zlinszky János pestmegyei főszolgabiró állított ki erkölcsi bizonyítványt, melyben őt kifogástalan jellemnek állítja. Félévi cautioért Fáy András vállalt kezességet, lekötvén minden nemesi és polgári birtokát. Markovicsról Krassó megye nyilatkozott elismerőleg. A Helytartó-Tanács a beérkezett jelentések alapján mindhárom folyamodót a szerkesztésre alkalmasnak mondta, azonban az udvari cancellária felszólította a Tanácsot, hogy határozott javaslatot tegyen, mire ez kijelentette, hogy Bajzát szélesebbkörű irodalmi munkássága inkább teszi ajánlatossá a szerkesztőségre, de Csató tájékozóbb lapot adhatna, mert nyelvi ismereteinél fogva az egész müvelt világ lapjait használná forrásul.

Az udvari cancellaria azonban az engedélyt megtagadta, s a lap felélesztési kisérletei meghiúsultak. *)

A majdnem félszázadra terjedő hirlap, melynek első évfolyamai oly közkedveltséggel találkoztak, utolsó idejében már nem felelhetett meg a közönség magasabb kivánalmainak, nem tartott lépést a közönség fejlődésével s elmaradt tőle, míg lassanként a közönség is megfeledkezett róla. Megszünését alig vették észre.

Az első, pozsonyi *Hirmondó* megszünése napján 1788. október 8-án jelent meg az első pesti magyar újság *Magyar Merkurius* czimen, a Hirmondó fametszetes rajzával, mint annak folytatása. Paczkó fia számára nyomdát állított Pesten és a *Hirmondó* előfizetőinek kárpótlásul az év végeig az új lapot küldette. Szerkesztője Szabó Márton volt,

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1840*. 39,409.

ki a *Hirmondó* szellemében s annak beosztása szerint állította össze hetenkint kétszer az új lapot, kezdve egy gyarló, kalendáriumi verssel s végezve egy-egy adomával. Az év végén közzétett kiadói tudosítás sajnálattal említi az előfizetők számának leapadását, érezte a közelgő válságot, azért megtett minden lehetőt, hogy a vállalatot a bukástól megmentse. Pesten adta ki, hogy olvasóit gyorsabban értesíthesse az eseményekről, az előfizetési dijat leszállította, az iró igérte, hogy sem fáradságot, sem költséget nem fog sajnálni, csakhogy lapját kedvessé tegye olvasói előtt. Nem sokat használt. Szacsvay *Magyar Kurir*-jával nem állhatta ki a versenyt. 1789-ben nevét a magyarosabb hangzású *MagyarMerkur*-ral cserélte fel, de tartalma maradt a régi, bő tudosításokat hozott ugyan a harcztérről, de egyéb érdeme nem is volt ez egyhangú tábori bulletin-eknél, melyeknek hitelességét emelte az, hogy tudosítói a harcztérről is voltak, például Laczkovics kapitány, ki Belgrád bevételét versekben is megénekelte.*) A lap oly gyér pártolásban részesült, hogy az év végével meg kellett szüntetni. A 98-ik szám hozott egy rövid kiadói jelentést, mely figyelmeztette a közönséget, hogy az előfizetést ne újítsa meg, mert az év végével a *Magyar Merkur* meg fog szünni. A 100-ik számra rá is volt nyomva, hogy a lapnak »legeslegutolsó Levele.« Végbúcsúképen csak ennyi. Ily csendes volt a megváltozott czimű első magyar hirlapnak kimulása.

A II. József alatti török hadjárat szülte Görög Demeter és Kerekes Sámuel legnagyobbrészt hadi tudosítá-

---

*) *MagyarMerkur* 1789. 88. sz.(Orsz. közkönyvtárainkból hiányzik, de meg van az orsz. levéltárban Helyt. tan. *1789.* 47702. sz. a. mellékletül, a teljes évfolyam pedig a budapesti ref. collegium Ráday könyvtárában.)

sokból álló bécsi hetilapját, a *Hadi és más nevezetes Történetek*-et. Nem is annyira hirlap volt ez, mint inkább a háborús mozgalmakról és az egyes ütközetekről szóló rövidebb-hosszabb tudosítások, többnyire hiteles formában, itt-ott egy kis túlzással ugyan, de minden hivatalos jelleg nélkül. E vállalatban is hazafias czél vezette a szerkesztőket, mint társaikat, ők is a divatos szólamokkal ajánlották vállalatukat a közönség pártfogásába, »mert a nemzetet született nyelvének szeretetére, becsülésére s tanulására serkenteni« volt czéljok. Hogy ezt még szembetünőbben kimutassák, jutalmat hirdettek egy magyar nyelvtanra s felkérték a hazafiakat, hogy a kiknek idejük s megfelelő képzettségük van, fogjanak a munkához és »ne tiltsák fáradtságukat.« *) A vállalatról részletesebb tájékozást nem nyújtottak, hanem később jelentették ki, hogy nemcsak kizárólag a hadi eseményekre fognak szorítkozni, hanem a hazából és külföldről mindent közölni szándékoznak, a mi müvelt embert érdekelhet; ezért a lap czimét is fel fogják cserélni valami alkalmasabbal. Tartalom és elnevezés azonban maradt a régi, mindaddig, míg az átalakult viszonyok a változást feltétlenül szükségessé nem tették. A szisztovói békekötés után már alig került elég anyag a füzetek szokásos kiállítására s mindinkább több-több tért kezdének igénybe venni a rendes hirlapi közlemények, míg végre öt félév elteltével az első magyar hirlap nevét vette fel a vállalat és *Magyar Hirmondó* néven folytatta pályafutását 1792-től 1803. márczius végéig. A tartalom és beosztás meglehetősen gyarló volt, úgy, hogy az akkor gyenge *Kurir* fölé sem emelkedhetett. A lap élén rendsze-

*) *Hadi és más nevezetes Történetek.* I. Szakasz 283. l.

rint a bécsi események voltak elsorolva minden megválogatás nélkül, azután majd magyarországi, majd erdélyi vagy külföldi vegyes hirek következtek, vagy egy-egy adoma, melyet, úgy látszik, nagyon kedveltek; egyszer a lap főrészét csupa adomákkal töltötték meg s a számot *Anekdotás Újság*-nak nevezték.*)

1793-ban ugyanazon sors fenyegette a vállalatot, mint Szacsvay *Kurir*-ját. Midőn kiderült, hogy ők is censurai engedély nélkül küldték szét a lapot a kifogásolt közleménynyel, a magyar udvari cancellária szintén a lap betiltását javasolta, de hogy Magyarországon feltünést ne keltsen mindkét bécsi magyar hirlapnak egyszerre betiltása, egyelőre csak Szacsvay ellen kivánta a betiltást foganatosítani a betiltás okának kihirdetésével együtt. Görög és Kerekes kérvényt intéztek a felséghez, elnézést és bocsánatot kérve érdemeikre való tekintetből, melyek közül felhozták, hogy lapjukból a gymnasiumok magyar nyelv tanárainak ingyen példányt küldenek, hogy a lapot drága rézmetszetekkel ékítik, hogy szegény tanulóknak ajándékkönyveket adnak, hogy mintegy 20 személynek adnak kenyeret a nyomdánál, hogy a török háborúban kitünt vitézek dicsőítése által a hadsereget vitézségre ösztönözték, hogy irodalmi pályadíjakat tüztek ki stb. Az udvari cancellaria megjegyzé, hogy előtte ugyan ez érdemek ismeretlenek, de a szerkesztők hibáját enyhíti azon körülmény, hogy először játszották ki a censurát, azért a betiltás visszavonását javasolta s helyette 200 arany pénzbirság kivetését, mit a fejedelem jóváhagyott, de a szerkesztők ennek elengedéseért is folyamodtak közczélra fordított áldoza-

*) *Magyar Hirmondó*. 1792. január 13-iki szám.

[illegible] való hivatkozással s végre fel is mentettek alóla, [illegible] figyelmeztetéssel, hogy hasonló vétség esetén a büntetés megújíttatik.*)

A megjelölt irányban következtek az új *Hirmondó* évfolyamai egymásra mindaddig, míg Görög, a vállalat első megindítója és folytonos vezetője, az udvarhoz nem került József főherczeg nevelőjeül. Miután tevékeny szerkesztőtársa, Kerekes 1800-ban elhúnyt, csaknem a teljes munka reá nehezedett, keresett is társat, »a ki jó moralis kharakterrel birna: a tudományokban, kivált az újabb statisztikában jártas lenne; tiszta magyarságának s kellemetes előadásának próbáit nyomtatásban vagy kézirásban is előmutatná; a franczia Journálokat hacsak meglehetősen is, a németeket pedig jól értené; aki friss egészségben, eleven, világra termett kultus s nőtelen lenne s végre a kit a közjónak előmozdítására intézett igyekezetünk lelkesítene: « [1]) — mint Benedek Mihály debreczeni ref. lelkészhez irt levelében mondja — de úgy látszik, nem kapott senkit, és ámbár munkatársaiban — kik között Sándorffy József, Takáts József, Kömlei István, Márton József és Császár József említendők — koronkint hű támogatókra talált, mégis a szerkesztői teendők annyira elfoglalták, hogy nevelői állása elfoglalásakor be kelle szüntetnie lapját. Előfizetői a *Magyar Kurir*-ral kárpótoltattak.

Görög Demeter nemcsak hirlapirodalmunk terén szerzett érdemeket magának, hanem hazafias buzgalmának egyéb számos jelét is adta. Az ő kezdeményezésére jött létre a Debreczeni Grammatika. A gazdasági téren is

*) Orsz. levélt. Canc. *1793.* 341, 1304, 4055.

[1]) *Figyelő* 1877. II. 237. l.

buzgólkodott, különösen a szőlő nemesítés meghonosításában.*)

Erdélyben is megelőzte a magyar hirlapirodalmat Hochmeister Márton nagyszebeni nyomdásznak 1784. január 2-án megindult *Siebenbürger Zeitung*-ja, melynek megindulására maga II. József adta az eszmét erdélyi utja alkalmával. A lap előfizetési felhivása 1783. november 9-én adatott ki, 11 nappal később megadatván a szabadalom is, a következő év elején megindulhatott a lap, mely különböző czimek alatt megérte százados évfordulóját.

1790. februárban megjelent az első erdélyi magyar hirlap előfizetési felhivása is. A szerkesztők április hó elsejétől június végeig hetenkint egyszer — azután az év végéig hetenkint kétszer szándékoztak kiadni, a kilencz hóra az előfizetési dijat 1 drb. aranyban állapították meg.[1]) Programmjukat már előbb közzétették. Benne hármas czélt tüznek maguk elé: 1. a hadi hirek közlését; 2. a nyelv müvelését, mely »valójában tsak az eddig való pallérozásában is akármelly dolog előadására alkalmatos, lehet udvari fenhéjázó, lehet mélly és hathatós, lehet nyájas és a magyar Grátiáknak szájokban szerelmes is,« de azért fejlesztésre még szüksége van; 3-ik czéljok a háladatosság volt, hogy a többi lapok tudosításait ők is viszonozzák vidékük fontosabb eseményeinek közlésével, mire azon helyzet is ösztönzésül szolgált, hogy a harcztérhez közelebb estek.[2])

A lap czime *Erdélyi Magyar Hirvivő* volt, szerkesztői nincsenek megnevezve, de tudjuk, hogy Fábián Dániel és Cserei Elek voltak, kikről a 10-ik szám mondja, hogy: »Az

*) L. Márton József. Görög Demeter Életleirása. Bécs 1834.

[1]) *Hadi és más nevezetes Történetek* II. Szakasz 375. l.

[2]) *Neue Courir aus Ungarn* 1790. 28. sz.

erdélyi országos Tábla (Tabula provincialis) Pünkösd hó 1-én eltöröltetvén, az ennél a hivatalnál levő Laistrom szerző (Registrator) Fábján Dániel úr Erdély Ország Allszámvevőjének (Vice Exactornak) tétettetett, Cserei Elek úr pedig az igazgató tanács All Laistrom szerzőjének maradott továbbra is és Titoknoki (Secretarius) hivatalt fog vinni.« Az egyes számok 4 nyolcz rétű levélen, elül fametszetes czimerrel és rendszerint két levélnyi *Toldalék*-kal jelentek meg eredeti és külföldi lapokból átvett rövid — jórészt udvari — hirekkel, néha a toldalékon egy-egy verssel. A kezdetlegesség jelei nagyon is feltünőek voltak rajta, de viszont dicsérettel emelhető ki, hogy már 6-ik számában rendszeres czikket találunk a magyar nyelvről, mely müvelésének fontosságát több számon át elég érdekesen fejtegeti. A 11-ik szám hozta az új előfizetésre való felhivást, mely tudatta az olvasókkal, hogy ezentúl hetenkint kétszer (hétfőn és csütörtökön) fog megjelenni. Elterjedésére világot vet a szerkesztők azon nyilatkozata, melyben kiemelik, hogy *Hirvivő*-iknek nemcsak Pozsonyban, Budán, Pesten, Kassán, Magyarországnak és Erdélynek majd minden részében vannak nagyszámú olvasói, »hanem Bétsbe és a Tábori Piatzokra is a Magyar Hadi Seregeinkhez szép számmal ki vitetnek.« Sajátszerű, hogy mind amellett oly ritka.*) Ritkaságából is lehet következtetnünk csekély elterjedését és rövid életét. Az erdélyi főkormányszéknek Szebenből Kolozsvárra áthelyezése alkalmával, Hochmeister is áttetteoda nyomdáját, s így a *Hirvivő* karácsonhavi számai Kolozsvártt jelentek meg. Az évfolyam utolsó

*) Az erdélyi múzeum könyvtárában van 11. szám a 7-ik kivételével 1—12-ig, a budapesti ref. collegium Ráday könyvtárában pedig 12; u. m. 48—56-ig és 59—61-ig.

(61-ik) számában a kiadó új előfizetést hirdetett. Valószinű tehát, hogy a lap 1791-ben is élt, hogy meddig, azt csak későbbi kutatások fogják felderíthetni. Szerkesztőirűl sem tudunk sokat. Egyik bécsi lapban olvassuk, hogy 1833. decz. 21-én NagyAjtai Cserei Elek erdélyi kormányszéki tanácsos ötven évi szolgálata után ő Felsége által nyugalomba helyeztetett és a szt. Istvánrend kiskeresztjével diszíttetett fel.*) E fejedelmi kitüntetésnek azonban semmi vonatkozása sincs az erdélyi magyar hirlapirodalom úttörőjének érdemeihez. A lap megszünésével véget ért a szerkesztők nyilvános szereplése is, nevük emlékét azonban fentartotta egy buzgó bibliographus, érdemeiket kedvezőbb világításban tüntetheti fel valamely szerencsés kutató, a kinek sikerül folyóiratuk egy teljes példányát megtalálni.

Midőn Szacsvay 1793-ban elmozdíttatott a *Kurir* szerkesztőségétől, munkatársa Pánczél Dániel erdélyi születésű hirlapiró folyamodott annak szabadalmáért, de kérelme mellőztetvén s a lap folytatása Decsyre ruháztatván, ő új lapra kért engedélyt, méltányosnak mondván, hogy a Magyarországon és Erdélyben egyaránt elterjedett lapok egyikének szerkesztősége erdélyi származásúra bizassék. Az udvari cancellaria pártolván kérelmét 1793. márczius 27-én kelt rendeletében az engedélyt meg is adta.[1]) Igy indult meg 1793. április 23-án a *Bécsi Magyar Merkurius.* Pánczél Dániel mint hirlapiró, nem utolsó helyen állt kortársai között, bár felsőbb tanfolyamot is végzett, mindamellett nem annyira iskolázott egyén, mint inkább eleven gondolkozású és könnyű stylista volt. Szakismereteinek

---

*) *Bécsi Magyar Kurir* 1834. 5. sz.

[1]) L. Jakab Elek: *Az erdélyi hirlapirodalom története.* 34. s köv. ll. A magy. tud. Akad. nyelv. és széptud. ért. X. k. IX. sz.

hiányait olvasottsága s széleskörű általános müveltsége pótolták. A hirlapirás különféle nemeiben meglehetős sikerrel működött. A politika és irodalom egyaránt érdekelték, tájékozó ismertetéseket irt a politikai helyzetről s közreműködött a szépirodalmi mozgalmakban. Sem mint publicista, sem mint alkotó szépirodalmi iró nem hagyott kiváló müveket maga után, nem is erre volt hivatása, hirlapírónak született, az akart maradni s maradt is haláláig. Hirlapirói hivatását ambitioval töltötte be, megelégedett vele, büszke volt rá és fájt neki, ha kicsinyléssel vagy lenézéssel találkozott. Mindjárt önálló lapja megindulásakor így ir felőle: »De mi lehet valyon az oka, hogy az újságirók a mai világban tsak annyira betsültetnek mint a Historiának legalatsonabb inassai, darabontjai? A tudósok, *Litteratus Harlekineknek* tartják őket — a világ nagygyai keveset gondolnak velek — az olvasók hazugoknak nevezik — az asszonyok pedig egy *Friszért* egy ujjságirónál gyakran nagyobbra betsüllenek.« A sorok közül kirí a sértett önérzet hangja. Elsorolja ezután érdemeiket és hivatásuk fontosságát lelkesedéssel rajzolja: »Egy ujjságiró — úgymond — minden hireket, történeteket és nevezetes tselekedeteket az egész világról öszvekeres — az igazat az ellenkezők közzül, a mennyibe lehet, kivállogatja, és mint a méhek, úgy tálalja az olvasók elejébe a fel gyülytött mézet. — Hát nem elég érdem ez? — No hiszen megtörténik, hogy hazud is egyet-egyet. De mit is tehetne egyebet? ő tsak azt irja meg, a mit mások beszéllenek és gondolnak — ő Evangeliumot nem ir: sőt ha maga a tudos Lukáts Evangelista minden héten kétszer Evangeliumot irna, valyon lehetséges volna e, hogy tsupa igazságot irjon?

»Egy ujjságirónak kötelessége sokkal terhesebb, mint

mások gondolják: Az eszinek, ha valamit akar mutatni, minden héten kétszer, háromszor, söt négyszer is bizonyos órákra jelen kell lenni. Nálla sem főfájás, sem krapula, sem rosz humor kifogás helyett nem szogálhat — az eszit a maga idejében torturára kell vonni — az ujjságnak meg kell lenni — dolgozni kell....... Egy Pap 8 napokig készül egy prédikátziora, egy ujjságirónak pedig egy órája is alig vagyon némelykor. A Pap tsak egy Ekklesiában tanít, az ujjságiró az egész világnak ir és ezért az ő irásának több nyomdoka lehet mint 1000 Papénak......« Ezután megnevezi a franczia forradalom legkiválóbb alakjait, kik mind »tajtékos szájú fene ujjságirók« : felemlíti, hogy újságirókból miniszterek is lettek már: »akár hogy légyen — végzi — bizonyos az, hogy az ujjságirókat, ha szinte olykor-olykor hazudnak is egyet-egyet, tsak ugyan lehetetlen a Statusban úgy nem nézni, mint hasznos és nemes foglalatosságú embereket.« *)

Pánczél *Merkuriusa* az egykorú *Kurir* formájában és szellemében volt szerkesztve, bécsi, külföldi és hazai hirek képezték rendes rovatait. A levelezések tudósításai mellett a külföldi lapok szolgáltak főforrásaul, ha hirekben megszorult, összevonta a lap terjedelmét, ilyenkor majd azzal mentegetődzött, hogy »a viz sem foly örökké egyaránt«, majd nyiltan kimondta, hogy több közlendője nincs. A lap 1797 végéig viselte homlokán a vignette-be vésett szerkesztői monogrammot, azontúl úgy látszik más szerkesztette 1798. május 25-ig. Ekkor adatott ki az utolsó szám, júniusban egyesült a *Magyar Kurir*-ral.

A XVIII-ik század magyar hirlapirodalmának nagy-

*) *Bécsi Magyar Mercurius* 1793. II. sz.

fontosságú feladat jutott, egyrészt a hazafias érzés élesztésében, másrészt a nemzeti nyelv s irodalom ápolásában és fejlesztésében kelle buzgólkodnia. Az előbbre haladott külföld példájával volt kénytelen a nemzetet hátramaradottságára figyelmeztetni s ezáltal folytonos haladásra ösztönözni. A közönség szórakoztatásán kivül annak müveltségét is előbbre kellett vinnie, mert a mit a fejlettebb nemzeteknél a szorosabb értelemben vett irodalom eszközölt, az nálunk az időszaki sajtónak jutott feladatául. Iró és olvasó közönséget kellett egyszerre teremtenie. Nehéz feladat volt. De megoldásában a kor hirlapirói, tehetséget jóakarattal párosítva, hiven fáradoztak. Működésük kevés anyagi jutalommal járt, de annál több fáradtsággal és vesződséggel. A szerkesztők pár száz forint évi fizetésért hetenkint kétszer az egész lapot nemcsak összeállították, hanem a szerkesztés és kiadás minden egyéb teendőit is végezték. Ezen nagy elfoglaltságon kivül nehezítette még helyzetüket a kormány és közegeinek őrszeme, kik az egyes lapok minden közleményét szigorú vizsgálat tárgyává tették s iparkodtak a liberalismus és szabad meggyőződés hangját elnémítani s a pólyájában levő magyar hirlapirodalmat ekként még békókba is verték, s így fejlődését még inkább hátráltatták, s nagykorúságra jutását megakalyozták.

A közönségnek magasabb igényei nem voltak, megelégedett a külföldi és hazai hirek elsorolásával. Azok, a kik külföldi lapokat nem olvastak, beérték a magyar lapok száraz és egyhangú külföldi tudosításaival, a kik külföldi lapokat is olvastak, azok úgy is inkább csak hazafiságból járatták a magyar lapokat, kevés figyelemre méltatták s fejlődésükre közvetlen befolyást nem is gyakoroltak.

A közügyek iránti érdeklődés a mult század végén is még csekély levén, a hirlapok nem igen vettek tudomást a nyilvános élet mozgalmairól, különben meg is nehezítette ezt a közlekedési állapotok gyarlósága. Ez okozta, hogy a hirlapoknál az aktualis jelleget épen nem találjuk meg. Hónapok mulva közöltettek néha a legköznapibb, múlékony érdekű események, melyek különben a maguk idején bizonyos figyelemre mégis számot tarthattak volna. Még egy sajátszerű vonását kell kiemelnünk a mult század hirlapjainak: a közös források használatát. Néha valamely külföldi hirlapnak egy és ugyanazon száma szolgált valamenynyi hazai lap forrásául, ilyenkor rendszerint annyira megegyezők voltak a különböző lapok, hogy az egyik teljesen fölöslegessé tette a másikat. Annyi azonban bizonyos, hogy a hazai magyar sajtó nem állt hátrább a belföldi idegen nyelvűnél, sőt sok tekintetben felülmúlta, noha ennek majdnem egy negyedszázaddal nagyobb múltja volt.

II.

Időszaki szépirodalmi sajtónk a mult század végén: *Pozsonyi Magyar Musa* (a Hirmondó melléklapja), *Magyar Musa* (a Kurir melléklapja), *Ujj Bétsi Magyar Musa* (a Merkurius melléklapja), *Magyar Museum*, *Orpheus*, *Mindenes Gyüjtemény*, Sándor István *Sokfélé*-je, *Urania*, *Diétai Magyar Muzsa*. A különféle irányok jellemzése.

Az időszaki szépirodalmi magyar sajtó megindulásakor épen oly kezdetleges formában jelent meg, mint hirlapjaink általában, nem tervszerűen szerkesztett önálló közlönyökben jelentkezett, hanem rövidebb-hosszabb időközökben egy-egy ivnyi mellékletként csatoltatott valamely hirlaphoz, a legtöbbször selejtes tartalommal, a legkülönbözőbb tárgyú dolgozatoknak izetlen keverékével. Az ily melléklapok nagyon divatosak voltak külföldön úgy, mint hazánkban. Már Bél Mátyás adott ki a *Nova Posoniensia* mellett havonkint egy melléklapot — szépirodalmi tartalommal mondanók, ha ugyan szépirodalomról akkor egyáltalában szó lehetett volna. Később, a XVIII. század második felében Windisch Károly német hirlapjai, a *Pressburger Zeitung* és *Pressburgisches Wochenblatt* mellékleteként adott egy-egy szépirodalmi közlönyt *Der Freund der Tugend* és *Der vernünftige Zeitvertreiber* czimen. A példát magyar hirlapszerkesztőink is követték. A divatos eljárás annyira megszokottá lett, hogy még a jelen század első

felében is majdnem minden lapnak meg volt a maga szépirodalmi melléklete, mint Vitkovics mondta: »minden újság majdnem szobalánynyal sétál az olvasó publicum között.« Csak midőn a nagy politikai lapok a szépirodalomnak is tért adtak s tárczarovatukat regényfejezetekkel töltötték meg, kezdtek felhagyni a melléklapokkal, melyek ekkor már feleslegesekké váltak.

Az időszaki szépirodalmi magyar sajtó 1787-ben kezdődik, a mily szerényen indul meg, oly gyorsan fejlődik, nem telik bele egy évtized, és oly magas szinvonalra emelkedik, hogy valóban komoly figyelmet érdemel. Midőn Szacsvay 1786-ban megvált a *Magyar Hirmondó*tól és új, kettős hirlapra hirdetett előfizetést, Paczkó versenyre kelt vele és 1787-ben ő is adott melléklapot a *Hirmondó*hoz. Czime volt *A Pozsonyi Magyar Múzsa.* Első száma a *Hirmondó* február 24-iki számához csatoltatott. A czimirat felett allegorikus rajz van, balról a tenger hullámai által hányt vitorlás hajó, jobbról világító torony, középen egy szirthalmaz csúcsán álló horgony e körirattal *Spes confisa Deo,* a háttérben haragos felhők tornyosulnak, melyekből czikázó villám tör elő, alul a kiadó monogrammja.*)

»Engedelmet instál füzfa Poétátok
Hogy nem versbe küldi Musáját hozzátok,
Kevés kertben terem télen Majoránna
Én is vig kedvemnek vagyok már utánna.«

Igy szólal meg a bevezető sorokban. A mily gyarló versnek a bevezetés, oly szintelen a prózai folytatás, a szerkesztő programmja, melyben az élő és elhunyt tudósok emlékezetének felújítását igéri. Az olvasó érdekes biogra-

*) A budapesti ref. collegium Ráday könyvtárában.

phikus feljegyzéseket vár és kap egy pár komikus adatot, például: Ádámi János a pozsonyi kir. főiskolában statistikát tanító professor. Egy derék ember. Árczózi Benedek Erdélyben mérges unitárius. Irt valamit, mely a világ elébe soha sem jött. Aszalay Mátyás historicus, de semmi munkája nincs. Bod Péter m.-igeni ref. predikátor, egy az égből Hazánkba leesett férfiak közül. Beleznai Miklós oberster, hasznos ember. Dráveczky hadi tiszt, szép könyvei voltak még mikor én láttam; — s így folytatja az »érdemes közönség« elismerésére számot tartó közleményeit több számon át. Majd Cornidesnek egy czikkét közli a kocsi eredetéről, melyről azt bizonyítja, hogy magyar találmány. Közli gróf Batthyányi Ádám országbiró s horvát bán rövid életrajzát, majd egy túlvilági izetlen párbeszéd következik, s több eféle közlemény, később egészségtani szabályok, vegyes apróságok vagy nyomdai hirdetések töltik be a lap egy-egy részét. Havonkint kelle egy számnak megjelennie, de rendesen elmaradozott, úgy hogy mentegetődzéssel pótolták a mulasztást. Úgy látszik, teljes évfolyam nem is jelent meg, mert a 11-ik szám, mely csak a következő évben adatott ki, az utolsó, ezzel a vállalat megszakadt, a nemsokára megszünt főlappal, a *Hirmondó*val együtt.

Tartalmasabb és változatosabb szerkezetű volt Szacsvay *Kurir*-jának melléklapja: a *Magyar Musa,* noha a kezdetlegesség jelei ezen is nagyon észrevehetők. Munkatársai között a kor nevesebb iróival is találkozunk, Kazinczy, Baróti Szabó Dávid, Szentjóbi, Péczeli, Földi neveivel, de mellettük egy sereg dilettáns verselő és iskolás deák szerepel névvel és névtelenül, versben és prózában. A szerkesztő nem valami nagy szigorúsággal válogatta meg a közleményeket, valószinűleg nem is nagyon válogathatott bennük,

mert többször felhivta a közönséget, hogy a kinek kiadásra való versei vannak, csak küldje el a *Magyar Musá*nak mennél hamarabb;*) — tán azt is hozzátehette volna, mert szükség van rájok. Tervszerűség, biztos elv épen nem nyilvánul a szerkesztésben, csupa esetlegesség intézi a közlemények sorrendjét. Már az első évfolyam kezdetén kijelenti a szerkesztő, hogy mivel sokan nem kedvelik a verseket, néha más dolgozatokkal fog kedveskedni olvasóinak. Igy kerültek össze Péczeli meséi verstani értekezésekkel, Horatiusból vagy Ovidiusból vett fordításokkal, mindenféle előfizetési felhivásokkal, könyvhirdetésekkel, újdonsági hirekkel. Majd egy pár hétre felfüggeszté a szerkesztő a rendes közleményeket s Bécs leirását adta ivenkint mellékletül a főlaphoz. Később ismét a szokásos tartalommal jelent meg. Közölt költőietlen alkalmi verseket, epithapiumokat, egyhangú, tartalmatlan leoninus verseket, néha egy köznapi esemény versbe foglalt elbeszélésével több számot megtöltött, ezeket a pápaság ellen intézett gúnyos értekezés, vagy egy sereg izetlen epigram váltotta fel.

Még kevesebb jelentősége van Pánczél Dániel *Bécsi Magyar Merkurius*-a melléklapjának, az *Újj Bétsi Magyar Múzsá*-nak. Szacsvay lapjában csak gyenge leoninusokkal találkoztunk, itt Sándorffi izléstelen, kovácsolt rimű versekben magasztalja a magyar nyelv szépségét ekkép:

»De merem állítani, hogy ha minden magyar főnek
Gondjai a magyar nyelvnek szépítésébenn főnek:
Elébe hág minden nyelvnek a magyar utoljára,
A melly még a rendbenn tsak nem egészen utol jára.« [1])

---

*) *Magyar Musa* 1787. XXII. XXIV. sz.

[1]) Az *Új bécsi Magyar Muzsa* 1793. I. sz. A budapesti ref. collegium Ráday könyvtárában.

Ilyen, a középszerűségen is alul álló termékek jelentek meg a bécsi magyar hirlapok szépirodalmi közlönyeiben, holott itthon ez időben már néhány oly vállalatunk volt, a melyek szerkesztés és tartalmasság tekintetében a kor igényeinek teljesen megfeleltek. Több elismeréssel emlékezhetünk ugyan meg a *Merkurius*-nak havonkint megjelenő *Bibliotheca* czimű melléklapjáról, mely kritikai irányánál s a közölt birálati czikkeinél fogva figyelmet érdemel, de szorosan véve, nem tartozik az időszaki szépirodalmi sajtó körébe.

Új irányt jelöl e téren a »kassai magyar társaság« közlönye, a *Magyar Museum* nevet viselő évnegyedes folyóirat, mely szerkezetére nézve első rendszeres, — tartalmára nézve pedig a tudomány és jó izlés szinvonalán álló folyóirat volt irodalmunkban. Toldy 1826-ban azt irta felőle: »Ezt lehet és kell első aesthetikai folyóiratunknak tartani.« Kazinczy Ferencz tervezte, ő adott létet a vállalatnak, mert az eddig megjelent *Musák*-kal már rég elégületlen volt. Megindítására Kassát szemelte ki, hol jól fölszerelt nyomda volt, intelligens közönség és egy pár iró, a kiket a közreműködésre megnyerhetni vélt.

1787. november 13-án meglátogatta Baroti Szabó Dávidot, ki a kassai akadémiában mint tanár működött, és közölte vele tervét. Szabó Dávid örömmel karolta fel az eszmét, készséggel ajánlotta fel közreműködését, de határozottan kivánta, hogy Bacsányi Jánost is társul vegyék. Kazinczy idegenkedett a dölyfös és semmi tekintélyt elismerni nem akaró Bacsányitól, de engedett Szabó rábeszéléseinek s az épen megjelenő Bacsányival legott megalkották a magyar társaságot és megállapították a megindítandó folyóirat czimét, bevezetését a szerkesztési alapelveket

stb. »Ich gedenke — irja Kazinczy Kovachich Márton Györgyhöz 1787. decz. 17-én — hier auch eine periodische ungarische Schrift herauszugeben, das nichts anders, als die Sammlung von kleinen ungrischen Belletrie betreffenden Schriften einiger Freunden seyn soll. Dabey ist es bey mir und meiner Mitarbeitern nicht auf ein Gewinnst gerechnet. Wir wollen einander anfeuern und eine kleine Aemulation erwecken. Uebersetzungen aus den klass. Werken anderer Nationen haben hier den Vorzug und die Recensionen von ungrischen Büchern.« *) Kazinczy *Kassai Parnassus*-nak akarta nevezni a vállalatot, de Bacsányi a *Deutsches Museum* mintájára a *Magyar Museum* nevezetet sürgette. Kazinczy engedett: »A Museum nevezete nekem tellyességgel nem tettszett — irja báró Ráday Gedeonhoz 1788. május 19-én. — Engedtem mindazáltal Társaimnak. Adják az Egek, hogy igyekezeteinknek boldog végét láthassuk.« [1]) Bacsányi még három feltételt tüzött ki: 1. a folyóirat első füzetében csak hármuk dolgozatai közöltessenek; 2. minden kérdésben szavazattöbbség döntsön; 3. a *j* hátráljon az *y* előtt.[2]) A megegyezés létrejövén, Kazinczy felolvasta a bevezető czikket, melyet közösen elfogadtak és ezzel az első irodalmi társaság megalakult. Baróti lelkes örömmel éneklé meg a társaság létrejöttét,

»Hármas erő (titkos szám ez) zöld ágra viendi,
A miket indítunk. Szándékunk, haszna Hazánknak
. . . . Kiki jónak hagyá. Kezet újjolag adván,
S vévén, a munkára legott nagy örömmel oszolnak.«

*) Commercium Litterarum. Kovachich Levelezése. Nemz. Múz.

[1]) Kazinczy F. levelei Rádayhoz. A budapesti ref. collégium Ráday könyvtárában.

[2]) Károly Gy. Hugó: *A kassai magyar társaság.* Tanáregyleti Közlöny V.

Kazinczy. mint fontos irodalmi hirt, ismerőseivel sietett tudatni, felkérvén őket a közreműködésre, Bacsányi pedig a technikai megoldáshoz fogott. Ráday örömmel értesül a társaság létrejöttéről, a folyóiratot, milyet már maga is tervezett, valamint annak elnevezését helyesli. Szivesen megigéri közreműködését, noha nevét nem kivánja közleményei alá irni, egyelőre csak A. J. jelzést használ, hogy így személyére való tekintet nélkül birálják meg. Kivánatosnak tartja gróf Teleki József és Ádám, báró Orczy Lőrincz megnyerését a vállalatnak. Correctorul Földit ajánlja.*)

Kazinczy kérte társai nevében is Rádayt, hogy engedje meg nevét kinyomatni a lapba, vagy legalább kezdőbetüit, ne tagadja meg tőlük ezt a dicsőséget, s midőn Ráday megigéri, hogy minden füzetbe irni fog, olykor neve alatt is, Kazinczy egyik levelében egész elragadtatással tolmácsolja mindhármuk örömét: »Mi valóban erántunk való kegyes hajlandóság és patriotismus jeléül veszszük ezt s igyekezni fogunk rajta, hogy háladatos tiszteletünket nyilván bizonyíthassuk.« [1])

Az irodalompártoló magyar főúr, báró (1790-től gróf) Ráday Gedeon, a XVIII. század azon lelkes magyar aristocratiájához tartozott, melynek nem egy tagja tevékeny irodalmi munkásságot fejtett ki. Egy Orczy, Gvadányi, Telekiek, Naláczi, Dessewffy mindannyi buzgó munkása a magyar irodalomnak, nemcsak maecenások nagyúri büszkeségből, hanem pártolói a fejlődő nemzeti irodalomnak hazafiságból, szellemi munkásai, irói ambitióból. Ráday is közéjök tartozott, belépett a kassai irói társaságba, annak

---

*) Ráday levelei Kazinczyhoz. Akadémiai kézirattár.

[1]) Ráday könyvtár.

bizományosa, képviselője s még a szerkesztésben is munkás osztályosa lőn. Ő ajánlotta kiadóul Trattnert, ő gondoskodott a nyomatás-, javításról, mert az első évfolyam Pesten került ki sajtó alól.

Trattner Mátyás pesti könyvárus a következő feltételek mellett vállalkozott a kiadásra: 1. Két füzetet kiad, s ha kevés példány fogy el, a vállalatot megszünteti; 2. A társaságnak 200 példány után 25 ingyen példányt ad, 250—300 után 40-et, ha 300 példánynál több fogy el, 50 ingyen-példányt ad. 3. A kiadás joga nála hagyatik mindaddig, mig ő a vállalatot fenn akarja tartani, vagy legalább egy évre biztosíttatik. A nyomásra egészen új betüket fog használni s az akkori legjobb papirt. A füzet alakját a Társaság állapítsa meg.*) A feltételek elég kedvezőek voltak, hogy a Társaság ráálljon. Bacsányi nemsokára meg is küldte Rádaynak a *Bevezetést*, melyet külön is szándékozott közzétenni *Tudósitás* czimen. »Úgy végeztük — irja 1788. ápr 22-én — hogy most csak ezen Bévezetést nyomtassa ki Trattner Uram Tudósíttás gyanánt; és azon Exemplárokban, melyeket ki fog osztogatni, tégye a Gyüjtemény titulussát, úgymint *Magyar Museum*; azokban ellenben, melyek a gyüjteménynek Praefatio gyanánt szolgálnak, tegye *Bévezetés*...... A hol német citatiok vagynak, deák betükkel nyomtattassanak, el-annyira, hogy az egész darabban csak egyetlen egy német betü se találtassék.

Kérjük Nagyságodat, ne terheltessék dolgunkat maga bölcs tanáttsa szerint intézni, és ezen Bévezetést is, minek előtte kinyomatódnék, által olvasni, s megitélni, ne talán valahol hiba esett volna, kivált a dolgoknak rendében s a

*) Bacsányi levelei Rádayhoz. A budapesti ref. collegium Ráday könyvtárában.

citatiokban. A betü ebben a darabban *cicero* légyen és a citatiokban *garmond*. Ez talán legjobb leszsz. A formatum in 8 majori.« *) Bacsányi kivánsága némi nehézséget okozott. Trattner u. is nem akart vállalkozni a terjedelmes Bevezetés külön kiadására, mely neki költséget okozott volna s mellette jövedelemre nem számíthatott, mivel nem volt áruba bocsátható. Ráday a füzetben való közlést ajánlotta. »Ha ezen dologban a magam tulajdon opinióját ki kell adnom — irja Kazinczyhoz 1788. július 8-án — meg kell vallanom, hogy tudósítás képében az egész Bevezetést (mely egynéhány árkusból áll) kinyomatni magam is sokallom, ugyanis az ilyetén kiadandó munkákról való tudosittások többire csak csak egy negyedrész s legfellyebb fél árkusból szoktak állani és igen ritkán esik meg, hogy azok egész árkusra terjedgyenek. Ha az ilyen tudósittás csak egy negyedrész vagy félárkusbul fog állani, azt a Magyar Novellisták által is el lehet osztogattatni és így azáltal jobban is elhiresedik a munkácska, ha Novellákban accludáltatik, mellyet akar a Budai, akar a Pesti Novellistáknál el lehetne érni, ha a Bécsit vagy Posonyit meszszellenék az Urak. Ezt a rövid Tudosittást úgy tartom, Trattner is örömest kinyomtatná, minthogy az által több vevőket reménylene, hogy ha azért ezen projectumom fog az Uraknak tetszeni, méltóztassanak azon rövid Tudósittáskának stilussát megküldeni, mellyben csak a szükségesebbeknek és mulhatatlanabbaknak a *Museum* czéljához képest minden hosszas deductio nélkül kellene betétetődni.« [1]) Ráday javaslatát elfogadta Bacsányi — most már csak Bacsányiról magáról szólunk, mint a vállalat intézőjéről, mert Ka-

*) Bacsányi levelei Rádayhoz. U. ott.

[1]) Akad. kézirattár.

zinczy látva önkényes eljárását, csendesen visszavonult. Baróti meg nézetét már előbb is mindenben alárendelte Bacsányiénak. A Bevezetés a füzetbe került, külön lenyomat nem készült belőle.

Kazinczy gyanítván, hogy nem a saját szövege küldetett az ő távollétében Pestre sajtó alá, kérte Rádayt, hogy küldesse meg neki Földi által. Megtekintésére oka van, mert megtörténhetett, hogy előtte ismeretlen változtatások kerültek bele. S midőn megtudta, hogy Bacsányi új bevezetést irt, megneheztelt. »Hiúságom — úgymond — nincs megbántva, egyedül azt jegyzem meg, hogy, ha az előbeszédet nem én, hanem más valaki tette volna fel, és az felolvastatván, elfogadtatott volna, én a későbbi változtatásokat is magával ezzel tétettem volna meg; kivált ha a gondolat is, hogy ily folyóirást adjunk, ezé volt volna.« *)

Ily előzmények után jelent meg 1788. július 1-én a *Magyar Museum* I-ső negyede a három szerkesztő dolgozataival. A füzet élén álló *Bé-vezetés,* melyről Toldy megjegyzi, hogy »tartalmas és férfias, ép stil, legjava az akkorinak« [1]) Bacsányi müve. Benne történeti visszapillantást vetve nyelvünk és irodalmunk mult állapotaira, fájlalja hátramaradásunkat s erélyesen sürgeti a haladás szükségét. Közreműködésre szólítja fel a hazai irókat, de határozott feltételeket szab: a beküldött dolgozat nyomtatásra méltó és »jól kipallérozott« legyen, ne sértsen se személyt se vallást, különben nem adják ki, miáltal a beküldő nevének is kedveznek. A füzet többi prózai közleményeinek legnagyobb részét is ő irta. A fordításról közölt egy már előbb megje-

*) Kazinczy : Pályám Emlékezete.

[1]) Bacsányi Levelezése. Akad. kézirattár.

lent és most újra átdolgozott értekezést, Ossiánból egy részletet, Ányos Pál költészetéből egy rövid ismertetést. A költői darabokat Kazinczy és Baróti irták részint eredetieket, részint fordításokat. Ha tartalmilag, különösen a költői termékeket illetőleg, kivánni valót hagy is fenn a vállalat első füzete, azt el kell ismernünk, hogy határozott irány mutatkozik benne, elvet képviselt, mely magában véve is haladás volt az eddigi állapotokhoz képest. A második füzet már változatosabb tartalmú volt, költészet és próza szigorúan megválogatva jelent meg benne. Az eredeti költői termékek mellett fordításokat tartalmaz az antik és újabb nemzetek költői irodalmából. Anacreon és Klopstock, Catullus, Young és Gellert, a Kazinczy izlésének megfelelő költői termékek szolgáltatják az idegen irodalmakból vett anyagot. A munkatársak között új nevekkel is találkozunk, nem kezdő egyik sem, többé-kevésbbé elismert tehetségű irók és költők, — köztök Ráday is két versével. — Az értekező próza és lyrai dal mellett a drámai muzsa is megszólal Simai Kristóf *Váratlan vendég* czimű vigjátékában. Az irodalmi fejtegetést maga a szerkesztő folytatja: Bessenyeit ismerteti; Kazinczy a kritikus tisztét teljesíti és szigorú birálatot közöl Barczafalvi Szabó Dávid izetlen újításokkal telt, fordított regényéről *Szigvárt*-ról.

A folyóirat meglehetős tetszéssel találkozott. Csak Gvadányi fejezte ki elégületlenségét Péczelihez irt egyik levelében. Különben irodalmi férfiak elismeréssel fogadták és sikert igértek a vállalatnak. Aranka részletes birálat alá veszi Zilai maros-vásárhelyi tanárhoz irt levelében, megelégedését fejezvén ki felőle, kéri őt, hogy szerezze meg számára a folyóiratot, »a költséget örömmel megfordítja.« A pozsonyi papnövendékek is folyamodtak a tankerületi

főnökséghez engedélyért a *Museum* megrendelésére. A helytartó véleményadásra szólítván a seminarium rektorát, ez a folyóirat olvasását szükségesnek mondta, hogy a növendékek gyakorolják magukat a magyar nyelvben, melyre mint leendő lelkészeknek szükségök lesz, de az is kivánatos, hogy a nemzet költőit ismerjék. A tanügyi bizottság 1789. márczius 4-én tartott üléséből a kérelem teljesítését ajánlotta az udvari cancelláriának oly módon, hogy 4 példány járatása engedtessék meg a legfelső tanfolyam növendékeinek. A Helytartó-Tanács azonban oly értelmű rendeletet kapott, hogy ő Felsége nem látja szükségesnek a kért folyóirat megszerzését, mivel a növendékek eléggé el vannak látva német folyóiratokkal, de ha valaki mégis olvasni akarná, a saját költségére megszerezheti.*) A lap különben meglehetősen el volt terjedve. Erdélybe 100 példányt küldtek, az ország különböző részeiben ügynökök terjesztették, s mindenütt rokonszenvvel fogadták. Csak Rájnis támadta meg nyiltan és szenvedélyesen, mi a szerkesztőt polemiába sodorta. A 3-ik füzethez egy több mint négy ives toldalékot csatolt, melyben higgadtan védelmezte a Társaság álláspontját és sikerülten czáfolta meg a felhozott kifogásokat. E polemia után Kazinczy teljesen visszavonult a vállalattól, elidegeníték tőle Bacsányi önkénykedései és alattomos fondorlatai. »Kazinczy úr — irja Arankához Bacsányi — nincs köztünk. Maga kezére dolgozik. Ismeri Barátom Uram az ugynevezett *Orpheust*. Éppen most ad ki ezen munkájában egy mérges recensio-formát Verseghi Társunk ellen, hol ezt az érdemes embert Pasquilláns s több efféle illetlen titnlusokkal érdekli. Be nem jó, mikor

*) Orsz. levéltár. Canc. *1789.* 4040. sz.

az ember sensu abundat.« Már az első füzetnél nézeteltérés fordult elő közöttök, midőn Bacsányi nem akarta közölni Klopstock ódájának eredetijét a fordítás mellett, melyet Kazinczy sürgetett. Később Ráday miatt szólalkoztak össze. Bacsányi mellőzni akarta Rádaynak csekély értékű verseit, mi Kazinczyt sértette, mert Rádayval személyes jó barátságban volt s különben is elvből nagy súlyt helyezett arra, hogy a főrangúakat az irodalomnak megnyerje. Majd arról gyanusította Kazinczyt, hogy része van Rájnis támadásában. Az ily boszantások annyira felingerelték, hogy egyszer megátkozta azt az órát, melyben szövetkezett Bacsányival. »Ich bekenne es — irja Kovachichhoz — dass ich mich mit dem Bacsányi nicht vergleichen lasse. Stand und Alter kommen zwar in keine Erwägung, da man aus dies uneigennützigsten Absicht die Sprache zu cultiviren in eine Gesellschaft sich schmelzt; aber der Unterschied, der uns Geburt, Charakter, Ansehn und Alter giebt, hört zwischen den Mitgliedern doch nicht auf.« *) Kilépett tehát a társaságból s egy új folyóirat kiadását tervezte. Összeköttetését nem szakította ugyan meg teljesen, később is irt a vállalatba, de Bacsányitól teljesen elfordult, noha irodalmi munkásságát sokra becsülte.[1]) »A Museum 3-ik darabjába — irja Rádayhoz 1789. május 9-én — én három darabot adtam, Horváth Ádám is adott valamit, de mit vesznek be a Tagok, mit

---

*) Kovachich Levelezése. Nemz. Múzeum.

[1]) Érdekes, a mint Bacsányihoz való viszonyát önmaga jellemzi Kovachichhoz irt egyik levelében (1789. szept. 19.) »Sie gratulieren mir über den Beyfall, den man meinem ungr. Museum giebt, und ich muss Ihnen sagen, dass ich nicht mehr Mitglied dieser kleinen Gesellschaft bin. Der Ungestüm, die Cabalen des Bacsányi, der wo er

nem, nem tudom, minekutánna én közzülök kiléptem.« *)

Bacsányi maga maradt intézője a lapnak, ki már az első kötet 4-k füzeténél el akart válni Trattnertől ennek késedelmes és hanyag eljárása miatt. Ráday beszélte le a tervről, azt hozván fel, hogy ekkor a vállalatnak új czimet kellene adni, pl. *Új Magyar Museum*; s így az első kötet csonkán maradna. Felhagyott tehát egyidőre tervével, csak a második kötetet kezdte saját költségére kiadni s Ellingernél nyomatni Kassán, miután Trattner hanyagságába végkép beleunt, ki 3 év alatt 5 füzetnél többet nem adott ki. 1791-ben tehát előfizetési felhivást bocsátott ki, melyben vállalata pártolására hivta fel a közönséget s postai szétküldéssel 2 frt 40 krra szabta a folyóirat egy évi előfizetési árát, azt igérvén, ha csak tiz előfizetője lesz is, nem hagy fel a munka kiadásával, legalább mig a második kötetet teljesen közre nem bocsátja. 327 előfizetője volt és a vállalatot változatos tartalommal folytatta a II-ik kötet befejezéseig. A legelső füzetek korlátain mindegyre tágított, a szorosan vett szépirodalmi közlemények mellett több-több tudományos és ismeretterjesztő czikket is közölt, nőolvasói számára pedig egy-egy zenedarabot is mellékelt a füzetekhez.

A lap folytonos virágzásnak örvendett, úgy hogy a III-ik kötetre is előfizetést hirdetett, de egy váratlan körül-

sich hinwendt Unheil anstiftet, bewogen mich zurückzutretten ehe das Feuer ganz ausbrach. Nichts destoweniger liefere ich allemal Beyträge und bin gerecht genug bey aller persönlicher Abneigung gegen die Person Bacsányi seine Verdienste zu erkennen. Ich wollte nur nicht sein näherer Freund seyn um nicht sein Feind werden zu müssen.« — Nemz. Múzeum.

*) Ráday könyvtár.

mény megzavarta számítását és a vállalat hirtelen elakadt. 1792-ben heves szóváltás fordult elő közte és főnöke: báró Vécsey Miklós között, a sérelem következménye párbaj lett volna, de főnöke megvetette a nem nemes származású Bacsányit s boszújában megbuktatására törekedett. Bevádoltatta az udvarnál egy forradalmi költeménye miatt, ezért kereset alá fogták, hivatalából elbocsáttatott és Kassáról távozni kényszerült. Távoztával felbomlott a Társaság és megszünt a vállalat is, melynek fennállása óta fáradhatlan munkása volt.

Annyi bizonyos, hogy Bacsányi nagy érdemeket szerzett a *Museum* fentartásával. A folyóiratot magas szinvonalon tudta tartani, köréje díszes irói s jelentékeny számú olvasó közönséget csoportosított. A második évfolyamnak több mint háromszáz megrendelőt szerzett s füzeteiben akkor legjelentékenyebb iróinak dolgozatait közölte. Igazi lelkesültséggel követett el mindent, mi által a vállalatot virágzásra juttathatá. Arankához irt levelében kitűnik, hogy iparkodott jónevű munkásokat szerezni. »Ezen levelemet Kolozsvárra igazítom oly reménységgel, hogy ott fogja találni a gyülésen Nagyságodat — irja hozzá 1791-ben. — Kétségkivül ott lészen mélt. báró Naláczi úr is, kit Bároczy Sándor barátomnak dicséretéből és önnönmaga fordításából, ugymint *Eufemiá*ból igen nagyra becsülök. Méltóztassék őtet Nagyságod nevünkben tisztelni, és kérni, hogy adjon ő is valamit gyűjteményünkbe...... Mélt. gr. Teleki Ádám úr ő excellentiájával volt szerencsém szólani Pesten. Igérte, hogy nemcsak a maga munkáit fogja velem közleni, hanem több más érdemes erdélyi tudós urakat is fog ösztönözni, hogy szaporítsák Museumunkat...... Mélt. gróf Teleki József úr ő nagysága már minden verseit

kezemhez adta.... Mélt. gróf s generalis Gvadányi János úr, a *Peleskei Notárius* szerzője, hasonlóképpen adott holmi kis darabokat a Museum számára..... A pécsi nagyprépost s szerbiai püspök, ama nagylelkű hazafi Munkovics György is hozzánk állott..... E napokban irt hozzánk Bessenyei Sándor úr, dragonyos kapitány és Györgynek testvérbátyja is, Somogy vármegyéből, holott most téli szálláson van. Társunk kiván lenni egy Márfi nevű kedves barátjával egyetemben, kit is felette nagyon dicsér.« *) Másként is sokat tett a folyóirat biztosításáért, gróf Pálffy cancellárnak kivánta ajánlani, hogy benne erkölcsi és anyagi támogatót nyerjen, mert a költséges vállalatot máskép alig tarthatta volna fenn, másoktól is kért anyagi segélyt, így Rádaytól 200 frtot vett kölcsön, irói dijakat nem fizetett, sőt maga kért a tehetős munkatársaktól anyagi támogatást, maga pedig szintén hazafiságból dolgozott, mert a lap kiállítási költsége minden jövedelmet felemésztett.

Irói és szerkesztői működése egyaránt elismerést érdemel, alapos képzettsége mellett volt irói hivatása, elég biztos itélete s megfelelő izlése, és így folyóiratának irodalmi jelentőséget kölcsönzött, melynek hatása nemcsak a kortársakra terjedt ki, hanem később is érezhető volt.

Kazinczy, amint visszavonult a *Museum*-tól, új lapra tett előkészületeket, tervét Rádayval közölvén, ez a németek *Magazin* és *Almanach* nevezetei szerint *Magyar Tárház* czimre gondolt, de ezt nagyon is általánosnak találván, a következőt ajánlotta: »*Magyar Gyüjtemények Tárháza,* leginkább az nyelv nagyobb előmenetelét és az Haza álla-

*) Bacsányi levelei Arankához Toldy F. által kiadott *költeményei* és válogatott prózai irásai közt.

pottyát illetők.« *) Midőn megtudta, hogy *Orpheus* nevet kapott, nem helyeslé, ő inkább *Igyekezők Gyüjteményé*-nek nevezné a »kiesebb tudományok« számára szánt vállalatot. Kazinczy maga is habozott egy ideig a czimre nézve, előbb *Literator* czimet akart neki adni, hogy a fő czélt, egy irói közönség képezését, már ezzel is kifejezze, mert ez lebegett szeme előtt már akkor, midőn a kassai Társaságot tervezte, ezért bizonyos alappal is szerette volna ellátni, melyre nézve levelezett is hg. Batthyányi Lajossal és gr. Széchenyi Ferenczczel. Az utóbbi azonban az akademia kérdésének eldőléséig kivánta az ügyet halasztani. [1])

Ezalatt elkészítette a Bevezetést, mely a következő év kezdetén meginduló folyóirat programmját foglalta magában. Hármas czélnak kivánt benne szolgálni: *a józan gondolkozásnak, a nyelv tökéletesítésének,* és *a magyar történetek* müvelésének. Havonkint egy meg nem határozott terjedelmű füzetet szándékozott kiadni, melyből négy tenne egy kötetet és így évenkint három kötet jelenne meg. A szerkesztést Széphalmy Vincze álnéven teljesítené, melyre »okai voltak«, azért leveleket ily czimen kér: *Az Orpheus kibocsátójához Kassára.* Az első, hat ívet meghaladó füzet 1790. januárjában — vagy mint a szerkesztő abban az időben az égi jegyről nevezte: vizöntő havában — jelent meg változatos tartalommal, eredeti és fordított költeményekkel és egy pár értekező és levélprózai közleménynyel. Az apró hireket irodalmi jegyzések képezték, a füzet végén pedig nyelvészeti, nagyobbrészt orthographiára vonatkozó észrevételek voltak. Így következtek a többi füzetek is,

*) Levele Kazinczyhoz, Péczel 1789. decz. 12. Akad. kézirattár.
[1]) Toldy Ferencz: *Kazinczy F. és Kora.*

nem a megszabott időközökben ugyan, mert Landerer késedelmes volt a kiállításban, mint kitünik Kazinczynak Rádayhoz 1792. febr. 13-án irt leveléből, hol bosszúsan említé, hogy noha szerződés szerint havonkint kellett volna egy füzetet kiadnia s így évenkint tizenkettőt, mindamellett 1792. februárjában csak a hetedik füzet készült el.

Irányára nézve a folyóirat szűkebb korlátok között mozgott, mint a Museum, de tervszerű beosztása és határozott jellege volt. Toldy szerint »egy charakterű s rangú a *Múzeummal«*. Eredeti és fordított költői darabjai a sentimentalis költészet termékei voltak. Dayka, Ányos, Földi, Ráday, Rajnis, Virág, Révai voltak eredeti költői, az ó classicusok közől Anakreon, Catullus, Vergilius, néha Ovidius, a németek közől Geszner, Klopstock. A divatos meseköltészet mellett néha egy-egy alkalmi vers foglalt helyet, a prózai darabok között az útleirások és alkalmi beszédek képezték a tartalmasabb olvasmányokat. Vállalatáról már előre azt irta Kovachichhoz »Ich glaube, mein *Orpheus* wird Sensation machen.«

Kazinczy meg volt elégedve becsével, sőt sokat tartott reá. »Minden nyomtatott irásim közt — irja Sinay Miklóshoz 1803. ápr. 13-án — az egy *Orpheus* az, a mit egy kis vigasztalással nézek. Sok rossz van benne, kivált hogy az álnokság módot talált pénzzel vesztegetni meg typothecámat, hogy inkább holmi versezetek menjenek be, mint philosophiai tárgyú elmélkedések. Mindazáltal elmondhatni talán reá, hogy et heic dii sunt.« *)

Tudományos folyóirat jellegével birtak a Péczeli komáromi predikátor által 1789. július 1-én megindított

*) *Szemere Tár.* A budapesti ref. collegium könyvtárában.

Mindenes Gyüjtemény hetenkint kétszer megjelenő közlöny, és Sándor István *Sokféle* czímű vállalatai. Mindkettő csekély beltartalmú s több jóakarattal mint szakértelemmel szerkesztett folyóirat volt, az előbbi változatosabb, de emellett pongyolább is, az utóbbi minden aktualis jelleg nélkül. Péczeli maga tanult fő, világlátott egyén volt, de minden magasabb irói tehetség nélkül, mint műfordító és meseiró korában nagy hirnek örvendett, de irodalmi munkássága nem hagyott mélyebb nyomokat. Folyóirata encyclopaedikus irányú volt, de tudományos és szépirodalmi czikkei egyaránt kezdetleges dolgozatokból teltek ki. A költészetet többnyire kezdő verselők képviselték, de szívesen tért nyitott nekik, mivel e »gyenge idejű s magokat a Pindus hegye felé való repülésben próbálgató ifjacskákat« nem akarta elkedvetleníteni, hisz — mint mondja — költséget okoztak maguknak verseik postai beküldésével, másrészt pedig ezeknek példájával másokat is serkenteni akart a munkásságra, »a kiktől a Haza többet várt.«

Közölt könyvismertetéseket, apró úti rajzokat, természeti leírásokat, gazdasági tudni valókat, kisebb természettudományi czikkeket, költői epistolákat vagy egyéb alkalmi verseket s minden számban verses szórejtvényeket. A két utolsó kötet már nem hírlapi számokból állt, hanem mint a *Sokféle* kötetei, *Évkönyv* formában jelentek meg szakszerűbb közleményekkel. Sem az egyik, sem a másik nem annyira tudósoknak volt szánva, mint inkább a tudomány-kedvelő nagy közönségnek. Mindkettőt leghelyesebben a tudományok népszerűsítésére szolgáló közlönynek lehetne neveznünk.

A hazafiasság, mely a kor minden hírlapjának uralkodó eszméje volt, nagy tetszésre talált mindenütt, különösen a

papnövendékek lelkesültek a hazafias irányú irodalmi vállalatok iránt. Közülök Kis János, Fehér György, Juranics László lelkes sorokat intéztek a szerkesztőkhez. Midőn a soproni tanulók megtudták, hogy a *M. Kurir* megtámadta a *Mindenes Gyüjtemény*-t, megintették Szacsvayt, hogy »úgy rendelje dolgát, hogy ezen hasznos munkát meg ne gátolja.« *) A pécsi növendékpapság nevében Juranics László igy ir Péczelihez — 1790. febr. 20. — »Óh ha csak látná érdemes úr, mely nagy örömmel és tapsolással olvassuk azt a *Mindenes Gyüjtemény*-ben, midőn igy Prókátorkodik nyelvünk mellett, midőn a Deák nyelv ellen kiszáll, hogy ne uralkodgyék a Dikaszteriumokban, valóban szentül és okosan esik az, hogy majd egy levél se marad el, melyben a Németh és Deák nyelv ellen ki ne támadnának . . . . . Arra kérem tehát az urakat nagy alázatossággal az egész ifjúság nevében, hogy mostani környülállásokra nézve a Deák nyelv ellen (a Németh már így is oda lesz) hartzoljanak még bátrabban.« [1])

Hasonlóan elismeréssel emlékeztek még Péczeli törekvéseiről az irodalmi férfiak is, Révay, Kazinczy, Ráday, Gvadányi és mások. »Nem tudom mi az oka — irja hozzá Bécsből Gr. Telekiné — hogy már augusztustól fogva a *M. Gyüjtemény*-ből nékem egy darab sem érkezett; én igen sajnállanám, ha Tiszteletes Uraimék belé fáradtak volna és ebben a részben feltett jó szándékoktól elmennének.« Kazinczy — saját szavai szerint — istentől semmit annyira nem óhajtott, mint azt, hogy ezen Levelek tovább is folyjanak. Péczeli tizkötetig szándékozott folytatni, de csak

*) Fejér György levele Péczelihez. Akad. kézirattár.
[1]) U. o.

hát jelent meg. Úgy látszik, pártoláshiány miatt szüntette meg 1792-ben

A *Sokféle* apró jegyzetekből és ismeretterjesztő czikkecskékből szerkesztve 12 kötetre szaporodott, de hírlapirodalmi szempontból nagyobb jelentősége nincs.

Két évvel a *Mindenes Gyüjtemény* megszünése után keletkezett az első szépirodalmi folyóirat hölgyek számára *Urania* czimen. Szerkesztő-kiadói Kármán József és Pajor Gáspár voltak. A czélt, melyre egyesültek, önérzetes hangon mondák el: a nemzeti jellemet fentartani, erősíteni és vezetni — lehetőleg eredeti munkák által, »mert ezek vezetik a népet a jó Formálásra«. Ez igéretből később sokat engedtek, mert dolgozataik nagy része határozott fordítás vagy gyanítható átdolgozás a modern irodalmakból, leginkább a németből. A folyóiratnak története igen homályos, sem keletkezésére vonatkozó adatok nincsenek, sem munkatársairól nem tudunk sokat, sőt maguk a szerkesztők is meglehetős homályba vannak burkolva. Névtelenül adják ki az előfizetési felhivást, névtelenül szerkesztik a lapot, sőt dolgozataikat sem jelölik meg, sem ők sem a munkatársak. A három kötetre terjedő vállalat sok rövidebb-hosszabb közleményből áll, de alig nehányról tudjuk, kinek müve. A legtöbb esetben az sem állapítható meg: eredeti vagy fordított-e a dolgozat. A szerkesztőknek utbaigazitó irodalmi hagyatékuk nincs, az a csekély levéltári anyag, a mi van, inkább csak Kármán életére és magánviszonyaira nyújt némi tájékozást, a folyóirat történetére nincs semmi forrás. Az egykorú sajtó sem ad kellő felvilágosítást. Az 1795-iki *Magyar Merkur*-hoz tartozó *Bibliotheca* közöl két rövid birálatot a folyóirat egyes köteteiről, de ezek is pusztán néhány birálati észrevételre és apróbb kifogások

elsorolásaira szorítkoznak. A lap elterjedtségéről annyit tudunk, hogy alig másfélszáz előfizetője volt, olvasója sem lehetett sokkal több, talán ez okozta is gyors megszünését. Pedig megérdemelte a pártolást, »beillett volna Európa elsőbb Dámáinak tsinos kezeibe is...... ezen angyali munka« — mondja róla Pápay. *) A füzetek izléssel és elég érdekesen voltak összeállítva, a kritika is megelégedéssel fogadta: »igaz hazafijúi hajlandósággal kérjük az Érd. Irókat, — igy szól — hogy munkájoknak, mely nemzetünkre nézve ezer jó gyümöltsöknek termője lehet, folytatásán és tökélletesítésén azon buzgósággal, melylyel azt kezdték, törekedjenek.« [1]) A szerkesztők buzgalma hanyatlott-e, vagy az erejüket meghaladó áldozatot nem bírták ki, vagy más körülmény kényszerítette-e őket a vállalat megszüntetésére, nem tudjuk, de tény, hogy a harmadik füzetnél elakadt, megszünt.[2])

Minden hirlapi jelleg nélkül jelent meg a század végén Csokonai *Diétai Magyar Muzsa* czímű időszaki verses folyóiratának XI. száma, melyet a pozsonyi országgyülés alkalmából adott ki saját eredeti és fordított költői müveiből. Az alkalmiság szülte a vállalatot, de tartalma csak kis részben volt ez alkalmisághoz kötve. Mit is adhatott volna a politikai sajtó ismeretlen korában egy költő a hirlapirodalom terén, ha nem hazafias áradozásokat s egyoldalú személyi dícsőítéseket?! Ki is jelenté Előbeszédében, hogy a »Muzsa kevés alkalmatosságra való versezetekkel fog szolgálni.« Az országgyülés csak alkalmúl szolgált

*) *A magyar literatura esmérete* 412. l.

[1]) *Bibliotheca* 62. l.

[2]) Részletes ismertetését l. Bodnár Zsigmond: *Urania* irodalomtörténeti értekezés.

neki verseinek közlésére külön önálló füzetekben, de a vállalatnak a hirlapirodalommal semmi összefüggése nincs.

Ilyen volt a XVIII. század szépirodalmi és tudományos időszaki sajtója. A szerkesztők sok igyekezettel fogtak feladatuk teljesítéséhez, mindenütt a hazafias czélt emlegették és ennek révén appelláltak a közönség támogatására. Lelkes és önzetlen igyekezetök elismerést érdemel, mert ennek köszönhetjük irodalmi állapotaink gyors fejlődését oly időben, midőn általános volt a hit, hogy a magyar nyelv a tudományok müvelésére nem alkalmas. Kovachich Márton György, a hires történettudós, 1786-ban nyiltan igy irt: Die ungarische ist veder allgemein, noch cultivirt genug für eine gelehrte Sprache, und der grösste Theil deren, die derselben kundig sind, hat nicht den Beruf gelehrte Zeitungen zu lesen.« *) Egy magyar iró mondja, épen időszaki sajtónknak egyik tevékeny és tehetséges munkása, Kármán: »igaz az a jegyzés, fontos és mély tapasztalásból merített, hogy a mi climánk ellenséges a tudományoknak.« [1]) Iróink buzgalma mindamellett nem hanyatlott, kitartással fáradoztak irodalmunk népszerűsítése érdekében, nemcsak anyagi haszon nélkül, hanem nem ritkán önmaguk áldozataival. Az a két-, háromszáz előfizető alig fedezte a lap kiállítási költségeit, de ők még is fentartották, mert érezték egyrészt a nemzeti nyelv müvelésének-, másrészt a közönség figyelme ébrentartásának szükségét.

Az időnkint megjelenő évkönyvek, mint Benkő *Parnassusi Időtöltése,* Decsy *Magyar Almanak*-ja, Bessenyei

*) *Merkur für Ungern* I.

[1]) *A nemzet csinosodása.*

Holmi-ja mellett a szépirodalmi közlönyöknek jutott a feladat, hogy irodalmunknak fejlesztése mellett annak elterjedését is előmozdítsák, és a közönség izlését is neveljék. Ebben fekszik e közlönyök jelentősége és hatása, nem anynyira tartalmukban, noha a *Museum* és *Orpheus* e tekintetben is figyelemre méltók. Nem emelkednek ugyan oly magaslatra, mint a szomszéd németek közlönyei, mint a *Deutsches Museum*, vagy e század elején megindúlt Herder-féle *Adrastea*, melyek közül az előbbi igazi tudományos becscsel bíró encyclopaedikus folyóirat, az utóbbi pedig a magasabb müveltségűek igényeinek megfelelően szerkesztett tartalmas szépirodalmi közlöny volt; belbecsük kevesebb, mint az osztrák *Patriot* vagy a *Bibliothek der oesterreichischen Literatur* czimű folyóiratoké, melyek közül az előbbi válogatott és kitünő műfordításokat hozott, az utóbbi pedig tanulságos értekezéseket, bírálatokat, jó költői müveket; — de ezen első szépirodalmi közlönyeink érdeme azért többé-kevésbé elismerésre méltó.

Igy Bacsányi első volt irodalmunkban, ki a műfordítás elveit tisztázni iparkodott s nemcsak értelmes elméleti fejtegést adott e tárgyról, hanem a nyugati nagy költők közül Ossiánt és Miltont az ő folyóirata mutatta be a magyar közönségnek. E mellett mintákat adott az alapos kritikai fejtegetésekre, s egy-egy aesthetikai alapfogalom magyarázatára. Saját költői termékei nem voltak ugyan feltünést keltő jelenségek, de mint szerkesztő, szigorú kritikával válogatta meg a közlésre szánt költői müveket, a mi józan itélétét, müvelt izlését s a valódi költőiség iránti érzékét bizonyítja. Mint szerkesztő, semmiféle melléktekinteteknek nem hódolt, egyedűl az absolut szép előtt hajolt meg. Széleskörű olvasottsága volt, de nem annyira iskolázott fő, mint inkább

természetes józan ész, mely vasakarattal párosult benne. Modora inkább rideg mint nyájas, de hazafias érzéseiben heves és izgató. Prózai irásai, — melyekben gondolkodó főnek bizonyul — szabatos és kerek dolgozatok, rajtok a műgond mellett bizonyos pathetikus erő vonul keresztül, mely egyéniségének is jellemző tulajdona. Nagy barátja volt a haladásnak és felvilágosultságnak, az ily eszmékért mindig kész volt harczra és küzdelemre, független, szabad meggyőződésére büszke volt, melyet akárhányszor ostentativ módon hírdetett. Határozott s elszánásra kész jellem, mely a körülményekkel való megalkuvást nem igen akarta ismerni. Igazi szerkesztői talentum, kinek a magyar időszaki sajtó terén számbavehető érdemei vannak.

Nagyban különbözött tőle Kazinczy egyéni és irói jellemére nézve. Mig Bacsányi rideg szigorúságával sokakat visszariasztott, addig Kazinczy szeretetreméltó nyájasságával mindenkit megnyerni iparkodott vagy az irodalom munkásának, vagy legalább pártolójának. Kedvezett és hizelgett a főrangúaknak, hogy bennök az irodalomnak pártfogókat nyerjen, dicsérte és ösztönözte a kezdő tehetségeket is, hogy a munkások számát gyarapítsa. Említettük, hogy folyóiratának főczélja volt állandó irói közönséget nevelni s hogy e mellett a közönséget is olvasáshoz szoktassa, sokaknak ingyen példányt küldött az *Orpheus*-ból. Mint szerkesztő nem annyira rigorosus mint Bacsányi, folyóirata is szűkebb körben mozgott, mert csak a szépirodalmat ölelte fel, de izlése és magas müveltsége, valamint összeköttetései képessé tették arra, hogy oly folyóiratot adjon, melyhez hasonló becsűt irodalmunk majdnem egy félszázaddal utóbb mutathatott csak fel.

Érdekes jelenség a XVIII. század hirlapirodalmi

mozgalmaiban, hogy nem volt állandó központjuk. Pozsonyban indul meg az első magyar hirlap, a szépirodalmi sajtó Kassán, innen kerülnek ki a *Museum* és *Orpheus*, a *Mindenes Gyüjteményt* Péczeli Komáromban, a *Sokfélét* Sándor István Győrben szerkesztik, Pesten Kovachich és Schédius német lapjai és a latin nyelvű *Ephemerides Budenses* jelentek meg. A század utolsó tizedében azonban itt is szerveztkedett egy magyar irói kör, egy tartalmasabb szépirodalmi közlöny megindítására, de a mozgalom rövid életű volt, az *Urania* csak három kötetre terjedt. 1788-tól, a *Museum* megindulásától, 1795-ig, az *Urania* megszünéseig, rövid nyolcz év alatt öt oly vállalatunk keletkezett az időszaki sajtó terén, melyek igazi életképesség jeleiként vehetők, fájdalom, hogy hosszú szünet következett reájok, mely a folytonos emelkedést késleltette, de a szünet e korszaka annál jobban emeli ki a XVIII. század munkásainak érdemeit.

III.

A sajtószabadság megszorítása s a hirlapok ellenőrzése. Hirlapi expeditio. A hirlapok költsége és jövedelme. A politikai magyar sajtó 1830-ig. *Hazai Tudosítások, Erdélyi Hiradó,* Kulcsár és Méhes jóakaró buzgólkodásai. Elégületlenség a censura miatt.

A XVIII. század hirlapirodalmának kezdetleges formáját jórészt a censurai vízsgálat szigorúsága és azon éber ellenőrzés okozta, melylyel a sajtó minden nyilatkozatára ügyeltek a bécsi udvar hatalmi körei. A XVI-ik század közepéig vihető fel a censura története, de ekkor még, valamint a következő században is majdnem kizárólag az egyház védelmére szorítkozott, mert feladata úgyszólva csak a vallási tévtanok és eretnek könyvek elterjedésének meggátlására terjedt ki. Csak az egyháznak szolgált hatalmi eszközül, mert a sajtó sem társadalmi, sem politikai eszmék fejtegetésével nem foglalkozott. Csak midőn a XVIII. századi Francziaország demokratikus eszméinek fejtegetéseiben a forradalom előjelei mutatkoztak, kezdtek Bécsben is a gondolatszabadság megszorítására gondolni. A nyomdák felállítása már rég szabadalomhoz volt kötve, a hirlapok szabadalmait is szigorú feltételekhez szabták, ezért nem is találkozunk a XVIII. század hirlapjaiban politikai eszmék fejtegetésével, hanem annál több önálló röpirat keletkezett, melyek e hiányt pótolni igyekeztek.

E röpiratok nem nyertek ugyan oly elterjedést mint a hirlapok, mert többnyire kéz alatt árusították el, vagy az olvasók egymásnak kézről kézre adták, nyilvános forgalomba ritkán kerültek, de azért nem kis befolyással voltak a közállapotok felőli egységes nézetek alakulására. Országos közvélemény alakulásáról ugyan nem lehetett szó még, sokkal csekélyebb volt a közügyek iránti általános érdeklődés s ritkább a felőlök való eszmecsere, semmint ilyennek létrejötte könnyen megtörténhetett volna. A sajtó megszorítása és szigorú ellenőrzése általában meggátolta a nyilvánosság kifejlődését s nagyon megnehezítette az időszaki sajtónak emelkedését is, melynek pedig feladata az volt, hogy a közhangulatnak tolmácsa legyen.

Az osztrák időszaki sajtó Mária Terézia uralkodása alatt tényleg elég szabadságnak örvendett, melynek találó jellemzését adja Lessingnek 1769. augusztus 25-én irt levele Nicolaihoz, hol a többek közt így szól: »Wien, mag es sein, wie es will; der deutschen Literatur verspreche ich dort doch immer mehr Glück, als in Eurem französirten Berlin. Wenn der Phädon in Wien confiscirt ist, so muss es bloss geschehen sein, weil er in Berlin gedruckt worden, und man sich nicht einbilden könne, dass man in Berlin für die Unsterblichkeit der Seele schreibe. Sonst sagen Sie mir von Ihrer Berlinischen Freiheit zu denken und zu schreiben ja nichts. Sie reducirt sich einzig und allein auf die Freiheit, gegen die Religion so viel Sottisen zu Markte zu bringen, als man will. Und dieser Freiheit muss sich bald der rechtliche Mann zu bedienen schämen. Lassen Sie doch einmal Einen in Berlin versuchen, über andere Dinge so frei zu schreiben, als Sonnenfels in Wien geschrieben hat; lassen Sie versuchen, dem vor Hofpöbel

so die Wahrheit zu sagen, als dieser sie ihm gesagt hat; lassen Sie Einen in Berlin auftreten, der für die Rechte der Unterthanen, der gegen Aussaugung und Despotismus seine Stimme erheben wollte, wie es sogar in Frankreich und Dänemark geschieht; und Sie werden bald die Erfahrung haben, welches Land bis auf den heutigen Tag das sclavischeste Land in Europa ist.« *) Még tágabb korlátokat engedett a sajtónak II. József, a szabadelvűségnek és felvilágosultságnak barátja, ez is egy oka annak, hogy a hirlapok mindig dicsőítve emlegették, noha számos intézkedése magyar szerkesztőink hazafias érzületét sértette is.

József halála után azonban a sajtószabadság mindig szűkebb korlátok közé szoríttatott, a censurai szabályok szigorúbbakká lettek s a hirlapok gondos ellenőrzés alá vétettek. II. Lipót 1790. augusztus 6-án egy censurai szabályzatot adott ki, mely első lépés volt a sajtó megszorítására. A szabályzat szigorúan meghagyta, hogy félelmet, gyanút vagy bizalmatlanságot keltő hírt egyáltalán nem szabad közölni, hogy mellőzni kell minden oly közleményt, mely a kormány tekintélyét vagy a fejedelem iránt tartozó tiszteletet és hűséget csorbítaná, hogy az itt-ott tán előforduló paraszt-mozgalmakat vagy a földesurak elleni zavargást, vagy a kedélyt ingerlő országgyűlési beszédeket el kell hallgatni, valamint a vallási gyűlölséget ébreszthető tudósításokat, végre a külföldi forradalmi mozgalmakról csak azokat szabad közölni, a mik a bécsi német újságokban megjelentek. [1])

Néha maguk a fejedelmek ajánlották a legszigorúbb

*) H. M. Richter: *Geistesströmungen* 279., 280.

[1]) Jakab Elek: Az erd. hirlapirod. tört. 42. l.

ellenőrködést, a legtöbbször azonban tanácsosaik buzdíták rá őket s szándékosan sötétebb színben rajzolták a helyzetet, hogy a hirlapírókat megfélemlítve, minél többet zaklathassák és a szabad szó elhallgatására bírják. Így gróf Kolowrat 1792. november 11-én arra tevé figyelmessé a fejedelmet, hogy a francziák által megszállt területről érkező lapok izgató hatást gyakorolnak, s nehogy a belföldi lapok azon mozgalomról tudósítást hozzanak, czélszerűnek vélné a censura szigorúbbá tételét és a tartományi főnökök által az újságíróknak adandó komoly figyelmeztetést, hogy óvakodjanak oly hírek közlésétől, melyek revolutióra vezethetnek. A fejedelem azonban azt határozta, hogy semmiféle rendkívüli eszközökhöz ne nyúljanak, mert a helyzet nem oly aggasztó, mint mondják, de ha valamely lap izgat, azt az elkobzandók közé tétesssék. Aláírva: *Ferencz.* *) Máskor maga a fejedelem tette figyelmessé az udvari cancelláriát egyes lapok kifakadásaira vagy izgató közleményeire. Így II. Lipót 1792. febr. 14-én kéziratot intézett a magyar udvari cancellaria elnökéhez, gróf Pálffy-hoz, s intézkedésre hivta fel, hogy a censor a lapokból minden »hamis, haszontalan és fenyegető« hireket kitöröljön és hogy a lapokban megjelenő hirekért a censort is felelőssé tegye. Pálffy erre aggodalmát fejezé ki a hirek egyszerű kitörlése miatt, tart tőle, hogy a lapok feljajdulnak, különösen ha oly hirek töröltetnek, a melyek már más lapokban is megjelentek, mire a fejedelem megengedé az utánközlést, de csak azon lapoknak, a melyek rendes censurai vizsgálatnak vannak alávetve. [1])

---

*) Orsz. levélt. Canc. *1792.* 14,815.

[1]) U. ott. 1781. sz.

Különös figyelem irányult a külföldi lapokra és könyvekre, azért lehetőleg iparkodtak ezek elterjedését meggátolni. Midőn Andrád Sámuel *Európai főbb újságok Veleje* czimen új lapot akart megindítani 1792-ben, megtagadták az engedélyt, »quia Ephemerides non ita comparatae sint ut Publicum inde aliquam utilitatem capere possit.«

A censura mellett a vámhivatalok is éber ellenőrzést fejtettek ki. A külföldről érkező könyvcsomagokat felbontották és akárhányszor elkobozták. Így járt egyszer gróf Forgách Miklós is — irja Fraknói — kinek 1792. nyarán egy könyvszállítmány érkezett a franczia forradalmi sajtó több termékével. A pozsonyi censurai hivatal megtagadta a szállítmány kiszolgáltatását, mi ellen a gróf a Helytartó Tanácshoz intézett kérvényében óvást tett; kijelentvén, hogy ő a könyveket saját használatára rendelte meg, és hogy »a romlott eszmék az ő lelkében már nem képesek gyökeret verni, minthogy ifjú korától fogva megszokta a legkülönbözőbb könyveket olvasni.« *)

Wigand Ottó kassai könyvárusnál egyszer külföldi tiltott lapokat találtak; alig tudta magát igazolni, hogy nem az ő megrendelésére küldettek, hanem könyveket csomagoltak belé, de ő tudva, hogy tiltott lapok voltak, megsemmisítette, mielőtt valaki olvasta volna. [1]) Még 1830. is hosszas nyomozást indított meg a Helytartó Tanács, midőn tudomására jutott, hogy a Kávéházhoz czimzett pesti kávéházban a *Hesperus* nevű német közlöny a vendégek számára nyilvánosan ki volt téve. Felhivta Pest város tanácsát, puhatolja ki, miként jutott oda e tiltott külföldi hírlap,

---

*) A Martinovics-féle összeesküvés. *Századok.* 1878.

[1]) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1819.* 29,210.

nem-e könyvárusi uton? A tanács a vizsgálattal egyik tisztviselőjét, Szepessy Ferencz tanácsnokot, bizta meg. Ez Drescher censorral felkutatta Kilián és Hardtleben könyvárusok boltjait, de semmiféle tiltott lapra nem akadtak. A könyvárusok kijelentették, hogy hírlapokra is nem fogadnak szivesen megrendelést, eltiltottak megrendelésére meg épen nem vállalkoznak. Nyilatkozatukat irásba foglalva is benyújtották, közölvén egyszersmind az általuk megrendelt lapok jegyzékét is, miben eltiltottak nem fordultak elő. Hosszas nyomozás után kiderült, hogy valami Rosenthal Sámuel nevű »pesti zsidó« kapott a nevezett hírlapból néhány számot a pesti vásárra jövő külföldi kereskedőktől, de ez is kijelentette, hogy nem rendes összefüggő évfolyam jutott kezéhez, csak néhány töredékes szám. A Helytartó Tanács a harminczad hivatalt utasította az idegenek podgyászainak szigorúbb átvizsgálására, Pest város hatóságának pedig meghagyta, hogy a külföldi hírlapokkal szemben szigorú ellenőrzést gyakoroljon. *)

Azonban a legéberebb figyelem sem volt képes kellően ellenőrizni a külföldi hirlapok elterjedését a birodalomban, ezért 1804. márczius 4-én 2703 sz. a. a helytartó tanácscsal rendelet közöltetett, mely azt mondja, mivel a külföldi lapokat mind nem lehet előleges birálat alá venni, ő felsége pedig meg nem engedi, hogy oly lapokat is olvassanak az országban, melyek a fennálló kormány iránt nem viseltetnek megfelelő tisztelettel, vagy pártszellem sugallja őket, tehát jegyzékbe fognak foglaltatni a megengedett külföldi lapok, mások járatása megtiltatik. A tilalom kiterjed oly rajzokra éss metzetekre is, melyek valamely kormányt gú-

*) Budapest fővárosi levéltára *1830.* int. 3685.

nyolnak. *) Eszerint minden külföldi hirlapot a kézbesítés előtt a postán átvizsgáltak, s csak ha kifogástalannak itélték, volt szabad kiadni. Megtörtént, hogy egyik postahivatal a megvizsgálás előtt kézbesített előfizetőjének valamely külföldi lapot, melyben Ausztria ellen heves kifakadások (beissende Ausfälle) voltak, és az udvari cancellaria felszólította a Helytartó Tanácsot, hogy szigorúan hagyja meg a postahivataloknak a külföldi lapok visszatartását a censura jóváhagyásáig. Kivételt csak a tartományi főnökök és parancsnokló tábornokok képeznek. A kassai postafőnök 1809. augusztus 18-án jelenté a Helytartó Tanácsnak, hogy a kerületbeli postahivataloknak meghagyatott, hogy az újságokat kézbesítés előtt Kassára küldjék átvizsgálás végett. Egyszersmind azt javasolja, hogy bizassék meg egy megyei hivatalnok a postai csomagok felbontásával, hogy a netán benne levő újságok a Helytartó Tanácshoz felterjesztessenek. A túlzó javaslat azonban nem fogadtatott el. [1])

Midőn a fejedelem a külföldi sajtó gyakori szabadelvű nyilatkozatait vette észre, Baadenből 1807. június 29-én kelt kézíratával figyelmeztette gróf Pálffyt, hogy némely külföldi újságban oly hang uralkodik, melynek birodalmába eljutását meg akarja gátolni, azért meghagyja hogy Magyarországon is csak azon külföldi lapok terjesztessenek, melyek a német örökös tartományokban.

A hirlapok jegyzékét minden év második felében a titkos udvari s államcancellaria revideálta. Minden jegyzék csak egy évre volt érvényes s az udvari rendőrség minden

---

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1804.* 26,636.

[1]) U. ott *1809.* 6372. 15,612.

évben kellő időben közölte a magyar udvari cancellariával, hogy a magyar postahivatalok jókor utasítást vehessenek.*) A legelső jegyzék, mely 1804-ben adatott ki, összesen 108 megengedett hirlapot tartalmazott, köztök 7 francziát, 6 angolt, 6 olaszt, 2 lengyelt, 1 magyart, 2 csehet és 84 németet. Egyszersmind az előfizetési feltételeket is magában foglalta. Ezek szerint a megrendelésnek deczember és június 15-ig kellett történnie, nehogy a szétküldésben zavarok álljanak be. Az előfizetésnek vagy egész vagy fél évre kellett terjednie, de bizonyos lapokra mint *le Journal de dames et des modes de Francfort,* az angolországiakra, a *Gazetta Warszawska, Göttingische gelehrte Anzeigen* stb.-re, melyek a jegyzékben csillaggal voltak megjelölve, csak egész évi előfizetés fogadtatott el. Negyedévi előfizetést egyáltalán nem fogadtak el. Az előfizetők nyomtatott czimzésű borítékokban kapták a lapokat, melyért a postaköltséggel együtt naponkinti küldés mellett egy évre 4 frtot, hetenkint négyszeri küldéssel 3 frtot, kétszeri küldéssel 1 frtot kellett fizetni. A ki pecsét alatt kivánta lapjait, ezért külön 2 frtot kelle fizetnie évenkint.[1]) A ki nem küldte

*) Orsz. levélt. Canc. *1807.* 6520, 7050.

[1]) A Helytartó Tanács 1809-ben erre vonatkozólag a következő rendeletet bocsátotta ki : Ex incidenti eo, quod Postae Officium Petrovaradiense pro Ephemeridibus publicis Austriacis praeter defixum in tribus florenis praenumerationis pretium trimestrale duos adhuc florenos a constituentibus partibus desumat, et quidem unum pro se, alterum vero pro Postae Praefectura Budensi, id pro futuro stabilitum haberi : ut videlicet, si quispiam Ephemerides in loco Editionis, aut Depositionis constituat, ejus loci Postae Officium Transmissionem Ephemeridum a Postae Portorio immunium ad locum destinationis erga depensionem unius floreni pro singulo trimestri in se assumere teneatur ; si vero quispiam Ephemerides non in loco Editionis aut

be a teljes előfizetési összeget, lapot mindaddig nem kapott, mig a hiányt nem pótolta. Minthogy az irodalmi közlönyök és lapok előleges censurai vizsgálatnak voltak alávetve, a megérkezés napján nem továbbíttattak. A közönség az elmaradt lapok gyors sürgetésére is figyelmessé tétetett, mert a sokáig késő reclamatiokat nem vették figyelembe.

Ily jegyzékek évről-évre jelentek meg az előfizetési feltételek ismétlésével, csak az árak és a lapok száma változott: így 1814-ben a megengedett lapok száma 101 volt, az expeditio és pecsételés költsége 11 frt. 1818-ban 121 lapra terjedt ki az engedély, a naponkinti küldés és pecsételés 16 frtba került. 1822-ben 107 lap volt megengedve az expeditio és pecsételés ekkor már 27 o. é. frtra rúgott.

Depositionis, verum in proxima Postae Statione constituere velit, ejusmodi Postae Stationi licitum sit, pro cura sua moderatum quodpiam pensum praetendere utroque enim in casu Postae Officia aut Stationes pro Ephemeridum subministratione cum sumptibus et sollicitudine conjuncta huiusmodi pensum jure praetendere possunt: cum in primo casu Postae Officialis pro requisita ad couvertas et sigillationem Charta et cera aut alio materiali expensas faciendas habeat; altera vero in casu, Postae Statio pro accurata subministratione cavere, ac quamvis inacurrationem in transmissione Ephemeridum in loco Editionis aut Depositionis scriptitationibus adjustari curare debeat. Si vero, prout relate ad Ephemerides Austriacas casus esse potest, exempli gratia divisionalis Postae Statio Petrovaradiensis non pro uno Individuo, verum pro pluribus Partibus constitutionem harum Ephemeridum in se assumpsisset, consenquenter in una Paqueta plura Exemplaria Partibus subministranda, recepisset, tunc, cum pro harum Ephemeridum Partibus subministratione Postae Officiis viginti quinque per Centum a praenumerationis pretio addicta sint, hoc 25 per Centum inter respectivum superius Postae Officium, et Postae Stationem dividenda, a Partibus autem, dum Eisdem Ephemerides consignantur, pensum quodpiam desumere nequequam licitum est.

Budapest főváros levéltára *1810.* int. 9341.

1809. augusztus 6-án szabályoztatott a külföldi lapok kézbesítésének ügye Bécs s a német örökös tartományokra nézve, de irányadónak tekintetett a magyar korona országaira is. A szabályzat szerint minden külföldi követ vagy diplomatiai ügynök censurai vizsgálat nélkül megkaphatta hirlapjait. Hasonló kedvezmény illette meg az uralkodóház tagjait, az államminisztereket, a legfőbb udvari méltóságokat, a parancsnokló tábornokokat, az államtanácsosokat, a titkos udvari tanácsosokat, a kormányelnököt. Mások, akik tiltott lapokat akartak olvasni, tartoztak a censurához irásbeli kérvényt benyújtani s a megnyert engedély után irásban kötelezni magukat, hogy a lapokat senkinek olvasásra átengedni nem fogják. Megbizható egyének az engedélyt meg nem határozott időre is megkaphatták, másoknak azonban csak egy évre adatott meg, általánosságban sohasem. Ezek is pecsét alatt kapták. A kedvezményben csak magasabb állású, müvelt s kifogástalan politikai magatartású egyének részesűlhettek. Különös éberséget fejtettek ki az idegenekkel és a kereskedelmi foglalkozásúakkal szemben. A kedvezmény megadatott a belföldi lapok szerkesztőinek is, de csak rájuk terjedt ki, nem a kiadókra is. Az előfizetők különben lapjaikat csak akkor kaphatták ki, ha a censura kiadhatóknak találta, különben a censurának az elkobzás joga fentartatott.*) Hogy a kül-

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1809.* 15,054. Egy későbbi rendelet a következőleg intézkedik : .. Ephemerides extraneae ... que quidem subsumptioni haud obnoxiis Personis pro privato usu concedi poterunt, in Locis tamen publicis, Diversoriis et Domibus Caffeariis ob tendentiam, et Principia Revolutionalia in iisdem nonnunquam occurrentia legi admittendae haud sunt cuilibet extradari possint. U. o. *1815.* 33,108.

földi hirlapokat feleslegessé tegyék, a kormány maga adott ki egyet. A Helytartó Tanács részéről Ürményi 1809-ben tudatta Pest város hatóságával, hogy ő Felsége rendeletéből 1809. június 24-től *Oesterreichische Zeitung* czimen hirlap fog kiadatni, melyre a budai és pozsonyi postán 3 forintjával lehet előfizetni. Felhivja a városi hatóságot, ha a községben közlésre való esemény fordul elő, azt vele tudatni el ne mulaszsza.*)

E szigorú rendőri felügyelet nagyon megnehezítette a belföldi lapok szerkesztőinek helyzetét. Ha kevés eredeti tudosításuk érkezett, a külföldi lapokból állították össze az egyes számokat, a mi örökös bajt okozott a censurával, mert ez lehetőleg korlátozni iparkodott a külföldi lapok felhasználását s közleményeik elterjedését. Ha eredetit adtak a szerkesztők, ez is mindenféle szempontból vizsgálat alá vétetett, s jó, ha törlés nékül nyerte meg az *admittitur*-t.

A censurai vizsgálaton kivül a rendőrségi felügyelet is megnehezítette helyzetüket. Megtörtént akárhányszor, hogy a censura által jóváhagyott közleményt a rendőrség kifogásolt s megrótta, sőt birság alá is vetette a szerkesztőt. Történt, hogy Aranka egy költeményt irt *Az istenek gyülésének jegyzőkönyve* czimen Napoleon és Ludovika házasságuk emlékére, s noha a censura semmi kifogásolni valót sem talált benne, a bécsi rendőrigazgatóság mégis felhivta rá az udvari cancellária figyelmét, mert megütközött azon, hogy Napoleon a költeményben mintaképül állíttatott az élő világ elé.[1])

---

*) Bdapest főváros levélt. *1809.* int. 9094.

[1]) Orsz. levélt. Canc. *1810.* 12,631.

Nem is csoda, ha a szerkesztők örökös panaszaival találkozunk a szigorú felügyelet és a vizsgálat kiméletlenségei miatt. Igy a szebeni lapszerkesztő bepanaszolta a felségnél a censurát, hogy szigorúsága miatt nem tudja érdekessé tenni a lapot, minek következtében előfizetőinek száma 5—600-ról már 100-ra apadt le és csaknem kénytelen lapját megszüntetni. A bécsi rendőrigazgató erre azt jegyzé meg, hogy a szerkesztők és kiadók tulajdonítsák maguknak, ha előfizetőik száma megapad, mert a felség már több év óta ismételve kifejezte azon óhaját, hogy a belföldi újságirók igyekezzenek lapjuk belbecsét és tartalmát emelni, s ezáltal a drága külföldi lapokat feleslegessé tenni.*)

A censurai hivatal a legnagyobb önkénynyel járt el, mely ellen a szerkesztők hiába kerestek jogorvoslást. A *Pressburger Zeitung* például 1811-iki 49-ik számában kihirdette, hogy ő felsége a lengyel katonai szökevényeknek bűnbocsánatot ad, ha más vétség nem terheli őket; és ezért a censura a lapot megintette. Decsy Sámuel pedig 1797. április 16-án azért folyamodott, hogy lapját Bécsben akkor is kiadhassa, ha az udvari tanácsosok elutaznak onnan. A magyar udvari cancellária erre azon határozatot hozta, hogy mig van egy udvari tanácsos Bécsben s így a lap ott megvizsgálható, addig kiadhatja ott, ha azonban valamennyien elutaznának Bécsből, akkor mindkét magyar lap szerkesztőségét át kell tenni Pozsonyba vagy Budára. E határozatot a fejedelem is jóváhagyta.[1]) Maguk a censorok is szigorú ellenőrzés alatt álltak; megtörtént, hogy a pozsonyi német lap egy proclamatioját a-

*) Jakab Elek : A censura története Erdélyben. *Figyelő.* X.

[1]) Orsz. levélt. Canc. *1811.* 9197, *1797.* 3406.

censor elnézte, miért maga a fejedelem felhivta gróf Pálffyt, hogy a közlemény miatt mind a szerkesztő mind pedig a censor ellen vizsgálatot rendeljen el.*)

Ez okozta, hogy a censura rendszertelenül járt el, néhol nagyon is szigorú volt, másutt valamivel elnézőbb. Gyakran megtörtént, hogy a könyv- és újságirók, ha valaminek kiadását a pesti censor megtagadta, Kassára, Pozsonyba, Székesfehérvárra vagy Bécsbe küldték megvizsgálás végett; és nem egyszer fordult elő az az eset, hogy az egyik censor megengedte annak kiadását, a mit a másik megtagadott. Igy már a *Magyar Hirmondó* szerkesztői kérték az udvari cancellariát, hogy rendelje el a lapok egyenlő vizsgálását, mert tőlök kitöröltetett az, a mi a *Magy. Merkuriusban* meghagyatott, mire a fejedelem meghagyta, hogy a bécsi magyar lapokat a magyar udvari cancellaria vizsgálja át, de a külföldi közleményeket ezután is a titkos udvari és államiroda.[1])

Az expeditio nehézségei is sok bajt okoztak a szerkesztőknek és kiadóknak. A füzetes vállalatok nem postán küldettek szét a megrendelőknek, hanem bizományosoknál voltak letéve, vagy utazó kereskedők terjesztették, vagy vásáros alkalommal hozattak forgalomba. Az ország különböző részeiben lakó, többnyire ismert nevű irodalmi férfiaknál lehetett aláirni (subscribálni) valamely vállalatra, vagy bizonyos könyvárusoknál, kik az előfizetési pénzeket felvették s a füzeteket megjelenésük után kézbesítették a megrendelőknek, vagy könyv alakjában is küldözték szét elárusítás végett. A postai expeditio sok bajjal járt és nagyon költséges volt.

*) Orsz. levélt. Canc. *1807*. 355.

[1]) U. o. Canc. *1798*. 4022.

A postahivatal a beküldött pénzekből lefoglalta a szállítási díjat, akár teljes volt az előfizetési összeg, akár hiányos. A tiszteletpéldányok szállítási díját a szerkesztő, illetőleg a kiadó fizette. A közönséget folytonosan kellett figyelmeztetni és kérni az előfizetési pénzek beküldésére. Elsorolták költségeiket, fáradozásaikat, sőt vállalataik fentartásaért hozott áldozataikat, hogy a közönséget a dijak beküldésére buzdítsák. A *Hirmondó* és *Kurir* gyakran emlegették, hogy sokan hátralékban vannak az előfizetési pénzzel, vannak, kik a lejárt előfizetést nem újították meg, de azért a lapot továbbra is elfogadják. Péczeli közölni szándékozott előfizetőinek névsorát, de lemondott róla, »mert a nevek után azt is ki kellett volna irnia, ki mennyivel tartozik még.« Bacsányi a munkatársaktól kért anyagi támogatást is. Többen, a kik dolgozatot küldtek a folyóiratnak, lehetőleg a kinyomatás költségeit is mellékelték. Kisszántói Pethe Ferencz a *Nemzeti Gazda* szerkesztője és tulajdonosa 1816-ban folyamodott a Helytartó Tanácshoz, hogy lapját ajánlja a vármegyéknek: »Ha egy-egy kisebb vármegyébe — irja — csak 5—6 exemplárt, a nagyobbakba 10—15-öt vitetnének is, annyira elősegítődnén, hogy az arra tejendő költségen többé törődnöm nem kellene s eszerint annál tisztább elmével dolgozhatnám ki azokat a gazdasági tárgyakat, a melyeket 30 esztendő olta nagy szorgalmatossággal és nagy gazdaságok mellett tapasztaltam és tanultam.« *) A magyar hirlapok szerkesztői nagyrészt hazafiságból dolgoztak,[1]) a fizetett szerkesztők is

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1816*. 22,761.

[1]) Érdekes, hogy egyik német lap, a *Luna*, kiadója is így ir: »Der Zweck varum der Gefertigte sich zum Herausgabe dieses Blattes entschlossen hat, war keineswegs jener, um dadurch irgend eine

csekély díjazásban részesültek a kiadótól. Rát Mátyás, Révai szerkesztői díja egy évre 200 frt volt, pedig a lap összes teendői a szerkesztőkre hárultak.

Az elveszett hirlapok utánnyomása és küldése is többször költséget okozott a kiadónak. Pethe Ferencz 1816. április 2-án folyamodott engedélyért, hogy hirlapját Bécsből Pestre tehesse át, mert némely »könnyelmű postahivatalnok« feltépi, bepiszkolja, sőt elhányja a lapokat s neki minden iv utánnyomása 8 frtba kerül.*) Ezért ajánlották magukat a kiadók oly gyakran a »tisztes postaurak« jóakaratába, s hazafias buzgalmukra appellálva kérték őket az előfizetések pontos és lelkiismeretes közvetítésére.

Az elsorolt bajok és kellemetlenségek daczára is mintegy versenyezni látszanak egymással az engedélykérésben kiadók és szerkesztők. A mellett, hogy az első hirlap megindulásától 1840-ig egy sereg hirlap keletkezett, csak felületes számítással, mintegy 25 utasíttatott vissza kérelmével. Úgy látszik, mintha a késő kezdés mulasztását egyszerre rohamos termeléssel akarták volna pótolni. Pedig ezáltal az amúgy is csekély magyar olvasóközönséget még inkább megosztva, egymás vállalatát tették volna lehetetlenné. A magyar lapok elterjedését egyrészt a magyar olvasóközönség csekély száma, másrészt a nagyobb multtal biró német lapok versenye gátolta meg. Pedig a közönség

---

Nutzen im Gelde zu bekommen, sondern es war dessen Absicht nur seine müssigen Stunden mit dieser angenehmen Unterhaltung auszufüllen und die Producte seiner Erholungszeit dem Publico wenn es Gefallen davon findet zum Zeitvertreibe zu biethen.« U. ott. *1826*. 4283.

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1816*. 10,777.

jóval nagyobb része csak német lapokat olvasott; — mégis kezdetben sok küzdelembe és áldozatba került a *Pressburger Zeitung* fentartása. Gyárfás Károly postafőnök jelentéséből tudjuk, hogy Landerer Mihály pozsonyi nyomdász 27 évig kárral és veszteséggel tartotta fenn a lapot, mert átlag véve összes bevétele nem volt több belőle évenkint 400 frtnál, pedig magának az újságirónak 200 frtot fizetett. Nemességét is II. Józseftől, — 1784. márczius 26-án, — az irodalom terén tanusított áldozatai és buzgalma jutalmául kapta. *)

A XIX. században mutatkozott határozott javulás e téren, midőn a hirlapolvasás mindegyre általánosabbá lett, úgy, hogy időnként a *Pressburger Zeitung* előfizetőinek száma az ezeret is meghaladta. Midőn Landerer halála után örökösei folyamodtak a lap folytatásának jogáért, évi 1000 frtot ajánlottak fel jótékony czélra. Weber Simon ottani nyomdász azonban évi 6000 frtot ajánlott fel, ha a jog neki adatik, mire Landerer örököseinek gyámja egyszermindenkorra 20,000 frtot ajánlott. [1]) Később, midőn a lap Pozsony város tulajdonába ment át és Schnischek Gáspár szerződésileg bérbe vette 5 évre (1820—1825) a következőkre kötelezte magát: Fizet évenkint 5860 frt bért, ezen felül 1000 frtot a szegények háza alapjára és 400 frtot censori fizetésre. A feltételek azt is megszabták, hogy a kiadó hová küldjön tiszteletpéldányt: az udvari cancellariának, a Helytartó Tanácsnak, a városi hivatalnokok közűl: a városi birónak, polgármesternek, a városi kapitánynak és főjegyzőnek, az év végén pedig egy teljes példányt a városi levéltárnak. Köteleznie kelle magát arra is, hogy ne-

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1801.* 4434.

[1]) U. o. Canc. *1810.* 13184.

mes létére is aláveti magát a törvényes keresetnek, ha arra ok lenne, habár munkásainak mulasztása következtében is. A szerződés lejártával a következő 5 évre Wigand vette bérbe a lapot évi 3235 frtért, mely bérlet azonban 1843-ban 6310 frtra emelkedett ismét.*) Leyrer pesti könyvárus egy 1815. márczius 24-én kelt s a Helytartó Tanácshoz intézett folyamodványában kijelenté, hogy, ha megengedtetnék neki a hirlapok közleményeinek kivonatos közlése, készséggel vállalkoznék évenkint 2000 frt lefizetésére valamely jótékony czélra. [1])

Az utóbb elsorolt adatok világosan bizonyítják, hogy a hazai német sajtónak már a XIX. század elején volt számbavehető közönsége, különben a kiadók nem vállalkozhattak volna oly terhes feltételekre. Másképen állt azonban a magyar hirlapok ügye. Kiss Sámuel még a század harmadik tizedében is igy panaszkodik: »Óhajtanám, hogy a nemzet hazai nyelven irott újságokon és egyéb tudományos idő-irásokon nagyobb tüzzel kapna. Nem fáj-e tapasztalnunk, hogy nyelvünkön az eddig gyakorlott olvasásbeli buzgóság mellett, egy nem Újságnál több nem állhat becsületesen fenn? s tudományos folyóirásink oly kevés pártfogókat és forró kedvellőket találnak. Buzdítson erre nézve minket az a példa, mint kedvellik újságaikat a Frantziák. A *Moniteur* számlál 1800 a *Journal des Debats* 12 ezer, a *Quotidienne* 6000, a *Constitutionnel* 17 ezer, a *Courir* 3000, a *Journal du Commerce* 1900. . . . . . . Előfizetőket.« [2]) Hasonló panaszt hangoztatott már előbb Trattner

---

*) Orsz. levélt. Helyt. t an. *1821.* 8898. *1824.* 31990. *1843.* 40128.

[1]) U. o. *1815.* 10456.

[2]) *Tudományos gyüjtemény* 1826. II.

J. T. »Nem vádolhatja senki Nemzetünket azzal, — irja — hogy kevés Tudósaink vagynak, mert nállunk mostan is mintegy 500 élő Irók számláltatnak...... Sok helyeken 2—3 év mulva sem esmerik a készült új könyveket, mert magyar újságot nem járattat.« Ezt bizonyítja az is, hogy a *Hazai Tudositások*nak alig van 750, a *Kurir*nak 1200, a *Nemzeti Gazdá*nak 180 előfizetője, holott a budai német újság 2300-at, a pozsonyi 1300-at számlál. *)

Míg egyrészről némelyek a magyar lapok csekély számát fájlalták, másrészt voltak, a kik elszaporodásuktól tartottak. Igy Bitnicz azt irja: »óhajtani lehetne, hogy ezen irások a szükségen felül ne szaporitassanak mint a szomszéd németeknél, s egyébbütt is megtörténtnek látszik, mert az ily elsokasodás az iróknak öszvedolgozó erejiket elszórja, s így az olvasó közönség elejébe aláváló csekélységek terjesztetnek, csak az olvasó mulattatására s unalmának ölésére fordíttatik minden igyekezet.« [1]) Kis János pedig elsorolván a világ nevezetesebb hirlapjait, említi, hogy Európában mintegy 2000 hirlap van, Németországban 400, magában Párizsban 130. »Hazánkban — így folytatja — ily özönvizet ugyan ne kivánjunk, de mégis óhajtsuk, hogy valamint egyébb tudós munkák, úgy jóféle időirások is nagyobb számmal jelenjenek ezután Nemzeti nyelvünkön mint eddig.« [2])

A XVIII. századból csak a két bécsi magyar lap jött át a XIX-ikbe, a *Kurir* és *Hirmondó*, a folyóiratok közűl a *Sokféle.* És 1830-ig a szorosabb értelemben vett politikai sajtó terén nem is keletkezett több kettőnél, egy

---

*) Tud. Gyüjt. 1818. X.

[1]) U. o. 1821. XII.

[2]) *Helikoni Kedvtöltés* 1819.

az anyaországban és egy Erdélyben; a *Hazai Tudosítások* és az *Erdélyi Hiradó.* Annál szaporább volt azonban a szépirodalmi sajtó, mely gomba módra szűlte egyik vállalatot a másik után, de ezek nagy része, a mint észrevétlenül született, úgy szünt is meg, hatásuk alig számbavehető.

Jelentékeny feladata volt a magyar hirlapirodalomban Kulcsár István vállalatának a *Hazai Tudosítások*-nak, mely majdnem egy félszázadig állt fenn és tovább mint egy negyedszázadig csaknem egyedül képviselte a magyarországi közvéleményt. Kulcsár előbb benczés szerzetes volt, később kilépve a világi pályára 1799-ig Komáromban, Szombathelytt és Esztergomban tanított. »Csendes indulattal és nemes tekintettel ült fel naponként tanitói székébe — mondja egyik életrajzirója*) - arcza csinos és válogatott öltözete s egész lénye tiszteletet gerjesztett a tanitványokban.« Tanári állását nevelőséggel cserélte fel és 1805-ig a tolnai Festetich majd a Viczay grófi családoknál nevelősködött. Pesten telepedve le hirlapszerkesztésre határozta el magát, mert »sajnosan érezte, hogy a legszebb hazai hireket is, mint a magyar gyapjút határainkon túl kellett küldenünk, hogy onnan más szinben visszatérhessenek.«

Pesten ez időben nem volt magyar lap. Korábban is csak a *Magyar Merkur* jelent meg itt. Kulcsár volt az első, ki a magyar hirlapirodalomnak Pesten állandó székhelyet teremtett. Mint szerkesztő »nem vallott határozott irányt se politikában, se irodalomban — mondja róla találóan. Gyulai. — Egyetlen eszméje volt a nemzetiség. Magyar volt testestül lelkestül és régi szabású táblabiró. Szerette nemzete történelmét, irodalmát, zenéjét, szinészetét s izgatott mindenik

*) Magy. Hazai Vándor. 1839. IX.

mellett szóval és tettel. Iró és szerkesztő volt, az irodalom és müvészet maecenása, ügyvéde és napszámosa a körülmények és erszénye szerint.« *) Buzgalma és lelkesedése a magyar nemzeti müveltség terjesztése iránt nem ismert határt, semmi áldozat nem volt neki nagy érte. Mint tanár örömest adott alkalmat tanítványainak arra, hogy magyarul felelhessenek, ha a latin beszédben fennakadtak, mint iró, szerkesztő és hazafi buzgón ápolta a nemzeti nyelv és irodalom ügyét. Munkáinak egész sorozatát magyarul irta, kiadta Mikes Kelemen *Törökországi Leveleit*, jutalmat hirdetett a magyar nyelv grammatikájának megirására, hiven gyámolította anyagi és erkölcs erejéhez mérten a magyar szinészet ügyét; 3—4 ezer kötetből álló könyvtárát pedig Komáromnak ajándékozta, hogy »szülőföldjének nyissa meg a dicsőség azon utját — mint alapító levelében mondja — hogy első lenne Magyarországon egy nyilvánvaló s közhasználásra megnyitott könyvtár felállításában.« Pesten nyilt házat tartott, hol a legkülönbözőbb irányú irók és müvészek találkoztak. Nála beszélték meg a *Tudományos Gyüjtemény* és *Aurora* tervét és sok egyéb érdekes irodalmi ügyet.

A nádorhoz 1805. deezember 8-án adta be kérvényét, melyben az újság kiadására megkivánt engedély kieszközlésére kéri, hogy hirlapjával az országgyülésileg közigazgatási nyelvvé tett magyar nyelv kimüvelését előmozdítsa.[1]) A nádor kérelmével a Helytartó Tanácshoz utasította. Új

*) *Vörösmarty életrajza.*

[1]) Hanc Altissimam Voluntatem — irja folyamodványában — pro viribus promovere boni Civis officium esse ratus, speravi utilem Regi et Regno operam me impensurum, si sensu Diaetalis Articuli excitatus conatus meos conscribendis Patria Lingua Ephemeridibus consecrarem. Pestmegye levéltára *1806.* 890.

folyamodványt irt tehát, kérve egyszersmind, hogy vállalata elé semmiféle akadály ne gördíttessék és valaki a censurai vizsgálattal Pesten bizassék meg. A cancellaria a Helytartó Tanács ajánlatára az engedélyt megadta, de meghagyta, hogy semmiféle tudosítást fel ne vegyen bele a császári német örökös tartományok, vagy más országok felől, sem a pozsonyi és budai lapokból, hanem pusztán Magyarországra és kapcsolt részeire szorítkozzék. Censorul Pethő Jakab a nemzeti iskolák felügyelője jelöltetett ki.

Az engedély alapján tehát 1806. márczius 1-én kiadta felhívását és programmját a *Hazai Tudosítások* czimű hetenként kétszer, szerdán és szombaton, megjelenő lapjára, melyben »valóságos eredeti újságot« igér a magyar korona országaiból vett hirekből. Szándéka volt ugyan a külföldi mozgalmakról is megemlékezni, mely jog kieszközlésére Pest vármegye Rendeit is kérte, mit a megye a fejedelemhez és a nádorhoz intézett felterjesztéseiben maga is kivánatosnak tartott, »hogy ne legyen alábbvaló a hazai magyar újság a maga hazájában, mint az országbeli német újságok vagy a németországi magyar újság.« Azonban a magyar udvari cancellaria megtiltotta a külföldi hirek közlését és az engedély csak az előbbi feltétel mellett adta meg. *) Hiába emelte ki Kulcsár Pest megye rendeihez intézett kérelmében, hogy e szerint engedélye értelmében: »Felséges urunk felszentelt személyét és annak atyai tetteit, minthogy az ausztriai német tartományokban történnek, nem említheti, és a hiv magyarokban az Ő szeretetét inkább-inkább nem nevelheti«; hiába hivatkozott a megye a felségnek és a nádornak a magyarokhoz mutatott hű szeretetére, — a kért

*) Orsz. levélt. Canc. *1806.* 115, 5585.

engedélyt kieszközölni nem sikerült. Kulcsár belenyugodott. Feladatául tekintette Magyarország részletesebb ismertetése által a hazafias érzést ébreszteni olvasóiban. Azt tartotta, hogy ily hazafiúi igyekezetnek leginkább a hazára kell kiterjedni, noha — úgymond — azt is jól tudja, hogy azért, mert magyarok vagyunk, nem szününk meg »Világ Polgári« lenni. Ezért feljegyzi mindazon hireket, melyek az európai statust illethetik.

Felhivása, mint maga mondja, országszerte kedvező fogadtatásra talált, Pest megye tisztikara tömeges aláírással támogatta a szerkesztő nemes törekvését s megye-gyülésileg elhatároztatott, hogy a felhivás kiadassék a szolgabiráknak a kerületükben lakó földes urakkal, nemesekkel és »egyéb érdemes személyekkel« való közlés végett. *)

Igy indult meg a lap 1806. július 2-án az ország különféle városaiból vett rövid tudosításokkal. Önálló czikket nem találunk ugyan benne, de a kisebb-nagyobb jelentőségű események története hiven el volt sorolva. Az irodalmi hirek és könyvárusi újdonságok már az első számokban pontosan említve voltak, sőt néha egy-egy költeménynyel is megörvendeztette olvasóit. A kor nyelvészeti vitái eredményeinek használatát gondosan kerülte, noha maga az orthologusokhoz hajolt, de nyiltan egyik párt mellett sem foglalt állást, csak annyit jelentett ki, hogy minden újítást kerül, mert a szófaragást nyelvbeli tudatlanságból származtatja, különben reményli, hogy magyarságát kiki megértheti. [1])

Ezalatt Pest megye rendei még egyszer felirtak a Helytartó Tanácshoz, hogy eszközölje ki a cancellariánál a

*) Pest megye levélt. *1806.* 889.

[1]) *Hazai Tudosítások* 1806. IV. sz.

külföldi hirek közlésének jogát is, azon jogot, melylyel »a haza vendég-nemzeteinek« újságirói is élhetnek, hangsúlyozván, hogy a *Hazai Tudosítások* a nemzeti nyelv müvelését czélozzák. A cancellaria azonban újra megtagadta az engedélyt, mert a belföldi hirek közlése is alkalmas a nyelv müvelésére, különben a lapnak czime is kizárja a külföldi hireket. Felirt hasonló értelemben Fehér megye is, de erre is tagadó válasz érkezett, valamint Kulcsár azon kérvényére is, hogy a neuwidi újság mintájára melléklapot adhasson.*)

Pestmegye fájdalommal említi, hogy annál érzékenyebb a tagadó válaszban rejlő bántalom, mert nem kértek egyéb szabadságot, mint azt, melylyel a hazai német újságirók is élnek. Fáj nekik, hogy a hazafiak sorsa az országban lakó külföldiekénél »alább való lábra tétetik« s a magyar nyelv tökéletesítése elé is gát vettetik. »Méltó fájdalmat okozhat — így sóhajtanak fel — a magyaroknak szivében, hogy jóllehet Fejedelmekhez és Hazájokhoz való határozatlan hivségnek s szeretetnek mindenkoron példás jeleit adták, a bennek helyheztetett bizodalomra nézve mindazonáltal a küldföldről jött lakostársaik után tétetnek.« [1]) Megújították tehát kérelmüket a nádornál is, a fejedelemnél is s részletesen fejtegették a kért jog megadásának fontosságát. A felterjesztést a többi megyék is pártolták, s Hont, Nógrád, Gömör, Szabolcs, Bihar, Tolna, Bács, egymás után feliratokat intéztek a helytartó-tanács utján a magyar udvari cancelláriához, a kért jog megadását sürgetvén. A fejedelem a cancellaria előterjesztésére azt irta, hogy Kulcsárral szemben se enyhébb, se szigo-

*) Orsz. levélt. Canc. *1806.* 1249. 10041. 11251.

[1]) Pest megye levélt. *1806.* 1575.

rúbb eljárást ne tanusítsanak, mint minden szerkesztővel szemben, a kért jogot megadhatónak véli, de kötelességül szabja a censoroknak, hogy mindent szigorúan megvizsgáljanak, nehogy oly dolgok kerüljenek a magyar lapokba, melyek politikai szempontból nem kivánatosak. Erre Kulcsár végre megkapta az engedélyt a külföldi hirek közlésére is, de azon szigorú meghagyással, hogy a censurai szabályoknak megfelelően járjon el s a politikai vonatkozású hirek közlésétől lehetőleg tartózkodjék. *)

A szerkesztő lapjának 1808. május 15-iki 48-ik számához mellékelt külön tudosításban értesítette olvasóit az engedélyről, tudatva egyszersmind, hogy a közelgő félév kezdetével a lap czimét megváltoztatja *Hazai és Külföldi Tudosítások*-ra. »E nevezet által — úgymond — nyilvánvalóvá akarom tenni azon Császári és Királyi Felséges kegyelmet, mely szabadságomat megtágítván, tisztelő szivemet örök háladatosságra kötelezte: a maga igazságszeretetét pedig és Hazánkhoz vonzó kegyességét új példás tselekedettel tetézte.« A külföldi rövid hirek összevont közlését megkezdte már az 1807-iki évfolyamban, de külön rovatokba csak a következő év kezdetén osztotta be. Ez év telén még azon kérelemmel is járult a Helytartó Tanácshoz, hogy tekintetbe véve Buda és Pest testvérvárosok között a téli hónapokban néha csaknem hetekig szünetelő közlekedést, bizzon meg valakit Pesten a lap megvizsgálásával, de kérelmét nem vették figyelembe. Oly választ kapott, hogy vagy tegye át lakását Budára, vagy adja ki ott a lapot. [1])

Szívós kitartásával legyőzött Kulcsár mindenféle akadályt és folyton virágzásban tartotta lapját. 1810-ben

*) Orsz. levélt. Cauc' *1807*. 347, *1808*. 179.

[1]) U. o. Helyt. tan. *1808*. 5033.

kieszközölte a majnai Frankfurtban megjelenő neuwidi újság közleményeinek kiadási jogát is és hetenkint külön Toldalékként csatolta a laphoz. Tartalmát allegorikus mesék, túlvilági személyek, így pl. Kaunitz és Pitt, vagy Montgolfier és Blanchard stb. párbeszédei képezték. Az év végével azonban az eredeti lap megszünésével ő is megszüntette e toldalékot, és hogy a hiányt pótolja, a következő évben két hasábra osztotta a lapot és sürűbben nyomtatta. Így jelent meg 1811-től minden héten kétszer egy-egy két hasábos íven. Koronkint ezután is csatolt egy-két lapnyi toldalékot hozzá, sőt 1816-ban *Gazdaságbeli Gyüjtemény*, majd 1817-ben, midőn a lap árát is felemelte már félévenkint 10 frtra, *Hasznos Mulatságok* czimen rendszeres melléklapokkal bővítette. Az előbbi gazdasági tanácsokat adott, például: miképen kell a famagot elvetni, vagy méz-eczetet csinálni; az utóbbi pedig, mint neve is mutatja, mulattatva oktató szépirodalmi közlöny volt egy kis félíven, apró ismeretterjesztő közleményekkel. Előfizetőinek száma ekkor majdnem 900-ra rúgott.

A főlap megtartotta chablonszerű hazai és külföldi híreinek sorozatát, miket a külföldi lapokból vett át, vagy az ország különböző részén levő levelezői küldtek be. Minden félév végén ismételte olvasó közönségéhez intézett figyelmeztetéseit, melyekben az előfizetések kellő időben való megújítását kérte. Soha sem mulasztotta el felemlíteni, mily fontos az újságolvasás, mennyire iparkodott mindig a közönség várakozásait kielégíteni, és hogy jövőben még inkább fog törekedni rá.

1828. április 2-án a lap 27-ik száma gyászkerettel jelent meg. A szerkesztő halálát jelzé, kiről Horváth István meleghangú necrologot közölt a lap élén. Csak a halál

választhatta el lapjától, melyet 22 évi évi szerkesztése alatt annyira megszeretett és melynek fentartásáért oly sokat fáradozott. Hirlapírói működésével érdemeket szerzett nevének, mert válságos időkben is, mindjárt szerkesztői pályája első éveiben, ügyesen és tapintatosan teljesítette feladatát, és folyton hazaszeretetre, a nemzetiség érzetének ápolására, fejlesztésére buzdította olvasó közönségét. »Bár meg kell engednünk — mondja róla Toldy — hogy Kulcsár egy mai hirlapíró főtehetségeivel: szellemmel, tűzzel és mozgékonysággal nem nagy mértékbén birt; birt mégis azon lassú, de mélyen megkapó, biztos hatalommal, melyet az egyszerű vallásos meggyőződés, a hajlékony de magát soha meg nem tagadó következetesség, az ügy szentsége iránt táplált bizodalom, s a missió érzésével párosuló kitűrés fejt ki ...... a mit a feliratok gyüléstermekből deákul vittek a trón zsámolyához, azt ő szabad ég alatt hirdette s folytonos és nem szünő állandósággal cseppenként oltotta belénk. Nem lázította fel vérünket, de lassanként elősegítette átváltozásunkat.« *)

A lap kiadásának jogáért özvegye folyamodott. Kérelmét Komárommegye is pártolásra ajánlotta, mondván, hogy Kovács Tamás jogtudor, Lencsés József a keszthelyi Georgicon volt tanára és Horvát István fogják támogatni. [1]) A lap folytatásának joga 1829. febr. 27-én adatott meg az özvegynek, ki azt idő közben sem szűnt meg kiadni. Később azt kérte, hogy a szerkesztés Apostol Józsefnek, majd utána Nagy Pál kiérdemült nagyváradi történettanárnak engedtessék meg. A Helytartó Tanács 1838. ápr. 10-iki üléséből

*) Össz. Munkái VII. 87. l.

[1]) Orsz. levélt. Helyt. tan. 1828. 18,221. és Canc. 11,137.

közölte vele, a megengedő rendeletet, de a censurai szabályok megtartását ekkor sem mulasztotta el különösen ajánlani.

Két évtizedre terjedő multja volt már a *Hazai és Külföldi Tudósításoknak,* midőn 1826-ban Kis-Szánthói Pethe Ferencz engedélyt kért az első erdélyi politikai magyar hirlapra, a *Hazai Hiradó*-ra. Több mint egy év folyt le, mig az engedély megadatott és az előkészületek megtörténtek, úgy hogy a lap első száma 1827. decz. 29-én adatott ki. Tartalmát apró hirek képezték Spanyolországból, Angliából, Franczia- és Törökországból, Ausztriából és végre hazánkból. Az egyes tartományok politikai életére vonatkozó apró tudosítások mellett a pesti levelező a magyar szinészet diadaláról emlékezik meg, mint azon idők egyik legfontosabb nemzeti mozgalmáról. A lap egy-egy iven hetenkint kétszer jelent meg, szokás szerint nagyon kevés eredeti közleménynyel, hanem legnagyobbrészt külföldi lapokból átvett tudosításokkal. Akárhányszor az egész lap csupa külföldi hirekből állt, minden vonatkozás nélkül akár az anyaországra, akár Erdélyre. Az 1828. június végén kiadott LII-ik szám képezte az I. évfolyam első felét, mely után a czim már a június 28-án kiadott II-ik félévi első számban *Erdélyi Hiradó*-ra változott. *)

Negyedfél évig szerkesztette Pethe a mintegy ötödfélszáz megrendelő számára a *Híradót* melléklapjával együtt egyhangú és változatos modorban, a mint az idők és körülmények engedték. De az aggkorával növekvő erőtlenedés 1831. közepén visszalépésre bírta s kijelentette olvasóinak, hogy »az erőt apasztó« nagy munkát nem birja tovább.

*) Első évfolyamai az Erdélyi Muzeum könyvtárában.

Visszavonult tehát és egy negyedévig szünetelt a vállalat, mig ugyanazon év októberében Méhes Sámuel folytatását megkezdte.

Méhes Erdély Kulcsár-ja volt, a hazafiságnak épen oly lelkes ébresztője ott, mint Kulcsár az anyaországban, a hirlapirodalomnak ugyanoly fáradhatlan munkása, mint Kulcsár. Érdemeik sokban megegyezők. A mily jelentősége volt Magyarországon Kulcsár *Hazai és külföldi Tudósításai*nak a *Hasznos Mulatságok*-kal, olyan volt Erdélyben Méhes *Erdélyi Hiradó*-jának a *Nemzeti Társalkodó*-val. Mindkettejük vállalata közös czélra irányult: a nemzeti müveltség terjesztésére, a hazafias érzések ápolására. Mindketten megtettek mindent, a mi tehetségüktől, jóakaratuk- és buzgalmuktól kitellett. Ha áldozatra került a sor, egyik sem húzódott vissza, mert egyaránt szent volt előttük a czél, a nemzeti müveltség ügye, melynek egyforma lelkesültséggel és buzgalommal álltak szolgálatába. A mit Kulcsár a század elején szép reményekre jogosító törekvéssel megkezdett, azt egy negyedszázaddal utóbb Méhes dicsőséggel folytatta, de azért mindkettejüknek az úttörés dicsősége jutott, mert Erdély a hirlapirás terén csak később lépett az anyaország nyomdokaiba.

Midőn Méhes a szerkesztést átvette, érezte vállalkozása nagy jelentőségét és a reá nehezedő teher súlyát. Nem becsülte túl erejét, mert a munkamegosztás elvét tartotta szem előtt. Belevonta a vállalatba Erdély akkori két legtekintélyesebb tudósát, Szilágyi Ferenczet, a híres történetirót és a közelismerésnek örvendő tudós enyedi professort, Szász Károlyt. Az előbbi a parlamentaris nemzetek törvényhozásainak ismertetését igérte meg, az utóbbi a *Társalkodó* irodalmi szinvonalának emelésére vállalkozott.

Méhes ekként szép sikert tudott felmutatni. Vállalata lassankint megerősödött, és nem csökkenő buzgalma általános elismerésben részesült. Tovább mint másfél évtizedig állt a vállalat élén, melyet hanyatlani soha sem engedett. 1848 közepén lépett vissza a szerkesztéstől, midőn Ócsvay Ferencz vette át és még egy félévig *Kolozsvári Hiradó* czimen folytatta.

Sem Kulcsárnak, sem Méhesnek nem volt politikai készültsége vagy államférfiúi talentuma, lapjaiknak sem lehetett politikai irányuk, mit a kormányzási rendszer is lehetetlenné tett. A mily mértékben terjedt külföldön a szabad eszmék áramlata, annyira szigorúbbá lett nálunk az egész monarchiában minden mozgalomnak ellenőrzése. Megtiltották a hirlapoknak minden szabadabb szó közlését, elzárták előlök a külföld sajtótermékeit, a könyveket és hirlapokat; hacsak lehetett, megtagadták a külföldre szóló útleveleket, a külföldi egyetemekre menő tanulók nem tudtak néha hosszas utánjárással sem útlevélhez jutni. Mióta Bécsben gróf Szedlniczky lett rendőrfőnökké, valóságos ostromállapot kezdett lábra kapni az egész birodalomban. Szedlniczky szervezte a titkos rendőrséget, melynek kémkedő vizsgálódása kiterjedt az iskolában hirdetett tanokra, a hivatalok és gyüléstermek tanácskozásaira, sőt akárhányszor még a magántársaságok nyilatkozataira is. Egymást érték a feladások és titkos vádaskodások, mik méltó elkeseredést szültek minden körben.

A legfőbb rendőri hivatal oly hatalom volt, hogy még a Helytartó Tanács, sőt az udvari cancellaria sem mert újjat húzni vele, és e hatalmát oly kényuralom módjára gyakorolta, a mint ez csak autokratikus államban képzelhető. Szigorúságát különösen éreztette a sajtó munkásai-

val, a hirlapiróknak örökös bajuk volt vele, mert intézkedései következtében csaknem tarthatatlan censurai állapotok fejlődtek ki, melyek ellen a magyarok, országgyülés hiányában, megyegyüléseiken hangos panaszokra fakadtak, sőt nem egyszer kemény tiltakozásokba törtek ki.

Midőn 1820-ban újabb rendelet bocsáttatott ki, melyben a külföldi politikai, sőt tudományos lapok is kitiltattak az országból, a belföldi lapok szerkesztői pedig szigorúbb ellenőrzés alá vettettek, a megyék feliratokban fejezték ki megütközésüket és elégületlenségüket. »Ha ezen tilalom személyes okait vizsgáljuk — irja Barsmegye feliratában — nem akarjuk kétségbe vonni, hogy azok a közbékének s a féktelenség korlátozásának kivánatából erednek; ... meg kell azonban vallanunk, hogy e rendelet tárgyilagos okai reánk annál súlyosabban hatnak, mennél inkább ügyekeznek azokat elrejteni a közvélemény előtt, s mennél bizonyosabb, hogy az efféle korlátozások jó sükerrel soha sem dicsekedhetnek ... Nem vonjuk kétségbe, hogy ama szigorú censurának, melynek kiméletlen járma alatt nyög irodalmunk, egy időben hasznát látta ő felsége kormánya; azt sem akarjuk tagadni, hogy a koresemények ismeretének hiánya mellett, mit politikai lapjaink korlátozottságának köszönhetünk, a közbékét s a hatalom tekintélyét könnyebb volt fentartani. Csak azt kérdezzük: vajjon képes-e az érettebb szellem is türni hasonló nyomást? Vajjon hasznos-e a felnőttet is ama bölcsőbe szorítani, melyben a csecsemő ringattatott? Polgári kötelességünket sértenők meg, ha a folyóiratok tilalma ellen felszólalni elmulasztanánk .... Mely vétségünk volt oka, hogy az időszaki iratok, úgy az irodalmiak, mint a politikaiak, ismételve eltiltattak? Miért záratnak be előttünk ismét a

mívelődés forrásai? Miért tépetik szét újabban a társas élet egy közhasznú köteléke?

Ellenokainkat nem akarjuk meríteni törvényeinkből s az ország történelméből, mely kétségtelenül tanusítja, mily nagyra becsülték és sértetlenül fentartani kivánták eleink mindenha a szó és gondolat szabadságát: sőt még a népjogra sem hivatkozunk, mely az ilyféle tilalmak által súlyosan sértetik: csak egyedül a folyóiratok mivoltát tekintjük, hogy kitüntessük, mily nyomás, mily önkény, mily ártalom fekszik azok tilalmában.

A hirlapok a külföldre nézve mind megannyi barátságos levelek, melyek által a nemzetek egymással közlekednek, az eseményeket, előhaladásokat, sovárgásaikat egymással kölcsönösen tudatják. Oly szükséges kellékek azok a barátságos viszonyban létező népek szorosabb összeköttetésére, az ipar s kereskedelem felvirágzására s a nemzeti miveltség előmozdítására, hogy polgárosodott nemzetek azokat teljességgel nem nélkülözhetik. A belállapotok tekintetében pedig a hirlapok organumai a közvéleménynek, mely mint a tó, ha annak szabad kifolyás engedtetik, ezernyi erekben szétterjedve termékenyít lefolyásában, mig ha elébe gátok vettetnek, felduzzadva, ezeket szétrombolja s pusztítva ront mindent, mi folyamát akadályozza.

Hogy a folyóiratok nagy részének szelleme régóta megrontatott, hogy azok a közvéleménynek többé koránt sem hü tolmácsai, hanem meghamisított, szolgai szellemü közlönyök, jól tudjuk. Az eredmény azonban egy, akár a szabad szó fojtatik el, akár a közvélemény hamisíttatik meg, amaz a természeti szabadság korlátozása által sért minden jogot: emez csalás által gúnyolja a közönség méltóságát.

Bizonyára, ha e tilalom mellett némely külföldi lapok kegyelését magunknak megfejteni akarjuk, önkénytelen is e kérdés támad bennünk: Hogy csak épen ezek felelnek-e meg czéljoknak s tartják meg a közönség irányában a köteles őszinteséget? És miért tiltatnak a többi folyóiratok? Nem jutnak-e a tilalom daczára is tudtunkra a kül-események s más nemzetek érzelmei? Vagy azért tiltatnak el, mivel a kormányhatalom előtt gyűlöletes elveket hirdetnek? Alig lehet hinni, hogy a kormány meg akarná magát fosztani az eszköztől, mely által az alattvalók kivánatai legjobban tudtára eshetnek. És mely elvek azok, melyeket más országokban szabadon vallhatni, s csak épen e kormány gyülöl? Az igazságos fejedelem, ki a törvények szelleme szerint uralkodik. soha sem nélkülözendi a nép szeretetét: a trón pedig sokkal inkább a nép szeretetében találhatja a maga alapját, mintsem hogy a censor törlő-tollának támogatására szüksége volna.

A külföldi lapok eltiltása nekünk még azért is sajnosan esik, mert a szomszéd államokkal élénkebb kereskedés által nem levén összeköttetésben, egyedül ezen eszközzel birunk más népeket ismerni s általok ismertetni s az ő haladásaik példája szerint haladunk a polgárosodásban . . . Ám az örökös tartományok irói bennünket gyaláznak, törvényeinket gúnyolják, apáink legbölcsebb intézményeit gáncsolják. A sajtó ezek számára szabad; a különben oly szigorú censura ezeket tűri, sőt kegyeli. Ama külföldi folyóiratok ellenben, melyek a miveltség forrásai gyanánt szolgálhatnának, nagy gonddal eltiltatnak; számunkra a rágalmazó iratok czáfolatának nem áll a sajtó szabadon; sőt még a tudománynak is szűk korlátok szabatnak, melyeken túllépnie a közjóval megférhetetlennek állíttatik. És

mit vétettünk mi magyarok, hogy irántunk ily sértő bizalmatlansággal viseltetnek? Nem türtük-e állhatatosan vagyonosságunk lépcsőnkénti fogytát s a számos pusztító háborút? ... Ingadozott-e a nemzet hűsége a veszélyek és csábítások idején? ... Ama szellemet, melyet a kormány annyira üldöz, valamint nem a hirlapok keltették fel, úgy leláncczolni sem fogja a hirlapok tilalma. Az igazság gyermeke oly kormány alatt, mely igazságon s törvényeken alapul, felforgatásra nem találand anyagot .... Fáj szivünknek, hogy annyi áldozatért, hüségünk annyi bizonyítványaiért egyebet sem nyertünk a naponként növekedő bizalmatlanságnál, s ilyféle erkölcsi korlátozásoknál, melyeknek csak kölcsönös bizalmatlanság lehet eredménye ... Nem fog-e ekként a jövőben minden közlés, bármi jónak látszassék is, bizalmatlansággal találkozni? És miután a megengedett lapok fizetett szolgaisága a bizodalmat nem öregbítheti, nem fog-e megtörténhetni, hogy a közönség, látván, miként a közjó segédforrásai egyedárúság alatt vannak, a kormány üdves törekvéseit is gyanúval fogadja s nem segélyezi?« *)

Azonban a legerélyesebb felszólalások is eredménytelenek maradtak. A kormány a megyék feliratait egyszerűen válasz nélkül hagyta s a censurát annál éberebb őrködésre szólította fel. Bármennyiszer sürgették is a lapszerkesztők az engedélyt a politikai hirek közlésére, azt mindannyiszor megtagadta, sőt a eensurai hivatalokat még arra is utasította, hogy a közérdekű tárgyak megvitatását se engedjék meg, hanem az ily közleményeket egyszerűen tartsák vissza. Nem csoda, hogy ily körülmények között a politikai idő-

---

*) Horváth Mihály: *Huszonöt év.*

szaki sajtó oly lassan fejlődött. A nemzet elégületlensége ez önkényes eljárás miatt napról-rapra nagyobbodott, de a helyzeten még az országgyülés segélyével sem változtathatott volna, mint ezt a később összehivott országgyülés vitái tanusították is. Ez az idő a censura uralmának korszaka volt.

IV.

A tudományos időszaki sajtó előzményei. A hazai tudományos német folyóiratok. A magyar tudományos folyóiratok: *Erdélyi Muzeum*, *Tudományos Gyüjtemény*, *Felsőmagyarországi Minerva*, *Klio*.

Meddők és sivárak a XIX. század első tizedének tudományos törekvései. Az a csekély mozgalom, a mi a bölcsészet- és jogtudomány terén mutatkozott, nem sok reményre jogosított. Egyedűl a nyelvtudomány terén volt számbavehető eredmény. E téren korszakalkotó munkák születtek. Révai és Verseghi nyelvészeti munkái, Kazinczynak nyelvemlék-gyüjteménye, melyből az első kötet jelent meg, nagybecsű irodalmi termékei a kornak, de akkor hatástalanul maradtak, mert közönségünk nem volt. Sem az iskola, sem az élet nem nevelt közönséget a tudományoknak. A deákos müveltségű iskola az ókori classsicus irók müveinek ismertetésével foglalkozott legnagyobbrészt, a felnőttek oktatását pedig csak gyér eredménynyel teljesíthette Sándor *Sokféléje*. A XVIII. század szépirodalmi közlönyei sem gyakoroltak maradandóbb hatást a nagy közönségre. Sokban járultak ugyan az irók izlésének fejlesztéséhez, de olvasó közönségük száma nagyon csekély volt. Az a néhány kötetnyi *Muzeum* és *Orpheus* állandó nagy közönséget nem teremthetett a tudományos irodalomnak. A hazai vagy bécsi német folyóiratok pedig sem tudo-

mányos nyelvünket nem fejlesztették, sem magyar közönséget nem neveltek. Schédius, Kovachich Márton György, Sartori, Hormayr, Mednyászky nem sok hasznot tettek irodalmunknak még magyar dolgozataikkal sem, annál csekélyebbet német folyóirataikkal, noha általában tudományos szempontból nem kicsinylendő vállalatok voltak. A *Siebenbürgische Quartalschrift*, *Vaterländische Blätter*, *Annalen der Literatur und Kunst* hazai állapotainkat is figyelembe vevő folyóiratok elég magas szinvonalon álltak, de a magyar irodalom emelkedését nem nagyon segítették elő. Nekünk magunknak kellett a parlagon heverő talajt felszántani és termékenynyé tenni, a mi nem csekély fáradságba és még több áldozatba került.

Döbrentei Gáboré az érdem, hogy az első tu dományos magyar folyóirat létrejöttéért buzgólkodott, és azt anyagi és szellemi pártfogók támogatásával megindította.

Döbrentei tanulmányait a külföldi egyetemeken bevégezvén, Kazinczy ajánlatára nevelő lett gróf Gyulainé házánál Erdélyben. Mint nevelő, elég szabad idővel rendelkezvén, valami irodalmi vállalatba akart fogni. A nyarat rendszerint falun, Andrásfalván, töltötte, tehát nem merte magát valamely időszaki rendszeres folyóirat megindítására elhatározni, noha ilyent tervezett. Egyelőre valami évkönyv-féle szépirodalmi gyüjteményes munkát szándékozott kiadni *Muzsák Almanakja* czimen. Kazinczytól kért tanácsot, útmutatást. Kazinczy folyóiratot sürgetett, így irván hozzá 1809. nov. 13-án: »Ne hagyja az Úr álommá válni azt a reményemet, hogy kritikus irást fogunk olvashatni magyar nyelven. Menni fog az, csak jól kezdődjék. Jól fog pedig, ha derék munkástársakat választ az Úr és a rossz versecskéket semmi tekintet miatt fel nem veszi irá-

sába. A munka nem oly nehéz, mint gondoljuk. Elő kell venni a bécsi annalisokat eleitől fogva s le kell fordtítatni a magyarországi munkák recensiojokat, de úgy, hogy ne légyünk csak fordítók, hanem a recensiot critice vizsgáljuk meg, öszvehasonlítván a munkákkal s javítván a recension, bővítvén, kurtítván. Azon felyül azt óhajtanám, hogy a külföldi nevezetesebb munkák felől is tennénk recensiokat, lefordítván a Jénai, Hálai, Lipsiai etc. Literatur-Zeitungok articulusaikat és kivált az Intelligenzblattok bennünket Magyarokat intereszszáltató czikkelyeiket. Az Úr volna a Redacteur s osztaná ki a lefordítandó vagy kidolgozandó darabokat. Menni fog az, csak kezdjük valaha, mert sokan óhajtják s érzik hijokat. Pesten hány jó fej van, hány az Úr hazájában. Azok kapni fognának mind a munkán, mind a dolgozáson. Ne rettentse el az Urat az a gondolat, hogy sokan ellenségünkké lesznek a nem kedvező recensiok miatt mind az Úr személyének, mind az Institutumnak. De barátjai is lennének és épen e miatt lennének barátjai. Csak arra kellene vigyázni, hogy ha a critica csipős lesz is, mérges, epés ne legyen s az igazsággal ne ellenkezzék.« *)

Döbrentei nem habozott. Elhatározta, hogy folyóiratot fog megindítani. Szerkeszti falun, a kéziratokat Kolozsvárra küldi nyomdába s itt Szilágyi professor fog felügyelni a nyomásra. Csak a költségek okoztak neki némi aggodalmat. »A nyomtatás költségére — irja Kazinczyhoz 1809. deczember 13-án — legjobb lenne, ha Előrefizetőket szednék. Különben az lassan kél el s az exemplárok rajtam maradnak. Postán első esztendőben ha nem lehetne küldeni, a sokadalmak alkalmatosságával küldeném el Olvasóinknak.«

---

*) Kazinczy levelei Döbrenteihez. Akad. kézirattár.

Az alakot négy rétre határozza piros vagy kék borítékkal, s hogy elkerülhesse »az idétlen szerelmi és névnapi Raptusok« közlését, kezdetben csak a rendes munkatársaktól szándékozik dogozatokat elfogadni. Csak attól tart, hogy a német újságok olvasásához szokott közönség nem is igen fog tudomást venni a magyar folyóiratról, melyben a »külföldi intelligenzblattbeli hiradások« későbben jelenhetnek csak meg. »Oh sok, igen sok vagyon a mi utunkban, — sóhajt fel — s én nem hiszem, hogy mi magyarok boldogok legyünk. De azért még sem riad vissza a vállalattól. Közzéteszi 1810. július 20-án a következő tervezetet a két haza méltóságos és nagyméltóságú főuraihoz intézve s így szól benne: »Bizonyosan tudják Excellentiátok, Nagyságtok, milyen hasznos lehetne a nemzeti Literaturának, a tudományoknak nálunk való közönségesebb elterjesztésére egy olyan periodikus, vagy folyó Irásnak jó móddal való megindulása, melyben minden hozzá tartozó tag, a maga tehetsége szerént adná Munkájit. Ez lehetne az a központ, hol mindenkinek vélekedése, tudományos igyekezete egybetalálkozna, s az egészre kiszéledne. Tekintsük meg a külföldeket, mindenütt jelennek meg ily Munkák, miolta a tudományok közöttök inkább elterjedtek. Tsak a Németföldön hány város nints, melyből tudományos ujság indul! Nálunk egy sintsen! Kezdődtek néhányak, elmultak. A nemzeti nyelv mivelése a miatt nem halad, pedig a nélkül későn, korán elenyészünk. Azokat a könyveket is, melyek nyelvünken kijönnek, nem esmerhetjük, mivel kijövetelek mivoltok felöl való esmertetőjek, egy tudományos Ujságunk, nintsen.

E nemes Magyar Kis Haza Fő Méltóságainak, Szeretőinek, eleibe terjesztem a planumot, mellyen az Erdélyi

Muzeum épülni akar. Hazai buzgósággal kérek engedelmet.

A Magyar Országiak némely szép lépést tettek nemzeti Literaturánk mellett. A tanulták néhányaktól serkentetnek. Tettek az Erdélyiek is. De legyen különösen Erdélyé az, hogy egy tudományos periodikus ujságot, hazafiui indulatból elésegített, sokan jól érezik Erdély Fiai között, millyen szép a Haza Köz Javát elésegíteni! Az Erdélyi Museum alkalmatosságot szolgáltatván annak megmutatására, hazai szeretettel kérem Excellentiátokat, Nagyságtokat, ne hagyják füstbe menni igyekezetünket, mely meglészen ez áldozat nélkül. Szép példáink vagynak hogy a Magyar a Köz Jót elésegítette. Ez is az lészen.

Az Erdéllyi Muzeumnak tárgyai ezek lennének: Az eddig kijött Magyar könyveknek recenséáltatása, s ez által megvizsgálása annak, mitsoda tudomány nemben, mennyit haládtunk, hol nem tettünk még semmit? — Híres tanult embereknek életleirása. — Az Olasz, Francia, Anglus, Német Poéták, más Tudósok Munkáinak, azok Literaturájának rövid esmértetése. — A külföldi tudós ujságokból a jobb könyveknek kimutatása. — Hazai, tudományos culturabéli elémenetelek. — A Poesis némely nemeinek theoriáji, s ezeknek más nyelvekből fordítások által, vagy eredeti munkák által, példák. — Költemények. — Erkölcsi Elbeszéllések. — Rövid utazások. — A legnevezetesebb találmányok.

Nem akarunk mindazonáltal ezekből sokat igérni, mert inkább szeretnénk, hogy a közönség, a Haza megelégedhetne igyekezetünkkel, minek előtte valamit igértünk volna Excellentiátoknak, Nagyságtoknak, megmutatni mire kérem oltalmokat, kötelességemnek kellett tartanom.

Az Erdéllyi Muzeum eleinte tsak minden fertálly esztendőben jönne ki, a jövő 1811-dik esztendő Januariussával kezdődvén, 8—10 árkusokban; s a mikor lehetne, vagy egy Erdélyi vagy egy Magyar Országi Hazafinak mejjképével.

Annyi áldozatért esedezem Excellentiátoknak, a mennyivel két kötés kinyomattathatnék, s pappirosba bébóríttathatnék. A Kolosvári Lyceum Könyvnyomtatója 10 árkosért, 5000 exemplárra 400 Rforintot kér, s így két kötésért 800 Rforint lenne szükséges. Ezen hazafiui áldozat által a Munka folyamatba jövén, későbben előre fizetéssel kivánnám folytatni. A midőn a 800 Rforint az exemplárok eladásából béjönne, a Summa ezen igyekezet nemes Elősegítőivé lévén, arra kérem alázatosan Excellentiátokat, Nagyságtokat, hogy két jutalom kérdésre tétetnék fel, melyeket a Nemzeti Literaturára nézve legjobbaknak lehetne találni.« *)

Kazinczynak is megirja, hogy: háromszáz előfizetővel a vállalat fennállhat, ha 500 példány fogy el, minden füzet után 200 frtot vagy legalább 150-et fordít a »magyar literatura elésegítésére.« Minden füzet 8—10 iv terjedelmű lesz s negyedévenkint fog megjelenni, mert jobbnak találja »halkal kezdeni.« [1])

Kazinczy többet várt. »Minden fertály esztendőben 8—10 árkus lesz — irja neki 1810. augusztus 26-án. — Ez valóban kevés, édes Barátom. Ha nem *holnapos,* hanem *fertály esztendei* irássá csinálja az Úr a Journált, úgy legalább adjon neki justum volument, 18—20 árkust. Ámbár kezdetnek elégnek látszhatik a kevés, én azt állítom, jobb

*) *Figyelő XXI.* 325, 326. ll.

1) Döbrentei levelei Kazinczyhoz. Akad. kézirattár.

volna mindjárt sokat igérőt adni. Minden dolgaink merő próbák, próbácskák, már belé csömörlöttem a próba és próbácska tételekbe.« Tanácsaival később is elhalmozta, egyre sürgette a fordításokat, a határozott irány követését. »Hizelkedni — irja – nem kellene, sem gorombáskodni, de tömjént és korbácsot igen gyakran osztogatni.« Máskor arra inti, hogy rossz verseket ne vegyen fel, mint ő *Orpheus*ában tette. A birálatokra nézve javasolta, hogy előbb csak a kedvezőeket kell közölni, a nem kedvezőkkel azután »rukkolhatunk ki.«

Döbrentei hozzáfogott az előkészületekhez. 1813-ban kiadta előleges jelentését az *Erdélyi Muzeumra,* melyben »a nemzeti Literatura körül való igyekezeteknek mozgásba hozását« sürgette. Felhivta az irókat munkáik beküldésére, a közönséget pedig anyagi támogatásra. Sajnálattal mutatott fejletlen irodalmi közállapotainkra, a külföldtől való elmaradottságunkra, mik egyaránt haladásra ösztönözhettek. »Érezzetek buzgóságot Hazafiak! — így szól lelkes felhivásában — készítsetek olyan munkákat, melyek az idegenekéinek erejével hatalmasan megvivnak. A tiszta érzésű Unokák nyelvére meleg sziv fogja adni a nemes fáradságért a dicséretet, s lesz idő, melyben a jeles pályát futottnak hamva felé áldozva fogja tenni az Emléket az érdemet megismerő maradék.« A lelkesült hangú serkentés iróink legjobbjait felbuzdította a közreműködésre, Kazinczy, Kis János, Berzsenyi, Kölcsey, gróf Dessewffy József, Horvát István, Vitkovics, Szentmiklósy siettek dolgozataikkal elősegíteni a vállalatot; Szemere Pál egy egész gyüjteményt küldött neki, mit a maga vállalata számára tartogatott, mert ő is tervezett már régebben hasonló irányú folyóiratot.

A közönség azonban lassan szaporodott, noha az ország minden részében voltak gyüjtői. Kerekes, Aranka, Ponori Thewrewk József, Farkas Sándor, Rigyiczai Kovács József, Cserey Farkas, Kozma Gergely és mások iparkodtak a vállalat számára pénzt és előfizetőket szerezni. Nehéz feladat volt. Az első füzetre 370 »részszerint előfizető, részszerint aláiró« találkozott,*) mi a költségeket alig fedezhette. Közadakozásra szorult a szerkesztő, melyben jó példával mentek elül Erdély aristocratái, kiket számosan követtek az anyaországból is. Cserey 765 rfrtot ajánlott fel váltó czédulában, Horvát István 100 frtot küldött, gr. Dessewffy József 400-at, másik kisebb-nagyobb összeget részint sajátjukból, részint gyüjtésük eredményét.

Később az előfizetők száma is felszaporodott. Már a második füzetről szóló hiradás azt jelenti, hogy 550 példánynál több fogy el. Az első füzet második kiadást is ért és azontúl már a füzeteket ezer példányban nyomatta. De az V. és VI. füzetnél újra leapadt a közönség száma, ismét adakozásra szorult. »Nagy fájdalommal látom — irja hozzá gróf Dessewffy József — hogy kevesednek az előfizetők az *Erdélyi Muzeumra*, ezt én meg nem foghatom, csupán annak tulajdonítom, hogy nem eléggé ismeretes ez a hónapos munka. Ha úgy volnék, mint a tekintetes úr, minden megyébe irnék, mindegyik alsó alispánhoz és mindegyiknek külön-külön levélben ajánlanám ezt a munkát és kérném, hogy szerezzen előfizetőket. Hizelkedném nékiek, szivekre kötném az elhagyatott magyar Literatura sorsát, diszt, dicsőséget igérnék nekik, egy szóval francziás kecsegtetésekkel és nyájasságokkal teljes levél mellett úgy körülfognám

*) *Hazai Tudósitások* 1814. I. 11. sz.

eme szeretetéket, hogy kevélységek segedelmével buzdítsam bennök a hazafiságot. Megmondanám nekiek vagy legalább finomsággal értésekre adnám, hogy oda értünk, hogy már lehetetlen a nemzeti disz a nemzeti literaturának előmozdítása nélkül.« *) Irói tiszteletdijul nem adhatott egyebet hat nyomtatványnál. »A honorarium megküldése iránt semmit se aggódjál — irja hozzá Kis János 1817. január 27. — A Magyar Iróknak melly sok nehézségekkel kelljen küszködni, azt jól tudom, azért kérdeztem már ez előtt egyik levelemben, meddig győzöd az el kezdett háládatlan fáradságot. Ifjui buzgóságnak s még pedig igen nemes szivbuzgóságnak kell annak lenni, melly az olly vesződséget soká győzhesse, a melly egy időszkaki irásnak rendbe szedésével s maga költségén kiadásával hazánkban öszve van kapcsolva. . . . Igen jól cselekszel, hogy a hideg Publicumra sem neheztelsz, ennek hidegsége a jelenvaló környülállások között természeti dolog. Azt kérded: mikor megyünk elébb. Lassanként fogunk talán mi vagy gyermekeink valamivel elébb menni, de igen messze, a mint én gondolom, talán sohasem. Melly maroknyi a mi Publicumunk s melly gátak vagynak s melly sok új gátak készülnek a politikai fekvés által az efféle elémenetel ellen. A Magyar Iróknak nincs egyéb kilátások, hanem tsak minden serkentés nélkül sőt sok elkedvetlenítő tartóztatások között uszni a viz ellenébe. Ezt nem azért irom, hogy szép buzgóságod tüzét oltsam, sőt azt magad sem betsülheted jobban mint én betsülöm, ha az én szavam halad valamit, tehát igen kérlek, hogy ezen szent tüzedet mindenkép fentartani és élleszteni igyekezzél.« [1])

*) *Figyelő* XVI. 75. l.

[1]) Akad. kézirattár.

Midőn az *Erdélyi Muzeum* első füzete 1814. májusában megjelent, az iró és olvasóközönség megelégedéssel fogadta. Voltak ugyan kicsinyes kifogások, például: Szacsvay szerette volna, hogy anekdoták kerüljenek bele, Aranka a *Muzéum* helyett *Museum* elnevezést kivánt, mert latin szó, Sombori minden füzethez tartalomjegyzéket sürgetett, mások azon ütköztek meg, hogy *Erdélyi Muzeum*-nak van nevezve, de nem erdélyi irók irják; azonban a szerkesztő nagyobbrészt elismerő birálatokkal találkozott. Voltak, a kik drágának találták a füzeteket, egyik olvasója Kazinczy és Helmeczy magyarságától óvta, mert ez »erdélyi ember előtt nevetséges.« »Bécsi előfizetők« aláirással pedig levelet kapott, mely azt mondja, hogy az első füzet »nemcsak felyül haladta a reménységet, hanem egyszersmind azt is okozta, hogy a másodiknak megjelenését kivánsággal várják.«

Ő maga Kazinczy megelégedésére helyezett súlyt. Kimondhatatlan örömére szolgálna, ha a füzet Széphalmon »kedvet találna.« Midőn Kazinczy tetszését fejezte ki, önelégültséggel irta neki — 1815. október 2-án — »Vágytam Neked tetszeni s most, hogy helybenhagyod Intézetemet, megkoszorúzva látom magamat. Ha Előtted, a ki vélekedésedet szabadon kimondod, kedves az első füzet, nem hiszem már, hogy a Magyar Mindentudományban (melynek nem jó nevet választottak) is betsületesen ne lennék recenseálva, mely azt fogja tenni, hogy én fellángoltatott tüzzel fogok jó folytatásán igyekezni, az Olvasók pedig kedvet kapnak s elvégre látni fogjuk egy magyar időszaki irásnak megmaradását..... Fáj, hogy eredeti darabokat nem adhatok. De mi még nem vagyunk elkészülve arra, s talán mikorra készen lehetnénk, ez az elgyávult Nemzet egybe

lesz zavarva.... Neheztеljen akárki, édes Barátom, de rossz darabot, készakarva rosszat nem teszek a *Muzeum*ba. Egész egy rakás vers s egyéb is hever iró-asztalom fiókjában, a *Muzeum* számára küdötték, de rosszak s ki nem adom. Az *Orpheus* esztendeje 1790. volt, de Ragályinak 1804-ben *Segitő*-jével már nem kellett volna még rosszak elfogadását is ajánlani, nekem pedig 1815-ben ezt tenni nem szabad. Minden füzetet jobbnak szeretnék látni.« *)

Hasonlóan ir Kozma Gergelyhez — 1815. április 27-én — »Én akármint neheztеljenek is rám talán némellyek, hogy verseiket vagy egyéb töredékjeiket fel nem veszem, azzal nem gondolok. Haladnunk kell valahára, mert azon pont, melyen most állunk a Literaturában, a más nemzetek állásához mérve nagyon kicsiny.« [1])

Az elv, melyet Döbrentei a szerkesztésben követett, biztosíthatta a folytonos emelkedést, melyre törekedett. Szivesen fogadott el tanácsot korosabb irótársaitól, különösen Kazinczytól, de azért meggyőződését érvényesítette mindig. A mint mellőzte Kisfaludynak egy nézete szerint gyengébb versét, úgy simításokat tett magának Kazinczynak dolgozatain is. »Azt a karaktert akarnám — irja egyik levelében Kazinczyhoz — adni e periodicus Irásnak, hogy tsendes tónussal mondassék meg mindenkinek az Igaz.« Munkatársaitól ha dolgozatot kért, mindig kiemelte, hogy gyengét ne küldjenek: »Buczym segíts — irja — csak munkát, csak munkát, de jót. Győzni fogunk.« Kölcseytől Csokonai életrajzát kérte munkáinak birálatával az óda és furcsa epos elméletével, Szemerétől Rádayét. Kovács Józsefet arra inti, hogy ne zsengéket, próbadolgozatokat küld-

*) Akad. kézirattár.

[1]) *Figyelő* II. 36. l.

jön, hanem jól átgondolt kicsinosgatott müveket. »Reménylem — irja neki — olly Irókból fordított az Úr, kiknek nevek a legjózanabb kritika előtt mindenkor becsben fognak maradni s ezeknek is legjobb darabjaikat. Ezeket egyenességgel említenem kell, mert óhajtom, hogy valahára haladjunk s a *Muzeum* füzetjeinek mindenkor több becset kivánnék adni.« Még a nyomdahibákra is kiváló gondot fordított.

Döbrentei magasabb műbecsű, encyclopaediai folyóiratot tervezett az *Erdélyi Muzeum*-ban. Tartalmát túlnyomóan irodalmi, költői és kritikai dolgozatokból hitte öszszeállítandónak, különös súlyt helyezvén az apróbb életrajzokra, miket mindjárt első helyen említett. De közölni szándékozott egyéb ismeretterjesztő és szépirodalmi dolgozatokat is, u. m.: úti rajzokat, aesthetikai, történelmi, neveléstani értekezéseket, fordított költői munkákat, erkölcsi elbeszéléseket és végül minden füzet végén apróbb irodalmi hireket.

Meg kell vallanunk, hogy a folyóirat megfelelt az irodalmi férfiak várakozásának, tartalmas füzetei a külföld egykorú hasonló vállalataival kiállják a versenyt, és nálunk a folyóirat hosszú ideig nagy tekintélynek örvendett. »Eredetiséggel nem igen dicsekedett, — mondja róla Toldy — de igen haszonnal, s nekünk *ez* kellett! Én több irótársaimtól tudom, hogy ez vala proscholionok s kalauzok a pálya kezdetén.« Döbrentei maga nemcsak szerkesztője volt, hanem legtevékenyebb munkatársa is, kinek dolgozatai a legtartalmasabb közleményeket képezik a füzetekben. Apróbb életrajzokon kivül megirta benne az életirás elméletét, közölt eredeti és átdolgozott aesthetikai, kritikai, irodalmi dolgozatokat, ismertette a német, franczia, angol irodalom

jelesebb termékeit az illető nemzetek irodalomtörténetének rövid, összefoglaló áttekintésével. Dramaturgiai és prozódiai dolgozataiban pedig értelmes és tanult műbirálónak mutatta magát. Általában Döbrentei korának egyik legkiválóbb irodalomtudósa volt, eltekintve a *Muzeum*-ban közölt csekélybecsű költői munkáitól, többi dolgozatai elég tisztességes helyet biztosítanak neki irodalmunkban. Az utókor feledni látszott ez időbeli érdemeit és irodalmi alakját Berzsenyinek általa eszközölt eltorzított kiadása és akademiai titkárságából s a conversations-lexikoni perből folyó személyes gyülölségek után alkotta meg.

Szentmiklóssy a következőleg ir róla egy hozzá intézett levelében: »Te neked az úgynevezett didacticus stylusban van legnagyobb erőd, s itéletem szerint legalkalmasabb volnál Európa mívelődése történeteinek előadására. Ezen pályára hazánkfijai közzül még eddig senki sem érzé magát meghiva s illő volna, hogy azt Te futnád meg. Ez által nemcsak magadat, hanem nemzetedet is megdicsőítenéd.«*)

Nem utolsó érdeme Döbrenteinek, hogy kisérletet tett egy nagyobb szabású tudományos magyar folyóirat megindítására oly időben, midőn irodalmi férfiak is kétkedtek a közreműködők csekély száma miatt a vállalat lehetőségében. Döbrentei megmutatta, hogy a magyarnak már akkor volt értelmi erőre és számra nézve tekintélyes íróközönsége, nem az ő mulasztása, hogy hiányzott még a megfelelő olvasóközönség. Tudott érdeklődést kelteni az irodalom iránt a vagyonilag tehetős hazafiakban, kik szivesen hozták meg áldozataikat az első és egyetlen tudományos időszaki vállalat fentartására, és munkára ösztö-

*) Akad. kézirattár.

nözte a kor majdnem minden kiválóbb iróját, kik bőven ellátták a szerkesztőt dolgozatokkal, úgy, hogy nem kellett szorultságból kezdetleges munkákkal megtöltenie a füzeteket. A gyengébb dolgozatokon kivül ott találjuk Kazinczynak egy irodalomtörténeti töredék-dolgozatát, Kis János elmélkedő philosophiai tárgyú munkáit, Szemere szép szonettjeiből néhányat, Kazinczy, Szentmiklóssy epigrammáit, Révai Ilias fordításából egy részt, Szilágyi Ferencz egy alapos paedagogiai értekezését, Bucy Emilnek figyelmet érdemlő tanulmányait a görögök szellemi életéről s magának a szerkesztőnek változatos tartalmú, de egyaránt érdekes és tanulságos munkáit. A mint a szerkesztő maga hű maradt felvett irányához, akként társai sem pártoltak el tőle, hanem hiven gyámolították mindvégig, úgy, hogy az utolsó füzetekben is csaknem ugyanazon nevekkel találkozunk, mint a legelsőkben. Ezt emeli ki Bajza is, midőn így emlékezik meg az *Erdélyi Muzeum*-ról: »a birálónak úgy látszik ez tartotta meg leginkább valamennyi (folyóirat) között felvett irányát és charakterét mind végiglen, róla lehet legkevésbbé mondani, ... hogy mindig alább s alább sülyedt, s ez látszik kora müveltségének szinét leginkább magán viselni.« *) A későbbi kor által is sajnált megszünését nem a hanyatlás okozta, hanem a pártoláshiány, mely oly sok üdvös eszmét fojtott meg már csirájában.

Az előfizetők csekély száma miatt Döbrentei már a VIII-ik füzetnél meg akarta szüntetni. Erre vonatkozólag irta neki Kazinczy »Mely vétek volna, ha te a VIII-ikon elhagynád ezt. Mit használál vele a Nemzetnek s mit fogsz még használhatni! Én higyjem-e, hogy Te ezt abban hagyhatod ?

---

*) *Kritikai Lapok* 1834. IV.

Nem barátom. Bécsből, vagy nem tudom honnan is fogod folytathatni, csak akard. Hogy a munkába belé fáradhatál, képzelem, de ne gondolj a fáradsággal.« Azonban, midőn az utolsó füzetek költségeire ismét mások nagylelkűségéhez volt kénytelen folyamodni, elhatározta a vállalat megszüntetését, mely négy évi fenállás után 1818-ban a 10-ik füzettel csakugyan megszünt.

Erdélyben még virágzása tetőpontján állt az *Erdélyi Muzeum*, midőn az anyaországban is hasonló irányú mozgalom indult meg egy tudományos időszaki folyóirat megindítása érdekében. Sokat tanakodtak a pesti irók és tudósok, mig végre Trattner János Tamás tevékeny és áldozatkész kiadó 1817-ben elhatározta magát a *Tudományos Gyüjtemény* megindítására. Első szerkesztője Fejér György buzgó történetbuvár lett, kit nemsokára Thaisz András váltott fel. A vállalatnak Fejér mindjárt kezdetekor komoly, tudományos jelleget adott, melyet Thaisz alatt is megtartott, noha ez inkább könnyebb, journalistai szellem volt, mint magasabb irói tulajdonokkal biró tudós. A közreműködők között mindjárt legelül ott találjuk Kölcseyt hires birálataival, továbbá Kazinczyt, Szemerét, gróf Dessewffy Józsefet, Kis Jánost, később Vörösmartyt, Berzsenyit, Toldyt, majd Horvát Istvánt, Bajzát s másokat a kisebb tehetségek közül. Az irány kezdetben meglehetős határozatlan volt. Irodalom, gazdaság, mennyiség- és természettudomány, aesthetika váltakoztak benne.

Gróf Dessewffy elégületlen volt a Fejér szerkesztésében megjelent füzetekkel. »A Tud. Gyüjtemény — irja Pethe Ferenczhez 1818. febr. 13-án — nagyon német kaptára kezd szabódni. Thaisz úr a görögöket és rómaiakat, Kölcsey úr pedig Csokonait gyalázza, ha ez így megy, a

Tudományos Gyüjtemény a tudatlanság gyüjteményévé fog válni.« *) A második évfolyam VIII-ik füzete jelezte a szerkesztő változást, mi némi reményt nyújtott a helyzet javulására. Thaisz az új évfolyam elején szigorúbb programmot adott. Munkatársaitól értekezéseket kivánt, rövid párbeszédeket, magyarázattal ellátott régi okleveleket, verseket csak elméleti fejtegetéssel fogadott el. A vallástudományt teljesen mellőzte, nehogy bármiféle neheztelésekre okot szolgáltasson, épen ezért a birálatokra antikritikákat is készségesen elfogadott. Kijelölte a lap főbb rovatait is. A főbb szakok a következők voltak: nyelvészet, bölcsészet, történelem s fajai, jog-, orvos- és természettudomány, mathematika, hadtudomány és szépmüvészetek tudománya. Az el nem fogadott dolgozatokat szerzőiknek visszaküldte.

A szerkesztő igéretei nagyobb várakozást keltettek, különösen azoknál, kik a száraz és szintelen füzetekkel kissé elégületlenek voltak. »Hála az Égnek — irja Kazinczy Döbrenteihez – hogy a *Tudományos Gyüjtemény* és a Toldalék kiadása Thaisz és Szemere barátunknak jutott. Eddig is nagy barátja voltam a *Tud. Gyüjteménynek,* noha benne irgalmatlanul rossz darabok jelentek meg .... Thaisz és Szemere sokat fognak tenni a Nemzet kimiveléséhez.« [1])

A szerkesztő indőnkint egy-egy arczképet is csatolt a füzetekhez, hogy érdekét annál inkább fokozza, de tartalmasság tekintetében, — daczára buzgó igyekezetének, sok volt a kifogás. Kritikai rovata, a hazai és külföldi irodalom ismertetése, állandó és változatos volt ugyan, de szinvonala alacsony s gyakran tele üres áradozásokkal.

*) Dessewffyek büd-szt.-mihályi levéltára.

[1]) Akadémiai kézirattár.

Értekezései is csak ritkán keltettek nagyobb érdeklődést, inkább egy szűk kör számára irattak, semmint általános olvasásra számíthattak volna. A gazdaságtani és neveléstudómányi czikkek kelleténél bővebben szerepeltek. Itt-ott volt ugyan általánosabb érdekű, vagy irodalmi jellegű közleménye is, mint Vörösmartynak Vágotai Kálmán álnéven irt nyelvészeti czikke, Berzsenyi értekezése A versformákról, Rájnis életrajza Péczelitől, Toldy Aesthetikai levelei, de magasabb irodalmi becsű dolgozat kevés volt benne.

1828-ban szerkesztését Vörösmarty vette át, ki rövid beköszöntő nyilatkozatában kijelentette, hogy a folyóirat berendezésében semmi változást sem fog szenvedni, de a toldalékul szolgáló szépirodalmi melléklap eddigi czímét megváltoztatja *Koszorú*-ra, s benne apró verseken kivül nagyobb dolgozatokat is fog közölni. Valósággal változatlanul folyt a szerkesztés tovább s bár a legtartalmasabb dolgozatok Vörösmarty szerkesztése alatt láttak benne világot, mint Kazinczytól *Pályám emlékezete,* Bajzától *Az epigramma theoriája,* mely sokkal felülmulta a Sipos által 1823-ban irt mese elméletét — tényleg ő sem változtatott sokat a folyóirat eddigi egyhangúságán és száraz jellegén. Vörösmarty költő volt, tehetsége a szépirodalom müvelésére ösztönözte s így sem saját tudományos irodalmi munkásságával, sem munkatársai ösztönzésével nem tudott több életrevalóságot önteni a vállalatba. Ha a *Tudományos Gyüjtemény*-nek szépirodalmi rovata is lett volna, ezzel egészen más irányt adhatott volna neki, mint a mellék-lapot valóban magasabb szinvonalra emelte, így azonban meg kellett elégednie annyival, hogy alatta nem hanyatlott a lap, hanem megmaradt előbbi szinvonalán.

Új de még egyoldalúbb irányba terelte később Hor-

vát István, midőn 1833-ban ő vette át szerkesztését. Száraz történeti tanulmányokkal tömte meg a füzeteket, és saját költségére készült oklevéltani illustratiókkal látta el. Nemcsak szerkesztője volt a vállalatnak, hanem irója és javítnoka is, ki csaknem minden idejét és erejét ráfordította. Egész füzeteket jórészt maga töltött meg, sőt egész évfolyamok majdnem saját dolgozataiból kerültek ki. Négy évig vitte fáradhatatlanul a szerkesztés nehéz — nem mondjuk sok gonddal járó munkáját, mert soha aggódnia nem kellett, hogy dolgozatokban megszorul, hisz ha volt is egyéb közlendője, mellőzte saját dolgozatai mellett. A változatosságra épen semmi gondot sem fordított, egymást váltották fel benne saját téves történelmi és nyelvészeti fejtegetései.

Soha folyóirat oly egyhangú, oly szűkkörű nem volt, mint a *Tudományos Gyüjtemény* Horvát István szerkesztésében. »Csak a vak szerencse tartotta meg — mondja a Kritikai Lapok — e folyóiratot csodatékonyan a végképi elhanyatlástól.« Pedig a kritikai szellem itt-ott felszólalt már s a közizlés fejlesztésére volt némi hatással, de a nemzet, mely az ősök dicsőségének ábrándjaiba oly szivesen elmerült, nem vette észre, vagy csak lassan jutott annak tudatára, hogy legnagyobb múlttal biró tudományos folyóirata elmaradt a kortól s a helyett, hogy előre törekednék. visszafelé megy, a helyett, hogy emelkednék, folyton sülyed,

Az elv, hogy kezdő irók gyenge dolgozatai is közöltessenek buzdítás végett, többet ártott a fejlődésnek, mint használt, s ha már a kortársakat nem elégíté ki egyik szerkesztőjének, Thaisznak azon nyilatkozata, hogy a nemzet önmagának tulajdonítsa, ha gyenge dolgozatok közöltetnek, miért nem irnak jobbat; — mennyivel kevésbbé lehet

elnéző az utókor, mely többé-kevésbbé absolut mértéket alkalmaz a mult idők történetének megitélésére.

Négy évig volt szerkesztője Horvát István s 1836. végén megvált tőle. Csak ritkán találkozunk már ezután nevével a lapban, mely még öt évig folytatta pályáját meg nem nevezett szerkesztő mellett, mig végre 1841-ben egy negyed századig tartó fennállás után némán s majdnem észrevétlenül megszünt. Olvasó közönsége, mely megindulásakor majdnem ezerre rúgott, lassankint mindegyre fogyott, mig alig néhány százra apadt le, úgy hogy fentartása sok anyagi áldozatot igényelt, mi megszünését siettette.

Figyelmet és elismerést édemel az a nemes verseny, az a hazafias lelkesedés, melylyel iróink e század elején a nyelv müvelésén, az irodalom fejlesztésén buzgólkodtak. Fáradhatatlan tevékenységük néha valóban bámulatos eredményt tudott felmutatni. Bármi nagy volt is a közöny az irodalom iránt, néhány száz, néha fél ezer előfizetőt mindig össze tudtak toborzani, ha valamely vállalat megindításáról vagy fentartásáról volt szó. Állandó közönsége nem levén az irodalomnak, a gyűjtés és buzdítás folytonos volt, a pártfogók — mert a ki egy fél évre valamely folyóiratot megrendelt, már az irodalom pártfogója volt, — tehát e pártfogók száma és egyénei gyakran változtak, ezért a gyűjtésnek folytonosnak kellett is lenni. A tehetősek pénzzel is segítették a vállalkozókat. Az irodalom munkásainak önzetlen fáradozása, az egymást kitartásra buzdító jóakarat ellensúlyozta némileg a közönség hideg érzéketlenségét. Egymás példáján lelkesültek s élesztették egymásban az irodalom- és a hazaszeretet tüzét. »Én azt szeretném — irja gróf Dessewffy József barátaihoz — ha a hazában száz folyó irás jelenne meg; ha pénzem lenne, mindegyikre

előre fizetnék, ha elég elmebeli tehetségem, tudományom és időm lenne, mindegyikbe küldenék dolgozatokat.« A tehetség hiányát pótolta a lankadni nem tudó munkásság, az alkotás erőtlenségét a fordítói igyekezet. Különben a kor eredeti tehetségekben, alkotó szellemekben sem volt meddő, igaz, hogy az időszaki irodalom sikerét nem épen a nagy szellemek biztosítják. Jó izlés és gyakorlati érzék akárhányszor jobban megtalálja a közönség tetszését, mint a költői inspiratio vagy a tudós elmélkedés.

Bármennyire eltértek is azonban iróink és szerkesztőink a század első tizedeiben lapjaik irányaira és eszközeire nézve, egyben mindannyian megegyeztek, az irodalom ügyének előbbre vitelében. Ezen czélra kiki tehetségéhez mérten minden lehetőt megtett.

Midőn az *Erdélyi Muzeum* már rég megszünt s a *Tudományos Gyüjtemény* szépirodalmi melléklet nélkül csak tudományos irodalmunk fejlesztésén fáradozott, gróf Dessewffy József tervezett egy időszaki havi folyóiratot Kassán, mely tudományos irányú dolgozatokon kivül szépirodalmi közleményekkel is birjon. A szerkesztést titkárára, Dúlházy Mihályra, bizta, kiadására *Felső-Magyarországi Minerva* czimen Ellinger vállalkozott. Maga a gróf anyagi és szellemi támogatója, védnöke volt, ki elárasztotta barátait leveleivel, hogy közreműködésöket megnyerje s őket a lap terjesztésére felkérje.

Kazinczynak nem tetszett az elnevezés, inkább szerette volna *Amaltheának* neveztetni. »Az a *Minerva* — irja hozzá — csak azért sem jó, mert már van magyar Minervánk, s a németek közt is van Minerva folyóirás. Und der Name ist abgenutzt.« *) Alakjával sem volt megelégedve.

*) Gróf Dessewffy József Irodalmi Hagyományai III. k. 297. l.

»Ki látott folyóirást in quarto s hasított oszlopokban?« — kiált fel, melylyel semmiképen sem tudott kibékülni. Dessewffy iparkodott megnyugtatni barátját a czimre és az alakra nézve. Az előbbit a kiadó választá, s midőn már a kiadási engedély megvolt, nehéz lett volna új czimet választani, különben a közönség sem *Minervát*, sem *Amaltheát* nem érti s így semmi sincs koczkáztatva. Az alakra nézve pedig a kiadónál irányadó az, hogy minél több férjen minden ivre, mert mindegyikért egy aranyat ajánla. »Te a negyedrét formán akadsz fel — így ir Kazinczyhoz 1824. decz. 13. — mint szokatlanon, és a ketté vált lapi nyomtatást ellenzed? Ugyan nem egyezhetnétek-e meg; ha ő az oszlopos nyomtatással felhagyna, te pedig kibékülnél a negyedrét formával, mely a Franczia és Angoly Havi Irásokban nem szokatlan és talán épen szokatlansága által a publicum kedvét megnyerhetné. Nem hihetem felőled, hogy kész légy egy illy kicsinység miatt magadat a Kassai Minervától félre húzni és az által azt nagy diszétől megfosztani.« *)

Dessewffy sokat tett a folyóiratért. Irt Döbrenteinek, Fáynak ajánlván jóakaratukba, Budai Ezsaiástól jegyzeteket kért Csokonai felől, gróf Cziráky Antaltól a Marczibányi ünnepen tartott beszédét. Igaz Sámuelnél tudakozódott a bécsiek hangulatáról, melylyel az új lapot fogadták, Jankovicsot, Kis Jánost, Kazinczyt, Horvát Istvánt közreműködésre kérte, buzdította. Élénk figyelemmel kisérte a lap sorsát, fájt neki, midőn Kölcsey nem talált benne használhatót, Beregszászi pedig a nyomdahibákat is a szerzőnek tulajdonította, s viszont örömmel említette, midőn

*) A gróf Dessewffyek büd.-szt. mihályi levéltára.

terjedt »minden piczinykedő indulatocskák ellenére«, és midőn »kedveltségre kezde kapni« Dunántúl is.

»Bátorkodom megkeresni kedves barátomat — irja Döbrenteihez 1825. január 17. — ne vesse meg a Felső Magyarországi Kassai Minervát Isten asszony léttére. Ő ugyan nem bálvány, nem kiván imádást, nem tiszteletet, hanem kár lenne becsmérleni, minekelőtte fellépett. Minden kezdetek bibések és ezer meg ezer megütközésekre adnak alkalmatosságot. Kazinczy barátunk p. o. már a nevét is az új kassai Magyar Folyó Irásnak nagyan kopottnak tartja. Igaza van. Ha Ellinger az én tanátsomat kivánnya vala, én is más nevezetnek lettem volná javaslója, de minekutána tudtom nélkül ezen Czimre kérte ki a Helytartó Tanátstól az engedelmet, minden változtatás az akadályokat még szaporíthatná. Nem éppen nehéz lett volna akár a Mythologiából, akár a historiából szerencsésebb Czimet választani, de ugyan értette volna-e a többség úgy mint ezt és nagyobb bátorságba helyheztette volna-e magát Ellinger a Critica csipkedései és kartczolgatásai ellen?« *)

1825. januárban indult meg a lap negyedfélszáz előfizetővel, élén Kisfaludy Károlytól kölcsönzött jeligével: *Él magyar áll Buda még.* Előszót gróf Dessewffy József irt hozzá: Az avulni kezdő és a nagyon újítgató irásmódról a magyar nyelvben. Benne mint Kazinczy tanítványa szólal meg, ajánlva az irók részére a nyelvújítás vívmányainak alkalmazását, az olvasók részére azoknak elfogadását, de óvatosságra és a túlzások kerülésére is int. Czikkét, melyben minden felekezetet ki akart elégíteni, már

*) Dessewffy levéltár.

megjelenése előtt ajánlotta irótársainak figyelmébe, mindegyiknek körülményesen elmondván a czélt, melyet elérni s a felfogást, melyet kifejezni akart. Ezután a szerkesztőnek, Dúlházynak, egy életrajzi czikke következett esztei Károly Ambrus főherczeg- és esztergomi érsekről rézmetszetű arczképpel. E bevezetés után kezdődött a két ivre terjedő lap maga, élén Montesquieu egy akadémiai beszédével, utána Kazinczy nyelvtörténeti dolgozatával, melyre gróf Dessewffy Aurél czikke következett Az izlésről, majd Franklinnak egy levele és záradékul versek Ponori Thewrewk József, gróf Dessewffy József és Kazinczy Ferencztől. A kezdet elég bizalomkeltő volt. A kiállításban sok technikai fogyatkozás mutatkozott ugyan a kiadó takarékossága miatt, de a várakozásnak mégis megfelelt. »Több nyomtatási hibák maradtak a kijegyzett errátákon kivül — irja Dessewffy Igaz Sámuelhez 1825. ápr. 15. — a miket Ellingernek kell tulajdonítani, mert mindent az utolsó órára hágy, és osztán nem enged időt Dúlházinak és felette sürgeti. Segédcorrectort nem akar felfogadni költségkimélés végett, zsémbelkedő és nincs benne az az egyeztető lélek, melly olly szükséges, mikor több embereknek egy czéllra kell dolgozniok és mégis olly ritka a magokkal eltelt embereknél. Én véghetetlen sok foglalatosságaim közt csak ollykor fordíthatok egykét órát a *Magyar Minervára*. Ellinger, ha a maga javát értené, azon kellene néki igyekezni, hogy Folyóirása creditumba jönne és jóakarókat szerezne magának, de ezt nem mindenkor tselekszi, ollykor legkevésbbé szeretik magokat az emberek, mikor önszeretetek után indulnak. Én ugyan szeretném, ha ez a Folyóirás felkaphatna, mert megbir két Folyóirást a Haza, és egyik a másikát élesztené és lelke-

sítené. Én a minap egy hosszú értekezést küldtem a *Tudományos Gyüjteménybe* a szeszélyről; — bár mások is úgy tennének, hogy Pestre is, ide is küldenének dolgozásokat. A szeszélyes tekintetek sohasem viszik elő valamelly haza akár javát akár diszét. A Magyar Literatura javán kell okvetetlenűl igyekezni minden mellékes tekintetek nélkül. Mindenütt kell vetni, mind a Duna mind a Tisza mellett, hogy mindenütt hasznos és szép aratás legyen. A Tekintetes Úr már kárával is mutatta ki nem egy izben szeretetét a két haza iránt, küldjön hát dolgozásokat a Kassai Minervába és szerezzen neki minél több olvasókat.« *)

Ekként lelkesült és lelkesített Dessewffy a *Minerva* iránt, mely mindegyre növekvő igyekezetet fejtett ki a közönség tetszésének megnyerésére. Választékosságra és változatosságra törekedett, a tudományt összekapcsolta a szépirodalommal, hogy tanítva mulattasson és mulattatva oktasson. Szivesen közölt aesthetikai dolgozatokat, melyekre már az első füzetben felhívta olvasói figyelmét, ezen kivül kiváló gondot fordított kritikai rovatára, melyben a hazai s külföldi jelesebb irodalmi munkákat ismertette. Koronkint egy-egy beszélyt is hozott, mi eddig az időszaki sajtóban nem igen volt szokásos, közölt becses műfordításokat Shakespeare, Schiller, Goethe, Horatius müveiből, Buffon, Montesquieu, Herder irodalmi dolgozataiból. Adott úti rajzokat, meséket, tudományos értekezéseket a nyelv-, történet- és természettudomány köréből, hozzászólt az Iliasperhez, és igen gyakran a magyar nyelv müvelésének kérdéséhez. Ha a közönség részvéte megfogyatkozott, intette a hazafias kötelességekre: »Oh oldvadj össze Hazám — úgy-

*) Dessewffy levéltár.

mond — hogy el ne olvadj.« 1829-ben négy rét alakját megváltoztatta, 4—5 ives oktav füzetekben jelent meg negyedévenkint czimlappal és egy-egy arczképpel, melyekhez a lap valamely munkatársa, — Kazinczy, Kovacsóczy, Terhes Sámuel, Bárány Ágoston — rövid életrajzot irtak.

Tiz évfolyam jelent meg belőle tizenegy év alatt, csaknem folyton küzdve a létért, már a második füzet után panaszkodott Dúlházy Kazinczynak, hogy mindenkép el kell enyészni a *Minervá*-nak, mert kevés az előfizetője, s a kik megrendelték is, késtek a pénzek beküldésével. »A collector urak sehonnan sem küldik be tavalyi pénzeinket . . . — irja — Így Ellinger nem folytathatja soká, mert nem győzi, mert olvasói nincsenek, mert őtet nem fizetik. De ő sem engem . . . kétségbe kell esnem. Örök munkában élek, és éhel kell elhalnom ... Kár volt becsületes embernek születtetnem.«*)

A lap szellemi vezetői sohasem tévesztték el az irányt, melyet már kezdetben maguk elé tüztek. Bizonyos középirányt akartak követni, nem emelkedve igen magasra, de nem is szállva le a köznapi szinvonalra, egyaránt kerülve a fellengős modort, mint a pongyolaságot. Lapjukat nem a tudósok és irók osztályának szánták, hanem az úgynevezett müvelt osztálynak, melynek tagjai még kis számmal voltak, müveltségük pedig fogyatékos volt még. Ezért iparkodtak jól megválogatott közleményeket adni s ezáltal a jó izlést, a többoldalú müveltséget, közvetve pedig az irodalom iránti érdeklődést fejleszteni, az olvasóközönséget szaporítani.

Jól jellemzi a czélt gróf Dessewffy József Kis Jánoshoz irt levelében: »Folytassa Főtiszt. Úr — úgymond — szép

*) Gróf Dessewffy József Irodalmi Hagyományai III. 354. l.

példák által dicsőíteni Hazánk literaturáját, és ugyanezek által oktatni Iróinkat, mint kelljen a dagály és finnyáskodás szélei közt akár a kötött beszédben szabadon repülni, akár a kötetlenben ügyesen sétálni, mert csak így fog lassan-lassan közkedvességet nyerni literaturánk és a póriságon túl emelkedve a literaturának minden nemeiben a sok olvasók segedelme által haladni. Csupán ezen czélnak elérése végett igyekeztem magamnak egy kis befolyást szerzeni az említett Folyóirásba; jól érezvén, hogy a Literaturának minden időben a nemzet akkori culturájához kell simulni és nem ugyan ennél alantabb járni, de nem is nagyon fellyűl emelkedni azon, mert különben az első esetben lefelé rángatjuk a nemzetet, a másodikban pedig nem vagyunk képesek azt eléggé felrántani, nagyon messze esvén felette; hanem mikor már egy kevéssé felemeltük, hághatunk megint felyebb egy lépéssel felette, hogy ismét magunkhoz vonhassuk és ne legyen hiú igyekezetünk. Csak az elterjedett Nemzeti kimiveltség szerezhet nemzeti erőt, nemzeti dicsőséget. Nem az a gyümölcsös kert, a hol csak egy két jó nagy gyümölcsösfa találkozik, hanem a hol majd minden fán van gyümölcs, némelyiken pedig bőven is úgy azonban, hogy azt csaknem minden ember mind elérhesse mind leszedhesse.« *) E középút követése jellemezte a *Minerva* első és utolsó füzeteit egyaránt s bár nem tartozott a legelterjedtebb folyóiratok közé, hatása nem volt csekély.

Ezalatt Erdélyben gróf Bethlen Imre új, tudományos folyóirat megindításán gondolkozott, melyet Nagy-Enyeden *Klio* czím alatt akart kiadni, hogy általa »a magyarul

*) Dessewffy levéltár.

olvasást elősegítse és Erdély történetének megírását előkészítse.« 1829-ben nyújtotta be folyamodványát engedélyért. Tervrajzában kiemelé, hogy az erdélyi eseményekre vonatkozó történeti adatokat szándékozik összegyüjteni I. Józsefig. Az erdélyi udvari cancellária az engedélyt meg is adta, melyre a kormányszék felterjesztésében kiemelte, hogy különös gondja lesz arra, nehogy a füzetek a censurát kikerüljék. *)

A szerkesztő időközben kiadta felhívását is, melyben honfitársait anyagi és szellemi támogatásra buzdította. Vállalatával nem czélzott anyagi haszonra, mert kijelentette, hogy a megmaradó tiszta jövedelmet a munkatársak dijazására s esetleg pályadijak kitűzésére fogja fordítani. Havonkint egy 6—8 íves füzetet szándékozott kibocsátani szerény kiállításban, hogy a költségeket lehetőleg kímélje s így minél olcsóbbak legyenek a füzetek, mert elterjedésére csak így lehete bizton számítania. Azonban noha minden előkészület meg volt téve, több dolgozat is megvolt már, a vállalat nem indult meg, mert a szerkesztő bántva érezte magát azon gyanúsitások által, melyekkel vállalatát az udvari rendőrség kisérte. Ki is fejezte megütközését e méltatlan gyanakvó elővigyázat miatt, s a múltban tanusított loyalis magatartására hivatkozva, kijelentette, hogy sem magát balvélekedéseknek, sem »ártatlan törekvését« félreismerésnek kitenni nem akarja, ezért lemond a tervezett vállalatról, mely ezúttal nem is jött létre. [1]) Hasonló eset történt később Ponori Thewrewk Józseffel, ki 1832-ben *Szemlélő* czimen akart egy időszaki vállalatot

*) Orsz. levélt. Canc. *1829*. 1487.

[1]) Jakab E. Id. m. 50—53. ll.

megindítani. A Helytartó Tanács felhívta Pozsony megye rendeit, hogy a szerkesztő gondolkodásmódja és az előfizetők biztosítéka felől tegyen jelentést, mire a megye kijelentette, hogy a folyamodó ebben zaklatást lát és a magyar nyelv előmozdítását czélzó vállalat akadályozását, minthogy pedig ily tudakozódás más újságoknál sincs szokásban, annál inkább kéri az engedélyt újra, mivel a tiszta jövededelem tizedrészét megyei szegények támogatására ajánlja. De a vállalat nem létesült.*) Hiába hivatkoztak a szerkesztők áldozatkészségükre, hiába emlegették vállalataik nemes czélját, jó irányát, ártatatlan voltát, a gyanúsításoknak folyton ki voltak téve. Egy-egy hirlapengedély oly bizalom jelének tekintetett a kormány részéről, melyet ez ritkán, gondos körültekintéssel és sohasem szívesen gyakorolt.

*) Orsz. lev. Helyt. tan. *1832.* 13,306.

V.

A tudományos időszaki sajtó történetének folytatása 1840-ig. *Orvosi Tár, Tudomány-Tár, Természet.* Egyházi és gazdasági szaklapok.

Időszaki sajtónkban a rendszeres tudományos irány 1831-ben vette kezdetét a Bugát és Schedel (Toldy) által megindított *Orvosi Tár*-ral. Szakszerű, tudományos jellegét szorosan megőrző havi folyóirat volt ez az orvosi tudományok köréből, időnként arczképpel és kórtani rajzokkal illustrálva, mely tudományos irodalmunknak még maig is meglehetősen elhanyagolt ágát müvelte, de se író, se olvasó közönsége nem volt. A szerkesztők elég buzgalommal töltötték be nehéz feladatukat, de sem a közreműködők igyekezete, sem a pártfogók száma nem állt arányban a szerkesztők méltánylatot érdemlő fáradozásával és anyagi áldozataival. Kiváló gondot fordítottak a külső kiállításra, mely fölülmult minden eddigi folyóiratot, a beltartalommal is iparkodtak kielégíteni a vállalat magasabb müveltségű közönségét, azonban nem sokáig birták ki az erejüket meghaladó vállalat terheit. A IX. kötet végén panaszkodtak a részvétlenség miatt s kijelentették, hogy meg is szüntetik, ha nagyobb pártolásban nem részesülnek.

Öt évig szünetelt is, mig 1838-ban előbbi szerkesztői közül Bugát egyesülve Flór Ferenczczel heti közlöny alak-

jában ismét életre szólították s tiz évig változó körülmények között szerkesztették. Nagyobbrészt kisebb elméleti eredeti és fordított czikkekből és sok apró tudósításból álltak az egyes számok, mikben behatóbb fejtegetésekre, mélyebb tudományos buvárlatokra csak ritkán akadunk. Sok gyakorlati jelentőségű eszme pendíttetett meg benne, miknek inkább közegészségügyi, mint tudományos fontosságuk volt, és azért az orvosi tudományokkal gyakolatilag foglalkozóknál nagyobb kelendőségnek örvendhetett. Elvont magyarázatokba ritkán bocsátkozott, a kétes alappal biró hypothesiseket lehetőleg mellőzte, de annál bővebben fejtegette a gyakorlati élet mindennapi kórtüneteit, az egyes járványok fejlődésének okait, a külföldi gyógymódok alkalmazásának természetét. Nagy közönségre soha sem tudott szert tenni, mi az érdeklődők korlátolt számában leli magyarázatát, de a lét küzdelmeit még is egy évtizeden át ki tudta állni s megszünését a megzavart közállapotok okozták.

Nagyszabású tudományos vállalat volt a magyar tudományos akadémia első folyóirata a *Tudománytár,* mely 1834-ben Schedel (Toldy) Ferencz szerkesztésében jelent meg. Tartalma szorosan tudományos, iránya az emberi tudás minden ágára kiterjedő encyclopediai volt. Feladatul azt tűzte ki, hogy olvasóit tájékozza a hazai és külföldi tudományos s müvészeti mozgalmakról, a kutató és teremtő szellem buvárlatainak eredményeiről, azért az önálló tanulmányokon kivül sok apró közleményt hozott a külföld szellemi áramlatairól. Értekezései részint eredetiek, részint fordítások és átdolgozások, de valamennyi magasabb szempont és szigorúbb követelések kielégítésére számítva, mi által a külföldi folyóiratok pótlása is czéloztatott.

Munkatársai között az akademia tagjai szerepelnek nagyobb számmal, de a közreműködésre tér nyilt benne mindenkinek, ki a szinvonalt felérő akár eredeti akár fordított czikkel hozzájárult. Az akademia, mint a vállalat közrebocsátója, megszorítás nélküli felhatalmazást adott a szerkesztőnek a tartalom összeállitására, mi a szerkesztőt felelőssége érzetében annál inkább öztönözte a folyóirat belbecsének emelésére. Toldy lankadást nem ismerő igyekezettel el is követett mindent, hogy a vállalatot a kitűzött magas szinvonalon megtartsa, mi sikerült is. Válogatott, tartalmas dolgozatokkal töltötte meg a füzeteket, az egykorú legtehetségesebb munkások dolgozataival, Maga széleskörű tudományos képzettséggel birván, jártas a külföldi irodalmakban is, nagy munkásságot fejtett ki s csatlakozásra birta a legjobb erőket. Kezdettől fogva iparkodott az egyoldalúságot kerülni s oly változatosságot honosított meg benne, mely valóban egyetemes tájékozást nyújtott olvasóinak. Nagy időközökben — negyedévenkint — jelenvén meg, kevés actuális jelentősége volt, de ez a korviszonyok s a folyóirat jellegének tekintetbe vétele mellett nem nagy baj, nem is igen csökkentette az érdekeltséget iránta.

Egy tekintetben fér némi kifogás a vállalathoz; bizonyos határozatlanság jellemezte, melynek magyarázata encyclopaediai irányában rejlik. A *Tudománytár*-nak feladata volt első sorban munkásságra ébreszteni a szunnyadó tehetségeket és népszerűsíteni a tudományt, melynek nálunk még nem volt közönsége.

Az exact tudományok fejlődésük kezdő korát élték még csak, de a többi tudományágak sem bontakoztak még ki az általános elvek fejtegetéséből, egyedül a nyelvtudománynak voltak befejezett, positiv eredményei. Még nem

érkezett el az egyes tudományágak szakszerű müvelésének ideje, mert a részletek fejtegetését meg kelle előznie az általános elvek tisztázásának. Oly folyóiratra volt tehát szükség, mely felkaroljon minden irányt, s közönséget nevelve és érdeklődést ébresztve, lassankint előkészítse a munkamegosztás elvének alkalmazását s ezzel az egyes tudományágak önálló müvelésének lehetőségét.

A *Tudománytár*-nak ez a feladat jutott. És e feladat teljesítésében sikerrel működött egy évtizeden át. Két évig állt élén Toldy, mely idő alatt nyolcz kötetet állított össze, utóda Csató Pál lett, ki a megkezdett irányban folytatta egy évig. 1837-től fogva azonban lényeges változás állt be a szerkesztésben. Külön kötetbe foglaltattak az értekezések, melyet Luczenbacher (Érdy) János szerkesztett s ismét külön kötetet képeztek Almási Balogh Pál szerkesztésében az irodalmi és vegyes közlemények. E beosztás nem vált előnyére a folyóiratnak, mert olvasmányait nem nyújtotta kellő változatossággal, összefoglalt tartalomjegyzéke pedig megnehezítette az áttekintést. Sokoldalúságra törekvő irányát megtartotta állandóan s hiven kifejezte az akadémia munkásságának irányát, melyet később az osztályértekezések tüntettek fel.

Gyenge törekvés jeleként tünt fel 1838-ban Kunoss *Természet* czimű tudományos tartalmú lapja, hetenkint kétszer kiadva egy-egy iven. Természettudományi apró ismertető czikkek képezték az egyes számok tartalmát a földrajz, geologia, physika, természetrajz köréből s záradékul különféle természeti ritkaságok elsorolása következett. A szerkesztőn kivül Vajda és Garay vettek tevékenyebb részt a munkában, más nevesebb munkatársa nem is volt. Közleményei csak részben eredetiek, egy részök idegen

folyóiratokból volt átvéve. Maga a folyóirat semmiféle érzett hiányt nem pótolt, ezért hatása sem lehetett, iránya sem nem népies sem nem elég tudományos s így közönségre nem talált, még gazdasági tudósításai sem tudtak érdeklődést kelteni iránta s így pályafutása rövid féléven túl nem terjedhetett.

Szigorúan szakszerű irányt követtek kezdettől fogva egyházi és gazdasági szaklapjaink és folyóirataink. Mindegyik megszabott munkakörében mozgott, melyet mindenik kitelhető igyekezettel iparkodott betölteni, és ámbár hosszú élettel vagy nagy közönséggel egyik sem dicsekedhetett, de a közmüveltség előmozdításában valamennyi hűségesen fáradozott. Egyházi lapjaink mind a katholikus mind a protestáns részről ragaszkodtak felekezeti jellegökhez és irányukhoz, de soha túlzásokig nem jutottak. Időszaki jellege egyiknek sincs, inkább évkönyv formában jelentek meg mint hirlapi jelleggel, de megjelenésük módjánál és részben tartalmuknál fogva is az időszaki sajtó termékeihez sorolhatók. A legkorábbiakhoz tartozik az *Egyházi Értekezések és Tudósitások* czimű, melyet 1820-ban Horváth János veszprémi kanonok indított meg. Negyedévenkint jelent meg egy-egy vaskos füzet egyházi ének-melléklettel vallás-bölcsészeti, exegetikai, erkölcstani, egyházjogi s történeti értekezésekkel, egyházi férfiak életrajzi jellemzésével s theologiai müvek birálataival. Hasonló szerkezettel és tartalommal birt az *Egyházi Folyóirás,* melyet előbb Kovács János, később Osvald Ferencz szerkesztett »a religio igazságainak bővebb esmértetésére.« A benne megjelent dolgozatok között érdekesebb Guzmicsnak a papi nőtlenségről irt elmélkedése, továbbá a Versegi hagyatékából vett közlemények. Időszerű jellege épen úgy

nincs, mint az *Egyházi Tár, Erdélyi Predikátori Tár,* czimű rokonirányú vállalatoknak.

Valamennyi komoly tartalommal nagyobb időközökben jelenvén meg, nélkülözte az időhez kötött jelentőségű apró közleményeket. A bennök megjelent dolgozatok is oly természetűek voltak, hogy inkább szakadozott közlésük kölcsönözte nekik az időszaki közlemények formáját, mint a tartalom maga, csupán az egykorú munkák ismertetése emlékezteti az olvasót arra, hogy megszabott időközökben megjelenő folyóirattal van dolga. Kivételt képez a a Gyarmathy szerkesztésében megjelenő *Szion,* mely külföldi és hazai egyházi eseményekről közölt rövid, többnyire napi érdekű híreket. Hetenkint kétszer jelent meg egy-egy iven *Annales* czimű latin évkönyv melléklettel, de a vállalat igen rövid életű volt.

A mi e folyóiratok tudományos becsét illeti, nem haladják meg a kor többi tudományos folyóiratainak szinvonalát, de nem is maradnak messze mögöttük. Nincs meg az a közvetlen hatásuk a közmüvelődés előmozdítására, mint egyéb tudományos időszaki iratainknak, többnyire elvont eszmék magyarázatával foglalkoznak s elmélkedéseik nem tárgyai a közérdeklődésnek, ezért közönségük is csekélyebb számú, de koruk irodalmi mozgalmainak számbavehető tényezői.

Magyarország nyerstermelő ország levén, már korán fejlődésnek indul gazdasági irodalma, és állandó munkásság jelzi e téren a folytonos haladás iránti törekvést. Kisszánthói Pethe Ferencz tevékeny és értelmes gazdasági iró már a mult század végén szerkesztett egy Gazdaságot czélzó Ujságot s ámbár igyekezetének nem sok sikere mutatkozott, mindamellett 1814-ben megindítja a

Nemzeti Gazda czimű folyóiratot, melyet apró etymologiai fejtegetésekkel és sok háztartástani kérdéssel hetenkint »készítgetett« s négy évig folytonos küzdelem közt tartott fenn. Törekvése ismét kevés méltánylásra talált, de ő azért nem csüggedett, akadt egy-két elismerő szó és buzdítás, mi kitartását fokozta. Gr. Dessewffy József a többek közt megérdemelt dicsérettel halmozza el 1814. augusztus 9-én irt levelében s figyelmét egy közérdekü gazdasági tárgy fejtegetésére hivja fel, »hogy miképpen lehetne főképpen a közlegelő használásának rendi által kivált a nagy határokon a tilalom-rontásból következő kártételeket nem annyira kevesíteni, mint megelőzni.« Elmondva saját nézetét, kifejezi, hogy örömmel venné, ha fejtegetésébe bocsátkoznék. »A Tettes Úr előadásai — úgymond — olyan természetesek, oly fontosak, úgy veszik meg önnön hasznoknál fogva olvasóinak mind sziveit, mind elméjit, hónapos irása igaz belső érdeme miatt köztünk immár úgy elszélyedett és annyi tekintetre vergőde, hogy sok rendetlenségeknek elenyészésén már előre örvendek, ha remélhetem ezen tárgynak a t. Úr pennája alá való kerülését.« *)

De mig egyesek elismerő nyilatkozata buzdításul hatott rá, másrészt a nagy közönség részvétlensége megbénította munkásságát, 1818-ban felhagyott vállalatával. Követője hat évvel utóbb akadt. Angyalffy Mátyás 1824-ben indított meg egy hasonló czélú folyóiratot *Mezei Gazdák Barátja* czimen. »Használjunk hazánknak még élünk, Amennyire csak kitelik tőlünk« jeligével, majd 1832-ben *Mezei Gazda* czimen havi füzetekben. Czélja volt a közhasznú gazdasági ismeretek terjesztése, ezért gondosan

*) Dessewffy levéltár.

megválogatott, tájékozó czikkeket közölt a mezei gazdaság, földmivelés, jószágigazgatás, állattenyésztés, erdészet, kertészet köréből. Kiterjesztette figyelmét a segédszakokra u. m. az építészeti, fűvészeti, chemiai, technologiai, baromorvosi tudományokra, közölt rövid gazdasági jegyzeteket, hasonló hirdetéseket, s vállalata mezei gazdák számára valóban hézagpótló volt.

A gazdasági egyesület megalakulása után Kacskovics Lajos indította meg a *Gazdasági Tudosításokat* időhez nem kötött füzetekben, melyek sok érdekes és hasznos tudni valót közöltek, de rendszertelen szerkezetüknél s kevés gyakorlati útmutatásaiknál fogva kevesebb hatással működtek. A szerkesztésre világot vet azon körülmény, hogy sorshúzás határozta meg a dolgozatok sorrendjét, mi semmiesetre sem történhetett a lap előnyére. 1840-től melléklete volt a Vállas Antal szerkesztésében megjelenő *Rohonczi Közlemények,* majd még ugyanazon évben Kacskovics és Török János új lapra kértek engedélyt, a *Magyar Gazda* czimű̈re *Műipar* melléklettel. Az engedélyt meg is kapták, a szokásos feltétellel, hogy mellőzniök kell a politikát s alkalmazkodniok a censura szabályaihoz. *)

Ez utóbb említett folyóiratokhoz tartoztak a Brassai szerkesztésében megjelenő *Vasárnapi Újság* és Borsos Márton hites ügyvéd által összeállított *Honi s Külföldi Gazda és Kereskedő.* Amaz 1834. április 6-án indult meg, emez három évvel később. Mindkettő a gyakorlati élet szolgálatában állt. Brassai tágabb körben mozgott, mert gazdaságtani közleményein kivül ismertetéseket közölt a népszerűleg irott egyéb tudományos müvekről is, de »sínor-

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1840.* 34,891.

mértékül vette csak oly munkák jelentését venni fel, melyek képzett közönsége szükségeihez mértek.« *) Borsos kizárólag gazdasági közleményekre szorítkozott, ilyenek voltak vegyes hirei, hirdetései, rajzmellékletei is. Brassai népies heti lapot akart adni, bár nem általános jelleggel, mert gazdasági közleményei képezik a lap túlnyomó tartalmát, Borsos csak a gazdaközönséghez akart szólni, folyóirata tehát inkább szakszerű, mely irányt mindig megtartott, mig a *Vasárnapi Újság* a negyvenes években itt-ott már szépirodalmi közleményeket is hozott.

Szakfolyóiratokról levén szó, itt kell megemlékeznünk Joó János egri rajztanító *Héti Lapok* czímű vállatátáról és az első jogtudományi magyar folyóiratról Szalay László *Themis*-éről. Mindkettő figyelmet érdemlő jelenség, nem hatásuknál fogva, mely elenyésző csekély volt, de a követett irány és elérni szándékolt czél végett. Az előbbi a »műtudomány és egyéb hasznos ismeretek« terjesztésére czélzott, az utóbbi az elméleti jogtudomány előbbvitelére törekedett. Amaz mint hetenkint megjelenő közlöny birt hirlapi tulajdonokkal, emez évkönyv inkább mint folyóirat, időhez nem kötött magasabb becsű tanulmányokkal. Kevés részvevőre talált mindkettő. Szalay a harmadik füzettel meg is szüntette vállalatát. Az akademia Szalayt e folyóiratban kifejtett munkásságáért választotta meg a jogtudományi osztályba rendes taggá. Joó János felterjesztette a Helytartó Tanácshoz az első félévi folyamot, s kérte, hogy a czéheknek parancsolja meg járatását, de kérelme nem teljesíttetvén, nemsokára megszünt. [1]) Pedig megérdemelte a pártfogást. Feladatát meglehetős sikerrel töltötte be,

*) *Vasárnapi Ujság* 1838. 236. sz.

[1]) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1838.* 15,116. *1839.* 4123.

haszonnal működött a kézmüvesek művelődése, a jó izlés az ipar és mesterségek tökéletesülése érdekében. Volt a lapnak *Közlő* czimen egy külön rovata, melyben a mesterségekre és iparügyekre vonatkozó közérdekű vegyes apró tudósítások foglaltattak, a mellékletül adott épitészeti-, butorok és házi eszközök rajzai pedig az izlés fejlődését voltak hivatva előmozdítani.

A tevékenység, mely századunk első négy tizede alatt a tudományos időszaki sajtó terén mutatkozott, ha minőségileg nem felel is meg a fokozottabb igényeknek, mennyiségileg elég kedvező eredményt tüntet fel. Összehasonlítva a külföldi egykorú tudományos időszaki sajtóval, nem sokkal áll hátrább, sőt akárhányszor annak színvonalát feléri. A *Tudománytár* van oly tartalmas folyóirat mint a müncheni akademia hivatalos közlönye a *Gelehrte Anzeigen.* A Berghaus évkönyvei, Melten *Bibliothek für allgemeine Weltkunde, Europeische Annalen, Göttingische Gelehrte Anzeigen, Jahrbücher der Literatur* megindulásukkor épen oly szintelenek és tétováző irányt követnek, mint nálunk a *Tudományos Gyüjtemény,* vagy *Orvosi Tár,* mely utóbbinak legelső kötetei bármely külföldi tudományos folyóirat becsével felérnek.

A franczia tudományos időszaki iratok, mint: a *Revue universelle Encyclopedie francaise, Bulletin universelle des scienses, Revue des deux mondes* már ekkor oly változatos, gazdag és magas színvonalon álló tartalommal jelentek meg, hogy még a németek tudományos közlönyei sem hasonlíthatók össze mindig velük. Utóbbi már a 30-as években nagyszabású politikai, irodalmi és müvészeti tanulmányokat adott, a minők napjainkban is nemcsak nálunk, de a németeknél is kiváló irodalmi jelenséget képeznek. Általá-

ban a hírlapírás minden ágában a frannciák voltak egész Európa müvelt nemzeteinek mesterei. Egy franczia journál szellemességével ma sem ér fel bármely nemzet journalistikája sem. Az angol rewiewk tartalmassága, vagy a német tudományos szemlék alapossága kétségbe nem vonható, de az elsőség általában a franczia revueket illeti meg. Mind az angol, mind a német nehézkes és egyhangú, a franczia könnyű, élénk és változatos. A népek jellemét hirlapirodalmunkban hiven visszatükrözve találjuk. Ez állítás kiválóan alkalmazható a tudományos szemlékre, melyek leghűbb kifejezői egy-egy nemzet sajátos tulajdonságainak.

A tudományos magyar időszaki sajtó fejlődésére nagyobb hatással voltak a németek közlönyei, mint a francziáké, azért tapasztalható nálunk is bizonyos száraz egyhangúság. Iróink és tudósaink — mint még ma is — szívesebben használták a német forrásmüveket, mint a francziákat, fordításaik nagyrészt német eredetiből készültek, még a franczia dolgozatok is sokszor német fordítás után kerültek a magyar közlönyökbe. Így nem csoda, ha vállalatainkon a németek eljárásának követése látszik meg. Sok idő telt belé, míg hirlapirodalmunk önálló és eredeti jelleget öltött.

Az encyclopaediai tartalom tisztán a német minták nyomán lett állandóvá tudományos közlönyeinkben, melynek megerősödését elősegítette az olvasó közönség gyér száma is. De már a század közepe táján megtörtént a kezdeményezés a franczia szellemű revue-k meghonosítása iránt, megerősödni még ugyan nem tudott, de a megjelent néhány füzet bizonyította, hogy a jobb izlés hajnala nálunk is közelg már.

VI.

Az időszaki szépirodalmi sajtó a jelen század három első tizedében. *Segítő, Hasznos Mulatságok, Széplitteraturai Ajándék, Koszorú, Aspásia, Laura, Kedveskedő, Márton Sokfélé*-je.

Ha a XIX-ik század kezdetének szépirodalmi időszaki folyóiratait összehasonlítjuk Kazinczy mult századi *Orpheus*ával, határozott hanyatlást szemlélhetünk. Tudományos folyóirataink magas szinvonalon vannak, az *Erdélyi Muzeum, Minerva* nem képeznek visszaesést a kassai *Magyar Muzeum*-hoz képest. Döbrentei tehetsége felér Bacsányiéval, sőt irói és szerkesztői tulajdonaikra nézve sokban megegyeznek egymással. Mindketten kiválnak müveltségük irányával kortársaik közől, bár mindkettő alapos ismerője az ó-classicus irodalomnak, izlésük modern, többet tanultak Voltaire- és Shakespearetől, Boileautól és Lessingtől, mint Platon és Aristoteles, Horatius és Quintilianus müveiből. Költői tehetsége mindkettőnek csekély, ebben Bacsányi felülmulta Döbrenteit, de irodalmi jártassága és aesthetikai müveltsége mindkettőnek a kor szinvonalán állt, és rokon irányú volt. Szerkesztői talentumuk is hasonló. Bacsányi határozottabb és önérzetesebb, Döbrentei inkább Kazinczy befolyása alatt áll, de mindkettejök törekszik a középszerűségen felülemelkedni és magas mértéket alkalmaz a beküldött közleményekre. Mindegyi-

kök egyaránt érzi irodalmi fejletlenségünket, de azért reménynyel és nagy várakozással tekintenek a jövőbe, noha kortársaik közől többen, még a legkiválóbbak is elcsüggedtek és csekély hitet tápláltak irodalmi közállapotaink fejlődése iránt. Láttuk feljebb Kis János levelét Döbrenteihez, melyben nem valami kecsegtető jövőt jósol, hasonlóan ir hozzá Kölcsey: »Én azok közül való vagyok, kiknek reményök nyelvünk virágzására nézve nem nagy. Literaturánk studiuma privát studium marad mindig.« *) Döbrentei hitt a folytonos haladásban, s mint Bacsányi, elkövetett mindent, hogy ez irodalmi fejlődést és haladást előmozdítsa. Folyóirata lényeges eszköze volt nemes törekvésének és méltó az utókor elismerésére. Benne hirlapirodalmunk egyik legtartalmasabb közlönyét birjuk.

A szorosabb értelemben vett szépirodalmi időszaki sajtó sokkal kezdetlegesebb volt. Költészetünk az újjászületés kora óta sokféle változáson ment keresztül. Bessenyei és testőrtársai francziás példákat követtek s irodalmunkban a francziás iskolát honosították meg. Baróti, Rájnis, Révai, Virág latin studiumaik nyomán az ó-classicai izlésnek hódoltak. Csokonai és Kisfaludy Sándor költészetében megszólal a nemzeti elem, de követőkre még nem akadnak s rajtok is megérzik még az idegen költészet hatása, mindkettejüknek az olasz költők voltak kedvenczei. Csokonainak Metastasio, Kisfaludynak Petrarca, de mellette Csokonai anakreoni dalokat is ir. Kazinczy rajong a görög müvészetért és a német sentimentalismusért s meghonosítja irodalmunkban a német-görög izlést, melynek állandó iskolát teremtett. Kölcsey maga mondja, hogy legtöbbször

*) *Élet és Literatura* VII. 101. l.

és legörömestebb oly irókat olvasott, kik görög és német nyelven irtak, hogy az angolok és olaszok költészetét nem ismeri. Legnagyobb élvezetet Homerosban és Goethében találta.

Ez iránynak hódoltak többé-kevésbbé Kazinczy közelebbi hivei mind. Szemere és Guzmics, Kölcsey és Berzsenyi, Dessewffy és Kis János, a mester leghivebb tanítványai. Dessewffy férfi kora delén tanulja a görög nyelvet Xenophon *Memorabilia*-in, Kis János, Aristotelest és Anaximenest fordítja, Kölcsey az Iliast. Vállalataiknak görög neveket adnak: *Aspasia, Amalthea, Minerva, Orpheus.* Legkedveltebb költőik Hölty, Salis, Matthisson. Dalokat zengtek *Philomélá*hoz, *Amor-* és *Gratiák*hoz, sóhajtoztak a múzsák és nymphák után. *Endymian* és *tiburri forrás, eros* és *cüpris, Cythere* és *Camoena* váltakoztak dalaikban. Elábrándoztak a gitár dallamain és a harmonika moll hangjain, merengve gyönyörködtek *Luna* szelid képén, *Aurora* bibor mosolyán vagy a búcsúzó *Phoebus* mélabús tekintetén.

A költői műfajok közől is az érzelgős formákat kedvelték leginkább: a sonettet és romanczot. Schillernek a csermely partján ülő fiúról irt romancza új meg új fordítóra akadt, három-négyféle fordításban is keringett az olvasók kezén. A többi idegen műfajok is akadtak művelőkre. Termett az elegia, óda, satira, dithyramb, rondeau, triolett, de leginkább az epigramm és epistola. Elméleti fejtegetéseket is csak a kedvelt műfajokról irtak. A *Hasznos Mulatságok* hozta a sonett és romancz elméletét, a *Tudományos Gyüjtemény* a meséét és epigrammét. Tehetséges eredeti költők is, a kiknél a nemzeti érzés és gondolkozás praegnans kifejezést nyer, mint Kisfaludy Károly és Vörös-

marty, költői pályájok kezdetén nem igen szabadulhatnak az idegen izlés nyügétől. A külföld romantikus költői áramlata nem igen törhetett utat classikus világnézletű költőink között. Új nemzedéknek kellett támadnia, mely a regeneratio müvét teljesíthesse. Ezt pedig hirlapirodalmunk nem igen nevelt.

Ha végig tekintünk a század három évtizedének szépirodalmi közlönyein, kevés nevet, még kevesebb oly müvet találhatunk, melyek egy irodalmi reform létesítését sikerrel teljesíthették volna. A legelső szépirodalmi folyóirat, Ragályi *Segítő*-je, mindjárt bevezetésül tudatta olvasóival, hogy közleményei közt lesznek olyanok is, melyeket nemcsak tökéleteseknek nem tart, hanem határozottan rosszaknak ismer, de igyekezni fog a szerkesztő úgy elhelyezni, hogy »rosszaságok kiteccző legyen.« *) Prózai és verses közleményei izetlen dagályosságok, tartalmatlan, üres szóhalmazok, miknek sorában Bölöni László ilyformán buzdít vigadozásra:

Haragszik a gyermek Bakhus
Kerek házába dúl fúl.
Miglen mérgétől a Bak hús
Mellé jól ki nem tisztul.
Mihelyt a Sajtók csikorgó
Fogaik ontják a csorgó
Mustot lucskos ajkokbul.

Nem sokkal több izléssel és nagyobb készültséggel lép fel »az érdemes olvasók gyönyörködtetésökre« Kulcsár a *Hasznos Mulatságok*-ban, melyet inkább vegyes tartalommal mint igazi szépirodalmi közleményekkel a *Hazai*

*) *Segítő*. Hónapos irás a szépnek előmozdítására. Buda, 1806.

*Tudosítások*hoz adott mellékletül 1817-től évenkint két kötetnyi terjedelemben. Együtt volt benne minden. Tudomány, szépirodalom, gazdaság, új találmányok, rejtett szók. Aesthetikai fejtegetések mellett értekezés a Mezmerismusról, erre következett Peru, Mexiko vagy China ismertetése. Máskor egy névnapi vagy főispáni beiktatásra készült verset követett egy gazdasági czikk: *hogyan lehet nagy retkeket nevelni,* vagy *dohot hordót megjavítani.* Közölt latin ódákat, melyekkel a papnövendékek főpásztorukat üdvözölték s utána szólt a burgonyáról és a dohányról, melyek »az egész földön elterjedtek és még tovább fognak terjedni.« Ezt valami javas asszony figyelmeztetése követte: *A tyukok pipje ellen.* Mert hiába, az olvasók gyakorlati hasznot is vártak a hirlapolvasásból. S Kulcsár elég gyakorlati érzékű szerkesztő volt, kinek nem sok fejtörésbe került hirlapjainak megtöltése, kezénél voltak a külföldi német lapok, csak le kellett fordítani egy-egy czikket s könnyen ment a szerkesztés. Magasabb követelések kielégítésére nem kellett törekednie, a külföldi lapok is ily quodlibetből álltak,*) közönsége is meg volt elégedve és így haladhatott nyugodtan a megkezdett irányban, nemcsak ő maga, hanem utó-

*) Ily vegyes tartalmú volt például a bécsi *Realzeitung* a XVIII-ik század végén, mely czikkeket hozott *a hollandi lóhere termesztéséről, a takarmányról, a selyemtermelésről, a lyoni selyemgyártásról* s azután közölt tudományos értekezéseket, szinházi szemlét, irodalmi birálatokat, közoktatásügyi elméleti dolgozatokat, majd ismét a tengeri kikötőkbe beérkezett hajók jegyzékét s a behozott árucikkeket sorolta el.

Egy más közlöny több számot töltött meg *A heringről* szóló elmélkedéssel s utóbb *A kéménytüz oltásának müvészetét* ismertette vagy párhuzamot vont *Nagy Sándor és az útszéli rabló* között. H. M. Richter: *Geistesströmungen.*

dai is. Mert a két évtized múlva kijött kötetek is teljesen hasonlítottak az első évfolyamhoz.

Tisztán a szépirodalom szolgálatában állt és magasabb műbecsre törekedett a *Tudományos Gyüjteménynek* 1821-ben megindított melléklapja: a *Szépliteraturai Ajándék,* 1828-tól fogva *Koszorú.* Közleményei túlnyomóan versek voltak legkiválóbb költőinktől, Kölcsey, Kazinczy, Virág, Kisfaludy Károly müveiből, de dilettans verselőinkkel is találkozhatni. Döbrentei, Bacsányi, Édes Gergely, Szeder Fábián, Sebestyén Gábor müveivel, sőt a hivatás nélkül levők szárnypróbálgatásai sem hiányoztak. Még itt sem nyilvánult szigorú elv a szerkesztésben, noha tartalmasság tekintetében az egyedüli, mely e korszakban komolyabb számbavételt érdemel. Az alkalmi versek itt is feles számmal fordultak elő. Midőn Gödör Lajos hirét vette, hogy a Malvina név alatt iró Dukai Takács Judit férjhez ment, epistolát irt hozzá tele sajnálkozással, hogy letette a lantot. Malvina sietett hasonlóan epistolában nyugtatni meg a bánkódó irodalom-barátot, hogy nem vett búcsút a múzsáktól, apró gyermekei körében annál többet társalog velük. A levélalak versben és prózában nagyon kedvelt formája volt Kazinczy iskolájának. Müvelésében a mester maga, mint a kor legnagyobb epistolographja, remekelt. De amily becses történeti forrásai irodalmunknak e levelézések, oly kétes értéküek e költői epistolák, melyekben a tartalom hiányát legtöbbször a személyes rokonszenv paraphrasisa pótolta. Az az affectált költőiség, mely a legtöbbjén elömlik, inkább émelygést mint valódi élvezetet nyújt.

Midőn 1828-ban a *Szépliteraturai Ajándék* szerkesztését Vörösmarty vette át, emelkedés mutatkozott rajta. Megszólaltak újra benne a régen visszavonult elsőrangú

költők s maga a szerkesztő Csaba név alatt tevékeny munkásságot fejtett ki, sok szép versét közölte benne, mik a kötetek legszebb darabjait képezték. Közölte Kisfaludy Károly, Kovács Pál, Boros Mihály egy-egy vigjátékát, mint az újra éledő drámai költészet tetszéssel fogadott termékeit, Rákosi Székely Sándor kis eposát a mohácsi csatáról, Fábián Gábor töredék műfordítását a Frithiof mondából, egy-egy elbeszélést, sőt népdalt. De még mindig távol álltak költőink az élettől, szerették a phantasia ködös világát, gyakoriak voltak még mindig a napkeleti-, lovagkori- és tündér-regék.

Az elbeszélő költészet még mindig az epopoaeiát kedvelte leginkább, még mindig az eposi jelleg volt költészetünk költői és prózai formájában az uralkodó. Az epost még nem váltotta fel a regény, a novella még ismeretlen volt. De az új irányt, az új műformák felé való közeledést már észre lehetett venni. Vörösmarty tervezett nagy eposa a Magyarvár regényes alapokon indult meg, egy-egy prózai elbeszélés jelezte már, hogy a közönség is, az irók is beleuntak a classicismus merevségébe, a regék mellett itt-ott már egy-egy ballada is volt olvasható, majd a prózai elbeszélések és népdalok mindegyre növekvő számban léptek fel.

Korszakalkotónak azonban sem a *Szépliteraturia Ajándékot*, sem a *Koszorút* nem nevezhetjük. Csak a gondosabb szerkesztésre nyújtottak példát, s iparkodtak a közönség és irók érdeklődését ébrentartani, érdemök főleg az, hogy a közönséget igyekeztek a pongyolaságtól elszoktatva, a jobb termékek élvezésére nevelni, az irókat pedig állandó becsű alkotásra ösztönözni. A mintegy két évtizedre terjedő vállalat sok selejtes dolgozatot tartalmaz

ugyan, de van közöttök számos oly becses mű is, melyek diszére válnak irodalmunknak, s ezért a vállalatnak van irodalomtörténeti jelentősége is. Mint ilyen, egyedül áll a hasonló irányú egykorú vállalatok sorában.

Az előbbiekhez hasonlók voltak Kovacsóczy *Aspásia* és Gödör Lajos *Laura* czimű folyóiratai 1824-ben, mindkettő belletristikai iránynyal, de kevesebb tehetséggel mint jóakarattal szerkesztve. Mindkettő csak életjelt adhatott magáról s azonnal megszünt, pedig Kovacsóczyt legjobb iróink támogatták. Az *Aspásiá*ban jelent meg Kölcsey *Dobozi*-ja Vörösmarty *Zalán*-jának utólag irt bevezetése, eredeti versek Toldy-, Virág-, Révaitól, Fábián műfordításai Hafizból, nőköltőink közül Képlaki Vilma, Dukai Takács Judit szerepeltek a füzetben. A szerkesztő főleg a »különneműségre« ügyelt, de igyekezete nem sok méltánylásra talált. Sem az *Aspásia,* sem a *Laura* keletkezése nem irodalmi közóhaj kifolyása volt, magán vállalkozás hozta létre, azért a mint megjelenésök, úgy megszünésök sem keltett figyelmet.

Tartósabb életnek örvendtek a *Magyar Kurir* melléklapjai a *Kedveskedő* Pánczél és Igaz szerkesztésében 1824-ben, és Márton József *Sokfélé*-je 1828-tól 1834-ig. Amaz hetenkint kétszer jelent meg 3—4 levélen vegyes tartalommal, melyben eredeti versek, anekdóták, csizióbeli jóslatok, mesék, gazdasági tudosítások, rejtett szók vegyesen fordultak elő, többnyire latinból vett műfordításokkal, emez hasonlóan inkább közéleti mint irodalmi jellegű közlöny épen oly gyárilag szerkesztve, mint az eddig ismertetett melléklapok legnagyobb része.

Szerkesztőink egyáltalán kevés kivétellel középtehetségű egyének voltak, kiket inkább hazafias czél és jóakarat

ösztöne buzdított munkásságra, mint valódi hivatás. Mig némelyek áldozatokra is készek voltak egy-egy vállalat fentartása érdekében, mindennapi önzetlen fáradozásukat még anyagi támogatással is megtoldották, addig másik a szerkesztésben fentartásuk eszközét találták. Hirlapirodalmunknak ekként jó ideig csak pártfogói és zsoldosai voltak, hivatással biró szerkesztői azonban csak kevesen.

Ragályi, Kulcsár, Thaisz, Kovacsóczy, Pánczél, Igaz, Márton csakköznapi munkásai irodalmunknak, öntudatos eszme és magasabb czél nélkül, de nem tervszerűleg alkotó müvészek. Igyekezetük több-kevesebb elismerést érdemel, de munkásságuk positiv eredményét az irodalomtörténetiró hasztalan keresi. Köznapi tekintetek vezették őket szerkesztői teendőikben, hatásuk sem terjedt túl a napi érdekű eseményeken. Igaz, hogy a korviszonyok, melyek között éltek, sok tekintetben megnehezítették helyzetüket, mert sokféle melléktekintetek szabták meg cselekvésük és eljárásuk irányát. »Csak azt hallhattad összegyültünkkor — irja Vitkovics Kazinczyhoz — ennek a munkáját is be kell venni, mert pap, mert báró, mert pápista, mert protestáns, mert professor, mert ifjú, mert tehetős, mert annyi praenumeranst szerzett.«

Önállóság és határozott irány hiányzott inkább szépirodalmi közlönyeink szerkesztőinél, mint a közreműködők támogatása. Döbrentei egész halom verset tudott mellőzni gyengeségök miatt, terméketlen írók mertek szerkesztésre vállalkozni, mert nem féltek, hogy nem lesz mivel megtölteni a lapot. Volt anyag elég, csak lett volna alkalmas szerkesztő, kinek izlése kiválaszsza az életre valót s jelleme irányt adjon a vállalatnak.

A mily szintelenek voltak politikai hirlapjaink, oly ingadozás jellemezte szépirodalmi közlönyeinket. A szerkesztők minden megválogatás nélkül tömtek össze mindent, encyclopaediai jelleget adtak vállalataiknak. Sem a tudományos, sem a szépirodalmi közlönyök nem maradtak meg saját határaik között, egyik a másik keretébe csapott át, adva a *Szépliteraturai Ajándék* versei között a *Tudományos Gyüjteménybe* való közleményeket és viszont. Egy-egy vállalat munkatársai között megtalálhatjuk a kor csaknem minden iróját és költőjét. Összekerült az orthologus ellenfelével, az új irány költője az avult ideák énekesével, hexametereket mértékes rimes sorok váltották fel, ezeket ismét próza, majd műfordítás következett tartalom és alak tekintetében hű másolata az eredetinek, még a hangban is emlékeztetve az antik modorra.

A szerkesztő vajmi ritkán tett módosítást a beküldött dolgozatokon, mindössze a sorrendet állapította meg, néha a nyomda vagy papir kivánalmai szerint, s ha a kiszabott terjedelem be volt töltve, a többi közlemény maradt a következő számra.

Nem volt ritka eset, hogy egy és ugyanazon folyóirat más-más számai más-más irányt és szellemet tükröztek vissza, amint több egymással megegyező, de az előbbi szám közleményeitől eltérő dolgozat került össze, mert állandó jelleget nem a szerkesztő adott neki, hanem a beküldött dolgozatok összege. Ily heterogen elemek gyüjteményének nem is lehetett más jellege az iránytalanságnál.

A hirlapok és szépirodalmi közlönyök e szintelensége kifejezést nyert a kor rokonirányú egyéb vállalatainál is, az évkönyveknél és almanachoknál. Az *Aglája*,

Zsebkönyv, Magyar Dámák Kalendáriuma, Hebe épen oly egyhangú, tartalmatlan és gyarló kisérletekből álltak, mint a szépirodalmi sajtó időhez kötött számainak legnagyobb része.

Első öntudatos szerkesztő Kisfaludy Károly volt, ki *Aurora*-jának mindjárt első kötetében szakított az eddigi hagyományos eljárással és új irányt jelölt meg, melyet a szerkesztőknek és iróknak követniök kelle, hogy a közönséget magasabb követelésekhez szoktassák, és e fokozott igényeknek megfelelhessenek.

Ki volt mutatva az időszaki sajtó chablonszerűségének tarthatatlansága s bebizonyítva, hogy van közönség a magasabb műbecsű irodalmi müvek élvezésére, s tehetség ilyenek létrehozására. Ez 1822-ben történt. Lassankint az ifjabb költői nemzedék Kisfaludy köré csoportosult s az *Aurora kör* korszakot alkotott költészetünk történetében.

Az Aurora megjelenése után Kisfaludy Döbrenteivel szövetkezve, egy tudományos és szépirodalmi heti lapot tervezett *Árpádia* czimen. Engedélyért is folyamodtak, s a benyújtottt tervrajzban a követendő irányt ekkép jelezték: tárgya lesz a lapnak történelem kitünő férfiak életrajzaival, physicas rokontudományai, oeconomia technologiával, útleirások, külföldi tudományos haladás, aesthetika poésissal s ékesszólás példáival, festészet szobrászat segédtanaikkal és encyclopaediai philologia.*) Az engedély meg is adatott nekik, de a terv — nem tudni miért — nem valósult meg. Mennyire vitte volna előbbre időszaki sajtónk ügyét két

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1822*. 13,305.

oly szerkesztői talentum egyesülése, mint Döbrenteié és Kisfaludyé, a mondottakból könnyen kiviláglik.

Azonban daczára, hogy az *Árpádia* nem létesült, Kisfaludy *Aurorá*jával az időszaki sajtó átalakulására nagy befolyást gyakorolt, mely ha azonnal nem volt is észrevehető, de eszméltető hatása el nem maradhatott.

VII.

A szépirodalmi sajtó történetének folytatása, *Nemzeti Társalkodó, Sas, Társalkodó, Regélő-Honművész, Szemlélő, Fillértár, Garasos Tár, Rajzolatok.*

Lassan és nagynehezen tudott hirlapirodalmunk kibontakozni a rendszertelenség és encyclopaediai tartalom chaosából. A szerkesztők rendszerint minden érdeket iparkodtak kielégíteni s összetömtek lapjukban mindent. Tisztán szépirodalmi lap nem tarthatta fenn magát. Az egy *Szépirodalmi Ajándék* volt hosszabb életű, itt is mindenféle irány képviselve volt. Ezért a legtöbb lap vegyes közleményekből volt összeállítva. Jól jellemzi a szerkesztők felfogását a *Nemzeti Társalkodó,* mely czímlapján hirdette, hogy »irták az olvasók.« A lap heti mellékletként jelent meg az *Erdélyi Hiradó* mellett Kisszánthói Pethe Ferencz szerkesztésében. A »jó tónus«-nak és a hasznos ismereteknek akart terjesztője lenni, azért mindenkinek közreműködését szivesen vette a szerkesztő, csak annyit kivánt, hogy mindenki neve aláirásával küldje be dolgozatát, az ismeretlen szerző aláírása valódiságát igazoló bizonyítványnyal. Díjat nem fizetett a szerkesztő, de kijelentette, hogy maga sem kiván nyomtatási dijat a szerzőktől. Tartalma nem sok mulattatót, még kevesebb gondolkodásra való anyagot nyújtott, noha czélul azt tűzte ki, hogy olvasója

»minekutánna az oskolákba a sok formalitással eszét elcsigázták s gondolkozó idejét elvették, maga is gondoljon.«

Nehéz küzdelem közt folytatta pályáját, előfizetői csak nem akartak megszaporodni, miért Pethe másfél év mulva vissza is lépett a szerkesztéstől, de utódja azért folytatta a megkezdett irányban. Lassanként több-több tér jutott benne a szépirodalomnak is. 1836-ban már egy-egy fordított novella is megjelent benne Bulwer, Staël, Zschokke müveiből, később eredetiek, így 1839-ben Jósika Miklós *Isten és Ördög* czímű müvéből közölt egy nagyobb mutatványt, majd érdekesebb társadalmi czikkek láttak benne napvilágot, így Kemény Zsigmondtól — ki itt kezdte meg hirlapirói pályáját — a párbajról. Lassankint rendszeresebb beosztást nyert, míg végre a negyvenes években igazi belletristikai heti lappá lett.

Az encyclopaediai irány egyik jellemző képviselője volt a Thaisz és Cherneczky szerkesztésében megjelenő *Sas* czimű vegyes tartalmú folyóirat »az olvasni és tudni méltók minden ágaiból« összeállítva. Szépirodalom és tudomány vegyesen fordult elő benne, de sem egyik, sem másik irányban nem hozott kiváló figyelemre méltót. A szépirodalmi közleményeket eredeti és fordított novellák, drámák, mesék, kétes értékű versek, Thewrewk-féle epigrammák képezték. Tudományos czikkei között történelmi tanulmányok, irodalmi ismertetések, apró életrajzok fordultak elő. Munkatársai között alig két ismertebb nevet találunk, Kis Jánosét és Döbrenteiét, a többiek inkább termékenységükkel tüntek fel, mint dolgozataik belbecsével. 1831-től 1833-ig tizenöt terjedelmes füzet jelent meg a vállalatból, időhez nem kötött rendben, de valamennyi oly feltünés nélkül, hogy még az egykorú sajtó se méltatta nagyobb

figyelemre, pedig kritikai része éles ellentétben volt Bajzával és társaival. Szellem és modor, mely elömlött rajta, elmaradt felfogásról és izlésről tanúskodott, ezért hatástalan maradt és népszerűségre épen nem tudott vergődni.

Nem sokkal magasabb színvonalon indult meg 1832-ben Helmeczy *Társalkodó*-ja a *Jelenkor* mellett. A szerkesztő tudományos és müvészeti közlönynek nevezi, de inkább vegyestartalmú szépirodalminak mondhatjuk, mely mindjárt megindulásakor figyelmet fordít a szépirodalomra. Kölcsey kezdettől fogva közölt benne verseket, majd Bajza, Munkácsy, Csató, Kovacsóczy vesznek részt benne, később ott találjuk Lukács Móriczot Byron fordításaival, majd Trefort Ágostont társadalmi, culturtörténelmi dolgozataival. Találunk benne társadalmi, gazdasági, tudományos és ismeretterjesztő czikkeket, idegen országok ismertetését, meséket, adomákat, aphorismákat, az elmaradhatatlan rebusokat s egy-egy szépirodalmi közleményt.

Midőn később fontos nemzetgazdaságtani eszmék foglalkodtatják a nemzetet, a *Társalkodó* kezd a közvélemény alakulására állandó befolyást gyakorolni. Széchenyi benne irja le gőzhajózási utjait, Trefort itt pendíti meg egy műegyesület alkotásának szükségét, hasábjain erős megrovások jelennek meg a tót papok pánszláv izgatásai ellen. Hozzászól a gazdasági mozgalmakhoz, a budapesti állandó hid kérdéséhez, a szinházi vitákhoz; emlegeti gyakran Kőrösi Csoma Sándort, kit a nemzet éber érdeklődése kisért ázsiai útjára. Midőn Széchenyi a *Társalkodót* és főlapját a *Jelenkort* választja eszméinek tolmácsolására, oly tekintélyre emelkedik a *Társalkodó,* a minőre előzői közül egy sem juthatott el.

Pedig szerkesztője, Helmeczy Mihály, nem volt rokon-

szenves irodalmi alak. Erőszakos nyelvújítása miatt már kortársai élesen megrótták, írói tulajdonaival sem tudott nagyobb hatást kelteni, de mint élelmes, mozgékony szerkesztő, ismert nevet hagyott maga után, kinek hirlapirodalmunk fejlesztésében tevékeny része volt.

Kizárólag szépirodalmi tartalmú divatlap megindítására Rothkrepf (Mátray) Gábor tette meg az első lépést 1832-ben. Engedély iránti kérelmét a Helytartó Tanács május 29-iki üléséből oly meghagyással küldte Pest megye rendeihez, hogy »az Esedező erkölcseiről és tudományairól, nem különben az eránta való közvéleményről és végtére az előfizetőknek általa leendő bátorságba helyheztetéséről bizonyos esméreteket szerezzen.« *) A megye teljesítvén a megbízást, szeptember 3-án kelt felterjesztésében az engedély megadását javasolta, mert gróf Széchenyi Lajos bizonyítványa szerint 13 évi nevelősködése alatt mindig erkölcsös életű volt, jelenleg is pesti lakásán csendes életet folytat. Továbbá Vörösmarty Mihály a *Tudományos Gyüjtemény* szerkesztője bizonyítványnyal igazolta, hogy folyamodó irói tehetségének jeleit adta, végül gróf Széchenyi Lajos ötezer frtig jótállást vállalt érte. A Helytartó Tanács ezek alapján még ugyanazon évi november 3-án megadta az engedélyt a politika mellőzésének feltétele mellett.

Azonban alig indult meg a divatképpel diszített *Regélő*, melléklapjával a *Honmüvészszel* 1833-ban, midőn Wiesen Ferencz, a *Spiegel* czimű német divatlap szerkesztője kérte a helytartót, hogy tiltsa meg Róthkrepfnek a divatképek kiadását, mert ez az ő joga, két divatlap pedig nem tarthatja fenn magát. Bécsben — ugymond folyamod-

---

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1832.* 13,989.

ványában — van ugyan két divatlap, de az egyik a bécsi, — a másik a párizsi és londoni divatképeket hozza. Ily formán volna berendezhető Magyarországon is. Engedtessék meg Rothkrepfnek kizárólag csak magyar divatképek közlése, hisz ő úgy is magyar újságot szerkeszt, neki pedig tartassék fenn joga a külföldiekre.*)

A féltékenység, melylyel az idegen nyelvű lapszerkesztők a magyar vállalatok iránt viseltettek, szembeszökő módon nyilvánult akárhányszor. Az említett Wiesen korábban, mint a *Handlungszeitung* szerkesztője hasonló kérelemmel fordult már a Helytartó Tanácshoz, sürgetvén, hogy Andreics-nak ne adassék engedély divatlapra, mert ez az ő vállalatát tönkre teszi, Magyarország hirlapirodalmát rossz hirbe hozza s valószinűleg egyik lap sem fog az ország nagy kárára fennállhatni. Hisz — így mond — két ily lapot sehol egész Európában nem találhatni, csak Francziaországban, a divat elismert hazájában. Bécsben csak egy van az osztrák német tartományok számára. Poroszországban egy sem tarthatja fenn magát. Egész Olaszországban nincs egy sem. Angliában egyetlenegy van. A német államok közül csak Szászországban van egy Lipcsében, egy Hamburgban, a weimari megszünt. Orosz- és Svédországban, Dániában és Németalföldön egy sincs. Tehát Magyarországnak is elég egy.*)

Rothkrepfnek engedélye azonban nem csorbíttatott meg, sőt azt oly módon használta fel, hogy nemsokára új panasz keletkezett ellene. Schickh János, a *Wiener Zeitschrift* szerkesztője, ugyanis panaszt nyújtott be a miatt, hogy az

---

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1833.* 33,486.

[1]) U. ott. *1828.* 31,332.

ő bécsi divatképeit utánnyomatja. Midőn a Helytartó Tanács e miatt vizsgálatot rendelt el, Rothkrepf hamis ügyvédi rabulistikával védte magát. Kijelentette, hogy részéről szükségtelennek tartja a nyilatkozatot, mert a panaszló időközben meghalt s így a panasz tárgytalanná vált. De a megye felhivására mégis kinyilatkoztatja, hogy neki joga volt egyes divatképeket átvenni, mint jogos egy idegen nyelvű könyv lefordítása, mert Magyarországon erre törvény nincs. Schickh azon állítása, hogy egy kép utánnyomása igen csekély költségbe kerül, hamis, mert kiki átlátja, hogy Pesten egy utánnyomott divatképnek kiadatása is a szerkesztőnek közel 100 frtjába kerül. Kárt sem tesz az utánnyomással, mert a *Regélő*-ben mindig később jelentek meg a képek, hisz a bécsi lapokra több idő levén, megjelenésük pontosabb. Különben a Regélőnek annyi *száz* előfizetője van, mint a *W. Zeitschrift*-nak *ezer*, így ha volna is kára, az alig érezhető, és végre a jogot lapja kiadására ő minden megszorítás nélkül kapta. *)

A megye szintén magáévá tette a szerkesztő felfogását s felterjesztésében a panaszt ő is alaptalannak jelentette ki, mert az osztrák örökös tartományokban fennálló erre vonatkozó törvény Magyarországra nem alkalmazható. A panaszból azt látja, hogy a német szerkesztő Magyarországon monopoliumra akar szert tenni képeivel, a kérelmet, hogy tiltassék meg a *Regélő*-nek a képek utánnyomása, annál inkább visszautasítandónak tartja, mert belőle azon igazságtalan követelés tünik ki, hogy egy idegen vállalat javára a hazai korlátoltassék. [1])

---

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1836*. 24,895.

[1]) Pest megye levélt. *1836*. 4139.

Az első magyar divatlap kiváló gondot fordított a nőközönségre. Mellőzte a szakszerű képzettséget feltételező tudományos dolgozatokat, de annál nagyobb számmal hozott napi érdekű apró hireket, csevegéseket, idegen nevek alá rejtőző kezdő verselők költeményeit. Beszélyek, apró életrajzok, többnyire hires magyar nők élettörténete, a nemzeti szokások ismertetése, jeles mondások, aphorismák, rejtvények képezték állandóan megtartott rovatait. Közleményeinek még történeti becse is csekély, mint maga a vállalat napi érdekű. Sem a *Regélő,* sem melléklapja a *Honmüvész* nem sokkal járultak az iróvilág fejlődéséhez. Legkiválóbb munkásai Garay, Nagy Ignácz, Frankenburg, Csató, Kunoss kezdő irók voltak, a kik később mindanynyian önálló időszaki vállalathoz fogtak, de akár mint hirlapirók, akár mint szerkesztők nem sokkal emelkedtek felül a középszerűségen. Maga Mátray is inkább vállalkozó szellem volt, mint hirlapirói talentum, ezért hirlapirói működése nem is korszakalkotó, de érdemei azért mégis vannak. Ő volt *Honmüvész*ében úttörője szinházi kritikánknak, mely állandó rovatot képezett lapjában, s divatközleményeivel lekötötte a nővilág érdeklődését a hirlapirodalom iránt. Vállalatát megindulásától fogva mindig magyar hazafias szellem hatotta át, mely sem túlzásba, sem egyoldalú elfogultságba nem jutott. A német szinészek játékát épen oly elfogulatlanul itélte meg, a mily kevéssé hizelgett a magyaroknak.

Szépirodalmi irányt követett Kovacsóczy Kassán megindított *Szemlélő*je is. Tartalmát nagyobbrészt eredeti és fordított beszélyek, úti rajzok, apró — jórészt külföldi — hirek és rendes szinházi szemle képezték. Kiterjedt a tudomány és irodalom, a müvészet és társas élet körére, de

névtelen czikkei nagyobbrészt szépirodalmi tárgyúak. Verset csak ritkán közölt, ekkor is ismeretlen verselők középszerű termékeit, melyek nem nagy tekintélyt kölcsönözhettek a vállalatnak. Abaújmegye rendei a szolgabíró és esküdt hivatalos jelentései alapján, midőn a szerkesztő engedélyért folyamodott, melegen ajánlották. Az engedély csak oly feltétellel adatott meg, hogy a szerkesztő »a politikai folyóirásba tartozó tárgyakat semmi ürügy alatt beiktatni ne merészelje.« *) Daczára e meghagyásnak, a szerkesztő a következő évben egy külön, *Napjaink* czímű politikai lap engedélyeért folyamodott magához a fejedelemhez, kérelmét azzal indokolván, hogy Felső-Magyarországon egyetlen politikai hírlap sincs. Abaúj megye rendei ekkor sem késtek ajánlani a tervezett vállalatot, de a Helytartó Tanács nem tartá szükségesnek a politikai lapot s így az engedély meg is tagadtatott. [1])

Megmaradt tehát a szépirodalom körében művelve egyszersmind a melléklapban a *Literaturai Lapok*-ban a kritikát.

Vállalata pártolására felkérte Pest megye rendeit is, kiemelvén a magyar nyelv művelésének és terjesztésének nagy fontosságát, melyre az idő annyira kedvező most. A megye nem vonta meg pártfogását, hanem a járásbeli szolgabírákat utasította, hogy a »szépnem társalkodási tára« czimet viselő aláírási jegyzéket lehetőleg terjeszszék s iparkodjanak előfizetőket szerezni. [2])

A felvett irányt megtartotta Kovacsóczy később is, midőn 1841-ben vállalatát Tancsics Mihálylyal *Közlemé-*

* Orsz. levélt. Helyt. tan. *1832*. 9386. 31.442.

[1]) U. o. *1833*. 26.927.

[2]) Pest megye levélt. *1836*. 2646.

nyek czím alatt Pesten folytatta. A lapnak Pestre áthelyezése sok bajjal járt, hiába bizonyítgatta, hogy Kassa ily folyóirat kiadására és fentartására nem alkalmas, a Helytartó Tanács nem teljesítette kérelmét s ő ismét a fejedelemhez volt kénytelen folyamodni, igérvén »a hon java és a kormány szentségének előmozdítását,« mit czélul tűzött ki. Kiemelte a lap fentartásának fontosságát s szükségét, hogy a »naponként növekedő zabolátlanság és féktelenség az illedelem határai közé szoríttassanak és üdvös elvek által megszégyeníttessenek. *) Sikerült is neki az engedélyt megnyernie, de a *Közlemények* csak úgy nem vitte lényegesen előbbre irodalmi fejlődésünk ügyét mint a korábbi *Szemlélő*. S midőn a kiadó Beimel felmondta a kezességet, a Helytartó Tanács által Kovacsóczy Pest város hatósága utján új kezes szerzésére utasíttatott, de minthogy nem talált, kénytelen volt lapját megszüntetni. [1])

Más szempontot tartottak szem előtt az 1834-ben megindult *Fillértár* és *Garasos Tár* czimű népies füzetek a külföldi olcsó könyvtárak és népies vállalatok mintájára és jórészt tartalma után szerkesztve. Az előbbi Pozsonyban jelent meg Orosz József szerkesztésében, az utóbbit Vigand lipcsei kiadó adta ki, szerkesztette Vajda Péter.

Mindkettő rajzokkal volt diszítve, de sem a kiállítás, sem a tartalom nem nyújtott sok élvezeteset, ámbár a *Fillértár* kőmetszetei gondos törekvésre mutatnak. Tartalom tekintetében is felülmúlja a *Fillértár* csak egy negyedévi élettel bíró versenytársát, mert míg ez majdnem kizárólag az angol és német hasonlóirányú közlemények szolgai fordításából állt, addig amaz nagyszámmal közölt ere-

*) Orsz. levélt. Canc. *1839*. 14,909.

[1]) U. o. Helyt. tan. *1840*. 41,218.

deti dolgozatokat. Apró névtelen czikkeinek tárgya a tudományok minden ágára kiterjedt, de a magasabb tudományos fejtegetésektől gondosan óvakodott. Hűségesen ragaszkodott tervrajzához, melyben kijelentette, hogy a lap »mindenre kiterjedő tartalma, mint szinte könnyen érthető stylje is oda czéloz, hogy csak positiv ismereteket, valódi tudományt, Isten félést, erkölcsiséget és polgári rényt terjeszszen.« *) Közölte hazai és külföldi híres férfiak arczképét rövid életrajzi ismertetéssel, bemutatta a kiválóbb építészeti műremekeket, s a távol világrészek jellemzőbb állatainak és növényeinek képét rövid természetrajzi leirással. Szólt a fontosabb tanulmányokról és fölfedezésekről, állandó rovatot tartott az életszabályok- és bölcs mondásokra s végül közölt történeti naptárt.

A *Fillértár* első évfolyama meglehetős pártolásra talált, de a jövedelem a költséges kiállításra felment, azért első kiadója: Schmid Antal szívesen engedte át Orosznak, ki azonban két évi fennállása után a második kötettel megszüntette a folyóiratot.

A *Garasos Tár* még kevesebb szerencsével folytatta rövid pályáját, a minden hazai vonatkozást nélkülöző folyóiratnak alig akadt olvasója, s a szerkesztő a 12-dik számban resignatióval vett búcsút kevés számú közönségétől. »Szivre tett kézzel mondhatja el a *Garasos Tár* irója — úgymond — hogy honának java, nemzetének emelkedése, az emberiség fejtése volt e munkánál örökös czélja.« Búcsúszavai sejtették, mintha új folyam megindítását is tervezte volna, de az nem jött létre s a rövid életű vállalatnak emléke is hamar elmosódott.

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1833.* 30,504.

1834. április 2-án kelt udvari rendelettel Munkácsy János új divatlapra kapott engedélyt, *) mely a következő újévre *Rajzolatok* czímen jelent meg hetenkint kétszer. Tartalma a *Regélöé*-hez volt hasonló, elbeszélések, hazai és külföldi hirek, szinházi apró bírálatok, báli tudósítások stb. effélével. Munkatársai között előbb Gaal, Vajda, Csató, később Garay, Nagy Ignácz, Kuthy, Tóth Lőrincz, Karacs Teréz, Kovács Pál, Frankenburg szerepelnek gyakrabban. A költészetet egy pár álnevű középszerű tehetség képviselte, köztök Kunoss, Ney neveléstani czikkeket írt, a szerkesztő szinházi birálatokat, melyek Bajzával hosszas polemiába keverték, Ormós Zsigmond pozsonyi levelezője volt a lapnak. Negyedfél évi fenállása alatt elkövetett mindent, hogy közönsége várakozását kielégítse, még hangzatos igéretekben sem fukarkodott. Különös gondja volt a mulattató olvasmányokra, ezek sorában az elbeszélésekre, melyek »jobbadán eredetiek lesznek — úgymond — de nem a pityergő érzelgésre csábítók, hanem egy nemzeti szebb s magasabb charakter kifejtésére munkálók.« Ezzel s a divatképeihez mellékelt magyarázatokkal iparkodott nőolvasói tetszését megnyerni. Ezért a »külföldi föstékekkel színzett« divatképek változatosságaira is különösen ügyelt. Külön mellékletként adta a magyar irók és államférfiak arczképeit s közölt itt-ott rövid életrajzi ismertetést rólok. Hoszszabb czikksorozatban emlékezett meg az angol parlament kiválóbb államférfiairól és minden számban adott apró adomákat, bölcs-mondásokat.

Azonban Munkácsy már rég a politikai hirlapírás dicsőségére vágyott. Előbb azt kérte 1837-ben, hogy enged-

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1834.* 12,044.

jék meg lapjának a politikával való foglalkozást egy külön *Őr* czímű rovatban, majd 1838-ban *Tudakozó és Utasító* czimű hirdetési napi lapra kért engedélyt, de kérelmére választ nem kapott. Később folyamodványt nyújtott be a fejedelemhez és sürgette elintézetlen kérelmének teljesítését, egyszersmind politikai irányának programmját is benyújtván, melyben kijelenté, hogy »őrködni, vigyázattal kíván lenni mindaz iránt, mi szentséges apostoli királyunknak, a dicsőségesen uralkodó Háznak és a honnak érdekében fekszik.« A külföldi politikai vitákat mellőzné, inkább a műiparral és szorgalommal igyekeznék a nemzetet megismertetni. *)

Az engedély megadatván neki politikai hirlapra, az 1839-iki első félév leteltével búcsút vesz divatlapja olvasó közönségétől s a *Rajzolatok* czím megtartásával a lap politikai közlönynyé változik át.

Ha valami hatást gyakorolhatott a közönségre mint divatlap, teljesen elvesztette ezt mint politikai heti közlöny, úgy hogy a *Budapesti Rajzolatok* csak az év végeig maradhatott fenn, így is sok baj és küzdelem mellett. Hogy olvasóinak tetszését minél inkább megnyerhesse, *Literariai Csarnok* czimű mellékletet adott az új irodalmi termékek ismertetésével. A közvizsgáló hivatal azonban kérdőre vonta, hogy mily jogon teszi ezt. Munkácsy kijelentette, hogy engedélye levén politikai és irodalmi hirek közlésére, nem hitte, hogy engedélye határait átlépi a lap mellékletével. A censor jelentést tevén a Helytartó Tanácsnak, ez a melléklet beszüntetését elrendelte. [1])

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1839.* 17,708.

[1]) U. o. *1839.* 28,269.

A rövidebb-hosszabb életnek örvendő szépirodalmi közlönyök, mint a fentebbi adatokból kivehető, csak lassú léptekkel vihették előbbre irodalmunk fejlődésének ügyét, egy sem volt köztük korszakot alkotó jelenség. Ha iróik és szerkesztőik némelyikében nyilvánult is kisebb-nagyobb journalistai tehetség, de magasabb szerkesztői talentum — mint például Kisfaludy Károlyé — egyikben sem volt. A tervezett de létre nem jött vállalatok sem nyújtottak kedvezőbb fejlődésre biztos kilátást, noha számbeli jelentőségük nem csekély. 1827-ben Huszár Károly táblabíró tervez *Gratiák* czimen egy szépirodalmi heti lapot. A következő évben Kostyán János kéri Pest megye támogatását egy *Magyar Tolmáts* czimű lap engedélyének megnyeréséhez. 1829-ben Esztergommegye rendei Rumy Károly német *Klio*-ját ajánlják a Helytartó Tanács pártfogásába, 1834-ben Cherneczky József tervezi a *Vasárnapi Tár*-t, majd Szálé Lajos *Ügynök* czimen akar egy heti lapot kiadni s kérvényében elmondja, hogy »a tervben foglalt tárgyak ártalmas elvek feszegetése nélkül fogván előadatni, ezek közrendet, bátorságot háborítni, sem egyes személyeket, annyival inkább testületeket sértegetni nem fognak, sőt inkább egész tartalma a folyóiratnak a felséges kormány iránti melengető szellemben adatván, a közjó előmozdítására köréhez képest kedvezőleg hatna.« Virág József strázsamester Sopron megye támogatását kérte *A tudományos Hadász* megindításához.*) stb.

Mily sok jele a hazaszeretetnek és a nemzeti nyelv művelése iránti jóakaró törekvésnek! Mert valamennyi a

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1827.* 32,902., *1828.* 21,833., *1829.* 30,632., *1834.* 7775., *1837.* 25,464., *1837.* 28,242.

haza, a nyelv és irodalom szolgálatába akart állni. Természetesen ily puszta jóakaró törekvéseknek hírlapirodalmunk nem nagy hasznát látta. *)

---

*) Hasonló jelenség észlelhető az osztrák journalistika történetében a mult század végén, melyet Richter idézett müvében a következő tréfás vers idézésével ismertet:

»Es war, wie wir wissen seit mehr als einem Jahr
Mit lauter Wochenblättern beinahe gar
Der Satan los. Fast alle Wochen
Sind eine oder ein Paar aus dem Eiern gekrochen.
Um jener kritisch gelehrten Zeit
Mit der allerwichtigsten Wahrheit
Für die Zukunft ein Denkmal zu stiften
Könnt' ich sagen: »Der Herr schlug sie mit Wochenschriften!«
Der »Zeigefinger« (traurigen Angedenkens) war der erste, dann
Fing »Tastenfick« und »Theaterchronik« an,
Jetzt kann der »Müssiggänger«, der »Bürger« und
Nun macht' ich meine unmassgeblichen, »Meinungen« kund.
Bald darauf erschien der »hungrige Gelehrte«,
Der öffentlich ein Almosen begehrte;
Dann folgte der »Kässtecher« und nachher
Kam mit Numero Neun der »Ankündiger.«
Noch nicht genug jetzt — dass es den Himmel erbarme!
Jetzt kam sogar der »Arme« —
Nun war's ein wenig stille, dann kam mit grossem Geschrei
Auf einmal das »Wiener Allerlei,«
Ihm folgte das »Handbuch zur Erziehung der Jugend«
Und predigte den Kindern Lebensart und Tugend.
Indes schrieb Einer für wenig Geld
»Alles untereinander, wie es einfällt,«
Dachte sich in Respect zu setzen,
Wolt' Alles untereinander hetzen.
Dann kam auf einem alten verrotteten Dreifuss
Geritten der »dramatische Antikritikus.«

So viel im alten Jahr und kaum ist dies angegangen,
So wurde der »Poutpourri« angefangen.
Die Ankündigung war fürchterlich:
»Lies mich (hiess es) oder ich fresse dich!«
Doch sind die Meisten nicht furchtsam gewesen
Wurden nicht gefressen und haben's nicht gelesen,
Jetzt kam abermals ein närrisches Ding
»Vorlesungen für den Fasching.«
Und weil keiner kann des Andern Aufkommen leiden,
So wurde eine »Sammlung besonderer Begebenheiten
Des Fasching« gleich darauf angekündigt.
Es ging ihr aber ziemlich windigt;
Zuletzt kam mit verhängtem Zügel
Der »Till von Eulenspiegel.« —
Dies sind die Producte, wodurch Einige in Wien
Den Neid der Ausländer sich dachten zuzuzieh'n:
Was aber diese davon urtheilten und dachten,
Kannst Du lieber Leser leicht erachten!«

VIII.

Első fontosabb jelenség a politikai, kritikai és szépirodalmi sajtó terén. ***Jelenkor, Kritikai Lapok, Athenaeum.***

Az 1825-iki országgyüléssel kezdődik politikai életünk reformkorszaka. Ekkor vesznek az országgyülési tárgyalások oly irányt, mely a nemzeti érdekek biztosítása s a rég hangoztatott követelések teljesítése iránt több-több reményt kelt. Ekkor tünik fel politikai, gazdasági és culturális átalakulásunk néhány kiváló alakja, kiknek később a közpályán oly fontos szerep jutott. Ekkor járja be először a hir szárnyán az országot gróf Széchenyi István neve, ki nem sokára a haza legünnepeltebb fiai közé küzdi fel magát. Az irodalomban már kiváló férfiak korszakalkotó munkássága jelzi az örvendetes fejlődés menetét, Kisfaludy Sándor, Kazinczy, Berzsenyi, Kölcsey, Kisfaludy Károly s a nyomukban fejlő ifjabb nemzedék sikerrel élesztik s buzgón táplálják a hazafias érzést.

Mig a század első éveinek irodalmi termelésében minden jóakaró igyekezet lelkes ösztönzésre és meleg buzdításra talál, egy századnegyed multával már szigorú megrostálás vár az irókra, sőt három évtized mulva »meg nem kérlelhető«, kemény kritika kell már a szapora termelés ellensúlyozására. Az időszaki sajtó terén is figyelemreméltó vállalatok keletkeznek. Rendszeres, szabad mozgású poli-

tikai hirlapról ugyan még mindig nem lehetett szó, mert a censura szigorúsága meggátolta létrejöttét, de jelentékeny haladás volt e téren is észlelhető.

Gróf Széchenyi István érzi legelőször a tágabb korlátok közt mozgó, élénkebb politikai sajtó szükségét. Nagy eszméinek megértetésére és messzeható terveinek keresztülvitelére nem találta alkalmasnak Kulcsár — majd ennek özvegye által folytatott — szintelen *Nemzeti Újságát*. Ő, az eredeti conceptiok genialis mestere, nem lehetett megelégedve a chablonok megcsontosodott formáival, neki eszméi tolmácsolása végett oly organumra volt szüksége, mely a haladásnak minden tekintetben kifejezője és valódi képviselője legyen. Új lapot tervezett s szerkesztőjéül is oly irót óhajtott, a ki önállóságával a lapnak is határozott jelleget képes adni. Választása Kisfaludy Károlyra esett, a szépirodalomnak akkori vezérére, a ki *Aurórá*jával szerkesztői talentumának fényes bizonyítékait adta.

Kisfaludy készséggel vállalkozott a feladatra és engedélyt kért a *Jelenkor* s melléklapja a *Társalkodó* megindítására. Pest-Pilis és Solt t. e. vármegyék Rendei 1830. február 8-án tartott ülésökből terjesztették fel a kérelmet a Helytartó Tanácshoz, ajánlván annak teljesítését: »...... minekutánna a folyamodó — így szól a felterjesztés — kinek Erkölcsi Tulajdonságait és jeles józan gondolkozása módját köz Tudományunk szerént feddhetetlennek meg esmérjük, az eddig már közzé bocsájtott Munkáiban azon kivül, hogy kiterjedett Tudományának és a Tudományokban való járatosságának s hasznos Öseméretének világos Jeleit adta, a Hazai Magyar Nyelvnek tsinosodását az érthetőséggel úgy egyesítette, hogy a midőn abba előre lépett, ebbe hátra maradás ne történnyen, következőleg előre el-

láthatóképpen reménylen lehet, hogy ily kiterjedett Tudományu és lelkes Hazafinak a ki Hazafiui kötelességét, mellyet a Hazát fenyegetett zajos időkben a Márs mezején tellyesített, most a boldog béke idején langesze szüleményeivel folytatni kivánnya munkássága által tárgyalt Ujság Levelek czélravezetők és épületesek leendők, annál fogva ezen Tudosítás azon alázatos kéréssel rendeltetett a Nagymélt. M. K. Helytartótanács eleibe terjesztetni, hogy minekutánna néhai Kulcsár István Ur mag nélkül meghalálozván, az Újság Irást most csak özvegye folytatja. annak történhető halála esetében pedig a Közönség e részben minden provisio nélkül maradna és ezen kivül is még ezen hasonló Folyó Irás mind a Nemzeti Culturára, mind a Tudományoknak előmozdítására nézve szükséges lenne, méltóztassék Cs. K. Főherczegséged és a Nmélt. M. K. Helytartó Tanács a folyamodót, a ki a most provocált hivatalos tudosítás szerént az e végre szükséges Értékkel is bir, Kegyelmes Kegyes Pártfogásokba venni és ezen az egész Közönségre nézve nyereséget igérő szándékának tellyesítését kimunkálodni.« *).

A Helytartótanács a legmelegebb pártfogással küldte Bécsbe a felterjesztést, az engedély megadását maga is ajánlván az udvari cancelláriának, de ez márczius hó 5-én 2541. sz. a. kelt lendeletében felszólította a Helytartótanácsot, hogy a folyamodót utasítsa programmjának előterjesztésére.[1])

Kisfaludy Károly sietett kijelenteni, hogy a politikai

---

*) Pestmegye levélt. *1830*, 684. Orsz. levélt. Helyt. tan. *1829*. 31.889. Kivonatban közölve Bánóczinál Kisfaludy K. életrajzában II. 365.

[1]) Orsz. lev. Helyt. tan. *1830*. 4009, 7692.

és irodalmi tárgyú *Jelenkor* oly czikkeket fogna tartalmazni, melyek a hazai és külföldi viszonyokra vonatkoznak s méltók a megemlékezésre, közlené a hiteles forrásból eredő hazai politikai és irodalmi hireket, forrásul felhasználná a bécsi lapokat, de a censurához mindig alkalmazkodnék. A sorrendre nézve azt határozta, hogy előbb a hazai vonatkozású közlemények lennének, ezután a külföldi hirek. A mi a mellékletet, a *Társalkodót,* illeti, kiterjeszkednék benne a társadalmi élet minden ágára és osztályára, a tudományok, müvészetek, mesterségek alkotásaira, a hasznosat és gyönyörködtetőt vegyesen adná s mindazt, mi a polgárok értelmi, erkölcsi és gazdasági emelkedését és boldogulását előmozdítja. Kéri, hogy a pesti és pozsonyi lapok, valamint egyéb időszaki iratok szerkesztőinek megadott engedmény terjesztessék ki reá is, mert egyetemes tartalmúvá akarná tenni a *Társalkodót*, egyedül a theologiát és polemiát zárván ki belőle. *)

A magyar udvari cancellaria az ügyről 1830. május 25-én jelentést tevén a fejedelemnek, a megye, valamint a Helytartó Tanács egyező véleménye alapján az engedély megadását ajánlotta, de azon kikötéssel, hogy a külföldi politikai hirek rovatában a szerkesztő mást ne közölhessen, mint a mi a bécsi lapokban az ottani censura által jóváhagyva megjelent. Az engedélyt ily értelemben hetenkint kétszeri megjelenésre a fejedelem jóváhagyásából Lajos főherczeg adta meg Badenben július 17-én kelt rendelettel.[1]) Hiába kérte özvegy Kulcsárné, hogy a hirlapkiadás joga kizárólag neki tartassék fenn s Kisfaludynak ne adas-

*) Latin eredetijének másolata Orsz. levélt. Helyt. tan. *1833* 21,818. sz. a.

[1]) Orsz. levélt. Canc. *1830* 8693.

sék engedély a *Jelenkorra.* Kérelmét a Helytartó Tanács indokolatlannak találta, s mint ilyet nem pártolta, ezért a július 23-án kelt udvari rendelettel vissza is utasíttatott.*)

Kisfaludy azonban, mint szerkesztő, nem lobogtathatta, szándéka szerint, »az oppositio és reform« zászlóját. Midőn az engedély megérkezett hirlapjára, ő már súlyos betegen feküdt. Intézkedett ugyan szerkesztői dolgokban, de a lap megindulása csak a következő év kezdetére volt várható. Azonban betegsége mindegyre aggasztóbb lőn és november 21-én meghalt a költő, sirba vivén magával nagy hatást igérő hirlapja tervét.

A költő barátai Vörösmartyra akarták bizni a *Jelenkor* szerkesztését s mellé Helmeczyt szánták a technikai nehézségek elintézésére, mivel két névre nem lehetett az engedélyt kérni, összeköttetéseinél fogva Helmeczyre bizták ezt, így a hirlap kiadásának jogáért Helmeczy folyamodott, kérve Pestmegye támogatását is, mit ez Zlinszky megyei főszolgabiró kedvező jelentése alapján nem is tagadott meg. »A mi a folyamodó Urnak az érdeklett folyóirások kiadhatására megkivántató tudományát illeti — irja felőle a főszolgabiró — erre nézve nemcsak bizonyos reménységet nyújt az, hogy a folyamodó Ur oskolai Cursussát mindenkor első eminensi calculussal végezte, hogy Bölcselkedés és Törvények Doctorságát megnyerte, hogy végtére az Ügyészi vizsgálatot jelessen állotta ki, hanem elegendő tudományának világos bizonyságául szolgálnak a folyamodó Urnak a magyar literatura körében kiadott többféle munkái, melyek különben mind nevezetökre, mind pedig belső becsökre nézve a publicumban elegendőképpen ösmé-

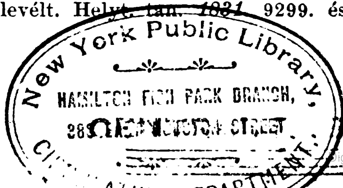
*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1830.* 10,032 és 12,021.

retesek, ehez járulván még a folyamodónak Europai tsinossabb nyelvekben való járatosságai.« Elismeréssel nyilatkozott felőle erkölcsi szempontból is, vagyoni állapotát pedig úgy tüntette fel, mint a mely megfelelő biztosítékot nyújtott az előfizetések iránt.

Pestmegye Rendei tehát 1831. február 4-iki ülésükből ajánlották az engedély jogának reá ruházását, egyszersmind meleghangú elismeréssel emlékeztek meg az elhunyt Kisfaludyról is. »Friss emlékezetünkben levén azon, már előre is ellátott örvendetes jövendőnek kellemei — így szól a felterjesztés, melyeket a fent érintett folyó Irásnak oly lelkes Hazafi által, mint a milyen abba elsőben fogott közrebocsájtósa által a Nemzeti tsinosodásra és a Honni Nyelv pallérozására nézve nem annyira reménylettünk, mint bizonyos meggyőződéssel hittünk és a melyről a fent nevezett jeles Polgártársunknak (Kisfaludynak) eléggé alig fájlalható elhunytával a Nemzeti tsinosodásba gyönyörködő s annak előmozdítására törekedő Nemesebb érzésű Hazafiakat már-már megfosztva lenni fájlaltuk, ezen okból nem lehetett nem örvendezve szemlélnünk, hogy Hazánk Lelkes Fiai között tsakhamar ismét találkozott ollyan, a ki a fentirt ditséretes Pályának megfutására magát önként felajánlja.« *) Szivesen veszi tehát pártfogásába Helmeczyt s kéri a Helytartó Tanácsot, hogy a jog átruházását eszközölje ki számára.

A Helytartó Tanács ajánló javaslatára már a következő hó 11-én kelt udvari rendelettel a jog át is ruháztatott Helmeczyre. Szemere Pál és Puky Károly is folyamodtak értek, de márczius 26-án és április 22-én kelt udvari

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. 1831. 9299. és Pestmegye levélt. *1831.* 430.

rendeletekkel a folyamodók kérelme tárgytalannak mondatott, — mivel az engedély Helmeczynek már megadatott.*)

Az engedélyt Pestmegye Zlinszky főszolgabiró utján azzal az izenettel hozta tudomására Helmeczynek, »hogy a közönségnek kedves dolgot tenne az által, hogyha a kérdéses ujságleveleknek kiadatását, kivált e mostani környülállásokban, a midőn oly sok tudnivaló dolgok fejtik ki magukat, a lehetőségig siettetné.« [1]) Helmeczy tehát elfizetési hirdetést bocsátott ki, örömmel jelentvén, hogy a birodalom többi lapszerkesztőinek szabadságával egyenlő jogot kapott hirlapja kiadására, közli programmját mindkét lapra nézve s lelkesen buzdítja a közönséget vállalata támogatására. Felkéri Pestmegyét is, hogy vegye pártfogásába a lapot, melyhez az engedély megnyerését oly hathatósan sürgette s egyszersmind általa a többi vármegyék jóakaratába is ajánltatni kivánja.

Pestmegye nemes buzgalommal tette magáévá a kérelmet, átirt a megyékhez, elküldte az előfizetési felhivás egy-egy példányát. »Még meg se szüntek a nemzeti csinosodásnak Baráti — irja átiratában a megyékhez — elhunt koszorús Társoknak, néhai Kisfaludy Károly urnak, a ki egy Honni nyelven készítendő Politicai Újság Levél kiadásával szándékozott a Nemzeti Nyelv pallérozását előmozdítani, elholtát keseregni, ime már is találkozott olly lelkes férfiú, aki Kisfaludy Károly Úr halálával eltüntnek kesergeti azon szép reményt, mellyett az érdeklett folyó Irás közre bocsájtásával a Nemzeti Nyelv pallérozásán várni lehetett, új életre hozni kész.« [2]) A felszólítás és

*) Orsz. levéltár. Helyt. tan. *1831.* 6061 és 14,223.

[1]) Pestmegye levélt. *1831.* 1875.

[2]) Pestmegye levélt. *1831.* 3272.

ajánlás kedvező eredményű levén, a szerkesztő igérete szerint a *Jelenkor* és *Társalkodó* »a két haza s külföld hirleveleiből« összeállítva 1832. elején megindult és hetenkint kétszer, szerdán és szombaton, egy-egy ivnyi terjedelemben jelent meg pusztán Helmeczy szerkesztésében, mert midőn az engedélyt megkapta, nem akart tudni Vörösmartyról, mint szerkesztőtársról, mi az akkor nehéz anyagi körülmények között élő Vörösmartyt elkeserítette, de azért neheztelésével némán vonult vissza.

Ha a lap tartalmát a külföldi hirlapokhoz viszonyítva itéljük meg, azoktól még meglehetősen elmaradottnak találjuk. A *Journal des Débats* már a húszas években rendszeres politikai napi lap volt, bő hirrovatokkal, irodalmi, müvészeti tárczával, változatos hirdetésekkel. A külföld politikai eseményeit jól értesült forrásokból bő tájékoztatással közölte, belföldi rovatában pedig a hazai nyilvános élet fontosabb mozzanataira terjeszkedett ki. A *Jelenkor* hasábjain még nagyon észrevehető volt a censura éber őrködése, hiába hangsúlyozta a bevezetésben, hogy az idők igen kedvezőek az alkotmányos élet fejlődésére, hogy »az önkény és vakság uralkodása szünik, hogy a világ nagy része szabadon lehel.« Nálunk a szabadságnak csak hajnala kezdett még derengeni. Legszembetünőbben bizonyítják ezt magának a *Jelenkor*-nak szintelen hirei.

A lap elején a hazai hirek álltak, kinevezések, értesítések a tudós-társaság, a hidegyesület üléseiről, vagy a fontosabb irodalmi müvekről. Hazai politikai hirt különösen az első évfolyamokban csak nagy ritkán találunk, annál több volt azonban külföldről.

Rendes munkatársa kevés volt, még kevesebb külföldi tudosítója vagy levelezője. A szerkesztő járatott egy-

pár külföldi lapot, a *Moniteur*-t, *Morning Chronicle*-t, *Wiener Zeitung*-ot, ezekből fordították le a munkatársak vagy maga a szerkesztő a közlésre szánt apró czikkeket. Nemcsak nálunk volt ez így, hanem a külföld más kisebb nemzeteinél is. A brüsszeli lapok épen úgy másolták a párizsiakat, mint a pestiek a bécsieket. Egy-egy fontosabb tárgyú hirlapi czikk néha európai körutat tett az időszaki sajtóban.

A *Jelenkor* is kezdetben így készült. A hazai, fővárosi és vidéki hirek után lefordították a külföldi lapok érdekesebb közleményeit, annyit, a mennyit a lap terjedelme kivánt s azután benyújtották Budán a censurához felülvizsgálatra. Ha télen beszedték a dunai hajóhidat s napokig szünetelt a testvérvárosok közötti közlekedés, a lap rendesen megkésett, ezért Helmeczy 1834-ben folyamodott a Helytartó Tanácshoz, hogy rendeljen Pesten is censort, mert a lapnak határozott időre kell megjelennie. Ekkor bizatott meg Reseta János egyetemi tanár a censori teendők teljesítésével.*)

Helmeczy különben iparkodott a lapja felől támasztott igényeket kielégíteni, rendesen közölte a tőzsdei árfolyamot, a piaczi árakat, sőt *Értesítő* czim alatt külön rovatot nyitott a hirdetésekre. Midőn Széchenyi 1835-ben nyilt levelet intézett hozzá, melyben figyelmezteté lapjának czélszerűtlen alakjára és sürgette, hogy fél vagy egész iven nyomassa hasábokra osztva, ő nyilatkozatra hivta fel olvasó közönségét, hogy ez újítást megtegye, ha az közkivánat. 1836-ban életbe is léptette s így a *Jelenkor* volt az első magyar lap, mely ivrét formában jelent meg. Tartalom és beosztás maradt a régi, noha igyekezett lépést tartani

*) Orsz. levéltár. Helyt. tanács *1834*. 1237.

a folyton fejlődő követelményekkel. Jellemző, hogy az angol parlamenti beszédeket egész terjedelmükben közölte, mig a magyar országgyülésről csak rövid, kivonatos tudosításokat adott, a mint a sajtóval szemben követett eljárás megengedte.

Nagy politikai jelentőségre nem emelkedett ugyan a *Jelenkor* megindulása évtizedében, de fontos hatása volt irodalmi tekintetben, mert a nyelvújítás diadalra jutásában kiváló szerepe volt. Társlapjával együtt buzgón terjesztette a nyelvújítás vivmányait, midőn közkeletűvé iparkodott tenni az új szókat, s ezáltal egyszersmind az elv győzelmét is elősegítette. De volt érdeme egy egészséges közvélemény alakulásának előkészítésében is, noha nem szolgált politikai tekintetben irányadóul, de ébren tartotta a gondolkodók elméjét, midőn rámutatott a nyilvános ügyek fordulataira s később a mérsékelt liberalis haladásnak bátorszavú organumává lett.

Kiváló fontosságra tett szert az irodalmi sajtó terén Bajza vállalata, a *Kritikai Lapok.* Toldy és barátai már rég terveztek egy kritikai folyóiratot a mind jobban felburjánzó, selejtes irodalmi termelés ellen, de Kölcsey példája, — a ki a *Tudományos Gyüjtemény*-ben közölt birálataival oly általános gyülöletet vont magára — mindenki vonakodott magát elhatározni rá.

A folyóirat iránt 1826-ban Toldy tett indítványt barátai körében. »Meg is egyeztek mind a czimben, mely *Kritikai Levelek* lett volna — mondja Gyulai,*) — mind a tizenkét ivnyi füzetekben, melyek időhez nem kötve jelentek meg. Csak szerkesztő hiányzott. Kisfaludy Károly,

*) Jegyzetek Vörösmarty Minden Munkáihoz Ráth. M. kiadása XI.

mint legnépszerűbb ember, nem akarta magára venni a vállalat gyülöletességét, Toldyt sok más dolog foglalta el, Vörösmarty csendesebb természetű volt, mintsem elég erélyt érzett volna magában a szakadatlan polemiára. Elhatározták, hogy Bajzát szólítják fel szerkesztőnek, kit aztán mindnyájan támogatni fognak. Toldyval levelet is irattak neki, ki ekkor Pozsonyban tartózkodott az országgyülésen. Bajza 1826. márcz. 16-án így felelt Toldy levelének ide vonatkozó pontjára: »A kinek neve a munka czimlapján állani fog, bizonyos, hogy mind az olvasók, mind az irók részéről kedvetlenségeknek lesz kitéve; tehát szükség, hogy oly személy legyen, a ki ily kedvezésekkel vagy nem kedvezésekkel ne igen sokat gondoljon, az emberekre ne szoruljon, az ellenvéleményekre ne hallgasson, különben az általa kiadandó kritika nem lehet részrehajlatlan. Ezen kivül egyéb tulajdonok is kivántatnak ezen személyben: tudomány, olvasottság, nyelvekben való jártasság stb. Ezen szempontból tekintve, önkényt felvilágosodik, hova czélzok, hogy tudniillik a kiadónak vagy felügyelőnek nekem lenni lehetlen, nekem, ki neque ingenio, neque auctoritate sum cum iis, qui sedent comparandus, ki javakkal nem birok, és szükségeskép az emberek kedvezésére kell szorulnom. Ki fog kezességet magára vállalni, hogyha én a nemzet gyülölségébe esem, nem fogom szerencsémet annyira eltemetni, hogy oly sorsra jussak, mint a szegény Kölcsey mostan? Ezekre szeretném itéletedet látni. Egyébiránt is pedig szeretném tudni okát, miért épen én legyek a felügyelő, miért nem te, miért nem Kisfaludy, Vörösmarty? Én magamat itten csak eszközül látom általatok használtatni, óhajtom tudni, micsoda activitást adnátok annak, a ki nevét azon lapok elébe nyomtatni fogja.« Azonban néhány évvel utóbb

egy véletlen körülmény siettette a vállalat megindítását. Döbrentei kiadta a *Conversations Lexikon*-ra szóló előfizetési felhivást, mely vállalatnak gondatlan szerkesztése ellen Bajza felszólalt. Czikke hosszantartó, szenvedélyes polemiát provokált, az úgynevezett conversations-lexikoni pert, mely mindkét fél részéről túlzott szenvedélyességgel vivatott s nem igazolható személyes támadásokat kevert a vitába. Bajza érezvén felsőségét, hogy az ellenpártot teljesen megsemmisítse, elhatározta magát a régen tervezett folyóirat megindítására. Igy keletkeztek a füzetekben megjelenő *Kritikai Lapok* 1831-ben.

Az erélyes hangon irt *Vezérszó*-ban elmondja Bajza okait, melyek a vállalat megindítására rábirták. Ezek: a lelkiismeretlen gondatlanság, melylyel iróink dolgoznak, az önámítás és bálványozás, melylyel értéktelen müvek szerzői dicsekednek, az elfogultság és részrehajlás, mely a megjelent müvek megitélésében mutatkozik. El van rá készülve, hogy ellenségei és üldözői szaporodni fognak, de nem törődik vele, csak az irodalomnak haszna legyen kritikai munkásságából. Harczot és háborút hirdet a félszegségek és a tekintély bitorlói ellen, mely harczból egészséges élet és megérdemelt elismerés származzék. »A polgári pártok — úgymond, — belháború veszedelmei a nemzetnek, az irói lázadások ellenben legczélirányosabb eszközei a tudományos haladásnak. Ott vér foly, pusztulás, inség, halál kegyetlenkednek s felette kétséges, felette bizonytalan, ha a jelenkor véráldozatai fognak-e teremteni a jövendő ivadéknak boldogságot; itt csak a hiúság ködei tépetnek szerte, az előitéletek zúzatnak öszve.« A közügynek akart tehát szolgálatot tenni vállalatával, melynek alapját a megjelent könyvek megitélésére helyezte. Nem

volt czélja minden jelentéktelen műről megemlékezni, csak a figyelmet érdemlő dolgozatokról, de a csekélyebb becsűeket is felemlíteni szándékozott, ha »hasznos dolgok elmondására szolgálhatnak.« A közleményeket névtelenül akarja közölni, hogy mindenki melléktekintetek és tartózkodás nélkül mondhassa el véleményét. A folyóirat szilárdan követte a Lessingtől kölcsönzött jelligét, leghivebben annak azon kifejezését, hogy a kritika feladata a kontárokat elrettenteni. Oly erős támadásokat intézett egyesek ellen, hogy még a gondosabb irókat is éber megfontolásra ösztönözte. Guzmics azt irta Szemeréhez: »Szeretném, ha nálad régen heverő, inkább szivből mint észből folyó dolgozásomat még egyszer átnézhetném s igazíthatnék rajta, minekelőtte kiadd.«

A *Kritikai Lapok* első czikke szelid birálat volt Fenyéry Gyula tollából, egy a magyar nyelv történetéről irt és tévedésekben bővelkedő latin munka felől, melyet Toldynak G. aláirású birálata követett Pyrker László egri érseknek Kazinczy által fordított *A szent hajdan gyöngyei* czimű müvéről. E birálat nagy hatást tett, mert egy fontos elvi kérdést hozott napi rendre, azt, hogy megérdemli-e oly szerzőnek müve a lefordítást, a ki születésére, neveltetésére nézve, valamint viselt méltóságainál fogva *magyar* s mégis »egy idegen nemzet nyelvét, költését és hőseit dicsőíteni jónak találhatá.« A biráló nem haboz rosszaló itéletét kimondani, sőt Kazinczyt is megrója »megfeledkezése« miatt és a fordításban követett eljárásaért, midőn a német hexametereket prózában fordította, mert »verselt munkát prózában adni mindig *bal gondolat.*« A birálat nagy megütközést keltett nemcsak Kazinczynál, hanem hiveinél is, kik támadást láttak a fiatal irók fellépésében a régi iskola

ellen, melynek általánosan tisztelt vezére és mestere Kazinczy volt. S midőn ez irányt tovább is folytatták, meghasonlást idéztek fel. Kazinczy megneheztelt és szemrehányást tett nekik, hivei közől többen meghidegültek az Aurora kör tagjai iránt, sőt Kölcsey és Szemere egyesültek egy új folyóirat kiadására, hogy enyhítsék a *Kritikai Lapok* hatását.

Toldy birálata hosszabb irodalmi vitát ébresztett. Kazinczy a birálatra a *Tudományos Gyüjtemény*-ben észrevételeket közölt, miket Bajza is felvett közlönyébe Toldy visszonválaszával, sőt maga is hozzá szólt a vitás kérdéshez, közzétevén az e tárgyban Kazinczyval váltott leveleket. Majd Rumy Károly szólalt fel Pyrker és Kazinczy mellett, mire a *Kritikai Lapok* szintén feleltek, de az iróvilágban okozott megbántódást nem tudták jóvátenni, s a keletkezett neheztelést eloszlatni, sőt kiméletlen szigorúságukkal növelték a gyülöletet maguk ellen. Egyik csekély tehetségű irót »lekapanyelezéssel« fenyegették a Parnassusról, Bajza nyiltan megmondta Ponori Thewrewk Józsefnek, hogy szántson és vessen, hisz »polgári koszorút érdemleni ily úton is lehet.« Elismerő hanggal alig találkozunk a *Kritikai Lapok* füzeteiben, de annál több epés gúnynyal és kegyetlen támadással. Egész sora volt kortársaik között a gyengébb iróknak, kik ellen folytonos harczot viseltek, kiket nem szüntek meg csipdesni. Almási Balogh Pál, Csaplovics, Rumy, Thewrewk, Udvardy, Szemere Pál, Taisz András folyton ki voltak téve gúnynyilaiknak. E folytonos guerilla-harcz mellett nagyobb ütközeteket is vivtak gróf Dessewffy József, Horvát István, Garay ellen, ha nem is mindig a győzelem eredményeivel, de a teljes legyőzetés megalázásaig sem jutva soha.

Bajza járt élén minden csatározásnak. Mint a vállalat szerkesztőjét, ki minden polemiát neve alatt folytatott, őt érte az ellenfél minden támadása első sorban. Az ő határozottsága és merész hangja adott irányt és tárgyat a vitatkozásoknak, ő volt a lapnak nemcsak szerkesztője, hanem legtevékenyebb munkása is, mert irói köre szük volt. Kiváló tehetségek támogatták ugyan, de Toldyn kivül nem vettek munkás részt benne. A folyóirat, mely 1836-ig hét füzetben jelent meg, egészen Bajza szellemét tükrözte vissza. Majdnem kizárólag kritikai irányú volt. Elméleti fejtegetéseket, aesthetikai magyarázatokat alig közölt. A második füzetben van Kölcseynek egy hosszabb elmélkedő czikke a kritikáról, s a következőben maga a szerkesztő a regény elméletét fejtegeti, ez is töredékes dolgozat, bár mint ilyen is, figyelemre méltó; többi közleménye mind birálat és polemia, vagy apró gúnyos megjegyzések prózában és versben az üldözött irók nyugtalanítására.

Ha magasabb mértéket alkalmazunk a *Kritikai Lapok* birálati czikkeire, el kell ismernünk, hogy becsük legnagyobbrészt középszerű, van köztök több tanulságos czikk, itt-ott új szempont az egyes kérdések fejtegetésénél, de akár valamely irodalmi műfaj elméletének tisztázását, akár behatóbb irodalmi tájékozást vagy tudományos elvekre fektetett bonczolgatást alig találunk benne. Toldy részletes birálatot közölt Eötvös első vigjátékáról, de nem is érinti benne a komikum lényegét, a tudományos müvek ismertetéseiben néha aprólékosságig el vannak sorolva a hibák és kifogások, de meggyőző okoskodásokra, tudományos bizonyításokra ritkán akadunk. A legtöbbször személyes tekintetek szolgáltak alapul a birálatok irányára és hangjára. Nem is az egyes birálatok önmagukban kölcsönöztek jelen-

tőséget a folyóiratnak, hanem az elv és a szellem, mely benne először nyert határozott kifejezést, a határozott és merész kritikai hang, mely eddig szokatlan volt, szokatlan különösen a Kazinczy gyengédségeihez és nyájas bókolásaihoz szokott közönségnek. Magasabb felfogás, eszmék harcza, mint Kölcsey korábbi birálataiban, a *Kritikai Lapok* czikkeiben nincs, de a gondatlan, felszines és könynyelmű munka soha erősebb támadásban nem részesült, mint itt, és ez maga is határozott nyereség volt, mert egészséges alapot vetett irodalmi fejlődésünknek.

A *Kritikai Lapok* volt az első közlöny, mely hadat izent a tehetetlenségnek, ez kölcsönöz neki korszakos jelentőséget. Bajza volt az első, a ki a *Muzarion* felől irt birálatában szemlét tartva a koráig terjedő időszaki sajtó felett, kimutatta annak fogyatkozásait, gáncsolta a szellem és irány nélküli szerkesztés köznapi munkáját, és bátran sikra szállt a kritika szükségessége mellett, tönkre silányítván annak ellenzőit. Ebben fekszik Bajzának mint szerkesztőnek főérdeme, mert nagyobbszabású müvek fejtegetésébe ő sem merült, aesthetikai elveket ő sem bonczolt, főerejét — mint Gyulai találóan jegyzi meg — »a tehetetlenség és nyegleség megalázására, az izléstelenek és ósdiak üldözésére, a bitorolt tekintélyek megtámadására, az irodalmi és közintézeti visszaélések ostromlására fordította.« Az utolsó füzetben megkezdett dramaturgiai birálataival is figyelemre méltóan szólt hozzá a kritika egy eddig jórészt dilettáns módra kezelt ágához, mely később tanulságos modorban irt és rendszeresen müvelt ága lett kritikai sajtónknak.

Az Aurora kör irói között Vörösmarty, Toldy és Bajza voltak a legtehetségesebb és legtevékenyebb mun-

kásai az irodalomnak. Mindhárman, mint leghivebb tanítványai mesteröknek, ők terjesztették tovább eszméit, ők képviselték az új irányt. Vörösmarty költői tehetségével hódított minden körben, Toldyt ismeretköre és szeretetreméltó egyénisége tette kedveltté mindenki előtt, Bajza pedig, mint az *Aurora* és *Kritikai Lapok* szerkesztője, nagy hatalomra és tekintélyre tett szert. Ez irodalmi triumvirátus — mint akkor nevezték, — hogy gyakoribb érintkezést létesítsen a közönséggel s általánosabb és közvetlenebb hatást gyakoroljon az irodalmi állapotok fejlődésére, egy új irodalmi vállalatot tervezett. Az *Aurora* szük terjedelménél s ritka megjelenésénél fogva tartósabb hatást nem kelthetett, a *Kritikai Lapok* is nagy időközökben jelentek meg s amellett erős támadásai s folytonos polemiái kissé elriasztották az iróvilágot; hogy e bajokon segítsenek, megszüntették a két vállalatot és egy hetenkint kétszer megjelenő szépirodalmi és tudományos jellegű lapra kértek engedélyt *Athenaeum* czimen, melynek heti melléklapja lett volna a *Tavasz.* Engedélyért csak Schedel és Vörösmarty folyamodtak, Bajzát — jegyzi meg Gyulai — mint szerkesztőt, nem merték felterjeszteni, mert a bátrabb kritikus egész forradalmárnak tekintetett. Tervrajzuk négy pontba foglalta össze a tervezett lap tartalmát, u. m. 1. nyelvtudomány, irodalomtörténet, bölcsészet, történet, életirás, ország- és népismertetés, természettudományok és mesterségek; 2. a szépliteratura minden ágai; 3. müvészségek: festés, szobrászat, építés, játékszin, hangászat; 4. egyveleg. A politika és hitviták (polemica theologia) ki voltak zárva.

Pestmegye 1836. október 7-én tartott ülésében a folyamodók kérelmét pártolandónak határozta, mert az elrendelt vizsgálatból meggyőződött, hogy a folyamodók

szelid erkölcsűek, szerény magaviseletűek, kik kiváló tudományos és irodalmi képzettséggel rendelkeznek, mit azon körülmény is bizonyít, hogy mindketten tagjai a magyar Tudós Társaságnak, Toldy (Schedel) egyszersmind titkára is. Ezen kivül elég anyagi biztosítékot is nyújthatnak előfizetőik megnyugtatására, ezért kérik részükre a Helytartó Tanács hathatós pártfogását.*)

Az engedély 1836. október 27-én adatott meg, de csak az *Athenaeumra,* a *Tavasz* nem engedélyeztetett, hogy miért, nincs indokolva, s a tagadó válasz csakugyan indokolatlan. 1838-ban a két szerkesztő megújította kérelmét a *Tavasz* kiadhatására, a Helytartó Tanács ajánlotta is az udvari cancellariának az engedély megadását az előbbi feltételekhez való szigorú ragaszkodás mellett, de a kérelem a cancellariánál ismét megtagadtatott.[1])

A lap 1837-ben megindult *Athenaeum* czimen *Figyelmező* melléklappal, s rövid idő alatt oly nagy tekintélyre jutott, melyhez hasonlót magyar lap még soha sem nyert. Előfizetőinek száma volt idő, hogy az ezeret is meghaladta, mi ekkorig még szokatlan jelenség volt. 1837-től 1843 végeig állt fenn a közönség folytonos részvéte s a legkitünőbb

*) Pestmegye levélt. *1836.* 5296.

[1]) A cancellaria levéltárában csak a következő előterjesztés és végzés olvasható: Humillima propositio tenore cuius altissima manu signatus recursus Mich. Vörösmarty et Fr. Schedel facultatem partem belletristicam Ephemeridum *Athenaeum* separandi et sub titulo *Tavasz* edendi sibi admitti orantium disfavorabili cum voto substernebatur sequenti cum benigna resolutione exmissa: Opinionem cancellariae approbo. Schönbrunn die 1. sept. 1839. ad altissimum mandatum suae majestatis Ludovicus m. p.

Orsz. levélt. Canc. *1839.* 12,552.

irók állandó támogatása mellett. Vörösmarty és Toldy kiadó-szerkesztőkként szerepeltek, Bajza szerkesztő-társnak volt mondva, de valósággal ő volt szerkesztője. A programm a lapot tudományos és müvészeti folyóiratnak nevezte, mely nemcsak egyes osztályok tetszését iparkodik megnyerni, hanem a nemzet összes müvelt elemeiét, sőt »lelkes asszonyainkét« is. Magasabb tudományos dolgozatot nem szándékoztak felvenni, mert ezek közlését a szorosan vett tudományos folyóiratok feladatául tekintették, de nem is akarták mellőzni a népszerű modorban irt tudományos czikkeket, mert a közönséget a tudomány megkedvelésére akarták serkenteni. »Igaz, — mondja Bajza bevezető czikkében — hogy a napi és heti irás nem meríthet ki egész tudományokat, nem is terjeszthet ismereteket tökéletes rendszerben, de nem is az a rendeltetése, s tőle ilyesmit kivánni, pedantismussal határos tudomány szerelem. Napi és heti iratokból nem fog senki bölcseletet vagy történettudományt tanulni; ellenben egyes részleteikre, ágaikra világosságot vetni, azokat kimeríteni s irántuk mind új mind hasznos eszméket terjeszteni, nincs tökéletesebb eszköz ezen napi és heti lapoknál.«

Más tekintetben is figyelmet édemlő Bajzának e bevezető czikke, mert első volt, ki kikelt benne a journalistika elfajulása ellen, a szerkesztők és kiadók vásárilag üzött munkája ellen, melyre csak egyesek vagy egyes kisebb csoportok tetszése irányadó. S mig egyrészt elméletileg bizonyítja, — másrészt költeményeivel gyakorlatilag mutatja meg, mi a jól szerkesztett hirlap feladata és czélja. Alig van ága a tudományoknak és a szépirodalomnak, melyet a kor legjobb irónak sikerült termékeivel képviselve ne találnánk benne.

Az *Athenaeum*ban léptek fel Tompa és Petőfi, legjobb verseiket közölték benne Vörösmarty, Bajza, Eötvös, Erdélyi. Itt jelentek meg Kölcsey Parainesise, törvényszéki beszédei, Vajda, Vállas, Bugát természettudományi dolgozatai, Varga, Beélly (Briedl) neveléstani czikkei, Horváth Mihály kisebb történeti értekezései, Pulszky Eszméi Magyarország története philosophiájához, Henszlmann képzőművészeti-, Egressy szinművészeti tanulmányai, Szemere Bertalan úti rajzai, Hunfalvy Pál drezdai levelei, Rhapsodiák; Emlékezés Késmárkra, Jósika, Gaal, Vajda, Kuthy, Nagy Ignácz, Kölcsey, Vörösmarty novellái és elbeszélései, emellett fordítások a német, franczia, angol, olasz irodalom legjelesebb novelláiból.

Midőn 1841-ben a *Figyelmező* megszünt, a kritika is az *Athenaeum*ba vétetett fel s ezáltal egészen egyetemes jellegűvé lett s hetenkint háromszor jelent meg. Később, az utolsó évben, még egyszer változtatta alakját. Havonkint kétszer adatott ki egy-egy nagyobb füzetben, hogy hosszabb czikkek is megszakítás nélkül jelenhessenek meg.

Az *Athenaeum* méltó folytatása volt az *Aurorá*nak, a mint másfél évtizeddel előbb Kisfaludy Károly köré csoportosultak a legkiválóbb irók, úgy most az *Athenaeum* köré, az Aurora kört az Athenaeum kör váltotta fel. Kisfaludy eszméit Bajza és társai karolták fel és segítették diadalra. Szép, de nehéz feladat volt, mert sok és erős küzdelmet kellett megvivniok. Bajza sokkal merészebb hangon gyakorolta a kritikát, semmint megtámadásoktól ment maradhatott volna. Majd a *Szion*, majd a *Honművész* intéztek erősebb támadást az *Athenaeum* és különösen Bajza

ellen, mi természetesen néha erős vitát idézett fel. De a legszenvedélyesebb ellenfél Csató Pál volt, ki az Orosz József szerkesztette *Hirnök*ben és melléklapjában, a *Századunk*ban, rendszeres hadjáratot indított meg az irodalmi triumviratus ellen, gáncsolva szerkesztői, irói és költői munkásságukat egyaránt. Vörösmartynak a nemzeti szinház megnyitására irt *Árpád ébredése* ellen — a többek közt — oly erős s gúnyos birálatot közölt, melylyel csak a Döbrentei ellen intézett támadások hasonlíthatók össze. Az éles kifakadásokkal folytatott harczok miatt, Vörösmarty és Toldy 1839. áprilisban panaszos kérvényt intéztek a Helytartó Tanácshoz, elsorolván azon sokféle megtámadásokat, melyeknek ki vannak téve, kérték, hogy engedtessék meg nekik »az alacsonyságot és rágalmat annyi élességgel visszautasítani, a mennyi képes az ellenfélt korlátok közé szorítani.« A Helytartó Tanács kiadván a kérvényt a pozsonyi tankerület főnökének, ez kérdőre vonta Oroszt, ki azzal védte magát, hogy ő csak oly czikkeket ad ki, melyeket a censor megenged, kijelentette továbbá, hogy a kérvényezők nem védelemre, hanem személyeskedésre kérnek felhatalmazást. A tankerületi főnök Drescher censort is felszólította véleményadásra s mindezen jelentések alapján a Helytartó Tanács 1839. június 25-én tartott ülésében azon határozatot hozta, hogy a szerkesztők figyelmébe ajánltassék kölcsönösen: óvakodjanak jövőre minden személyes gúnyolástól és durva gyalázkodástól.*) A támadások azonban tovább folytak mindkét részről, anélkül, hogy elveszí-

---

*) In futurum ab omnibus Personarum cavillationibus et lascivis sugillationibus abstinere noverint.

Orsz. levéltár Helyt. tan. *1839.* 21,235.

tették volna személyes jellegöket, magasabb szinvonalra nem is igen emelkedtek, de így is volt bizonyos jelentőségök, mert az *Athenaeum* szerkesztőinek szellemi fölényét és harczra kész fegyvereinek erejét bizonyították.

Nagyjelentőségű rovata volt az *Athenaeum*nak a szinházi szemle is. Korábban már Mátray Gábor megkezdte a szinházi birálatok rendes közlését a *Honmüvész*ben, majd Bajza irt egy pár tanulságos és új szempontokra támaszkodó dramaturgiai czikket, de komolyabb figyelemre méltó irányt, rendszeres müvelést kritikánk ez ága először az *Athenaeum*ban nyert. A lapnak rendes szinházi birálója Vörösmarty volt, ki részint neve aláírásával, részint *V.* betű alatt évekig folytatta szemléjét. Minden előadásról irt rövidebb-hosszabb ismertetést, melyekben úgy az előadott szinmüvekről, mint a szinészek játékáról — kerülve minden személyes támadást — többnyire szelid, de mindig tanulságos modorban s részrehajlatlan igazságossággal mondta el itéletét. Birálatai kedvező hatással voltak nemcsak drámairodalmunk, de kezdetleges szinmüvészetünk fejlődésére és megszilárdulására is.

A drámairodalom iránt Vörösmarty mindig előszeretettel viseltetett. Bizonyítja ezt saját költői munkásságával is, melynek nagy része e műfaj müvelésére esik, de bizonyítja dramaturgiai dolgozataival és szini birálataival is. Amily kedvetlenűl vállalkozott egyéb kritikai munkára, oly előszeretettel folytatta szinházi szemléjét, sőt társalgás közben is szivesen beszélt dramaturgiai dolgokról, szinházi birálatait baráti körben, — honnan az akkori jobb szinészek ritkán hiányoztak, — gyakran élő szóval egészítette ki. Ekként is számos tévedést igazított helyre, fejtegetve

szinészeink hibáit, irányozva a helyes felfogást, magyarázva a müvészi előadás feladatát és czélját.

Elvitázhatatlan az *Athenaeum* szini birálatainak müvelő hatása, mely nem egyszer szemmel láthatólag érvényesült szinészeink komoly törekvéseiben. Legtevékenyebb részt vett e munkásságban Vörösmarty, ritkábbat Bajza és Toldy. Bajza, mint egy ideig a szinháznak igazgatója, nem is teljesíthette e tisztet, s magának a fejlődni kezdő nagyfontosságú nemzeti ügynek érdekében jobb volt, hogy a szenvedélyesebb Bajza helyett a higgadtabb Vörösmarty tollából folytak e birálatok, ki nagy jóakarattal, szelid modorban és mindig tapintatosan mondta el észrevételeit. Kerülte a nagyszabású elméleti magyarázatokat, de sok helyes eszmét és utbaigazítást adott apró czikkeiben. Kiméletes gyengédségével megnyerte mindenkinek rokonszenvét, s a megbiráltak szivesen keresték fel kritikusukat magán körében is. Megtörtént azért, hogy akárhányszor ő is szigorú megrovást hangoztatott, sőt a szini birálatok miatt, az *Athenaeum* még sajtóperbe is keveredett. Az 1839-iki évfolyam 7-ik számában ugyanis egy kis czikk jelent meg ily czimen: *Változások a pesti magyar szinháznál,* mely az igazgatók gyakori változását rosszalja, s megemlíti, hogy a jelesebb szinészek közől néhányan készülnek megválni a szinháztól. Földvári Gábor alispán, a szinházi választmány akkori elnöke, rágalmazás miatt pert indított az *Athenaeum* ellen, s minthogy a czikk a szerkesztők felfogása szerint sem rágalmazást, sem sértést nem tartalmazott, mindhárman elvállalták a felelősséget s nem nevezték meg szerzőjét. Mivel a szerkesztők vallani nem akartak, el is itélték őket 32 forintnyi pénzbirságra, de ügyvédök semmiségi panaszára, a királyi tábla felmentette őket és a per

meg is szüntettetett, mert a felperes nem akarta új alapon megindítani.*)

Annyi bizonyos, hogy az *Athenaeum* dramaturgiai czikkei sok hasznot tettek drámairodalmunk s szinmüvészetünk fejlődésére. A lap általában irodalmunknak kiváló diszére szolgált. Mondhatni, századunk első felének legtartalmasabb irodalmi közlönye volt.

---

*) L. Jegyzetek Vörösmarty Minden Munkáihoz Ráth. M. kiadása XII. kötet 529. Gyulai azt irja, hogy a periratok megvannak Pestmegye levéltárában, de én hosszas keresés után sem akadhattam rájok s a levéltárnokok sem tudták felkutatni.

IX.

Folytatás. Rokonirányú vállalatok. *Hirnök*, *Erdélyi Hirlap*, *Élet és Literatura, Muzarion, Figyelmező, Literaturai Lapok*, *Századunk*, *Lombok*, *Mulattató.*

Említettük a politikai sajtó emelkedését a *Jelenkor*ral, anélkül azonban, hogy benne — legalább kezdetben — szorosan megszabott irányt, szigorúan körvonalozott politikai elvet láthattunk volna. Helmeczy nem volt publicista, nem adhatott a lapnak új politikai irányt, a mint ezt nagyon valószinűleg Vörösmarty sem tette volna, ha ő lesz vala szerkesztője; de a liberalis eszmék elől kezdettől fogva soha sem voltak elzárva a lap hasábjai s így többé kevésbbé a szabadelvű sajtót mégis a *Jelenkor* képviselte. Néhány év mulva támadt a conservativ irányú *Hirnök,* kezdetben szintén meglehetősen határozatlan szinezettel, úgy, hogy midőn Balásfalvi Orosz József, mint a volt *Fillértár* szerkesztője, engedélyt kért rá, programmot nem is mellékelt. Csak czímét jelentette be: »*Hirnök*, politikai, tudományos, müvészeti és mulattató folyóirás.« Ezután pedig azt sorolja el, hogy mily kiváló gondot szándékozik fordítani kiállítására, hogy a lap alakja, nyomása, papirosa, valamint az érthető és szabatos nyelvezet és a lehető legolcsóbb ár különös figyelem

tárgyai lesznek. *) Így indult meg a lap Pozsonyban 1837-ben július 4-én. A közönséghez intézett néhány bevezető sorban bevallotta, hogy szerényen és nem félelem nélkül lép föl, de igérte, hogy iparkodni fog mind belső mind külső formájára nézve müvelt nemzet várakozásainak is meg felelni. Jelszava az *elörehaladás* lesz.

Programmját csak később, a 44-ik számban fejtette ki. Itt a »monarchico-aristocrata« kormányforma védelmét tűzte ki feladatáúl s a harczot mindazok ellen, kik »a királyt az ország első tisztviselőjévé alázni törekednek.« A lap beosztása változatos volt, de túlnyomóan külföldi lapok úgynevezett »ollózásai«-ból állt. Elül a hazai fontosabb események voltak — kinevezések, rövid tudosítások a megyei életből, irodalmi hírek, akadémiai jelentések stb., azután a külföld fontosabb eseményeinek elsorolása a külföldi hírlapok nyomán. Már az első számban külön tárczaszerű rovata volt, melyben levelezés, könyvbírálatok, ismeretterjesztő czikkek fordúltak elő, E rovattal csak akkor hagyott fel midőn 1838-ban a *Századunk* czímű mellékla-pot is megindította.

Maga a főlap ezután potitikai közleményekkel és polemiával telt meg. A szerkesztő, Orosz József, hive volt a kormánynak s szívesen tett egy-egy csipős megjegyzést az ellenzékiek törekvéseire, de másrészt a haladás barátjának is szeretett volna feltűnni, ezért gyakran közölt liberalis czikkeket is. Védte a censurát, és kárhoztatta a sajtószabadságot, mely csak az okosaknak használ, de nem a

---

*) Auf Format, Druck, Papier, verständlichen und korrekten Stil daneben auf den möglich billigsten Preis würde vorzüglich Sorgfalt verwendet werden.

Orsz. levélt. Helyt. tan. *1837.* 20,522.

többségnek, mert »a többség ostoba«. Máskor ismét sürgette a sajtószabadságot, de azért a censurát megtartandónak hirdette. E mellett szabadelvű szellemben irt czikkeket közölt az absolutismus ellen és a zsidók egyenjogúsítása mellett, de azt nem akarta megérteni: »hogy lehet monarchico-aristocratico kormányformánkban a jobbágyságnak is képviselőket kívánni.« Egész terjedelmében közölte az *Augsburger Allgemeine Zeitung*-ból báró Zedlitznek Magyarországról irt czikkét, mely inti a nemzetet, hogy tartson a kormánynyal, országgyüléseit ne töltse sérelmek vitatásával, ne engedje, hogy a karzatok befolyásolják a parlamenti tanácskozásokat és végül, hogy ne a legszájasabbat válaszsza képviselőnek, hanem a legokosabbat. Hasonlóan örömest nyitott tért gróf Dessewffy Emil Alföldi Leveleinek. A conservativ Dessewffy család többi tagjai is összeköttetésben álltak a lappal, irt bele az öreg gróf Dessewffy József a liberalis Széchenyinek ellenfele, és Dessewffy Aurél a radicalis Kossuth ellenfele. Csató Pált is gróf Dessewffy Aurél ajánlotta Orosznak, ki később egyik legszorgalmasabb munkása lett a *Hirnök*-nek. Dessewffy Aurél tagja volt a drámabíráló bizottságnak, melynek jegyzője 1836-ban Csató lett s midőn ez minden iparkodása daczára képtelen volt Budapesten sorsa biztosítására szolgáló alkalmazást szerezni, a gróf ajánlatára Pozsonyba ment, és a *Hirnök* munkatársává, majd segédszerkesztőjévé lőn. Így lett ő folytatójává az *Athenaeum* szerkesztői ellen megindúlt szenvedélyes tollharcznak, melyet már előbb Orosz megkezdett.

A conservativ politikai meggyőződésű Orosz József nyilt ellenfele volt Bajzának, ki az ellenzékhez tartozott, sőt ennek pártiratát az *Ellenőr* czímű zsebkönyvet is szer-

kesztette, és így könnyen érthető a két ellenkező párt szerkesztője között kifejlett ellentét, melyet Bajza erélyes kritikái még növeltek. Az a hatalom és tekintély pedig, mely az *Athenaeum* szerkesztőit környezte, ellenfeleiket fokozódó szenvedélyes támadásokra ösztönözte. Orosz is már a *Hirnök* legkorábbi számaiban megindította a harczot Vörösmarty és Toldy ellen, majd hirlapszemle czímen rovatot kezdvén ismertette benne a magyar folyóiratok időnként megjelenő közleményeit s a hol csak tehette, egy-egy gúnyos megjegyzést intézett az *Athenaeum* és *Figyelmező* szerkesztői ellen.

Midőn Csató beállt a szerkesztőségbe, ő vette át a rovatot s folytatta legszenvedélyesebb személyes tollharczot, mely valaha irodalmunkban vivatott. Ha visszatekintünk irodalmunk legújabb korának kezdetéig, több heves polemia történetével találkozunk, de valamennyiben kevesebb a személyes gyülölség és magasabb a tartalmi színvonal. Révai és Verseghi küzdelmeiben fontos nyelvtudományi elvek állanak szemben egymással és a két fél tudományos bizonyításokra támaszkodva védi álláspontját s iparkodik ellenfele hitelét lerontani. Rájnis és Baróti harczaiban van eszme, mely értéket és jelentőséget kölcsönöz vitájuknak. Mindkét küzdelem személyes bántalmakkal folyt ugyan le, de nem minden tanulság nélkül. A Mondolat-perben még legtöbb a személyes gúnyolódás, ez már pamphletszerű jelenség, hol a küzdő felek szégyenpadra hurczoltatnak, hogy a közönség nevetség-tárgyává legyenek, de legalább hátterül itt is nagyjelentőségű tudományos elv, a nyelvújitás jogosultságának kérdése szerepel. Az Ilias-, Arkádia-, és Aurora-per valamennyi elvi jelentőségű vita, melyekben irodalmi színvonalon álló kérdések nyernek megvitatást s

így jogosult némileg irántuk a közönség érdeklődése, mert legalább valami tanulságot rejtenek magukban, de a *Hirnök-Áthenaeum*-féle harcz sem irodalmi sem politikai tekintetben nem hagyott nyomot maga után. A küzdő felek egymás elleni személyes neheztelései nem adtak érdekkeltő tárgyat a hosszantartó vitának, a mily indokolatlanná tették megindulását, oly kevéssé volt jogosult hosszú folyama. Orosz politikai ellenfele volt Bajzának, ez legalább magyarázatául szolgálhat a harcz megindulásának, de hogy azt Csató oly hosszan és oly kiméletlen modorban folytassa, az alig érthető, noha politikai meggyőződés tekintetében ő is conservativnak vallotta magát, legalább erre támaszkodva sürgette Bécsben a *Magyar Kurir* folytatásának jogát.*) de a politikai nézetkülönbség sem nagyon jött számba köztök. Aztán Csató néhány évvel előbb szoros ragaszkodást tanusított a triumviratushoz, mely ellen most annyi elkeseredéssel harczolt.

Ez irodalmi harcz teszi némileg nem jelentőssé ugyan, hanem emlékezetessé a *Hirnök*-öt, mert mint politikai közlönynek pályáját nem jelzi különös siker. Nyolcz évi folyama alatt változatosságra törekedett mindig, de nagy közönsége soha sem volt. Utolsó évfolyamai az egyre erősbülő ellenzéki szellem miatt már jóval kezesebb hatást tettek mint az első évfolyamok.

Csekély fontosságra tudott szert tenni Köpe János brassói tanárnak 1838-ban megindított *Erdélyi Hirlap*-ja, melynek kiadására csak azon egy körülmény buzdította a szerkesztőt, hogy általa a magyar nyelv terjedését vala-

*) L. Beöthy Zsolttól: *Csató élete*; ennek szépirodalmi *Munkái* előtt.

mennyire elősegítse. Elv és irány nélkül állt fenn a lap két évig, idegen lapok közleményeiből össszeállítva, a második évfolyamban szerkesztőt is cserélt, ki azonban szintén nem volt képes sem munkatársakat sem olvasókat szerezni s ez okozta is a lapnak gyors megszünését már 1839-ben.

Nagyobb figyelmet érdemel e korszak irodalmi és kritikai sajtója, mely az *Athenaeum* melléklapjában a *Figyelmezőben* számba vehető kritikai közlönyt képezett. De mielőtt erről emlékeznénk, vissza kell mennünk az előbbi évtized egy nagyobbszabású vállalatára az *Élet és Literaturára.* Időrendre nézve ez a *Kritikai Lapok*-at megelőzte, de rendszertelen szerkezeténél fogva nagybecsű közleményei daczára sem mondhatjuk korszakalkotónak. Szemere és Kölcsey indították meg 1826-ban időhez nem kötött füzetekben s rövidebb-hosszabb szünetelések mellett összesen öt kötetet adtak belőle. A folyóiratot Szemere Pál tervezte és szerkesztette, Kölcsey csak támogatását ajánlotta fel. Tervét már rég forgatta fejében Szemere, de a kivitelt mindig halogatta. Gyüjteményét egyszer Döbrenteinek engedte át az *Erdélyi Muzeum* számára, máskor Kovacsóczynak az *Aspasia* számára; maga is több dolgozatot közölt belőle a *Tudományos Gyüjtemény*-ben. Végre még is elhatározta magát önálló szerkesztésre és megindította az *Élet és Literaturá*-t első rangú iróink támogatásával. Közleményeit Kis János aphorismáival kezdte meg, ezután Kölcsey nagyszabású irodalomtörténeti tanulmánya következett, majd Körner Zrinyijének magyar fordítása magától a szerkesztőtől, melyet Kölcsey kiváló dramaturgiai tanulmányt képező ismertetése követett. Irtak még az első kötetbe Berzsenyi, Virág, Kazinczy, Döbrentei. A későbbi kötetek is hoztak kitünő dolgozatokat. Kölcsey mély gondolkozásra és ala-

pos tanulmányra mutató vallásbölcsészeti czikkét Guzmics és Szontagh bírálataival, továbbá irodalmunkban aesthetikai tájékozottsággal írt első czikkét a komikumról, Majer jeles egyházi beszédét Kölcsey bírálataival, Kisfaludy egy vígjátékát a *Leányőrző*-t, népmeséket gróf Majláth gyűjteményéből, Döbrentei és Kölcsey levelezését, Kazinczynak Sallustius fordításához írt bevezetését, aphorismákat, életszabályokat, maximákat stb.

Tartalom szerint a folyóirat vegyes tartalmú tudományos vállalat, melyben itt-ott a szépirodalom is képviselve volt néhány költői művel, irányára nézve inkább aesthetikai-kritikai akart lenni. Kölcsey dolgozatai adták e jelleget neki, mely dolgozataiban ő kora legképzettebb műbírálójának, legmélyebb gondolkodói egyikének bizonyult. Kölcsey tanultabb Bajzánál, termékenyebb elme volt minden kortársainál, izlése Kazinczyéval vetekedett, olvasottságra senki sem múlta felül. Bírálataiban szigorú volt keserűség nélkül, tanulságos és oktató doctrinair fejtegetések nélkül. Dramaturgiai tanulmányai a tragoediáról és comoediáról ma is alapvető dolgozatoknak tekinthetők, irálya és nyelve ma is mintául szolgálhat. Kölcsey igazi kritikai szellem, ki bármit bírál, felülemelkedik a kicsinyes egyéni szempontokon, általános mértékből indul ki s szavaiból a jóakarat sohasem hiányzik, »Láng legyen a munkában: — mondja — de az itélésben ne heveskedjünk; s kerüljük a keserű tonúst.« Soha elfogultság nem vezette itéleteiben, elismerte az érdemet mindenkiben, de nem nézte el a hibát még mesterében sem. Ismeretes, hogy Kazinczy germanismusait s a kelletinél merészebb neologizálást nem mulasztotta el megróni.

Ekként Kölcsey részvétele sokat nyomott az *Élet és*

Literatura hatásában. Szemere maga sem mint író sem mint szerkesztő nem tehetetett szert különös elismerésre. Bajza ugyan hálával említi működését vállalata két első kötetéért, melyekbe »jeles müveket öszszeszedni mind itélettel mind izléssel bírt,« de azt hiszszük, Szemere érdeme elenyésző csekély az *Élet és Literatura* első két kötetének tartalmasságában.

Szemere Pál furcsaságokat kedvelő, többször bizarr izlésű szerkesztőnek bizonyult. Mutatja ezt vállalatának minden kötete, melyben sem rendszer, sem beosztás nem volt. Az egyes kötetek a szerkesztő tetszése szerint jelentek meg, 1826-ban és 27-ben jelent egy-egy kötet, 1828-ban egy sem, 1829-ben kettő. Ezután szünetelt 1833-ig, ekkor indult meg új folyama. Az első két kötet *Élet és Literatura* czímet viselt, a többi *Muzárion* czímmel jelent meg. A közleményeket többnyire czím nélkül adta minden rendszer nélkül, a betűk mindenféle változataival tarkítva, sőt magyar szöveget góth betűkkel is nyomatott. Azt az izlés elleni merényletet is megtette, hogy a magyar nyelv hajlékonyságát bebizonyítsa, e mondatot: *nincs tisztelettel szülei iránt* 2355-féle változatban nyomatta le és vele a III. kötetben 73 lapot töltött meg. Az új folyam egyetlen egy kötetét, melynek tartalmát Bajza »fejtántorító chaos«-nak nevezé, apró töredékes gondolatokkal töltötte meg, köztök több csípős megjegyzést téve a divatos kritika szigorú hangjára. Szemere folyóirata e szerint nem teljesítette a hozzá kötött várakozásokat, míg részleteiben a legteljesebb elismeréssel találkozott, mert oly dolgozatok voltak benne, a minők a magyar időszaki sajóban még nem fordultak elő, általánosságban nem pótolt hiányt és nem tette jogosulatlanná azon törekvést, mely egy rendszeres kritikai

folyóirat létrehozására irányult. Ilyenné lettek a *Kritikai Lapok,* később a *Figyelmező.*

Az Athenaeum kör vezérei a kritika terén már nemcsak ismert hanem tekintélynek örvendő egyéniségek voltak, midőn 1837-ben megindították az *Athenaeum* melléklapját a *Figyelmezőt.* Főczéljok volt benne figyelemmel kisérve az irodalmi élet jelenségeit minden megjelenő fontosabb irodalmi műről ismertetést közölni, a tehetséget kitartásra buzdítani, a tehetetlenséget más térre utalni. Törekvésük sok tehetséges író támogatásával találkozott s így a lapban számos vegyes tárgyú bírálat. könyvismertetés és kritikai czikk jelent meg. Leggyakrabban irtak bele Toldy és Szontagh, ritkábban Bajza és Vörösmarty, utóbbi néhány érdekes drámabírálatot. A drámairodalmat Bajza és Vörösmarty is különös figyelemmel kisérték, de a szépirodalom újabb termékeire is megérdemelt gondot fordítottak és számos bírálati czikkben magyarázták, a költői alkotás törvényeit, a műfajok kellékeit, az izlés és aesthetika szabályainak alkalmazhatóságát. A *Hírnök*-kel folytatott polemiát átvitték ide is és több számon át folytatták az *Athenaeum miatti zajgások* történetének és alapokának ismertetését. Később is résen kellett lenniök, mert ellenfelök sem akart kibékülni a legyőzetés tudatával s folytatta a harczot fegyverszünet nélkül. Toldy az 1839-iki évfolyamot ezért egy ismertető czikkel kezdte meg a kritika, antikritika és polemia felől, melyben a bírálatok és ellenbírálatok szükségét sőt jogosultságát emlegette, mint a melyek leghatalmasabb fejlesztői az irodalomnak, de elitélte a személyi támadásokkal telt polemiát melyben semmi tanulságos sincs. Saját vitájuknak azonban nem tudott véget vetni oktató czikkével.

Négy évig tartották fenn a lapot, míg 1841-ben beolvasztották az *Athenaeumba.* Pályáját a *Figyelmező* nem dicstelenül futotta meg, fennállásának ideje alatt mindennemű irodalmi termékhez hozzá szólt, több irodalomtörténeti-becsű dolgozatot közölt s bizonyos tekintetben az irodalmi közvéleményt tolmácsolta, mert szerkesztői csakugyan az irodalmi életnek irányadói voltak, ők adtak irányt az Akadémia tudományos munkásságának, ők voltak hangadói a szépirodalomnak a Kisfaludy Társaságban, az ő befolyásuk lett uralkodóvá müvészeti tekintetben a nemzeti szinháznál. Értelmi felsőbbségük utóvégre is győzedelmeskedett minden téren, ők juttatták diadalra az Akadémiában s általa a nemzetben Révai nyelvtudományi-, Kazinczy nyelvújítási vivmányait, az irodalomban a romanticus irányt, a szinháznál a drámát az opera felett. Működésük igazán korszakos volt s így vállalataik is mind felülemelkedtek a középszerűségen.

Mióta Bajza a *Kritikai Lapok*-ban oly fennen hirdette, hogy kritika kell köztünk s maga kritikai munkásságával egy sereg irót maga ellen zúdított, legmiveltebb ágává lett irodalmunknak a kritikai. Az úgynevezett *melléklapok* most nem annyira szépirodalmiak lettek, mint inkább kritikaiak. Ilyen volt a Kovacsóczy *Szemlélőjé*nek melléklapja is a Menzel-féle *Literatur-Blatt* iránya és beosztása szerint szerkesztett *Literaturai Lapok.*

Kovacsóczy is egyike volt a Bajza által kevésre becsült iróknak és szerkesztőknek, ő is sértve érzé magát a reá vonatkozó kemény itéletek miatt, s nem azért volt szerkesztő, hogy vissza ne torolja az ellene intézett támadásokat, noha meg kell adni neki, hogy nagy mérsékletet és önuralmat tanusított, bár több volt benne a tettetés, mint

az őszinteség. Kifejtette ő is a kritika feladatát és czélját. elmondta ő is nézetét a kritikus hivatásáról, a ki korában, nézete szerint, »megfeledkezik méltóságáról, s a salakba dönti magát ...... megfeledkezik az élet tisztább, költőibb értelméről, s midőn érdemtelenül mást vagy gyaláz, vagy magasztal, saját gyöngéit s helytelenségeit leplezi fel szemtelen kezekkel.« Humanitást és neveltséget sürget a kritikusnál, azt kivánja, hogy ne csak tudós, hanem müvelt tudós legyen, kinek elméje eleven, szivét pedig nem borítja fagy. »A legnagyobb rossz — mond — az alaptalan kritika, s a felfuvalkodott kritikusnak indulatos rivalkodása :« azért óhajtja, hogy valahányszor birálathoz készül a kritikus, mondogassa magában : »*Harag és párt nélkül*«, mely kifejezést ő is jelszóul választott lapjához. Midőn kimondja, hogy a kritikának soha sem szabad »elrettenteni, elnyomni, eltiporni,« világosan Bajzára czéloz, kinek kritikai működését »botránkoztatást okozó«-nak nevezi, melyet ellensúlyozni iparkodik. »Kritika kell — ugymond — okvetetlenül kell, de nem személyek kritikája. Kiknek a jóltevő ég többet juttatott, tanítsák s terjeszszék a szépet, a jót, de ne mások zúzásával, a mi épen a legrútabb és legrosszabb dolog. A ki ezt illendőnek, sőt hasznosnak itélheti, az vagy csalódásban van, vagy igen el van foglaltatva indulataitól. Mert mi különös hasznot venne abból akár egy magányos ember, akár egy egész közönség, midőn valamely író, ki a valódi miveltség és jó izlés representánsa tartoznék lenni, a másikat a legdurvább módon lepiszkolja és lealacsonyítja, én ugyan által nem láthatom. — Sokat lehetne e tárgyra nézve mondanom, de nehogy felesleges tanítást tartani láttassam, bérekesztem e kedvetlen tárgyróli rövid értekezetemet a genialis Court de Gebelin-nek ama szavaival:

»Die Republik der Gelehrten ist kein Kampfplatz, und unsere Federn sind keine Fäuste« ....

Soha sem irtak annyit a kritikáról, mint e korban, s mégis ritkán volt annyi meddő és sikertelen kisérlet, mint épen ez időben. Mindegyre hangoztatták a személyes vonatkozásoktól ment kritika szükségét, pedig a legtöbb birálatból hiányzik az eszmék harcza, az elvek fejtegetése, de annál több személyi dicséret vagy gáncs foglaltatik bennök. A legtöbbször párttekintetek és érdekközösség szolgáltatják a kiinduló pontot a birálathoz, melynek legnagyobb része üres szóhalmazban vész el. A szerkesztési modor pedig, mely közlönyeinkben nyilvánul, ritkán mutat rendszeres, következetes eljárásra, leggyakrabban a véletlenség gyakorolja uralmát.

A *Literaturai Lapok* szerkezete is ily hézagos, rendszertelen. Többnyire lapos birálatok töltötték meg az egy ivre terjedő számot, például Hugo Viktor *Angelo*-járól, Garay *Csatár*-járól, Vajda *Joguz* czimű drámájáról stb., melyet *Literaturai Világ* czim alatt különféle, nagyrészt irodalmi apró hirek rovata zárt be. Egy és ugyanazon műről különféle birálatokat is hozott, mely eljárásra Szemere nyújtott példát az *Élet és Literaturá*-ban. A hazai irodalom mellett a külföld termékeiről is megemlékezett, sőt idegen lapok birálatait is átvette egész terjedelemben. Ily módon a *Literaturai Lapok* sem a közizlés fejlesztésére, sem kritikánk tartalmassá tételére nem folyhatott be.

A szépirodalmi sajtó szolgálatába látszik szegődni a *Hirnök* melléklapja, a *Századunk,* de nem maradt meg e korlátok között, csakhamar egyetemes jelleget öltött. Közölt tudományos értekezéseket, társadalmi, közmüvelődési, közgazdasági czikkeket, polemikus birálatokat, sőt átcsapott

a politikai térre is, főlapjával a *Hirnökkel* megegyező conservativ szellemben. Fejtegette a szólás- és sajtószabadság kérdését, a politikai pártok működését a kormány intentioi szerint. Értekezett az utakról, a függő hidról, a marhadögről, a vasutak jelentőségéről. Itt-ott birálatokat adott az újabb irodalmi termékekről és folytatta a *Hirnök* tollharczát az *Athenaeum* szerkesztői ellen. A lap szerkezete változatos volt, mint czimbetűi, melyeket folyton változtatott, de hatása csak szűk körre terjedt, mert a szabadelvű áramlattal szemben népszerűségre nem tudott szert tenni.

Alacsony szinvonalat foglal el az *Athenaeum* után a szépirodalmi időszaki sajtó, melyet ez évtized végeig létrejött és meg is szünt két közlöny képvisel; az egyik *Lombok* szépmüvészeti gyűjtemény czimet viselt és Kunoss *Természet* czimű rövid életű lapja mellett jelent meg, a másik a brassói *Erdélyi Hirlap* melléklete volt, a *Mulattató*. Mindkéttő gyenge vállalat, melyeknek szépirodalmunk nem sok haladást köszönhet. Kunoss is egyike volt a Bajza által elkeserített iróknak, ő is állást foglalt az irodalom legtekintélyesebb szövetsége ellen s a *Lombok* hasábjain kritikai rovatot nyitott »az ármány és czéhbeliség« ellen. »Mivel — úgymond — az igazság s józan mérséklet hangja garázdálkodó nem lehet, s az indulatoskodás az igaz ügynek is ártani szokott: literaturai viszonyinkrul szóló czikkelyeim illedelmesen, a csillapult kebel nyugalmas hangján lesznek irva, hogy lássék, mikép a közönség s irótársim iránt, tisztelettel s méltánylattal viseltetni akarok és tudok.« Kritikai közleményeire különben a középszerűség mértéke is alig illik, mint szépirodalmi czikkei és költeményei is csak harmad-negyedrangú termékekből álltak. Nagy Ignácz, Frankenburg, Kunoss szolgáltatták elbeszéléseit és

novelláit, verselői között Garay volt az egyedül számba vehető, a többi többnyire névtelenűl vagy álnéven szereplő kezdő verselő, kiknek nevét az irodalomtörténet sem tartotta fenn. A nővilág érdeklődésére számító közlöny hozta az első magyar verses virágnyelvet Garay és Kunoss feldolgozásában, ez sem emelkedik felül a gyenge kisérlet szinvonalán. Hirlapi formája és jellege nincs a közlönynek, nem is mint lap adatott-ki, hanem külön ivre nyomtatott szépirodalmi mellékletképen csatoltatott ivenkint a *Természet* egy-egy számához.

Még csekélyebb jelentősége volt a *Mulattató*nak. Ez, talán, hogy czimének megfeleljen, megválogatás nélkül kevert össze mindent, de kevés jót adott, s mint szépirodalmi lap, arra a szinvonalra sem jutott el, melyen főlapja a politikai hirlapok sorában állt.

A szépirodalmi időszaki sajtó ez időben volt a legsivárabb. A legtöbb vállalat elcsenevészett az *Athenaeum* és *Figyelmező* mellett, mint a terepélyes nagy fa árnyékában megerősödni nem tudó cserjék.

X.

Küzdelem a sajtószabadságért. Kossuth *Országgyülési* és *Törvényhatósági Tudositásai.* Az első magyar revue: Szalay: *Budapesti Szemlé*-je.

A gondolatszabadság és az országgyülési tárgyalások nyilvánosságának kérdése, melyről Dublinban már 1662-ben, Londonban 1681-ben heves parlamenti tárgyalások folytak, nálunk még a XIX-ik században is aludt. Az 1825-iki országgyülésen szóba került ugyan a dolog, de a Rendek többsége szükségtelennek tartotta, hogy tanácskozásaik menetéről a nemzet tudomást szerezzen, elégnek vélték, ha a követek időnkint beszámolnak küldőiknek az országgyülés eredményéről. És a kormány, mely oly gondosan őrködött a szabad szó nyilvánosságra jutása felett, szivesen vette a Rendek határozatát.

Azonban a nyilvánosságot követelő közvélemény mindegyre nagyobbodott. A törvényhatóságok a két nyelven, magyarul és latinul szerkesztett országgyülési naplót későn kapván kezükhöz, elégületlenek voltak. Az 1830-iki országgyülésen tehát Ragályi Tamás, Borsodmegye első követe, azt az indítványt tette, hogy a napló kettős szövege ne együtt nyomassék ki, a mi a latinra fordítás és a szöveg kettős szedése miatt sok késedelemmel jár, hanem a magyar szöveg átvizsgálás után azonnal adassék sajtó alá és küldessék szét. A Rendek elfogadták az indítványt, mely-

nek érvényesítése volt az első lépés a nyilvánosság előmozdítására.

Nagyobb jelentőségű volt azonban gróf Andrássy György, tornai követ indítványa, ki a szeptember 13-án tartott kerületi ülésen egy országgyülési hirlap kiadását sürgette. Indítványát azzal támogatta, hogy e kivánságban semmi törvénytelenség nincsen, mert a mit az ország képviselői nyilvánosan kimondhatnak, azt szabad a nemzetnek is tudnia. Felhozta még azt is, hogy a törvényhatóságok követeik visszahivására vonatkozó jogaikat csak akkor gyakorolhatják kellően, ha országgyülési újság lesz, melyből tudomást szerezhetnek követeik maguktartásáról. A követek közől többen a sajtószabadsággal kapcsolatban állónak tartották az indítványt és a jövő országgyülésre kivánták halasztani, a többség azonban az újság kiadása mellett foglalt állást. Az alsó ház elnöke, Majláth György kijelentette, hogy a Rendek kivánságát ő nem teljesítheti, de ha ragaszkodnak hozzá, az országos kivánatok közé kell felvenni s ezért a kerületi tanácskozásokhoz utasítani. Szeptember 16-án tárgyalták az ügyet a kerületi tanácskozásban és a haladásnak oly kitünő férfiai, mint Ragályi, Balogh, Felsőbüki Nagy Pál, a legfelvilágosultabb elmék az elhalasztást sürgették, míg a sajtószabadság kérdése megoldást nem nyert. Utóbbi a sajtószabadságot a függetlenség első palladiumának nevezte, azért még a folyamatban levő országgyülés alatt kivánta törvénynyel biztosítani, de nem helyeselte a hirlapok szabadságának, mint a sajtószabadság legfontosabb pontjának, ez időszerinti sürgetését.*) Végre is abban állapodtak meg, hogy a sürgetéstől most

*) Jos. Orosz: Ungarns gesetzgebender Körper auf dem Reichstage zur Pressburg im Jahr 1830.

elállanak ugyan, de ha valaki az újság kiadásának jogáért folyamodnék, vagy a kiadás elé a censura akadályokat görditene, a folyamodót pártfogásukba veszik.

Meg is történt, a mire többen számítottak, hogy a folyamodó az engedélyt nem fogja megkapni. Deczember 15-én a követek táblájánál felszólalt a tornai követ, hogy egy újságiró még az országgyülés elején folyamodott az újság engedélyeért, de a Helytartó Tanács a kérelmet mind ez ideig elintézetlenül hagyta, mire az elnök megigérte, hogy az esetet figyelmébe ajánlja a nádornak, mint a Helytartó Tanács elnökének.*) S ezzel az országgyülési hirlap ügye teljesen elejtetett.

Daczára, hogy az országgyülés a gondolatszabadságot emlegette, a kormány még szigorúbb rendelkezéseket tett a szabad szó, különösen a politikai eszmék nyilvánossága ellen. Alig oszlott fel az országgyülés, Ferencz császár 1831. április 15-én kabinetiratot intézett gróf Reviczkyhez, melyben arra tette figyelmessé, hogy egy idő óta kisérletek történtek lapokban és önálló füzetekben aggodalmas politikai czikkek közlésére. Ön meg fogja találni — mondá — az alkalmas eszközöket ezek elnyomására, vagy arra, hogy ilyenek a legnagyobb óvatossággal közöltessenek. Legjobb, ha a censorok a politikai czikkektől megtagadják a közlés engedélyét s a Helytartó Tanácsnak minden előforduló esetről jelentést tesznek.[1]) Politikai hirek közlésétől a Helytartó Tanács vagy az udvari cancellaria egyszerűen eltiltotta a szerkesztőket. Említettük, hogy Kovacsóczynak is csak azon feltétel alatt adatott engedély a *Szemlélő*re, ha a politikai hireket mellőzi. E ren-

*) Bertha Sándor : Országgyülési Tárcza 1830-ról.

[1]) Orsz. levélt. Canc. *1831.* 4679.

delet ellen Abaujmegye felirt és tiltakozott a törvénytelen intézkedés miatt.

»A nagyméltóságú magy. kir. Helytartó Tanácsnak hozzánk utasított rendeléséből — mondja a felirat — megértvén ezen megye Rendei azt, hogy Kovacsóczy Mihály ügyvédnek a *Szemlélő* időszaki irás szerkesztetése s közre bocsájtása tsak úgy engedtetett meg, hogy abban a Politica Tárgyakat semmiféle szin alatt béiktatni ne merészellye; különös érzés lepte meg szívűnket s feldagadó kebleink fájdalmas panaszokba folytak ki, mert azon Rendelés a nyomtatás szabadságát, melyet Magyarországban semmi Törvények sem korlátolnak, megszorítván s a történt dolgok nyilvánosságának, a szép gondolatok költsönös közlésének és az elme jelesbb szüleményei közrehatásának, melyek a müvelődésnek s tökéletesebbedésnek közönségesen elesmért jóltevő Forrásai, gátot vetvén, lehetetlen, hogy akaratunk ellen is vissza ne hozza elménkbe a régi setét századoknak, mellyekben az elme munkásságai oly sokáig szunnyadtak, örökre bús emlékezetét. S valóban remegni kellene a jövendőség képzeletétől, ha a nemzetnek a müvelődés szerentsésen kezdetbe vett magasbb fokára való visszatartózhatatlan iparkodását elég erősnek nem látnánk oly viszonttorlást alkotni, mely a drága kintset a müveltségnek mind nagyobb-nagyobb kifejlését a Hazának biztosítni képes legyen.

Ily szempontból nézvén az érintett s már más izben is tapasztalt hasonló foglalatú Felsőbb Intézeteket, azokat egyszersmind a Magyar szabadságba és a Polgári alkotás alapjaiba is ütközőknek, de a nagymélt. m. k. Helytartó Tanács Törvényes Rendeltetésével is, a mennyiben a Törvények pontos végrehajtásának eszközlése s a Törvé-

nyek általhágásának vagy azokban nem gyökereztethető Rendelések keletkezésének megakadályoztatása s így a nemzet igazai sérthetetlenségének biztosítása (Garantia) s gondos megőrzése szép tzéllya Felállásának egyenes ellenkezésben állóknak s annálfogva országos sérelemnek és súllyúnak találljuk s ezen érzésünket e mai közgyülésünkből Országgyülési követeinknek is az Ország Rendei eleibe való felterjesztés, megorvoslás és a sajtó szabadságának szentűl való megőrzése végett megküldvén, sietünk Császz. Kir. Főhertzegségednek s a nagymélt. m. k. Helytartó Tanácsnak is mély tisztelettel ugyan, de egész egyenességgel kinyilatkoztatni, hogy a fent érdeklett Rendszabást kötelező erejűnek addig sem tekinthettyük. Alázatosan megkérvén Császz. Kir. Feő Hertzegségedet és a nagymélt. m. k. Helytartó Tanácsot, hogy az efféle Rendeleteknek jövendőre nézve ellenkező s a Törvénnyel jobban öszve férkezhető irányt adni s szabadságainkhoz, Jussainkhoz való buzgó s soha meg nem hülhető forró Ragaszkodásunkat Hazafiúi mellőzhetetlen szent kötelességünknek nézni s annak bétöltésében magas Hivattatások szerint előljárni méltóztassanak.

A kik egyéberánt stb. vagyunk alázatos kész köteles szolgái Abaúj Vármegye Rendei 1833. febr. 12. s. t. k. napjain Kassán tartott közgyülésből.*)

Mennyit használtak a megyék felterjesztései és panaszai, mutatják a továbbra is fennálló sajtóügyi állapotok, a kormányszékek intézkedései, a censurának meg nem változott eljárása, sőt magának a kormánynak magatartása, mely választ sem adott a panaszokra. Ez okozta, hogy a megyék a következő 1832—36-iki országgyülésre követi

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1833.* 6838.

utasításba foglalták a sajtó szabadságának és az ország-gyülési újságnak sürgetését.

»A követek nagy része utasítást hozott — mondja Kölcsey országgyülési naplójában, — hogy országgyülési újságot eszközöljön...... Most már az a kérdés: mint kell e tárgyat úgy kezdeni, hogy belőle valami lehessen: Wesselényi az egész dolgot időelőttinek hiszi; de a többek nem akarák a gondolatot elereszteni s abban állapodának meg, hogy Bertha Sándor nyújtson a holnapi kerületekhez folyamodást, s a kerületi tanácskozások kiadhatását kérje; s kérése elfogadtatván, kezdjen dologhoz, s kéziratát vigye nyomtatás alá, nem fog a nyomtatás engedtetni? akkor a karokat és rendeket a pártfogásért szólítsa fel, kik a czél eléréseért mindent el fognak követni.« A kerületi tanácskozásokban ismét gróf Andrássy szólalt fel az ügy érdekében, ki már az előbbi országgyülésen javaslatba hozta az újság kiadását. »Neki mindegy, bár újság, bár havi irás, bár valami más legyen, csak a dolog egyszer kezdessék meg.« De a nézetek még nagyon szétágazók voltak. Némelyek rendes országgyülési hirlapot sürgettek, mások a kerületi naplók közlésével is megelégedtek volna. Felsőbüki Nagy Pál újságot is, naplót is követelt, Pázmándy mérsékletet ajánlott, csak újság sürgetését javasolta. Wesselényi kőnyomatú lapot indítványozott, nehogy a kormány befolyása alatt álló nyomdával gyüljön meg bajuk. Kölcsey így sem bizott a vállalatban, mert a szétküldésre a postát kell használni, ez pedig a kormány kezében levén, fennakadás történhetik a szétküldésben. A mint látjuk, a nagyfontosságú vállalat létesítése sok nehézséggel volt összekötve.

Prónay János, Nógrádmegye első követe, 1833. január 10-én felemlítette az ügyet az alsó tábla ülésén.

Kifejezte küldőinek azt a kivánságát, hogy a követek előadásai szóról-szóra irassanak le s »hogy a sebes irók jegyzéseit akárki, a ki magára válalja, Országgyülési Újságban minden megszorítás, és engedelem avagy privilégium kikérése nélkül, kiadhassa.« *) Az indítvány hosszas tanácskozást idézett fel. Pestmegye első követe Dubraviczky helyeselte az indítványt s megtoldotta azzal, hogy a főrendeknél is hozassék be a napló. Kölcsey is hozzájárult a nógrádi indítványhoz, mert »más Constitutionalis Országokban is a közvélekedés szabad kijelentése tartja fent az ősi alkotmányt«, Pázmándy Dénes komáromi követ az újságot a napló kivonataiból javasolta összeállítandónak, melyre a Karok és Rendek gyakorolnának ellenőrzést. Balogh János, Barsmegye második követe, azért is helyeselte az újságot, mert a közvélemény tájékozása nélkül hozott törvényt olyannak tekintette, »mint egy virágot, mely napfény nélkül termesztetett,« véleménye tehát az volt, »hogy legyen újság nem csak egy, de száz is.« A marmarosi követ pártolta az újság kiadását, de szigorú felügyeletet kivánt gyakorolni, nehogy hamis hirek közöltessenek. Ellenkezőjét sürgette a bihari követ, azt, hogy minden felülvizsgálat nélkül irhasson az újságiró tetszése szerint. Doboczky hevesi és Zmeskál árvai követek ellenezték az újságot; utóbbi kijelentette, annyira »hátra vagyon még Hazánk a pallérozódásban,« hogy ő irtózik a beszédek hirlapi közlésétől. Csatlakoztak hozzájok Radvánszky Antal zólyomi és Komáromi István abauji követek, utóbbinak fájdalmasan esnék, ha küldői az újságból itélnék meg követi működését és nem az ő hiteles jelentéseiből. Tovább ment Beregmegye követe

*) Országgyülési Jegyzőkönyv. 182⁷/₈.

Komlósy Károly, kijelentve, hogy nem tartja a közvéleményt illetékes birónak a követek eljárására nézve, annál inkább is ellenzi az újságot, mert eleink nyolczszáz esztendőn át újságok nélkül is fentartották épségben ősi alkotmányunkat.

Az elnök, Mérey Sándor, felelve az eddig tett észrevételekre, ismételte Bereg megye követének nyilatkozatát, mire Kölcsey ezt jegyezte meg naplójában: »Életemnek minden napjaiban elölülői székből roszabb feleletet nem igen hallottam.« Azt ajánlotta a Rendeknek, hogy maradjanak meg az 1830-iki országgyülés határozatánál, és várják be míg valaki a hirlapkiadás engedélyeért folyamodik. Ajánlatát második felszólalásában is ismételte, kiemelvén, hogy a hirlapok engedélyezésének és a sajtó ellenőrzésének joga a felséget illeti meg. Az elnök nyilatkozatai heves ellenmondásokat idéztek fel, Kölcsey is szót emelt s meggyőzően bizonyította be az újság kiadásának szükségét, valamint az országgyülés feltétlen jogát a hirlap kiadására. Ő nem elégedett meg a naplók egyszerű kivonataival, hanem mindennek hirlapi közlését sürgette, a mi az országgyülésen történik, még pedig mind a kerületi, mind az országos ülésekben történőkét. »Azt hallottam — így folytatja beszédét — az Előlülőtől, hogy ha nyolcz századok alatt újság nélkül fent állott ősi alkotmányunk, nincsen szükség ezentúl is az újságra, ezt el nem esmérhetem. Valjon azért, hogy 1400 esztendeig nem volt Könyvnyomtatás, és a világ nem omlott öszve, mondhatná-e most valaki, hogy ellehetünk könyvnyomtatás nélkül. Azon kérdésre, hogy haladtunk-e két esztendők lefolyta alatt annyit előre, hogy ilyen lépést tegyünk, csak azt felelem, hogy nem a pallérozódás

szüli az újságot, hanem az újság levelek előmozdító eszközei a pallérozódásnak.«

Kölcsey szavai nagy hatást tettek a jelenvalókra és nagyon megnehezítették az elnök helyzetét, kinek szavait mások is birálat alá vették, Benyovszky Péter pozsonymegyei követ tiltakozott azon felfogás ellen, hogy a censura joga a kormányé, melyet ha ez magához ragadott is, azért ez még nem jog, hanem bitorlás. Hasonló értelemben nyilatkozott Sárosmegye követe Szinyei Merzse László is.

Az elnök nem helyeslé a censurai jog gyakorlására tett kemény megrovást, de látva, hogy a követek többsége kivánja az újság kiadását, nem ellenezte a kivánságnak izenetbe foglalását. Az erkölcsi győzelem nagy volt, mint Kölcsey is feljegyezte, »a baj csak az, hogy fontosabb, mint sem elbirnók.« A szerkesztés és kiadás megvalósítása semmikép sem akart sikerülni. Többen jelentkeztek ugyan kiadására, »de — jegyzé meg Kölcsey — nyelvtudomány s irói tehetség nélkül való emberekre bizzuk-e a parányi kezdetet, hogy nevetséges legyen?« — és a megegyezés sokáig nem jöhetett létre.

Az országgyülésen jelen volt a távollevők követe között Kossuth Lajos is, ki a gyülések lefolyásáról készítgetett jegyzeteket, ő is vállalkozott volna az újság szerkesztésére és kiadására, be is mutatta irott jegyzeteit a bizottságnak s noha tetszésüket megnyerte velök, de a megbizást nem kapta meg, mert Andrássy gyanúsan nyilatkozott felőle. Maguk a képviselők is nagyon eltérő nézetet vallottak az újság felől, egyik rész szigorú ellenőrzést sürgetett, mások teljes szabadságot akartak adni a szerkesztőnek, ismét mások attól tartottak, hogy a teljesen szabad sajtó sürgetése veszélyezteti a feltett czélt, úgy hogy maga Kölcsey

is keserű nyilatkozatra fakadt: »Nem, uraim, még mi a sajtószabadságra meg nem értünk; és az éretlenül szakasztott gyümölcs vajmi fanyar, s vajmi romlandó!« *)

A kerületi tanácskozásokban hosszasan foglalkoztak az újság kérdésével. Voltak, a kik a sajtószabadság kérdésének tisztázását kivánták előbb, mert a kiadandó újságot a censura jogaiba ütközőnek találták; mások megegyeztek az újság kiadásában, de azt kivánták, hogy országgyülési bizottság választassék ellenőrzésére. A Karok és Rendek többsége azonban elvetette a kifogásokat. Nem tartotta az országgyülési újságot összeütközőnek a censurával, mert a sajtó szabadságát törvények védték, a censura joga pedig pusztán a gyakorlatban gyökerezett; határozatilag kimondották tehát, hogy valamint szabad a fegyverviselés, noha azzal is lehet visszaélni, — sőt titkon gyilkolni is, — mint visszaélhet valaki a sajtóval is, de a visszaélést a biró megbüntetheti, mig a censura visszaélései ellen nincs jogvédelem. Az újság előzetes megvizsgálása ellen, mint a nemzet értelmi kifejlődésének czéljával ellenkező s az alkotmányos ország természetébe ütköző eljárás ellen annál is inkább tiltakozott a többség, mert a törvényhozásba a törvényhatóságok minden egyes tagja befolyást gyakorolván, ez a legnagyobb nyilvánosságot feltételezi. Azonban, hogy a keletkezhető visszaéléseknek eleje vétessék, szükségesnek látták törvényjavaslatot terjeszteni a fejedelem elé, melyben a visszaélések megfenyítéséről gondoskodtak.

A 11 pontból álló törvényjavaslat 5000 frt biztosítékot kivánt attól, ki országgyülési újságot szándékozott kiadni, s megkivánta, hogy minden számon ki legyen téve a

---

*) Kölcsey Naplója 41. l.

szerkesztő és nyomtató neve. Sajtóvétség esetén 3 naptól 1 évig tartó fogságot és 25 forinttól 1000 frtig terjedő pénzbirságot szabott meg; vétség ismétlése esetén pedig még a hirlap eltiltását is. Kimondatott benne az is, hogy akár elmarasztaló, akár felmentő legyen az itélet, a szerkesztő tartozik azt lapjában közzétenni. Sajtóbiróságul a felső és alsó ház 25 tagja választatik, kik közül öt a felek részéről visszautasítható.

Midőn az izenet és törvényjavaslat a Rendek tábláján tárgyalásra került, az elnök sietett kiemelni saját ellenkező véleményét, kijelentette, hogy mivel az újság ügye a sajtószabadságot és vele a censurát is érinti, azt óhajtaná, hogy az előbbi országgyülések határozatai megújíttassanak. A követek közől is többen ellenezték a Rendek többségének kivánatait. Árvamegye második követe akként vélekedett, hogy »azon nap, a mely a praeventiva censurát eltörli, egyszersmind alkotmányunk végső napja, és az a nap lészen azon nap, qui ultimam regni post se trahet ruinam.« *) Hiába ellenezték azonban egyesek is, az elnök is többször, a rendek többsége elhatározta, hogy a főrendekhez küldessék, hol aztán elakadt úgy, hogy csak az országgyülés vége felé érkezett vissza tagadó válaszukkal s így a rendek törekvése ezúttal eredménytelen is maradt.

Az országgyülési napló s annak kiadása, kapcsolatban a sajtószabadság kérdésével, az erdélyi országgyülést is foglalkoztatta, hol szintén erélyes sürgetésre talált, de a megvalósításra épen oly kevéssé tudtak módot lelni, mint a pozsonyi országygyülésen. Végre Wesselényi azzal oldotta meg a kérdést, hogy kőnyomdát vásárolt s azt az ország-

*) Országgyülési Irások $183^{5}/_{6}$. VI. köt. 238. 438. ll

gyülésnek ajándékozta. Ezzel sokszorosították a naplót, mely az újságot pótolta.

A kormány azonban lefoglalta a nyomdát és midőn e miatt a Rendek zúgolódtak, keményen megdorgálta önkényes eljárásukat. Hiába hangoztatta Wesselényi az országgyülés sérelmét, a sajtószabadság elnyomásának káros következményeit, a kormány hajthatatlan maradt s a Rendek tiltakozó magatartására feloszlatta az országgyülést, szigorúan meghagyva, hogy a kiadandó rendeleteknek mindenki engedelmeskedjék.

Erdélyben tehát még annyira sem juthattak, mint a pozsonyi országgyülésen. Mert itt végre hosszas tanakodás után mégis megbizták Kossuthot és Orosz Józsefet, hogy adjanak ki az országgyülés naplóiból irott kivonatokat. A vállalat meg is indult, de a kőnyomdát, melyet Kossuth beszerzett, a kormány itt is lefoglalta. Gróf Zichy Ferencz főlovászmester kapta Bécsből a megbizást Kossuth sajtójának lefoglalására, mit ez azonnal teljesített is, de mint Wirkner Lajos emlékirataiban feljegyzi, az árát megtérítette Kossuthnak. Mégis nagy megütközést keltett a kormány eljárása az ellenzéki követek között, kikkel Kossuth az esetet közölte. Többen ellenszegülésre buzdították Kossuthot, hogy a kormány erőszakoskodásából sérelem támadjon, melynek országgyülési tárgyalása alkalmával heves beszédekben támadhassák meg a kormányt — mondja Pulszky emlékirataiban. — Mások az engedékenységet ajánlották, de azért a tudosítások folytatására ösztönözték. Kossuth az utóbbi tanácsra hajolt, s mivel a megkezdett vállalatra számos megrendelő akadt az országban, kéziratban adta ki továbbra is.

Ez irott hirlap, mely *Országgyülési Tudosítások* czi-

met viselt, első erélyes hirdetője volt nálunk a szabadelvű eszméknek. Nem közölt publicistai dolgozatokat, nem voltak benne önálló czikkek, nem állt egyébből, mint az országgyülésen elmondott beszédek kivonataiból, de a szellem, mely az egész hirlapon keresztül vonult, az ellenzéki szónokok beszédeinek szabatos és az elmondottnál tetszetősebb formában való tolmácsolása nemcsak a követek körében talált nagy tetszésre, hanem országszerte lelkesedéssel fogadtatott, sőt Bécsben is feltünő figyelmet keltett.

Kossuth irott hirlapjával kiváló szerkesztői talentumnak bizonyult. Stenographiai jegyek nélkül is meglepő részletességgel tudta a szónokok beszédeit leirni s az áradozással és hangzatos czikornyával bővelkedő beszédeket is a legszabatosabb formába tudta önteni. Saját meggyőződését nem fejezte ki sem czikkben, sem beszédben, de kiérezhető volt az az *Országgyülési Tudosítások* minden számából. Közleményei objectiv historiai előadások, s leirásai oly történeti eseményeknek, melyek előtte, mint szemtanú előtt folytak le. Annyi ügyességgel és oly praecisioval reprodukálta a gyüléstermek szónoklatait, hogy maguk a követek saját szavaik legilletékesebb magyarázójának tekintették Kossuthot. Lapjának minden száma néhány ivnyi kéziratból állt, s kiterjeszkedett benne az alsó és felső ház, a kerületi értekezletek és vegyes ülések tanácskozásaira; hiven közölte az egyes szónokok beszédeit, gyakran egyes részleteket szóról-szóra, a legtöbbször azonban saját feldolgozása szerint.

Irányát saját szabad, független meggyőződése sugallta, melyet senki által sem engedett befolyásolni; hasztalan iparkodott a kormány kecsegtetéssel saját táborába vonni, hiába használt ellene fenyegetést és erőszakot, sza-

bad meggyőződése elhallgatására nem birta rávenni. Midőn Kölcsey társával együtt lemondott követi állásáról, lapjának 220-ik számát gyászszegélylyel adta ki. »Lapjaimnak gyászszinű szegzete — kezdé tudosítását — nem mindennapi veszteség jele! Hű védjeid sorában csorbát szenvedel oh hazám! csorbát és tetemest, mert Kölcseyt s Eötvös Mihályt képviselőid között többé nem szemlélheted! Időszakunkban, mely honunk jövendő sorsának rejtelmes csiráit méhében hordozza, mellyhez annyi remény s annyi várakozás mellé nem kevés csalódás is köttetett, mellyben olly számos küzdésre, de olly kevés tiszta önáldozatra talállunk a magyar becsülletnek vigasztalására szolgál, hogy választott fiai sorában számosan vannak, kik méltók reá, hogy a kezeikre bízott nemzeti jussok kincsével sáfárkodjanak s e számosak között nincs szebb, nincs tisztább, nincs haszonleséstől távolabb szemlélet, mint annak szemlélete, miként állottak rokonérzésökben karöltve a nemzeti képviselet tüskés pályáján Eötvös és Kölcsey két évekig s miként szállottak le karöltve, midőn anélkül, hogy keblöknek nemzet s emberiség javára hiven ápolt érzelmeit meg tagadnák; többé nem állhattak.«

Az ellenzéki férfiak ily magasztalása amily lelkesedést ébresztett a nemzetben, oly kedvetlen hatást tett a kormánykörökben; ez ellentétes kettős hatás napról-napra nagyobbodott. A nemzetben szabadelvű egységes közvélemény kezdett kifejlődni, a kormánynak a reactiora való hajlama mindegyre növekedett. Kossuth élénk irálya, erélyes nyelvezete magával ragadta olvasóit, folytonosan ébrentartotta érdeklődésüket az országgyülési mozgalmak iránt, úgy hogy feszült kiváncsisággal várták a tudosításokegyes számait, a kormány pedig mindent elkövetett akadályozá-

16*

sára, mert aggódva látta hatását, az ellenzéki szellem terjedését és erősödését az országban, mit legjobban bizonyították a követekhez érkező újabb és újabb pótutasítások, melyekben a megyék fokozódó hévvel ösztönözték őket ellenzékies magatartásra a kormánynyal szemben. Mig Kossuth kőnyomdát használt a lapok sokszorosítására, addig a kormány könnyen elbánhatott vele, mert lefoglalta a sajtót, de mióta irott lapok kerültek forgalomba, hasztalán tiltakozott a vállalat ellen, mert a Rendek védelmükbe fogadták és magán levelezésnek nyilvánították, mit a levéltitok megsértése nélkül konfiskálni sem lehetett. A kormány belátva az országgyülési ellenzék erejének növekedését, és ez áramlat terjedésének megakadályozása iránt saját tehetetlenségét, az országgyülés mielőbbi feloszlatását tervezte, mi 1836. május 2-án meg is történt.

Az országgyülés bezárása után Kossuth Lajos Budapestre tette át lakását. S mivel számos felszólítást kapott, hogy folytassa hirlapját a megye gyűlések hireiből, elhatározta a folytatást és szétküldte *Jelentés*-ét, melyben vállalata folytatását kihirdette. Meggyőzően hangoztatta benne a közvélemény nevelésének s a jövő országgyülésre előkészítésének szükségét, kiemelte annak káros voltát, hogy a közügyek felől egységes nézet nem fejlődhetik, mert a nemzet megyék szerint él csak feldaraboltan, nincs kapcsolat a részek között, pedig épen most volna leginkább kivánatos az együttes működés, midőn már kezd némileg országos, nemzeti közvélemény alakulni. »Annyi sok áll előttünk — úgymond — minek tudása olly érdekes. Mikép igazolja meg a gyakorlat a hozott törvényeket? Minő a következés, melyet eszközölnek? Hol mutatkozik irántuk pótlást kivánó hiány, hol elégtelenség avagy csalatkozás? Minő irányt

vesz a nemzeti szellem a jövő törvényhozás felé? Minő fogyatkozások őrlődnek ki vidéki különség szerint az úrbér behozatalakor? Szóval mik azok, mik a nemzetnek országos életére tartozva, a törvényhatóságok közgyülésein nyilvánosan történnek?« *) Ily czél szolgálatába akart állni, midőn vállalatát folytatni akarta, melynek első számát 1836. július 1-én ki is adta *Törvényhatósági Tudosítások* czimen. Felkérte a megyei hatóságokat, különösen a jegyzőket, hogy tudosítsák őt megyegyüléseik fontosabb eseményeiről, hogy ő hirlapjában közzé tevén a tanácskozások menetét, ezzel ápolhassa a közügyek iránt fejlődő közszellemet. Egyszeresmind néhány törvénytanuló ifjat vevén maga mellé, ezeknek diktálta tudosításait, kik otthon a példányokat többször leirván, azok ismét mint kézirati levelezések kerültek forgalomba.

A kormány mindjárt kezdetben mindent elkövetett, hogy a vállalatot csirájában elfojtsa. Jelentést kivánt a lap felől a budai censortól, a ki azonban semmi biztosat sem tudott felőle.[1]) Intézkedett, hogy a postahivatalok ne

---

*) Pestmegye levélt. *1836.* 2630.

[1]) Notae alioquin ex publicis Comitatus Pestiensis Discussionibus Ludovici Kossuth pagellae *Törvényhatósági Tudositások* intitulatae nulla forma typi aut impressionis tentamen ad usque ingressae ad officiosam Censurae pertractationem non pertigerant, neque manuscriptae similes pagellae Budae vel Pestini pervestigatis publicis locis inventae sunt, sed nec ullus Diversitorum vel Cavenariorum praenumerationem pro illis sustinet, quod ipsum ad Exigentiam Benigno Gratiosi die 4 oct. a. c. N. 29,936 emanati Intimati obsequentissimum hocce gremiale Censurae et Librorum Revisoratus Officium repraesentanti honorem habet. Budae 24. oct. 1836 obsenquentissimus et humillimus servus Antonius Nagy gremialis Censor librorum Revisor.
Orsz. levélt. Helyt. tan. *1836.* 32,703.

továbbítsák az expeditióba került számokat,*) a miről midőn a megyék értesültek, elhatározták, hogy lovas hajdúikkal küldik egymásnak a hirlapokat, megyegyüléseiken pedig sértett önérzettel tiltakoztak a kormánynak e zsarnoki intézkedése miatt s többhelyütt fenyegető kifakadásokban törtek ki. Igy Zemplénmegye közgyülése elhatározta, hogy a megyei jegyzői hivatalhoz fogja küldetni a lapot s utasítja a járásbeli szolgabirákat, hogy szerezzenek meggyőződést, valjon csakugyan kiadatott-e a rendelet a postahivataloknak Kossuth irott hirlapjának visszautasítása és lefoglalása iránt, s ha igen, követeljék a rendelet másolatát. Rudolf József sátor-allja-újhelyi postamester sietve közlé a kassai postafelügyelőséggel e hireket s utasítást kért, hogy mit tegyen, ha a szolgabiró valósággal követelné a rendelet másolatát. A közhangulat jellemzésére hozzá teszi levelében: »Ein junger hitziger Mensch Eva András mehreren Herrn Fiscal war so dreist dieser unerlaubter Reden bedienen — Ha király velünk ujat húz, tehát mink is fogjunk — der ich mit der grössten Hochachtung verhare.«.... Hasonló értelmű jelentést küldött Kassára Liszy Károly nagymihályi postamester is, tudatván, hogy a Kossuth hirlapjának postai továbbítását megtiltó rendelet ellen a lárma igen nagy volt, még pedig »felséges királyunknak személyes megsértésével is.« A rendeletet gravamenül kivánták a következő országgyülés elé

*) ...... Ita huic Postae Praefectoratus — irja a Helytartó Tanács — offo. hisce committitur: ut cuncta sibi subordinata Postae Officia eo inviet, ne Ephemerides has sine ulterioris promotionis recipiant, et in casum, quo hae Postae tradi tentarentur, diserte declarent, receptionem scripti hujus iisdem interdictam esse.

Orsz. levélt. Helyt. tan. *1836.* 29.936.

terjeszteni s azt emlegették, hogy ha a kormány a leveleket és postai küldeményeket lefoglaltatja, vegye át az ország a posta-intézményt. Tudatja, hogy Kossuth irott lapját közös aláirás utján megrendelték »és hozatását Farkas nevezetű zsidó által eszközlik, ki minden 15 nap Pestre bejár.« Ő is utasítást kért, mit tegyen, ha a tiltó rendelet másolatát követelik tőle. Vojtsek kerületi postafelügyelő a Helytartó Tanácshoz terjesztette fel e jelentéseket, honnan 1837. márczius 7-iki ülésből oly végzés érkezett, hogy a postahivatalok utasításaikhoz szigorúan ragaszkodjanak.*)

Még a titkos rendőrséget is utasította a kormány, hogy a lapszerkesztés minden körülményeit puhatolja ki, kik vesznek részt a munkálatokban, mikép történik a lap anyagának feldolgozása, kik végzik a sokszorosítást, hol és mikor jönnek össze a munkatársak? minden megtudható körülményről kimerítő jelentést kivánt, [1]) magát Kos-

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1837*. 7216.

[1]) Széber Károly Pest városi polgármester a Helytartó Tanácshoz intézett felterjesztésében következőleg tett jelentést: mihi benigno commissum erat, ut instituta praevie omni cum praecautione investigatione referam, quinam illi juvenes sint, quorum opera idem Kossuth utitur, anne ad classem studiosorum, juratorum, Tabulae regiae notariorum, aut cujus conditionis hominum referantur. In consequentiam benigno gratiosi hujus jussus humillime referendum habeo: longiori tempore opus fuisse donec haberi quis potuerit, qui de domesticis Ludovici Kossuth circumstantiis facile sibi notitias pro necessaria indagatione procurare quiverit, — dein vero resciverim ad opus Kossuthianum concurrere praeter ipsum Ludovicum Kossuth, Ludovicus Farkas, Csizmazia, Alexi patvaristae, Papp, Varga causarum advocati Michael Farnas, Gerhart, Gyurmán, Kozma, Jovanovits.

Orsz. levélt. Helyt. tan. *1837*. 19,749.

suthot pedig a nádor utján tudosításainak szerkesztésétől és kiadásától eltiltotta.*)

Kossuth azon tudatban, hogy ő a szerkesztést a megyék megbizásából teljesíti, a mi nem törvényellenes, mert ha az volna, a megyék nem bizták volna meg vele, ellenszegült a tilalomnak annál inkább, mert a tiltó rendelet vele nem a megye utján közöltetett, hanem annak mellőzésével. Ügyét a megyék pártfogásába ajánlotta.

»Tekintetes KK és RR! — irja folyamodványában — Nemzetiség, Hon és alkotvány egy erkölcsi testületté olvasztván össze a magyar nemzet minden tagjait; polgári jusaiban sérelmet a legutolsó tag sem szenvedhet a nélkül, hogy a seb fájdalmát s következéseit az egész nemzet ne érezné. Személyekből áll és személyek végett a polgári társaság s személyek által és személyekben élnek, személyekben támadtatnak meg a Nemzetnek jusai. Nem szükség keserves panaszokkal feléleszteni azon sebek fájdalmát, mellyeknek panaszos jajjai annyi megyék felirásiban s a nemzet képviselőinek 17 izenetiben átfutották hazánkat egyik végitől a másikig. Megmondották nemzetünknek országosan egybegyült képviselői; tudja tehát az egész ország és tudják a tettes KK. és RR is, mik történtek ha-

*) Pestmegye főszolgabirája Zlinszky János a nádor parancsára 1836 június 2-án feszólította Kossuthot, hogy kéziratban kiadni szándékolt folyóiratát ne bocsássa közre, mig arra legfensőbb engedelmet nem nyer. Kossuth, minthogy a parancsot irásban is megkapta, szintén irásban jelentette ki annak tudomásul vételét, megjegyezvén, hogy ő nem folyóirást szándékozik kiadni, hanem magán-levelezést nyilvánosan történő dolgokról, mi nem képez törvénysértést, azért fentartja magának a jogot, hogy a törvényhez és polgári jogaihoz való ragaszkodásával a törvényes idő alatt a tilalom ellen feleletét beadhassa. Pestmegye levéltára *1836*. 2630.

zánkban, a sajtó szabadság ügyében, mi sérelmet szenvedett a szólás szabadsága, mit egy nemes megyének képében a nemes megyék tanácskozási s levelezési jusa. Mindezek után csekély személyemben, mi bármennyire csekély legyen is, de tagja a nemzetnek; s jussa van, mindenkivel egyenlő jusa az alkotmány oltalmára számot tartani; — csekély személyemben az irásnak s magános levelezésnek köznemzeti jusa a megyei tanácskozásoknak s végzéseknek nyilvánossága szenved sérelmet! Én azonban sokkal inkább ismerem a felsőség iránt tartozó tisztelet kötelességeit, mintsem hogy magamat, nyomorult magános állásomban akár véleményben csalhatatlannak, akár a nemzeti jusok felőli itéletben birónak felvetni bátorkodnám, de más részről sokkal melegebben érzem édes hazám iránt tartozó kötelességemet is, mintsem hogy a levelezésnek alkotvány engedte jusát kegyelem tárgyává tenni, avagy nemzetem közös jusának személyemben tapasztalni vélt megsértését hallgatólag tűrve, lelkiösmeretemet azon jusok sértésében lett megnyugvás vétkével terhelni merészleném. A tettes Vármegyék testvéri kapcsolattal övedzett rokon őrjei alkotványunk s egyes polgárok törvényes jusainak; a tettes. megyéknek s közöttök a tettes. KK. és RR-nek kegyes szine elibe viszem tehát fájdalmas panaszomat azon sérelem felett, melyet .... a tilalom által nemcsak én szenvedtem, de személyemben a közös nemzeti jus is szenvedett; a legalázatosabb tisztelettel könyörögvén, hogy a törvény s alkotvány engedte utakon ezen köz sérelemnek orvoslására bölcseségök s ösmeretes hazafiságuk szerént a törvényszabta lépéseket kegyesen megtenni s igazságos ügyemtől kegyes pártfogásukat meg nem vonni méltóztassanak.«*)

---

*) Pestmegye levélt. *1836.* 2630.

Pestmegye 1836. június 15-én tárgyalta kérelmét és határozatilag kimondta, hogy Kossuth nem követ el törvénysértést a *Törvényhatósági Tudosítások* szerkesztésével, mert a törvényhatóságok tanácskozásai épúgy nyilvánosak, mint az országgyülésiek; védelmébe fogadta tehát őt és vállalatát s a tiltó rendeletnek, mint sérelemnek, orvoslása iránt feliratot intéztetni határozott a nádorhoz. A többi megyék is magukévá tették Kossuth ügyét, s érdekében Bihar, Torna, Zemplén, Békés, Gömör, Sáros, Arad, Tolna egymásután felszólaltak Pestmegyénél és feliratokat intéztek a nádorhoz, mi oly megnyugtatólag hatott a szerkesztőre, hogy a lapok szerkesztését és kiadását továbbra is zavartalanul folytatta, pedig gróf Pálffy Fidél rendeletileg is meghagyta, hogy a *Törvényhatósági Tudosítások* irásában részt vevő ifjak intessenek meg; hagyjanak fel közreműködésükkel,*) de a figyelmeztetés és rendelet mellőztetett.

Kéthetenkint jelent meg rendesen, egy-egy szám a megyei élet fontosabb jelenségeiről szóló tudosításokból. Mint előbb az országgyülési beszédeket, úgy most a megyegyülésieket közölte rövidebb hosszabb kivonatokban, minden magyarázat és véleménynyilvánítás nélkül, de oly modorban, hogy saját meggyőződése itt is kifejezésre jutott mindig. Kimerítő jelentéseket közölt azon gyülések- és beszédekről, melyek az elfogott ifjak érdekében tartattak, mi a rendes közlemények összevonására is kényszerítette, és ezzel oly egységes, szilárd közvéleményt hozott létre a nemzetben, mely a feliratok és tiltakozások egész sorozatát idézte fel a kormány ellen. Kiterjeszkedvén a megye-

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1837.* 18,227.

gyülések lefolyására, a bennök megpendített új eszméket közkeletűekké tette, az érzékenységet az alkotmánysérelmek iránt fokozta s tudosításaival kapcsolatot létesített az ország különböző részeiben elszórtan levő hazafias elemek között. Az irott lap noha nem subjectiv fejtegetésekből állt, mégis nagy befolyást gyakorolt egy országos reformpárt alakulására és megerősödésére, mely eszmét és irányt a megyegyülések ellenzéki szellemű szónoklataiból s az alkotmányos jogok védelmére hangoztatott beszédekből merített.

Érezte a kormány az ország növekvő elégületlenségének kellemetlenségeit, tudta, hogy ez elégületlenség fokozásához nagyban hozzájárulnak Kossuth *Törvényhatósági Tudosításai,* azért másodszor is kiadta ellenük az eltiltó parancsot, de ismét eredménytelenül, mert Kossuth újra ellenszegült s ügyét másodszor is a megyék pártfogásába ajánlotta. A kormánynak nem volt más mit tennie, mint vagy elnézni a szerkesztés folytatását, vagy erőszakot használni elnyomására. Az utóbbit vette alkalmazásba. Fegyveres katonasággal fogatta el Kossuthot éjjel, épen midőn ez lapja 23-ik számában, 1837. május 7-én arról tudosította olvasóit, hogy lapjainak számát megszaporítja és évenkint huszonhatról harminczhatra emeli, mert a közlendőknek oly nagy tömege várt kiadásra, hogy másként a megyék gyüléseivel lépést tartania lehetetlen.

Terveinek azonban vállalatával együtt véget vetett a váratlan elfogatás, mely előbb következett be, mint lapjának utolsó száma megjelenhetett. A kormány, melyet intézkedéseiben a reactio szelleme vezetett, kiméletlen szigorúsággal járt el minden ellenzéki mozgalommal szemben. Börtönbe vetette az országgyülési ifjakat, kik a pozsonyi

országgyülés ellenzéki képviselőit ünnepelték, hűtlenségi pert indított Wesselényi ellen, ki az ország törvényeinek sérelme ellen kemény tiltakozásokban tört ki, királyi biztost és katonaságot küldött azon megyékbe, hol törvényellenes parancsait ellenszegüléssel fogadták. Előre látható volt, hogy a sajtószabadságot ellenző kormány nem fogja sokáig türni Kossuthnak censura nélkül megjelenő irott hirlapját sem. Midőn tiltó rendeleteivel nem ért czélt, nem irtózott az erőszak használatától sem és katonasággal fogatta el a makacs szerkesztőt.

A nemzeti közvélemény alakulását előmozdító első organumot ekként az erőszak némította el, a kettős vállalat, melynek létrehozása és fentartása oly sok küzdelembe került, néhány évi pályafutása után áldozatául esett a zsarnoki önkénynek, de szerkesztőjüknek már országos hirnevet szerzett, a sajtószabadság szükségének közérzetét pedig oly általánossá tette, hogy az 1839-iki országgyülésre ismét a legtöbb megye követi utasításba foglalta.

Alig nyilt meg az országgyülés, a Rendek tábláján csakhamar szóba került ismét az országgyülési újság és vele a sajtó szabadságának kérdése. A Karok és Rendek gyülése megújította az előbbi országgyülés törvényjavaslatát, mely midőn tárgyalásra került, Szerencsy István elnök ellenzésével találkozott, ki arra intette a rendeket, hogy álljanak el a kivánságtól, mivel az a praeventiva censura jogába ütközik. Néhányan a követek közől osztoztak az elnök véleményében, de a többség erélyesen tiltakozott ellene. Klauzál Gábor csongrádi követ felháborodással emelt óvást azon felfogás ellen, mintha a censura törvényes volna, szavaival egyetértett, alig néhány követ kivételével, az egész ház, mit azzal fejezett ki, hogy Klauzál tiltakozását

zajos »mindnyájan« fölkiáltással kisérte. Az elnök nyilatkozatát fentartva, iparkodott a hatást ellensúlyozni, de felállt Deák Ferencz és közhelyeslés közt sürgette, hogy a Naplóban mindnyájok nevében tétessék óvás az elnök felfogása ellen,*) mi is elfogadtatott s az izenet átküldetett a főrendekhez. Ezek azonban a kérdést »a sajtó szabadságának és könyvvizsgálatnak szövevényes és nagytekintetű érdemével szoros összeköttetésben lenni« vélvén, elhalasztását javasolták. A Rendek azonban új izenettel küldék vissza, melyre ismét tagadó válasz érkezett; harmadszor is visszaküldték, különösen hangsúlyozva a nyilvánosság nélkülözhetetlenségét, de a kormány kedvét kereső főrendek kijelentették, hogy nem találnak biztosítékot arra, fog-e az országgyülési újság hasznos következéseket szülni a hazában, különben egyátalában nem tarták szükségesnek »az okoskodó újságot.« Hiába foglalt állást a főrendi ellenzék is az alsó ház kivánsága mellett, a többség megakadályozta a censura jogainak korlátozását.

A többi országgyülésre terjedő vita ekkép eredménytelenül végződött; a miért a haladás és szabadelvűség hivei országyülésen és a megye tanácstermeiben oly kitartó lelkesedéssel küzdöttek, sikertelen fáradozásnak bizonyult, mert a feudális állapotokhoz ragaszkodó főrendi többség a kormány kegyeit eléje tette a nemzeti kivánalmaknak s makacs ellenzésével meggátolta a legszabadelvűbb eszme diadalát.

A kormány látva a nemzet nagy többségének elkeseredett hangulatát a censura miatt, ennek szigorúságán egy keveset enyhített. Megengedte a hirlapoknak, hogy az

---

*) Országgyülési Jegyzőkönyv 1839—40. I. 82.

országgyülési tanácskozásokról terjedelmesebb tudosításokat, — sőt egyes beszédeket is közölhessenek, a censorok pedig a szerkesztőkkel szemben tanúsított rigorosus eljárásukkal alább hagyjanak, de engedékenységét óvakodott oly szinben feltüntetni, mintha a közvélemény nyomása vagy a Rendek erélyes sürgetése birta volna rá. Önkénytes jóakaratból származó kegyesség szinében tüntette fel az engedményt, melylyel arra czélzott, hogy a hirlapoknak több szabadság engedtetvén, általa megelőzi a sajtó teljes szabadságának újabb sürgetését, mely ha egyszer törvényhozásilag kimondatik, a kormány ellenőrző hatalma végkép megtörik, mig az önkényt tett engedményt bármikor vissza lehet vonni. A számítás sikerült. A Rendek meggyőződvén a sajtó szabadabb mozgásáról, elejtették a sokat vitatott sajtószabadság kérdését, sőt midőn 1840-ben a censura új, enyhébb szervezetet nyert, az elégületlenség is oszladozni kezdett s nemcsak fegyverszünet állt be a kormány és a Rendek között e kérdésben, hanem a béke is megszilárdult.

Ha Kossuth *Országgyülési* és *Törvényhatósági Tudosításai*nak politikai hatását tekintjük, el kell ismernünk, hogy többet tett politikai átalakulásunkra és sajtóviszonyaink fejlődésére, mint bármely eddigi rendszeres hirlapunk. Első vállalat volt, melynek hasábjain politikai elvek és eszmék a nyilvánosság elé kerültek. Soha eddig szó nem volt a hirlapokban a nemzeti jogok és törvények védelméről, az alkotmány ellen elkövetett sérelmekről, a közpályán működők tevékenységének ellenőrzéséről, a törvényhozás-, az állami és megyei közigazgatás menetének a közvélemény itélete alá bocsátásáról. Kossuth volt az első, ki éreztette a nemzettel a nyilvánosság ellenőrzésének nagy hatalmát, a közügyek többoldalú megvitatásának szükségét, a sajtó szabad-

ságának nagy fontosságát. Ő volt az első, a ki igazi közvélemény megteremtésén fáradozott, s a szabadelvű haladásnak és vele a politikai átalakulásnak elmaradhatatlan szükségét éreztette. Eszméinek önálló hirdetője csak később lett, irott hirlapjaiban még nem hirdetett tanokat, melyekkel később magával ragadta nemzetét, egyelőre *Tudosításai*val csak éreztette hátramaradottságunkat, és előkészítette a nemzetet a nagy reformokra, melyek a következő évtizedben hazánkat a középkori állapotokból kiemelték.

A 30-as éveknek még nem voltak publicistái, Kossuth se lett még azzá, de, hogy van talentuma hozzá, azt már bebizonyította, s a kik benne e tehetséget már ekkor felismerték, azoknak felfogását a jövő igazolta.

Hirlapirodalmunk első korszakában valódi politikai időszaki sajtót hiába keresünk. A szabadság ekkor oly szoros korlátok közé volt zárva, hogy a sajtó hátramaradása belőle, mint természetes következmény, igen könnyen levonható. Csak midőn a szabadság hajnala kezd derengeni, kel életre a politikai sajtó s felel meg hivatásának, tolmácsolja a közérzületet. Kossuth irott hirlapjai első jelenségét képezték a politikai magyar időszaki sajtónak. Előtte minden hirlapot encyclopaediai tartalom, elvtelenség és iránytalanság jellemez, az ő vállalatában tünik fel először a szigorúan megszabott s következetesen megtartott irány, melynek jelszava: szabadelvű reform.

A mily kezdetleges és naiv-vegyes tartalmú politikai sajtónk megindulásakor, oly biztató a korszak záradékát képező kettős vállalat, melyeknek bár egyike sem szoros értelemben vett hirlap, de mindkettő oly csira, melyből az első valódi politikai közlöny életre kelhetett.

A korszak tudományos időszaki sajtóját is oly vállalat zárja be, mely a fejlettebb külföld hasonló egykorú termékeivel is kiállja a versenyt. Az első magyar revue ez, a Szalay László szerkesztésében megjelent *Budapesti Szemle.* Kiadására Lukács Móricz, báró Eötvös József, Trefort Ágoston, Szalay László, a kornak legtanultabb fiatal tudósai egyesültek, s valamennyien figyelmet érdemlő dolgozatokkal látták el. Itt jelentek meg Eötvösnek nagy figyelmet keltő dolgozatai: Szegénység Irlandban és A zsidók emancipatioja; Trefortnak az anyagi érdekekről és az angol alkotmány kifejlődéséről irt tanulmányai; Lukács Móricztól: Büntetőjogi theoriák, Szalay Lászlótól a törvények codificatiojára vonatkozó nagyszabású jogi tanulmány és Toldy Ferencznek irodalmunkban első alaposabb fejtegetése: Az irói tulajdonról.

A folyóirat — mondhatnók, korát meghaladó magas szinvonalon állt, s mint ilyen, hosszú életnek nem is örvendhetett. Csak két füzet jelent meg belőle, mindkettő terjedelmesebb kötetet képez, de nem talált kellő számú pártolókra. A közönség érdeklődését a politika nyelte el, a tudományos időszaki sajtó, mint az egész időszakon át, most is közönség nélkül maradt, pedig a *Budapesti Szemle* komoly figyelemre és pártolásra érdemes vállalat volt. Czikkei a külföldi szemlék modorában túlnyomóan publicistai és tudományos tárgyú szakszerű dolgozatok voltak, szerkezete ezért kissé fárasztó is, de a mit szépirodalmi közlemények közbeszövésével könnyen lehetett volna enyhíteni.

Az a hatvan év, mely hirlapirodalmunk első korszakát tölti be, a folytonos küzdelem és kisérletezés korszaka volt. Hirlapiróink egyaránt küzdöttek a sajtó elnyomása ellen, mint a közönség érdeklődésének felkeltésén. Munkás-

ságukon a legtöbbször komoly törekvés jele látszik meg, mely az időszaki sajtó nem egy ágában figyelemre méltó jelenségeket tudott felmutatni. Sok ideiglenes becsű vállalat keletkezett, melyeknek hatása csak szük körre terjedt ki, sőt néhány, amily észrevétlenül támadt, oly csendesen, hatástalanul szünt is meg, de viszont többnek jelentékeny feladata volt a közmüveltség terjesztésében, az irodalmi állapotok előbbre vitelében. Tartalom tekintetében a politikai sajtó volt legfejletlenebb, noha közéletünk szereplői közől számosan kimagasló államférfiak szinvonalára emelkedtek, de a kormányzat rendszere és a sajtóügyi viszonyok lehetetlenné tették a valódi politikai sajtó kifejlődését. Ez okozta hirlapjaink encyclopaediai irányát is.

Nagyobb figyelmet érdemelnek szépirodalmi és tudományos közlönyeink. Bár e téren is sok habozás, tétovázás és gyakran nagyon is gyarló kisérletezés mutatkozik, de már a mult század végén találunk számbavehető, komoly törekvésre, mely századunk negyedik tizedében már a legmagasabb fokra jutott el.

A *Magyar Hirmondó*tól az első *Budapesti Szemlé*ig terjedő több mint félszázadi idő a magyar időszaki sajtó első fejlődési korszakának nevezhető. Sokáig tart, mig szigorúan megszabott irányt vesz fel, mig biztos elvek szolgálatába szegődik, de egy közös jellege kezdettől fogva valamennyinek megvolt: az önzetlen hazafias irány, melyet soha egy pillanatra egyik sem tévesztett szem elől.

MÁSODIK FEJEZET.

A politikai időszaki sajtó kora

1840—1850.

I.

A censura újjászervezése 1840-ben. Báró Mednyánszky Alajos. A tulajdonképeni politikai sajtó keletkezése. Kossuth *Pesti Hirlap*-ja.

A censurai szabályok 1840-ig igen szigorúak voltak. A hirlapok s időszaki iratok különösen nagyon szigorú ellenőrzés alá voltak vetve. A könyvvizsgálati szabályok szigorúan meghagyták a censoroknak, hogy különös figyelemmel vizsgálják át a hirlapok, a politikai időszaki iratok és naptárak kéziratait, mert az ily munkák gyorsan és széles körben szoktak elterjedni, hatásuk sokkal jobban érezhető, mint a nagyterjedelmű könyveké, melyek leginkább csak a müveltek kezébe szoktak eljutni. Az is mutatja a hirlapokkal szemben követendő éberebb felügyelet szükségét, hogy kiadásuk joga a fejedelemnek volt fentartva, mig egyes könyvek megjelenésére a könyvvizsgáló hivatal is megadhatta az engedélyt. A hirlapszerkesztőknek és kiadóknak előre fel kell terjeszteniök programmjukat, s ha eltérnek tőle: a censornak nemcsak joga, hanem kötelessége is a kiadást megtiltani. Meghagyta a szabályzat a censoroknak azt is, hogy a lapokhoz csatolni szokott mellékleteket figyel-

mesen ellenőrizzék s az ilyenek szétküldését lehetőleg akadályozzák meg, még akkor is, ha megjelenésök ellen nem volt is kifogás. A vizsgálat szigorúsága kiterjedt a tudományos és szépirodalmi lapokra is. A censornak mindig tekintetbe kellett vennie az illető hirlap olvasóközönségét is, nehogy müveltségi fokának meg nem felelő czikkek közöltessenek a lapban, vagy oly kétértelmű erkölcsi, tudományos vagy politikai elvek magyarázatai kerüljenek bele, melyekből a nem eléggé müvelt közönség ferde következtetésekhez juthatna. A fokozottabb elővigyázat megkivántatott minden nagyobb időszaki vállalattal szemben, kivált ha bennök egymáshoz közel eső kérdések és tételek másmás iró által lőnek fejtegetve, de az időhez nem kötött kisebb időszaki sajtótermékek csak a közönséges vizsgálati szabályoknak voltak alávetve. A szabályzat külön pontban intézkedett a politikai röpiratok, valamint a naptárak megvizsgálása felől, az előbbiekre azért sürgetett gondos felügyeletet, mert olvasó közönségük rendszerint igen nagy volt, az utóbbiakra pedig azért, mert legnagyobb részt tanulatlan emberek közt forogtak, a kiket sokkal könnyebb félrevezetni. *)

Ily szigorú sajtórendszabályok mellett könnyen érthető a nemzet elégületlensége s folytonos panasza a gondolatszabadság elnyomása miatt. Igen természetes, hogy ellenséges állást foglalt el a kormánynyal szemben, mely megakadályozta a megyegyülésen a szabad vélemény nyilvánítását, üldözte az országgyülési ellenzék szóvivőit, s perbe fogatta és bebörtönöztette a szólásszabadságért tüntető országgyü-

*) Instructio pro Censoribus Ephemeridum, Pagellarum volantium, Operum periodicorum et Calendariorum. Ismertette Jakab Elek *Figyelő* X.

lési ifjakat, valamint a közvélemény szellemét ébresztő és tápláló hirlapirót. A kormány érezte a nemzet ellenszegülésének és elhidegülésének kényelmetlen voltát, iparkodott azért kibékíteni s oly engedményeket tenni neki, a melyek nehezteléseit eloszlassák és iránta bizalomra gerjeszszék. Szabadon bocsátotta a perbe fogott politikai foglyokat. Új censurai szabályokat bocsátott ki és az egész könyvvizsgálói hivatalt a Helytartó Tanács kebelében újjászervezett tanulmányi bizottság elnökének, báró Mendnyánszky Alajosnak, igazgatása alá rendelte.

Megmaradt ugyan a censura továbbra is, de előbbi szigorúságából sokat engedett s megvolt igazgatója személyében a biztositék, hogy a szerkesztők, irók és kiadók nem lesznek mindenféle zaklatásnak kitéve, hogy vizsgálatra benyújtott kézirataik felől nem önkény vagy szeszély fog intézkedni, hanem méltánylat és igazság. Maguk a censorok is: Czecz és Engel méltánylattal jártak el a vizsgálatban, nem annyira a részleteit vizsgálták az egyes czikkeknek, mint magukat a czikkeket általában és azok szellemét. Különben Bécsben kijelölték azon dolgokat, a mikről egyáltalában nem volt szabad irni; ily czikkeket azután a censura visszatartott, igy a megengedett tárgyú közlemények a legtöbbször változatlanul, vagy csekély módosítással megkapták az *admittitur*-t, s ha mégis valami nehézség felmerült, az igazgató elfogulatlansága megkönnyítette a kiegyenlítést. Mednyánszky Alajos tudományos képzettségű egyén volt, mint hivatalnok lelkiismeretes és igazságos, ki, mint maga is történetiró, a kinek nem egyszer gyűlt meg baja a censurával, méltányolni tudta az irók küzdelmes helyzetét. Fiatalabb éveiben az irodalom és politika közt osztotta meg tevékenységét, történelmi dolgozatokon kívül a szép-

irodalmat is müvelte, a politikai téren pedig a szabadelvű ellenzékhez csatlakozott. Később felhagyott az irodalmi müködéssel s a kormány hivatalt adván neki, a conservativ irányhoz közeledett és saját pártjának lett ellenzékévé, anélkül azonban, hogy a szabadelvűséggel teljesen szakított volna.

Mint eszes ember és nagy barátja a felvilágosultságnak, túltette magát a bureaukratikus formákon s az igazgatására bizott tanulmányi ügyeket, valamint a sajtó ellenőrzését okos belátással intézte. Állandó híve maradt a folytonos haladásnak s barátja a mérsékelt szabadelvű reformoknak, csak a túlzó követeléseknek állta utját, mi előbbi népszerűségét kissé csökkentette.

A sajtóval szemben követett magatartása némi elismerést biztosított neki s vele némileg elősegítette a nemzet és kormány közti kibékülést, mi személyét a kormányférfiak előtt kedveltté tette, honfitársai előtt pedig becsülést vívott ki. Ő is egyike volt azoknak, kik a bécsi kormányt engedékenységre ösztönözték és az absolut kormányzás elvének felfüggesztését sürgették.

A kormány maga is óhajtván a kibékülést a nemzettel, hajolt az engedékenységet javaslók tanácsára és teljesítette a nemzetnek több óhaját. Századok óta első eset volt ez, midőn a kormány, belátva a nemzet követeléseinek jogosultságát, hajlandónak mutatkozott teljesítésükre, és nemcsak nem ellenezte a szabadelvű haladást, hanem előmozdításától sem vonakodott. Eddig még valahányszor politikai vagy társadalmi átalakulást czélzó új eszmék kerültek Magyarországon felszínre, mindig a kormány iparkodott csirájukban megfojtani és hatástalanokká tenni. Akár a külföldről szivárogtak be a szabadelvű új

eszmék, akár nálunk keletkeztek, a kormány mindent elkövetett elnyomásukra. A mily szigorúan üldözte a franczia forradalmi eszmék elterjedését, oly gondos ellenőrzést fejtett ki a külföldi szabadelvű sajtóval szemben, az országgyülések szabad szellemű törekvéseit pedig folyton ellensúlyozta s ha csak lehetett, az országgyülés megtartását halogatta.

Most egyszerre szakított hagyományos rendszerével és a kormányzat, a beligazgatás minden ágában nagyobb szabadságot engedett. Megkegyelmezett a politikai foglyoknak, visszaállította a szólásszabadság jogát, korlátozta a censura önkényét, nagyobb önállóságot engedett a megyei közigazgatásban, szóval minden téren jelét adta a mérsékelt haladás pártfogásának, az önkény megszüntetésének.

Az engedékenység, különösen a sajtónak békóiból való felszabadítása az új Magyarország megalakulásának lényeges eszközévé lőn. Lehetővé tette Magyarország politikai ébredését, mely után a nemzet társadalmi, — az állam alkotmányos megalakulása közetkezett. Évszázadokon át, mióta a nemzet önrendelkezési jogát elveszítette, állami életének csaknem minden ereje, minden tevékenysége ősi intézményeivel alkotmányának s nemzetiségének fentartására irányult. Országos és megyei gyüléseken csak az ősi intézmények megtartásáról, a régi jogok védelméről folyt a tanácskozás, alkotmánykérdések megvitatása, kormányzati elvek fejtegetése soha szóba sem került, politikai eszmékről egyáltalában említés is alig tétetett.

Magyarország rendi alkotmányának államférfiai csak afféle táblabírói felfogásig tudtak felemelkedni, a megyegyülésen az alispán és szolgabíró hivatalos hatalmaskodásai vagy mulasztásai ellen tartottak dörgedelmes szónoklato-

kat, az országgyülésen az adó- és katonakövetelés miatt ostromolták a kormányt. Hiányzott nálunk csaknem a jelen század harmadik tizedéig mind a nagyobb jelentőségű tudományos, mind a valódi politikai és államférfiúi képzettség. Sem a XVII. sem a XVIII-ik századból nem tudunk igazi tudósokat vagy politikusokat felmutatni. Pázmány és egy-két hitvitázó kortársa mint theologusok, később Katona, Pray, Schönwiesner szobatudósok, vagy mint politikus Ürményi nagyon egyoldalú képzettségűek voltak s alig érezhető hatást gyakoroltak, mint maga Révai is, kinek nagybecsű munkásságát sem honfitársai, sem a külföldiek nem méltányolták. Ez időszak általában culturalis tekintetben legmeddőbb korszaknak mondható. Egyedül a költészet terén volt némi figyelmet érdemlő jelenség, de ez is csak szórványosan mutatkozott s csak alig néhány kiváló alakra szorítkozik. Mint másutt, úgy nálunk is az irodalom megelőzte a politikát s ha valami élénkebb mozgalom kifejlett is politikai életünkben, mint 1790-ben, vagy 1825-ben, ez rendszerint az irodalom hatásának tudható be. Később, midőn a politika képezte a közérdeklődés tárgyát, ez nyelt el minden figyelmet, mint napjainkban is, midőn egy középszerű sikerű országgyűlési szónoklat nagyobb figyelem tárgya, mint a legszebb költemény.

A tudományok fellendülésének és virágzásának egyik legfontosabb tényezője, hogy ápoló szellemek pártfogolják. Augustus, Corvin Mátyás, XIV. Lajos ily pártfogói levén a szellem alkotásainak, alattuk a tudományok és müvészetek virágzásuk korát élték. Magyarország történetének újabb kora nem mutat fel ily pártfogó szellemeket, sem egyesekben, sem néposztályokban; nem csoda, hogy szellemi életünk állandó pnagást mutat.

Politikai életünkben ez üresség különösen észlelhető. 1790-ig nem találunk valamely eszmét, mely politikusainkat gondolkodásra ébresztette volna, melynek érdekében számbavehető actiot indítottak volna meg. Külföldön, a müvelt nyugaton, az alkotmányos doctrinák fejtegetése egész irodalmat hozott létre, nálunk nem volt egy értekezés, nem hallatszott egy országgyülési felszólalás ily értelemben. Angliának kiterjedt politikai és államtudományi irodalma volt már a XVIII-ik században, Francziaországban a legkiválóbb: elmék Diderot, D'Alembert, Voltaire, Rousseau, Montesquieu munkássága előzi meg a nagy forradalmat, melyből hozzánk alig szivárgott át valami. Nem voltak külföldön növekedett tudósaink, a kik megismerkedhettek volna ez eszmeáramlatokkal, senki sem volt összeköttetésben a külföld tudósaival, politikusaival; munkáik pedig nem igen juthattak el hozzánk. Néhány jámbor hazafi vesz tudomást a francziaországi szabad eszmék diadaláról s titkon tanakodnak felőlök, de a hatalom neszét veszi s vérpadra hurczoltatja őket. Ime a szabad eszmék első martyrai. A nemet nagy tömege távol marad a nyugati felvilágosultság és szabad eszmék hatásától s nem tud kivetkezni előbbi korlátoltságából. Államtudományi elméleti képzettséget, politikai iskolázottságot nem tud szerezni, mert elszigetelve él Európa közepén, mintha mindenfelől oczeán választaná el a müvelt külföldtől, egyedüli politikai iskolája a megye, melynek áradozó szónoklataiban nincs egy termékenyítő eszme.

II. József felvilágosultsága, szabadelvű intézményei kedveztek ugyan a tehetetlenségben sinlődő szellem felébresztésének, de a magyar csak a nemzetiségét fenyegető veszélyt ismerte fel s minden erejét ez ellen concentrálta

Voltak ugyan az 1790-iki országgyülésnek mozzanatai, melyek új, szabadelvű áramlat megindulását sejtették, de sem irány, sem egy új eszme határozott alakot nem öltött. Megmaradt a régi feudális kormányrendszer s a nemzet visszaesett korábbi apathiájába. II. József szabadelvű kormányzási rendszerét a reactió váltotta fel, mely absolutistikus eljárását megtartotta a jelen század negyedik tizedéig, mindaddig, mig saját párthivei és tanácsosai hagyományos rendszerének megszüntetését és az engedékenység életbeléptetését nem sürgették, mi első sorban a politikai irodalom fellendülését eredményezte.

Időszaki sajtónk, mint fentebb láttuk, 1840-ig nagyon kezdetleges állapotban volt. Egy félszázadig folyton az úttörés jellege látszott meg rajta, alig haladt valamennyire. Hirlapjaink csak anyagot kölcsönöztek a külföld, különösen a fejlett franczia hirlapirodalomból, de nem irányt és szellemet, ezért voltak tehetőseinknél a külföldi hirlapok annyira elterjedve. Hirlapszerkesztőink még nem tudták megválasztani az anyagot, melyből a hirlapnak táplálkoznia kell, összeszedtek mindent, válogatva és válogatás nélkül, hogy a szükséges mennyiség meglegyen, a minőségre nem sok figyelemmel voltak. Nem is találunk egy félszázadig hirlapjainkban egyebet hirek csoportosításánál. Úgynevezett politikai lapjainkban 1830-ig nincs egy politikai kérdés megvitatva, egy politikai eszme fejtegetve. Sem Kulcsár, sem Méhes nem voltak hivatva politikai hirlapszerkesztésre.

A harminczas években már sikert igérő kezdeményezésre találunk. A *Jelenkor* kezdetben még elég színtelen ugyan, de a *Hirnök*-nek már volt politikai színezete. Helmeczy, mint előbbi pályatársai, szintén nem volt politikus,

de Orosz Józsefnek volt érzéke a politikához. Ő részt vett az 1825-iki és 1830-iki országgyűléseken, mely utóbbiról érdekes naplójegyzeteket tett közzé. az 1832-36-iki országgyülésen pedig sokat forgolódott a követek között, jelen volt tanácskozásaikon, hallgatta vitatkozásaikat, s bár elve és meggyőződése kevésbbé szilárd és következetes volt is, de tudott a politikai kérdések iránt érdeklődni s némi érdeklődést kelteni. Nagyobb figyelemre érdemesek Kossuth irott hirlapjai, nem újságok a szónak mai jelentésében, de hatásra nézve minden eddigi hirlapnál fontosabbak voltak. Elterjedésök vajmi csekély volt ugyan, — a *Törvényhatósági Tudósítások*-nak nem volt több mint 157 előfizetőjük, — de népszerűségben minden megelőző hirlapot felülhaladtak. Elsők voltak egyszersmind egy egységes nemzeti közvélemény létrehozásában, melynek hiánya mindeddig olyanynyira érezhető volt Magyarország nyilvános életében.

Csak miután a sajtó némileg nagyobb szabadságnak örvendhetett, lehetett szó országos politikai pártok alakulásáról, mert a nyilvánosság közelebb hozta egymáshoz a rokon gondolkozásúakat s szétválasztotta az ellentétes elemeket. Liberalismus és conservativismus, aristokratikus és demokratikus irányok csak akkor kezdtek élesebb világításban feltünni, midőn követőik elvei és nézetei a nyilvánosság színe előtt bővebb fejtegetések tárgyaivá lőnek s az egymást elválasztó eltérések vagy ellentétek mind jobban kitűntek.

Mig ekként a sajtó szabadabb mozgása egyrészt lehetővé tette a politikai pártok alakulását és kifejlődését, másrészt előkészítette és megkönnyítette a törvényhozás müködését, mert a kormány kipuhatolta a pártok véle-

ményét a teendő intézkedések felől, ez volt saját bevallása szerint is a sajtó szabadabbá tételének egyik czélja.

A közigazgatásnak is számos ágában érezhető volt a napi sajtó ellenőrzésének, a nyilvánosságnak hatása. A szabad véleménynyilvánítás lehetővé tette azoknak is a közigazgatás dolgaiba való beleavatkozását, a kik e tekintetben eddig semmi jogot sem gyakorolhattak, a nyilvánosság elé hozott óhajok és panaszok többé-kevésbbé befolyást kezdtek gyakorolni a törvényhozás működésére is, és ekként lassan-lassan a sajtó igazi hatalommá nőtte ki magát, a nemzetben pedig erős közvélemény szilárdult meg, mely nemsokára hatalmas politikai mozgalmakat idézett fel.

A napi sajtó hatalmának nagyra növelésében a főérdem Kossuth Lajost illeti meg, az első valódi politikai hirlap szerkesztőjét, ki vállalatával, az 1841. január 2-án megindított *Pesti Hirlap*-pal új korszakot nyitott meg a magyar hirlapirodalom történetében. Maga azon körülmény, melyben a szerkesztést átvette, feltünést keltő volt. Alig szabadult ki börtönéből, hova a nemrég még reactionarius kormány épen szerkesztői működéseért záratta s ime az időközben megváltozott kormány helybenhagyására újra mint szerkesztő lép fel, mindjárt az elnézőbbé lett censurai korszak kezdetén.

Már az 1825-iki országgyülés óta élénkebb figyelem ébredt a politikai mozgalmak iránt, melyet nagyban fokoz gróf Széchenyi István *Hitel* czimű müvének megjelenése és az 1832—36-iki országgyülés nagyfontosságú mozzanatai. Kisfaludy Károly politikai hirlapszerkesztőnek készült, Helmeczy megindította a *Jelenkort,* Munkácsy *Rajzolatok* czimű divatlapját 1839-ben politikaivá változtatta, majd 1840-ben folyamodott, hogy a politikai lapnak nem megfe-

lelő *Rajzolatok* czímet *Sörgöny*-re változtathassa, mi meg is engedtetett neki. *) Később 1841-ben Beimel József kért szabadalmat *Ellenőr* czimű politikai lapra, de az engedélyt az udvari cancelláriától nem kapta meg, noha Pest város tanácsa is, a Helytartó Tanács is az engedély megadását ajánlották. [1])

Nagyobb figyelemre méltó működést azonban az említett szerkesztők nem fejtettek ki, új irányt a hirlapirodalomban meghonosítani nem tudtak, miért lapjuk nagyobb népszerűségre nem is tehetett szert. Munkácsy hamar bele is únt a politikai lapszerkesztés fáradalmaiba és költségeibe s lapját felajánlotta megvételre Beimelnek és Landerernek is. Mindketten alkuba bocsátkoztak vele s folyamodtak a folytatás jogáért. A Helytartó Tanács Pest megyét bizta meg az ügy megvizsgálásával. Ez Munkácsy eljárásában csalfaságot látván, őt közkereset alá fogta tiszti ügyésze által, a lap folytatásának jogát pedig Beimelre kivánta ruháztatni, az udvari cancellaria azonban a jogot Landerernek adta meg, noha Pest megye egyelőre legalább felfüggesztetni kérte a jogátruházást Munkácsy csalfasága miatt, mit a cancellaria nem vett figyelembe, s Landerert jogában megerősítette, [2]) ki a lap szerkesztését Kossuthnak ajánlotta fel. Kossuth elfogadta az ajánlatot s czímül a *Pesti Hirlap* elnevezést határozta meg. Landerer Lajos, a *Pesti Hirlap* kiadója, jól számított midőn Kossuthot szólította fel a szerkesztésre; lapjának nagyobb elterjedést senki sem szerezhetett volna.

Landerer számításán kivül más körülmények is hozzá járultak, hogy Kossuth szerkesztővé lett. Jól tudta a kor-

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1840.* 11,258.

[1]) U. o. *1841.* 42,284.

[2]) Pest megye levéltára *1841.* 848., 849., 850.

mány, hogy engedékenységéről meggyőzőbb bizonyítékot nem nyújthat a magyaroknak, mint ha Kossuthnak ad engedélyt hirlapszerkesztésre, a kit az előbbi kormány börtönnel némított el. Fényesebben alig bizonyíthatta volna, hogy felhagyott a régebbi kormányzás rendszerével. Ezen kivül arra is czélzott, hogy Kossuthot a meglevő censura korlátai közé szorítsa s ekként vegye elejét tervezett intézkedései elleni izgatásainak.

1840. deczember 31-én jött létre a szerződés Kossuth mint szerkesztő és Landerer mint kiadó között. E szerint Kossuth a szerkesztést teljes jogkörrel vállalta el, a kiadó a lap igazgatására semmi befolyást sem gyakorolhatott, mig a szerkesztő a kihirdetett programmhoz alkalmazkodik. Csak azt az egyet kötötte ki a kiadó, hogy a belső érdeméknél fogva közlésre méltó s illedelmes hangon irt oly czikkeket is tartozzék a szerkesztő fölvenni, a melyek véleményével nem egyeznek is meg, hogy a más véleményt kizáró egyoldalúság vádja a hirlap életének akadályul ne szolgáljon. De a szerkesztőnek szabadság adatott ily czikkeket jegyzetekkel kisérni, vagy esetleg külön czáfoló czikket kiadni. A kiadó-tulajdonos egyébként a szerkesztőnek teljhatalmat engedett és kötelezett. Közös megállapodásra még azt is szerződésbe iktatták, hogy a hirlapot teljes önállósággal kell fentartani, úgy, hogy »semmi más hirlappal pártszövetségbe ne lépjen.« A szerkesztő díja mindaddig, mig az előfizetők száma a 2500-at meg nem haladja, 1200 pfrtban állapíttatott meg, ezentúl minden száz előfizető után a dij 50 frttal emelkedik. Végül a szerződéstől elállásra mindkét fél félévi felmondásra kötelezte magát. *)

*) Kossuth saját kézirata Vörös Antal hagyatékában a Nemzeti Muzeum kézirattárában.

Ha tekintetbe veszszük azt a bámulatos tevékenységet, melyet Kossuth a szerkesztésben kifejtett, anyagi jutalmazását valóban a legsilányabbnak nevezhetjük, annál inkább, mert a lap a kiadónak óriási jövedelmet hajtott. Az előfizetési ár félévre 5 frt., boritékban 6 frtban volt megszabva s előfizetői rövid idő alatt öt ezerre szaporodtak. Vidékre, mint az egykorú postai feljegyzésekből kitünik, 3670 példány járt, a két főváros maga ezernél több példányt rendelt meg, mindamellett a szerkesztő dija változatlanul maradt. 1843 júniusban terveztek más alkut. Az új szerződés fogalmazványából az tünik ki, hogy a szerkesztő dija havonkinti 800 frtra volt előirányozva. Landerer a szerkesztői teendők egész körét a segédek fizetésével együtt Kossuthnak akarta átadni s az összes szerkesztői költségekre minden előfizető után — mig számuk négy ezernél kevesebbre nem apad — 3 frt 50 krt ajánlott és száz tiszteletpéldányt. A szerződés 6 évre volt tervezve s ha Kossuth az első két év alatt elhalna, özvegyének a kiadó évi 500 frtot, későbbi halál esetén pedig 1000 frtot tartoznék fizetni mindaddig, mig a *Pesti Hirlap* fennáll. Kossuth kötelezné magát, hogy a hat év alatt a szerkesztésről nem mond le, sem mást a szerkesztéssel meg nem bizna, maga pedig ez idő alatt más szerkesztőséget el nem vállalna. Landerer az elsorolt kötelezettséget jogutodjára nézve is fentartandónak nyilvánította ki. A megyegyezés azonban — nem tudni miért — nem létesült s Kossuth egy év mulva meg is vált a *Pesti Hirlap*-tól.

A *Pesti Hirlap*-nak a főváros fejlődésére is nagy befolyása volt, mert elősegítette Budapestnek irodalmi és politikai központtá változását. Az előbbi fejezetekben már utaltunk azon törekvésekre, melyek arra irányultak, hogy

az irodalom központjává Budapestet tegyék. Kármán buzgó iparkodása sikertelen maradt, több eredményre jutott Kulcsár, ki társas összejöveteleket is rendezett az irók között, de a fővárosnak mint irodalmi központnak jelentőségét még nem tudta éreztetni, később Kisfaludy Károly, majd az Athenaeum-kör az irodalmi és aesthetikai izlés irányadó központjává tették Budapestet, de a politikai irányt és jelszót bárhonnan inkább lehetett kölcsönözni, mint a fővárostól. Zala, Bihar, Csongrád, Bars megyegyülései nagyobb jelentőségűek voltak, mint az ország fővárosának politikai közvéleménye. Országgyülés idején a nemzet figyelme Pozsony felé irányult, mely országgyülésen kivül is jobban lekötötte a közfigyelmet, mint Budapest, mert Pozsony közelebb levén Bécshez, onnan keltek szárnyra a legújabb politikai hírek, ott jelent meg a *Hirnök*, mely hiányai daczára is felülmulta a többi lapokat.

Egészen mássá lőn a helyzet a *Pesti Hirlap* megindulása után. Budapest egyszerre az ország szive lőn, melynek minden dobbanása érezhető volt a legtávolabb vidékeken is. Innen várta a nemzet az új eszmék kiindulását, innen terjedt szét a remény és lelkesülés. Budapest lett az ébredő politikai szellem bölcsője, habár továbbra is Pozsony maradt az országgyülések székhelye, de a közhangulat irányzása Budapestről indult ki. Az eszme, mely itt kelt szárnyra, mire bejárta az országot, közvéleménynyé erősödött. Budapest egyszerre nemcsak geographiailag, de szellemileg is az ország fővárosa lett, nem lassan-lassan vívta ki az elsőséget, hanem egyszerre, rohamosan, ugyannyira, hogy az országgyülésnek áthelyezése is halaszthatatlan szükségűnek mutatkozott. Hihetetlen gyorsasággal emel-

kedett felül az igénytelen vidéki városok szinvonalán s külsőleg is kezdett nagyvárosias jelleget ölteni,

Budapestre központosította Kossuth az ország szétdarabolt közvéleményét, mely megyénként más-más szinezetű volt. Ő vitt bele egységet a sajtóval, mely kezében uralkodó hatalommá lett s melynek központosító jelleget ő kölcsönzött először. Majdnem minden kiváló tehetséget maga köré csoportosított. A főváros és vidék, Magyarország és Erdély ismert, régi és kezdő tehetségei a *Pesti Hirlap* felé fordultak, tőle vártak elismerést és buzdítást, tőle kölcsönöztek kitartást és lelkesedést. Amint az irodalmi életben korábban Kazinczy, majd Kisfaludy Károly, utána az *Athenaeum* szerkesztői voltak az aesthetikai és irodalmi izlés szóvivői és irányzói, akként lett a negyvenes évek kezdetén a politika hangadó vezérférfia Kossuth, a közélet kátéja a *Pesti Hirlap,* mint az irodalmi izlés iránytűje az *Aurora* vagy az *Athenaeum.* A mit a XIX. század első felének legtehetségesebb irói és költői csak hosszas fáradozással érhettek el, hogy Budapest lett az irodalom központjává, azt a politika terén Kossuth egymaga véghezvitte, a fővárost tette a nemzet politikai életének központjává s benne állandó székhelyet teremtett a magyar journalistikának.

A fővárosnak még társadalmi életét is átalakította a *Pesti Hirlap.* A kávéházak és olvasó körök közönsége mohó kiváncsisággal kereste elő a *Pesti Hirlap* legújabb számát, mely kézről kézre járt, mindenki ennek tartalmáról kivánt legelőször értesülést szerezni, a többi lapokra csak azután került a sor, ha ugyan egyáltalán el nem maradtak. A német lapok olvasóközönsége tényleg annyira megfogyott, hogy a *Pesther Tageblatt* alig tudta fentartani

magát. Napokig vitatkoztak a *P. Hirlap* egy-egy czikkén, mely minden körben tudott érdeklődést ébreszteni.

Pedig ha az egyes számok tartalmát és beosztását tekintjük, épen nem fogjuk oly változatosnak találni, hogy minden várakozást kielégítsen. A lap ívrétben jelent meg három-három hasábra osztva, rendszerint két ívnyi terjedelemben, melyhez ritkán még külön egy félív hirdetés volt csatolva. A lap élén hivatalos közlemények voltak, kinevezések, hivatalbeli áthelyezések, névváltoztatások, halálozások s több efféle. Ezután következett a legfontosabb: a vezérczikk, Kossuth hirlapírói tollának ez elragadtatást keltő müve, mely az ő fellépéseig ismeretlen volt a magyar journalistikában, s melyet hivatása és rendeltetése szerint csak ő tudott irni még akkor is, mikor már hirneves, gyakorlott hirlapírók támogatták őt. Megtörtént kezdetben akárhányszor, hogy betegség vagy másnemű elfoglaltság miatt nem irhatta meg vezérczikkét s ekkor a lap anélkül jelent meg, kinyilatkoztatván, hogy a vezérczikk Kossuth betegsége miatt maradt el. A vezérczikket a fővárosi újdonságok rovata követte, mely mindig szellemesen, változatosan volt összeállítva s a közönségnek kedvencz olvasmányát képezte. Kezdetben két évnél tovább Frankenburg Adolf szerkesztette a rovatot, később rövid ideig Vahot Imre, majd Pákh Albert utóbb Pálffy Albert mindig élénken, mulattató modorban, mely a közönségnek igazi csemegéül szolgált. Terjedelmes részét foglalta el a lapnak a vidéki levelezés, melyben hol bő részletezéssel, de mindig a jellemző dolgok kiemelésével, hol csipős gúnynyal, vagy pikáns modorban voltak elsorolva egyes megyék városok vagy községek fontosabb politikai, közigazgatási, társadalmi vagy egyéb nyilvános eseményei. Nagy és fon-

tos jelentősége volt e résznek, mert itt voltak feltüntetve a nyilvános élet fonákságai, a hivatalos visszaélések és mulasztások, melyet hol kíméletesebben, hol epésen ostorozni kellett. Dicséret, elismerés és gáncs vegyesen volt alkalmazva, a mint a helyzet és körülmények lehetővé tették és megkivánták. Elnézést a szerkesztő ritkán gyakorolt, kiméletlenül izekre bonczolt minden eseményt. Minden közleményről tudomást vett maga, mert a legtöbbször átdolgozta őket, simított, kihagyott, vagy változtatott rajtok vagy akárhányszor jegyzetekkel kisérte. Levelezői pontosan és híven értesítették vidékök minden említésre méltó mozgalmáról, s ő ekként a legmesszebb vidékek közügyeinek nyilvántartásával lényeges befolyást gyakorolt a megyék, városok és községek közszellemének ápolására, javulására..

Terjedelmes volt a lap külföldi rovata is, mely természetesen a külföldi lapok nyomán készült, de nem az eddig követett szolgai módon, hanem alapos feldolgozás szerint. Az *Allgemeine Zeitung*, *Moniteur*, *Times* stb. czikkeit nemcsak egyszerű szószerinti fordításban közölte, hanem mindig tájékozó ismertetéssel kapcsolatban, a külföld nevezetesebb eseményeit mindig bővebben tárgyalta. Volt *Értekező* czimen egy vegyes tartalmú rovata, mely a mai *Tárczá*nak felelt meg, de nem szépirodalmi közleményekkel, a melyeket politikai lapból kizárandóknak tartott, hanem népszerű tudományos czikkeket, ismeretterjesztő fejtegetéseket, közérdekű nyilt felszólalásokat közölt benne, legtöbbnyire a tudomány, politika és társadalom köréből. Szigorúan mellőzte a szaktudományt és szépirodalmat, ezeket a nekik megfelelő szakközlönyökbe és folyóiratokba valóknak itélte s épen nem hódolt a ma már általánosan köve-

tett hirlapszerkesztési felfogásnak, mely mindent összevegyít a politikával. Mai hirlapjaink mozaik-tartalmukkal jól jellemzik korunk sokoldalú, de töredékes és felszines müveltségét, mindenből adnak valamit, de semmit nem tárgyalnak alaposan, elaprózzák az ismereteket, felületességhez szoktatják az olvasót s félévekre terjedő kettős regényközleményeikkel tönkre teszik a nagyobb müvek conceptiója vizsgálatának lehetőségét. Nagy terjedelmüknek pedig majdnem akkora részét szentelik közönségük ámítására, — midőn csábító és hazug hirdetésekkel töltik meg, — mint a mennyit oktatása és mulattatására fordítanak. A *Pesti Hirlap* teljesen mellőzte a szépirodalmat s hirdetéseit igen szűk térre szorította.

A közönség izlése ma lényegesen más, mint a negyvenes évek kezdetén volt, megváltozását előidézték a hirlapok is, melyek az izléssel együtt maguk is átváltoztak, hisz akárhányszor nem irányzói voltak, hanem követői. A divat e téren is mint mindenben éreztette uralkodó hatalmát, s a ki nem hódolt neki, elfordult tőle.

A ki Kossuth *Pesti Hirlap*-ját a mai olvasó közönség igényeivel méri össze, sok tekintetben egyhangúnak és száraznak fogja találni, melyben ritkán van meg a mai hirlapok egyik legjellemzőbb sajátsága: az actualitás. Pedig a *Pesti Hirlap* nemcsak hogy nem volt a maga idején száraz és egyhangú, hanem a legélénkebb szerkezetű, közérdekű tudósításokból álló közlöny, melynek minden számát kiváncsi várakozással fogadták. Hogy kora követelményeinek teljesen megfelelt, azt népszerűsége is bizonyítja, koráig hallatlan számú előfizetőkre tett szert s mindaddig, mig Kossuth szerkesztette, előfizetői nemcsak nem kevesbedtek, hanem mondhatni folyton szaporodtak.

A mi pedig az actualitást illeti, e szempontból sem fér kifogás hozzá, ha tekintetbe veszszük, hogy akkor még nem volt a hirlapsajtó annyira ephemer jelentőségű, mint napjainkban, midőn a közélet változatos tarkasága naponkint kétszer jelenik meg az olvasó előtt tömött hasábokban, sőt tán nincs messze az idő, midőn napjában háromszor fogja változatossághoz szokott életünk kiváncsiságát kielégíteni, mint van már rá példa az angol és német journalistikában. Kossuth *Pesti Hirlap*-ja nagy jelentőségű a magyar hirlapirodalom történetében, nemcsak szerkezetbeli szabatossága teszi ilyenné, hanem stilusa, a magyar journalistikai stilus mintája, új iránya és tartalma korszaknek alkotó jelentőséget kölcsönöznek neki.

II.

A politikai pártok fejlődésének áttekintése. Politikai s államtudományi ismeretek. A liberalis és conservativ politika új közlönyei: *Pesti Hirlap, Világ.*

A XVIII-ik század végén, az 1790-iki országgyülésen mutatkoztak először Magyarország törvényhozásában elvi alapokon tömörülő politikai pártok. Nagy ellentét nem merült ugyan fel a törvényhozás tagjai közt, mert közös volt bizonyos eszmékhez való szívós ragaszkodásuk, valamennyien osztoztak az alkotmányosság védelmében, csaknem kivétel nélkül ragaszkodtak a nemesi kiváltságok fentartásához, de egyben-másban mégis eltértek egymástól. Az egyik rész irtózott minden reformtól s hű támogatója volt a kormány és udvar törekvéseinek, ellenzett minden újítást; ezek voltak az *aulikusok.* A másik rész újításokat sürgetett és a haladás hivének vallotta magát: ezeket *patriotáknak* nevezték. A mily kevéssé találóak ez elnevezések, oly határozatlanok az eszmék, melyek az egyes pártok tagjait összetartották. Még az 1825-iki országgyülésen is használják e megkülönböztetést, mivel megjelölve látták benne az alapgondolatot, mely a két tábort elválasztotta egymástól. Az aulikusok pártja nagyobbrészt az aristokratákból telt ki, mert ezek félvén a franczia forradalom demokratikus eszméinek diadalától, titkon és nyiltan az udvarhoz

szegődtek, a patrioták nem egyszer nyilt ellenzéket képeztek az udvar követeléseivel szemben.

Határozottabb alakot öltöttek a pártok az 1825-iki országgyülésen, noha még mindig hiányzott köztök az alkotmányos fogalmak szerinti különbség, de a conservativ és liberális párt alapjai már itt kezdődnek. Alakult ugyan már 1823-ban Hevesben Keglevich Miklós vezérlete alatt egy ellenzéki töredék-párt, melynek uralkodó elve volt, hevesen demonstrálni a németek ellen, de országos jelentőségre nem emelkedett, mindössze is szűk hatáskörre terjedő politikai fractiót képezett, mely itt-ott nyers modorban juttatta kifejezésre a közállapotok felől táplált elégületlenség érzetét. Ők voltak az elsők, kik újjáébredő politikai életünkben azt a nyersebb szellemet képviselték, melynek nyilvánulásaival alkotmányos mozgalmainkban még maig is találkozhatunk.

A conservativ és liberális párt elnevezéseinek alkotmányos értelemben vett használata szoros értelemben csak az 1832—36-iki országgyüléstől számítható, mely országgyülésnek mindjárt megalakulásakor megvolt potitikai pártjellege. Ugyanis az 1790-iki, majd az 1825-iki országgyülés országos bizottságot választott a törvényhozási teendők megvitatására és előkészítésére, mely bizottságnak — regnicolaris deputatiónak — munkálata minden megyének megküldetvén, ez a megyéknél hosszas, itt-ott élénk politikai discussiokra szolgáltatott tárgyat, s anyagot adott az országgyülési követek utasításainak megállapítására. Az országos bizottság e munkálatának a megyéknél való tárgyalása képezte Magyarországon az első nyilvános politikai eszmecserét. Voltak ugyan itt-ott élénkebb politikai viták az alkotmány védelme tárgyában, midőn országgyü-

lés helyett cancellariai rendeletekkel kezdték kormányozni az országot, de alkotmányos eszmék felől az első igazi politikai tanácskozást az országos bizottság e munkálatainak tárgyalásában találunk, mely alkalommal országszerte a legelágazóbb véleménynyilvánítások fordúltak elő. De a vélemények nagy eltérése daczára is már az 1830-iki, még inkább az ezt követő országgyülésen biztos alapokon emelkedik fel a két országgyülési párt: a *conservativ* és *liberalis* vagy ellenzéki. Nem országos pártot mondunk, a mi a nyilvánosság és sajtószabadság hiánya miatt még nem jöhetett létre, de a törvényhozásnak ily pártokra elkülönülése tényleg meg volt. Határozottabb elveket s a pártfelek között mutatkozó egyöntetűbb eljárást csak később találhatunk, mert a bizonytalanság és ingadozás kezdetben sokszor fel-feltünt, de mindegyik párt lassankint mindegyre szilárdult. »A conservativ elnevezés — mondja Horváth Mihály az 1830. előtti állapotokról — nálunk eddigelé nem igen divatozott, nem is volt volna helyes értelme, minőben az másutt vétetik. Az udvar, a kormány eddigelé tulajdonképpen nem conservativ, hanem, bár reactionárius, de egyszersmind forradalmi elveket képviselt örökös czélja lévén megcsorbítani, lerontani a történelmi jogot s azon alapuló alkotmányos elveket s intézményeket; kényuralmat, absolutismust állítani az alkotmányosság helyébe. Viszont az ellenzéki elnevezés valamint igen széles, határozatlan értelmű volt: úgy több féle véleményszinezetnek szolgált zászlajául; a szabadelvűség dicsfényét pedig számos esetben helytelenűl bitorlá. Mindaz, ki a kormánynak kényuralmi irányát, hatalomterjeszkedési kisérleteit gáncsolá, azoknak ellentálla, s az ország alkotmányát s evvel együtt a nemesi rend előjogait védé, — ellenzékinek, sza-

badelvűnek nevezte magát; akár kivánt egyébiránt korszerűleg előre haladni, reformokat életbe léptetni, akár megcsontosodva tespedett az »ősi alkotmány« ó rendszerében.«

Kettős kamararendszerrel biró törvényhozásunk liberális pártja az 1832—36-iki országgyülésen erősödött meg, de csak az alsóházban, a főrendek még mindig idegenkedtek a szabadelvű haladás eszméitől, a nemzeti közóhajok teljesítésének sürgetésétől. A szakadatlan izenetváltások a két tábla között megnehezítették a haladás menetét s lassították a törvényhozás működését, minek csupán a felsőház volt okozója, s így méltán vonták magukra a főrendek a hazafiatlanság vádjával való gyanusítást. 1839-ben azonban gróf Batthyányi Lajos vezérlete alatt megalakult a főrendi ellenzék is, mely ezután tevékeny részt vett az alkotmányos mozgalmakban. A conservativ párt sem maradt tétlen. Ekkor szervezkedett szigorú elvi alapon egy nagy tehetségű és jövője iránt nagy reményeket keltő ifjú mágnás, gróf Dessewffy Aurél, vezérlete alatt, kinek nemsokára fényes publicistai működése nagy figyelmet keltett, s mint ilyen, hirlapirodalmunk történetében is kiváló helyet foglalt el. A pártalakulások elsorolásánál nem maradhat említetlenül gróf Széchenyi István, ki párton kivüli volt, ő maga képezett pártot, melyhez senki sem csatlakozott. E lángszerű államférfi, ki hazánk közgazdasági átalakulását egymaga létre hozta, conservativ hajlamokat táplált, noha a legtöbb reformnak ő volt kezdeményezője, de eszméinek keresztülvitele végett jó viszonyban akart maradni a kormánynyal, akárhányszor hizelgett és tömjénezett neki, s viszont a legtöbbször az ellenzékkel szavazott az országgyülésen. E kétszinűség politikai szereplésében népszerűségét nemcsak nem gyara-

pította, hanem gyengítette, sőt a kormány sem tartotta teljesen megbizhatónak. A kormány a conservativ pártban találta kész eszközét. Ez volt — mondja Gerando Ágost *) — »Ausztriának természetes szövetségese.«

Századunk első tizedének országgyülési férfiai csak igen hézagos politikai és államtudományi ismeretekkel birtak. Az országgyülések legkiválóbb szereplőinek ismerete alig terjedt túl néhány kézi könyv tanainak magyarázatán, List Fridrik Nemzetgazdaságtana, Rotteck és Welcker Staats-Lexikona a legelterjedtebb kézi könyvek voltak. Ez utóbbit különösen kedvelték, mely bevezetésül a különféle államformákat ismerteti, szükkörű, de elég világos tájékozást nyújt az államtudományok egyes ágairól s szótári rendben felvilágosító magyarázatokat ad a fontosabb államtani és politikai fogalmakról, a kiváló államférfiakról és hadvezérekről, itt-ott figyelemre méltó forrásmüvekre való utalással. A kik tehették, nagyobb külföldi utazással iparkodtak pótolni elméleti ismereteik hiányait. Gróf Széchenyi István, báró Eötvös József, gróf Dessewffy Aurél, Pulszky, Trefort, Szemere Bertalan s mások forró vágygyal siettek külföldi tanulmányi utjokra s valamenynyien ismeretekkel gazdagodva tértek vissza. A legtöbben azonban a törekvők közől is elméleti tanulmányaikra szorítkoztak. Oly férfiak, mint Deák, Kölcsey, Kossuth, Klauzál sem jutottak külföldre.

Az elméleti kézi könyveken kivül rendszeres és állandó politikai olvasmányuk sem igen volt. Egyedül az *Augsburger Allgemeine Zeitung* volt politikai hirlapjuk, egyéb külföldi lap alig juthatott be Ausztriába és Magyarországba,

*) Politikai Közszellem Magyarhonban.

ez is csak azért nyert bebocsáttatást, mert Ausztriáról nem közölt egyebet, mint a mit innen küldtek be neki. Mondhatni, ez a lap volt jó ideig Magyarország politikai szereplőinek nevelője, irányzója.

Az augsburgi német lap 1839-ig alig irt valamit Magyarországról. Ekkor indított meg benne *Pia desideria* czimen hazánkról hosszabb czikksorozatot Zedlitz Keresztély, ki a nassaui herczegnek politikai levelezője volt. Zedlitz czikksorozata Metternich nézeteit tolmácsolta, ki Magyarország alkotmányos jogainak csorbítását szivesen előmozdította, ezért nem lehetett czáfolat nélkül hagyni, s erre Pulszky Ferencz vállalkozott, kimutatva Zedlitznek elfogultságát a magyarok iránt s tájékozatlanságát a magyarországi viszonyok és állapotok felől.

A közállapotok ismertetésére czélzott az a nehány politikai tartalmú röpirat is, mely a század első tizedeiben jött létre. Legolvasottabb volt, mely megjelenésekor nagy feltünést is keltett, Orosz Józsefnek *Terra incognita* czimű könyve, melyben Magyarország közjogi történetéből közölt néhány fejezetet. Fejtegette Magyarország viszonyát az osztrák örökös tartományokhoz, a nemesi fölkelések történetét, a Magyar- és Horvát-Szlavonországok kapcsolatát s egy esetleges különválás következményeit, végül éles kritikával ismertette Magyarország törvényhozásának hiányait. A könyv inkább a külföldnek volt szánva, ezért szerzője németül irta, de sok tanulságosat foglalt magában hiányos képzettségű magyar főuraink és státusférfiaink számára is, mit az előszóban maga is kiemelt. Orosznak czélja volt könyvével felhívni a figyelmet Magyarországra, melynek állami élete az ország határain túl teljesen ismeretlen volt, sőt jórészt még benn az országban is. Elmondja, mily saj-

nálkozással tapasztalta, hogy a külföldnek mennyire ferde és hiányos fogalma van Magyarországról, hogy a vele egy állami testet képező Ausztriának állami főtisztviselői mily kevéssé ismerik ez országot és viszonyait, hogy az osztrák örökös tartományok lakosságának kilencz-tizedrésze oly keveset tud felőle, mely majdnem a semmivel határos. Keserűséggel említi meg, hogy Bentham az összes európai törvényhozást ismeri, csak a magyar alkotmányról nem tud semmit, mely pedig a legrégibb és legjellemzőbb egész Európában. Fáj hazafias érzületének a tapasztalat, hogy az évszázadok óta fennálló magyar municipiumot oly kevésre becsüli a külföld, hogy tanulmányozására nem is méltatja, noha a jeges tengerek vidékének kutatására expeditiokat szervez. De a miatti panaszát sem hallgatja el, hogy magukra a magyarokra nézve is ismeretlen föld Magyarország. Ezért szándékozik felderíteni minden előitélet nélkül az igazságot, megjobbítani a hamis felfogást, egyesíteni az egymást keresztező érdekeket, hogy ekként a közös jólétet elősegítse, s az alkotmányos monarchiának mint a legczélszerűbb, legerősebb és legnemesebb államformának, eszméjét megszilárdítsa.

A könyv tartalmasan és élénk stilusban volt irva, így nem is tévesztette el hatását, mindenfelé olvasták és csakhamar visszhangja is támadt egy hasonló czélú röpiratban, melyet gróf Lamberg Ferencz irt *Még egy terra incognita* czimen magyarul a magyaroknak szánva. Lamberg elismerte Orosz József azon állításának valóságát, hogy Magyarországról a legközelebbi szomszédok is ferde és hiányos ismeretekkel birnak, de viszont hasonlót állított az osztrák örökös tartományok viszonyainak ismerete felől is Magyarországot illetőleg. Ezért módot akart nyújtani hon-

fitársainak, hogy a birodalom szomszéd tartományairól való ismeretöket tágítsák és kiegészítsék. Több mint húsz apró fejezetben értekezett az osztrák tartományok népessége, kormányformája, polgári osztályai, egyházi, hadügyi, culturalis, kereskedelmi és pénzügyi viszonyairól, továbbá törvénykezéséről, polgári közigazgatásáról, földbirtok- és jogügyeiről. Előadása és magyarázatai kevéssé szakszerűek, magasabb szinvonalra sem emelkednek, de a könyv fogyatékossága daczára is előmozdította a közügyek hiányos ismeretét. Figyelmet keltettek Orosznak az 1830-iki országgyülésről közzétett naplójegyzetei is, melyeket gondos magyarázatokkal és sok tanulságos fejtegetéssel kisért. Egész kötetre terjednek e naplóhoz irt jegyzetek és magyarázatok, melyekben alapos készültségének és államférfiúi komolyságának számos jelét adja. Egyes eszméket oly élénken tud megvilágítani, helyenkint oly szakavatottan és lelkesülten ir, hogy a harminczas évek egyik legjobb tollú publicistáját látjuk benne. Midőn az országgyülési újság kérdésének tárgyalását említi, s hozzá terjedelmesebb fejtegetést csatol a sajtószabadság jelentőségéről, soraiban oly felvilágosult szellem, annyi erő és lelkesültség összpontosul, hogy czikkét a legjobbak közé sorolhatjuk, mik e tárgy felől irattak. Daczára annak, hogy a kérdést több oldalról hallotta megvitatni, maga mégis új szempontokat tudott megjelölni, melyek szerint a haladás e nagyfontosságú eszméje védelmezhető. Valóban az itt említett irodalmi müvek Orosznak nem jelentéktelen helyet biztosítanak kora publicistái között.

Szoros értelemben vett pártiratok 1840 előtt nem igen jöttek létre, részint a pártok tömörülésének és megszilárdulásának hiánya, részint a szigorú censurai viszonyok miatt; utóbb is még, midőn már sokkal engedéke-

nyebb és elnézőbb volt a censura, a csak kissé merészebb hangú fejtegetések többnyire külföldön nyomattak s titkon, kéz alatt terjesztettek az országban.

A vélemények szabad nyilvánításának terén is új korszakot jelöl a *Pesti Hirlap* megindulása, mely már bevezető programmczikkében határozottan kifejezte abbeli meggyőződését, »hogy a napnak tömérdek szükségei között alig van egy-egy sürgetőbb, mint oly időszaki lap, mely a nemzet életének hű tükre legyen; közzé, nemzetivé tegye öröm- s bánatnak, hűség- s törvényességnek, bajnak s hiánynak minden érzetét, melyet a nemzet szivében egy hangrezgésre találni, köz, magas és szent érdekek jogositanak és szabad tért nyisson az észnek és értelemnek, jóakaratnak, hogy szükkeblűséget, mint elbizakodást egyaránt kerülve, vak előszeretet, vak előgyülölség nélkül, higgadt kebellel s ama mérséklettel és illedelemmel, mely a jó szándék és igazság bélyege, megvitassák és előkészítsék a napnak nagy kérdéseit, mikben e honnak jövendője rejtezik.« Nem állította fel azt a kérdést, hogy haladásra vagy megállapodásra van-e szükség, mert eziránt tisztában levőnek hitte már a nemzetet. Csak a haladás módja felől gondolkodott önmaga a szerkesztő és akarta gondolkodásra ébreszteni olvasóit, a haladás *mikéntjére* akart irányadóúl szolgálni az új vállalat. Hogy a kitűzött czél érdekében müködhessék, nézete szerint előbb önismeretre kelle ébresztenie a nemzetet s éreztetnie a közös szükségek érzetét, mert nem az egyes érdekeknek szolgáló javítások mozdítják elő a közjólétet, hanem csak az, a mi valódi szükséget pótol, a mi a nemzet életéből önkényt fejlett ki. Meggyőződése szerint áldásos csak akkor lehet a törvény, ha »egy-egy socialis meggyőződést mondott ki,« az ily törvényt

aztán jogszerűnek is nevezi. Tartózkodás nélkül kijelenti, hogy érzi egy nagy hivatású időszaki lap vezetésének nehézségeit, de bízva a közreműködők támogatásában, készséggel vállalkozik a munkára és mindnyájuk nevében nemes önérzettel, bátran így kiált fel: »szennyes érdekek vezetni soha sem fognak, meggyőződésünk nem lesz eladó s tanulni szeretve is, szükségét is érezve, észnek és oknak ugyan mindig hódolunk, de más semmi s nevezetesen Nagy Pál »*egykori*« szavaival élve: »sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársaink heve soha el nem tántorít.« *)

Hirlapiró Magyarországon még így nem szólt közönségéhez. Nem is telt sok időbe, és a *Pesti Hirlap* népszerűségre felülmúlt koráig minden magyarországi hirlapot. Vezérczikkei a közhangulat tolmácsai lettek s kiméletlen szigorúsággal ostorozták a bűnt, mulasztást, visszaélést a közélet minden ágában. Kezdetben politikai kérdést ritkán érintett, mert Kossuth maga is meg levén győződve a kormány engedékenységéről, nem akarta a közvéleményt ellene ingerelni s a kormány jóakaró törekvéseinek sikerét koczkáztatni. Majdnem kizárólag a belügyekre fordította figyelmét, és társadalmi kérdések fejtegetésével iparkodott feléleszteni a szunnyadó közérzéket. Lelkes szavakkal kelt ki a pálinka-mirigy terjesztése, a gyermekgyilkosság szaporasága ellen, hathatósan buzdított a pesti református főiskola érdekében, az irgalmasság gyakorlása, a nőknek a nemzetiség szempontjából való fontos hivatása, a honszerelem ápolása mellett. Meggyőződése egész erejével sürgette a műipar fejlesztését, a kisdedóvás és nemzeti játékszin ügyének emelését, a gyermekkórház és halottasházak felállítá-

*) Pesti Hirlap 1841. 1. sz.

sát, a protestánsok unioját, a közoktatásügy szükséges reformját, az országutak javítását és jó karban tartását, a közlekedés hiányainak megszüntetését stb. stb. Elragadtatást keltő hangon fejtegette a polgári erények fontosságát, fájdalommal emlékezett meg hiányukról, különösen ennek egyik legszembeszökőbb nyilvánulásáról, a törvény iránti tiszteletlenségről, minek okát a közszellem fejletlenségében találja. »A törvények iránti tiszteletlenség bűne — úgymond — hárul leginkább azon körülményre, hogy közöttünk a közszellem elegendőleg kifejlődve nincs. Azon közszellem, mely az örömteli készségben áll, melylyel magános vagy particuláris érdekeinket a közérdeknek alárendeljük; azon közszellem, mely a közjólétnek életelve, biztosítéka s dajkája; sőt szülője a polgárerénynek, melynek hiányát sem a vak engedelmesség mechanismusa, sem az erőszak ijedelmei, sem közigazgatási institutiok mesterkélt formái ki nem pótolják. E közszellemnek hatalmas előmozdítója ugyan a nyilvánosság és a szabadság szóban, irásban; azonban mégis ama tudomány, melyet Cicero *lux veritatis* czimmel ékesített, azt tanusítja, hogy a közszellem hervatag növény, hol a szabadságok utjában állnak a szabadságnak.« *)

Mindig erélyesen korholta a társadalmi élet rossz kinövéseit és hibáit, kárhoztatta a fényüzést, a pazarlást, a játékosságot, a korteskedéssel járó veszekedést és lélekvásárlást; kiméletlenül ostorozta a törvényhozás és igazságszolgáltatás hiányait és visszaéléseit, a hatalmaskodást, részrehajlást; valóságos hadjáratot intézett a megyei közigazgatás botrányos eljárásai ellen, a rabvallatásnál alkal-

*) *Pesti Hirlap* 1841. 74. sz.

mazott kinzás és gyötrés, a divatos vesszőzés, botozás és korbácsolás ellen, vagy a földesurak igazságtalan s néha embertelen hatalmaskodásai ellen. A gúny maró fegyverével ostromolta a megyei visszaéléseket, daczára annak, hogy határtalan előszeretettel ragaszkodott a municipiumhoz s jogainak egész életén át leglelkesebb védője maradt, de nem hunyt szemet fogyatkozásai és hibái előtt, s ez mutatja e téren tanusított elfogulatlanságát, igazságos és objectiv eljárását. Soha senki erélyesebben nem lépett fel a zsarnokoskodni szerető, törvénysértő és igazságtalan megyei tisztviselők, ez »aprócska kényurak« ellen, mint Kossuth a *Pesti Hirlap* vezérczikkeiben, mikben mint a törvényesség és igazságosság nyilvános őre gyakorolta ellenőrző szerepét.

Kiváló gondot fordított a törvényhatóságok nyílvános életének minden mozzanataira, különösen a törvényhozási és közigazgatási ügyekre, melyeket mindig erős kritika tárgyává tett. Mindig egyenesen rámutatott a hibákra és tévedésekre, melyekkel szemben elnézést soha sem gyakorolt, sőt akárhányszor hamarább kész volt a kárhoztatással, semmint minden oldalról eléggé megvizsgálta a körülményeket. Ezért kapott gyakran tiltakozást a közölt megrovások ellen, ezért találkozott szerkesztői müködésének nyilvános birálatában azon szemrehányással, hogy érzéspolitikus, ki szive után indul akkor is, midőn az észre kellene hallgatnia.

A *Pesti Hirlap* politikai és nemzetgazdasági kérdéseket csak később kezdett fejtegetni. Jelszava volt mindenben *a szabadelvü haladás* és *fokozatos reform.* Eszméit és elveit már kezdettől fogva mindig merészen és határozottan mondta ugyan ki, de azért a józan mérséklet utján meg-

maradt jó ideig, noha radicalismusa már korán jelentkezett, így midőn már a 33-ik számban azt hirdeté, hogy »a patriarchalismus ideje lejárt.« A *Pesti Hirlap* nagy szakszerű jártassággal szólt mindig a kereskedelmi ügyekről, a közlekedésről s Magyarország közjogi helyzetéről. Első volt a politikai átalakulást eszközlő kérdések fejtegetésében, az adózás, az örökváltság, a szabad föld, a vámszövetség, a megyei hatóságkör, az ősiség, a testvérhon közjogi viszonyainak, a nemzetiségi kérdéseknek taglalásában.

Mind a nemzetiségi, mind a felekezeti kérdésben szabadelvű felfogást és elfogulatlanságot tanusított. Midőn Ballagi (Bloch) Móricz felszólalt a zsidó tanítók képzése érdekében és számukra intézetet sürgetett, a szerkesztő minden előitélet nélkül pártolásra méltónak nevezte a javaslatot, mert — úgymond — a zsidóság az, ki »nemzetiségi antipathiát legkevésbbé táplál keblében ellenünk,« kiket felkarolnunk kellene, hogy nemzetiségünket gyarapítsuk. Még határozottabban szólt mellettük, midőn Fábián Gábor a 349-ik számban részükre az emancipatiot sürgette a vegyes házasság behozatalával együtt. A szerkesztői nyilatkozat helyeselte Fábián liberalis követeléseit, csak azt kivánta, hogy synedriumban törültessék a zsidó vallásból mindaz, mi benne politikai institutiot képez, mely nyilatkozata a később nagyhirűvé lett Löw Lipót rabbival polemikus szóváltásba keverte. Hasonló türelmességet tanúsított a nemzetiségekkel szemben, de izgatásaikat határozottan visszautasította. Amennyire ragaszkodott saját fajához, melynek gyarapítását minden megengedett eszközzel iparkodott előmozdítani — így, a bukovinai magyarok betelepítését ő sürgette először — annyira került minden erőszakoskodást a nemzetiségekkel szemben, noha mozgal-

maikat éber figyelemmel kisérte, s ha veszélyt látott, nem késett figyelmessé tenni rá a nemzetet.

Nagy érdeme volt a *Pesti Hirlap*nak a törvénykezés nyilvánosságának sürgetésében is. Már megindulása első hónapjában hirdette a nyilvános biráskodás föltétlen szükségét, s pályája alatt ezt többször ismételte. Ha a törvénykezés hiányairól értesült, feltárta a nyilvánosság előtt s megragadta az alkalmat a hiányok javításának hangoztatására. Örömmel üdvözölte a büntető törvénykönyv megalkotására kiküldött bizottságot s kapcsolatban ezzel sürgette az esküdtszék, a nyilvánosság, a szóbeli eljárás behozatalát.

Ismételve emlegette a közlekedési eszközök hiányait; több vasuti vonalnak, így: a duna-balparti, a vukovár-fiumei, a debreczen-pest-pozsonyi vonalnak kiépítése mellett újra meg újra szót emelt. Az elsoroltakon kivül számos más eszmének és intézménynek megpendítője, szorgalmazója a *Pesti Hirlap* volt. Izgatott az iparegylet létrehozásán, az iparműkiállítás érdekében, az országgyülési ingyen szállás eltörlése, a czéhek megszüntetése, gazdaképző intézet, a Ludoviceum, polytechnicum mellett, Fiume emelése és tengeri kereskedelmünk érdekében. Kossuth adta a *Tengerre magyar* jelszót nemzete szájába. Első volt, ki a nyilvánosság előtt sajtótörvényt sürgetett.

Magyar lap még soha ily eszmékért nem küzdött. Az irány és szellem, mely a *Pesti Hirlap*-ot jellemezte, új és szokatlan volt a magyar közönség előtt, mely folyton növekvő érdeklődéssel viseltetett iránta. Ez érdeklődés felkeltésében a legnagyobb érdem Kossuthot illette, kinek bámulatos munkaereje, élénk és merész szelleme a lapnak valódi éltetője volt. Belső munkatársai: Frankenburg, Stul-

ler Ferencz, Molnár Sándor, Láng Ignácz, Vörös Antal és Schultz Ágost a technikai kiállításban voltak a szerkesztőnek munkás támogatói.

Nagy és tekintélyes irói kört is csoportosított a *Pesti Hirlap* maga köré. Vezérczikkirói között nevezetesebbek voltak: Pulszky Ferencz, gróf Pejacsevics János, ifj. Bezerédy István, ifj. Pázmándy Dénes, Trefort, Fáy, Gorove, stb. Levelezői, kiknek tudosításaira a szerkesztő oly nagy súlyt helyezett, állandó közreműködők voltak köztök: Újházi Sárosból, Kosztolányi Barsból, Lukács Biharból, Lónyai Gábor és Soós Zemplénből, Klauzál Csongrádból, Tolnay Zalából, Pázmándy Komáromból, Ormós Temesből fáradhatatlan buzgalommal teljesítették megbizás vagy önkénytes ajánlat következtében elvállalt tisztöket s gyakran nagyfontosságú közleményeikkel jelentékenyen emelték egy-egy szám kiváló érdekességét.

Munkatársainak és közönségének állandó részvétele mellett folytatta Kossuth a *Pesti Hirlap* szerkesztését negyedfél éven át, mig 1844. közepén meg nem vált tőle. Látva ugyanis kitartó munkásságának csekély anyagi eredményét s bízva nagyszámú közönségének állandó pártolásában, már 1843. végén gondolkozott azon, hogy új vállalatot alapít saját tulajdonául. Ez képezi az első okot a *Pesti Hirlap*-tól való megválására, nem pedig Landererrel történt meghasonlása, mely csak később következett be s a szakadást valóban létrehozta. Kossuth már 1844. január havában megirta Pest megye rendeihez intézett kérvényét, melyben hiteles bizonyítását kérte vagyoni állapotának, Tinnye, Jászfalu és Uny helységekben több mint 12 ezer forint értékű adósságtól mentes birtoka van, melyet biztosítékul kivánt lekötni egy saját tulajdonaként kiadandó hirlapra. »Hir-

lapszerkesztői foglalkozásomban — mondja kérvényében — annyi változtatást óhajtván tenni, hogy miután három éven túl másnak dolgozván, immár magamnak dolgozzam; elhatározám magamat legfelsőbb helyen engedélyezést kérni, hogy egy politicai s társadalmi Magyar Hirlapot *Budapesti Évlapok* czim alatt saját tulajdonomul kiadhassak s a jövő Julius hónap kezdetén önszerkesztésem alatt megindíthassak.« Pest megye Rendei általános helyesléssel fogadták a tervet »s meglevén győződve, hogy e hon átalakulási jelen korszakában a törvényhozás utján teendők iránt szétágazó eszméknek előleges megvitatása, tisztába hozatala s azoknak lehetőképi központosítása mellőzhetlenül szükséges s ez legsikerebben, az időszaki sajtó utján s olly terjedt ismeretekkel s tárgyavatottsággal bíró szilárd jellemű és tiszta keblű férfi által, minőnek magát folyamodó a haza előtt tettleg bizonyítá, eszközölhető,« számára a kért bizonyítványt haladéktalanul kiadni határozta. *)

Kossuth ezután nemsokára engedélyért is folyamodott. Programmjában a lapnak négy fő rovatát jelölte meg, u. m.: 1. Magyarország és Erdély, 2. Külföld. 3. Tárcza. 4. Hirdetések. A lap élén hivatalos értesítéseket szándékolt közölni, kinevezéseket s egyéb híreket, majd vezérczikkekben korszerű kérdések fejtegetéseit, országgyülési tudosításokat, törvényhatósági közleményeket, fővárosi hirrovatot, és vidéki hireket. A *Tárcza* rovatot az *Athenaeum* megszünése is javalván, benne a hazai és külföldi irodalom, a magyar tudós társaság, a reális tudományok, bibliographiai és szépmüvészetek ismertetését volt czélja közölni. A lapot hetenkint hatszor szándékozott kiadni. Ez lett volna

---

¹) Pest megye levéltára *1844.* 550

tehát az első magyar napi lap. A czimet a betűk nagysága miatt csak *Évlapok*-ra kérte engedélyeztetni. Vállalata érdekében személyesen is felrándult Bécsbe, mely alkalommal a birodalmi kanczellárral, Metternich herczeggel oly fontos párbeszéde volt, s bár reménynyel távozott Bécsből, mindamellett az engedély szeptember 7-én kelt udvari cancellariai rendelettel megtagadtatott. *)

Hiába emelték fel szavokat ügyének védelmére a megyék ismét, közbelépésük sikertelen maradt. A jelen átalakulási korszakban — irja Vas megye felterjesztésében — hol az országokra nézve gyakran egy évben több életfontosságú napok tünnek fel, mint azelőtt századokon keresztül, a kor kérdései jótékonyan a nemzetre nézve csak úgy oldathatnak meg, ha a tenni valók nyugodt kebellel s minden oldalról kimerítőleg megvitatva fejtetnek meg; mert eljött az idő, miszerint a hon polgárai a törvényeknek nem csak engedelmeskedni kivánnak, hanem világosan óhajtják látni az okokat, melyek hozatalukat eszközlik, az alapokat, melyekre letétettek, s felvilágosítását a következményeknek, melyeket az életbe léptetendő intézménynyel eredményezni igérnek; — s a midőn a minden részről megvitatása a teendőknek egyfelől arról biztosítanák a hazát, hogy a törvényhozás köréből csak oly intézkedések jövendenek életre, melyeknek alapját a nemzet valódi szükségei teszik s melyek az igazságon, méltányosságon gyökeredzenek; másfelől a nyilvánosság által a honfiak a hozott törvények czélszerűsége s belbecséről meggyőződvén, a törvények iránti hódolat s tisztelet nem a törvényhozó s végrehajtó hatalom külső erejétőli félelemből, hanem a polgárok tiszta

---

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1844.* 14,589.

meggyőződéséből eredvén, a hozott törvények iránt vallásos buzgósággal ragaszkodandanak, s ez által mind a trónnak leghatalmasabb támaszuk, mind a trón szilárdításával válhatatlan kapcsolatban levő nemzeti jólét fejlődésének legbiztosabb tényezőiül szolgálandanak.

És e minden oldalróli festegetés, e minden részrőli nyilvánosság terjesztésének legfőbb s legczélszerűbb eszköze levén az időszaki sajtó, minden oly körülmények, melyek ennek szabad mozgását megakadályozzák, kártékonyan hatnak az eszmék szabad kifejtésére, megakadályozzák, hogy a nemzet a hozandó törvényekre előkészíttessék s lépcsőnkinti fejlődése által többi társai közt azon helyre, melyre hazájánál, benső erejénél s annyi szenvedések után is bebizonyított kitürésénél fogva méltán érdemes.

E nézettől vezéreltetve, mély jobbágyi hódolattal esdünk cs. kir. apostoli Felséged előtt a végett, hogy miután azon korlátok, melyek jelenleg a sajtót hazánkban nyomják, s melyek miatt már annyi panasz emelkedett, nem törvényeken alapulnak, mindazon akadályokat, melyek Kossuth Lajos, a hon egyik legjelesebb journalistájának egy hirlap alapítására nézve a kormányszékek által tétetnek, legkegyelmesebben elháritani méltóztassék.« *)

Ezalatt kiadójával Landetrerrel is meghasonlásba jutott. Midőn az 1843-iki országgyülés megnyilt, Kossuth bár külön tudosítót küldött Pozsonyba, Vahot Imrét, de maga is fel-fel rándult és hosszabb időt töltött az országgyülés szinhelyén. Ekkor kevesebbet is írt, a lap gyakran vezérczikk nélkül jelent meg, a megyei tudosítások is összevonattak, de annál terjedelmesebb közléseket hozott az

*) *Pesti Napló* 1886. 163. sz.

országgyülés munkálatairól. Pozsonyban tartózkodása költséges levén, ennek fedezésére Landerert szólította fel, mit Landerer megtagadott s összeköttetésüket szakadásra juttatta. Landerer nem sokat habozott, hanem felajánlotta a *Pesti Hirlap* szerkesztését Szalay Lászlónak, mire ez készségesen vállalkozott s Kossuth kijátszva látta magát. Nagyon valószinű, hogy Landerert követett eljárására Bécsből ösztönözték, hol Kossuthnak a közvéleményre gyakorolt nagy befolyását már rég gyanús szemmel nézték, és szivesen vették volna ki kezéből a sajtóval gyakorolt nagy hatalmat, ha nem tartottak volna az ismét erőszakos elnémítás által keletkező nagy izgalomtól.

Kossuth 1844. április 11-én jelentette ki a *Hirlap* 342-ik számában, hogy a félév végén megvál a laptól, de az utolsó előtti számban figyelmeztette közönségét, hogy a hirlapirás teréről nem távozik. Búcsúszózatában megnyugvással tekint vissza negyedféléves szerkesztői multjára s önérzetesen mondja: »Hatással kérkedni nem akarok; de mint tény áll előttem, áll a nemzet előtt: hogy e honban még egy igénytelen, egyszerű polgár, hogy az irodalom egy harczosa még ily pártfogásban nem részesült, mint a minővel negyedfél éven át nem csak nem csökkenve, sőt utolsó perczig mindig növekedve e nemzet engem pártfogolt vala. — Köszönöm neked oh hon! Lángoló háláerzettel köszönöm e pártfogást. . . . . .

E pártfogás, uraim, szellemi rokonságból eredett, czél- s elv-egységen alapult vala; ez tevé, hogy hozzám, a fény-, disz-, névtelen szegény férfihoz s ügyemhez annyi szép tehetség, annyi nemes erő csatlakozék, miszerint negyedfél éves tapasztalás, e csatlakozásnak szembetünő sikere, s anyagilag sem eredménytelen, de szellemileg eltö-

rülhetlen roppant hatása, feljogosítna pártom nevében felkiáltani: hogy a szellemi szikrát, miből gyönge fuvallatom pislogó mécset is alig volt volna képes gyújtani: elvrokonim tömött seregének nemes csatlakozása, honunk sok jeleseinek gyámolítása egy oly szövetnekké nevelte, melyet a sötétség denevérei el nem oltanak, ha mindjárt éj s zivatar szárnyira keljenek is, vagy vigyék nyakukban az álliberalismus czifra szelelő köpönyegét.

Igenis, uraim! miként a pálma teher alatt nő, úgy erősödött az én állásom, s a párt, melynek a *Pesti Hirlap* e mai napig organuma volt.« *) Ezért fáj neki távoznia a helyről, honnan szavait a nemzet nagy tömegéből álló országos párt oly feszült figyelemmel hallgatta, s oly mohó lelkesedéssel fogta fel. Szózatának további részén a keserű resignatio hangja vonul kesztül, de azért csüggedés nem fogja el lelkét, még egyszer önérzetes hangon emlékezik meg eljárása felől, köszönetet mond munkatársainak hű és önzetlen támogatásukért, melyet továbbra is kért, mert nem vesz végleges búcsút. Utolsó szava: Szerencsés találkozásig.

Még volt reménye önálló, új vállalata engedélyezésében, kérelme még nem volt hivatalosan elintézve, noha az intéző körökben régen el volt már ekkor határozva az engedély megtagadása.

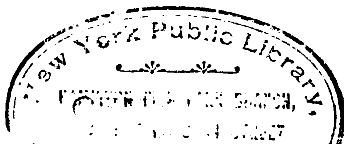
Kossuth méltó büszkeséggel tekinthetett vissza a *Pesti Hirlap* pályájára, mert sem népszerűségre, sem hatásra nézve egy lap sem vetekedhetett vele. Sem előtte, sem utána nem volt szerkesztő, kinek működése oly mély nyomokat hagyott volna a nemzet nyilvános életében. Magyar

*) *Pesti Hirlap* 1844. 365. sz.

ország jövő átalakulásának eszméi Kossuth *Pesti Hirlap*-jában voltak lerakva, ez eszmékből, mint széthullott magvakból nemsokára új élet fejlődött ki, Magyarországnak társadalmi, közgazdasági, politikai új élete. A párt, melynek organumául vallotta magát a *Pesti Hirlap*, sokkal szilárdabb volt már, semhogy könnyen felbomolhatott volna, ha vezetője, éltető szelleme és irányzója elnémult is egy időre, a párt maga, a haladás pártja, nem szünt meg létezni, a liberalismus folytatta diadalutját s napról-napra erősödött, mig teljes győzelemre nem jutott. A *Pesti Hirlap* szabadelvű közvéleményt teremtett, és e közvélemény a negyvenes évek szellemi mozgalmainak egyik legdicsőbb alkotása.

Az egykorú hirlapok sorában a *Pesti Hirlap* mellett legnagyobb hatásra tett szert a *Világ*, mely 1841-ben indult meg Vajda Péter szerkesztésében. Kezdetben szabadelvű közlöny volt, s mint ilyen, folyton a haladás szükségét hangoztatta. Általában mérsékeltebb irányt követett, mint a *Pesti Hirlap*, itt-ott a kormányt is megdicsérte, de népszerűségre nem tudott szert tenni. Vajda ezért csakhamar meg is vált a szerkesztéstől s egyideig maga a tulajdonos, Borsos Márton, szerepelt szerkesztőjéül, majd még 1841 augusztusában Jablanczy Ignáczra ruházta át a szerkesztést, kiért gróf Dessewffy Aurél és gróf Andrássy György álltak jót. Jablanczy más irányt adott a lapnak; heves ellenzője lett a *Pesti Hirlap*-nak, melyet minden számban kemény vádakkal támadt meg, felhagyott szabadelvű irány követésével és a conservativ párt organumává változtatta a lapot.

Ekkor emelkedett nagyobb jelentőségre a *Világ*. De ezt nem a szerkesztő működése szerezte meg neki, hanem

gróf Dessewffy Aurél nagyszabású journalistikai tevékenysége, ki az egész felügyeletet és a lap vezetését átvette. Dessewffy irta a fő czikkeket, melyek a lap irányát meghatározták, a szerkesztő és a munkatársak csak a mellékrovatokat töltötték meg, a hireket szedték össze, a személyes polemiákat folytatták, vagy a technikai munkálatokat végezték. A lap beosztása az előbbi maradt. *Közügy* elnevezés alatt volt a vezérczikk, az *Őr* képezte a Tárcza rovatot polemiával, értekezésekkel, irodalmi rövid birálatokkal s *Hirlő* czím alatt voltak közölve a hirdetések. A belső munkatársak között Szenvey, Császár Ferencz, később Lauka Gusztáv, Pálffy Albert voltak számbavehető irók, a közreműködők közt gróf Sztáray Albert, gróf Széchen Antal, Andrássy említhetők, de legtehetségesebb munkása volt gróf Dessewffy Aurél, kinek X. Y. Z. jegy alatt írt vezérczikkei a kor legkiválóbb journalistai termékeihez sorolhatók, melyek Kossuth czikkeivel versenyeztek.

Dessewffy akkor tért vissza külföldi utazásáról, midőn a *Pesti Hirlap* által megindított izgatás s a Széchenyi és Kossuth közt folyt polemia tartották lekötve nemzete figyelmét. Nem sokáig habozott, hogy sikra szálljon-e, hanem könnyű elhatározással szánta el magát a hirlapirói pályára és megindította a harczot Kossuth és a *Pesti Hirlap* ellen.

Kossuth, ki hosszú ideig fel sem vette a *Világ*-ban ellene intézett támadásokat, Dessewffyben méltó ellenfélre ismert s beható politikai vitába bocsátkozott vele. Mindkét részről nagy értelmi erővel folyt a harcz, anélkül, hogy egymást álláspontjuk helyességéről meggyőzhették volna, vagy hogy e meggyőzésre csak kilátásuk is lehetett volna. Annyira eltérő nézetet vallottak a kormány iránt bizal-

matlan szerkesztő s a császári és királyi helytartótanácsos, az ellenzék zászlóvivője és a conservativ főrendi vezérszónok, hogy politikai nézetegységről szó sem lehetett közöttök. Dessewffy határozottan elitélte a Kossuth által magasztalt megyét, mely előtte legnagyobb akadályul tünt fel terveinek keresztülvitelében, de Széchenyivel sem értett egyet, ki mindent az aristocratiától várt. Sokkal jobban ismerte ő a nemzetiségéből kivetkezett magyar mágnásvilágot, semmint nagyobb országos reform keresztülvitelét tőle várta volna. S midőn Batthyány Lajos vezérlete alatt az 1839-iki országgyülésen főrendi ellenzéki párt alakult, merészen szakított az aristocratiával.

Kossuth érezve Dessewffy hirlapirói működésének nagy jelentőségét, maró gúnynyal iparkodott a conservativ párt hitelét lerontani, viszont Dessevffy a megyéket tette nevetségessé s az ellenzéki pártban törekedett szakadást létre hozni. Mig a vezérek között magas színvonalú eszmei harcz folyt, a *Világ* folytatta egyszersmind kicsinyes személyi vádaskodásait és becsmérléseit is a *Pesti Hirlap* és annak szerkesztője ellen s ezek nem is szüntek meg mindaddig, mig Jablanczy volt a szerkesztő. Egy váratlan körülmény azonban nagy fordulatot adott az 1842-ik év elején még élénk hullámzású hirlapi vitának. Desssewffy, Kossuthnak a journalistika terén kiváló ellenfele, február hó 9-én hirtelen elhunyt s halálával a politikai közvélemény hangadó vezérévé ismét Kossuthot tette, ki ekkor újra egyedül, méltó versenytárs nélkül hallatta a nyilvánosság hatalomszavát.

Dessewffy halálával rögtön alászállt a *Világ*-nak a közönségre gyakorolt befolyása. Előbb a *Pesti Hirlap* után legolvasottabb és legtöbb előfizetővel biró lap volt, mit bizo-

nyít az a körülmény is, hogy számos hatóság a hivatalos hirdetések közlésére felhasználta; u. i. az 1840-iki 22. t. cz. 29 §-a szerint a Helytartó Tanácsnak tudnia kellett, hogy a váltótörvényszékek hivatalos hirdetéseiket mely lapokban közlik s ennek értelmében egymás után érkeztek a jelentések Pozsonyból, Sopronból, Aradról, Debreczenből, Eperjesről, hogy hivatalos hirdetéseik közlésére a *Világ*-ot is kijelölték. *)

Most csakhamar elveszítette eddigi népszerűségét. Hiába iparkodott gróf Andrássy, ki Dessewffy után igazgatását átvette, szellemi magaslatán megtartani, s hiába folytatta Jablanczy Kossuth elleni támadásait még hevesebb ostrommal, a lap napról napra sülyedt. Kiadótulajdonosa, Borsos, már februárban folyamodott a Helytartó Tanácshoz, hogy engedje meg a szerkesztői jognak átruházását Szenvey Józsefre, ki a *Jelenkor* mellett már 10 év óta működött mint segédszerkesztő és Dessewffy Aurél alatt is félévig; — mert Jablanczy Ignácz szerkesztésében a lap napról-napra hanyatlik. [1])

A kért engedély magadatván 1842. közepétől Szenvey folytatta a szerkesztést, legnagyobb részt az előbbivel megegyező irány- és modorban. Továbbra is megmaradt a conservativ eszmék organumául és következetesen iparkodott a liberalis eszmék tekintélyét csorbítani, a *Pesti Hirlap* hatását ellensúlyozni. Eljárása sokkal mérsékeltebb volt ugyan, mint az előbbi, sikerült is egyben-másban a *Pesti Hirlapot* nagyobb óvatosságra birni, gondosabb vizsgálódásra ösztönözni, de a haladásnak utját nem vághatta, Kossuth népszerűsé-

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1842*. 998.

[1]) U. o. *1842*. 6440., 6446.

gét le nem ronthatta. Andrássy befolyása a megyék iránt követett magatartásában is változást szült. Andrássy is a megyék eszmekörében nőtt fel, nem volt ellensége az institutionak, noha hatáskörét megszorítani hajlandó volt ő is. Szenvey újítása a *Tárcza* rovat meghonosításában nyilvánult, ő vitte bele politikai lapjainkba az elbeszélő szépirodalmat, de csak kisebb novella-szerű közleményekben.

Negyedfél évig állt fenn a *Világ,* és ez idő alatt sok változáson ment keresztül, mint liberalis közlöny kezdte meg pályafutását, később a conservativ eszmék védelmére nyitotta meg hasábjait s ezen iránynak hű követője volt megszünéseig. Kezdetben a *Pesti Hirlap*-pal karöltve haladt, dicsérte ennek határozott szabadelvűségét, együtt védte vele a megyei intézményt, később a legnehezebb vádak jelentek meg benne a megye ellen, mig utóbb ismét védelmére kelt. Betűit, terjedelmét, beosztását sokszor változtatta, mint szerkesztőit és irányát, mely változásai sok gúnyolódásra szolgáltattak anyagot. Elterjedést leginkább az aristocratia körében nyert, mert ellenlábasa volt a *Pesti Hirlap* demokratikus irányának, de igazi közkedveltségre soha sem tehetett szert, rendes olvasóközönsége sem tudta megkedvelni, mert sem szerkesztői nem voltak rokonszenves egyének, sem igazgatói. Andrássy sőt Dessewffy sem örvendtek igazi népszerűségnek. Dessewffy eszes magatartása, merész és határozott küzdelme, genialis fellépése, tudományos készültsége, könnyű és szellemes irálya inkább imponált, mint hódított, elveit sokan bámulták, de kevesen szerették. Bár sok személyes támadás egyesült a lapban, de fejtegetései nem voltak érdektelenek és sokban hozzájárultak az eszmék és határozatlan elvek tisztázásához. Midőn pályája utolsó szakában egyes kérdések magyarázatával foglalko-

zott, sok hasznosat müvelt és folytonos, éber ellenőrzésével jó szolgálatot tett, midőn a *Pesti Hirlap* rohanó haladását néha-néha meggátolta, vagy túlzásait mérsékelte. Legnagyobb érdeme az, hogy a kor egyik legnagyobb hirlapirójának, Dessewffy Aurélnak eszméit hirdette. Az ő igazgatása alatt jutott is el virágzása tetőpontjára, joggal mondhatta el, hogy »a *Világ*-nak lelke én voltam s vagyok.«

III.

Kossuth Lajos és gróf Dessewffy Aurél mint hirlapirók. Kortársak. Gróf Széchenyi István. A politikai küzdelem.

Kossuth hirlapirói működése új irányt jelzett hirlapírodalmunkban. Vezérczikkei hang és forma tekintetében eddig ismeretlen olvasmányt képeztek, miket a megelőző journalistika termékeihez hasonlítani sem lehet. Az elmét és szivet egyaránt megragadó irály, költői melegség és szónoki hangzatosság egyesültek benne az előadás könnyűségével és értelmességével. Mily hatást gyakoroltak e rövid czikkek, melyeknek tárgya a legtöbbször a napi kerdések közül volt kikapva mutatja a felidézett heves harcz, melyben a kor legkiválóbb irodalmi és politikai férfiai vettek részt. Senki sem tudott valamely eszmét oly sikerrel forgalomba hozni, úgy megvilágítani néhány rövid sorban, mint Kossuth. Eleme volt a czikkirás, és ennek oly mestérévé lett, a kit senki sem tudott utánozni. Élénk képzelete, könnyű felfogása, széleskörű olvasottsága és gyors gondolkodó ereje kiválóan utalták a hirlapirásra s benne a magyar időszaki sajtó tulajdonképeni létrehozóját alkották meg. Mily távol álltak korábbi hirlapjaink az igazi politikai journalistika termékeitől, azt a *Pesti Hirlap* éreztette először, mely a magasabb követeléseket kielégítő időszaki sajtó első termékének tekinthető. Kossuth új korszakot nyitott meg e téren tömör előadású, tartal-

mas vezérczikkeivel, melyek nemcsak politikai, hanem irodalmi tekintetben is figyelmet érdemelnek, mint azon kor irott szellemi termékei. Hatásukat jellemzi az a körülmény is, hogy nemcsak lelkesedve olvasták, hanem voltak, a kik szóról-szóra betanulták, mint Szontagh Pál; egy osztrák katonatiszt pedig, a temesvári hadparancsnok, minden vezérczikket leforditattott magának. E katonatiszt nem más, mint a később kitört magyar forradalom boszuló réme — Haynau.

Nemcsak az úttörés dicsősége illeti meg Kossuth hirlapirói tevékenységét, hanem a magyar journalistikai stilus s ezzel a magyar próza hatalmas fejlődésének érdeme is emlékezetessé teszi. A mily alapos okoskodásokra, szigorú, következetes gondolatmenetre találunk czikkeiben, oly összefüggő nyelvbeli előadása, oly szabatosok mondatszerkesztései, helyenkint költői szólamokkal és az irály legváltozatosabb szépségeivel ékítve. Bármiről irt, lelkesedést vett tárgyától s e lelkesedés ünnepi, választékos kifejezéseket sugallt tolla alá, még a legköznapibb dolgokról sem irt pongyolán soha. Czikkei az ékesszólás mestermüvei, mert stilusa rhetorikai elemmel bővelkedett. Nem csoda; hisz a szónok és hirlapiró ritka tökélye egyesült benne; s megtagadhatta-e önmagát a tömegeket magával ragadó ékesszavú szónok, ha irásban beszélt közönségéhez, mely közönség épen oly lelkesedéssel olvasta czikkeit, a mily elragadtatással hallgatta szónoklatait. S csoda-e, ha a lelkesíteni akaró hirlapiró szónoki ékesszólást használt akkor, midőn még a költészetben is a szónoki elem volt az uralkodó? Kétségkivül más megitélés alá tartoznak egy politikai reformatornak a közügyek új irányba terelését czélzó hirlapi czikkei, mint elvont eszmék fejtegetései, mely esz-

mék kis mértékben képezik a közvélemény érdeklődése tárgyát. Kossuth mindig nagy közönségre számította szózatát, akár szóval, akár irásban beszélt, nem egy szűk kör igényeit tartotta szem előtt, szavait nagy közönséghez intézte, hol nemcsak az értelem meggyőzésére, hanem az érzelem megindítására is gondolnia kellett. Kora gondolkodásmódja és érzülete legpraegnansabb kifejezőjének őt kell tekintenünk, ki meggyőződése szilárdságával és őszinteségével mondta ki mindig, mit agya gondolt és szive érzett. Maga mondja: »Az én tollam, mely ha nem is irhat mindent, mit gondolok és érzek, de mást, mint gondolok és érzek, irni sohasem fog.«

Vezérczikkeiben ritkán találkozunk oly hosszas periodusokkal, mint szónoklataiban. Ha beszéd közben néha áradozásokig jutott is, mint hirlapiró, tömött rövidséggel iparkodott kifejezni gondolatát: »Hirlapirásnál epigrammaticus styl kénytelenség« jegyzé meg Széchenyinek irt feleletében. Magyarosság tekintetében nyelve nemcsak fölér kora bármely prózairójának nyelvével, hanem a legtöbbét messze meghaladja. Ez nem akarja azt jelenteni, hogy idegen szavak, sőt idegenszerűségek nincsenek irataiban, hisz még Kölcseynek, a kor legjelesebb magyar prózairójának, irataiban is találunk ilyeneket, de az akkor még nagyon is elterjedt curialis stilus felett magasan kiemelkedett Kossuth nyelve. Bár nem volt nyelvtudós, de a nyelvet elegantiával, valódi müvészettel használta. »Irályában — mondja Falk Miksa — dús keleti szinpompa valódi déli tüzzel párosult; bűvös kert volt ez, telve a legbájosabb virágokkal, melyeknek illata az olvasót mind inkább elmámorosítá, minél tovább haladt. Nem volt itt egyetlen sivár puszta helyecske sem, minden galyon madárdal hangzott,

majd valami vidáman csattogó pacsirta dala, majd ismét búsongó csalogány éneke, mely az olvasó fülébe csengett és mindig úgy képzelte az ember, mintha rég ismert dalok volnának, melyek régóta saját keblében szunyadoztak és melyek csak valami varázshatalom által ébredtek föl egyszerre...... A mit Kossuth irt, annak varázsa nem egyes szavakban rejlett, ez valami láthatlan, megfoghatlan volt, valami pajzán tündér, ki gonosz mosolylyal kacsingatott elő a censor háta mögül, mig ez vörös plajbászával azt hitte, hogy megölte őt.«

Voltak bizonyos kedvencz szólamai, kifejezései, melyeket mind irataiban, mind szónoklataiban többször használt, némelyek egész szójárássá lettek nála; pl.: »eltünik, mint homok-pusztán a vándor nyoma,« vagy: »eltünik, mint a tenyeremről lefútt porszem.« Stilusában merész inversiokra, új és szokatlan szóösszetételre, mint: »istenszózat hatalmas hangjával szeretné dörgeni;« vagy »istenszeretet hatalmas indulatával szeretné keblére ölelni a nemesért hevülő ifjuságot;« vagy: »a népek millióinak nevében« hirdetné stb., gyakran találkozunk, de sem az orthologia pongyola egyszerűségéig, sem a nyelvújítók bizarr cziczomájáig nem jutott; az *áldásdús* eredmény, *érdekhatalmas* szövetség, *járkelési* élénkség, *jogvéd*-féle neologus szók aránylag igen ritkán fordulnak elő irataiban. Annál gyakrabban veszi azonban hasonlatait Schakespeare szinmüveiből, Vörösmarty *Szózat*ából, Kölcsey *Hymnus*ából és a világirodalom legjelesebb államtudományi iróinak — Tocqueville, Montesquiu, Macchiavelli — munkáiból. Ezért találhatni czikkeiben akárhányszor kölcsönzött eszméket is, melyeket olvasmányaiból merített. Ha valahol új eszmét talált, nem habozott felhasználni, sokszor

más lapban megpendített gondolatokat dolgozott fel, vagy saját lapjában mások által említett eszméket fejtegetett vezérczikkeiben.

Mindez azonban nem azt bizonyítja, hogy eszmékben megszorult s mások gondolataiból táplálkozott, hisz még csak ismétlésekre sem szorult, a mit pedig kiváló államférfiaknak és stilistáknak is szemökre hánytak; így Mirabeaunak szemébe megmondták, hogy gyakran ismétli önmagát. Kossuth ellen nem hozható fel e kifogás, annyira változatos volt tárgyaiban s oly sokoldalú képzettséggel rendelkezett, hogy valóban nem szorult ismétlésre. A mi kölcsönzött eszméit illeti, tudjuk, hogy a gyors munkásságban élő hirlapirónak nemcsak az új eszmék feltalálásában rejlik érdeme, hanem sokszor mások eszméinek csoportosításában, népszerűsítésében, közfigyelmet ébresztő fejtegetésében, s mindezekhez Kossuth mesterileg értett.

Sokoldalúsága nemcsak tárgyi ismereteire terjedt ki, hanem universalis müveltségére is, mely magában foglalta a világirodalom legjelesebb iróinak és költőinek ismeretét. Különösen kedvelte Shakespearet, Schillert, Vörösmartyt, Chateaubriandt, az ó-koriak közül Cicerot. Nyelvét és irályát tehát, mondhatni, a világirodalom legjelesebb müvein képezte és gyakorolta. És e nyelv szivekig, velőkig hatott. Neki is, mint Mazzininek, a sajtó volt kezében azon bűvös hatalom, melylyel a tömegeket merész terveinek végrehajtására feltüzelte. Élete egyebekben is hasonlított a nagy olasz izgató életéhez. Mindkettő lelkes barátja volt a népnek s heves és makacs védője érdekeinek. Mindkettejök börtönt szenvedett, de egyikben sem törhette meg a zsarnokság bilincse a szabadság után törekvő lélek önállóságát, mindkettő élő tiltakozást képezett a népjogok el-

nyomása, az önkény és zsarnokság ellen. Az élő szó erejével és a toll hatalmával küzdöttek a népjog- és szabadságért, s ha eszméiket nem juttathatták is teljes diadalra, — mert a nemzetek reformatoriaiban rendszerint van egy kis túlzás, nevét mindegyik halhatatlanná tette nemzete történetében.

Mint jellemző sajátság vonul keresztűl Kossuth ifjúkori hirlapirói tevékenységén az eredetiség és a meggyőződés őszintesége. Eredetiségét tanusítja az általa először alkalmazott szerkesztési modor, melyet előzői nem tudtak még érvényesíteni, mert előbb — hogy úgy mondjuk — fel kellett találni; a meggyőződésnek pedig ő adott először hangot, mert szerkesztői müködésében elvek vezérelték. Gondolatainak közlésében, czikkeinek conceptiojában is annyira eltért a szokásos szerkezettől, hogy a censor ritkán módosíthatta őket; vagy az egész czikket kellett visszatartania, mint 1847-ben a *Hetilap* számára irt *Programm* czimű vezérczikkét az adózásról, vagy változtatás nélkül kellett átbocsátani, mert egyes kisebb változtatásokat nem igen lehetett tenni rajtok. Annyira összeolvadt bennök a tartalom a formával, hogy mint Széchenyi minden munkájára rálehelte genialis szellemének bélyegét, úgy Kossuth czikkein is elömlött szerzőjük egyéniségének minden tulajdonsága, melyeket sem utánozni, sem más formába önteni senki sem volt képes. A nagy költőknek és iróknak azon képességét, hogy tetszésük szerint tudnak bánni a nyelvvel, Kossuthnál is megtaláljuk. Az ő czikkeiben is megvan a nyelvnek ereje és bája, fensége és egyszerűsége, az érzelmek különféleségéhez alkalmazható változatossága és hajlékonysága. Felemel és lesújt, gyönyörködtet és elandalít, megráz vagy elérzékenyít, de hatása soha sem elmosódó.

Hangja mindig nemes, panaszaiban sem gyáva, polemiáiban sem sértő, soha nem hizeleg és nem gőgös.

Tudott az értelemhez szólni, okoskodni, magyarázni, fejtegetni, mert tudományos készültsége volt, államtudományi ismeretekkel rendelkezett, de a sziv hangját is eltalálta s gyakran ezt inkább, mi a nagy tömegekre való hatását megkönnyítette. Szellemessége, találékonysága könnyűséget és élénkséget kölcsönzött dolgozatainak és sokszor a beszéd meglepő fordulataiban, találó ötletekben nyilvánult. Komolyságát mint hirlapiró, mindig megtartotta, a humor vagy a gúny hangját igen ritkán használta, a mint nyelvében is kerülte a par excellence népiest.

Gazdag képzelete költői szárnyalást adott czikkeinek, innen a rajtok elömlő ünnepies hang, fény és pompa, mik legnagyobbrészökben fellelhetők. Csengery igazságtalanul itéli meg journalistai működését, midőn azt állítja, hogy nem jellemzi eredetiség és találékonyság. Feledni látszott, hogy egy sereg társadalmi kérdést ő vetett fel először, melyekről még soha sehol említés sem történt, de a politikai eszmék között is számos újat ő pendített meg, a legtöbbet pedig a közvélemény érdeklődése és foglalkozása tárgyává ő tett. Elemezte, fejtegette, magyarázta a szabad királyi városok, az adózás, az örökváltság, a majorátusok stb. stb. kérdését nagy szakismerettel és tájékozottsággal. Soha senki a municipiumok szervezetét, jogkörét, hivatását és feladatát lelkesebben, alaposabban, több apologiával nem tárgyalta, mint ő. Hibáztatta visszaéléseit és fogyatkozásait, de erélyesen védelmezte jogait. Az állami közigazgatás decentralisatiojának védelmére senki sem kelt oly elhatározással, annyi elszánással, mint Kossuth. Ha semmi egyebet nem tett volna is, e kérdésben elfoglalt

álláspontja és tevékenysége is jelentékeny helyet biztosítana neki a negyvenes éves publicistái között.

A megyei szervezet, ez ősi feudalis intézmény, mely hosszú időn át egyedüli foruma volt az alkotmányos jogok védelmének az idegen kormányok absolut hatalmaskodása ellen, Kossuthnak egyik kedvencz eszméje volt. Ott nőtt fel a megye körében, ott szivta magába az ellenzékies hajlamot, benne látta az alkotmányosság kizárólagos védbástyáját, autonomiájában a nemzeti függetlenség egyedüli nyilvánulását. Szerette, dicsőitette a megyét lelkesülésének egész erejével, ragaszkodott hozzá még akkor is, midőn már anachronismussá lett régi jogainak és hatáskörének fentartása. Mig a megye befolyást gyakorolt a törvényhozásra, mert oda utasításokkal ellátott követet küldött, kit vissza is hivhatott, ha utasításainak meg nem felelt, mig zöld asztala körül viták és tanácskozások folyhattak a politika és alkotmány kérdései felől, mig a közigazgatás, igazságszolgáltatás, szóval az állami élet kormányának minden functioja hatáskörébe tartozott a felügyelet és ellenőrzés jogának gyakorlatával együtt, addig a megye minden hiánya és fogyatkozása daczára oly fontos alkotmányos institutio volt, mely az államkormány vezetőinek is imponált, ellentétbe helyezte magát a dicasteriumokkal, sőt volt eset, hogy az uralkodó parancsának is ellene szegült. Hivei, a municipalisták, kijelentették, hogy a megye nincs alárendelve az államhatalomnak, hanem vele coordinált hatalom.

Mintegy »szent pietás szerelmével« ragaszkodott Kossuth a megyéhez, mely specialis magyar institutioról azt hirdette, hogy »nincs egyetlenegy, mely annyi sikert képes volna kifejteni, ... melynek inkább mint más akárminek köszönheti e nemzet, hogy annyi viszontagságok

után még mint nemzet él.« *) Visszautasította az ellene hangoztatott vádakat és gyanúsításokat és erélylyel sikra szállt statutarius jogai mellett, melyről a centralisták azt hirdették, hogy ellensúlyozzák a kormány alkotmányszerű befolyását. Fennen hirdette, hogy »mindenesetre a megyei szerkezet lesz Magyarhonban a magyar alkotmányos élet gyakorlati nyilatkozványainak legfőbb, leglényegesebb organuma; és kell is, hogy az legyen, hogy az maradjon; mert habár senki sem mondhatja meg: az emberész-karja meddig terjedhet, és azért senki sem mondhatja meg, ha nem fog e a megmérhetlen emberész egykoron sokkal tökéletesebb státusformákat föltalálni, mint a minőket eddig ismerünk, annyit azonban bátran kimondunk, hogy mi ezen ismeret határai közt nem tudunk institutiot, melyért a magyar megyei rendszert, minden gyarlóságai mellett is, cserébe adnók.« [1]) Annyira ragaszkodott a megyéhez, hogy még a parlamentáris kormányformáról is képes lett volna lemondani, ha meg nem egyeztethető a megyei rendszerrel Előtte a szabadságnak és önkormányzatnak egyedűli formája volt és maradt mindig a megyei autonomia az állam omnipotentiájával szemben. Erről lemondani soha sem tudott.

Mint a rendi kiváltságok ellenzője, sürgette a társadalmi kasztok megszüntetését s a polgári rendnek, mint alkotmányos középosztálynak megalkotását, melynek hiánya oly nagyon érezhető volt. Ellenfelei a democratia dédelgetését hányták szemére, mire így nyilatkozott: »czélunk soha sem volt az, hogy monarchico-aristocratikus alkotmányunk demokratikussá átváltozzék; de az igen is czé-

*) *Pesti Hirlap* 106. sz.

[1]) U. o. 267. sz.

lunk s óhajtásunk, hogy statusszerkezetünkben ama két alkatrész mellett, a népelemnek, vagyis a democratiai temperamentumnak is kellő hely s befolyás engedtessék, következőleg, hogy a monarchiai elem mérsékletében az aristocratia sok legyen ugyan, de ne legyen minden; viszont minden a nép se legyen, de ne is legyen semmi.« *) Politikai és társadalmi átalakulásunkat szellemi és nem anyagi alapra akarta fektetni, mert a legnagyobb anyagi jólét mellett is csak úgy hitte a nemzet jövőjét biztosíthatónak, ha megvan a szükséges szellemi alap, mely az anyagi javak kellő felhasználására és értékesítésére képes. »Dobjatok nemzetünk közé — mondja egyik vezérczikkében — pazar kezekkel milliókat; — és isten áldjon meg cselekvéstökért, mert milliókra, sok millióra van szükségünk, milliók nélkül semmire, de semmire sem mehetünk; — azonban, ha odadobtátok a milliókat, már megmentétek e hont? biztosítottátok jövendőjét? regeneráltátok a nemzetet? növeltétek számát? egyesítettétek érdekeit? — ki hihetné ezt!! — sőt — nem akarom ugyan kétségbe hozni, hogy a milliók egy része valóságos, hasznos investitiókint az országba fektettetnék, s így a hon tőkeértékét maradandólag gyarapítaná; — azonban mellőzve minden szellemi tekintetet s csak az anyagi részhez tapadva, millióitok ide dobáltával eszközlöttétek e avvagy csak azt is, hogy a milliók a nemzet ujjai közől oly hirtelen, mint a kényeső, idegen zacskókba ne surranjanak?« [1])

A magyar közjog és jogtörténet bő apparatusával fejtegette törvényhozásunk hiányait és fogyatkozásait, sürgette a verificatio behozatalát, a szab. kir. városok ország-

*) *Pesti Hirlap* 243. sz.

[1]) U. o. 310. sz.

gyülési helyzetének módosítását, a képviseleti rendszer bővítését, a vallási surlódások kiegyenlítését, a pénzügy, a nemzeti ipar és kereskedés, a közlekedés érdekeinek ápolását és rendezését. Lelkesedéssel agitált a közteherviselés, a szabad föld, a kiváltságok megszüntetése, az országos pénztár létesítése stb. stb. mellett. Minden eszmét lelkesedéssel, mondhatni az exaltatio egy nemével karolt fel és hirdetett, szavával és tollával iparkodott számára propagandát csinálni, mert tudta, tapasztalatból szerzett meggyőződéséből tudta, hogy a nemzet felbuzdulása, az ismeretes »szalmaláng« hamar elhamvad, nem ismer kitartást. Igazi enthusiasmusszal magasztalta a lelkesedést, és kárhoztatta azt, ki felette pálczát tört, mert vele »az emberi nemnek nemes levelét szaggatja szét.« Képes volt eszméinek egy részét áldozatul hozni a gyakorlatiság és időszerűség kivánalmainak, csakhogy lelkesedésre s így tettre ébreszsze honfitársait. Csaknem kétségbeesett a nemzet jövőjének sorsán, ha lanyhaságot, tétlenséget, lelkesedéshiányt tapasztalt. Ilyenkor elvesztette hitét nemzete nagy hivatásában, lemondott minden reményről, hogy a magyar valaha naggyá, hatalmassá fejlődik, vérző szivvel vallja be kiábrándulását. »Kiábrándulásom pedig — irja — azon szomorú tapasztaláson alapszik, hogy a hajdan erős magyar állandó kitüréssel nem képes lelkesedni semmi iránt. E szigorú itélet alul semmit sem veszek ki. — Ez a feloszlás, a halál jele. Ily testben én regenerationalis erőt nem hiszek. — Avvagy nincs e igazam? Mondjon nekem valaki csak egyetlen egy eszmét, mely az összes magyar nemzetet, avvagy csak annyira is képes legyen lelkesíteni, mint bizonyos nemzetiség ábránd eszméje némely elleneinket, s ha ki nekem csak egyetlen ily eszmét tud mondani, legyen az szel-

lemi, legyen az anyagi érdek körében, áldani fogom őt. mint legfőbb jóltevőmet, mert nemzetem iránti hitemet adta vissza, de én illy eszmét e széles honban nem ismerek.« *) A pessimismus e hangja egészen kirí iratai közől. melyeken mindig az optimismus szelleme, derült világnézet ömlött el.

A mérséklet és átgondolt tervszerűség, melylyel Kossuth mint hirlapiró, reformkérdéseink megvitatását és az átalakulást előidéző teendők fejtegetését megkezdte, jórészt börtöne magányában folytatott elmélkedéseire vihető vissza. »Meghánytam agyamban — mondja — minden egyes kérdést; s véleményt képeztem magamnak a megoldásról.« Valóban nem elmaradottan érkezett vissza börtönéből, hanem messzeható tervek itt-ott ugyan homályos de nagyobbrészt tiszta körvonalaival, melyeknek megoldása képezte nyilvános tevékenységének első és legfontosabb mozzanatát.

Elvei általánosságban ugyanazok voltak, a miket a szabadelvű ellenzék és haladás legkitünőbb férfiai maguknak vallottak, Széchenyi, Wesselényi, Deák, Batthyányi, de a részletekre nézve egyben-másban eltért tőlök, különösen Széchenyitől, kivel nemsokára heves szellemi harczba keveredett. Kossuth átalakulásunkat szellemi alapra akarta fektetni; Széchenyi előbb anyagilag akarta hatalmassá tenni a nemzetet. Kossuth a kormány ellenzése daczára sem szűnt meg reformokat sürgetni; Széchenyi óvakodott ellenkezésbe jutni a kormánynyal. Kossuth mindent a köznemesség által akart elérni, mely a történelem kerekét megállítani akaró aristocratiának büszkén kiáltja

*) *Pesti Hirlap* 306. sz.

fülébe: »*veletek és általatok, ha akartok; nélkületek, söt ellenetek, ha kell!*« Széchenyi irtózott a democratiától, ő mindent az aristocratia segélyével hitt létesíthetőnek. Kossuth municipalista volt, ki a megyéknek tulajdonított statutarius jog hatalmával akarta ellensúlyozni nemcsak a törvényhozásnak mindeni haladást ellenző pártjait, hanem magát az államkormány végrehajtó hatalmát is, úgy, hogy midőn e jogkör határának kijelölésére szólították fel, azt csak negative tudta megjelölni azzal a kifejezéssel, hogy a törvény ellen statutumot alkotni nem szabad. Széchenyi ellensége volt a megyei szervezetnek, mely állandó ellenzéket képezett a kormánynyal. S midőn a *Pesti Hirlap* izgató hangjában ez ellenzéki szellem bátorítását és nagyra növelését látta, borzasztó sejtelem ébredt fel benne s nagy tekintélyének egész súlyát latba vetette, hogy nemzetét a veszélyesnek hitt örvény széléről visszarántsa, hova őt nézete szerint Kossuth *Pesti Hirlap*ja vezérelte.

Széchenyi terjedelmes könyvet irt a *Pesti Hirlap* ellen *Kelet népe* czimen s benne a lángésznek minden stilisztikai szabályt megvető modorában, nehéz és szakadozott mondatszerkezetben, de a szenvedély sugallta erős kifejezésekkel támadta meg a *Pesti Hirlap* modorát s szerkesztőjének nézete szerint forradalomra vezető tactikáját. Elmélkedve a nemzet multja és jövője felől, kijelenté, hogy valamint korábban férfiúi meggyőződéssel iparkodott a nemzetet halálos álmából felriasztani, hangosan hirdetvén, hogy *a magyar lesz,* akként harsogja most egekbe: *veszély fenyegeti a magyart,* zavarnak vezéreltetik a nemzet, de van idő még a balirányoknak elejét venni. Elmondja, hogy a közpályán müködésével czélja volt eloszlatni azon lidérczet, melyről azon mese folyt a magyaroknál, hogy Ausztria

őket beolvasztani, rabigába akarja füzni, Bécsben pedig, hogy a legkisebb mozgalomban elszakadási törekvések rejlenek. Szerepül választotta tehát magának a közbenjárást a kormány és nemzet között, hogy egymás iránt bizalmat létesítsen közöttök. A nemzet fokozatos haladásának menetét jelezve, örömmel üdvözli egy, a haladás irányozására szolgáló hirlap megindításának eszméjét, mely fejtegetése tárgyává tegye, »mit kelljen mivelni s ezt mi módon«, a legszebb várakozás közt ünneplé a *Pesti Hirlap* születésnapját, mely azonban neki mégis aggodalmat okozott. Aggodalmát igazoltnak látja, mert világosan áll előtte, hogy a *Pesti Hirlap* »ha legnevezetesebb czikkeiben homlokegyenest megfordított, tökéletesen ellenkező taktikát nem követ, ... megsemmisítésre vezeti a magyart.« Aggodalommal látja a nemzetiségekkel szemben követett kiméletlen eljárást, kiket, hogy megnyerjünk fajunknak, alkotmányunkba kellene befogadnunk, nem pedig nemzetiségünket rájok kényszerítenünk.

Kigúnyolja a *vezérczikk* elnevezést, melyet a *vezérnek czikké*-re változtat, pedig ő a szerkesztőt nem akarja vezérnek elismerni, a ki mint egy »misericordianus frater« csak egyes sebeket tud bekötözni, de nem hadsereget vezérelni. Lamennais követőjének tartja, kinek »statusreformatioi recipéit« nem fogadhatja el. Vádolja, hogy izgatja a vagyontalan, munkátlan tömeget a vagyonos osztály ellen, hogy visszaél a sajtó szabadságával s indokolttá teszi a kormánynak a sajtó szabadabb mozgása iránt oly sokáig tanusított bizalmatlanságát. Elismeri, hogy sok jó is van a *Pesti Hirlap*-ban, óhajtja is a lap fenmaradását, sőt csapásnak tartaná megszüntét, csak taktikája ne lenne oly hiányos. Kárhoztatja a vezérczikkekben meglevő »kedvencz

eszmét«, »a veres fonalat«, mely alkalmasint önkénytelenül, a szerkesztő tudta nélkül kerül ki tollából, s ez: *minden birtoknak, minden felsőbbségnek gyanúba hozása, gyülöletessé tétele.* Ezért húzza meg erejéhez képest a vészharangot.

Hosszú elmélkedést ir a szív jelentőségéről, hogy kimutassa, mily tévedésekig juttatja az államférfiút, ha szive által vezérelteti magát, ezt veti szemére a *Pesti Hirlap* szerkesztőjének is, azt mondja, hogy »a képzelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik és nem hideg számokkal«, vagy mint mondani szokták: a szivhez nem az észhez szól. Elismeri, hogy Kossuthnak sem elméje, sem szive nem hibás, csak taktikája. Rossz irányokat, rosszra vezető szándékot sem lát a *Pesti Hirlap*ban; hiszi, hogy ezek kristálytiszták, de feljajdult a követett modor miatt, mert ez, nézete szerint, népünket az anarchia mindent elsülyesztő örvényébe hajtja. Egy nagy revolutio syllogismusának tekintette a *Pesti Hirlap*-ot, nem elveiért, a miket helyeselt, sőt magáéinak ismert, csak taktikája, modora miatt.

»Én — úgymond — a *Pesti Hirlap* szerkesztőjének szándéka tisztaságárul de legkisebbé sem kételkedem, mit újra és újra kijelentek; elveit is jobbadán és legfőbb vonásaikban osztom; sőt egy cseppet sem vonakodom ezennel kinyilatkoztatni, hogy azokat legnagyobb részben magaméivá teszem, sőt, legyen szabad mondani, legédesb atyai érzések közt jobbadán magaméinak ismerem; és ekkép egyedül »azon modor« ellen lehet és van kifogásom, mely szerint, mint ő hiszi, »felemeli a hazát«, mint hiszem viszont én »sirba dönti a magyart.« *) Támadásába még személyes

*) A *Kelet Népe* 99. l.

invectivákat is kevert, midőn kigúnyolta Kossuth bebörtönöztetését, mely a martyrkoszorú dicsőségét fonta homloka köré.

Széchenyi könyve amily élénk hatást, oly nagy elégületlenséget keltett minden körben. Mindenki túlzottaknak tekintette aggodalmait s erős kifakadásait a haladásra sokkal veszélyesebbnek itélték a *Pesti Hirlap* izgató hangjánál. Sokan megütköztek azon, hogy Széchenyi oly czikkek ellen nyilvánította rosszalását, melyeken a censura sem ütközött meg, s így attól tartottak, hogy ez a censurát a régi szigorú eljárásra fogja ösztönözni, tehát az egyik legszebb vivmány megtartását épen Széchenyi veszélyezteti szenvedélyes és igazságtalan kifakadásaival. Csak az úgynevezett *fontolva haladók* pártja örült Széchenyi fellépésének, mert igazolva látta a sürgető reformok ellenében követett habozó és ingatag magatartását.

A *Kelet népe* nemcsak magán-beszélgetések és vitatkozások tárgya lőn, hanem az irodalomban is többféle fejtegetésre szolgált alapul. Megjelenését jelezve maga Kossuth a legnagyobb tisztelettel emlékezik Széchenyi személyéről; »szégyennel pirulnék el enmagam előtt, ha csak egy perczig is meg tudnék felejtkezni a tiszteletről, — irja — melylyel gróf Széchenyi István halhatatlan érdemeinek minden magyar tartozik, s melyet melegebben senki sem érez, mint én, ki őt, ez ajkakkal, miket gyáva hizelgés és hazug politika soha sem fertőztetetttt és fertőztetni soha sem fog, legnagyobb magyarnak vallottam, a mint vallom őszintén most e perczben is.« *) Kijelenti, hogy a vádakra felelni fog, és pedig hogy egyenlő fegyverrel küzdjenek, nem hir-

---

*) *Pesti Hirlap* 51. sz.

lapban, hanem könyvben. Meg is irta könyvét: *Felelet gróf Széchenyi Istvánnak* czimen s benne mindenütt a szerénység hangján czáfolja Széchenyi vádjait. Nem akar port hinteni a »megbotlott óriásra«, elhallgatja az epés csipkedéseket, el a gúnyt, melylyel őt nevetségessé tenni iparkodott; »tiszteletteljesen tárom ki karjaimat — kiált fel — s kérem: szenvedjen meg a nemzeti nagyság építésénél homokhordó napszámosi közt, méltassa tanácsára, javító vezetésre azt, kinek most utját állani törekedik, mert jobb a közre, ha egymás mellett, mint egymás ellen.«

Azt találja, hogy a *Kelet népében* minden okoskodás azon alapszik, hogy e nemzet javuló félben levő beteg; a mit nem ismer el, s így szerinte az okoskodásnak egész építménye magától összerogy. Beható fejtegetés alapján védi az általa oly nagyrabecsült megyei rendszert, melynek vitatkozó közgyüléseit elmesurlódás és politikai eszmék fejtegetése szempontjából többre becsüli Anglia minden népgyüléseinél és politikai lakomáinál. A súlyos vádra, hogy a *Pesti Hirlap* forradalomra vezet, mély megilletődéssel válaszolja,hogyha csakugyan azt látná,örökre letenné szerencsétlen tollát »inkább gyávának akarnék látszani — így szól — mint rossz hazafi lenni,« azonban azt hiszi, hogy habár szerkesztői hatása nem sokat használ is a hazának, de emlékezete átkozott nem lesz.

Megilletődve veti szemére ellenfelének a gyöngédtelen gúnyt, melylyel fogságát illette. Helytelennek mondja Széchenyi felfogását, midőn a szivet mereven elkülöníti az észtől, és azt követeli, hogy a politikus csak az észre iparkodjék hatni, teljesen mellőzvén a szivet. Kossuth a psychologiai teljes lényt csak úgy képzeli, hogy benne ész és szív a legszorosabb kapcsolatban van s így mind a szivre, mind az

észre egyaránt hatni kell. A könyv végén három fővádban foglalja össze Széchenyi kifogásait; ezek: hogy a birtokot megtámadja, hogy a kiváltságos rendet és a felsőbbséget gyülöletessé teszi és hogy forradalomra izgat. Mindezen vádakat részletesen czáfolgatja és azután megütközéssel hányja szemére igaztalan kifakadásait a sajtó szabadsága ellen. Végül válasziratát Széchenyi egy más munkájának szavaival végzi, melyek szerint abban látja valamely nemzet rothadásának jelét, ha egyik megakasztja a másiknak munkálkodását.

A könyv, melyben Kossuth védelmezi magát, higgadt és tárgyilagos hangon van irva, és mindenütt igaz hódolatot tanusít ellenfele nagy érdemei iránt. A mint Széchenyi ismételten elismeréssel emlékezett Kossuth nagy tehetségéről, akként ismétli utóbbi gyakran azon nagy tiszteletet, melyet *a legnagyobb magyar* iránt érez. Szeretne kitépni iratából minden fulánkot, — ha tán volna benne — »azon tiszteletnél fogva, melylyel a grófnak tartozik.« Tagadhatatlan, hogy Kossuth ügyesen és sikerrel védte eljárását, még az annyira rosszalt tactica és modor veszélytelenségét is meglepő ügyességgel és meggyőzően bizonyította. Az a nézet, melyet a hirlapok feladatáról vallott. hogy »a változékosság s olvasmányi érdek levén életük föltétele, általában véve inkább arra valók, hogy gondolatokat ébreszszenek s elveket állítsanak föl, a fölébresztett gondolkozást bizonyos ösvényre vezetőket, mintsem egy rendszeres tannak minden legkisebb aprólékos részleteit cathedrikus szőrszálhasogatással keresztül-bonczolgassák;« — ha nem is fogadható el teljességben, de jól jellemezte saját eljárását, teljesen illett rá s talán megfelelő is volt akkor még, midőn a reformnak oly sok kérdése várt megoldásra, midőn a

teendőknek oly sokfélesége foglalta el a gondolkodó hazafiakat, hogy megemlítésök és a figyelemnek rájok irányzása is évfolyamokat vett igénybe. Nem lehet felednünk, hogy napi lapok még nem voltak s a *Pesti Hirlap* hetenkint csak kétszer jelent meg.

Maga Széchenyi is elismerte és naplójában kifejezte, hogy Kossuth sikerülten védelmezte magát, a közvélemény meg — mondhatni — csaknem teljesen az ő részén volt. Az irodalmi felszólalások csaknem mind Széchenyi ellen voltak intézve.

Egész sora keletkezett a vitairatoknak, melyek majdnem mind Kossuth mellett foglaltak állást. Báró Eötvös József terjedelmes röpiratban*) higgadt elmével vette vizsgálat alá Széchenyi kifogásait. Tagadja, hogy a *Pesti Hirlap* nem jól tölti be feladatát. Igen találóan határozza meg a journalistika rendeltetését, midőn a nép tanácsadója, oktatója szerepét tulajdonítja neki, mely »az egyesek birtokában heverő kincset apró pénzre felváltva, ezerek közt kiosztja«. Részletesen védi a *P. Hirlap* megtámadott szerkesztőjét azon támadások ellen, melyek a börtönjavítás, a kisdedóvó intézetek és hasznos ismereteket terjesztő társaság pártolásáért érték, mindezen eszmékért ő maga is küzdött, a támadás tehát őt is illette. Beható fejtegetésekbe bocsátkozott e vádak fölött s humánus érzületének és a nevelés nagy fontosságától áthatott gondolkodásának minden erejével védte a nevezett eszmék pártolását. »Figyelemmel olvastam végig — mond — a tisztelt Grófnak munkáját, ismét s ismét visszatérve azon helyekre, hol az említett vádakról szól; megfontoltam minden okait, szor-

*) *A kelet népe és a Pesti Hirlap.*

galommal követtem gondolatainak fonalát: de megvallom őszintén, bármennyi szépet s jót találtam munkájában, bármennyire meggyőződtem szándékának tisztaságáról, bármennyire lelkesültem meleg szavainál, melyek általa csak az észhez intézve, szivemet dobogni készték, semmit, mi e nehéz vádak bebizonyítására szolgálhatna, előadásában nem találtam, s azon édes meggyőződéssel tettem le könyvemet, hogy nemes hontársam ez egyszer csalódott, miről — ösmerem nemes jellemét — ha nem szavaim, de később önbelátása által meggyőződik, senki inkább örülni nem fog, mint ő maga.«

Kuthy Lajos müve*) csak általánosságban érinti a vita kérdéseit. Széchenyi álláspontját látszik helyeselni, de túlzottaknak tartja Széchenyi aggodalmait, midőn a *Pesti Hirlap* hangjában a forradalom előhirnökének szavát hallja. Könyvének nagy része elmélkedés a sziv és ész fogalma és rendeltetése felől, valamint a népek történetében nyilvánuló szerepéről, melyet hosszas történeti fejtegetésekkel mutogat. Azonban közállapotainkat itt-ott sok elmeéllel magyarázza.

Kevés részletezéssel szól Széchenyi vádjairól Fáy András is.[1]) Két vádat kifogásol különösen; a nevelés ellen és a tervezett Mátyás-szobor ellen felhozottat, mely utóbbiban sérelmesnek találta a szobrászat terén első számbavehető müvészünk kicsinylését. Hasonlóan csak általánosságban tárgyalja a Hirlap ellen hangoztatott vádakat Záborszky Alajos[2]) és két névtelen röpirat, melyeknek egyike[3]) csupa aphorismákból áll s gúnyos magyarázatokban fejtegeti

*) *Polgári szózat kelet népéhez.*

[1]) *Kelet népe nyugoton.*

[2]) *A Pesti Hirlap elleni gyanusítások és haladás.*

[3]) *A kelet népe közt egy ember.*

Széchenyi vádjainak értelmét; másika*) báró Pongrácz Lajos tollából határozott és merész hangon itéli el »a kormánynak nemzet- és népünk elleni uszítását« a gróf által, hiszi, hogy pártolni fogja a Hirlap magatartását, mely a kormány iránt mindig loyalis volt, ha itt-ott a »juste-millieu« színezetet hordta is magán.

Behatóbb fejtegetést tett közzé a *Kelet népéről* Hazay Gábor név alatt egy költő, Széchenyinek egyik legőszintébb tisztelője, kit a nagy hazafi is igen nagyrabecsűlt. E költő Vörösmarty volt. A könyv megjelenése után birálatot irt róla az *Athenaeumban* s határozottan elitélte Széchenyit, nem helyeselte, hogy hirlapot könyvvel támad meg, melyben oly súlyos vádak foglaltatnak, hogy ha e vádak alaposak volnának, a kormány beavatkozását tennék szükségessé, és ebből valószinűleg a sajtó megszorítása következnék. Igen praktikus szempontból indul ki azon vád megczáfolásában, hogy Kossuth fellázítja a népet. Kicsinyhitűséget lát abban és a nemzet értelmesebbjeinek kevésre becsülését, midőn őket hirlapi czikkekkel fellázíthatóknak hiszi Széchenyi s ez által Kossuth hirlapirói működésének oly nagy fontosságot tulajdonít, a minőt meg nem érdemel. Nézete az, hogy ha van a *Pesti Hirlap*-ban hiba, azt nem súlyos vádakkal megtöltött könyvben kell kimutatni, hanem hirlapot alapítani ellenében, mely felderítse tévedéseit, mérsékelje rohanó haladását, ellensúlyozza izgató hatását. Költői lélekre valló érzékeny szemrehányást tesz ő is a kor elismeréssel találkozó müvészének, Ferenczy István szobrásznak kigúnyolásáért, mit a legmeggondolatlanabb kifejezésnek tart az egész könyvben. Elismeri a könyvnek eszmékben való gazdag-

*) *A kelet népe felnyitotta szemeit egy nyugotfinak.*

ságát, fejtegetéseinek korszerűségét és tartalmasságát, de nem osztozik a benne kifejezett aggodalmakban s bár a *Hirlappal* sincs teljesen megelégedve, de az ellene felhordott vádakat hibásaknak tartja, s Kossuthnak elismeréssel adóz.

Publicistai tekintetben legtöbb figyelemre méltó gróf Dessewffy Aurél felszólalása, ki államférfiúi felfogással taglalta a több oldalról megvitatott kérdéseket. Magánleveleiben már előbb nyilatkozott felőlök; így 1841. febr. 6-án irja barátjához, báró Jósika Samuhoz: »A Hirlap felől később bővebben fogok irni. Annyi bizonyos, hogy Széchenyi, Károlyi és Batthyány L. nincsenek vele megelégedve, útóbbi az aristocratia aláaknázására irányuló kormánymanővert lát benne...... ha — úgymond — Széchenyi nyíltan fellépne a Hirlap ellen, ez nagy előnyömre szolgálna; nekem mindenek előtt körűl kell tekintenem, mielőtt határozott működéshez kezdenék.«

Nyilvánosan a *Világ* hasábjain szólalt fel és négy czikkben fejtegette, mindenütt nagy elfogulatlanságot és valódi politikai belátást tanusítva, a *Kelet Népe* és a *Pesti Hirlap* közt kifejlődött vitát.*) Nem mint politikai elvek és rendszerek kézi könyvét tekintette Széchenyi müvét, hanem oly aktuális jelentőségű időszaki iratot látott benne, melynek czélja nem terjedt tovább a kortársaira való hatásnál; — tehát ephemer jellegű. Mint politikai ellenfele Kossuthnak, ő sem helyeselte a *P. Hirlap* izgatásainak mértékét és modorát, de ez nem gátolta meg abban, hogy nyiltan ki ne fejezze Széchenyi epés felszólalásának jogosulatlanságát. Megemlékezett a létrejött védiratokról is, melyek

---

*) *X. Y. Z.-könyv.*

épen oly kevéssé elégítették ki, mint maga a *Kelet Népe.* Hibáztatta a szűk alapról megindított vitát, melyről »mint egy vékony deszkaszál éléről« komoly s nagyszerű harczot folytatni lehetetlen. Kossuth Lajost a becsületes agitátorok közé számítja, s nem helyeselheti, hogy Széchenyi gúnynyal illette, nemcsak magát személyét, hanem még szenvedéseit, is, mintha »el akarná tagadni a szenvedéstől még azt is, hogy szenvedés volt.« Nem értett ugyan egyet a *P. Hirlap*-pal, mert irányát ő is veszélyesnek tartotta, de a Széchenyi rajzolta kép szinezetét nagyon is sötétnek és így a helyzetet kevésbbé aggodalmasnak látta. Ellenmondást talált Kossuth egyénileg vallott politikai elvei és a *Pesti Hirlap* czikkeinek intentiója között. Oly következtetéseket vont le a hirlap-czikkek sorai közt »láthatatlan betűkbe« foglaltakból, a mik tényleg veszélyt rejtenek magukban, és ezt kárhoztatta a lapban. Czikksorozata végén igen érthetően fejtette ki a vitából merített hasznot, s tüzetesen jellemezte a két nagy ellenfél politikai rendszerét.*)

---

*) Báró Jósikához intézett magán levelében (1841. jul. 17:) így nyilatkozik: »Steferls Buch ist literärisch (bis auf Stellen) ein Unding; politisch ein Fehler; — pas un crime mais une faute. Dass er in dem Buch bona fide ist, steht fest; er glaubt an die Gefahren, die er weissagt, — aber er sieht sie mit dem Vergrösserungsglas der gereizten Eitelkeit — Il dèsespère de tout mouvement qu'il ne dirige pas. Nie hat Jemand gegen freie Presse und freie Discussion stärkere Argumente geliefert. — Was den Hirlap anbetrifft, die eigentlichen Liberalen sind für ihm, sie sehen nur das grosse Factum: freie Discussion — Winkel und Comitatspolitiker sind tour à tour verletzt und zufrieden. — Conservativen meistens zufrieden .... Steferls Buch hat die Wirkung, dass Kossuth unwillkürlich seinen Ton gemildert hat. Die Epoche aber, wo eine solche Zeitung sehr gefährlich sein konnte, ist vorüber.«

Mindkettőnél központosításra irányuló törekvést látott. Széchenyinél — mellőzve a centralis állami kormányzatot — anyagi jólétben nyilvánuló központra való törekvést, hol a mozgató szellemi középpont ő maga legyen, a mozgalmakat intéző eszközök iratai, a szervezés munkáját végző testület pedig a megmagyarosított aristocratia. Kossuthnál politikai hitvallása talpkövéül a megyét ismeri fel, melyet középponti hirlapja eszméinek végrehajtójául óhajt a nyilvánosság ellenőrködő hatalmával. Mindkét rendszerben egyoldalúságot lát, Széchenyiében a törvényhatóságok befolyásának mellőzését, Kossuthéban a főhatalom jogkörének figyelmen kivűl hagyását. S nem csatlakozva egyik párthoz sem, rövid vázlatban előadja az általa contemplált kormányzási rendszernek irányát és feladatát, megjelölve egyszersmind, micsoda taktikát óhajt közügyeinkben a nemzet részéről. Dessewffynek a közönséges felfogást meghaladó álláspontja emelkedett államférfiúi gondolkodásra mutatott, felszólalása pedig journalistikai szempontból is figyelemre méltó volt, mert benne a kor egyik legtehetségesebb politikusának szelleme nyilvánult világos és értelmes nyelven, ügyes és szabatos dialectikával.

Mint hirlapiró, Dessewffy Aurél, rövid működése daczára, a kor egyik legjelentékenyebb publicistájává lett. Journalistikai működését a toll könnyűsége, a stilus melegsége és mesterkéletlen egyszerű s mégis erőteljes szépsége s a nyelv hatalma teszik követésre méltóvá — mondja róla Csengery. Már első czikkeinek egyikében, melyben a *Világ* 72. számában a törvényhozás és a megyei hatóság viszonyait fejtegeti, nagy elhatározottsággal és merészen védelmezi a többség nézetétől eltérő felfogását. Volt bátorsága nyiltan rosszalni néhány megyének azon határozatát,

melylyel a szavazási jogot a honoratiorokra kiterjesztette, mert ezt alkotmányba ütköző eljárásnak tekintette. Fenn akarta tartani a megyét ő is, de jogkörének olynemű tágítását, mely a törvényhozáséba ütközik, határozottan kárhoztatta. Nem tett különbséget a népszerű és népszerűtlen eszmék védelmében, ami meggyőződésével megegyezett, annak védelmére kelt; bármily erős tábort talált is szemben, viszont ha meggyőződésével ellenkező eszmének iparkodtak ellenfelei propagandát csinálni, nem habozott felőle rosszalását nyiltan hirdetni. Tárgyilagosságát mindig megőrizte, noha olykor a személyes gúny hangját is használta. Védelmére kelt a hirlapi névtelenségnek, de a hol a nézeteltérés elvekre vonatkozott, soha sem vonakodott magát megnevezni, mindig kimondta nyiltan meggyőződését és nem félt az erkölcsi felelősség súlyától.

Ösztönt az irásra gyakran Kossuthtól vett, kinek ellensúlyozására törekedett, de az eszmék fejtegetésében mindenkor egyéni felfogásának adott kifejezést, eredetiségét mindig megőrizte. Akármiről szólt, olvasóját mindig meggyőzni iparkodott s nem elégedett meg a rábeszéléssel; czikkei ezért többnyire inkább az értelemhez voltak intézve, mint a kedélyhez; nem annyira leleményes a feltalálásban, mint erős eszméinek logikai csoportosításában. Találékonyságra nézve egyáltalában nem vetekedhetett Kossuthtal, de irályának meggyőző ereje akárhányszor felért Kossuth vezérczikkeivel, világosság és szabatosság tekintetében pedig sokhelyütt felül is mulja Kossuthot. Dessewffy is bő nyelvismerettel rendelkezett, ezért itt-ott idegenszerűség is érezhető iratain, midőn például ily kifejezéseket használ: *szorítom magamat egy ellenvetésre*, *több collegáink* stb. de nyelve magyarosság tekintetében megállhat a kor bármely

publicistájának nyelvezete mellett. Szerette a szenvedő igék gyakori használatát, a ragozott nevekből való képzést *(lapunkbani, tehertőli)* mint kortársai általában; sőt itt-ott ritkán archaismusra is akadunk (jogait = igazait; Kossuthnál jogvéd = ügyvéd). Iratai hatalmasan fejlődő prózánk sikerült termékei közé sorolhatók.

Az államférfiú magas felfogását tanusítja a *Világ* 87. számában irt czikkében, melyben a papi jószágokról szól s az elkobzásuk iránti törekvéseket határozott szigorral, erélyesen visszautasítja. A mennyire egy rövid czikk keretében a status quo fentartását meggyőzőleg védeni lehet, azt e czikk fényesen teljesíti. Nem hangzatos ékesszólással, nem rabulisztikával védi felfogása és álláspontja helyességét, hanem az igazság és jog érzetének öntudatosságával, a körültekintő államférfi higgadtságával, kit nem szenvedélyek vezetnek tetteiben, hanem eszélyesség és a körülmények gondos mérlegelése.

Tántoríthatatlan híve volt a szigorú törvényességnek, melyet minden körülmények közt fent akart tartani s csorbítása ellen még akkor is tiltakozott, ha magát az eszmét helyeselte is , melyért a törvényes forma mellőztetett. Midőn Pest-megye a büntető eljárásban a védelem nyilvánosságát behozta, így nyilatkozott: »Az eseményt sok hőkeblű hazafi örömmel fogja talán üdvözölni, mert valósítása egy eszmének, melyet több szabad ország polgári institutiója gyémántjának tekint; mert számtalan forró reménynek s buzgó óhajtásoknak megfelel. És mi magunk is, ha egyszer majd a törvényhozás utján fogjuk ez eredményeket megnyerni, akkor azokat szivesen üdvözlendjük, meggyőződve, hogy e kincseket a haza atyjai csak kellő meggondolás után és részletesen szabályozva fogják benyújtani a hazának de a

dolog jelen állásában komoly aggodalmak által van elfojtva keblünkben minden öröm, mert a történt lépésben új s életbe vágó megrontását látjuk azon elválasztó vonalnak, melyet feljebb (a megye és törvényhozás jogkörének határai) megemlítének.« *)

A megye ellen pártfeleivel együtt többször éles támadást intézett Dessewffy, különösen ha a megyei intézkedések az állami közigazgatás utjait bevágták. E kérdés kiválóan fontos volt a conservativ párt előtt, még a nemzetgazdasági legfontosabb kérdéseknek is eléje tették az állami administratio reformját. Ebben a kérdésben voltak valóban haladópártiak a *pecsovicsok,*— mert így nevezték a Dessewffy Aurél köré csoportosult conservativeket, — minden másban a status quo fentartásának szükségét hirdették. Elleneztek minden gyökeres reformot, minden erőszakos változtatást; jelszavuk — mondja Pulszky — a rend és törvényesség volt. A közvélemény követelő hangját teljesen ignorálták, különösen Dessewffy Aurél, ki többször kigúnyolta Kossuthnak a közvéleményre való hivatkozását.

Dessewffy volt pártjának szónoka és hirlapirója; mint Szalay mondja: a conservativeknek ő az volt, mi Fülöp fia a macedoniaknak; utána a Ptolemaeusok jöttek. Mint szónok, beszédeiben ékesszavú és tartalmas, mint hirlapiró, jeles stilista volt. Szónoklataiban több a positiv tartalom mint hirlapczikkeiben, hol gyakran a negatio terén mozgott. Gondolatait azonban mindig könnyen ki tudta fejezni akár élő szóval, akár tollal. Amily kitünőek voltak rögtönzött beszédei, oly könnyen folytak hirlapi czikkei, a legnagyobb ritkaságok közé tartozott, hogy kifejezéseit

*) *X. Y. Z. könyv* 130. 131. ll.

javítgatta. Sem beszédeiben, sem irataiban nem halmozta össze a nyelv keresett szépségeit. Összegyűjtött vezérczikkeinek egész kötetében alig találhatni egy-két virágos kifejezést, nyelve közelebb áll az egyszerűhöz mint a keresett czifrasághoz, de ez egyszerűségben van bizonyos erő, mely a hallgatót és olvasót egyaránt lebilincselte. Gondolatmenetének gyorsasága épen úgy visszatükröződik beszédein mint czikkein, ebből magyarázható erős hajlama a vitatkozáshoz. Társalgás közben is szeretett disputálni s örömest czáfolgatta mások nézetét és felfogását, de mig beszédközben maga is többször adott anyagot czáfolgatásra, mint hirlapiró, leginkább czáfoló irányban működött.

Értelmi ereje egész nagyságában tünt fel czáfolás közben, szerette az eszméket és elveket analysálni, eleme volt az analysis, de képzelő ereje aránylag csekély volt, mint lelkesedése sem ismert kitartást. Hideg bonczoló elme volt, ki mindenben a tartalmi igazságot kereste, a szép formának, a tetszetős külsőnek nála kevés becse volt. Rokon- vagy ellenszenv nem befolyásolták itéletét, mert mindent meggyőződése szemüvegén keresztül tekintett s mindennek csak annyi becset tulajdonított, amennyi tartalmánál fogva megillette.

Mig Kossuth journalistikai müködésével elragadta közönségét, addig Dessewffy aránylag csekély hatást tett. Kossuth radicalis elveit magasztalták, Dessewffy conservativ felfogását kárhoztatták. Kossuth mindenkor lelkesíteni iparkodott, Dessewffy felvilágosítani, az előbbi folyton izgatta a közönséget, az utóbbi mindig mérsékletre intette. Kossuth meg nem jelölt czélok felé is rohamosan sietett, Dessewffy kimért számítással haladt, mig az előbbi leszállt közönségéhez, az utóbbi magához emelte fel. Amint elveik

eltértek egymástól, úgy czéljaik is különbözők voltak. Kossuth a democratikus parlamentarismus alapjait rakta le, Dessewffy liberalis absolutismust tervezett bureaucratiával, előtte a parlamentaris kormányforma utopiának tünt fel. Dessewffy, daczára conservativ politikai álláspontjának, magát szabadelvűnek tartotta, s mivel a parlamentarismus diadalában nem hitt, a megyei intézményt megtartandónak itélte. A haladást sem ellenezte, de mindent a törvényhozás utján kivánt létrehozni, és nem a kormány ellenzése daczára, hanem megegyezésével. Ezért ostorozta a megyéket, midőn a törvényhozás müködésébe vágtak és folytonosan ellenkeztek a kormánynyal. Bennök tehát akadályt látott saját kormányzási elveinek érvényesítésére is. Mert nyiltan bevallott czélja volt — mit különben is mindenki sejtett — eljutni a cancellárságra, s így eddig hirdetett kormányzói elveit gyakorlati alkalmazásba venni.

Magán levelei mély bepillantást engednek messzemenő terveibe s rejtettebb gondolkozása módjába s meggyőzően tanúskodnak uralkodni szerető hajlamáról. Bécsbe, a magyar udvari cancelláriánál alkalmazott barátjához, báró Jósika Samuhoz intézett leveleiben sok, a saját személyét s a korabeli viszonyokat érdekesen jellemző adatokat találhatni, melyekből itt hirlapirói pályájával összefüggő egynéhány mozzanatot emelünk csak ki.*) Fájlalja, hogy Orosz József a *Hirnök*-ben is, s ennek melléklapjában, a *Századunk*-ban is gúnyosan emlegette a *Világ*-ot, holott a *Pesti Hirlap*-ról dicsérettel szólt. Megengedi ugyan, hogy a *Világ* néha-néha hibázott, de mióta ő igazgatja »erős kézzel«, ilyen nem történik. Megütközését fejezi ki,

*) Dessewffy levéltár.

hogy a *Hirnök,* mely köztudomás szerint a kormány támogatásában részesül, dicséri mint kormánypárti lap a *Pesti Hirlap*-ot, a *Világ*-gal szemben, holott az előbbi az anarchia és demagogia, az utóbbi pedig a rend és jog uralmáért küzd. Tart tőle, hogy ily jelenségek után a közönségben megerősödik azon hit, hogy a kormány hamis játékot üz a sajtóval, mely eljárás előbb-utóbb megboszulja magát. Utasíttatni kéri Dreschert, a pozsonyi censort, hogy semmiféle támadást se türjön meg a *Hirnök*ben a *Világ* ellen, mely kedvezményt, ha megtagadnak tőle, teljesen tájékozatlannak érzi magát.

A sajtó ügyét nagyon fontosnak tekinti szabad országban, különösen a hol a müködésre széles tere van, s gondos felügyeletet igényel ott, a hol — mint nálunk — nagy a hajlam a reactiora. Véleménye szerint a közelgő országgyülés jó conservativ elemekből volna szervezhető a sajtónak értelmes és concentrált vezetése mellett, melyre ő, az eredmény előleges biztosítása mellett, szivesen vállalkozott volna. Mint helytartósági tanácsos, a sajtó-osztályban kivánt müködési tért. »Ein einfaches Mittel wäre — irja egyik levelében Gyöngyösről 1841. okt. 28-án — mich dem Censor-Collegio zu aggregiren, und Mednyánszky anweisen, mich speciell mit der periodischen Presse unter seinem Aufsicht, in der Art zu beauftragen, dass die Zeitungscensoren in Pest, Ofen und Pressburg in hoc genere durch meiner Vermittlung mit ihm und respektive dem Collegio zu verhandeln hätten; auch demjenigen, was ich in Ihnen, in zeitungsangelegenheiten, Namens des Collegio, vorschreiben würde, zu pariren hätten: 1. dies und 2. keine neue Zeitung mehr — angenommen etwa eine deutsche durch Orosz, wenn der *Hirnök* eingehen sollte — sind die

Grundzüge der Sache. Ich habe die Überzeugung, dass es gehen würde.«

Terveinek inkább gyakorlati keresztülvitelében bizott mint elméleti fejtegetésében, melyre ideje sem volt. Ezért azt kivánta, hivják fel 4—5 napra Bécsbe, hogy »a birodalom nagysága« felől nézeteit elmondhassa, »und man wird sich überzeugen — irja — dass ich kein Windbeutel bin.« Eszméinek, elveinek alkalmazását senkire sem akarta bizni, nagyszabású tervek végrehajtását egyedül és kizárólag magának akarta fentartani. Midőn Császár Ferencz, lapjának egyik főmunkatársa Bécsbe ment, vele magával oly izenetet küldött, hogy semmiféle megbizást ne adjanak neki anélkül, hogy előbb őt meg ne kérdezzék.

És Dessewffynek új s gyakran merész terveihez való ragaszkodásában, a terveinek keresztülviteléhez szükséges önbizalmában volt valami imponáló erő; senki sem látott bennök egyéni fontoskodást, vagy kicsinyes ambitiot, hanem még ellenfelei is kiváló tehetség jeleit látták müködésében és nagy jövőt jósoltak genialis képességeinek, munkabiró, fáradhatlan erejének.

Sem Dessewffy, sem politikai pártfelei nem igen bocsátkoztak közjogi kérdések fejtegetésébe, mig Kossuth egész hirlapirói müködése túlnyomóan közjogi fejtegetésekből állt. Dessewffy sem a kormányzati rendszerben, sem Magyarországnak az örökös tartományokhoz való viszonyában gyökeres változtatást nem tervezett, ragaszkodott a monarchikus államformához, melynek biztosítékát az egységes és szilárd központi vezetésben találta, mely az ő főnöksége alatt kétségtelenül absolut irányt vett volna föl. Ezért volt bizalmas összeköttetésben a kormánynyal s tett neki jó szolgálatokat, mint szónok és hirlapiró. Ez okozta

népszerűtlenségét is honfitársainál, kikben a kormány nem tudott bizalmat kelteni a reformok pártolása daczára sem. Kossuth önkormányzati theoriáját megtapsolta a nemzet. Dessewffynek absolutismusra hajló elveit gúnynyal fogadta. Népszerűtlensége még inkább növekedett, midőn az ellenzéki párt megosztására czélozva, Kossuthot és a *Pesti Hirlap*ot folytonos támadásokkal illette. A harcz kíméletlen vádaskodással és gyanusítással folyt mindkét részről, de a harczolók személyét illetőleg lovagias módon, és valljuk meg, nem minden haszon nélkül a harczoló felekre nézve, mert az eszmék tisztázódtak, mi a közvéleményre is nyereség volt.

A *Pesti Hirlap* a kifejlődött tollcsaták következtében mérsékeltebb lőn izgatásaiban és általános fejtegetések helyett, kezdett gyakrabban foglalkozni egyes kérdések részleteinek megvilágításával. Folytatta ugyan a személyességgel telt polemiát továbbra is, még midőn kevésbbé méltó ellenfelekkel kellett is küzdenie, de politikai részében tartalmasabb lett, a koreszmék taglalásában nem maradt csak a felszinen, mint korábban néha megtörtént, hanem a kérdések mélyére hatott, lényegüket vizsgálta.

Dessewffynek egész nyilvános pályája alatt mindig az alkotmányos monarchia eszméje lebegett szeme előtt, minden mozgalomtól félt, mely nem ezen eszme megerősödésére irányult s a dynastia iránt táplált érzülete minden ellenzéki mozgalomban a foederalismus és anarchia uralmát láttatta vele, ezért volt oly kérlelhetlen üldözője minden reform-mozgalomnak, ezért szegődött inkább Széchenyihez, mint Kossuthhoz. Ámbár sokban nem osztozott Széchenyi nézeteivel, de a kormány iránt tanusított magatartását helyeselte, mig Kossuth radicalis modorát gúnyolta és üldözte,

politikai elveit tévtanoknak nevezte, rögtönzött túlzásait pedig tőle telhetőleg mérsékelni iparkodott.

Fajszeretetére és hazafias érzületére sokat tartott, mely érzetek korán, még a szülői ház körében megérlelődtek lelkében. Költői lelkű atyja hazafinak és magyarnak nevelte már első gyermeksége idején és ő büszkén nevezte magát magyarnak, többre becsülte ezt, mint születése előjogait, noha grófi koronájára is tartott valamit, nem hiúságból, mint Széchenyi, hanem mivel megkönnyítette a közélet terén való szerepelhetését. De bármily erős volt is hazafias öntudata, ritkán hivatkozott reá. Széchenyi is, Kossuth is gyakran emlegették hazafiságukat, Dessewffy nagy ritkán vett alkalmat reá. Nem szerette az ostentatiokat sem szóban, sem tettben; élt lelkében a vágy: hazáját boldogítani, szerette, »imádva szerette« hazáját, de ebben kötelességet látott, nem érdemet, s a kötelesség teljesítését nem tekinthette emlegetés tárgyának.

De a mily tartózkodó volt az érdemekre való hivatkozásban, oly leplezetlen őszinteséggel szólt elveinek és meggyőződésének magyarázatában. A mit más, ha egyébért nem, opportunitási szempontból elhallgatott volna, Dessewffy tartózkodás nélkül mondta el, nehogy ámítónak, kétszinűnek tünjön fel. Tudta, hogy bármit ajánljon a kormány, vagy bárki hozzátartozói közől, az népszerűségre nem jut a közönségnél, mely minden iránt bizalmatlan volt, a mit a kormány kezdeményezett; ő nem habozott magát nyiltan a kormány emberének nevezni. »Én pedig — így szól — egyenesen kimondom, hogy igen is *kormányember* vagyok. Vagyok pedig a kormány embere a szónak azon értelmében, hogy kárhoztatok minden müködést, minden elvet, melyek törvényes és hathatós kormányzást lehetle-

nítnek: mert meggyőződésem szerint hathatós és nem nominális kormányra van szüksége a nemzeteknek, hogy boldoguljanak: statusemberekre és nem prókátorokra, hogy nagyok és erősek legyenek. De mindenek előtt és felett magyar vagyok, fia ezen szeretett hazának: minden egyébnél fontosabb előttem ezen országnak boldogsága és érdekeinek nemzetiség s alkotmány alapján kifejlése.«

Hirlapirodalmi müködése teljesen megfelelt azon nézetnek, melyet az időszaki sajtó rendeltetéséről vallott. E nézetet saját szavaival jellemezzük, nemcsak mert tartalmilag érdekesek a sorok, hanem alakilag is figyelmet érdemelnek; tömött, értelmes stilusát jellemzően tüntetik fel. A czikk, melynek egy egész pontját bemutatjuk, a *Világ* 92-ik számában jelent meg s az időszaki sajtó hivatásáról szól, melyet következőleg ir le: »Az időszaki sajtótól minduntalan új meg új terveket s javaslatokat igényleni oly gondolat, mely már magában is annak hivatása körüli fonák fogalmakon épül. Tekintsük Europa alkotmányos országainak bármelyikét, sehol sem fogjuk az időszaki sajtót, legkevésbbé pedig a szoros értelembeni újságokat, a müködés e mezején találni. Az újságok figyelemmel kisérik a kormány, a törvényhozó test, a törvényhatóságok, a köztestületek lépéseit, birálják azokat politikai szinök szellemében, felfogják minden egyes jelenetét a közéletnek, odavetnek egy-egy új eszmét, melly megérlelve s kiőrlődve, magva lehessen jövendő jótékony intézvényeknek, tért nyitnak néha-néha egyes irók tervezéseinek; de mint újságok s önmagok nevében tervekkel s positiv javaslatokkal csak igen gyéren foglalatoskodnak. Oka ennek az, hogy a positiv javaslatok, szerzőiktől, főkép törvényhozói szövevényesb kérdésekben, olly részletek s körülmények szorosb ismere-

tét kivánják meg, mellyekkel újságiró, bármi kedvező legyen is állása, magára csak ritkán birhat; illyenek még a kormányzati s törvényhozói körökben is csak közremunkáló nagyobb erőknek lehetvén eredvényei. Figyelmeztetés, gondolatébresztés, eszmék tisztába hozása, fonák elvek czáfolata, ezek sokkal inkább feladásai a már csak lapjainak szüke miatt is némi felszinességre kárhoztatott időszaki sajtónak, mint azon szakadatlan tervezés, mellyben p. o. a *Pesti Hirlap* bővelkedik. És ha találkoznának is, kiknek vélekedésük szerint hazánk mostani körülményeiben, más mivelt nemzetek példájától e részben eltérni s positivabb kört választani szükség volna, meg van még itt is az árnyékoldal: és nagy kérdés, hogy évtizedes tapasztalás után mikép fog a közvélemény ezen hirlapi tervezések haszna felől itélni. Tegyük fel például, hogy gondolkozni nem mindig szerető megyéink a népszerűség szagában álló hirlapok terveit, úgy mint állanak, elfogadják, s azokat minden részleteikkel együtt kötelező utasítások gyanánt adják ki országos követeiknek: — ugyan sokat fogott-é akkor nyerni a józan megvitatás elve, s nem inkább az lesz-é igaz, hogy az eredmény a vitatást megelőzte, s az újsági tervezés a törvényhozási tanácskozásnak utját bevágta? Illy jeleneteken örülhetnek, kik öneszméikbe szerelmesek, s azoknak minden áron diadalt akarnak szerezni; de azok, kik a törvényhozási eredményekben a nemzet értelmi ereje összeségének gyümölcseit szeretnék látni, s a sajtót főkép úgy méltányolják, mint ezen czél elérhetésének eszközét, nem fogják tagadni, hogy hazánkban ezen kivételes állapotnál fogva is kötelesek az időszaki sajtónak lelkiismeretes kezelőji a tervezés dolgában igen óvakodva eljárni.«

Valóban, — mint az idézett sorok is bizonyítják —

Dessewffy nemcsak ügyes stilista volt, hanem számító politikus is, ki minden tettét megfontolással és eszélyességgel intézte. Nem a pillanatnyi szükség, vagy a pillanat izgalmai befolyásolták itéletét, mindent tervszerű mérlegelés alapján határozott el.

Midőn külföldi utjáról visszaérkezett, Heckenast egy politikai német hirlap felől értekezett vele. Ő kivánatosnak tartá a vállalat létrejöttét mind a németül iró, mind pedig a németül olvasó közönség érdekében, mely utóbbiak közé az értelmiség nagy részét sorolta, de első sorban kiemelte a gondos elővigyázat szükségét, melyet a szerkesztésben követni kell a külföld s az örökös tartományok szempontjából, ezért a szerkesztést Orosz Józsefre szerette volna bizni, de kész volt a vállalatot ellenezni, ha a kiadó elégséges biztosítást nem tud vala adni a szerkesztő magatartása iránt.*) Ennyire körültekintő és számító volt vállalataiban.

Bár az elvek, melyekért küzdött, kevesek pártolására találtak, contemplált kormányzási rendszerével pedig alig volt, ki egyet értett, személyét és nyilvános szereplésének modorát mindenki becsülte. Midőn 1842. elején váratlan halálának hire elterjedt, ellenfelei is mélyen fájlalták a veszteséget, mindenki gyászolta benne a közélet egy tehetséges bajnokának elhunytát, politikai életünk egy kimagasló alakjának elvesztését. Haláláról a külföldi lapok is fájdalommal emlékeztek meg. Az augsburgi *Allgemeine Zeitung* meleghangú necrologot közölt a magyar conservativ párt vezéréről, a *Világ* ismételve emlegette a gyászos veszteséget, mely halálában nemcsak pártját, hanem a hazát érte.

---

*) Levele báró Jósikához. Dessewffy levéltár.

A ravatal felett a legnagyobb ellenfél is, Kossuth Lajos, bánatos szavakban tört ki, s az elismerést, melyet versenytársának életében sem tagadott meg tőle, bensőséggel az érdem és tehetség igaz méltánylásával fejezte ki az elhunyt felől.

Dessewffy Aurélt kortársai méltán sorozták a legkitűnőbb publicisták közé, Kossuth mellett neki volt legnagyobb érdeme a negyvenes évek kezdetén az igazi magyar időszaki sajtó s vele kapcsolatban a magyar hirlapirói stilus megalkotásában.

IV.

A politikai hirlapirodalom régebbi képviselői: *Nemzeti Ujság, Jelenkor, Hirnök, Erdélyi Hiradó.* Gróf Majláth János, gróf Széchenyi István, báró Kemény Zsigmond, Kovács Lajos mint hirlapirók.

Majdnem négy évtizedet ért már meg Kulcsár *Hazai és Külföldi Tudósitások* czimű vállalata, midőn dr. Nagy Pál szerkesztésében címét *Nemzeti Újság*-ra változtatta s továbbra is özvegy Kulcsárné tulajdonaként jelent meg. A változás csak az alakra és czímre terjedt ki, de nem a tartalomra is. Az előbbi modorban következtek a közlemények: kinevezések, pesti hírek, vidéki levelek, külföldi politikai hirek száraz egymásutánban tartalmasság és eszmék nélkül. A *Külföld* még ekkor is több tért foglalt le az egy-egy ívnyi terjedelemből, mint a hazai események.

Önálló fejtegetések, politikai eszmék nem jelentek meg benne, tehát elvről és irányról nem is lehetett szó. Nem foglalt állást sem a haladás mellett, sem ellene, nem érezte a reformok szükségét, nem is sürgette, de nem is ellenezte. Általában jelentéktelen szerepe volt. Nemcsak hogy pártorganumul nem szolgált, de semmiféle meggyőződést sem képviselt. Mondhatni 1841-ben már létjoggal sem birt ily szintelen közlöny, melynek sem elve, sem meggyőződése nem volt.

Nem is zárkózhatott el állandóan a kor kivánalmai, az égető napi kérdések elől. 1842-ben szerkesztését Kovacsóczy vette át, ki a haladás eszméjét tűzte zászlajára, s programmjában vallással és törvénynyel való haladást hirdetett »kormány és alkotmányszerű izgatás nélkül«. Igérte, hogy sem az aristocratiának, sem a democratiának nem fog hízelegni, de azért függetlenségét nem tartotta meg, nagyon hamar clerikális színt öltött és a conservatív eszmék mellett harczolt.

Tapasztalva az olvasó közönségnek igényeit, mely nem elégedett meg a hírrovatokkal, *Korunk ügyei* czímen közérdekű kérdések fejtegetéseit kezdte meg a *Pesti Hirlap* vezérczikkeinek modorában, de azok vonzó ereje és szelleme nélkül. Szólt *az egyház és állam*, a *közügyek kezelése*, *a népnevelés* kérdései felől, tárgyalta az *egyházi javak*, később a közérdekű *ősiség*, *örökváltság*, *adó* ..... kérdéseit nem valami magas államférfiú szempontból, mint inkább elemi felfogással, kicsinyes, kezdetleges modorban, a mint Mráz Mihály plébános, Éliássy István, stb. vezérczikkiróitól kitellett.

Kárhoztatta a *Pesti Hirlap* irányát, de dicsérettel szólt szerkesztője jellemének következetességéről, a *Világ*-ról pedig gúnyosan emlékezett meg, noha ennek eszmemenete és iránya közelebb állt az övéhez. Később, midőn gróf Majláth János vette át a felügyeletet a lap felett s majd midőn mint szerkesztőtárs irányára elhatározó befolyást gyakorolt, mind jobban a clerikális érdekek védelmére kelt s a conservativ eszmék népszerűsítésén fáradozott. Az 1843-ra szóló programmban már nyiltan kijelentette. hogy »alkotmányunkkal hasonkorú catholicismus és vallásosság leend az arany fonál, mely előadásaiból kiragyogland.«

Hogy feladatát minél inkább betöltse, melléklapját, a *Hasznos Mulatságok*-at is megszüntette s a főlap minden számát két ívnyi terjedelemben adta ki.

Az ultramontán szellem, melyet gróf Majláth János kölcsönzött a vállalatnak, állandóan megmaradt benne. Iró és olvasó közönségét nagyrészt egyházi férfiak képezték, kik a hierarchia jogainak védelmére mindig készen álltak. Maga Majláth, mint történetiró és műfordító, irodalmi névvel biró férfiú volt, noha munkásságával inkább csak egy dillettáns törekvéseinek jelét adta, semmint nevének nagy tekintélyt szerezhetett volna. Politikai működése sem hagyott mélyebb nyomokat. Tanult egyén volt, de sem igazi alapos tudós, sem találékony elme, publicistai hivatással pedig épen nem bírt. Vezérczikkei közönséges felfogást s csekély eredetiséget mutattak, melyek e korszak nagyjelentőségű publicistai harczai, közérdekű vitatkozásai mellett alig keltettek figyelmet. Minden alkalmat megragadott, hogy meggyőződését hangoztassa; kikapott egy-egy eszmét a sokat vitatott kérdések közöl, hogy hiányukat vagy fonákságukat kimutassa, de észrevételei, fejtegetései nem kelthettek visszhangot az egykorú időszaki sajtó magasabb színvonalú vitatkozásai közepett. Kegyeletesen emlékezett meg Dessewffy Aurélról halála évfordulója alkalmával, hangosan hirdette, hogy az ő eszméihez, az ő irányához ragaszkodik, de a közönség ép úgy nem sokba vette banális phrasisait, mint Nagy Sándor plébánosnak egyoldalú, üres fejtegetéseit.

Sokkal szűkebb volt a *Nemzeti Újság* eszmeköre, semhogy népszerűségre szert tehetett volna. Az egyházi kiváltságok és előjogok vedelmezése nem találhatott közhelyeslésre oly korban, midőn a kiváltságok megszüntetése

volt napi renden. Az az egyoldalúság és felekézeties szűk látkör sem tetszhetett, mely majdnem minden számon keresztül vonult. Szólt a káptalani követekről, a papok nősülése kérdéséről, a vallásegyenlőségről, a kath. clerusnak a megyegyülésekhez való viszonyáról, többnyire mind oly kérdések felől, melyek nem képezték a közvélemény érdeklődése tárgyát. Pedig intézőitől nem tagadhatni meg az igyekezetet, hogy egyben-másban iparkodtak a haladó kor izlésével lépést tartani. 1843. második felében már hasábos beosztást találunk, és rendes *Tárcza*-rovatot, benne egyházi, bibliai tárgyú beszélyt, irodalmi kritikát stb. Igaz, hogy nagy változatosság ekkor sem jellemezte, de legalább a haladásnak némi jelét adta.

Midőn 1845-ben Lipthay Sándor vezetése mellett Illucz Oláh János vette át szerkesztését, már hetenkint háromszor s nemsokára rendesen négyszer jelent meg. Ekkor a *Tárcza*-rovat ismét megszünt, de a lap tartalmában nagyobb változatosság nyert alkalmazást. Voltak benne közlekedési és nemzetgazdasági czikkek, hosszas magyarázatokkal szólt List Frigyes nemzetgazdasági elméletéről, tárgyalta a Tisza-szabályozás kérdését. Közleményeit gyakran szakadozva, más tárgyról közbeszúrt fejtegetésekkel adta, néha két, három szám után folytatva a megkezdett elmélkedést.

A vegyes újdonságok rovata a mai *Különfélék* modorában 1847-ben kezdődött, mely érdekesen a néha szellemesen volt összeállítva, de aránylag csekély részt töltött be. Ekkor már a külföldi rovat is megrövidült, melyet később az országgyülés megnyiltával ennek közleményei még inkább megszorították. Volt rá eset akárhányszor, hogy a lapnak két harmadrészét az országgyülési tárgyalá-

sok foglalták el, mikről igen bő leírást adott, közölvén a kiválóbb parlamenti beszédeket egész terjedelemben is.

A reformeszmékkel nem igen barátkozott meg ekkor sem, így a többek közt irtózott a zsidók emancipatiója kérdésétől s bosszú czikksorban fejtegette ellentétes álláspontját, melyből néha nagyon is élesen kirítt a felekezeti elfogultság. Megmaradt hű organumául a conservativ eszméknek s az ultramontán szellemnek, mely utóbbi biztosította fenmaradását, mert az egyházi férfiak támogatása nélkül alig tarthatta volna fenn magát hatalmas versenytársai mellett. Mint jellemző körülményt említhetni fel, hogy Kossuthnak, a hirlapirónak, folyton ellenfele volt, többször folytatott vele nem épen gyengéd hangú polemiát, de az 1848-iki nagy változások alkalmával előbbi magatartását ő is megváltoztatta s nagy elismeréssel üdvözölte Kossuthot a miniszteri székben, kinek tehetségétől sokat várt. Eötvöst a szeretet, Deákot a hit élesztésére és ápolására tartotta hivatottnak, de minden reményt Kossuthba helyezett, a kit az összes vivmányok szerzőjének tekintett.

Az 1848-iki izgalmak közepett a lap még egyszer megváltoztatta czimét s *Nemzeti Politikai Hirlap* lett belőle, mely a második félévben már napi lappá vált. Hasábjait ekkor a nemzetgyülés tárgyalásainak kimerítő leirásai és a hivatalos rendeletek töltötték meg. A külföldi hirek ugyan összevont alakban jelentek meg, sőt tér hiánya miatt sokszor el is maradtak. Az izgalom, mely az egész nemzetet elfogta, a hirlapokon is meglátszott, csaknem valamennyi hű kifejezője lett a nemzeti élet idegességének, a gyorsaság- és nyugtot nem ismerő tevékenység felindultságának. E sajátság a *Nemzeti Újság* utolsó évfolyamán is elömlik, mely 1848 végén fejezte be 42 éves pályafutását.

Negyvenkét év, majdnem egy félszázad, hosszú idő egy szellemi fejlődésnek induló nemzet életében, s a vállalat, mely e fokozatos fejlődéssel többé-kevésbbé iparkodott koronként lépést tartani, még akkor is elismerést érdemel, ha nagyobb tévedések emlékei fűződnek is pályájához, ha kevesebb érdeme volt is a közmüveltség ápolásában, mint a *Hazai Tudósítások*-ból létrejött *Nemzeti Újság*-nak, mely míg maga politikai életünk ébrentartása iránt buzgólkodott, társlapjával a szépirodalom feljlesztésén és előbbre vitelén fáradozott.

Nem sokban különbözött a *Nemzeti Újság*-tól a *Jelenkor* sem, mely a negyvenes évek elején is megőrizte régebbi pongyola szerkezetét. Iránya csak oly határozatlan volt, mint a többié, közleményei csak úgy voltak összeválogatva, mint korábban, más lapokból, czímlapján még 1845-ben is ott viselte, hogy »a két haza és a külföld hirleveleiből szerkeszti Helmeczy«. Országgyülés idején ennek rövid közleményei álltak a lap élén, miket a budapesti napló csevegései váltottak fel, elmondva a két főváros változatos napi újdonságait. Bő tudosításokat hozott a vidéki élet eseményeiről, a törvényhatóságok mozgalmain kivül az elemi csapásokról, tűz, jég, vizár felől szóló értesítéseket, vásári, szinházi és báli hireket, rendes rovatot képeztek a tudós társaságra vonatkozó értesítések, gabonaár és tőzsdehirek. Mind ezeket a *Külföld* terjedelmes rovata egészítette ki, melyben a legtávolibb világrészek politikai eseményei senkit sem érdeklő részletezéssel voltak elmondva. A hirdetésekre külön melléklet volt szánva, az *Értesítő,* mely rendesen egy-egy kis iven jelent meg. Egyben képviselt csak határozott irányt, a nyelvújítás terjesztésében. »Kiki tudja — irja Szontagh Gusztáv — hogy időnkben nem

találtatott író s lap, ki s mely annyi új szavat honosított volna meg köztünk, mint e lapunk. E neologiai düh, úgy hivék sokan, meg fogja buktatni; de ellenkező történt, mert a szükség egyetemileg éreztetett.« *)

Tekintve azonban az időszaki sajtó gyors emelkedését, s a *Jelenkor*-nak a közönséghez való viszonyát, mely megszokta ezt a jobb lapok sorába helyezni, el kelle szánnia magát, hogy az idő követeléseihez alkalmazkodjék. Kezdett önálló czikkeket közölni, de nagyon határozatlan irányban, előbb csak a budapesti napló élén hozott egy-egy hosszabb, összefüggő közleményt a közügyek teréről, később már önállóan értekezett egy-egy kérdés felől. *Korunk főbb kivánatá*-ról szólt Képesy József, *az árvákról* Burián Imre, a *rabokról* Balla, pestmegyei főjegyző, *a zsidók polgárosítása ügyében* Édes János, *a budapesti lánczhíd*-ról gróf Széchenyi István. Maga jelezte már 1841-ben a hirlapirodalom örvendetes haladását, mely azelőtt »iskolai próbatét s megyei tisztválasztási puszta névjegyzék« volt, holott most már elvek és eszmék megvitátására szolgált, a közvélemény meggyőződését és hangulatát irányozta.

Maga a szerkesztő nem adhatott politikai súlyt és jelentőséget a lapnak, mert meggyőződése mint jelleme is ingatag volt. Midőn a *Pesti Hirlap* és *Világ* harczairól megemlékezett, mindkettőt egyaránt megdicsérte. A *Pesti Hirlap* vezérczikkeit szívrehatóknak találta, a *Világ*-nak pedig a Közügy rovatában foglalt közleményeit észhez szólóknak. Tetszett neki a vezérczikkek rhetorikai hangja, a képes beszéd és szópompa, emezeknek pedig egyszerűsége, mely épúgy hatást tudott tenni, mint amazok. Az elvi

*) *Jelenkor* 1843. 24. sz.

ellentétek fejtegetését elhagyta, mert meggyőződés dolgában gyengén állt. A lap haladónak nevezte magát, mint a kortársak közül is párthivei, de később akárhányszor a conservativ eszméket vette védelmébe s gúnynyal üldözte az új irányú *Pesti Hirlap* centralistikus törekvéseit. Midőn Jablanczy megvált a *Világ*-tól, a *Jelenkor*-ban foglalt állást Kossuth ellen s folytatta támadásait a radicalis szabadelvű áramlat ellen. Többé-kevésbbé hódoltak ez iránynak többi munkatársai is. Rosty Zsigmond, Szelestey László, Beöthy Zsigmond s a későbbiek közül Gáty, Fekete Lajos, Zombory Lipót, Fabriczy Sámuel.

De e közreműködők egyike sem adhatott a lapnak oly határozott jelleget, mint gróf Széchenyi István, ki 1843-ban és 1845-ben állandó és tevékeny munkása volt. Ez időtől fogva egészen Széchenyi eszméinek hódolt, tőle vett irányt, eszmét, sőt munkakörét is a lánglelkű hazafi tervei és tevékenysége szabták meg. Egészen Széchenyi felfogását tolmácsolta és Kossuth szerepét, hatását törekedett devalválni. Gyakran foglalkozott közlekedési ügyekkel, különösen a vizi utak kérdésével, fejtegette a pesti kikötők, a dunatiszai csatorna kérdését, szólt a gyáriparról, adó ügyekről, takarékpénztárakról, az ügyvédi és sajtóreformról, itt-ott közjogi kérdések taglalásába is bocsátkozott. Midőn az új *Pesti Hirlap* centralistikus törekvései a közérdeklődés tárgyát képezték, gyakran tett rájok gúnyos megjegyzéseket és közölt rólok czáfoló értekezéseket, de helyet adott védelmökre is, midőn Madách Imre centralistikus irányú czikkét közölte, — nehogy az egyoldalúság vádja érje.

1847-ben többnyire közlekedési kérdések foglalkoztatták. Szólt a tiszavölgy rendezéséről, a Balaton lecsapolásáról,

de ezenkivül a belügyekre is kiterjeszkedett s magyarázta az ősiség, a birói felelősség, a negyedrendszer, az emancipatio ügyeit. Korizmics László ismertette Palleocapa Tisza szabályozási terveit. Majd az István nádorhoz intézett föliratokat közölte és részletes leirást hozott a nádor országos körutjáról. 1848-ban már hetenkint 4-szer jelent meg bő országgyülési és törvényhatósági tudosításokkal, ekkor a külföldi rovat már nagyon is szűkre szorult össze. A márcziusi napok után többnyire a napi események töltötték meg hasábjait, ezek voltak akkor közérdekű tárgyak. Az izgatott kedély elmélkedő czikkekkel úgy sem foglalkozhatott volna.

Szerkesztését az utóbbi időkben Királyi Pál teljesítette, mert Helmeczy szemeinek meggyengülése miatt kénytelen volt lemondani róla. Keresztúri Józsefet, a lap egyik munkatársát, bizta meg a folytatással, ki részletes programmot is adott követendő elveiről, de a napról-napra vészesebben bonyolódó közállapotok az év közepén megszüntették a vállalatot.

Virágzása idejét a *Jelenkor* Széchenyi közreműködése idején érte meg. A nagy tervekkel foglalkozó és örökké számító gróf már létrejötte előtt érdeklődéssel viseltetett a lap iránt, jórészt az ő sürgetései hozták is létre, mert eszméinek és terveinek népszerűsítésére szüksége volt állandó közlönyre, de kezdetben kevés részt vett munkakörében, néha-néha melléklapjában, a *Társalkodó*ban szólalt meg s ismertette valamely tervének czélját, intentióit. Állandó journalistai munkásságot 1843-ban kezdett kifejteni, midőn közéleti szereplését erős birálat tárgyává tette az időszaki sajtó.

Az akademia 1842-iki közgyülésén Széchenyi elnö-

költ, mint az akademia alelnöke, mert gróf Teleki, az elnök, mint erdélyi kormányzó az erdélyi tartománygyülés miatt távol volt. Széchenyi hosszú megnyitó beszédében politikai tendentiával biró eszmét fejtegetett, a magyarországi nemzetiségeknek eszméjét és a magyar nyelvnek, mint az állam hivatalos nyelvének, terjesztése kérdését. Beszédében kiemelte, hogy a magyar nyelv erőszakos terjesztését meg kell akadályozni, mert törvénytelen visszaélésekre vezet és sérti a különböző nemzetiségek jogait. Utalt az irodalmi és közmüveltségi állapotok emelésének szükségére, mert csak szellemi fölényünkkel hitte biztosíthatónak állami felsőbbségünket s buzdította az akademiát e szellemi felsőbbségnek biztosítására. Keserű panaszszal említette, hogy e felfogásával egyedül áll, mert mindenütt a túlbuzgalom jutott érvényre, mely megzavarja a testvéries együttélést és örvény szélére sodorja a nemzetet. Éles kárhoztatással czélzott a *Pesti Hirlap* pártjának működésére, mely a nemzetiség és a magyar nyelv ügyét élére állította és a kedélyeket elmérgesítette.

A beszéd nagy izgatottságot keltett országszerte. Senki sem tartotta jogosultnak Széchenyi erős kifakadásait. Mint a *Kelet népe* megjelenésekor azt mondogatták, hogy Széchenyi veszélyezteti a sajtónak nemrég élvezett szabadabb mozgását, úgy most ő izgatta fel a nemzetiségeket s bátorította nagyzó törekvéseiket. E felfogás még erősebb gyökeret vert, midőn a szláv sajtó dicsőíteni kezdé az egyedüli elfogulatlan magyar hazafit, ki igazságos ügyök védelmére szót emelt s megrótta honfitársainak magyarosító buzgalmát. Széchenyi maga is meghökkent a szászok, illyrek és különböző szláv népfajok dicsőítéseitől, és nyiltan hirdette a »mea culpát«, mert látta, hogy felszólalásával nem a

szándékolt hatást érte el. A nemzetiségek a helyett, hogy saját túlzásaikat belátva, közeledtek volna a magyarokhoz, még jobban idegenkedtek tőlök, még jobban elteltek nagyzó mániájukkal.

Voltak, a kik Széchenyi beszédének politikai tendentiáit kárhoztatták s megrótták, hogy az akademiában, e tisztán tudományos intézetben, politizált, honnan alapszabályai szerint a politika ki is volt zárva. Egymást érték a nyilvános felszólalások, melyek csaknem mind elitélőleg nyilatkoztak. A *Pesti Hírlap*-ban báró Wesselényi Miklós Graefenbergből, hol szembaja miatt tartózkodott, hallatta kárhoztató itéletét, melyhez Kossuth is néhány hasonló értelmű megjegyzést fűzött. Ez adott okot Széchenyinek hosszas hirlapi harcza megindítására.

Megelőzőleg szólt ugyan a *Jelenkor* 1843-iki évfolyama kezdetén a német szinházi botrány felől hosszú és bombastikus phrasisokkal telt polemikus czikkekben, szokása szerinti modorban rosszalván Kossuth szerkesztői eljárását és a *Pesti Hirlap* irányát. Majd *Wesselényi és Kossuth* czímet viselő vezérczikkeiben hosszasan foglalkozik az ellene hangoztatott kifogásokkal. Érzékenyen panaszolja el, hogy akademiai beszéde előbb biráltatott meg, mint nyomtatásban megjelent, miben igazságtalanságot látott, mely annyira sértette, hogy ellene nyers tiltakozásra fakadt. Körülményesen mondja el barátsága kifejlődését Wesselényivel, fejtegeti a köztök később kifejlett ellentétet, melynek alapja politikai elveik eltérésében feküdt. Széchenyi nem helyeselte Wesselényinek kormányellenes magatartását, ki az engedményeket a kormány félelmének, — mig Széchenyi jóakaratának s a nemzettel való kibékülése jelének tekintette.

Nagy méltánylással szólt Wesselényi tehetségéről, azért nyiltan fel is szólította, hogy egyesüljön vele, haladjanak együtt, hisz szövetkezésüket az események kedvező fordulata lehetővé teszi. Kossuthtól is rossz néven vette, hogy akademiai beszéde miatt Wesselényit állította vele szembe, kinek rosszaló megjegyzéseit maga is hasonlókkal kisérte. Fájlalta, hogy beszéde miatt nemzete lealacsonyítójának lőn nyilvánítva a *Pesti Hirlap*-ban, de vigasztalódik azzal, hogy ezt csak a Hirlap-párt túlzói vallják, s ebben mégis megnyugvást talált. Részletesen foglalkozott czikkeiben Kossuth hirlapirói tevékenységének birálatával s a *Pesti Hirlap* és párthívei izgatásainak magyarázgatásával. Tovább is kongatni szándékozik a *Kelet Népé*-ben megindított vészharangot, mert napról-napra közeledni látta a mindent pusztulással fenyegető veszélyt. Amily őszintén óhajtott karöltve haladni Wesselényivel, oly leplezetlenül nyilvánította ki, hogy Kosuthtal is tudna kibékülni és szövetkezni, oly sokra becsülte tehetségét, oly végtelen nagy méltánylattal szólt ritka lelki képességeiről.

Csaknem erőszakosan iparkodik elválasztani egymástól Wesselényit és Kossuthot, s meghasonlást hozni létre közöttök, hogy így a pártban is szakadást létesítsen. A mit a *Kelet Népe*-ben egész népszerűsége koczkáztatásával megkezdett, Kossuth befolyásának ellensúlyozását, azt folytatta itt czikksorozatában helyenkint még keserűbb szemrehányásokkal, a terrorismusig menő szenvedélyes támadásokkal. A czél, Kossuthot depopularisálni, hatástalanná tenni, leszorítni a térről, a legkiméletlenebb hang használatára is felbátorította. Senki a kortársak közől ily heves ostromra Kossuth ellen nem érezhette magát feljogosítva, az egy Széchenyit kivéve, kinek a legnagyobb

érdeme volt a haza körül. Ez egy körülmény teszi némileg igazolttá a magát mérsékelni alig tudó szenvedély kitörését, mert nem kicsinyes érdekek, nem irigység vagy megbántott személyes hiúság képezték alapját, hanem a hazája sorsához őszinte ragaszkodással viseltető hazafi aggodalmai.

Polemiáját többször megújította a *Pesti Hirlap* szerkesztője ellen. Nem győzte eléggé bizonyítgatni a lapnak és pártjának veszélyes modorát. Kossuth a harczra elszántan és mindig készen fogadta a támadásokat, miket Széchenyi lankadni nem tudó kitartással ismételt. Küzdelmük érdekes és nagyszabású harcz volt, noha nem egyenlő fegyverekkel vivatott. Kossuth polemiára mindig kész tollát mint könnyű vivó kardot forgatta, Széchenyi csapásai úgy sújtottak le, mint a súlyos buzogány ütései. Széchenyi csak támadott, Kossuth a védelemre szorítkozott. Mint ügyes vivó, mindig felfogta a legsúlyosabb csapásokat, vagy jól kiszámított félrehúzódással tért ki előlök, olykor-olykor maga is támadó állást vőn s jól irányzott vágást intézett ellenfelére, de helyét mindig megtartotta, ellenfele sem le nem győzhette, sem harczra képtelenné nem tehette. Széchenyinek a támadásban mutatott fáradhatlanságához mért volt Kossuthnak legyőzhetetlen kitartása a védelemben, mindkettejük lelki ereje, mely küzdelmüket jellemzi, páratlanul áll az elvi vitatkozások sorában.

A politikai tévtanok czáfolatán kivül erélyesen ostorozta Széchenyi terveinek ellenzőit s a társadalmi kihágásokat is. Keserű szemrehányásokkal gúnyolta azokat, kik a lánczhíd építése ellen agitáltak s azt népszerűtlenné tenni iparkodtak és hosszú czikkeket irt azon botrányos tapintatlanság ellen, mely a német szinházban történt, midőn

egy külföldi müvészt kifütyöltek. Sürgette a szigorú rendőrség szervezését s szokott bátorságával korholta mindazokat, kik nemzetiségi szempontból és hazafias ürügyek alatt a tüntetést helyeselni látszottak. Soha sem habozott szavát felemelni s nyílt tiltakozásra fakadni, ha a közügy bármi téren csorbát szenvedett, ha nyilvános életünk mozgalmaiban valami viszásságot tapasztalt. Megfeledkezett ilyenkor személyes érdekeiről, melyet különben sem tett soha eléje a közérdeknek és részrehajlatlansága minden erejével védelmezte a megsértett közérzület jogait és igazságát.

Adó és *Két garas* czím alatt közölt terjedelmes czikksorozataiban a köznapi szempontokon messze felülemelkedő felfogással tárgyalta a behozandó telekadó kérdését s kifejté nagy közgazdasági és pénzügyi ismeretekre való tervét, mely szerint egész Magyarország anyagi regeneratióját hitte létesíthetőnek. Czikkeiben mindenütt a gyakorlati államférfiú lép előtérbe biztos számításokon nyugvó combinatióival s jól átgondolt terve következményeinek mérlegelésével, nem utopiákért rajongó theoretikusnak tűnik fel, hanem biztos eredményekre számító komoly államférfiúnak, ki szakképzettséggel párosult mély belátásnak adja tanújelét terjedelmes munkálata minden részletében. Bár a munkálat töredékes hirlapczikkekből áll, mi meg is látszik szerkezetükön s az itt-ott beszőtt ideiglenes hatású, alkalmiságokhoz kötött toldásokon, de az egészen egységes eszmemenet vonul keresztül, megvan az egyes részek között a kapcsolat és összefüggés, mert az előre kijelölt végczéllal és az uralkodó főbb eszmékkel annyira tisztában volt, hogy módosításukat nem kellett függővé tenni az esetleg felmerülő észrevételektől vagy ellenindítványoktól.

Hazafias érzületébe is mély bepillantást enged e

müve, valamint irói egyéniségének jellemző sajátságaiba is. Ritkán, vagy jobban mondva, soha sem tudta Széchenyi megtagadni önmagát. Államférfiúi nyilvános pályája alatt írt minden müvében a *Hitel*-től a *Politikai programm-töredékek*-ig valamennyiben gondolkodásmódjának eredetiségében, egyéni sajátosságának minden vonásával jelenik meg. Nem kérkedik hazafiságával, de mindenütt érezteti, hogy büszke rá, nem szenvelgi a bánkódó hazafi aggodalmait, hanem mélyen érzi s amily őszintén érezte lelke az örömet vagy bánatot, oly keresetlenül, őszintén, minden affectatio nélkül fejezte ki. Nem ért rá kifejezéseket keresgélni, rajtok simítgatni, hanem leírta a mint tolla alá jöttek, ezért volt előadása néha darabos, nyers, szakadozott a közbeszövésektől, de azért mégis könnyen folyó, ömleteg. Mint a hegyi patak folytonos tekervényekkel halad, gyakran változtatja irányát, utját fatörzsek vagy szirttörmelékek állják el, melyek azonban sem futását meg nem akadályozhatják, sem átlátszó tisztaságát fel nem zavarhatják; — ilyen volt Széchenyi stilusa és előadása. Élénk gyorsmenetű szabálytalan mederben folyó, melyet önmaga ás magának, de azért ha néha homályosnak tűnt is fel, nem értelmetlen, és tiszta. Terjengős előadását adomákkal szőtte át s néha meglepően bizarr fordulatot adott a beszédnek. Rendszerint okoskodva fejteget és példabeszédekkel illustrálja állításait, nyelve és gondolkodása teljesen összeillenek, kevesetad a külső szabatosságra, a logikai összefüggésre, nem válogatja szavait, nem mérlegeli eszméinek súlyát, a szigorú vád csak oly könnyen foly tollából, mint a szertelen dicséret. Nem tagadja meg soha elismerését az érdemtől, de kiméletlenül ostorozza a mulasztást, a fonákságot. Mindig

illő tisztelettel szólt a tehetségről, de a legnagyobb elme tévedéseit sem haboz leleplezni.

Akár könyvet irt, akár hirlapi czikket, mindig olvasója belátására számított, s kerülte a megindító érzelgést. Tárgyát, bármiről írt, iparkodott teljes világosságba helyezni, megértetni akart mindig s ezért homályt vagy kétértelműséget nem vegyített irataiba. Ha mégis valamit félremagyarázhatólag fejezett ki, sietett legközelebbi czikkében felfogását világosan megmagyarázni, nehogy kétségben hagyja olvasóját. Ily utólagos magyarázásra többször rászorult, mert gondolatai gyakran annyira összetorlódtak, hogy a megértést néha valóban megnehezítették. E gondolatbőség okozta, hogy czikkei nem a journalistika könnyű olvasmányai közé tartoztak, mint például Kossuth vezérczikkei, hanem néha fárasztó, nehéz olvasmányok voltak, miknek megértése és taglalása komoly tanulmányt feltételezett.

Széchenyi mint hirlapíró is különállást foglalt el az időszaki sajtó munkásai sorában. Czikkei tartalom, szerkezet sőt terjedelem tekintetében sem hasonlítanak a korabeli hírlapczikkekhez; tartalmilag inkább valamely szakmunka részleteiként tünnek fel, aránytalan hosszúságuk pedig mód felett fárasztó. Bár minden, a mit irt, figyelmet keltett, de kevesen néztek kiváncsi várakozással eléje czikkei folytatásának, miket Kossuth közönségéhez képest aránylag kevesen is olvastak. Még ha a napi kérdésekről szólt is, volt valami nehézség irataiban, a nagy elme gondolatainak súlya, mely soha sem lebegett a felszinen. Miként a mag belét a kemény héjból, akként kellett az ő eszméit néha fárasztó munkával kiválasztani bőbeszédűsége szóhalmazából. Csak ritkán fejezte ki gondolatait rövid, szabatos

mondatokban, legtöbbnyire hosszas közbeszövésekkel terhelt periodusokban beszélt.

Hirlapírói tevékenységét gyakran kénytelen volt megszakítani, mert az országos ügyek körüli buzgólkodásai felemésztették minden idejét. Volt év, midőn csak egy-két czikke jelent meg, volt, midőn semmit sem írt, máskor meg elárasztotta a *Jelenkor*-t dolgozataival. Érdeklődéssel foglalkozott a közügyek országos jelentőségű mozzanatainak fejtegetésén kívül a napi kérdések tárgyalásával is. Minden jelentékenyebb politikai, társadalmi és közgazdasági kérdéshez hozzászólt, ha méltónak találta a közvélemény foglalkodtatására vagy legalább nagyobb kör figyelmére. Állandó hirlapirói munkássága idején két ízben is hosszasan foglalkozott a fontos napi kérdésekkel. 1843-ban az akadémiai beszédét ért támadásokra felelt egy hosszú czikksorban, 1845-ben a védegyletről szólt hónapokig a *Jelenkor* minden vasárnapi számában.

Ezen kivül apróbb egyes czikkeket is írt. Szólt az adózás ügyéről többször, *Pesti kikötő* czím alatt megjelent vezérczikkeiben a dunai gőzhajók számára alkalmas kikötőt sürgetett, a hol telelhessenek s egyszersmind Budapest fejlődéséről nagy lelkesedéssel beszélt. Sürgette a gőzhajók gyors helyi közlekedését, hogy megkönnyítse a nyári kirándulásokat; terveiben gyakorlati érzék és hazafias szempont vezérelte. Budapestet igazi nagyvárosi jelleggel akarta felruházni s oly terveket ajánlott megvalósításra, melyek csak évtizedek mulva létesültek. A majdnem félszázaddal későbbi Budapest képe állt szemei előtt, nagy arányú, virágzó főváros, megfelelő kényelemmel és minden ízében magyar. Ezért intette honfitársait arra is, hogy iparkodjanak a gőzhajózáshoz való szakképzettséget megszerezni;

magyarrá akarta tenni a vállalatot és egygyel több új életpályát nyitni egyoldalú s szűkkörű nevelésben részesülő ifjaink számára. A kikötőnek kiszemelt helyet, az újpesti szigetet, a városi tanács ellenezvén, felháborodással rótta meg czikkeiben a tanácsnak a közérdek iránt érzékkel nem biró tagjait.

Lelkesülten agitált a duna-tiszai csatorna érdekében, mely bár eredetileg nem az ő eszméje volt, de felfogva nagy jelentőségét a hazai közlekedés ügyére, pártolójává lett és pártolásra buzdította áldozatra képes polgártársait. Bőbeszédű felszólalását, melynek a tárgy érintése nélkül egy hosszú czikk képezi bevezetését, helyes közgazdasági számítás s a minden müvét jellemző hazafias szellem hatja át. Hasonló szellemben szólt a magyar gyáripar fejlesztése érdekében; mint egyebütt is gyakran, úgy e tárgyról irt czikkeiben is csipkedő gúnynyal illette nemzete szűk látkörét, egyoldalú közéleti szereplését. Keserűen tapasztalta, hogy a nemzeti közvagyonosodást előmozdító vállalatok, iparágak idegenek kezében vannak, hogy nincs érzéke hozzájuk a magyarnak, noha megvannak benne mindazon feltételek, melyek virágzásukat biztosíthatnák. Egyes eszmék fejtegetésén kivül szeretett általános kérdésekkel is foglalkozni, mert nem a részletek után való kapkodást tartotta a teendők főbbjének, hanem bizonyos előre kijelölt irányban való haladást, bizonyos eszmék követését, melyekkel az egyes kérdések ellenkezésbe nem jöhettek. S habár eljöttnek látta az időt, hogy tegyünk minden téren, nem tartotta fölöslegesnek az eszmecserét az általános kérdések felől sem.

Független, hazafias meggyőződésére oly sokat tartott, hogy sikra szállt bárki ellen, ha nézete szerint

helytelen politikai elveket hirdetett. Harczban állt Kossuthtal, Wesselényivel, kifejtette ellenkező meggyőződését Dessewffyvel, Eötvössel, Treforttal szemben, nem habozott sikra szállni Deák Ferencz ellen, — daczára személye iránt tanusított határtalan tiszteletének és nagyrabecsülésének,— midőn Szt.-Groton, a védegylet érdekében tartott beszédét taglalni kezdte. Irataiból tanulmányozva Széchenyit, néha valóban furcsa extremitásokban tetszelgőnek tünik fel. Kossuth nyilt harczot sürgetett polemiáiban s tiltakozott a gyanusítások ellen; Széchenyi maga sürgette a gyanusítást, hogy a közpálya férfiai minél szigorúbb ellenőrzést gyakorolhassanak egymással szemben. Kossuth roszszalta az éji dőzsölést és szertelen mulatozást; Széchenyi a velejáró pénzforgalom szempontjából helyeslé a tánczmulatságokat; Deák megrótta a magyar faj kényelemszeretetét és fényüzését, különösen kárhoztatta az utóbbit, mely külföldre tereli pénzünket; Széchenyi gúnyosan mutatott a magyarnak kényelem tekintetéből való elmaradottságára a belföldi nemzetiségek mögött s üdvösnek nevezte a pénzforgalmat, habár részben külföldre vándorolna is, — hisz a szívben maradó vér gutaütést okoz; — Deák takarékosságra inté nemzetét; Széchenyi sürgette, hogy csak költsünk, költsünk minél többet, de észszel és ne rakjuk élére pénzünket. Igazán elmondhatni: les extrêmes se touchent.

Az olvasó akárhányszor ellenmondási viszketegnek volna hajlandó magyarázni Széchenyi kifogásait, ha szabad volna felfogására kicsinyes szempontokat alkalmazni. Mindenesetre sajátszerű, hogy a védegylet, a mit az egész nemzet közhelyesléssel fogadott, a miről a legmérsékeltebb és legönzetlenebb hazafiság azt hirdette, hogy Magyaror-

szágnak javára szolgáló oly üdvös intézmény, melyet mindenkinek pártolnia nemcsak illik, hanem hazafias kötelessége, azt Széchenyi *méreg*nek, az ellenzéki párt legveszedelmesebb *aberratió*jának nevezte.

A mily fáradhatatlan, örökös tevékenység jellemzi Széchenyi nyilvános pályáját, oly elevenség és élet ömlik el iratain. Könyvei és hirlapczikkei egy pihenni nem tudó nagy elme alkotásai, melyek mindegyike egy-egy nagyjelentőségű gyakorlati eszme diadalát sürgeti; valamennyit a lángész és önzetlen hazaszeretet sugalják. Gyakorlati igazságokat, állam- és életbölcseséget soha magyar iró még oly nagy hatással nem hirdetett, mint Széchenyi. A legszárazabb tárgyról is tudott lelkesülten, igen gyakran költői ömlengéssel irni, a legnépszerűtlenebb eszmék védelmére is merte szavát felemelni, ha hazafias érzése és meggyőződése buzdították rá. A mint egyéniségére nem illik rá a köznapiság bélyege, úgy alkotásai minden téren nélkülözik a chablonszerű jelleget. A mit írt, azon mindig újság, a miket tervezett és létesített, azokon a legtöbbször eredetiség ömlött el. Ritkán járt tört uton, a legtöbbször maga nyitott új utat, szivóssága és akaratereje oly nagy volt, mint lángelméje, a mit egyszer föltett magában, ahhoz makacs kitartással ragaszkodott, annak megtagadására rá nem lehetett birni. Államférfiúi és publicistai szereplésének nagy része arra irányult, hogy nemzete politikai szereplőit a meddő ellenzéki harcz megszüntetésére rávegye. A kormány dicsőítésében s a magyarok iránti jóakaratának hirdetésében annyira ment, hogy akárhányszor hazafiságának hitelét koczkáztatta, de nem törődött a gyanúsításokkal, fel sem vette az e miatti támadásokat, csak czéljához közelebb jusson s mérsékletre birja a túlzókat. Kész volt saját

személyét kitenni bármily gyanúsításnak, csak az udvarnak és a kormánynak a nemzet loyalitásába vetett hite csorbát ne szenvedjen, saját testével fogta fel a kormányra irányzott csapásokat, csakhogy Bécsben észre se vegyék, hogy feléjök csapások irányulnak. E magatartás egész hirlapirói pályáján meglátszik.

Senki sem bízott annyira a nemzet jövőjében, mint ő, de senki sem féltette jobban mint ő. Korábbi jóslata: hogy a *magyar nem volt, hanem lesz,* az egész nemzetet felrázta dermedtségéből, de későbbi sejtelmeiben, midőn mindenütt vért és pusztulást látott, miből a nemzet szolgaságba jutását következtette — senki sem osztozott. Kossuth is el volt telve nemzete jövő nagyságának gondolatától, de ő mindent a nemzet önereje által hitt elérhetőnek, melyen a pokol kapui sem diadalmaskodhatnak; ő is, mint Mirabeau nemzetét képesnek hitte egész Európával megvívhatni; Széchenyi mindent a kormánynyal való együtthaladástól várt, nélküle sőt ellene semmiben sem bízott s midőn az események oda fejlődtek, hogy a nemzet és kormány fegyverrel álltak szembe egymással, nagy lelke összeborzadt, elhomályosult, őrületbe hajtotta sejtelmei teljesülésének gondolata.

Irói működése épúgy korszakos jelentőségű, mint Kossuth hirlapirói fellépése. A magyar politikai irodalomnak Széchenyi *Hitel*-e épen oly alapvető munkája, mint a magyar journalistikának Kossuth *Pesti Hirlap*-ja. Bármiről irt, bármely kérdést fejtegett Széchenyi, eszméi mindig tanulságosak voltak, munkái nemcsak formai sajátosságaikkal keltettek figyelmet, hanem meg volt tartalmi becsük is, s noha leginkább actuális jellegűek voltak, ma is méltók a tanulmányozásra, nemcsak történeti becsük miatt, hanem tartalmukért is. S ha munkáit politikai

szempontból tanulságosnak nevezhetjük ma is, épen oly joggal mondhatjuk irodalmi szempontból némelyiket érdekes sőt élvezetes olvasmánynak, hisz ez elnevezés annyira individualis, hogy bátran alkalmazhatni rájuk. Nem találjuk ugyan meg bennök — mint már említve is volt — az előadásnak azt a külső szépségét, a mi jobb stilistáink müvein elömlik, de helyenkint a nyelvnek is, az irálynak is megragadó szépségeire bukkanhatunk. Nyelv irály és előadás Széchenyi nyelve, irálya és előadása, melyet utánozni, vagy párhuzamba állítani máséval épen oly kevéssé lehet mint Kosuthét. Mindegyiköké jellemző és a maga nemében páratlanul álló.

Széchenyi sokat utazott, világlátott férfiú volt, ki sokat tanult az életből, noha volt bő olvasottsága is, Kossuth könyvekből és elmélkedéseiből táplálkozott; az előbbinek éles itélőereje, az utóbbinak gazdag képzelete volt. Mindketten nagy eszmék hordozói voltak, nagy tömegekre hatottak, de mig Széchenyi gyakran kivágta magát a tömegekből, lerázva magáról a rácsüggeszkedőket, sőt volt ereje és merészsége szembeállani a tömegekkel, hogy feltartóztassa haladásukban, vagy legalább haladásuk irányát megváltoztassa; Kossuth akárhányszor vitette magát. Mindkettejük felfogását és modorát híven visszatükrözik irataik. Széchenyiben sok a nyerseség, Kossuth mindig választékos. Széchenyiben több a természetesség, Kossuthban több a müvészies, amabban uralkodó a subjectiv hajlam, mely többször személyeskedésre, erős gúnyra, kárhoztató vádaskodásra ragadja; emez inkább tud tárgyilagos maradni, mindig udvarias, udvariasságában sokszor keresett finomság nyilvánul, mely gondosan óvakodik az izléstelenségtől, kerül minden durvaságot. Széchenyi akaratos kényúr, ki

zsarnokilag parancsol, lármáz, pöröl, ha kell, szitkozódik; Kossuth aristocratikus finomsággal enyeleg, szavával mindenkit elbüvöl, kedvez a democratiának, de szivesen látja táborában a vele együtt haladó főrendűeket is. Széchenyi lázas tevékenységgel dolgozik, nincs se ideje, se türelme azt, a mit ír, kisimítani, csinos formába önteni. Ha szólnia kell, a legtöbbször rögtönöz. Kossuth mindent gondosan átvizsgált, mielőtt nyilvánosságra bocsátotta, mint szerkesztő, mindent átolvasott, még a beküldött kéziratokon is köszörült, faragott, hogy minden minél szabatosabb formában kerüljön a világ elé. Saját dolgozatain sokat változtatott még akkor is, mikor már a sajtóban ki voltak szedve, mint hozzá közel állók mondják, még parlamenti beszédeit is otthon előre kidolgozta, nemcsak főbb vonásaiban, hanem sokszor részleteiben is, ezért volt müködése oly temérdek éjjelezéssel összekötve. Egy kortársa és hozzá közel álló barátja említette, hogy Kossuth a negyvenes években végtelen keveset — éjjelenkint alig pár órát — aludt.

Mindketten, Széchenyi is, Kossuth is, az agitatorok tulajdonaival s emellett nagy irói talentummal rendelkeztek. Széchenyi volt az alvó nemzetnek felébresztője, Kossuth lett a felébredt nemzet vezetője. Mindkettőnek népszerűsége páratlan volt, de melyet Széchenyi megvetett s mint Kemény Zsigmond mondja: »értékénél alább becsült«, Kossuth nem lökött el magától, sőt a legtöbbször kereste. A nemzet Széchenyiben az önzetlen hazaszeretet példaképét tisztelte, Kossuthban a hirlapirás és szónoklat mesterét bámulta. Mindkettőben nagy költői imaginatio és lelkesedés lakott, gyakran tettek jóslatokat, mik vatesi ihlettségükről tanúskodnak, de túlzásokra való hajlamukat is bizonyítják. Széchenyi megsemmisülést látott a forradalom

kitörésében; Kossuth Europa népei szabadságának védelmét tekintette a magyar szabadságharcz küzdelmeiben. Az ő eszméi képezték a negyvenes évek hirlapi életének magvát, mint az ő fellépése a hirlapirói pályán adott lendületet a magyar hirlapirodalomnak. Mint előbb a *Világ* csak akkor örvendhetett némi hatásnak és népszerűségnek, midőn benne Dessewffy vivta harczait Kossuth ellen, úgy a *Jelenkor*-nak csak azon évfolyamai birtak némi súlylyal a közvéleményben, a melyekben Széchenyi hirdette eszméit és folytatta támadásait Kossuth és pártja ellen. E harczok adtak jelentőséget hirlapjainknak századunk ötödik tizedének első felében. Bennök nyilvánult élet és eszmei mozgalom, a hová e harcz el nem hatott, ott élettelenség uralkodott.

A Balázsfalvi Orosz József szerkesztésében megjelenő pozsonyi *Hirnök* régi nyomain haladt. Beosztása a negyvenes években is a korábbi volt. A lap élén álló hivatalos közlemények után a folyó országgyülés menetét kisérte figyelemmel, terjedelmes külföldi tudosítást hozott a külföldi lapok nyomán, mit itt-ott aprózó hirlapszemle, elegyes hirek, hirdetések váltottak fel. 1840. júliustól *Kis Futár* czimen Tárcza-rovatot nyitott meg irodalmi, kritikai, dramaturgiai kezdetleges czikkekkel, és nem sok művelő hatással. Később levelezések alakjában bővebben tárgyalta a hazai törvényhatósági mozgalmakat, néha éles birálatokat adván a megyegyülések lefolyásáról, mi a külföldi hirek megszorítását okozta, mert a hetenkint kétszer megjelenő egy-egy ivnyi terjedelmű lap tere szorosan ki volt szabva, melyet sohasem toldott meg.

Irányának megváltozására kevés befolyást gyakorolt az időszaki sajtó haladása, melyet pedig 1842-ben maga is

örvendve emlegetett. Nem ütközött meg a *Pesti Hírlap* irányán, sőt jogosultnak tartotta a visszaélések ellen közölt megrovásait, valamint a reformok szigorú és elszánt sürgetését. Maga a kormány felfogását és irányát képviselte, de nem tájékozást nyújtó czikkek és önálló dolgozatok alakjában, mert ilyenek csak nagyon ritkán kerültek bele, s ha hozott is néha ilyet, az többnyire valamely concret eseményből indult ki. Elvek és politikai irányok vitatásával nem foglalkozott, hanem a megyei tanácskozások képezték leggazdagabb anyagát.

Midőn már kevésbbé szigorú ellenőrzés alá volt vetve a sajtó s megengedtetett az országgyülési viták behatóbb közlése, részletes tudosításokat hozott az 1843—44-iki országgyülési tanácskozások menetéről, közölte az országos és kerületi ülések tárgysorozatát, a felmerült indítványokat és hogy minél terjedelmesebb kivonatokat adhasson az egyes szónokok beszédeiből, félivvel megtoldott minden számot. Egyedüli előnye volt a lapnak, hogy az országgyülés szinhelyén jelenvén meg, a leggyorsabb és legterjedelmesebb tudosításokat közölhette, mi a lassú közlekedés korában különösen télen kiváló fontosságú volt. Az országgyülés volt az egyedüli tárgy, a mi mindenkit érdekelt, azért a szerkesztő csak ez érdeklődésnek akart eleget tenni, egyéb olvasni valót alig is közölt. A *Kis Futár*-ban vajmi ritkán jelent meg nagyobb figyelmet érdemlő dolgozat, mint például Szeberényinek verstani czikkei, hosszú időn keresztül folytatta Ponori Thewrewk Józsefnek úti rajzait, melyek bizarrságaikkal néha megnevettették a komoly olvasót.

A szerkesztő nagyban hangoztatta lapja részrehajlatlanságát s »minden párton kivüli állását,« noha mégis pártszempontoknak hódolt, midőn rosszalta az ellenzék

gáncsoskodásait, — hisz kormányra úgy sem juthat — s akadékoskodásaival lassította a törvényhozás menetét. 1845-ben ismét csak egy íven jelent meg, most már gyakrabban közölve szépirodalmi dolgozatokat, verseket, kritikai közleményeket, a többek közt Petőfi költészetéről is közölt részletező birálatot. A vállalat ez év közepén szünt meg. Orosz beleúnt a kevés anyagi jutalommal járó fárasztó munkába s erejét más téren akarta felhasználni. Hirlapirodalmi munkásságának van némi érdeme s ebben osztoztak vele koronkénti munkatársai is: Csató, Garay, Kunoss, Hazucha stb. de valami kiváló elismerés nem illeti meg. Hű és nem tehetségtelen munkása volt az időszaki sajtónak, valamint vállalata is többé-kevésbbé teljesítette a hozzá kötött várakozásokat. Orosz mint szerkesztő vezéri szerepre nem emelkedett, de a közkatona színvonalán jóval felül állt s neve azért az időszaki sajtó munkásainak névsorában illő helyen áll, mint a *Hirnök* is megérdemli a megemlékezést, mint a melynek volt némi haszna.

Kiváló fontosságra tett szert a negyvenes években, s nem csak Erdély, hanem az összes időszaki magyar sajtó terén előkelő helyet foglalt el Méhes *Erdélyi Hiradó*-ja. Beosztása 1840—41-ben még ugyan a régi volt, de nemsokára nagy változáson ment át. Hetenkint kétszer jelent meg egy-egy íven s apró vegyes közleményekből állt, miket a kolozsvári napló nyitott meg Erdély rövid híreivel, ezt a magyarországiak követték. Szólt Budapest társadalmi, irodalmi, müvészeti mozgalmairól, leirta a színház, hangversenyek, irodalmi élet jelenségeit; közölt részletes törvényhatósági tudosításokat, levelezéseket Pozsonyból, Szebenből, Debreczenből stb. stb. A belföldi rovat után következett külföldi lapok nyomán az európai államok sőt a távolibb

világrészek nevezetesebb politikai eseményeinek megemlítése. Politikával ekkor még keveset foglalkozott; belföldivel épen nem, a külföldivel is hézagosan, mert gondos ellenőrzés kisérte minden közleményét. Az udvari cancellaria köszönettel vette az erdélyi udvari cancellariának azon figyelmeztetését, hogy a *Hiradó* politikai levelezéseket akarván közölni, ő ezt figyelemmel kiséri, azért miheztartás végett megfelelő utasítást is kért. Mindenekelőtt utasítani kellene az illető censort — irja az erdélyi udvari cancellaria felterjesztésében — hogy különös figyelemmel kisérje a Konstantinápolyból és Smyrnából érkező politikai tartalmú levelezéseket, nehogy azok oly valamit foglaljanak magukban, a mi Ausztriának politikai rendszerével, t. i. az ozman birodalom függetlenségének és intergritásának fentartásával ellenkezik, vagy nincs összhangzásban a bécsi lapok, különösen az *Oesterreichische Beobachter* többnyire hivatalos sugalmazású hireivel.*) A magyar udvari cancellária jelentést tett ez ügyről a legfőbb udvari, rendőri és censurai hivatalhoz, jóváhagyást kérve az erdélyi udvari cancellaria javaslatára. »Besonders nothwendig dürfte es sein, — irja — die in Siebenbürgen erscheinenden Zeitungen in der Absicht genau überwachen zu lassen, damit jeder Missbrauch hintangehalten und die Aufnahme von Artikeln verhüthet werde, welche etwa bloss Parteiansichten und persönlichen leidenschaftlichen Aufregungen fröhnen, oder eine feindselige Tendenz gegen die in den Fürstenthümern bestehenden und sich der Theilnahme des Allerhöchsten Hofes erfreuenden Regierungen verrathen

*) Orsz. levélt. Canc. *1841.* 210.

sollten.« A javaslat az uralkodó elé is terjesztetett, ki nem késett jóváhagyásával hozzájárulni.

Méhesre nem volt váratlan az ellenőrzés szigorúsága, mert tudta, hogy a kormánypárti lapok is gondos felügyelet tárgyai, mennyivel inkább készen lehetett a legszigorúbb ellenőrzésre ő, ki az erdélyi ellenzéknek volt összetartó kapcsa. Nem riadt vissza helyzetének és szerkesztői pályájának nehézségeitől, hanem iparkodott a legjobb erőket megnyerni vállalatához, hogy szinvonalát minél magasabbra emelhesse. 1841-ben még kevés rendszeres olvasmányt adott, többnyire az erdélyi országgyülésről szóló tudosításokat közölte, mik a lap legnagyobb részét elfoglalták, de a következő év első számának vezérczikkét báró Kemény Zsigmond irta: *A codificatio és historiai oskola* czímen. Ettől fogva állandóan közölt közérdekű vezérczikkeket a politika és társadalom köréből, fejtegetve az erdélyi és anyaországi politikai helyzet kérdéseit.

1842-ben két kiváló publicista tünt fel a *Hiradó*-ban, a kik az anyaország nagyobb multú és fejlettebb journalistikájában is első rangú tehetségként tünhettek volna fel, annál nagyobb hatású volt szerepük az erdélyi időszaki sajtóban, melyet egyszerre komoly figyelmet érdemlő országos jelentőségre emeltek. Az egyik Kemény Zsigmond volt, a nagyhírű enyedi tanárnak s az erdélyi országgyülés egyik vezérszónokának, Szász Károlynak tanítványa, kiről mestere nem egyszer mondogatta, hogy tehetségesebb növendék még nem volt keze alatt; — a másik Kovács Lajos szatmári birtokos, később gyulafehérvári követ az erdélyi országgyülésen, kihez nem sok hozzáfogható munkása volt az egykorú hirlapirodalomnak. Kemény Zsigmond és Kovács Lajos voltak a negyvenes években Erdély hangadó publi-

cistái, mint gróf Bethlen János, báró Wesselényi Miklós, Szász Károly legtekintélyesebb politikusai és államférfiai.

Valamennyien az ellenzékhez sorolták magukat, de a részletekben eltértek egymástól. Kemény ámbár kezdetben municipalista volt, védte a helyhatósági rendszert, dicsőítette a municipiumot, mely »a képviseleti rendszerrel párosítva, a nép boldogságát eszközli,« dicsérve emlegette Kossuthot, később más meggyőződésre jutott s ellenkezett Wesselényivel, ki híve maradt mindvégig Kossuth izgató politikájának és személyes barátságot tartott fenn Kossuthtal, kiért szakítani volt képes még Széchenyivel is. Kemény később Széchenyihez szegődött, kivel bizalmasabb, bensőbb viszonyba is lépett. Szó volt egy időben arról is, hogy Széchenyinek megindítandó lapját ő fogja szerkeszteni, de a megegyezés nem jövén létre közöttök, a tervezett vállalat is abban maradt. Czíkkei, melyekkel publicistai pályáját az *Erdélyi Hiradó*-nál megkezdte, jól átgondolt, magvas dolgozatok, oly kezdőnek munkálatai, ki érett felfogást, széles tanultságot bizonyított már első fellépésével, jövője iránt pedig nagy várakozást keltett mindenkiben. Nem volt még meg e korbeli czikkeiben a stilusnak az a tömörsége, a tartalomnak az az átlátszósága, a formának az az ünnepi disze, a mik egy évtizeddel utóbb írt mintaszerű vezérczikkeit jellemzik, de minden, a mit irt, világos főre, bonczoló elmére mutattak, ki nem a látszatból meríti meggyőződése bizonyítékait, hanem mindenben a lényeget vizsgálja, okoskodva elemez és bonczol. Vezérczikkeiben igen kevés az izgató elem, sőt a közönséges értelemben vett hatástkeltő tulajdonok is hiányzanak. Doctrinaireszerű hang vonúl keresztűl rajtok, nem az a megszokott előadási mód, mely a napi kérdések tárgyalásán rendszerint elömlik. Hidegen

számító elme fejtegetései inkább, mint a szivet erősebb mozgásba hozó enthusiamus lelkesítő varázsszavai; a történelemből vett tanulsággal átszőtt magyarázatok inkább mint felszines csevegések. Már ekkor sokkal magasabb szempontból fejtegette eszméit, semhogy a nagy közönségnél népszerűséget szerezhetett volna, de a müveltebbek felismerték a benne rejlő tehetséget, melyre nagy jövő vár. A későbbi nagy publicista már akkor mutatkozott Keménységben, midőn az *Erdélyi Hiradó* hasábjain irányozta az erdélyi közvéleményt.

Mellette Kovács Lajos müködött nem kevesebb buzgalommal és hatással, mint ő. A rokon-gondolkozás és közös munkakör, szoros barátságot létesített köztök, együtt beszélték meg terveiket, együtt vitatták meg politikai elveikeit, eszméket cseréltek és közös szerep vitelére vállalkoztak. A magyarországi reformpárt eszméit ők ismertették meg Erdély közönségével, a kisebb testvérhaza érzületének ők lettek tolmácsaivá az anyaország előtt. Kijelölték maguk közt a munkakört, melyet mindegyiköknek be kelle tölteniök s benne egyaránt fáradhatatlanok voltak. Kemény fejtegette az adózás kérdését, Kovács az urbért, ujonnan megpendített eszmék védelmére pedig mindketten tollat ragadtak s Erdély és Magyarország uniója érdekében a többek közt mindketten újra és újra felszólaltak s mondhatni, ez eszmének ők voltak első apostolai. Fontos közjogi kérdéseket tettek nyilvános megbeszélés tárgyává, miket Erdély specialis helyzetére való tekintetből magyaráztak meg és fejtegettek, szóltak a napi kérdéseken kivül a politika, társadalom és közélet elvontabb thémáiról is, mindig tudományos készültséggel és mély belátással; Kovács akárhányszor a külföldi államok politikai helyze-

tére való tekintettel taglalta a tárgyat, melyről szólt, czikkeiben a legtöbbször magas államférfiúi felfogásig jutott.

Mindketten oszlopai lettek a vállalatnak, melynek szellemi részében Méhesnek igen alárendelt szerep jutott. Rajta volt ugyan minden számon, — melyek ekkor már másfél ivre növekedtek meg — hogy saját betüivel nyomatja s szerkeszti Méhes Sámuel, azonban a szerkesztést majdnem kizárólag Kemény és Kovács teljesítették, a tulajdonosra a technikai rész maradt. Ezért az ármány feljelentést is tett ellenök. Bevádolták Méhest a felség előtt, hogy lapjának tulajdonjogát Keményre és Kovácsra akarja ruházni, mire az erdélyi udvari cancellaria felszólította a kormányzót, hogy puhatolja ki, mi van a dologban s közölje az eredményt vele. Gróf Teleki kijelentette, hogy Méhes ugyan szándékozott nyomdáját hirlapjaival együtt eladni, ha vevőre akadna, de a jogátruházásról szó sincs, sőt minden rendén megy, Méhes ismervén a censurai s hirlapkiadási rendeleteket, ezek ellen nem vét, panaszra egyáltalában nem szolgáltat okot.*) Erre a további vizsgálat be is szüntettetett. Méhes folytatta a szerkesztést s lapját iparkodott előbbi magas szinvonalán megtartani. Vezérczikkiróin kivül támogatták gróf Teleki Domokos, Szentiványi Mihály, Kriza János, Brassai Samu, volt benne vezérczikk Kossuthtól is, irt bele néha báró Wesselényi Miklós is, levelezői pedig az ország legtávolibb vidékeiről is voltak, kik minden közérdekű eseményről értesítették a lapot. Volt benne állandó hirlap-szemlei rovat, mely figyelemmel kisérte az összes hazai időszaki sajtót, s itt-ott erős birálati észrevételeket hangoztatott közleményeik felől. A libe-

*) Jakab Elek: Az erdélyi hirlapirodalom története. 78, 79.

ralis haladás szelleme folyton meglátszott rajta, azért gyakran éles polemiába keveredett laptársával, a *Mult és Jelen*-nel, mely a conservativ érdekeknek volt szószólója. Országgyülés előtt előkészítette a közvéleményt a tárgyalásokra, szellőztette a megvitatást kivánó kérdéseket a közügy teréről, az országgyülés folyama alatt éber figyelemmel követte tárgyalásainak menetét, s midőn feloszlott, birálat alá vette alkotásait.

1843 közepén kivált a szerkesztőségből Kemény is, Kovács is, mi nagy veszteség volt a lapra, de előbbi irányát azért továbbra is megtartotta, noha tartalmasság tekintetében hanyatlás volt rajta észlelhető. Későbbi vezérczikkei már inkább tények registrálására szorítkoztak, mint elvek fejtegetésére. Ezután csak journalistái maradtak, de nem voltak publicistái, Kemény Zsigmond és Kovács Lajos nyomdokaiba nem lépett senki. A kik külmunkatársakul megmaradtak a tehetségesebbek közül, azok csak ritkán szólaltak meg s így a lap érdekességéből és súlyából folyton vesztett. Tárczarovata *Nemzeti Társalkodó* czimen előbb politikai fejtegetéseknek, irodalmi s egyéb közérdekű kérdések taglalásának volt szánva, később szépirodalmi közleményekkel, novellákkal telt meg. Másfél évi hallgatás után szólalt meg benne ismét Kemény s két év mulva Kovács, de állandó munkásai nem maradtak. Kemény nem sokára Budapestre költözött, hogy a *Pesti Hirlap*-nál folytassa nagyhatású publicistai tevékenységét. Amint 1847-ben megnyilt az utolsó erdélyi országgyülés az *Erdélyi Hiradó* hasábjai országgyülési közleményekkel teltek meg, önálló czikk ezután már ritkán jelent meg benne, hasonlóan folyt 1848-ban is, midőn még a szónokok beszédeit is bő kivonatokban közölte. Az izgalmas napok beállta után egymást

követte benne a sok rendelet, felhivás, proclamatio, hivatalos értesítés, mik a rendes hirlapi czikkeket s nagyobb önálló dolgozatokat kiszorították.

Mihelyt az unio kimondatott s Erdély különállása megszünt, a lap czimét *Kolozsvári Hiradó*-ra változtatta. Ekkor már Ócsvay Ferencz eddigi segédszerkesztő tulajdonaként jelent meg, melyet ő maga szerkesztett, de pályafutását nem sokáig folytatta így, mert 1848 novemberében megszünt. Pályája és hatása nagyfontosságú volt az erdélyi ellenzék szervezkedésére. Erdély hirlapirodalmában pedig az *Erdélyi Hiradó* mondhatni, korszakos vállalatot képezett.

V.

A centralisták: Szalay, Eötvös, Trefort, Csengery, Kemény. A *Pesti Hirlap* új iránya.

Államtudományi irodalmunk századunk első felében nagyon szegényes volt. Kevés elméleti képzettségű államférfiúnk volt, s a kik voltak is, nem jutottak hozzá, hogy államtani elméleteket fejtegessenek, országkormányzási problemákat taglaljanak. Nem voltak publicistáink, mert nem volt journalistikánk. Országos és megyei gyüléseink legkiválóbb szereplői alig voltak túl az ország határán, ismeretkörük alig terjedt tovább a Corpus Jurisnál. Mig a sajtó és szabadszólás joga békókba volt verve, nem lehetett szó nyilvánosságról vagy magasabb szinvonalú eszmecserékről. Csak midőn a censura szükre vont korlátai kissé megtágultak, kezdett nálunk is egy kis hajnalfény derengeni, egyelőre csak azoknál, kik a müvelődés hegyének magasabb fokára jutottak el, lenn a hegy lábánál még sötétség uralkodott sokáig. Csak a negyvenes évek elején bontakozott ki journalistikánk kezdetleges formáiból, csak ekkor támadtak első igazi publicistáink, kik európai eszméket hoztak forgalomba, noha nem volt még közönség, mely szivesen felkarolta volna őket, ezért hatást az egész nemzetre nem is gyakoroltak.

Nagyobbszabású államtudományi fordított munka

1840-ig csak kettő jelent meg Montesquieu-é és Tocqueville-é, ezek is csak szük körben terjedtek el, mert a nagy közönség nem érezte szükségöket. Azok a jóakaró kisérletek is meghiúsultak, melyek arra voltak számítva, hogy közönséget neveljenek a nehezebb emésztésű szakmunkáknak, s emelkedettebb gondolkodáshoz szoktassák a felületes olvasmánynyal megelégedőket. Említettük, hogy Szalay *Themise*, az első magyar jogtudományi folyóirat, épen úgy, mint az első magyar revue, a *Budapesti Szemle,* pártoláshiány miatt keletkezésük után azonnal megszünt, egyik sem élt egy évnegyedig. Mindennek daczára, más hasonló czélú vállalkozásra is találunk nemsokára.

1841. szeptember 10-én nyújtották be folyamodványukat a Helytartó Tanácshoz br. Eötvös József és Trefort Ágoston, engedélyt kérve *Pesti Havi Irat* czimű folyóiratra. Programmjukban ezt mondták: »Ki nemzetünk benső életét az utolsó időben figyelemmel követé, két igazságról győződik meg: 1. hogy haladunk; 2. hogy haladásunk minden örvendeztető sebessége s általánossága mellett is a practicus életre sokkal kisebb hatással vala, mint remélhettük, sőt joggal várhattuk volna.« Az utóbbinak okául a hiányos ismereteket említék; — s minthogy lapjaink a napi érdekű dolgokkal foglalkoztak, a közönség pedig tudományos könyveket nem vesz, jónak vélték egy havi irat kiadását 5—6 ives füzetekben, melynek ára a postaköltségen kivül 6 frt volna évenkint. Tartalmát a következőkben jelölték meg: 1. Rövid értekezések a jog, a történet, statistika és gazdászat köréből; 2. *Külföld.* Fejtegetések az egyes államok politikai viszonyairól. 3. *Hon* czim alatt vázlata azoknak, mik a hazában mind a törvényhatóságoknál, mind a hirlapokban a figyelmet magukra vonták. »Egy-

szersmind bátorkodunk benyújtott programmánk 2-ik és 3-ik pontjának felvilágosításául előadni — irják a folyamodók — mikép szándékunk nem oda terjed, a honi hirlapokban nem találtató külföldi vagy országbeli eseményeket közleni a közönséggel, hanem csupán az leend főleg az értekezési rovatban álló folyóiratunknak e tekintetben feladása: minden hónap végével a közbeneső honi hirlapokban már közretett kül- s belföldi eseményeket általjános átnézetben mutatni be az olvasó közönségnek.« *)

József nádor, Majláth cancellárhoz irt levelében, melegen ajánlotta pártfogásába a folyamodókat, hasonlóan a Helytartó Tanács is a kérelmet teljesítendőnek ajánlotta, de az udvari cancellária azon felhivással küldte vissza a kérelmet a Helytartó Tanácshoz, hogy szerezzen tudomást a folyamodók erkölcsi és tudományos állapotairól, valamint az előfizetők kellő biztosításáról. Erre Eötvös s Trefort november 2-án új folyamodványt nyújtottak be, melyben kijelentették, hogy minden személyes s nem a megjelölt tudományok körébe tartozó vitatkozások a vállalat természeténél fogva, ki lesznek zárva belőle. A biztosítékot 6000 frtig gróf Forgács Lajos vállalta el, mi az előfizetőknek elég megnyugtatásul szolgálhat. A mi pedig a szerkesztők jellemét és tudományos képzettségét illeti, Eötvös megjegyzi, hogy ő, mint közhivatalt viselt egyén, eléggé ismeretes, társa pedig, Trefort, a magyar tudós társaság nagy gyülésén 34 szavazat közül harminczhárommal választatott meg levelező tagnak. Szerencsy István kir. személynök bizonyságlevele szerint pedig tudományos készültségű erkölcsös egyén.

*) Orsz. lev. Helyt. tan. *1841.* 14,823, 17,997.

A Helytartó Tanács újra ajánlólag terjesztette fel kérelmüket Bécsbe, mert a szerkesztők lelki tulajdonaik miatt közbecsülésben álló férfiak, az előfizetők pedig biztosítva vannak. Az udvari cancellaria 1841. deczember 30-án kelt rendelettel meg is adta az engedélyt a vállalatra,*) mely azonban nem jött létre, mert a szerkesztők kedvöket veszítették a sok huza-vona miatt. Ennek daczára mégis mindketten nemsokára nagy hatású tevékenységet fejtettek ki az időszaki sajtó terén, mely müködésük túlzás nélkül korszakos jelentőségűnek nevezhető a magyar hirlapirodalom történetében.

1844. közepén ugyanis, midőn Kossuth megvált a *Pesti Hírlap* szerkesztésétől, a lap tulajdonos kiadója, Landerer, Szalay Lászlónak ajánlotta fel a szerkesztést. Szalay készséggel vállalta el a megbizást és társaival, Eötvössel és Treforttal új irányt adott a nagy népszerűséggel biró vállalatnak. Megtartották továbbra is ellenzéki közlönynek, a haladás organumának, de egyes kérdésekben homlokegyenest ellenkező álláspontot foglaltak el az előbbi szerkesztővel szemben. Kossuth a megye omnipotentiáját védte előbb a *Pesti Hirlap*ban, Szalay és társai gúnyolták a municipiumok korlátlan jogkörét, ellensúlyozni iparkodtak féktelen hatalmaskodásait, centralisatiora törekedtek. Innen az elnevezés: *centralisták,* melylyel illették őket. Doctrinaireknek is nevezték, mert tanaikat tudományos alapon, elméleti studiummal fejtegették, mint előbb Francziaországban a doctrinaire iskola tagjai: Guizot, De Serre, Royer-Collard.

Heten képezték a tábort, mely az új eszmékért síkra

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1842.* 39,461.

szállt: Szalay, Eötvös, Trefort, Csengery, Lukács Móricz, Szontágh Pál politikusok és publicisták s egy költő: Madách Imre. Voltak időnkint mások is, kik hozzájok csatlakoztak, de vagy nem maradtak állandó munkásai a vállalatnak, vagy nem osztoztak teljesen a centralisták programmjában. A táborkar belső tagja sem volt valamennyi munkás közreműködő. Lukács Móricz keveset irt Szontágh és Madách pedig inkább csak lelkes hivei, mint a munkában tényleges résztvevő tagjai voltak a centralisták pártjának.

Az új eszmék térfoglalására kedvező körülmény volt az, hogy a centralistáknak nem kellett új közlönyt teremteniök, hanem kész lapot kaptak kezükbe, melynek nagy közönsége és még nagyobb népszerűsége volt. Igaz, hogy ez kissé meg is nehezítette helyzetüket, mert a Kossuth elveiért lelkesülő közönség egy részét, még pedig számot tevő nagy részét, meg kellett nyerni az új, ellentétes iránynak, mi nem könnyű feladat volt, de lelkes buzgalmuk és tudományos nagy készültségük lassankint győzedelmeskedett az elfogultságon és mindegyre nagyobb tért hódított. Érezték vállalkozásuk nagy fontosságát és nehézségeit, de biztak kitartó munkásságukban, számítottak pártfeleik támogatására, s a remény, hogy előbb-utóbb diadalra viszik eszméiket, lelkesítette őket.

Szalay habozott ugyan egy ideig, mig a szerkesztésre elhatározta magát, mert tudta, hogy számosan vannak az ellenzék férfiai között, kik ellenzik a lapnak rábízását, noha maga is az ellenzékhez tartozott, de centralistikus elvei miatt szakadástól féltették az ellenzéki pártot. Szalay ugyanis már korábban, 1843. szeptember 27-én tartott beszédében kifejezte centralistikus politikai hitvallását mely hadat izent a municipiumok foederalismusának, ezért

a megyék hívei nem jó szemmel nézték, hogy a legelterjedtebb ellenzéki lap az ő kezébe kerül. Szalay Deák Ferencztől kért tanácsot, hogy megkönnyítse elhatározását, mert habozása nagyobbodott, midőn látta, mily sokan vannak vállalkozásának ellenzői. Deák bátorító nyilatkozatot irt neki, örült, hogy Kossuth távozása után a *Pesti Hirlap* jó kezekbe jut, nem hogy nem ellenezte vállalkozását, hanem köszönetet mondott érte, mint a hazának teendő becses szolgálatért, melyet senki sem gyanusíthat.

Szalay kételye eloszlott Deák levelére s szilárd elhatározással vette át a lapot. Beköszöntő soraiban kijelentette, hogy érzi vállalkozása nagy jelentőségét, melyet megnehezít az, hogy utóda lesz Kossuthnak, kiben a Hirlap közönsége méltán tiszteli a magyar politikai journalistika megalapítóját s az ország egyik legkiválóbb tehetségét. De azért mégis vállalkozik a szerkesztésre, mert úgy is külön lap engedélyeért készült már folyamodni. Mint meggyőződésére nézve ellenzéki, híve a haladásnak, noha nem ért egyet egészen a *Pesti Hirlap* eddigi irányával. Bízik barátai támogatásában s a közönség pártfogásában, hisz eddigi tevékenységével bebizonyította, hogy »hű gyermeke« hazájának. Mégis nehezen sikerült a bizalmatlánságot, melylyel fellépésekor találkozott, eloszlatnia. »A gyanusításoknak és támadásoknak egész özönével kellett megküzdenie — irja felőle Falk Miksa *) —; eszméinek publicistai fejtegetésében csak lassan haladhatott előre, mert minden arasznyi tért nem karddal, hanem tollal kellett kivívnia, s a kivívottat mindenfelől bíztosítania, nehogy visszanyomassék.« Az a szívós kitartás, alaposság és lelkiismeretes gond, mely

*) *Oesterreichische Revue.* 1865.

tanulmányaiban jellemezte, szerkesztői pályáján is átvonúl. Mint szerkesztő a legaprólékosabb dolgokra is kiterjesztette figyelmét, ezért találta terhesnek a pályát, mely nagyobb önálló munkálatok végzésére csaknem teljesen képtelenné tette s hamar bele is únt. Alkalmas szerkesztőnek — a szó mai értelmében — nem is nevezhetjük Szalayt. Hiányzott belőle az a mozgékonyság és élénk tevékenység, mely egy nagy politikai lap szerkesztőjében csaknem nélkülözhetetlen. Szalay nehézkes modorú, komoly tudós volt, nem fürge szellemű izgékony journalista; inkább szeretett lassú de alapos gondolkodással és kutatással járó nagy tudományos müveket irni, mint mulékony érdekű hirlapczikkeket. Addig míg hetenkint kétszer jelent meg a lap, csak viselte a szerkesztői gondokat, a mint azonban 1845. közepe felé minden héten négy szám adatott ki, iparkodott a szerkesztéstől megszabadúlni.

Politikai eszmék fejtegetésén kivűl a lap egyéb kérdéseket is tárgyalt a közügyek köréből. Szólt a túl a dunai ref. főiskola elhelyezéséről, Tóth Lőrincz Az iparvédegyletről, Hunfalvy János A közelszegényedés okairól s A vallástalanság- s uzsoráskodásról, Bloch A kisdedóvásról stb. A vezérczikkeket többnyire a párt valamely kitűnő férfia irta, mely után az országgyülési tudosítás következett. Erről Henszlmann Imre gondoskodott, de mivel maga minkét tábla üléseire nem járhatott el, ifj. Csengery Antalt vette maga mellé, ki akkor a pozsonyi országgyülésen volt törvénygyakorlaton, később az egész országgyülési rovatot rábizta. Csengery ekként összeköttetésbe jövén a centralistákkal, szorosan hozzájok szegődött, rovatán kivűl 1845-től kezdve vezérczikkeket is irt, majd 1845. közepén átvette a lap szerkesztését. Szalay rokonszenvesen mutatta be őt a

közönségnek, maga pedig egy évi szerkesztői-pálya után visszavonúlt, megelégedéssel említve fel, hogy ez idő alatt egy bizonyos mértékben sikerűlt mégis népszerűvé tenni a centralisatio eszméjét, mely oly nagy ellenzéssel fogadtatott és oly kemény támadásoknak volt kitéve. »Hála az égnek — irta a Jelenkor — a mostani *Pesti Hirlap* az olvasó közönség kis részénél sem oly tekintély, hogy javaslataira egy bizonytalan sikerű eszmét elfogadna;« — és pár nappal utóbb: »A pártnak legfönhangzóbb tanai, leginkább magasztalt cselekvései nem viselik magokon a mélyebb politikai számítás azon bélyegét, mi a jól értett s kellően alkalmazott elmélet elvitathatlan bizonyító jele.« *)

Munkatársnak azonban továbbra is megmaradt Szalay a vállalatnál s czikkeivel folyton részt vett a kor mozgalmaiban. Figyelemmel követte a közügyek fejlődésének menetét s gyakran hozzászólt az időszaki sajtó eszmecseréihez. Trieszti nyílt leveleket irt névtelenűl, melyekben a szerkesztőséghez nem tartozó személy képében hirdette az új *Pesti Hirlap* által népszerűsítendő eszméket; »Törekedjetek férfiasan — mondja a többek közt — nemzeti egység, jogegység, törvénykezési egység és közigazgatási egység felé.« Ha polemizált a *Budapesti Hiradó*-val, — a mi gyakran megtörtént, — az igazság egyenes kifejezéseivel élt, kerűlte a körmönfont okoskodásokat, s elveit bátran hangoztatta. Nem engedte, hogy a *haladó* elnevezést a conservativek a maguk részére foglalják le, de nem bánta ha municipálistáknak nevezték magukat s fennen hirdette velök szemben pártja jelszavát: a centralisatiot.

Fejtegetéseiben gyakran számításba vette a külföldi

*) *Jelenkor* 1845. 2. 11. sz.

államok törvényhozási eljárását, alkotmánytanaik elméleti és gyakorlati alkalmazását, s összehasonlításokat téve vizsgálódásaiban, mindig megjelölte a helyes intézményeket és rámutatott a fogyatkozásokra. Czikkei, miket később *Publicistai Dolgozatok* czímen újra kiadott, tele vannak tanulságos doctrinákkal, és az igazi szaktudós tanultságának bő apparatusával. Csak terjedelmüknél fogva illenek be a hirlapczikkek közé, inkább töredékes szerkezetű tanulmányok, melyeknek olvasására többször az úgynevezett általános müveltség nem elégséges, hanem igazi szakképzettséget kivánnak meg. Igy midőn a büntető törvénykönyv, büntető eljárás, honosítás stb. kérdéseket bő tapasztalatainak és széleskörű olvasottságának alapján fejtegeti, valósággal nem a nagy közönség számára ir, sőt még általánosabb érdekű irataiból is hiányzik a felfogás és tárgyalás könnyű, mindennapias formája. A nagy eszmékért lelkesülő tudós komolysága, a codificator mindenre kiterjedő figyelme és alapossága még kisebb munkáiból is folyton elénk tünik, Azért mellőzte is a szépirodalmat a politikai közlönyben s midőn birálat alá vette a hirlapokat, erélyesen kárhoztatta a novellákkal és regényekkel megtöltött tárczákat, valamint a felelős szerkesztő mellett szereplő hirlapvezérséget is. Egyiknek sem tudta igaz magyarázatát adni s mint félszegségeket rosszalta.

Mint hirlapiró és hazafi egyaránt a haza közboldogságát tartotta szeme előtt s nem engedte, hogy particuláris érdekek gátolják a közérdek követelményeinek érvényre jutását. A rendnek és törvényességnek ép oly szigorú sürgetője volt, mint Dessewffy Aurél és szintoly kérlelhetetlen üldözője a megyei statutumoknak mint ő, noha a megyei szerkezetnek csak mint államrendszernek volt ellenzője.

mert különben a municipiumot eltörlendőnek nem tartotta, A mit Kossuth hirdetett, hogy a megyei szerkezetet tartja »a magyar alkotmányos élet azon sajátlagos orgamunának, melynek a közállományi szabadság kifejlődésének minden stádiumán nemcsak meg kell őriztetnie, hanem a municipális elvnek a közorganisatio más osztályaibani alkalmazásánál typusúl is kell szolgálnia«*) — azt Szalay feltétlenűl elvetette és az állami közigazgatás centralisatiójával akarta pótolni.

Elvei és czikkeinek nehézkessége miatt vállalatával együtt személye is sokáig népszerűtlen volt, de ezzel ő nem törődött, »nem dicsőséget keresett a journalistika terén, — mondja róla Eötvös emlékbeszédében — egykedvűséggel tűrte, hogy érdemei nem ismertettek el. Az, a mi a nemes férfiúnak szivét néha keserűséggel töltötte, nem az iró sértett hiúsága volt, hanem azon mód, melylyel fellépése egyesektől megitéltetett.« Arra el volt készűlve, hogy a közönség, mely tüntető rajongással tette magáévá Kossuth eszméit, hidegen fogadja az ő elméleti fejtegetéseit, miknek megértése fárasztó gondolkodással járt, azt is tudta, hogy népszerűség dolgában Kossuthtal soha sem fog versenyezhetni, de ily kicsinyes aggodalmak nem is okoztak neki nyugtalanságot, inkább egyes személyi gyanusítások és támadások bántották, a mik nem nyilvánosan történvén, nem is szólhatott rólok a nyilvánosság előtt. Különben bárki vette birálat alá nyilvános szereplését, szivesen szóba állt vele s polemiáit sohasem vezették személyes tekintetek. Ellenfeleinek eszméi és felfogása felett gyakran gúnyolódott, még pedig éles gúnynyal tudott vitatkozni, de a sze-

*) *Pesti Hirlap* 1843. 267. sz.

mélyes sérelmet még akkor is kerülte, ha rá talán provokálva volt is, polemiái ezért a tisztesség és jó izlés ellen sohasem vétettek.

Mint gondolkodó, Szalay egyike volt legderekabb állambölcsészeinknek, kitünő jogtudós és történész, kinek pragmatikus történeti munkái Macaulay magasabb felfogására emlékeztetnek, s államtudományi fejtegetései Mohl, Bentham s a legkiválóbb német tudósok alaposságával vetekednek. Nagy érdemül tudható be neki gondolkodásának rendszeressége, mi az ő idejéig nálunk szokatlan jelenség volt. Eszméihez való következetes ragaszkodása jellemét, az alapos kutatás és praecis, komoly előadás müveit az oknyomozó történetirás mintaszerű példaképeivé teszik. Nagyobb iró, mint journalista vagy szerkesztő, de a kinek mégis nem közönséges érdeme van időszaki sajtónk történetében, mert az alaposabb tárgyú és mélyebbre ható napi sajtó keletkezése Szalay nevéhez van fűzve.

Igazi vezérczikkirója Szalay *Pesti Hirlap*-jának báró Eötvös József volt, szintén doctrinair szellem, kiben a költő és politikus egyesült anélkül, hogy egyik a másiknak ártott volna. Politikai rendszerének két alapeszméje volt: *központosítás* és *felelős kormány,* mely eszmék diadaláért küzdött az irodalomban, az időszaki sajtóban és szószéken egyforma lelkesültséggel s egyaránt nagy hatással. Vezérczikkei e két eszme körül forognak, ezek kellő megvilágítása, népszerűsítése volt czélja, melyért fáradást nem ismerve, dolgozott bámulatos kitartással, nagy szellemének minden erejével. Vezérczikkeit összegyüjtve, *Reform* czimen külön is kiadta, hogy polititkai hitvallásának mintegy kátéját rendszeres, összefüggő műben nyújtsa a közönségnek.

Már a könyv előszavában kijelenté, hogy a közdol-

gok központosítását s a kormányi felelősséget tüzte ki társaival együtt alapelvül, mert meg voltak győződve, hogy a megyerendszer mellett számos haladási kérdés kivihetetlen, sőt az alkotmány is csak gyenge biztosítékkal bir.

Történelmi visszatekintéssel fejtegette megyerendszerünknek jelentőségét a multban, s a külföldi állapotokkal való összehasonlítás alapján mutatta ki a status quo fentartásának káros voltát; — mert ha az egyes megyék külön lehettek az elnyomott nemzet alkotmányának megőrzői, a szabad nemzet biztosítói csak együttesen, központi kormányzat mellett lehetnek. Kimutatta, hogy a mily bizonyítékot nyújt a megyerendszer védelmére a történeti mult, oly tarthatatlan a jövőt tekintve, mert ellenkezik minden haladással. Meggyőződése, hogy a jelen szükségeit a municipium nem elégíti ki, jövő kifejlődésünket pedig épen nem biztosítja.

Vizsgálja, hogy összefér-e megyerendszerünk a haladással? S azon eredményre jut, hogy nem; hisz még a törvényhozás sem felelhet meg czéljának, mert oda a megye küld képviselőket utasítással, erre pedig csak a nemesek folynak be, s így a törvényhozás nem a nemzet, hanem csak egy osztályának képviselőiből áll. Már pedig a törvényhozás legfőbb feladata, hogy az egész nemzet érdekeit képviselje. Kimutatja, hogy az országgyülési határozatok nem a nemzet, sőt még nem is kiváltságos rend többsége által hozatnak, mert a nemesség mint a lakosság, általában aránytalanul oszlik el az egyes megyékben. Gyakorlati példákkal bizonyítja, hogy a megyei rendszer nem fér össze a renddel, hisz a törvényekkel szemben megyei statutumok hozatnak s ezekkel akarják a rendet és törvényszerűséget biztosítani, miket minden szolgabiró saját önkénye szerint

alkalmaz. Még az egyéni szabadság biztosítékát sem találta meg a fennálló rendszerben. Meggyőző okokkal sürgette a népképviselet behozatalát, hogy általa az egész nemzetnek befolyása biztosíttassék a törvényhozásra.

Miután kefejtette a minden haladást akadályozó állapotok tarthatatlanságát, áttért a reformkérdések tárgyalására. Minden kifejlődésnek és haladásnak első feltételéül tekintette a *központosítást* és *erős kormányt*. Hosszasan tárgyalta a kormány felelősségének kérdését, valamint a törvényhozás feladatát és rendeltetését. Arra, hogy miért nem felel meg a törvényhozás várakozásainknak, két főokot talált: 1. hogy nem képviseli az egész nemzetet; 2. hogy nem bir azon függetlenséggel, mely nehéz feladatának kellő betöltésére szükséges. Mindkét ok vizsgálatában sok gyakorlati érzéket s erős logikai eszmemenetet tanusít, mik nem téveszthették el hatásukat az olvasókra. Minden ellenfél lefegyverezve érezheté magát azon okoskodások által, melyekben a megyék követi verificatioja és országgyülési utasításai ellen argumentált, mint a mely jogok gyakorlata nélkül a törvényhozás illusio.

Érdekes az utasítások elleni következő argumentatioja: »Az utasítási rendszer — mondja — szükségkép demoralisálja törvényhozóinkat. Az utasítások nemcsak apostaták által szegetnek meg. Kinek törvényhozói dolgainkban legkisebb tapasztalása van, tudja, miként a legtöbb esetekben a követ azért mellőzi el utasítását, mert apostasiát küldői követtek el, midőn az előbbivel egészen ellenkező utasítást adtak. Hogy egyes követek így cselekszenek, nemcsak természetes, sőt valóságos szerencse, melynek jobb törvényeink nagyobb részét köszönhetjük; de nem lealázó-e a követ helyzete ily pillanatokban? Oly ország-

ban, hol utasítások nincsenek, a követ, ha az, mit a hon javára szükségesnek gondol, küldőinek akaratával ellentétben áll, szabadon kimondja meggyőződését, s miután szavazatát adta, azon meggyőződéssel adja vissza küldőinek megbizását, hogy ha bizodalmukat elvesztette is, legalább polgári kötelességeit teljesíté. Hány ily példát láttunk Angliában csak az idén is! De mit tegyen a követ nálunk? Küldőinek utasításban kimondott akarata reá nézve kötelező. Nem mondhatja, hogy midőn utasítása meggyőződésével ellentétben áll, annak megszegését kötelességének tartja. Csürni csavarni kell tehát utasítását, kétértelműséget keresni ott, hol kétértelműség nincs; küldőinek akaratát tudva meghamisítani; néhány órával később törni fel a levelet, melyben új utasítást vár, szóval: csalni s hazudni az egész ország szine előtt; s valjon ez kedvezőleg hat-e követeink erkölcsiségére? valjon emelheti-e a tekintélyt, melyben állniok kellene?« *)

Eötvös eszméit világosan s meggyőző előadással tárgyalta. Erős meggyőződése szavainak nagy súlyt kölcsönzött. Tudta, hogy népszerűtlen eszméket védelmez, melyeknek megvalósítása csak messze jövőben történhetik meg, de azért nem fáradt bele a védelembe, nem a rohanva haladás volt czélja, hanem higgadt fejtegetése tanainak, minden oldalról nyugodt megvitatása, hogy sehol homályt ne terjeszszen, sehol bizonytalanságban ne hagyja olvasóját. Társaival együtt lassú előkészítője volt az évekkel utóbb bekövetkezett eseményeknek; más vitte diadalra az eszméket, miket ő és társai pendítettek meg először, ápoltak és fejtettek ki éveken át. Nem ők találták ugyan fel ez

*) *Reform* 271. l.

eszméket, de ők voltak első hirdetői Magyarországon, ők alkalmazták hazai viszonyainkhoz, ők a parlamentáris felelős kormány eszméjének első apostolai. Senki a centralisták közt ez eszmék fejtegetésében több érdemmel nem bir, mint Eötvös. Szalay volt a párt publicistája és jogtudósa, Eötvös politikusa és vezérczikkirója, Trefort a nemzetgazdasági eszmék képviselője. Trefort volt mindhármuk között a legmozgékonyabb, ő irta a legtöbb czikket a Hirlapbá. Volt rá eset, hogy egy számban két önálló czikke is megjelent. Amint Szalay átvette a lapot, már a második számban a bécs-pesti vasútról tette közzé fejtegetését, a párhuzamos vonalak káros voltát bizonyítgatván. A jelzett vonalra is két pályázó levén a jobb- és balparti, ő az utóbbit vette védelmébe. Ezután hosszú sora következik czikkeinek.

Birálat alá vette Széchenyinek nemzetgazdasági terveit. Szólt ismételve az adózás ügyéről, sürgette a közteherviselést. A közlekedés ügyének előmozdítására adó kivetését indítványozta, mert ezt oly előlegezésnek tekintette, melyet a nemzet később jó kamattal nyerne vissza. A közlekedési eszközök javítása érdekében sokszor felszólalt, sürgette a jó utak készítését a megyék által, a közmunkáknak e czélra felhasználását, mert ebben fontos nemzetgazdasági tényezőt látott. Kölcsönre gyakran rászoruló földbirtokosaink segélyezése végett, többször kiemelte egy hitelintézet alapításának s vele kapcsolatban a telekkönyv rendezésének szükségét, mindig kiváló gyakorlati érzéket s a körülmények alapos ismeretét tanusítván.

Szorgalmazta a közmunkáknak országgyülésileg megszüntetését vagy a nemességre is kiterjesztését. »A nemességnek — úgymond — a közmunkákban részt kell vennie, ez vágyunk, s meg nem szünendünk ily vágyakat másokׂ-

ban ébreszteni. E vágynak teljesítése volna az első **lépés** a teherviselés elvének életbe léptetésére — s ezen elv **létesítése** nélkül e honnak nincs jövője.« Politikai kérdések vitatásába is belement. Vezérczikkekben fejtegette államunk democraticus átalakulásának halaszthatatlanságát, az aristocratiát, mint politikai intézményt, méltányos határok közé iparkodott szorítani s hatalmát és befolyását kizárólag a felső házra reducálni. Kezdeményezést a közállapotok megváltoztatására a felső háztól nem várván, reformját nem is kivánta, annál égetőbb kérdésnek tartotta az alsó ház szervezését népképviseleti alapon s ezt újra meg újra szóba hozta.

Hangsúlyozta a maga és társai nevében, hogy ők az alkotmányos rendnek barátai s mindnyájoknak közös czélja erősíteni a törvényhozást, szabályozni a municipiumot. Az országos munkák igazgatóságáról szólva, kivánatosnak mondta a kinevezett felelős igazgatói állás szervezését az ajánlatba hozott collegialis testületi igazgatóság helyett. Gyakran polemizált a *Budapesti Hiradó* s vezére, gróf Dessewffy Emil ellen, de mindig higgadtan, nem a szenvedély hangján. Állításainak bizonyítására többnyire franczia müvek elméleti tanait idézte, s ilynemű dolgozataiban észrevehető volt bizonyos doctrinair modor, mely azonban csak a szerző elméleti képzettségének, iskolázottságának bizonyítéka.

Többször behatóan fejtegette az adó és vámviszonyok kérdését, kimutatva, hogy a vámvonal megszüntetése mindaddig lehetetlen, mig a nemesi birtok adómentes, mely adómentesség nézete szerint megakadályozza az ipar és kereskedelem emelkedését is. Ezért is sürgette a közteherviselés behozatalát, kiemelvén, hogy »ki sebesen utazni,

árukat olcsón szállítani akar, annak a mindennapi ész belátása s a nemzetgaság eddigi rendszere szerint adózni kell.«

Figyelemmel kisérve a nemzetgazdasági irodalom új termékeit, ismertette őket s rendszerint fontos közgazdasági jelentőségű megjegyzéseket tett. Igy megrótta a hazai mezőgazdák gondatlanságát, midőn a statisztikai kimutatásokból azt látta, hogy szeszes italok behozatalára volt szükség, holott ezek anyaga itthon oly bőven van, hogy kiviteli czikket képezhetnének. Rámutatott a nagymennyiségü lenbehozatalra, holott a len termesztésére Magyarország földje és éghajlata kedvező.

Határozott nézeteket nyilvánítva, taglalta a magyar törvényhozás hiányait. Kimondta bátran, hogy törvényhozásunk nem képviseli a nemzetet, az alsó ház csak a kiváltságos osztály gyülekezete, melytől haladás és reform nem várható. Összehasonlító ismertetést közölvén a külföld gyáriparáról, figyelmessé tett hazánk ebbeli hátramaradására s haladásra ösztönzött. Czikkeket irt az indirect adók behozásáról, mit szoros kapcsolatban állónak tekintett a közjólét emelésével. Szót emelt az örökösödési jog rendezése érdekében, az iparüzlet szabadsága s a czéhrendszer megszüntetése mellett, hogy a szabad verseny lehetővé tegye az életrevaló fejlődést és gyorsabb tökéletesedést. Midőn Árvamegye népessége nyomorral és éhséggel küzdött, országos segélyezést sürgetett számára s helyes érzékkel javasolta jólétük biztosítására köztök a gyáriparnak meghonosítását.

Nagyon tapintatosan szólalt fel Deák Ferencz mellett, midőn gróf Széchenyi István a *Jelenkor*ban Deák szt.-gróti beszédét keserű kifakadásokkal birálta. A kegyelet és elismerés nyilvánul soraiban Széchenyinek hazafias

nagy érdemei iránt, de ez nem tartotta vissza ellenkező meggyőződésének nyilt kimondásától. Kiméletesen és nagy szakismerettel szedte ivekre Széchenyinek Deák álláspontját rosszaló argumentatioit s meggyőzően igazolta a védegylet létesítésére irányzott mozgalmak jogosultságát. Czikkei, miket e tárgyban irt, nemcsak szakavatott tájékozottságának tanúságai, de mint polemikus czikkek, valódi mintái az igaz érdem iránt való őszinte hódolattal párosult jó tónusnak és izlésnek.

Midőn tapasztalta folyóink pusztítását, erélyesen sürgette a vizek szabályozását. Megemlítette az országház építésének kivánatos voltát. Hangsúlyozta a városok- s ezzel kapcsolatban a választási rendszer reformját, melynek alapjául a censust javasolta. Elitélte tanítási rendszerünket és az egésznek reformját követelte, különösen kiemelvén a classicus nyelvek fontosságát. Sürgősen javítandónak mondta a tanítók fizetését, az intézetek felszerelését, a tantárgyak helyes megválasztását és tárgyalását, megjelölvén még a forrást is, a tanulmányi alapot, melyből a költségek egy része fedezhető volna.

Mint e bő részletezések is mutatják, Trefort a centralisták pártjának legmunkásabb tagja volt. Dolgozataiban nyilvánuló szakismeretetei első alapos szakirónkká avatják őt, irályának könnyűsége, lelki rugékonysága és gyors munkássága tevékeny és élénk hirlapiróvá tették. Mint szaktudós, nem oly mély mint társai, Szalay és Eötvös, de látköre széles, olvasottsága terjedelmes, itéletei még rögtönzéseiben is találóak. Nyelvezete, leszámítva az akkor még nagyon elterjedt idegen műszókat, világos és tiszta. Nem oly tömör mint Szalayé, nem oly költői mint Eötvösé, de mindig szabatos és választékos. Szalay mélyreható okos-

kodásai, Eötvös terjengős elmélkedései nagyon gyakran fárasztó hatásúak voltak, Trefort dolgozatain mindig bizonyos üdeség ömlött el, eszmemenete élénk és gyors akármiről irt, fejtegetései rövid, de tartalmas magyarázatok melyek hosszú hasábokra soha sem terjedtek.

A triumviratus, mely Szalay szerkesztése idején a legelterjedtebb magyar közlöny hatalmával rendelkezett, hirlapirodalmunkban kiváló jelentőségre emelkedett. Elsők voltak ők, kik a politikai hirlapsajtó működésébe rendszert hoztak be, midőn a centralisatiora és a népképviseleti kormányformára való törekvésükben összhangzatos és következetes munkásságot fejtettek ki. Mig azelőtt a *Pesti Hirlap* hasábjain rendszertelen, de folytonos izgatás folyt, most a mérséklet határai között jól megválogatott eszközök segítségével előre megállapított czélokra irányult minden törekvés. A centralisták nem a szenvedélyek felizgatására, hanem a hidegen fontolgató értelem meggyőzésére számítottak. Rendre vették a külföldi alkotmányos tanokat s tudományos készültségük apparatusával bonczolgatták. Kimutatták, melyek azon eszmék és intézmények, a miket átvehetünk, meghonosíthatunk, vagy melyeket kell viszonyainkhoz alkalmazva módosítanunk. Mindent tüzetesen megmagyaráztak, részleteikben megvilágítottak, mindent megérlelve készen terjesztettek elő. Ők kezdték meg nálunk a külföldi államtani elméletek philosophiai fejtegetését, ők voltak az elsők, kik a nyugati fejlettebb nemzetek alkotmányos tanait behatóan tanulmányozták. Nem elégedtek meg közügyeink fogyatkozásainak emlegetésével, hanem megjelölték a javítás módját és eszközeit is. Fejtegetésük körébe bevonták az állami közigazgatás minden ágát, izekre szedték alkotmányos életünk egész organismusát. Ural-

kodó gondolatuk volt mindenben a szabadság és alkotmányunk biztosítása. Magán- és közjogi kérdések tárgyalásában szabadelvű felfogást tanusítottak és szigorúan alkalmazkodtak a törvényszerűség formáihoz.

Tanaik tudományos tárgyalása s a külföldi állapotok tekintetbe vétele s a rájuk hivatkozások miatt sokféle támadásnak és gúnynak voltak kitéve. Szobatudósoknak, doctrinaireknek, plagiariusoknak nevezték őket. De ők nem törődtek vele, a támadások ellen sikerrel védelmezték magukat, a gúnyt gúnynyal torolták vissza. »Azt mondják — így szól Szalay — s oly hangon mondják, mintha ez által elmarasztaló itéletet mondtak volna: — »a *Pesti Hirlap* doctrinair lap.« — Igen örvendünk, ha az; ilyennek szerkesztését tüztük ki feladatul. Doctrinair lap, azaz: nem pusztán empirikus, hanem olyas, mely felsőbb elvek világosságában láttassa a tényeket, mely nem tárgyat tárgyhoz enyvezni, hanem egyet a másikból kifejleszteni akar. Doctrinair lap, azaz: nem az expediensek lapja, hanem olyatén lap, mely nem kiált hozsannát a bevégzett tényeknek, csak azért, mert bevégzettek, mely a hatalmasok paripái alá nem hint virágokat, tudván, hogy az ünnepi diszmenet magában még nem úrnapja. Doctrinair lap, azaz: nem barátja oly institutioknak, melyeket csak önmagukkal mérhetni, nem az emberi és polgári jogok mértékével, s nem a minden idők és minden alkotmányos népek közéletéből elvont státusphilosophia nehezékével. Doctrinair lap, azaz: észszerű haladás lapja, nem a »pallium ad omne tempus aptum« glossatora, mely köpenyeg, ha rongygyá vált, még advent és karácsontájban is haszonvehetetlen.« A plágium vádjára pedig Trefort felelt a következőleg: »Mi a plágiumot illeti, — igen, mi plagiariusok vagyunk ugyanazon

értelemben, melyben az egész civilisatio egy nagy plágium; — mi mások tapasztalásain okulni akarunk; mi nem akarjuk magunktól eltaszítani azt, mit az emberiség ötven év óta tett s gondolt.« *)

Mint látjuk, még a támadás- és gúnyra is higgadtan feleltek, nem szenvedélyességgel. Hiányzott belőlük a szenvendélyesség, ezért nem is tudtak izgatni. Széchenyi, Kossuth szenvedélyes természetűek voltak s mindkettő nagy izgató volt. Minden nagy agitator a szenvedély feltüzelésével izgatta a tömegeket merész terveinek keresztülvitelére. Igy tett Kossuth, így Mirabeau, O'Connell vagy a legújabb időben Gambetta és Gladstone. A centralistákat a fontolgató értelem vezette működésükben, ők a szenvedélyre nem tudtak hatni, ezért népszerűségök nem is volt. Működésök nem a jelen állapotok rohamos megváltoztatására irányult, ők a jövő fejleményeinek voltak útegyengetői. Az eszmék és tanok, miket ők hirdettek, nem gyors érlelődésre voltak számítva, létesítésök hosszabb időt feltételezett.

Mindhárman nagyobb irók voltak mint szónokok, ez is magyarázatául szolgál eszméik lassú terjedésének. Az irott betűnek nincs meg az a közvetlen hatása, mint az élő szónak. Irataikból pedig a szónokias elem teljesen hiányzott. Irió érdemeikért mindhárman már korán tagjai lettek az akademiának, s mindhárman a legtekintélyesebb állásra jutottak benne. Szalay mint főtitkár, Eötvös mint elnök, — későbbi társuk Csengery, mint másodelnök, — nagyjelentőségű tudományos és adminisztrativ tevékenységet fejtettek ki az akademia munkakörében. A centralista tábornak még élő egyetlen tagja pedig napjainkban

*) *Pesti Hirlap* 1845. 449. sz.

foglalta el benne a culturmozgalmaink iránt érdeklődő egész nemzet nagy várakozásai mellett az elnöki széket.

A politikai szereplésük szülte népszerűtlenséget irodalmi működésök sikerével ellensúlyozták. Eötvös *Karthausi*-jával meghódította az egész magyar olvasóközönséget, Szalay a külföld legnagyobb államférfiairól irt jellemzéseivel a legkitünőbb magyar essayiróvá lett, hazája történetének megirásával pedig később az elsőrangú pragmaticus történészek közé sorakozott. Politikai téren is később a legtekintélyesebb állásra jutottak. Eötvös az első — majd később a kiegyezés utáni — független magyar miniszteriumban tárczát nyert, Szalay, Deák igazságügyi miniszternek osztályfőnöke, majd a független Magyarországnak diplomatiai képviselője lett, Trefort napjainkban több mint egy évtizede, hogy legfőbb őre országos közoktatásunk ügyének, melyet mint miniszter, európai szinvonalra ő emelt.

A negyvenes évek közepén, midőn actioba léptek, senki sem volt kortásaik között, a ki a világirodalomban való jártasságban velök vetekedhetett volna, a ki a külföldi állapotok ismeretében velök felért volna. Mindhárman világlátott, sokat utazott férfiak voltak, kik könyvekből szerzett ismereteiket a közvetlen tapasztalat és megfigyelés szülte okulással gazdagították. Épen nem volt tehát találó a rájok alkalmazott *szobatudós* gúnyos elnevezés, mert tanulmányozták és ismerték az életet gyakorlati oldalról is. Aki politikai hitvallásának népszerűsítésére oly élénk színekkel festett képet tudott alkotni az életből, mint Eötvös *A falu jegyzője* czimű regényében, azt csak az elfogultság nevezheti az életet nem ismerő pedáns theoretikusnak. Theoriákat fejtegettek, elméleteket állítottak fel, igaz,

miert rendszert alkottak a kapkodás és biztosan meg nem jelölt czélokért való izgatás helyébe, s minden rendszernek alapja, támasza az elmélet, ily elméletre pedig szükség volt a negyvenes évek átalakulási küzdelmeinek idején. Elméleteiket azonban élettapasztalataikból vonták le, helyességüket az események hamarább igazolták, mint maguk várták. Egy kifogás tehető csak ellenük, az, időszerű volt-e a centralisatio és parlamentaris kormányforma sürgetése abban az időben, a midőn oly erős volt a megye cultusa, a midőn a felelős kormányt még a haladás hivei is utopiának tartották. Az 1848-iki események megadják erre is a választ. Mi történik vala akkor, ha az 1848-ban egyszerre történt átalakulás teljesen készületlenül talál bennünket?! E rohamos átalakulás igazolja a centralisták 1844—45-iki működésének időszerűségét, noha kortársaik más felfogást vallottak; így Pulszky is levelet intézett Eötvöshöz s felszólította benne a centralistákat, hogy hagyjanak fel a megye ellen intézett ostromukkal, s ne sürgessék a felelős kormányt most, midőn az nem egyéb »a jövő zenéjénél.«

S habár Csengery szerkesztése idején felhagytak is egyidőre kissé merev vitatásával tanaiknak, de az eszmét mindig híven megőrizték; koronkint ők is, valamint később hozzájok csatlakozó társaik is, így Kemény Zsigmond, meg-megújították. Alkotmányunknak eurórópai formába öntése, az ő érdemök. »A doctrinaireknek köszönjük — irja eszméiknek egy mai hirdetője — hogy az európai irány természetes következményeire felhítták a közfigyelmet. Ha ők nincsenek, ha európai mozgalmaink fonalát nem kötik bele a nyugoti alkotmányosság szövetébe, 48-iki átalakulásunk tán egészen máskép üt ki, talán az exclusiv ma-

gyar állambölcseség feltalálta volna az exclusiv magyar alkotmányosságot, parlamentet, a mely találmánynak aligha a magyar szabadság nem vallotta volna kárát.« *)

Midőn 1845. júliusban a *Pesti Hirlap* szerkesztését Csengery vette át, kijelentette, hogy a lap továbbra is határozott organuma marad az ellenzéknek, s mint eddig, sürgetője lesz a gyökeres reformoknak. Iránya a lapnak nem is változott meg, mert társainak felfogásában ő is osztozott. Felfüggesztette ugyan egy időre a centralistikus eszmék minden számban való fejtegetését, de teljesen el nem ejtette, sőt külön rovatot tartott fenn nevezetes férfiaknak a központosításról vallott nézeteik tolmácsolására, miknek nagy részét Csengery maga irta.[1]) Változtatást csak a szerkesztésben honosított meg. Változatosabbá, élénkebbé tette a lapot. Felhagyott az egyhangú és nehéz vezérczikkek folytonos közlésével s a napi érdekeket közelebbről is érintő tárgyakról közölt rövidebb, élénkebb modorban irt dolgozatokat. Az újdonságok rovatát, mintegy füszerét a lapnak, kissé felújította, összevont, a hol valamit terjedelmesnek talált s bővített, a hol hiány mutatkozott. Egyes rovatoknak tágabb korlátokat engedett, vagy új rovatokat is nyitott meg, másokból számüzte a feleslegest. Általában nagyobb szabatosságot, több élénkséget vitt a lapba.

Csengery határozott szerkesztői talentum volt és ügyes, jó stilista. Mindkét tulajdonsága éssrevehető volt nemsokára a *Pesti Hirlap*-ban. A beosztás eleget akart tenni a nagy közönség különböző igényeinek, a czikkek gondos megválogatása, nyelve és irálya ki akarta elégíteni a kényesebb izlésűeket is. E változtatások növelték is a

*) Beksics Gusztáv : *A magyar doctrinairek* 98. l.

[1]) L. Csengery Antal összegyüjtött munkái V. k. 422. l.

lap elterjedtségét. Az előfizetőknek azt a nagy számát, melylyel egykor Kossuth idejében birt, nem érte ugyan el, de a Szalay közönségének számát jóval megszaporította. Nagyon sok közleményén meglátszik Csengery simító keze. A későbbi *Budapesti Szemle* szerkesztője tapintatosságának és ügyességének számos nyomára akadunk a *Pesti Hirlap*-ban, mely úgy az ő, mint a Keménynyel folytatott együttes szerkesztése alatt ismét a közvélemény legkedveltebb organumává, a jó izlés és valódi müveltség tolmácsává lett.

1846. végén kezdett benne közreműködni Kemény, ki, mióta az *Erdélyi Hiradó*-tól visszavonult, letette a hirlapirói tollat, de azért irói hirnevét a *Korteskedés és ellenszerei* czimű röpiratával oly fényesen növelte, hogy Széchenyi is, Csengery is iparkodtak megnyerni közreműködését. Kemény, Csengery meghivását fogadta el, mert a centralisták elveivel már rég egyetértett, az egyénekkel pedig már régen rokonszenvezett.

Budapestre jövén, a centralista táborba állt s annak nemsokára egyik legtekintélyesebb munkása lett. Mások is csatlakoztak a párthoz. Irtak a *Pesti Hirlap*-ba régebbi közremüködői és új hivei. Pulszky több czikkben fejtegette az örökváltság kérdését, irtak bele Pap Endre, Beöthy Zsigmond, Irányi Dániel, később 1848-ban Jósika Miklós, de senki oly jelentékeny publicistai tevékenységet nem fejtett ki, mint Kemény. Egy második, új korszakot képez a centralista párt közlönyének történetében utolsó két évfolyama, midőn Eötvös *Teendőink* czimet viselő czikksorozatában az átalakulási kérdések részletei felől fejtegette nézeteit s Kemény *Montesquieu és I. Béla király*, meg az *Idők jele* czimű czikkeiben mélyreható philosophiai felfo-

gással, s bő jog- és történettudományi ismeretekkel szólt alkotmányos helyzetünk vitás kérdéseiről. Ha Eötvös és Kemény soha egyebet nem irnak vala, e czikksorozatok is előkelő helyet biztosítanának nekik publicistáink sorában. Az a mély politikai bölcseség és államférfiúi tapintat, mely Eötvös dolgozataiban nyilvánul, valamint Keménynek minden ellenvetést megsemmisítő erős logikával párosult argumentatioja e korbeli munkálataikat publicistai irodalmunk gyöngyeivé avatják.

Senki sem volt oly óvatos az alkotmányos uton kieszközölt vivmányok védelmében, mint Eötvös, senki sem magyarázta a pragmatica sanctiot oly alaposan, mint Kemény. Mindketten a legerélyesebben kárhoztatták a kivivott jogok koczkáztatását. Eötvös jó előre felismerte a birodalom hadi és külügyének közös jellegét, Kemény az érdekek egységébe helyezte állami megerősödésünk, belső megszilárdulásunk feltételét. »Birodalmunk megszilárdulása — irja — az érdekek egységében fekszik, melyek a monarchia tartományait összefüzik. Mind külső, mind belső viszonyaira nézve hazánknak és a birodalomnak érdekei ugyanazok. Külsőleg ellenségeink közösek. Belső állapotainkra nézve a birodalomnak feladata: hogy az egyes tartományok, pótolva egymásnak szükségleteit, közös erővel, anyagi és szellemi érdekeiknek a lehetőségig való kifejlődése után törekedjenek, s ezen érdekegység, mely birodalmunkat az egész civilisatio érdekében egy erős, öszszefüggő egészszé teszi, annyival szembetünőbb lesz mindenki előtt, ha alkotmányos függetlenségünk felelősség által biztosíttatván, bizodalmatlanság nyugodt itéleteinket nem zavarja többé.«

Midőn Kemény pesti hirlapi első czikkében az erdélyi urbér felől mondta el »igénytelen nézeteit«, benne sokan

csak az erdélyi viszonyok alapos ismerőjét látták, de a kik ismerték őt, jóstehetség nélkül is nagy szerepet tulajdonítottak neki. Az a felfogás, melylyel a követi utasítások s a verificatio eddigi módjának czélszerűtlenségét vitatta, vagy melylyel az évenkinti országgyülést s később a teljes hirlapi sajtószabadságot sürgette, nem közönséges államférfiúi tehetségre vallottak. A szavazatjog kérdésének vitatásában pedig Szalayval együtt a külföld bármely nagyhirű államférfiával egyenrangú. Amint évekkel előbb az *Erdélyi Hiradó*-nak éltető szelleme volt Kemény, akként a centralisták között is vezérszerepre jutott. S midőn a forradalom dúlásai közepett letette irói tollát, akkor is nevezetes tényező volt a politikai pártküzdelmekben, szava a club-tanácskozmányokban is mindig kellő figyelemben részesült. Személyi tulajdonságai között, nagy erkölcsi bátorság jellemezte egyéniségét. A legerősebb áramlatok között is megtartotta elfoglalt álláspontját, magát elsodorni soha sem engedte, soha terrorismusnak nem hódolt, független meggyőződésére oly büszke volt, hogy kimondta a legszigorúbb ellenzések daczára is. Sem gúny, sem támadás, sem makacs ellenállás nem riasztotta vissza elveinek nyilt követésétől s nem volt erő, vagy hatalom, mely arra kényszerítse, hogy a törvényszerűség teréről lelépjen. Mint a forradalmi mozgalmak ellenzője, szilárdul ragszkodott a békés kiegyenlítés eszméjéhez, rendíthetetlen híve volt a békepártnak, s később vezére a sajtóban, a kiegyezés politikájának.

A sokféle támadás, melylyel kezdetben a centralisták tanait illették, nem idegeníthették el annyira a közönséget, hogy kitünő elméjű védői ne biztosíthatták volna e tanok, ez eszmék jövőjét, pedig nem egy súlyos vádat hoztak fel ellenök; így, midőn érzékeny szemrehányásokkal támadták

meg őket a miatt, hogy a multban a nemzetiségnek hatalmes bástyául szolgáló megyéket megvetés tárgyává teszik. Ilyenkor bár nem vonakodtak elismerésüket is kifejezni az institutio iránt, a mennyiben azt nézetük szerint megillette, de következetesen védett elveikkel soha fel nem hagytak. S midőn ellenfeleik tanaikat megczáfolni nem tudták, önérzetesen hirdették, hogy nemcsak álláspontjuk helytelenségét senki be nem bizonyította, hanem oly czikket sem irtak ellenök, mely behatóbb czáfolást tett volna részükről szükségessé.

A párt minden tagja nyiltan, többnyire neve vagy legalább neve kezdőbetűinek aláirásával mondta ki véleményét. Szalay, Eötvös, Trefort kezdetben nevüket irták ki, később minden önálló czikk alá nevök kezdőbetűit irták. Szalay *Sz. L.*-t, Eötvös *E.*-t, Trefort *T. Á.*-t, Kemény mindig kiirta nevét, mint Széchenyi is. Előfordultak ugyan névtelen vagy álnevű czikkek is, mint a trieszti levelek (Szalaytól) vagy Agricola levelei (Eötvöstől), de e névtelenségnek nincs elvi jelentősége. Csengery már meghonosította a névtelenséget, mely az ő szerkesztése óta állandó lett hirlapi sajtónkban. A névtelenség gyakorlatba vétele oly időben, midőn nem a név varázsa kölcsönöz érdeket a fejtegetett eszméknek, s nem szennyes érdekek paizsául szolgál, nem lehet kifogás tárgya, sőt előnyös a tekintélyek szava után induló közönség itéletének fejlesztésére, hogy gondolkodásra s tárgyias itéletre szokjék. Csak midőn egész nemzetre kiható eszmék foglalkodtatják a közvéleményt s nagy események előkészítéséről van szó, kivánatos az iró megnevezése. Ilyenkor a közönség nemcsak a zászlóra tekint, hanem azt is tekintetbe veszi, ki lobogtatja,

mert az ő egyénisége és magatartása lelkesedést vagy csüggedést önthet a közönség keblébe.

Csengery követte a névtelenség megtartását, de egyes munkatársai azért mégis megnevezték magukat, különösen ha elvi fontosságú kérdésről szóltak. Rendes körülmények között különben nem a névvel vagy névtelenül megjelenő egyes czikkek kölcsönöznek határozott jelleget valamely közlönynek, hanem állandó közreműködőinek munkássága s a lap maga képviseli a programmot, mely még válságos időkben is lehet irányzója a közvéleménynek.

Kossuth volt az első szerkesztő, ki egyénisége bélyegét rányomván vállalatára, határozott szint, pártjelleget adott a *Pesti Hirlap*-nak, utódai a szerkesztésben szintén az elvi jelentőség szinvonalán tartották meg a lapot, más irányt adtak neki, de határozott iránya mindig volt. És ámbár ez irány kezdetben több ellenzésre mint méltatásra talált, utóbb mégis oly általánossá lett, hogy 1848-ban ismét a *Pesti Hirlap* volt a legelterjedtebb magyar hirlap. Ezért választotta a kormány hivatalos közlönyének, mig rendszeres hivatalos lap kiadásáról gondoskodhatott.

Az év közepén már napi lappá lett s hasábjai hivatalos közleményekkel s a hadi mozgalmakra vonatkozó értesítésekkel töltettek meg, itt-ott egy-egy harczi dalt is hozva Vörösmarty, Petőfi vagy Erdélyi János tollából.

A centralisták elérték merész terveik megvalósulását, az eszmék, miket éveken át oly nagy előszeretettel magyaráztak, fejtegettek, diadalra jutottak. Közlönyük, a *Pesti Hirlap,* megtette a szolgálatot, melyre kiszemelték, nyugodtan bocsáthatták ki kezeikből, hogy ismét új eszmék hirdetőjévé legyen. November 30-án jelentették a közönségnek Landerer és Heckenast kiadó-tulajdonosok, hogy a

következő évben Nyári Pál közreműködése mellett Jókai fogja szerkeszteni. Csengery és Kemény 1848. deczember 31-én adták ki az utolsó számot, melyben egyszersmind búcsút vesznek közönségüktől. Amint ötödfél év előtt nem előzte meg fellépésüket nagy zaj és lárma, oly csendes volt visszalépésük. A centralisták elérték, a mit sajtó utján elérni lehet, soha párt nem volt még Magyarországon, melynek eszméit az események oly fényesen igazolták volna, mint a centralistákét.

VI.

A conservativ eszmék közlönyei: *Mult és Jelen*, ***Budapesti Hiradó.*** **Szilágyi Ferencz, gróf Dessewffy Emil mint hirlapirók.**

Erdély legkiválóbb államférfiai már a harminczas években a mindegyre erősödő országos ellenzéki pártnak voltak hívei. A kormány absolut, erőszakos magatartása, az országgyülés halogatása mélyen elkeserítette a hazafiakat. Oly férfiak, mint gróf Bethlen János, báró Wesselényi Miklós, Szász Károly, a legélesebb ellentétbe helyezték magukat a kormány önkényes eljárásával. Még inkább erősödött az erdélyi ellenzék, midőn Méhes megindította lapját s benne Kemény Zsigmond és Kovács Lajos éles birálat alá vették a közügyek igazgatását s fejtegették a reformok szükségét. A kormánypártnak nem volt organuma, mely érdekeit védje, s az ellenzék befolyását ellensúlyozza. Szilágyi Ferencz, a kolozsvári ref. kollegium tudós tanára, már 1838-ban tett lépéseket egy hetenkint kétszer megjelenő lap kiadására, benyújtott programmjában czélirányosnak hiszi: »ha a szakadozott s csak pillantatnyi újságkivánás kielégítésére számított hiányos, gyakran ellenkező vagy unalomig ismételt napi tudósítások helyett a történeteket időszakaszonként p. o. egy holnap elteltével, vagy minekutána legalább részint kifejlődtek összefüggőleg adja elő, s ahoz ragasztja a világosító, magyarázó adatokat, jegyzéseket, ismereteket, melyek a históriából, politikából,

statistikából és geographiából mint az újságolvasás mulhatatlan segédtudományaiból lesznek merítve.« *) És ámbár vállalkozását örömmel fogadta az erdélyi főkormányszék is, az udvari cancellária is, mindkét forum ajánlása daczára kérelme sokáig elintézetlenül maradt. 1840-ben már személyesen járt Bécsben kérelmének megújítása végett, így is csak nagynehezen tudta az engedélyt kieszközölni, pedig az erdélyi udvari cancellária ismételve, kiemelte, hogy »a szerkesztő józan gondolkozásmódjától alaposan remélhető, hogy a túlzó szabadelvű irányzatnak helyesebb elveket fog ellenébe állítani.« Sok huza-vona után az engedély megadatott neki, miről 1840. október 8-án értesítette a szerkesztő kérelmére az erdélyi főkormányszék a Helytartó Tanácsot. [1])

Szilágyi Ferencz ekként megtette az előkészületet a *Mult és Jelen* czímű hirlap kiadásához. 1840. szept. 12-én folyamodványt nyújtott be a kormányszékhez, melyben a *Hamburger Politisches Journal, a Leipziger Allgemeine Zeitung*és az *Ausland* járathatására kért engedélyt, becsületszavára fogadván és ünnepélyesen igérvén, hogy a szerkesztőségen kivül senki sem fogja használni vagy olvasni, mire az engedélyt ezen feltétel alatt meg is kapta. Pár nappal utóbb beküldvén a kormányszékhez lapja tervrajzának nyomtatott példányát, kérte hogy az összes hazai egyházi és világi hatóságoknak hirdettessék ki a lap megindulása, mit a kormányszék teljesítvén, egyszersmind a censort is kijelölte Cserey Farkas kormányszéki tanácsos-

*) Szilágyi Ferencz kéziratai a kolozsvári ref. collegium könyvtárában. IV. köt.

[1]) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1840.* 36,510. s Erdélyi főkormányszék *1840,* 11,404.

ban. Néhány nappal utóbb pedig az erdélyi udvari cancelláriához folyamodott, kérve hogy lapja az évenkint kiadni szokott hirlapjegyzékbe felvétessék. *)

A lap egy negyedrétű íven 1841. január 5-én meg is indult. A Janus-arcz képével díszített lapnak két fő szakasza volt: *I. Mult*, mely »a közelebbi tized, tehát az Európát megrázó júliusi revolutiotól fogva eltölt, világra kiható, nagy következésű változásokkal tömött időszakasz érdekesebb történeteivel foglalatoskodik — mondja ő maga az Előszóban — és *II. Jelen*, melyben a két testvér Magyar haza mindennémű dolgaira, polgári életére különös tekintet és figyelem lesz fordítva, a kinevezéseket, hivatalos jelentéseket stb. foglalja magában; továbbá a honi és külföldi politikai hireket, s idetartozó mindennémű adatokat czélszerű megválasztással, a magyar olvasó közönség szükségéhez alkalmazott gondos kidolgozással s lehető gyorsasággal közli, valamint újabb tudosítások czíme alatt hátul külön osztálya lesz.«

Tett oly igéretet is, melyet — az események fejlődését előre nem látván — meg nem tarthatott. Igérte, hogy a tollharczokat kerülni fogja, pedig hosszú és szenvedélyes vitákba keveredett, miket végre már maga is megsokalt. »Erős és változhatatlan feltétele, — így írt — miről a tisztelt olvasó közönséget ünnepélyesen biztosítja, soha sem engedni sem egyik sem másik lapját tollharcz mezejévé válni; személyeskedési vitatkozások azokból örökösen száműzve maradnak.«

Kezdetben sem maga a főlap, a *Mult és Jelen*, sem melléklapja a *Hon és Külföld*, nem vallott határozott elve-

*) Szilágyi F. kéziratai, s erd. kormánysz. levélt. *1840.* 627., 10,974. és erd. udv. canc. *1840.* 4869. sz.

ket, bár megindulásuk előtt elterjedt már a hír, hogy az egész vállalat a kormány kedvezésébe szegődik, sőt engedélyezése is ez alapon ajánltatott, mindamellett az egész első évfolyam oly színtelen volt, hogy az ellenzék is tarthatta csakúgy saját organumának, mint a conservatív vagy kormány-párt. Első czikke a júliusi franczia forradalomról szólt, mit több számon át fejtegetett, nem publicistai szellemben, hanem történeti értekezés modorában. A *Jelen* czimű rovatban pedig az újévi ünnepélyességeket írta le oly túlzásig menő alázatosság hangján, hogy a későbbi irányt már sejtetni engedte. Pesti levelében Magyarországnak politikai helyzete oly módon volt ismertetve, mintha távoli külföld lett volna. Egyéb apró hírek után ismét két rövid czikk szólt Francziaországról. E rövid tartalomjegyzék is mutatja, hogy hirlapirói jellege épen nem volt.

Hasonlóan voltak összeállítva a későbbi számok is. Elül rendesen valami történeti értekezés Európa valamely ismertebb államának közeli történetéből, mit a levelezés alakjában közölt hazai rövid hirek váltottak fel rendszerint aprózó részletességgel, a legtöbb tért pedig a külföldi rovat foglalta le, mert ezt a külföld hirlapjaiból könnyen meg lehetett tölteni. Beosztását már az első negyedév mulva megváltoztatta; elhagyta a *Mult* rovatot s *Honi* — és *Külföldi Tudósítások* czimű két főszakaszra osztotta a lapot. Ha a censura valamely czikket, vagy egyes kifejezéseket törölt, azt rendesen üresen hagyta s midőn ezt a censura megtiltotta,*) nagyobb betükkel nyomott jelen-

*) »A kolozsvári *Hon és Külföld* czimű újság — így szól a rendelet — apr. 26-ról — 27. sz. a. kiadott lapjában azon okból üresen hagyott hely találtatván, mivel a biráló egy czikket, minekutána a betűk annak kinyomtatására már el voltak rendezve, kinyomatni

tést közölt a lefoglalt czikk terén. Addig, mig az országgyülési közlemények nem adtak elég anyagot, nagyrészt a külföldi lapokból átvett tudosítások töltötték meg a hetenkint kétszer megjelenő egyes számokat. Határozott iránya és pártjellege nem volt kezdetben, nem is lehetett, mert önálló czikk, rendszeres dolgozat, nem fordult elő benne.

Már az első évben azért folyamodott a szerkesztő, hogy engedtessék meg neki lapja számára egy külön sajtónak beszerzése és közöltessenek vele a főkormányszék utján a kormánytól származó nyilvános hirdetések és jelentések, hogy kinyomathassa őket a lapban. Első kérelme megengedtetett azon szigorú kikötéssel, hogy a lapon kivül

---

nem engedte, és idő sem volt annak helyét mással kipótolni; — minthogy pedig a birálati szabályoknál fogva a kinyomtatni nem engedett czikkek vagy kitételek helyét üresen hagyni tilalmaztatik, hanem azt a nélkül, hogy a meg nem engedett czikkekről említés tétetnék, mi a bírálat természetével ellenkezne, más czikkel vagy kitétellel be kell tölteni; egyébaránt is szabadságában állván a szerkesztőnek, ha magát a biráló által igen erősen megszorítva érezné, sérelme orvosoltatása végett feljebb folyamodni: — méltóztatott Felséges urunk f. é. apr. 22-ről 1669 udv. sz. a. kelt kegyelmes k. rendeleténél fogva kegyelmesen parancsolni, hogy ezután ügyelet fordíttasson arra, miszerint az újságokban ilyenféle üres helyek többé elő ne forduljanak; mire nézve arról kell gondoskodni, hogy az illető czikkek elég jókor biráltassanak, azon czikkek pedig, melyek iránt maga a szerkesztő könnyen előre láthatja, hogy azok némű kétség alá jöhetnek, sajtó alá ne tétessenek, mig a kézirat a birálatot meg nem járta, — mely kegyelmes kir. rendelet tartalma kegyelmeteknek oly hozzáadással iratik meg: hogy professor Szilágyi Ferenczet, mint a *Hon és Külföld* czimű újság szerkesztőjét, a szerént utasítsák és annak szoros megtartását tegyék kötelességévé.« Aláirva: gróf Rhédey Ádám. Erd. kormánysz. *1841*. 5078 sz. Szilágyi F. kéziratai.

semmi mást nem nyomathat rajta, de ez utóbbi mint teljesen szokatlan kérelem mellőztetett.*) Azonban egyidejűleg 5399 erdélyi udvari cancellariai szám alatt elnöki jegyzékben közöltetett vele a gubernium utján a felség szigorú megróvása a 81. s 82-ik számokban foglalt vallást sértő közlemény miatt, hasonló körülmény előfordulása esetén szabadalmának elvesztésével fenyegettetvén.

Pedig Szilágyiról ekkor már Bécsben az a nézet volt elterjedve, »hogy oly lap szerkesztője, a ki feladatául tűzte, hogy a közvéleményre a kormány politikája értelmében hasson.« Egyik előfizetője is kijelentette, hogy nem tartja tovább a lapot, mert nézete szerint a kormánynak kezd kedvezni, ő meg a liberalis iránynak híve, mire Szilágyi alkalmat vett magának értekezni a liberalismusról és a royalismusról s nagy önmérséklettel és higgadtsággal tárgyalta az ellenzéki meg a kormánynyal szövetkező magatartásnak jogosultságát. Mindkét irány hivét jó hazafinak tartá, csak valóban a hon javára működjék, ezért felmentve is érzé magát a hosszas védekezés alól.

1843-ban a *Mult és Jelen* ivrétű alakot vett fel s még egy melléklap járult hozzá: *Magyar Gyermekbarát* czímen. Önálló czikkei még ekkor sem voltak, jóllehet erdélyhoni társlapja az *Erdélyi Hiradó* ekkor már e tekintetben az anyaország legjobb lapjainak színvonalán állt. A *Mult és Jelen* közleményei ekkor is még apró megyei tudosításokra szorítkoztak, az erdélyi országgyülés bezártával a pozsonyinak tanácskozásairól közölt rövid tájékozásokat az anyaországi lapok nyomán, itt-ott egy-egy polemiai vagy más hírlapban megjelent tudosításra vonatkozó helyreigazító leve-

*) Orsz. levélt. Canc. *1841.* 799.

let közölt, de politikai elvhez ragaszkodó közleményei nem voltak.

Csak a következő évben kezdett határozottabb színt vallani. *A nemzet, kormány és tisztújítás* czimű vezérczikkeiben vizsgálván a kormány és oppositio eljárását, az utóbbit nem tartotta helyesnek, mert a javulás, nézete szerint, csak a kormány jóakaratától levén várható, rosszalt minden oly felfogást, mely intézkedéseivel ellentétbe helyezte magát. Kormánypárti érzületét gyakran kimutatta az *Erdélyi Hiradó*val folytatott polemiáiban, valamint azon dicsőítő hymnusaival, melyekkel minden újév alkalmával elárasztotta a fejedelmet és az uralkodó házat. A lelkesedésnek e naiv nyilatkozata akárhányszor ismétlődött a lap hasábjain, valahányszor valami örvendetesebb esemény fordult elő, mi az uralkodó házzal kapcsolatban állt.

Hogy lapja érdekességét növelje, 1845-ben félívvel megtoldotta s rendes Tárczarovatot nyitott benne szinházi, irodalmi szemlével s egyéb hasonló tárgyú közleményekkel. Közölte a többek közt Gutzkovnak egy történeti vigjátékát, mi koráig politikai hírlapnál annyira szokatlan volt, hogy utánzásra még sokáig nem talált. Tartalmasság tekintetében is iparkodott emelni. Az 1844-iki évfolyam végén egy czikksorozatban fejtegette: Miért nem halad Erdély? de e dolgozat is hiányával van minden publicistai felfogásnak. Inkább történelmi értekezésnek válik be, mint egy politikai hirlap vezérczikkének.

A hirdetésekre előbb külön melléklete volt, de midőn a főkormányszék ezt eltiltotta, a főlap utolsó oldalán közölte őket mindaddig, mig a felség engedelme a hirdetési mellékletet új életre fel nem támasztotta. Hét évnél tovább tartó pályafutása alatt a legnagyobb tevékenység és leg

több eredetiség polemiáiban nyilvánult, mikbe utóbb már maga annyira beleunt, hogy nyilt levélben szólította fel Méhest, az *Erdélyi Hiradó* szerkesztőjét, hogy egymás megtámadását és minden személyi versenygést kölcsönösen szüntessenek meg, a vitatkozást pusztán az elvekre tartván fenn, mert annyit megmondott nyiltan, hogy a conservativ iránynak ő továbbra is hive marad s lépten nyomon ellenőrzi az oppositio minden tettét, minden szavát, mikre nézve birálói jogát fenn is kivánta tartani. Versenygése Méhessel annyira ment, hogy kérte az udvari cancelláriát, tiltsa meg Méhesnek az *Erdélyi Hiradó* kibővítését, midőn ez történelmi, földrajzi, statistikai és biographiai adatokat akart közleni lapjában, mi által az ő melléklapjának a *Hon és Külföld*-nek jogát látta sértve. Azonban az udvari cancellaria kihallgattatván a gubernium által Méhest, s arról győződvén meg, hogy Szilágyí jogát nem csorbítja, ezt kérelmével elutasította.

Mint politikus, Szilágyi Ferencz utóbb kissé elfogultan védelmezte álláspontját s nem elég türelmes magatartást tanusított az ellenzékkel szemben, midőn a fennálló két országos párt jellemzéséről a következőlg szólt: »Az Erdélyben szembeálló két politikai párt közül az *ellenzékinek* elve és iránya — legalább tényeiből itélve — haladni a kormány daczára, s annak minden lehető alkalommal ellene szegülni — a javításokat rögtön s a fennálló törvények és institutiók számba nem vételével végrehajtani igyekezni — s befolyása s hatalma megállapítására minden eszközöket használni, bármely károsok legyenek is, milyenek jelesen a kormány iránt tartozó engedelmesség megtagadása, annak gyanusítása, rágalmazása, melyet gyengítni s kissebbítni munkásságának egyik főiránya, mint szintén

az értetlen tömeg zaklatása és ingerlése, s végre a más véleményét és meggyőződését nem tisztelő, sok esetben üldöző türelmetlenség is főjelleme e pártnak, mely a szabadság és zabolátlanság közt felette ritkán tud különbséget tenni. A *conservativ* párt a polgári társaság fentartását a halkal és józan haladással köti öszve, azt a nemzet lefolyt életére, s a fennálló törvényekre alapítja, valamint a kormánynyal egyetértőleg kivánja eszközölni, s az ez iránt tartozó törvényes engedelmességet, mint egyik legfőbb alkotmányos kötelességet, mindég szeme előtt tartja, s azt, hogy a kormány erős és tekintélyes legyen a státus virágzása egyik alapjának hiszi.« *)

Midőn az 1845-ik év végén közönségét további pártolásra szólította fel, nyiltan bevallotta, hogy »tövises egy conservativ lap szerkesztőjének pályája«, de azért a fegyvert, melylyel eddig kitartóan küzdött, nem teszi le, hanem folytatja a harczot továbbra is, »eddigi meggyőződéséhez — úgymond — rendíthetetlenül hiv marad«.

És valóban hű maradt, daczára a sok zaklatásnak és támadásnak, daczára az üldözéseknek és fenyegetéseknek, miknek gyakran ki volt téve. A főkormányszéket és erdélyi udvari cancelláriát elárasztotta a személye iránt megújuló bántalmak és fenyegetések miatti panaszaival. Előbb epés és gyülöletes czikkeket irtak ellene az *Erdélyi Hiradó*-ban, később saját házában támadták meg és vonták felelősségre lapjának egyes közleményeiért. Gróf Teleki László személyét sértő czikket írt róla, báró Kemény Zsigmond párbajjal fenyegette, Kovács Lajos, »a vándor táblairó«, — mint ő nevezte, — és Szentiváni Mihály behatoltak lakásába s

*) *Mult és Jelen* 1847. 33. sz.

személyes bántalmazásokkal fenyegették, majd gúnyos pasquillt terjesztettek róla a városban. Már a fejedelemhez kénytelenült folyamodni elégtételért, panaszosan említvén, hogy személyes biztonságát csak úgy őrizheti meg, hogy hetekig nem távozik lakásából, s ha kimegy, »zsebében terczerollal, kezében tőrös bottal« jár.

Kéziratai között egész halom kérvénye van, melyekben ellenfeleinek megfeddését s a támadások ellen való védelmét sürgette. Különösen sok panasza volt Kovács Lajosra, kit »bujtogató, rendzavaró, veszedelmes agitator«-nak jellemzett, és Méhesre, kitől nemcsak szerkesztői jogainak csorbítását féltette, s emiatt örökösen panaszkodott rá, hanem felségfolyamodványában azt is kijelentette, hogy Méhestől, a befolyásos ellenzéki vezérszereplőtől, tanári állását is veszélyeztetve látja, mivel ő mint szerkesztő a kormány érdekeit védelmezi.

Panaszaiban rendszerint heves kifakadások voltak az ellenzék ellen, mindenféle támadásokkal és gyanusításokkal halmozta el őket, sőt ha igazságosnak vélt ügye kellő pártfogásban nem részesült, magát a főkormányszéket vagy közegeit is kemény kifejezésekkel illette, miért többször dorgálást kapott és a felsőbbség iránti kellő tiszteletre utasíttatott. Gróf Teleki József kormányzó egy ily kérvényére végzésileg azt írta, hogy »a midőn valamely kérését hozzá intézni szándékozik, ha felhevült állapotban érzi magát, ... iráshoz addig ne fogjon, mig vére le nem csendesedett.« A közingerültség is annyira növekedett ellene, hogy 1848. áprilisében házát nyiltan megtámadták s neki menekülnie kellett. A lap ekkor czimét megváltoztatta s *Jelen, Politikai Lap*-ra, de már néhány nap mulva, május elején, a 37-ik számmal megszünt. Irányán is válto-

zás látszott. Míg azelőtt mindig az ellenzéket gáncsolta, most egyszerre a vívmányok dicsérgetését kezdte meg, mi akkoriban sok gúnyolódásra szolgáltatott tárgyat.

Mint szerkesztő, Szilágyi a kormányszék részéről is sokféle zaklatásnak volt kitéve. Minduntalan reclamatiók érkeztek hozzá, hogy egyes bepanaszolt czikkek szerzőit nevezze meg, mit ő rendszerint különféle ürügyek alatt halogatott, s ha csak lehetett, nem árulta el a czikk szerzőjének nevét. Szemrehányásképen említi a főkormányszékhez intézett egyik hivatalos beadványában az ily sürgetésekben rejlő méltánytalanságot. »Egy hirlap fennállhatása — írja — igen sok részben attól függ, ha a szerkesztőségnek jó és czélszerű levelezői vannak. Mennyi bajba és fáradságba került nekem conservativ irányú lapom számára levelezőket szerezni? ennek elősorolásával a Felséges kir. Kormányszéket terhelni nem akarom, csak azt vagyok bátor említeni, hogy ismeretes lévén a megyékben uralkodó ellenzéki túlsúly s ezzel kapcsolatban álló durvább és szelidebb terrorismus, ez a különben is nem könnyű dolgot rám nézve sokkal nehezebbé tette és legtöbb levelezőmnek becsület szavammal kellett magamat arra köteleznem, hogy soha nevöket ki nem adom, sőt van közöttök néhány olyan is, kik csak azon feltétellel igérték és vállalták a levelezést, hogy kezök irása soha a nyomdába ne adassék, de én azt lemásolva küldjem sajtó alá, s még van oly levelezőm is, ki ha postán küld nekem tudosítást, azt a szomszéd városbeli postára teszi fel, hogy velem levelezését ne is gyanítsák.« *)

Szilágyi mint író és történetnyomozó érdemes alakja irodalmunknak, ebbeli munkássága érdeméül az Akademia

*) Szilágyi F. kéziratai.

is tagjai közé választotta, melynek munkakörében szintén tevékeny részt vett, mint publicista és politikus nem emelkedett kiváló magaslatra. Szorgalmas napszámosa volt az időszaki sajtónak, de e téren se nevének, se vállalatának népszerűséget nem tudott szerezni. Nehéz viszonyok között lépett a hirlapszerkesztői pályára, sokat küzdött s fáradozott, de fáradozásának se irodalmilag, se politikailag nem volt nagy eredménye. Meggyőződéséhez kitartóan ragaszkodott, noha sokszor nagy erkölcsi és anyagi erőkifejtésbe került is. Fáradozása és sokszor önfeláldozással járó munkássága több méltánylást érdemelt, legalább azon köröktől, melyeknek érdekeit oly hűségesen védte. Bántotta is nem egyszer a megérdemelt elismerés hiánya, elkeseredésében ki-kitört, de azért hű maradt magához s következetes elveihez. Tanult fő s találékony elme volt, mit polemikus iratai és a különféle hatóságokhoz intézett hivatalos beadványai is bizonyítanak, melyek stilus szempontjából is sokszor lekötik az olvasó figyelmét, de nyilvános szereplésének hatásából itélve, még nem sorozhatni korának nagyjelentőségű publicistái közé, mely kor kiváló tehetségekben oly feltünő gazdag volt.

Szerepét és hatását megnehezítették Erdély akkori közállapotai is, melyek az anyaországéinál még súlyosabbak voltak. A közpálya férfiai Erdélyben még szigorúbb felügyelet és ellenőrzés alatt álltak, mint Magyarországon. Mutatják ezt a censurai állapotok is, melyek szigorúabbak voltak a magyarországinál, és nagy akadályul szolgáltak az erdélyi hirlapirodalom fejlődésének. 1841. február hó 25-ről új utasítások adattak ki az erdélyi hirlapok megvizsgálása ügyében, a szerkesztők szigorú meghagyást kaptak, hogy hozzájok szorosan ragaszkodjanak. Az utasítások

kiemelték, hogy hirlapot, csak külön engedély mellett lehet kiadni, hogy akár eredeti akár más lapból, vagy bármely forrásból merített közleményt előleges censurai vizsgálat alá kell bocsátani, meghagyták, hogy a szerkesztők felsőbb helyről jövő felszólításra minden czikkirót megnevezni tartoznak, az eredeti kéziratokat pedig legalább két hónapig megőrizni kötelesek. A hivatalos lapok közleményeit szabad volt átvenni, sőt a közlés végett átadott értesítéseket a szerkesztő köteles volt közzé tenni. Tiltva volt minden vallástsértő közleménynek kibocsátása, melyet már a censornak le kellett foglalnia, hasonlóan tiltva volt a fejedelem személyét vagy az uralkodóház valamely tagját kellemetlenül érintő hir közlése. A szerkesztő felelőssé tétetett összes személyzetéért, de jog adatott neki felfolyamodásra, ha azt hitte, hogy a censor igazságtalanul bánt vele, belátására és tapintatára is sok rábízatott, mert minden eshetőséget az utasítások számba nem vehettek. A censornak felelősség terhe alatt meghagyatott, hogy mindent töröljön, a mit ártalmasnak talál, s véleménye a felsőbb hatóságnak felterjesztessék, ha ellene reclamatio történnék. *)

Daczára annak, hogy az utasítások minden erdélyi hirlapszerkesztőnek megküldettek, még külön rendeletekben is folyton ismételve lőnek az egyes tilalmak vagy kötelezettségek, sőt rendeletileg utóbb a tilalmak részletezése is következett. Teleki kormányzósága idején 1836. október 26-án rendeletileg meghagyatott a censornak, hogy a közhivatalban álló egyének megrovását és a tiszti tekintély kisebbítését a lapokban meg ne engedje. Két nappal utóbb az hagyatott meg neki, hogy tartsa vissza az oly czikkeket,

*) *Instructio* in redigendis et censurandis Ephemeridibus Transylvaniis observanda. Szilágyi F. kéziratai.

melyek a honi nemzetiségek között ingerültséget szülhetnek, vagy a kedélyeket felizgatják. Egy hóval utóbb intézkedés történt a törvényesen bevett vallások hitágazatait sértő czikkek lefoglalására. Ezután az urbért tárgyaló czikkek és levelezésekre bocsáttatott ki a tilalom, majd elrendeltetett, hogy a közigazgatást érdeklő czikkek közöl csak azok bocsáttassanak ki, melyekért a szerkesztő személyesen felelősséget vállal ...... és így tovább. Egymást érték a sajtó megszorítására czélzó intézkedések, miknek természetes következménye volt a fejlődés lassúsága.

Egyéb akadályok és technikai bajok is gyakran merültek fel, mik megnehezítették Szilágyi helyzetét. Majd a kincstár részéről kapott felszólítást, hogy a hirlapok után fizetni szokott kincstári illetéket fizesse le, mi új folyamodásra ösztönözte, kérve a díjak elengedését; majd a postahivatal tagadta meg a lapok továbbítását, míg a szállítási költségeket le nem rója, a censura pedig örökösen talált okot folytonos zaklatásra. Mondhatni, igazi elszánásra volt szüksége annak, ki huzamosabb ideig meg akart maradni a szerkesztői pályán. Ily körülmények között tartotta fenn Szilágyi a *Mult és Jelen*-t melléklapjával a *Hon és Külföld*-del, pedig anyagi haszna alig volt belőle, mert előfizetői mindig csekély számmal voltak. Megindulásakor 800-ra emelkedett ugyan a szám, de csakhamar 200-ra szállt le és sokkal többre később sem vihette.

Kedvezőbb viszonyok között mozgott a magyarországi időszaki sajtó, melynek egyik jobb termékét képezte a *Budapesti Hiradó.* Mint a *Világ* folytatása indult meg gróf Dessewfiy Emil vezérlete alatt 1844. közepén egészen a *Világ* szellemében, Szenvey József szerkesztette, mint a conservativ párt határozott organumát. Vezérczikkeiben

fejtegette a közügyeket, politikai kérdéseket, pártviszonyokat. Szerkezete, beosztása, rovatai az izlést és a magasabb várakozást teljesen kielégíthették. Ügyesen írt közérdekű vezérczikkeken kivül hozott bő országgyűlési és megyei tudósításokat, közölte az irodalom és müvészet figyelmet érdemlő új jelenségeit, *Hírharang* czím alatt Nagy Ignácz szellemes modorban állította össze a két főváros apró hireit. Voltak jó forrásból merített külföldi hirei, szinházi, tőzsdei, egyleti jelentések. Szóval meg volt benne minden, mit egy jól szerkesztett, változatos s mindenről tájékozást nyújtó fővárosi nagy politikai laptól várni lehetett.

Vezére, gróf Dessewffy Emil, figyelemmel kisérte a politikai élet mozgalmait, mikhez gyakran hozzászólt, s minden eszközt felhasznált, melylyel a lap érdekességét és elterjedését növelni hitte. Ő volt, ki a journalistikát szorosabb kapcsolatba fűzte a szépirodalommal, midőn a Tárcza-rovatban regényt kezdett közölni. Az újítás nem volt eredeti, mert Girardin Emilt, a párizsi *Presse* szerkesztőjét utánozta benne, ki a franczia napi sajtóban honosította meg ez újítást, melyről tudomást vevén Dessewffy E. legott nyílt levélben szólította fel Jósikát *Akarat és Hajlam* czimű regényének átengedésére, mit ez nem tagadván meg, az 1845-iki évfolyam Tárcza-rovatát ezzel nyitotta meg a többi lap és a nagy közönség bámulatára.

A merész újítás szokatlanságával nagy feltünést keltett, a többi lapok ellenezték a szépirodalomnak összekapcsolását a politikával és sokat gúnyolódtak rajta, a közönség pedig épen nem tudta megérteni jelentőségét és czélját. Hölgyeink számára ott voltak a divatképekkel diszített szépirodalmi folyóiratok, a politikával foglalkozók számára pedig feleslegesnek találták a regények közlését. A változ-

tatás, mely mai journalistikánkban már annyira meghonosodott, hogy annak kiterjedt részét képezi, kezdetben épen nem talált utánzásra s maga Dessewffy is felhagyott vele s helyette egy más tudományos rovatot nyitott, melyet 1846-ban Kisfaludy Károly munkáinak ismertetésével kezdett meg.

Az országgyülés tartama alatt, 1847. november 9-től Pozsonyban jelent meg a lap, a mikor Dessewffy visszalépett a lapvezérségtől, mert elfoglaltsága nem engedte eddigi szerepét folytatni. Maga mondja: »Nem unalom, nem kifáradás vagy elcsüggedés szülte azon elhatározásomat, hogy azon szerepemet, melyet eddig a *Hiradó*-ban vittem, mától fogva megszüntessem ..... Csüggedni azon ügy haladása és kimaradhatatlan diadala felett, melynek gyönge tollammal szolgálni kivántam, okom épen nincs, sőt örömmel látom, hogy azon conservativ politika, mely mellett küzdék és küzdendek ezentúl is, míg a politika mezején fogok forgolódni, sokkal jobban és erősebben áll ma, mint ezelőtt három évvel. Mindez tehát nem volt és nem is lehetett elhatározásomra befolyással. Azon ok, mely eddigi szerepem megszüntetésére bírt, igen egyszerűen abból áll, hogy nem rendelkezhetem többé annyi idővel, mennyit eddig a *Híradó* vezérletének szenteltem és nem érzek magamban elég erőt, miszerint az országgyülés folyama alatt azon és annyi figyelmet és munkát tudjak a lapra fordítani, mint melyet és amennnyit eddig fordítottam. Miután élénkebb és fontosabb részvétem a politikában magánügyeim rovására történik, természetes, hogy az országgyülés után sem léphetek a mai nappal megszűnt szerepembe ismét vissza.« *)

*) *Budapesti Hiradó 1847.* 692. sz.

1848. január 1-től napi lap lett, első tehát a *Budapesti Híradó* napi lapjaink sorában. Mint ilyen is folyton gúnyolta a parlamentáris kormány eszméjét, még akkor is, midőn már az országgyülésen is felmerült. A márcziusi napok hatása alatt azonban egyszerre hirtelen átalakult. Szerkesztését Vida Károly vette át, ki az olvasókhoz intézett rövid nyilatkozatában kijelentette, hogy változván az idők, változván a dolgok, szükség megváltozni az embereknek is. Tudatta, hogy a szerkesztést ő fogja folytatni más szellemben, más irányban, e jelszó alatt: Nemzetiségek és osztályok közötti béke! Monarchia! Alkotmányos szabadság, rend, törvényesség! Július 15-ig tartó rövid szerkesztősége alatt azonban sok gyanusítást, vádaskodást, üldözést és fenyegetést ért meg. Az uralomra jutott párt részéről oly terrorismust tapasztalt, mely személyes biztonságát is veszélyeztette, már meggyilkolással fenyegették. Ily szélsőségekbe csapott a szabadság jelszava alatt Magyarországon is Erdélyben is a szabadságot sürgető túlzók szenvedélyessége. Jellemző, hogy Magyarországon is Erdélyben is a conservativ párt organumát az erőszakoskodások és zaklató fenyegetések szüntették meg. Közös sors érte a *Budapesti Hiradót* is, a *Mult és Jelen*-t is szerkesztőikkel együtt, pedig a Szabadság, Egyenlőség, Testvériség zászlaját fennen lobogtatták a két haza győzedelmes táborának hivei, de azért a legtöbb részrehajlást, türelmetlenséget és elfogultságot ők tanusították.

A magyarországi conservativ sajtó, mint e párt szereplő egyénei is a politikán kívül gyakran behatóan és komolyan foglalkoztak nemzetgazdasági kérdések fejtegetésével is, különösen terjedelmes volt e rész a *Budapesti Híradó*-ban. Nemzetgazdasági tekintetben hazánkban

egész a XVIII-ik század végéig oly csekély mozgalom észlelhető, mely államtudományi szempontból alig érdemel figyelmet. A műipar terén egyes ágakban koronkint elismerésre méltó ügyesség és szakavatott értelmesség mutatkozott; így az ötvösség Magyarországon mindig virágzó állapotban volt, a bányamivelésre időnkint kiváló gond fordíttatott, a mi azonban a kereskedelmi és közlekedési viszonyokat illeti, e tekintetben mindig hátra voltunk. Kereskedelmünk — mint még ma is — idegenek kezében volt mindig, közlekedési eszközeink pedig kezdetleges állapotban sinylődtek. Az egész XVIII-ik század országgyüléseinek tárgyalásaiban nem fordul elő egy valamire való eszme sem, mely a közlekedési állapotok lényeges javítását eszközölhette volna. Fő közlekedési vonalnak a vizi utakat tekintették, ezért csatornák készítését országosan kivántak létesíteni, a szárazföldi közlekedést illetőleg pedig mindössze is az utak és hidak jó karban tartására gondoltak, de ezt már a vármegyére bizták.

A XVIII-ik század végén, a nevezetes 1791-iki országgyülésen, lett először figyelmessé a nemzet a közgazdasági viszonyok hátramaradottságára s bizottságot küldött ki a rendszeres teendők összeállítására, mely bizottság először hangoztatta a közlekedési eszközök gyors javításának szükségét, hogy — Magyarország földmivelő állam levén — termesztményei mindenfelé könnyen szállíthatók legyenek. Majd az 1825-iki, 1830. és 1832—36-diki országgyülések foglalkoztak sokat nemzetgazdasági állapotaink fejlesztésével. Már az 1791-iki országgyülésen megkezdődött az urbéri viszonyok minden oldalú taglalása, mely áthúzódott a XIX-ik század egész első felén. Fejtegették követjelentésekben és hirlapi czikkekben, vitatkoz-

tak róla az országgyüléseken, sőt magán és clubtársaságokban, szóltak róla az országgyülési diariumok stb. Az urbéri viszonyokkal együtt tárgyaltattak a velök kapcsolatos ügyek is, a nemesi privilegium, a jobbágyi helyzet, birtokszerzés, szabad költözködés, telekváltság stb. stb. Már 1791-ben javasolta a kiküldött bizottság mezőgazdaságunk fejlesztése érdekében, a gazdasági szakiskolák felállítását, hogy a földmives osztály értelmisége fokoztassék; hasonlóan a futó homok lekötésének, a mocsarak és álló vizek lecsapolásának, a folyók szabályozásának, a legelők felosztásának, a len-, kender- és dohánytermesztés előmozdításának, az erdőkre való felügyeletnek szükségét.

A kereskedelmi ügyek tárgyalásai a jelen század első tizedeiben, mondhatni, állandóan napi renden voltak. Pártok keletkeztek a szabad kereskedelem, mint az iparban a czéhrendszer mellett és ellen, s a szerint, a mint Smith Ádám vagy List Frigyes hivei voltak az egyes pártbeliek, iparkodtak ellenfeleiket saját állásuk helyességéről meggyőzni.

Az 1825-iki év gróf Széchenyi Istvánnak nyilvános fellépésével, általában új korszakot nyit meg nemzetünk fejlődése történetében, egyszersmind nemzetgazdasági szempontból is korszakos jelentőségű. Széchenyi fellépésével kezdődnek nemzetünk közgazdasági átalakulásának első mozgalmai, melyek teljes anyagi regenerationkat vonták maguk után. *) Széchenyi izgatásai és fáradságot nem ismerő tevékenysége adtak új irányt közgazdasági átala-

*) A nemzetgazdasági eszmék történeti fejlődésének feltüntetésére L. Nemzetgazdasági elvek a XVIII. és XIX. században tartott országgyülési munkálatokból kivonva. Irta dr. Horváth Pál. Budapest, 1871. Athenaeum.

kulásunknak s tették állandóvá fokozatos emelkedését. *Hitel* czímű könyvével rámutatott előhaladásunk legnagyobb akadályára s oly reformmozgalmat létesített vele, a milyent magyar könyv még nem okozott. A Lovakrul irt művével a lótenyésztés és nemesítésre hívta fel a közfigyelmet, mint egyik fontos közgazdasági tényezőre. Majd a gyakorlati térre lépett s egy sereg oly intézkedést létesített, mindent mint kezdeményező, a mely intézkedések anyagi gyarapodásunk és nemzetgazdasági emelkedésünk hatalmas forrásai lettek, vagy politikai jelentőségüknél fogva történeti nevezetességre emelkedtek.

Gőzhajói élénk forgalmat hozott Dunánkra, szabályozta a Vaskaput, építette a budapesti lánczhidat, vezette a Tiszaszabályozást, létesítette a balatoni gőzhajózást. Nem volt közgazdasági eszme, melynek fejtegetésébe ne bocsátkozott volna az időszaki sajtóban. Nyomában egy sereg közgazdasági iró lépett fel, kiterjedt nemzetgazdasági irodalom keletkezett, mely felölelt minden eszmét, megvitatott minden javaslatot, fejtegetett minden tervet, a melyek kapcsolatban álltak a nemzetgazdasági átalakulás nagy kérdésével. Kossuth agitált a vukovár-fiumei vasút érdekében s hangoztatta kiadott jelszavát: *Tengerre magyar!* Trefort fejtegette a budapest-bécsi vasút bonyolult kérdését, s mint hirlapiró, szóba hozott és megvitatott minden jelentékenyebb közgazdasági eszmét. Gróf Dessewffy Emil éveken keresztül czikksorozatokban tárgyalta a napi renden levő adózási, vám-, és kereskedelmi ügyek felől táplált nézetét, mely czikkeit később kötetekbe foglalva külön is közzétette.

A korszak három legjelentékenyebb nemzetgazdasági irója kétségkivül: Széchenyi, Trefort és Dessewffy Emil

voltak. Széchenyi köztök a legnagyobb elme, kiben a lángészszel bámulatos gyakorlati erő egyesült; Trefort a legtanultabb, ki a külföld valamennyi elméleti tudósainak tanait ismerte és ismertette nemcsak az időszaki sajtó hatályain, hanem az Akadémia ülésein is tartalmas tanulmányokban; Dessewffy Emil találékony és munkás iró, iró inkább mint politikus, noha politikával is sokat foglalkozott, ki, mig közgazdasági elméleteit fejtegette, egyszersmind a gyakorlati gazda szerepét is teljesítette. »A nemzetgazdaság körében felmerült kérdések között — irja felőle Eötvös akadémiai emlékbeszédében — nincsen fontosabb, melyről munkáiban nézeteit ne mondta volna el, ellenkezésbe lépve sokszor a közvéleménynyel, sokszor pártjával, melynek e téren saját nézeteit soha nem rendelte alá, de mindig a tudomány szinvonalán állva, s azért több esetben — mint pl. a szabadkereskedés kérdésénél — oly elveket állítva fel, melyeknek helyessége általánosan csak később ismertetett el.«

Mint politikus, Dessewffy E. határozott hive volt a conservativ pártnak, mi népszerűségét csökkentette, de mint nemzetgazdasági iró ellenfelei előtt is bizonyos tekintélyre tett szert. Azonban ő ily külsőségekre soha semmit nem adott. Nem törődött népszerűtlenségével, nem kereste az elismerés külső nyilvánulásait. Mindig csak önmagából indult ki, meggyőződésével számolt le, ezt soha semmiféle érdeknek alá nem rendelte, még ha saját pártjával került is ellentétbe. Szabad meggyőződésére s függetlensége érzetére majdnem a cynismusig büszke volt. Ha önmagával meg volt elégedve, mások véleményével nem sokat törődött. Dicséret vagy gáncs alig hozták ki egyformaságából. Egy neme a makacsságnak volt benne, mely engedékenységet

nem ismert meggyőződésével szemben, ha a legfontosabb érdekek javalták is. E jellemvonása okozta, hogy ritkán tudta megnyerni a vele érintkezőket, noha jószivűségét mindenki ismerte.

Közgazdasági szereplését már korán megkezdte Orosz József *Hirnök* és *Századunk* czímű lapjaiban közölt *Alföldi levelei*-vel, miket bevezetéssel és három függelékkel megtoldva, Deáknak ajánlva, 1842-ben külön is kiadott. Bevezetésében kimondja már, hogy »nemzeti nagyság nincs nemzeti egység nélkül.« Daczára conservativ hajlamainak, nyiltan reformokat sürgetett, midőn a fennálló állapotok viszásságaira rámutatott: »A nemzeti függetlenség eszméje — úgymond — csak illusio, ha vele szemközt 52 részletes függetlenség áll. A nemzet önmagát nem kormányozhatja úgy, mint legjobbnak gondolja, ha a nemzet részei önmagukat tetszésök szerint kormányozhatják. A nemzeti érdek veszélyezve van, ha nálánál fennebb hangon szólani képes a provincialis érdek.« Elég világos bizonyítéka rejlik e szavakban a megyei szerkezettel való elégületlenségének.

Az urbér fejtegetésével foglalkozó levelei tárgyának alapos ismeretéről tanúskodnak s azon széleskörű olvasottságáról, mely minden munkáját jellemzi. Nem elégedett meg csak a hazai állapotok vizsgálatával, hanem összehasonlításokat tett a külföldi viszonyokkal is, így számításba vette a würtembergi országos tanácskozások eredményét, hol akkor szintén az urbéri ügyek szabályozása napi renden volt. Concret számításokra fektetett okoskodásaiban, miket az urbér ügyében irt leveleihez told, minden oldalról megmagyarázza az örökváltság keresztülvihetőségének módozatait s mint elvet kivánta kimondatni a törvényhozás

által, »hogy az úri munkák megváltásának mind azon esetben helye van, a hol a szabad egyezés megpróbáltatott, de nem sikerült, és azt vagy a földesúr vagy az úri munkákkal tàrtozók többsége .... kivánja.« *)

A közállapotok s általuk hazája javát előmozdítani kivánó hazafi lelkesülésével szól közlekedési állapotainkról. Fájdalommal mutat rá hátramaradásunkra s javaslatokat tesz a teendők iránt. Összehasonlító számadatokkal tünteti fel Anglia, Franczia- és Olaszország, az Egyesült-Államok, Hollandia stb. költséges beruházásait, melyekkel a közlekedési vonalak javítását és gyarapítását végrehajtották s szánalommal mutat rá ebbeli hátramaradásunkra. Kimondja meggyőződését, »hogy igazság, méltányosság és józan politika egyformán kivánják a nemességnek a megyei beligazgatásbeli költségekben való részvételét.« Káros mulasztásnak tartja, hogy ez ideig erről a törvényhozás nem tett említést se, pedig ha e javaslat keresztülvitetett volna, mennyivel megnyugtatóbbak lennének hazai állapotaink.

Majd indirect adók kivetését indítványozza, a só árának felemelését, bélyegjövedelmet, a fényüzési czikkek megadóztatását, mik alapjául szolgálhatnak egy 8—10 milliónyi kölcsöntörlesztésnek, mely kölcsönnel nagy nemzeti fontosságú munkálatok volnának létesíthetők nemcsak nemzetgazdasági téren, hanem a köznevelés terén is.

E tervek és javaslatok nem képezhetik a mai közállapotok szempontjából a birálat tárgyát, itéltek felőlök kortársai, s megmutatta az idő, mennyi gyakorlati jelentőség rejlett bennök, annyit kétségtelenűl bizonyítanak, hogy

*) *Alföldi Levelek* 153. l.

Dessewffyt hazafias intentiok vezérelték nyilvános működében. S mint komoly államférfiú, mindent szakszerű megfontolással vett vizsgálat alá, nem a dilletáns felszinességével.

Szakismereteinek bőségére vallanak a bank- és hitelügyről irt levelei is, melyekben mindenütt gyakorlati alapon fejtegeti felfogását; de elfogultság és sok sophisma van a szeszgyártás érdekében irt védelmében. Alföldi levelei közül az utolsó a pálinkaivásról szól, melyet Széchenyi kemény szavakkal itélt el s Dessewffy, mint őt anyagilag közelről érdeklő dolgot, védelmébe vett. Iparkodott mindenütt az általánosság szempontjából tárgyalni a kérdést s az ellene intézett kifogásokat, mint olyanokat tüntette fel, melyek egy virágzó hazai iparágat fenyegetnek, de védelme sem erkölcsi, sem nemzetgazdasági szempontból nem sikerült.

Több tárgyilagosság jellemzi budapesti hiradói czikkeit a magyar financzia felől, miket a conservativ pártnak ajánlva, ily czímű könyvben bocsátott irodalmi forgalomba külön is: *Fizessünk, mennyit becsülettel elbirunk.* A könyvben a korabeli magyar politika feladatainak egyik leglényegesebb kérdését, egy magyar financzia megalapítását sürgeti. Emelkedett érzülettel s itt-ott lelkesült hazafias phrasisokkal agitált eszméje mellett, hogy feltartóztassa fajunk pusztulását s megakadályozza nemzetünk elsülyedését, mely veszélyeket rohamosan közeledni látott. »Országjavítás tehát nagyban — így kiált fel — mielébb és összevágólag, tehát ezen szükséggel arányban álló financzia!« Nyiltan és őszintén mondja el meggyőződését a nemzet jogos kivánatai s pótlást váró szükségei felől, határozottan kinyilvánítja nézetét a kormány feladata és teendői felől. Kiemeli, hogy barátja a kormánynak, mint ezt

minden szavával és tettével bebizonyította már előbb is, de ez nem teheti annyira elfogulttá, hogy tartózkodás nélkül el ne mondja nézetét a nemzet és kormány viszonyos financziális politikájának szükségeiről.

Elismeri, hogy nagy terhek nehezülnek a nemzet vállaira, de ezen nem a teher kisebbítésével akar segíteni, hanem az erők fokozásával, hogy a meglevő nagy terhet könnyen elbirja. Politikai és társadalmi átalakulásunknak nagyszabású képét rajzolja meg, midőn a közállapotok fejlesztésére nagyszerű beruházásokat javasol. Sürgeti a közoktatás, börtönjavítás, igazságszolgáltatás, közigazgatás, kereskedelem javítását. Rosszalja a határozatlan tétovázást, kicsinyes javítgatást, apró foltozgatást, melyek mind financzialis, mind erkölcsi tekintetben a lehető legrosszabb gazdaságra mutatnak, csak »ilyen — úgymond — fővonásilag kijelölt nagyszerű és minden további halasztás nélkül munkába veendő beruházások és javítások által lehet ezen hazát pangásából kiemelni, anyagi jóllétét s közvetve szellemi emelkedését nagyban és így észrevehető közsikerrel előmozdítani, a nemesi végpusztulást megakadályozni.«

Minden tervét, nem mint utopiát, hanem mint államférfiúi számításon alapuló javaslatokat kivánta tekintetni, melyek létesítésének lehetőségét tőle telhetőleg iparkodott megvilágítani.

Figyelmet érdemlő szakszerű dolgozatok a vámügyben irt czikkei is, melyeket szintén könyvbe foglalt ily czím alatt »*A magyar vám és kereskedési ügy és annak végeligazítási módja.* Sok elméleti tant fejteget benne, de nem kevesebb gyakorlati megfigyelést tanusít, melylyel kereskedelmünknek az osztrák örökös tartományokhoz és a külföldhez való viszonyát mérlegeli. Ismerteti a külön-

böző vámügyi theoriákat, a legtágabb értelemben vett szabad kereskedésit, melynek semmi gyakorlati jelentőséget nem tulajdonít; a tilalmi vagy védrendszer ellentétét képező szabad kereskedést, melynek maga is hive volt, végre a védvámrendszert, melyben az anyagi érdekek háborúját látta. Minden erővel a közjövedelmek szaporítását sürgette, hogy gyümölcsöző befektetéseket tehessünk, ezért a kormánynyal való békés haladást tartotta folyton szem előtt, vezérelvül tűzvén ki: clara pacta, boni amici.

Dessewffy Emilnek összes publicistai nyilatkozatát tekintve, bennök szigorú következetességet látunk; találóan jellemzi őt Eötvös, midőn azt mondja: »ha 1839-től 1856-ig megjelent iratain végig megyünk, ezen hosszú, csaknem húsz évre terjedő idő alatt nem találunk egy kérdést, melyre nézve nézeteit megváltoztatta volna, nem találunk egy czikket, mely későbbi nyilatkozataival ellenmondásban állana.« Mint államférfi és publicista, ámbár politikai, közjogi, sőt társadalmi kérdések taglalásával is gyakran foglalkozott, mégis legörömestebb merült el gazdasági kérdések fejtegetésébe. E szakba vágó dolgozatai foglalják magukban államférfiúi és irói érdemeit és fogyatkozásait. Mint financier, részt vett a legnevezetesebb országos pénzügyi tanácskozásokban; így ott volt és hallatta szavát az orsz. földhitelintézet, az első magyar biztosítótársaság megalakításánál, a tiszai kölcsön részleteinek megállapításánál és egyéb hasonló vállalatoknál.

Mint a hirlapirodalom tevékeny munkását és jeles publicistát, az Akademia is tagjai közé választotta, sőt az elnöki székbe emelte s mint ilyen, az absolutismus korában hazafias buzgalommal és kiváló tapintattal vezette az Akademia ügyeit. Mint iró, elmélyedő tudományos szakmun-

kásságot nem fejtett ki, de az időszaki sajtó terén a negyvenes években tekintélyes neve volt, s e tekintélyt nem születési kedvező körülményeinek köszönhette, hanem tevékeny és határozott irányú szellemi munkásságának. Nevét ezért hirlapirodalmunk története elismeréssel és kegyelettel említi.

Azon évek, melyekre a *Budapesti Hiradó* pályafutása s benne Dessewffy Emil hirlapirói szereplése esik, a forrongás, és leghevesebb küzdés ideje volt. Egyrészt a *Pesti Hirlap* a centralisatio mellett agitált, másrészt a megyékben az adózás, a közteherviselés kérdésében folyt nagy küzdelem. S az utóbbi még jobban felizgatta a kedélyeket mint a centralisták törekvései, melyeket mindenki utópiáknak tartott, mig az adózás kérdése az összes kiváltságos nemességet közelről érdekelte.

Még az egy párton levők nézetei is nagyon megoszoltak s egymás között folyt az eszmeharcz, a kölcsönös capacitálás. A szabadelvűek között is sokan voltak, a kik a közadózást ellenezték, a conservativek közt is voltak, a kik nemcsak elfogadták és helyeselték e reformot, hanem mellette még agitáltak is. S midőn Bezerédy, az első adózó nemes, önkényt lemondott nemesi kiváltságairól, általános lőn a felindulás, az egyik rész ujjongva ünnepelte a nemes példaadót, a másik rész kárhoztatta és még makacsabbúl ragaszkodott privilegiumaihoz. A kérdés sokkal mélyebben belevágott százados hagyományainkba, semhogy könnyen keresztül vihető lett volna s hosszas fejtegetéseknek és vitatkozásoknak lőn még tárgya, mig végre a nemesség közmegegyezésével megoldatott. E fejtegetésekben része volt a *Budapesti Hiradó*-nak is s hasábjain Dessewffy Emilnek, ki conservativ meggyőződése daczára, valódi

szabadelvűséggel kelt védelmére a közteherviselés eszméjének.

Az elismerés és figyelem méltó tárgyai azon egyéb felszólalások is, melyek a lapban a közügyek megvitatására és megvilágítására szolgáltak s mindig a nemzet általános, nem pedig a helyi érdekek kedvezése szempontjából. A *Budapesti Hiradó* hatása ekként sokkal közvetlenebb volt mint a *Mult és Jelené* s amaz mint conservativ közlöny is nagyobb befolyással volt a haladás kérdéseinek előmozdítására, mint erdélyi társa. Oly kiváló publicisták egyik lap munkatársai közől sem emelkedtek ki, a minők az ellenzéki lapok köré sorakoztak, Dessewffy Emil a legjelentékenyebb közöttök, a *Mult és Jelen*-nek számba vehető irói tábora nem is volt, ott a szerkesztőnek, Szilágyi Ferencznek, buzgalma és kitartása pótolt mindent, de a conservativ elvek védelmében mindkét lap kitartott mindaddig, mig a megváltozott közállapotok háttérbe nem szorították az egész pártot összes szereplőikkel együtt.

VII.

A szépirodalmi időszaki sajtó századunk ötödik tizedében. *Regélő, Divatlap, Honderü, Életképek.*

Mióta gróf Széchenyi István politikai, társadalmi és nemzetgazdasági tárgyú munkáival a nemzetben a közügyek iránti érdeklődést felébresztette, s ez édeklődést az időszaki sajtó folytonos izgatásaival mindegyre növelte, majdnem minden figyelem a politikai életre irányult. A tudományos és szépirodalmi mozgalmak iránt a közönség oly nagy közömbösséggel viseltetett, hogy az előbb legolvasottabb szépirodalmi közlöny, az *Athenaeum* jórészt a pártolás hiánya miatt szünt meg. A szépirodalomnak ünnepelt nevű munkásai politikai szereplést folytattak. Eötvös, ki Karthausijával az egész olvasó közönséget megnyerte magának, publicistává lett, Kemény, az egyik legtehetségegesebb magyar regényiró, politikai vezérczikkeket írt. Kuthy politikai röpiratot adott ki, Garay a *Jelenkor* és *Hirnök* szerkesztőségi bureaujába temetkezett, még Vörösmarty is belevegyült a kor politikai mozgalmaiba, mint egy másik nagy tehetségű költője a kornak, Madách Imre, ekkor még csaknem kizárólag a politikai mozgalmak iránt érdeklődött.

Szépirodalmunkban egy rövid időre valódi szünetelés állt be. Kisfaludy Károly, Kölcsey elhunytak, Kisfaludy

Sándor hallgatott. Czuczor részint a személye iránt nyilvánuló üldözések miatt vonult vissza, részint tudományos buvárlatokba merült, Bajza történelmi tanulmányokkal foglalkozott. Csak a negyvenes években kezd ismét élénkebb élet mutatkozni, midőn Vörösmarty újra gyakrabban megszólal, Jósika állandó munkásságot fejt ki s feltünnek Petőfi és Jókai, mint nagy jövőt igérő tehetségek. Jelentékeny része volt ez örvendetes mozgalomban a szépirodalmi időszaki sajtónak is, mely kitartó igyekezettel fáradozott az irodalom népszerűsítése érdekében. Szerkesztőink a nővilág pártfogásáért versenyeztek, velük és általuk akarták elérni azon hafias czélt, hogy a magyar nyelvet és irodalmat bevigyék a családokba, a magyar társas életbe s bennük és segitségükkel állandó közönséget szerezzenek ismét költészetünknek és általában szépirodalmunknak. Egész sora keletkezett a divatlapoknak, melyek díszesnél díszesebb divatképekkel és bő divattudósításokkal iparkodtak magukat és így követve az irodalmat a hölgyvilág előtt megkedveltetni.

Midőn Mátray 1841-ben felhagyott a *Regélő-Honművész* czimű lapjával, a folytatás jogát Garay kérte. Kérelméhez bő programmjegyzéket csatolt, mely a tartalom változatosságát következőképen ecsetelte: lesznek benne »*Tövisek és virágok* mindenféle érdekes, mulattató kedves apróságok, anekdoták, bon mot-k, élességek, hirlapi furcsaságok, ötletek, egy-egy jó rejtvény, szójátékok, gondolattöredék, aphorismák, szeszélyszikrák stb. a legkitelhetőbb változatossággal s mint mondani szokták sóval és borssal.« Mellékletén pedig a Tárczában *Hirlapi sorompó*-t igért »a lovagiasb szellemű s vérű irók számára, akár gyalog akár lovag, karddal vagy gerelylyel, fedett vagy fedet-

len sisakkal, de nemesen vivandó, aesthetikai törvényszékünkre tartozó viták elintézésére a pisztolynak és tőrnek egyszer-mindenkorra kizárásával.« *)

Hogy kérelme gyors és kedvező elintézést nyerjen, 1841. április 21-én Pest megye rendeihez is folyamodott pártfogásért. A megye szokás szerint Zlinszky szolgabírót bízta meg a tudakozódással, ki Fáyt szólította fel véleményadásra. Fáy dicsérőleg nyilatkozott felőle, mint a ki »kitűnő elmetehetség mellett tiszta, józan életű, szilárd jellemű feddhetlen erkölcsű férfiú,« mely nyilatkozatot aláírták Helmeczy, Szemere Pál, Vörösmarty, Bajza is. A megye még ugyanazon hóban tartott gyüléséből a szolgabirói jelentés alapján annál is inkább ajánlotta kérelmének teljesítését, mert az előfizetők biztosításáról is gondoskodva volt, Erdélyi János és neje Vachott Kornélia 8000 frtnyi vagyonukkal állván jót a vállalatért. [1])

Sok utánjárásba került, míg az engedélyt végre a vallás és politika teljes mellőzésének feltétele alatt megkapta. 1842. január 1-én jelent meg a *Regélő Pesti Divatlap* első száma. A vállalat kiadója Garay, szerkesztője Erdélyi volt. A szerkesztői előszó okadatolja, hogy oly korban, melynek jelszava »politika és ismét politika«, miért indítják meg a *Regélőt;* mert benne a szépirodalomnak akarnak közlönyt alkotni, reményelvén »lelkesebb honleányainknak sőt finomabb úrhölgyeink s a pamlagkörök méltánylását.« Öcscsét Garay már előre értesítette, hogy mind korosabb mind fiatalabb íróinknak oly szép koszorúját nyerte meg dolgozótársakul, minőt még egy belletristikai

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1841.* 32,485.

[1]) Pest megye levéltára *1841.* 2294.

lap sem mondhatott magáénak. »Reménylem — írja, — hogy méltólag támasztandom fel hamvaiból a *Regélőt.*«

Harmadfél évig tartotta fenn vállalatát és viselte a sokféle aprólékos szerkesztői teendők gondját. Programmjában tett igéretéhez szilárdul ragaszkodott és oly sokféle selejtes, napi érdekű egyveleget halmozott össze a hetenkint kétszer megjelenő lapban, hogy inkább csak a feltett szándék, a nemes czél után való törekvés szolgálhat alapjául az elismerés mértékének, mint a folyóirat tartalmi becse. Szépirodalmi közleményei közt sok irodalmi becses termék van, versek, novellák és komolyabb ismertető czikkek irodalmunk ismert nevű, tehetséges munkásaitól, de elég kétes becsű eredeti és fordított novella, hírlapi csevegés s napi érdekű apróság is van felhalmozva benne. Költeményeket találunk Petőfi, Eötvös, Erdélyi, Vachott Sándor, Garay, Gyulai, Vajda Péter, Pap Endre jobb nevű költőinktől, jobb novellistái Pálffy Albert, Bérczi Károly, Beőthy Zsigmond voltak. Ismeretterjesztő czikkeket írtak bele Pulszky, Gorove, Tóth Lőrincz, Henszelmann Imre. A mulattató apróságokat Frankenburg, Vahot Imre, Garay irták. Állandó figyelem tárgyát képezték az irodalmi és szinházi élet nevezetesebb mozzanatai, s bő vidéki levelezés szolgálta a vidék érdekeit.

Harmadfél év után Garay beleunván a szerkesztői aprólékos bajokba, kérte a kiadás jogának Erdélyire átruházását, mit a Helytartó Tanács az eléje szabott feltételek alatt — hogy vallást és politikát ne érintsen — teljesített is.*)

Erdélyi Vahot Imrével szövetkezve 1844. közepétől *Pesti Divatlap* czím alatt folytatta a vállalatot. Hasonló

---

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1843.* 36,530., *1844.* 2031.

czímen *Hiradó* és *Iralmi Csarnok* melléklapokkal már 1841-ben Kuthy Lajos kért engedélyt, de nem nyújtván kellő biztosítékot, az engedély megtagadtatott. *) Az elv, melyet az új szerkesztő és kiadó maguk elé tűztek, az volt, hogy a magyar társasélet nemesülését, finomodását elősegítsék. Fő figyelmök tehát ily tárgyú czikkek közlésére irányult. Kijelentették, hogy e nemben Fáy, Székács, Vahot Imre és Vajda Péter lesznek támogatói a lapnak. Érezték, hogy a novellairodalom terén már is sok selejtes dolgozat jelent meg, azért ezeknek is gondos megválogatását igérték, különös gonddal kivánván lenni az eredeti müvekre, mely téren főleg Gaál, Kovács Pál, Kuthy közreműködésére számítottak. A versek közlésében is nagyobb szigorúsággal iparkodtak eljárni, amennyiben a zsengék mellőzését határozták el.

Annyi bizonyos, hogy a *Pesti Divatlap* haladást jelzett szépirodalmunk terén. A szerkesztő, Vahot Imre, nem tartozott ugyan tehetségesebb iróink közé, izlése sem volt mintaszerű, de volt benne szerkesztői érzék és élelmesség, tudott oly közreműködőket megnyerni, kiknek támogatásával a lapot elég magas szinvonalon tartotta meg. Legnagyobb érdeme Vahotnak, hogy Petőfit ő hozta az irodalmi élet központjába, a fővárosba, segédszerkesztőül vevén maga mellé, ő biztosított neki először gondtalan életet annyi hányódás után s így oly helyzetbe juttatta, hogy állandóan a költészetnek élhetett. És a *Pesti Divatlap* fennállása idejére esik Petőfi munkásságának legtermékenyebb korszaka. Ez időben írt verseinek nagy részét a *Pesti Divatlap*-ban közölte, s maga ez egy körülmény is elég volt, hogy a lap

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1841.* 26,735.

közkedveltségnek örvendjen. A *Pesti Divatlap* adott szárnyat Petőfi költői hírnevének s a költő közreműködése tette elterjedtté a lapot.

Változatosság és külsőség tekintetében is gondot fordított Vahot vállalatára. Előszeretettel közölt könnyű, mulattató, hölgyeknek szánt olvasmányokat, humorisztikus életképeket, mikben Nagy Ignácz jeleskedett, részletes divattudósításokkal, melyekkel minden versenyvállalatot megelőzni iparkodott. Divatképeken kívül közölte az egykorú írók, müvészek arczképeit, adott egy-egy hangjegymellékletet, rovatot nyitott a történelmi nevű jeles magyar hölgyek életrajzára. Szóval a legjobb igyekezettel fáradozott lapjának kedveltségét s ezzel az irodalom iránti érdeklődés és rokonszenv terjedését biztosítani. Midőn az első félév elteltével szerkesztői pályájára vissszatekintett, önérzettel mondta el, hogy a vállalatban nem anyagi czélok, nem nyereségvágy vezérelték, hanem társas életünk bajainak gyógyítására irányuló törekvés és azon fájdalmas tapasztalás, hogy egyáltalában nincs divatlap, mely a tapasztalható visszaéléseket megróni merészelné. E megrovásokat valóban éles formában közölte, néha igazi vaskalapos durvasággal fejezvén ki rosszalásait, miket ellenfelei gyakran csipős megjegyzésekkel kisérték.

Vahot tüntetőleg kérkedett magyarosságával, mindenben a nemzeties jelleg kifejezésére törekedett, sokszor még a jó izlés rovására is. Nyiltság és őszinteség volt modorában, szavaiban és irályában, de gyakran nem a kellő finomsággal, hanem modortalan darabossággal párosulva. Radicalis gondolkodásmódja minden zordonságával érvényesült szerkesztői működésében, valóságos demokrata volt az irodalomban, a ki az idegen szokásoknak hódoló

főrangú világot erősen ostorozta, de nem finom, csípős satirákban, hanem egy élesnyelvű kortes keresetlen kifejezéseivel. Kerülte minden hizelgést, üldözött minden idegent, mindenben választékosság nélküli egyszerűség és eredetiség jellemezte. Lapját 1848. közepéig tartotta fenn a jelzett irányban, s midőn a forradalom előjelei mutatkoztak, ő is a közhangulat szolgálatába állt, előbb mint szerkesztő buzdította harczra honfitársait, később maga is a küzdők sorába állt és karddal cserélte fel tollát.

Egészen ellentétes szellem volt Vahottal szemben Petrichevich Horváth Lázár, a *Honderü* szerkesztője. A mily nyárspolgári modorú volt amaz, oly szalonias, a főrangú világot utánzó volt emez. Vahot nyersesége Horvát Lázárban alázatos hízelgéssé fajult, míg amaz a túlzásig hajhászta az eredetiséget, emez vakon hódolt a külföld divatszerűségének. Nemes ambitio ösztönözte irodalmunknak a mágnás-körökben való meghonosítására, s ezt bókolással és a külföldi izlés utánozásával iparkodott elérni. A *Honderü* czímű divatlapnak kiadási jogát, melyre 1842-ben Emich kapott engedélyt, Losonczi báró Bánffy Pál jótállása mellett Pest megyé ajánlatára magának szerezvén meg, 1843-ban megindította a vállalatot. A vezérszóban a magasabb társadalmi körök hölgyeihez fordult és kérte őket, hogy nyissák meg »szőnyeges szalonjaik« ajtaját a magyar nyelv előtt, mely bebocsátásért hozzájok eseng.

Hogy rokonszenvöket megnyerje, hízelgett szokásaiknak, utánozta modorukat, kedvezett divatszerűségöknek. A lapot változatos tartalommal állította össze túlnyomóan szépirodalmi dolgozatokból. Különös figyelemmel volt a szalonéletre, sok tért nyújtván a zenére, költészetre és hirlapi csevegésre. Párizsi divatképei a legdíszesebbek voltak.

Mindenben a szaloniast, a divatost, a legmodernebbet kereste. Még egyéni szokásaiban is volt ily különleges divatszerű. Magatartásában, modorában utánozta a főrangú világot, űzte a sportot nem annyira kedvtelésből, mint utánzási mániából, öltözéke mindig divatos volt, zenei matinéeket rendezett, ünnepelte külső tüntetéssel az írókat és müvészeket, dicsérte a szinésznőket, barátságban állt néhány mágnás főúrral, gróf Dessewffy Auréllal bizalmas levelezést folytatott, s hogy a mágnás világ iránti kedvezését még inkább bebizonyítsa, lapját *Morgenröthe* czímen németül is kiadta.

Mint szerkesztő különben iparkodott becses müveket közölni, s el kell ismerni, hogy a *Honderü* nem állt alacsony szinvonalon, mert benne a legjobb nevekkel találkozunk, Vörösmarty legszebb költeményeit közölte benne, felkeresték verseikkel Petőfi, Tompa, Czuczor, Szemere Miklós, Lisznyai, Sárosy, Szelestey, Császár, Sujánszky, beszélyiróink közül Alt Móricz (Jósika), Kuthy, Gaal, Degré, Karacs Teréz és mások. A hires torzképíró, Bernát Gáspár, állandó munkatársa volt. Hét évnél tovább állt fenn a vállalat s mindig legjobb költőink és iróink közreműködésével jelent meg. Vannak közleményei között csekélybecsű és mulékony érdekű dolgozatok nagy számmal, de viszont jeles irodalmi müveket is tartalmáz a lap. Szerkesztése gondos figyelemre mutat, de a kellő tapintat és ügyes összeállítás mégis hiányzik belőle. Jeles közleményei daczára sem mondhatjuk valóban jól szerkesztett vállalatnak. Fresco-képei, miket egyetlen számból sem hagyott volna ki, nem mindig érik el a jó izlés színvonalát, carricatura-rajzai néha inkább boszantók, mint mulattatók. Hirrovata bő, de nem elég változatos, nem elégített ki minden

érdeket, mert csak egy bizonyos kör igényeit tartotta szem előtt. Kritikai rovata sem felelt meg a magasabb várakozásoknak. Jósika regényeinek aesthetikai méltatása a szerkesztőtől nagyon középszerű dolgozat, mint jobbára többi ilynemű czikkei is.

A lap majdnem kizárólag a szépirodalom szolgálatában állt, összes évfolyamaiban alig találunk egy-két ismeretterjesztő dolgozatot a tudományok köréből. Versek, történeti s szerelmi tárgyú beszélyek, elbeszélések, útirajzok, frescoképek, a magyar történet egyes kiváló alakjának ismertetése képezték a főbb közleményeket, mikhez hetenkint a szokásos hirlapi apróság járult.

Említést érdemel, mert jellemző a szerkesztő itéletére és felfogására, hogy Petőfit Jámbor Pállal akarta ellensúlyozni, ki ekkor Hiador név alatt hosszabb költemény-cyklust irt a *Honderü*ben egy főrangú hölgyhez intézett *Emléklapok* czímen. E rivalitás és a Szigligetivel egyik drámájának plágiuma tárgyában folytatott polemia ártott legtöbbet Hiador költői hírnevének és okozta, hogy kortársainál a megérdemelt elismerést sem nyerhette el, pedig említett költemény-cyklusában az érzelgések mellett is sok fenkölt gondolat és igazi költőiség rejlett.

Horváth Lázár sem mint iró, sem mint szerkesztő nem vívott ki nevének maradandó hírt, az irodalomtörténet megemlékezik róla, mint az időszaki sajtó egyik inkább törekvő mint tehetséges munkásáról, de törekvése mélyebb nyomokat nem hagyott, új irányt nem jelölt. Udvarias bókolás, kicsinyes hizelkedés jellemezte egész nyilvános pályáját, ezt bizonyítja az is, hogy a kormánykörök kedvezését elnyerje, 1847-ben folyamodott az udvari cancellariához a hivatalos hirdetések közlésének jogáért. A cancel-

laria a Helytartó Tanácstól kért véleményt, ez kijelentette, hogy szépirodalmi lapok körébe az ily hirdetések nem tartoznak, de ilyenek a lap programmjában sem foglaltatván, a kérelmet elutasítandónak javasolta, mit a cancellaria foganatosított is. *)

Bár a *Honderü* kezdetben meglehetősen el volt terjedve az aristocratia körében, a nagy közönségnél nem szerezhetett népszerűséget. Politikai és társadalmi életünkben sokkal erősebb volt már a visszahatás az idegenszerűségek ellen, semhogy a külföld szokásait utánzó lap közkedveltségre vergődhetett volna. A nemzeties érzés és a faji jelleghez való ragaszkodás oly erős volt az olvasó közönségben, hogy jobb szerette a *Pesti Divatlap* eredeti nyersességét, mint a *Honderü* émelygős finomságait, idegen szaloniasságát. Hiába terjesztette nagyhangon legújabb párizsi divatképeit, a közönség jobban kapkodta a *Pesti Divatlap* mellékleteit, a nemzeti szinház jelmezképeit s a magyar öltözékek rajzait, miket utóbb már a *Honderü* is kezdett felkarolni. A negyvenes évek vége felé már korlátolt népszerűségéből is veszített, sőt midőn álnevek alatt megjelenő gúnyos nyilaival személyes bántalmazásokig jutott, az irővilágban oly visszatetszést ébresztett, hogy jobb nevű közreműködői kezdtek visszavonulni, kiket a szerkesztő különben is csak áldozatokkal tudott megtartani vállalata mellett. A lap lassanként mind nagyobb mellőzésben részesült, úgy hogy 1848-ban már alig volt közönsége, mi megszünését is siettette.

Nagyobb hatásra tett szert s irodalomtörténeti szempontból is nagyobb jelentőségre emelkedett Frankenburg

*) Orsz. levélt. Canc. *1848.* 55.

Adolf *Életképek* czímet viselő szépirodalmi folyóirata, melynek engedélyeért *Budapesti Divatlap* czímen már 1842-ben folyamodott.*) Engedélye sokáig késvén, 1843-ban *Magyar Életképek* czímen, hirlapi jelleg nélkül, havi füzeteket bocsátott ki vegyes tárgyú verses és prózai szépirodalmi közleményekkel, majd végre 1844-ben vállalatát rendszeres divatlappá változtatta, melyet az első félévben havonkint kétszer, utóbb hetenkint egyszer adott ki szines borítékban. Czélja volt szépirodalmunknak határozott becsű dolgozatokkal való fejlesztése, mi végett a legjobb irókkal

---

*) Irodalom- s kortörténeti szempontból érdekes részletei levén ez ügynek, közlöm az alábbiakat. Midőn az udvari cancellaria felszólította a Helytartó Tanácsot, hogy adjon véleményt a szerkesztő erkölcsi állapotáról és tudományos képességéről, ez 1842. július 5-iki üléséből dicsérőleg nyilatkozott felőle, irván: »quod moralem ejus characterem attinet, hujus intuitu nihil unquam sinistri seu officiose seu privative ad notitiam suam pervenerit, sed etiam supplicandis sentiendi rationem rectam convenientemque pronunciari posse arbitraretur ...... Recurrentem Adolphum Frankenburg velut a praeclaris qualitatibus bonaque moralitate et sentiendi ratione laudatum, pro impetrando altissimo indultu Pagellas argumenti potissimum belletristici sub titulo *Budapesti Divatlap* edendi opinione sua eo magis commendandum fore, quod hungaricum totius Regni Publicum de praesenti solum ad unicas idmodi Pagellas *Regélő* nuncupatas sit restrictum«. Csak programmját vélték itt-ott megtoldandónak, pl. ad. punct. *b*) in locum verborum: »a tudomásra méltó mozgalmakat, hireket és eseményeket közöllye« haec ponantur: a tudomásra méltó *müvészi* mozgalmakat stb. közöllye. Ad punct. 1. pag. 2. post vocem: »népmondák« inseratur: *a mennyire nem politikai szinezetüek.* Ad punct. 7. in locum: »mi a világban történik« inseratur: mi a *müvészi* világban történik. Ad punct. 11. vocibus: »a mi a napi történetekre vonatkozik« substituatur: *nem politikai tárgyú napi történetekre* stb. Aláirva: gróf Keglevich Gábor.

Orsz. levélt. Canc. *1844.* 5527.

szövetkezett. Majdnem minden szám élén komoly ismeretterjesztő czikket közölt, kerülve a szakszerű fejtegetéseket, de tanulságos tájékozást nyújtva az irodalom, történet, aesthetika stb. köréből. Novellái többnyire gondosan megválogatott eredeti dolgozatok voltak, nem kezdő, hanem ismert nevű irók müvei. Verses közleményei is felértek bármely egykorú lap költői munkáival. Petőfi megválván a *Pesti Divatlap*-tól, az *Életképek* munkatársává lőn s versein kivül itt közölte úti jegyzeteit Felső-Magyarországon tett körútjáról, valamint Tóth Lőrincz is külföldi utazásáról. Apró közleményei is gondos figyelemre és választékosságra mutattak, voltak élénk, mulattató rajzai, genreképei, miket Kaján Ábel (Pákh Albert), Vas Gereben és a szerkesztő irtak. Hirlapi Méh név alatt Garay élénk hirlapszemlét irt, a szinházi szemlét pedig Vas Andor (Hazucha) vezette, kiterjeszkedve nemcsak a szinészek játékára, hanem az előadott darabok aesthetikai méltatására is.

Az elsorolt rendes munkatársakon kivül, többször találkozunk Pulszky, Beély Fidél, Karacs Teréz, Pálffy Albert, Jókai neveivel, költemények vannak benne Arany, Tompa, Bajza, Vörösmarty, Garay, Vachott legjelesebb költőinktől. Kezdő iró dolgozata csak kivételesen nyert fölvételt, akkor, ha határozott tehetségnek adta jelét. Összes évfolyamaiban aránylag kevés oly nevet találunk, mely ismertebb hirre ne jutott volna. A szigorú mértékre, melylyel a szerkesztő a beküldött dolgozatokat mérlegelte, szükség is volt, hogy a gomba módra nyilvánuló termelésnek eleje vétessék. Részrehajlatlan itélet, izlés és műgond vezérelte Frankenburgot a szerkesztésben s így sikerült is neki törekvésével szép sikert elérnie. Az *Életképek* a negyvenes éveknek legtartalmasabb folyóirata volt. Melléklap-

jában, az *Irodalmi Őr*ben tanulságos birálatok jelentek meg, maga az *Életképek* pedig a szépirodalomnak legjobb közlönyévé lett.

Frankenburg gyakorlott hirlapiró volt, mint vállalatának belső munkatársai is: Nagy Ignácz, Garay, Pákh Albert; a közreműködők pedig, mind határozott irodalmi tehetségek, köztök csak kevés dilettans iró. Szerkesztését 1847. közepén Jókai vette át, egy év mulva pedig Petőfivel együtt szerkesztették, a mikor a lap a politikai közhangulat tolmácsolásába is belevegyült s jelszóul, *Egyenlőség, Szabadság, Testvériség* feliratot viselt. Iránya és szelleme folyton megmaradt megszünéséig, mit nem hanyatlása okozott, hanem a harczias bonyodalmak, melyek mindkét szerkesztőt magukkal sodorták.

Ha rövid visszapillantást vetünk századunk első felének szépirodalmi közlönyeire, bennök irodalmunk fejlődésének egész menetét hiven visszatükrözve látjuk. Feltünnek bennök a különböző irányok, a különféle izlésáramlatok, melyek időnkint uralkodtak, látjuk a tartalom és forma terén nyilvánuló változásokat, felismerhetjük minden korszak uralkodó gondolatát, melynek iróink és költőink hódoltak; észlelhetjük a magyar nyelv fejlődésének nyomait az irodalomban, terjedését a társas-életben. Ha a század első szépirodalmi közlönyének a *Segitő*-nek kezdetleges verses és prózai közleményeit összevetjük az *Életképek*-ben megjelent költeményekkel és novellákkal, egy fél évszázad rohamos haladásának képe tünik fel előttünk, mely minden tekintetben kielégítő lehet a szemlélőre.

A nyelv kivetkezve darabosságából, nehézkességéből, könnyen folyóvá lett, melyben erő és szépség nyilvánult; a kezdetleges forma oly technikai gyakorlottságra jutott,

a milyenre csak Vörösmarty, Petőfi és Arany emelhették. A ki a társasélet nyelvének finomodását érezni akarja, olvasson el a *Hasznos Mulatságok*-ból egy mulattató közleményt s vesse össze Jókai valamely novellájával, vagy Nagy Ignácz valamely életképével, s észre fogja venni azt a meglepő különbséget, mely csak gyorsan fejlődő nemzet irodalmában tapasztalható.

Költészetünk minden irányát, a költői műfajok fejlődésének egész történetét magában foglalja századunk első felének szépirodalmi időszaki sajtója. A század elején a *Szépliteraturai Ajándék* és *Koszorú* minden költeménye a classikus világnézet visszhangja, a *Pesti Divatlap*, a *Honderü*, az *Életképek* költeményei az uralkodóvá lett romanticismus legtisztább kifejezései. A classicai műformák, melyek a század kezdetén oly divatosak voltak, lassankint kezdték veszíteni népszerűségöket s helyökbe a romantikus népies formák léptek, az óda, a dithyramb, az elegia, a sonett helyét felváltja a ballada, a románcz, a dal. Vörösmarty, Czuczor, Debreczeni, Garay eposai helyét elfoglalják Jókai, Kuthy, Kovács Pál beszélyei, Jósika, Eötvös regényei. Az antik mythologia meséivel átszőtt költői beszélyek helyett népszerűségre jutnak Tompa népregéi és mondái; a könnyen gördülő hexametereket, időmértékes verseket felváltja Arany és Petőfi rhytmusa.

Szépirodalmi időszaki sajtónk fejleszti drámairodalmunkat, emeli szinmüvészetünket. Mátray *Honmüvész*-ében megkezdi az időszaki dramaturgiát, folytatják Garay, Bajza, Vörösmarty és mások, tanulságos megjegyzéseket téve a szinmüvekre is, az előadók játékára is, s rövid idő alatt a külföld haladottabb nemzeteinek müvészi magaslatára jutottunk. A székesfehérvári szinésztársaságnak Bu-

dára ránduló tagjai nemsokára oly alakok által vannak meghaladva, mint Megyeri, Egressy Gábor. A század kezdetén divatos repertoirenak többnyire fordított és átdolgozott darabjait eredeti müvek váltják fel, Kisfaludy Károly vigjátékai, Gaal bohózata s oly eredeti tehetségek jelzik a félszázad határát, mint Czakó, Szigligeti.

Közlönyeink hozzászoktatják közönségünket a nyilvános élet viszonyaihoz, felkeltik érdeklődését a közállapotok iránt, fejlesztik izlését, nevelik itéletét, tágítják látkörét. Vágyat ébresztenek benne az utazás iránt, melegséget a müvészetek, lelkesültséget a hazafiság iránt, rászoktatják a komoly tanulmányra, serkentik a kitartó munkásságra, szóval iparkodnak a haladást minden téren előmozdítani, hátramaradott állapotaink javulását elősegíteni. Nincs a nemzeti élet nyilvánulásának ága, melynek fejlesztését elhanyagolták volna.

Az a fáradhatatlan törekvés, mely szépirodalmunknak mint általában hirlapjainknak szerkesztőit jellemzi, fényes tanúsága fajunk munkabiró kitartásának és talentumának is. Nemcsak legelső hirlapszerkesztőink képesek voltak maguk az egész számot megirni, hanem később is, midőn változatosabb s eredeti dolgozatokból álló volt a lap, gyakran megtörtént, hogy majd az egész szám egy iró müve volt. Mátray *Regélő Honmüvész*-ének egy-egy számát Garay akárhányszor egyedül irta össze. Az is igaz, hogy az időszaki sajtó terén mutatkozó élénkség és termékenység némileg szakirodalmunk fejlődésének rovására történt, mert elvonta irodalmunk hivatott munkásait a nagyobbszabású szakmüvek irásától, már Szalay panaszkodott, hogy szerkesztői teendői elvonják tudományos munkakörétől. Napjainkban is egy részét a legjobb tehetségeknek

leköti a napi sajtó, így volt az azelőtt is, mert fajunk csekély számánál fogva nem érvényesülhetett nálunk a munkamegosztás elve, úgy mint más nagyobb nemzeteknél. Egy személyben összpontosult akárhányszor az iró, költő, szerkesztő, tudós és államférfiú. Specialis szerkesztői talentum mint azelőtt Csengery, napjainkban Nagy Miklós, a *Vasárnapi Ujság* szerkesztője, csak ritkán vált ki. Kossuth, Szalay államférfiak és szerkesztők voltak, mint szintén szerkesztők és költők Vörösmarty, Bajza, Garay és Arany.

Egyik jellemző vonása a magyar időszaki sajtónak az encyclopaedikus irány, mely minden korszakban többékevésbbé érvényesült, de sehol nem annyira, mint a szépirodalmi közlönyökben. Politikai hirlapjaink a század első felében meglehetősen megőrizték feladatuk fő irányát, de a szépirodalmi lapok és folyóiratok mindig vegyes tartalmúak voltak. Költői és mulattató olvasmányokon kivül, könnyebb tudományos czikkeket is közöltek, fejtegettek társadalmi kérdéseket, érintették a politikai mozgalmakat, közvetítették a külföld nevezetesebb eseményeinek hireit, megemlítették a nyilvános élet minden mozzanatát, hogy egyetemes tájékozást nyújtsanak olvasóiknak. Mai szépirodalmi lapjaink korántsem nyújtanak oly quodlibetet, mint a korábbiak, melyeknek sokszor egész család összes irodalmi igényeit ki kellett elégíteniök.

Az actualis jelleget politikai lapjaink jobban megőrizték, mint a szépirodalmiak. Ezeknek közleményei kevésbbé levén időhez kötve, e tekintetben nagyobb szabadsággal járhattak el. Ma hirlapszerkesztőinknek általában alkalmazkodniok kell a villamosság és gőz alkalmazása következtében megváltozott közélet várakozásaihoz, követelményeihez.

Külső kiállítás tekintetében is szépirodalmi közlönyeink a folytonos haladás jeleit viselik magukon. A zsebkönyv alaktól negyedrétű iv nagyságáig emelkedtek s többnyire a tartalomhoz méltó külsőben jelentek meg, gond és izlés látszott meg rajtuk mindig, sőt a *Honderü* valóban már díszes kiállításúnak mondható.

Az egymással versenyző szépirodalmi vállalatok egymással éles ellentétben álló pártokat nem képeztek, sok polemia folyt köztök, de akárhányszor az ellentábor iróit együtt találjuk ugyanazon vállalat támogatásában. Egyszer történt, hogy a fiatalabb irói nemzedék tiz tagja közös megállapodásban elhatározta, hogy a fennálló szépirodalmi lapoknak egyikök sem ir, hanem egy új vállalat megindítására fognak törekedni, de e tízek társasága is hamar felbomlott s egynek kivételével (Obernyik), nemsokára valamennyit előbbi munkássága körében látjuk. Termékenységre nézve mindenik évtized számbelileg is elég munkást tüntet fel s köztök mindenkor egy-egy kiválóbb tehetséget, a kik az illető korszaknak központjaiként tekinthetők. A húszas években Kisfaludy Károly és a köréje csoportosult Aurora-kör, a harminczas években az Athenaeum-kör s benne a legtehetségesebb költő, Vörösmarty, a negyvenes években Petőfi voltak azon központok, kik költészetünk fejlődésében új irányt, új korszakot jeleznek. Az elsőnek organuma egy zsebkönyv volt, Kisfaludy K. *Aurorá*ja, a másodiknak az irodalmi izlésnek hosszabb időn át iránytűje, egy irodalmi trias közlönye az *Athenaeum*, a harmadik időszaké a *Pesti Divatlap* és *Életképek*, melyek az eredeti és tisztultabb nemzeties érzésnek és gondolkodásnak voltak kifejezői. Kisfaludy, Vörösmarty, Petőfi voltak századunk első felének legkimagaslóbb költői, kik az időszaki sajtóban is a

legelső helyet foglalták el; az elbeszélő próza, több jóakaró munkásának nyomdokain Jósika Miklósban érte el legmagasabb pontját. Jókai munkásságának termékeny és nevezetes korszaka későbbi időkre esik, mint Arany és Tompa hatalmas költői szereplése is.

Századunk első felének szépirodalmi vállalataira elég dicsőség, hogy munkakörük bevégzése oly irók szereplésével esik össze, a minők Petőfi és Jósika, kiknek mindketteje örök dísze a magyar irodalom történetének, s kik mindketten buzgó és tevékeny munkásai voltak szépirodalmi időszaki sajtónknak.

VIII.

A korszak tudományos időszaki sajtója. Tudományos, egyházi és gazdasági szakközlönyök.

A negyvenes évek tudományos időszaki sajtója nem képezett haladást a korábbi időkhez képest, még annyi mozgalom sem mutatkozott e téren, mint a szépirodalomban. Tudományos folyóirataink is nagyobbrészt régebbi pályájukon haladtak, új vállalat, mely más irányelveket tűzött volna ki, nem keletkezett. A *Tudományos Gyűjtemény* még élt, de meglátszott minden füzetén, hogy megszünése felé siet. A *Tudománytár* és *Orvosi Tár* előbbi nyomaikon haladtak, az utóbbi szorosan megtartotta szakszerű jellegét most is, megőrizte pályája végeig, miért mindig csak kis közönséghez szólt, az előbbinek encyclopaedikus tartalma több változatossággal birt, de sok élvezetest ez sem foglalt magában.

A közönség, melynek figyelmét a politikai mozgalmak foglalták el, a szépirodalomra is keveset ügyelt, még csekélyebb volt az érdeklődés a tudományos sajtó iránt. A szaklapoknak megvolt a maguk kis közönsége, de midőn a politikai lapok hasábjain oly életbevágó fontos kérdéseket fejtegettek, melyek mindenkinek érdekeit érintették, s oly nagyszabású irodalmi harczok folytak, mint a Széchenyi és Kossuth közötti, igen természetes, hogy a politikai lapok

kötöttek le minden figyelmet, a szakfolyóiratok közönsége nagyon leapadt. A *Gazdasági Tudosítások*nak oly kevés előfizetője volt, hogy csak áldozattal lehetett a vállalatot fentartani. Mégis épen e téren történt a legtöbb igyekezet, új meg új közlönyök által a közönségnek figyelmét az ipari és kereskedelmi fontos érdekekre ráirányozni Egymás után keletkeztek a *Magyar Gazda* melléklapjával, a *Müipar*-ral 1841-ben, mely fentartotta magát 1848 közepéig, majd 1843-ban létrejött a *Merkur,* 1845-ben a *Hetilap,* sőt 1847-ben már a vidék is figyelemre méltó terméket létesített. Győrben *Hazánk* czimen jól szerkesztett lap indult meg a kereskedelmi érdekek fejlesztésére és előmozdítására. felkarolva egyszersmind a szépirodalmat is.

Szakszerű jellegét leginkább megtartotta a Török János szerkesztésében megjelenő *Magyar Gazda,* mely mint az orsz. gazdasági egyesület hivatalos közlönye, kiterjeszkedett a mezőgazdaság egész körére. Az egyesület hivatalos közleményein kivül hozott tájékozó gazdasági értekezéseket, tanulságos ismertetéseket az állattenyésztés, kertészet, selyemtermelés, szőlőmivelés, borkezelés, állatgyógyászat, háztartás köréből, hasznos gazdasági tudnivalókat és hireket, adva koronkint külön mellékletül tájékozó illustratiokat is. Felkarolta a műipart mint fontos nemzetgazdasági tényezőt, mely nálunk nagyon elhanyagolt állapotban volt.

A kereskedelem érdekeinek előmozdítására törekedett a *Hazánk,* melyet Győrben Kovács Pál, az ismert beszélyiró szerkesztett. Örömmel tudatta olvasóival, hogy a kormány engedelméből ezután magyarul folytatja pályafutását az eddigi *Vaterland* s iparkodik a magyar kereskedelem érdekeit szolgálni. Hogy nagyobb kedveltségre

tegyen szert, sok szépirodalmi dolgozatot közölt. Mindjárt első száma Petőfitől hozott költeményt s eredeti beszélyt a szerkesztőtől. A munkatársak között Petőfi, Tompa, Lisznyai, Irinyi József állandó közreműködésükkel támogatták a vállalatot, mely lassankint sorra vette a kereskedelmi szakkérdéseket és beható fejtegetéseket közölt rólok.

Szélesebb körben mozgott az iparegyesület tulajdonát képező *Hetilap*, a közgazdaságra, műiparra és kereskedésre kiterjedő encyclopaediai folyóirat, melyet Wargha István szerkesztett s hetenkint kétszer egy-egy ivnyi terjedelemben adott ki. A lap 1845-ben Kossuth bevezető szavaival jelent meg, ki saját tulajdonát képező közlönyre nem kapván engedélyt, a *Hetilap*-ban folytatta journalistai tevékenységét. Kivüle irtak bele Pulszky, Nendtwich, igen gyakran ifj. Szabó Pál, a szerkesztő és más álnevű vagy névtelen munkatársak többnyire ipari, kereskedelmi, technikai, vagy nemzetgazgasági czikkeket, melyek sokszor inkább politikai lapba valók voltak, mint ily szakközlönybe, melynek egészen más feladata és rendeltetése lett volna. Túlnyomóan kereskedelmi és közgazdasági kérdésekkel foglalkozott s magas szinvonalú politikai fejtegetésekbe, sőt vitákba és polemiákba bocsátkozott a *Pesti Hirlap* és *Budapesti Hiradó*-val, a mű- és gyáripar érdekeit pedig csak gyéren képviselte, körükből önálló, elméleti dolgozatokat vajmi ritkán közölt, többnyire csak a rövid hirek és levelezés között emlékezett meg mozgalmaikról, vagy egyszer-másszor Kossuth hangoztatta nagy fontosságukat.

Előszeretettel szólt a magas politika hangján, kivált mióta Kossuth meghonosította benne a vezérczikkeket, melyekben nemzetgazdasági elveit fejtegette. A szerkesztő büszkén hivatkozott is Kossuth közreműködésére, ki két-

ségkivül emelte a lap szinvonalát, valamint az iránta való érdekeltséget is. Néha egy számban két czikke is megjelent, s volt idő, midőn legtevékenyebb mukatársa volt. Czikkeiben főleg nemzetgazdasági kérdéseket fejtegetett, mik azon időnek uralkodó eszméi voltak. Szólt az urbéri és adózási ügyekről, a Tisza szabályozásáról, melyet társadalmi egyesülés segítségével hitt legkönnyebben keresztülvihetőnek, többször valódi apologiát irt az ipar fejlesztése mellett, mint a melyet a kor legfontosabb eszméjének tekintett ő is, mely irányt ad azon időbeli civilisationak. Megemlékezett a földmivelési érdekekről, sürgetvén a kiviteli kereskedés előmozdítását s Fiume által a világpiacz elnyerését. A vámrendszerről szólva, rosszalta az ellenpárt negativ magatartását, mivel nem jelölte meg, a vámkérdés mily megoldását tartja üdvösebbnek hazánkra, előbb maga is csak általánosságban fejtegette a védvám és szabadkereskedés rendszerét s csak később tört lándzsát a védvámrendszer mellett.

Kossuth működésének súlypontja a *Hetilap*ban a vukovár-fiumei vasút létesítésére irányúlt. A legtöbbször és mindig a legnagyobb lelkesültséggel erről szólt. Ismertette a vasút létesítésére alakult társaság irányeszméit, működését, közölte az előmunkálatok feladatát, czélját és irányát, szólt a helyszini szemle eredményéről s valódi elragadtatással rajzolta a vasútvonal fontosságát, a tengerrel való egyenes összeköttetést. Bár ez időbeli czikkei tárgyilagosság és a nyugodt hang tekintetében össze sem hasonlíthatók a korábbi *Pesti Hirlap*beli vezérczikkeivel, a rhetorikai ömlengés itt is uralkodik rajta, valahányszor a tengerrel való összeköttetés gondolata elragadja. »Tengerhez magyar! homokod porából s fekete sarad ragadalmiból! —

kiált fel egyik vezérczikkében*) — Tengerhez magyar! melynek viharában, a brit költőnek érczszava szerint, istennek képe tükrözi magát, melynek azur homlokára ránczot nem irtak végtelen idők, mely olyan ma is, mint minőnek látta a teremtés első hajnala; melynek habhátán tizezer hajóhad nyomot nem hagyva hömpölyög tova, a mig e földnek vizenyős sarában nyomot hagy hátra minden gyáva nyúl. — Kit az örökkévalóság emez arczképének szemlélete sem gyújt lelkesedésre, ki itt sem képes egy cseppjét meríteni ama férfias határozottságnak, mely emberekből titánokat edz: az magát bizvást eltemetheti, neki ez élet többé nem való.«

Semmiféle kérdés sem volt előtte oly fontos, mint a tervezett vasuté, bár érdekkel szólt hozzá a közügyekhez, bár könyörületes szive érzékenységével hivta fel a hatóságokat, hogy a nyomorban tengődő és éhséggel küzdő munkás néposztályt méltányos támogatásban részesítse, de semmi sem találta czikkirásra oly készen, mint a vukovár-fiumei vasut ügye. Ennek érdekében kész volt vitázni a *Budapesti Hiradó*val, vitatkozni a terv ellenzőivel, lelkesíteni a csüggedőket, biztatni a kétkedőket, megvivni érte — mint maga mondta — ha kell, a poklokkal is.

Midőn a mohács-pécsi vonalrész kiépítése szóba került az érdekelt vidék részéről a vukovár-fiumei vonal ellen hangoztatott fenyegetődzéssel, előszedte minden argumentumát, hogy bebizonyítsa, mennyire nem veszélyezteti a vukovár-fiumei vonal a tervezett mohács-pécsit. Felhozta terve védelmére az országos érdekek fontosságát, melyek előtt el kell némulniok a helyi érdekeknek, appellált a

*) *Hetilap* 1846. 8. sz.

józan ész belátására, az elsorolt bizonyítékok súlyára, a hazafiságra, csakhogy elejét vegye a terve végrehajtását veszélyeztető ellenzéseknek.

Czikkeit rendszerint neve aláirásával közölte, noha megtörtént, hogy álnevet is használt, vagy a szerkesztő nevében irt valamit. Álneve a *Hetilap*ban Romvay volt. Hogy a censurával néha meggyült a baja, azt a kézirataiban történt javítások is mutatják, sőt nemcsak egyes kifejezéseket törölt a censor, hanem egész czikkeit is lefoglalta, egyik czikkének szélére valamely ismerőse számára ráirta: »ezt kedves komám, ha legény vagy, vidd keresztül, hogy a censor megengedje,« de komolyabb tiltakozásig soha sem jutott a dolog, mint ez az erdélyi sajtónál oly gyakran megtörtént.

A *Hetilap* eszerint, legalább egyes évfolyamaiban, mint politikai közlöny jöhet számba, mely egyedüli volt a szaklapok közt, hol tisztán politikai szempontból tárgyaltattak a nemzetgazdasági szakkérdések is. E jelleget különben csak Kossuth közreműködése adta meg a lapnak, mert egyéb dolgozatai többnyire megmaradtak az előlegesen adott programm korlátai között. Feladatának buzgalommal iparkodott megfelelni, mert rá annál inkább ösztönözve érezte magát, mivel nem magán-tulajdon volt a vállalat, hanem oly testület hivatalos organuma, mely többé-kevésbbé szintén felelős volt a vállalat jó irányáért, s a benne ápolt szellem és felfogás helyességeért. Annyi kétségtelen, hogy a Kossuth közreműködésével megjelenő évfolyamok — köztök különösen az 1846-iki — emelkedtek legtöbb fontosságra.

Az egyházi és oktatásügyek terén sem mutatkozott nagyobb tevékenység jele, de mind a katholikusok, mind a

protestánsok egyesültek egy-egy komoly vállalatra s gondoskodtak érdekeik nyilvános képviseltetéséről. Katholikus folyóiratot Somogyi Károly indított meg 1841-ben *Religio és Nevelés* czim alatt, mely hetenkint kétszer jelent meg Danielik, a későbbi szerkesztő, Hoványi, Fejér György, Majer István, Jámbor Pál, Tárkányi s mások támogatásával. Közleményeit többnyire egyházi értekezések, a lelkipásztorkodásra vonatkozó útmutatások, javaslatok és tájékozó magyarázatok képezték. Volt benne bő levelezés a hazai, valamint részletes ismertetések a külföldi egyházi mozgalmak felől. Mélyebb philosophiai fejtegetéseket, dogmatikai vitázásokat vagy magyarázatokat nem közölt, de annál gyakrabban foglalkozott az egyházi élet külsőségeivel, mint a coelibatus és apostasia kérdéseivel, vagy egyház-szertartási ügyekkel. Hozott néha neveléstani, vagy oktatásügyi dolgozatot is, de mélyebb paedagogiai tanulmányra valló munkálatot nem igen találunk összes évfolyamaiban; legalaposabb szakszerű közleménye volt, midőn középiskolai oktatásunk állapotairól szólt, mely a szaktanítás előnyeit és hátrányait szakértelemmel fejtegette.

Mellékletül előbb *Egyházi Tudosítások* czimen minden vasárnap egy ivnyi hirgyüjteményt adott a bel- és külföldi egyházi élet köréből, melyet Szaniszló Ferencz szerkesztett; utóbb pedig *Egyházi Literaturai Lap* czimen egy más toldalékot a hazai és külföldi egyházirodalmi müvek rövid ismertetésével. Egyiknek sem volt semmi üdvös hatása, a szellemtelen, üres lapok még csak gondolkodásra való anyagot sem nyújtottak, egyházpolitikai irányt vagy önálló tudományos álláspontot maga a főlap sem képviselt.

Hasonló irány és szellem vezette a protestánsok egyházi közlönyét is, melyre 1841-ben Székács, Török Pál és

Taubner Károly kértek engedélyt.. Az udvari cancellaria a szerkesztők tudományos képzettségét teljesen kielégítőnek találván s anyagi szempontból sem lévén a vállalat ellen semmi kifogás, mert gróf Zay Károly 4000 pengő frtig jót állt érte, az engedélyt megadta reá.*) Igy indult meg 1842. április 7-én hármas szerkesztés mellett a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. Mint a szerkesztők az előszóban kijelentették, protestáns egyházi és iskolai történetet, statistikai adatok gyüjteményét és az egyházjog- és törvények tárházát kivánják benne nyújtani, figyelemmel levén egyszersmind az egyetemes kereszténységnek napi történeteire s a külföldön megjelenő egyházi tárgyú folyóiratok és könyvek tartalmának ismertetésére. Igérték, hogy »a keresztyén szeretettől ihletett józan, komoly szellem leend az egész lapnak vezérszelleme.« Kimondták azt is, hogy csak oly dolgozatokat közölnek, melyekben mindhárman megegyeznek, de elfogadnak latin és német munkálatokat is, magukra vállalván lefordításukat.

A folyóirat hetenként egyszer jelent meg másfél ivnyi terjedelemben elég változatos tartalommal, de kevés alapvető magvasabb dolgozattal. Legbuzgóbb mnnkásai a szerkesztők voltak, kiket időnkint Hetényi, Vandrák, Ballagi s a két protestáns felekezet egyházi férfiai és tanitói támogattak. Költeményeket Tompa, Kiss Áron, Losonczy László, Medgyes Lajos irtak bele, Baksay Dániel pedig Szenczi Molnár Albert nyomán zsoltárfordításokat közölt.

Az egyes évfolyamok tartalma nagyon megegyező, egyháztörténelmi, hitágazati, nevelés- és oktatásügyi értekezések, hasonló tárgyú könyvismertetések, bő hazai és

---

*) Orsz. levélt. Helyt. tan. *1841.* 33,451, 44,249. sz.

külföldi egyházi hirek képezik, mihez az egyházkerületi gyülésekről és zsinatokról szóló tudosítások járulnak, mint a melyek közönségesen nagy figyelemre tarthattak számot, kiváló érdeklődés kisérvén a protestáns felekezeteknél az egyházi élet minden mozzanatát.

Az iskolaügyet figyelemmel kisérte folyton, de tartalmas paedagogiai dolgozatokat nem közölt, didactikai elvek nem kerültek szóba, a tanítás fogalma nem képezte eszmecsere tárgyát. Hunfalvy Jánosnak dolgozatai inkább csak az iskolai élet külső körülményeivel foglalkoztak, de mélyebb elvi fejtegetésekbe ő sem bocsátkozott. Évről-évre a megszokott nyomokon haladt a vállalat anélkül, hogy lényeges változás történt volna rajta, akár tartalom, akár forma és kiállítás tekintetében, mindössze is a szerkesztőségben történt változás, a mennyiben Taubner kilépett a szerkesztőségből s 1844-től csak Székács és Török Pál vezették a folyóiratot.

Midőn 1848-ban a márcziusi mozgalmak szabaddá tették a sajtót, ezt a fontos vivmányt ők is lelkesülten üdvözölték s a politikai és társadalmi életünkben beállt örvendetes változást, Székács *Ima* czimű versében énekelte meg. 1848. deczember 31-én adták ki a lap utolsó számát és kijelentették, hogy megszüntetik a vállalatot, mert a haza veszélyben van s ilyenkor minden érdeknek el kell némulnia. Székács intézett búcsúszót a közönséghez, buzdítván őt az összetartásra, a haza védelmében való közös részvétre.

Mind a katholikus, mind a protestáns időszaki sajtó a negyvenes években közepes szinvonalon állt, felülemelkedett a kezdetlegesség szinvonalán, de nem jutott oly kiváló magaslatra, hogy a későbbi ez irányú mozgalmak felett is

kiemelkedett volna, mint ez a szépirodalom terén már korábban is észlelhető volt. A fejlődés menetében oly fokot képez mindkét vállalat, mely nem hanyatlás ugyan a korábbi mozgalmakhoz képest, de a későbbiek ezekhez képest szintén nem képeznek visszaesést. A nemes törekvés és jóakaró buzgalom mindenesetre elismerésre méltó, melyeknek eredménye, a korszak egyéb irányú vállalataihoz mérve, kielégítőnek mondható, sőt egyes szakokban mutatkozó eredményt jóval meg is halad. Ekkor keletkeztek például az első magyar könyvészeti és humorisztikus folyóiratok: a *Bibliographiai Értesítő* és Lauka Gusztáv *Dongó*-ja, mely mindkettő a kezdetlegesség jeleivel oly alacsony fokon tünik fel, hogy alig mondhatnók számbavehető jelenségnek.

A szorosabb értelemben vett tudományos időszaki sajtó terén két vállalatnak kezdete esik a negyvenes évekre; egyik a *Mult és Jelen* melléklapja, a *Hon és Külföld,* a másik a Kisfaludy Társaság közlönye, a *Magyar Szépirodalmi Szemle,* amazt Szilágyi Ferencz szerkesztette, emezt Erdélyi János. Amily különböző a két vállalat irányára nézve, oly nagy a különbség tartalmi becsük között. A *Hon és Külföld* kezdetleges történelmi, földrajzi, statistikai dolgozatokból állt, a *Magyar Szépirodalmi Szemle* elsőrangú kritikai, aesthetikai folyóirat volt. Maguk a szerkesztők, ámbár kortársak voltak, két különböző tudományos irány hivei. Szilágyi a régi iskola tudósa, száraz, elavult rendszerű történetbúvár, Erdélyi, modern müveltségű gondolkodó és iró, költő és philosophus volt. E két különböző felfogás és szellem folyóirataikon is, mint jellemző sajátság vonul keresztül.

Megindulásakor a *Hon és Külföld* nagyon szükkörű, korlátolt folyóirat volt, mely tartalom, szerkezet és kiállí-

tás szempontjából is gyarló kisérletül mutatkozik. Leginkább Erdély történetét kisérte figyelemmel, melynek köréből maga a szerkesztő tömte meg értekezéseivel, itt-ott hozzászólván a külföldi államok történetéhez is. Már a második évfolyamnál tágított korlátain, ezután találunk benne gyakrabban ethnographiai leirásokat, változatosabb történeti, földrajzi ismertető czikkeket. 1843-ban elhagyta czimét s csak mint a főlap *Toldalék*-ja jelent meg, mig később ismét felvette előbbi czimét, és közölt többnyire külföldi tárgyú dolgozatokat, hozott a legtávolibb vidékekről történeti, földrajzi, helyrajzi leirásokat, ismertette Sumatra, Mexiko, Arábia, Sudan stb. népeit, a chinai, japáni, amerikai népszokásokat, közölt mulattató vadászkalandokat, egy-egy elefánt- vagy bölényvadászat leirását, közben magyar történeti értekezéseket, végül utolsó évfolyamába már szépirodalmi dolgozatokat is felvett, verseket és beszélyeket.

Mint tudományos folyóirat kezdte meg pályáját, de csakhamar silány becsű, vegyes tartalmú közlönynyé lett, biztos irány és határozott czél nélkül. Sem anyagot nem gyüjtött a történetiráshoz, sem feldolgozott müvekkel nem vitte előbbre történettudományunkat, így becse és érdeme nagyon határozatlan, eredetisége pedig oly csekély, hogy e tekintetben csak a mult század hirlapjainak szinvonalát éri el.

Dicséretet és legteljesebb méltánylást érdemlő volt a Kisfaludy Társaság törekvése, midőn oly magyar folyóirat kiadását határozta el, mely nemesebb irodalmi izlést és a mübecsű szónoklat ápolását terjeszsze, valamint a széptan elméleti müvelését s a külföldi szépirodalom ismertetését mozdítsa elő. Ily feltétellel indult meg a *Magyar Szép-*

irodalmi Szemle 1847-ben Erdélyi szerkesztésében s minden vasárnap megjelenő számában érdekes és tanulságos dolgozatokat hozva, nagyban hozzájárult irodalmi állapotaink emeléséhez, a tisztultabb izlés és felfogás terjedéséhez. Névtelenül közölt birálatai szigorú mértékhez voltak szabva, irodalmi s aesthetikai dolgozatai a legmagasabb igények kielégítésére voltak szánva, kisebb rovatai pedig a hazai és külföldi irodalmi és müvészeti fontosabb mozgalmak felől tájékozták a közönséget.

Birálataiban oly szigorú hang, oly magas követelés nyilvánúlt, mint egykor Bajza és Kölcsey műbirálataiban, a hibák és fogyatkozások, irodalmunk legkiválóbb munkásainak müveiben is, kiméletlen őszinteséggel, majdnem túlzott szigorral rovattak meg, elnézésnek és kedvezésnek hely nem adatott. Eötvös és Jósika regényei, Czakó, Szigligeti és Hugó Károly drámái, Tompa, Vachott, Garay elbeszélő müvei, Berzsenyi, Petőfi lyrai költeményei, oly szigorú birálat alá vétettek, a minők Kölcsey és Bajza birálatai óta szokatlanok voltak irodalmunkban. Fel is zúdultak a többi irodalmi közlönyök a *Szemle* ellen szelidebben és hevesebben, gúnynyal és tiltakozással, de a szerkesztőség mindezeket figyelembe sem vette, hanem kimondta nyiltan, hogy »kritikára nem azért szövetkeztünk, mintha benne paradicsomi gyönyört éreznénk, vagy épen kárörömet lelnénk, hanem hogy szóljunk magunk szerint, a mint tudnunk adatott ...... Mi nem akarunk lenni irodalmi tányérnyalók. — Embereink megszokták az egyoldalúságot, s e bűn mélyen vásott csontjaikba, vérökbe; s még olyanra sem felejtenek el tanítani, hogy a kritika is alkalmazkodjék, mikép utazók idegen országban! És mi igen

jól tudjuk, hogy őszinte, emberileg igaz szónak, irodalmunk valóban idegen ország.« *)

Erdélyi a nemzetiességnek erélyes sürgetője volt, a mint maga eredetiségnek hódolt tartalomban és formában, úgy üldözte az idegenszerüt másokban. Berzsenyit csak azért itélte el oly túlzott szigorúsággal, mert egész költészetében az eredetiség hiányát látta, még ott is utánzást fogott rá, a hol tényleg eredeti volt. Verselését pedig kiváló sikerű technikája daczára sem tudta méltányolni, csak azért, mert idegen volt. Ez aesthetikai álláspontjában nem elfogultság, vagy kicsinyes szempont nyilvánult, mintha akár a külföldi civilisatio ellen akart volna állást foglalni, akár a nemzeti hiúságnak tömjénezni; ellenkezőleg a külföld haladását maga legélénkebb figyelemmel kisérte s mint irodalomtörténetiró, első volt, ki nemzetközi mértéket alkalmazott iróinkra, költőinkre, absolut tehetség jeleit kereste bennök az egyéni és nemzeti sajátság vonásaival s nem elégedett meg a relativ érdem jelentőségével. Ily felfogás és gondolkodásmód szabta meg saját kritikáinak irányát, ezt a szellemet juttatta uralomra a folyóiratban is.

Mint iró és szerkesztő, mindenben a szép eszméjének hódolt, mely kapcsolatos a jó és igaz fogalmával, mint költő és műbiró kutatta, kereste és feltüntette az eredetit, a sajátságos nemzetit, ezért viseltetett oly előszeretettel a népies iránt. Irodalmi s poétikai munkálataiban nemzete érzületét, — bölcsészeti tanulmányaiban gondolkodása módját figyelte meg, a mint azok költészetében, vagy politikai, társadalmi és tudományos életében nyilvánultak.

---

*) Magyar Szépirodalmi Szemle *1847*. 17. sz.

Egyike volt az elsőknek, kik irodalmi világunkat a népköltészet szépségeire figyelmeztették s gyűjteményes munkáival ő is elősegítette a költészetünk történetében legutóbb kifejlett, úgynevezett népies költői iskola uralomra jutását.

Habár maga, mint költő, nem is volt termékeny Erdélyi, de elméleti dolgozataival lényegesen befolyt a tisztább műformák meghonosodására s a közönség érdeklődésének a nemzeti népies költészet iránti fokozására. E hatása részben a *Szépirodalmi Szemle* lapjairól indult ki, mely felfogásának és eszméinek organuma volt, ő levén a vállalatnak intézője, irányzója és legszorgalmasabb munkása.

Az eredeti művek birálatain kivül közölt a folyóirat érdekes kritikai dolgozatokat, idegen irodalmakból való műfordításokról is, így az akkor kiválóan ápolt görög és latin műfordításokról és a modern nemzetek népköltészetéről, értekezési rovatában pedig ismertette a külföldi irodalmak nevezetebb eszmeáramlatait, a kiválóbb alakok működését. Aesthetikai tárgyú dolgozataiból érdekesek s tartalmasok a regényköltészetről, a zenéről, a romanticismusról irt értekezések. Rendes tudosításokat hozott a Kisfaludy Társaság üléseiről, mint annak hivatalos közlönye, s rövid hirei között elsorolta az irodalom és művészet figyelemre méltó újabb eseményeit.

A folyóirat irányára nézve az egykorú vállalatok közt egyedüli levén, nem képezheti összehasonlítás tárgyát mással, de a rokonirányú korábbi vállalatokhoz képest, haladást jelöl, a korabeli szaklapok közt pedig kétségkivül első helyen áll. Határozott elv és biztos meggyőződés uralkodik benne, izlés és szakértelem jellemzik minden számát. Hangja komoly és választékos, még a hol nagyobb szigorúsággal szól

is, kerüli a nyers és darabos modort. Szakszerű iránya daczára sem unalmas és nem fárasztó, közleményeiben változatosság van s valamennyinek stilusa és előadása kellemes, tanulságos.

Tudományos időszaki vállalatainknak ez időbeli gyér száma bizonyítja legjobban, mily kevés fogékonyság volt közönségünkben ekkor a komoly irodalom iránt. Oly magas szinvonalú folyóirat, mint a *Szépirodalmi Szemle,* nem élhetett tovább egy évnél, pedig megszünése irodalmi tekintetben veszteségnek mondható. A szépirodalom iránt volt mégis némi csekély érdeklődés, pedig közönsége a versenyvállalatok közt megoszlott, mindamellett három is fenn tudta magát tartani, a szorosabb értelemben vett tudományos sajtónak nem volt közönsége. A politika mindent elnyelő hatalma absorbeált minden tehetséget, lekötött minden érdeklődést. Nemcsak az időszaki tudományos irodalomban érezhető e hatás, hanem a könyvirodalom terén is, nagy jelentőségű tudományos munka ez egész évtizedben alig jött létre, a mi termékenység volt is, azt egyes értekezések, kisebb önálló munkák és nagyobbrészt tankönyvek töltik ki, melyekből a legtöbb a jogtudomány terén jelentkezett.

Mig egyik téren nagyszabású szellemi munkásság s azt követő kiváló siker mutatkozik, más téren meddő törekvés vagy tétlenség jellemzi az egyoldalú müveltséget s a közönség korlátolt érdeklődését. Századunk egész első felének tudományos munkássága nem produkált egyetlen egy oly nagyobb tudományos müvet sem, mely a külföld nagy nemzeteinek irodalmában is megállhatná helyét, a mi európai hirnévnek örvendhetünk maig is irodalmi tekintetben, azt költészetünknek köszönhetjük, európai szinvo-

nalú tudományos müve irodalmunknak maig is kevés van. Nem ide tartozik azon egyéb okoknak fejtegetése, melyek a világirodalomban való szereplésünk akadályait képezik, azonban annyi tény, hogy egyik ok erre tudományos irodalmunk meddőségében is rejlik. Nem a magyar szellem kisebbítését akarja ez jelenteni, nem fajunk productiv talentumának keveslését. jól tudjuk, hogy a mi Révaink másfél évtizeddel megelőzte Grimm Jakabot, a történeti nyelvészet megalapítóját: jól tudjuk, hogy Eötvös *Uralkodó Eszmé*i-vel a franczia akademia figyelmét is magára vonta, de köztudomású tény, hogy Révai neve a világirodalom történetében említésre is alig talál, s a világirodalomban csak egy hangzatos név van a mieink közül — Petőfié. Tudományos munkásságunk kevés számot tesz a világirodalomban maig is, 1850-ig pedig épen nem tett.

Úgy látszik, a legutóbbi évtizedeknek s napjainknak jutott a feladat a tudományos időszaki sajtó terén oly termékeket létrehozni, melyek a külföld hasonló vállalatai mellé tehetők. Ma már a szaktudományok minden ágában kitünő vállalataink vannak, mely körülmény nemcsak tudományos hivatottságunknak szolgál bizonyítékául, hanem magas fokú igényeink mellett is tanúskodik, de századunk első felében nem jutottunk még tovább az igyekezet és törekvés jeleinél. S a mi ezen kivül jellemző, az, hogy az exact tudományokban soha sem volt valami különös eredmény. Tisztán természettudományi vagy épen mathematikai folyóiratunk nem is volt. Ma sem képezik ez ágak szaktudományunk müveltebb részét. Majdnem minden tudományos mozgalom irodalmi közlönyeinkben összpontosult.

Voltak encyclopaediai tartalmú folyóirataink mindig maga a *Tudományos Gyüjtemény* majdnem egy negyedszá-

zadot ért meg és ámbár minden tudományszakot felölelt, az exact tudományok köréből aránylag nagyon keveset közölt, a természettudományoknak is mindig inkább csak egyes ágai örvendettek müvelésnek, de nem egész terjedelmük, nem minden irányuk. Chemiai értekezést, a mely nem orvosi, gyógyszerészeti vagy mezőgazdasági czélokért iratott, mindössze is nagyon keveset tudnánk kiválasztani valamennyi folyóiratunkból. Ez mutatja, hogy munkásságunkat nem tudományos elvek, nem biztosan megállapított módszerek vezérelték, hanem utilitarius eszmék, melyek sohasem lehetnek a tudományos haladásnak hathatós előmozdítói.

A mint a század elején tudományos időszaki sajtónk irodalmi közlönynyel vesz lendületet, akként záradékát is a félszázad végén irodalmi folyóirat képezi. Négy évtized folyt le az *Erdélyi Muzeum* pályafutásától a *Magyar Szépirodalmi Szemle* megindulásáig, mely idő a folytonos emelkedés kora vnlt, a mi Döbrenteinél csak kedvező jövőt igérő sejtelem volt, az Erdélyinél megvalósult ténynyé lett. Időszaki sajtónk a müvelt nemzetek időszaki sajtójának szinvonalára emelkedett.

IX.

Időszaki sajtónk állapota 1848—49-ben. A fontosabb vállalatok iránya s jellemzése.

Az 1848-iki mozgalmak alkalmával időszaki sajtónk terén is lázas élénkség tünt fel, soha nem ismert termékenysége a lapoknak jelezte a változatos politikai élet hullámzásait. Egész özöne keletkezett a különféle pártok érdekeit képviselő közlönyöknek, s hasábjaikon a legszenvedélyesebb viták és harczok, a legkiméletlenebb személyes támadások váltották fel egymást. Mióta a sajtó szabaddá lett s a censura és hirlapszabadalom eltöröltetett, egymást érték az új meg új vállalatok, valóságos vásári programmal iparkodván a közönséget táborukba csődíteni, a leghangzatosabb jelszavak alatt hirdetvén a haza közboldogítására irányzandó törekvésük önzetlenségét, hazafias buzgalmuk őszinteségét. Ha már a megelőző időszakban a politika tartott lekötve minden figyelmet, még inkább következett az be most, midőn a nagy nemzeti vívmányok lázas idegességbe hozták az egész nemzetet s a politikai láthatáron nemsokára mutatkozó borús felhők beláthatátlan kimenetelű vihart jósoltak.

Mint varázsütésre hirtelen változott meg politikai helyzetünk, mely maga után vonta a közvélemény organu-

mainak megváltozását is. Eltüntek a politikai közlönyök hasábjairól az érdekes politikai discussiok, a fontos elvi vitatkozások, a nagyszabású publicistai tanulmányok, s helyökbe nagyrészt vásári lárma, piaczi feleselés és a demagogia féktelenkedése lépett. A democratia uralomra jutásának diadalát ünnepelte. Az aristocratia, mely néhány évvel ezelőtt vezérszerepet vitt journalistikánkban, teljesen visszavonult. Gróf Dessewffy Aurél, gróf Széchenyi István, gróf Majláth János, báró Eötvös József, báró Kemény Zsigmond, gróf Dessewffy Emil helyét a Madarászok Táncsicsok, Vas Gerebenek, Sárosyk foglalták el, a szigorú rend és törvényesség hangoztatóit, a féktelen szabadság szóvivői váltották fel, a monarchikus eszmék képviselőinek szavát túlharsogta az antidynastikus áramlat zaja, az uralkodó ház iránti loyalitás védőit elnémította a vörös republikánusok terrorismusa. A régebbi közlönyök a *Nemzeti Újság*, a *Jelenkor*, a *Budapesti Hiradó*, a *Mult és Jelen*, még a mérsékletet tartó ellenzékiek is a *Pesti Hirlap* és *Erdélyi Hiradó* megszüntek s helyet engedtek a *Radicállap, Respublica, Reform, Esti Lapok, Szabadság* stb. stb. új vállalatoknak, melyek valamennyien a megváltozott közhangulat tolmácsai voltak.

Költők, novellisták, tudományos és szépirodalmi irók beálltak politikai lapszerkesztőknek s fenhangon hirdették tanaikat, lelkesítették, izgatták, sőt bujtogatták a népet. Jókai, Pálffi, Bajza, Erdélyi politikai lapot szerkesztettek, Petőfi, Arany politikai czikkeket irtak vagy forradalmi dalokat zengtek, Czuczorral, Garayval, Lévayval, Tompával, Vajda Jánossal. A szabadság mámora elkábította a legjózanabb főket, lázas izgalomba hozta a legnyugodtabb kedélyeket, majd a szemlátomást növekvő veszély aggo-

dalma ideges tevékenységre ösztönözte a legridegebb fontolgatásra hajlandó elméket is. A közélet minden mozzanata a politikai eseményekkel hozatott kapcsolatba, a nyilvános körök és magán társaságok beszédtárgyát a politika képezte, még a női szalonokba is betolakodott a politika, mert közlönyeik mindegyre hangoztatták a honleányi kötelességek teljesítését. Az a másfél év, mely a sajtószabadság kivivásától a világosi fegyverletételig terjedt, maga több vállalatot szült, mint az egész évtized, melynek záradékát képezte. De e termékenység irodalmi tekintetben alig érdemel figyelmet, napi érdekeknek szolgálván, maradandó becse nem is lehetett.

A főváros példáját követte a vidék is, és az ország minden részében támadtak lapok, melyek, ha önálló irányt és nézetet nem követtek is, variálták a fővárosi hirlapok hangját, terjesztették a közérzést és közhangulatot s velük kapcsolatban az olvasási kedvet és többé-kevésbbé a magyarosodást. Helyi érdekekről akkor nem igen volt szó, mert az ország, a haza közérdeke elnyomott minden más partikularis érdeket, így a vidéki közlönyöknek is egészen más feladatuk volt, mint békés, csendes időkben, midőn egy-egy megye vagy város érdekei képviseletében fontos hivatást teljesíthetnek. Népies közlönyök támadtak, melyek a nép felvilágosítását tüzték ki czélul, közöttök józan felfogást, nemes szórakozást, komoly gondolkodást iparkodtak terjeszteni, hogy elejét vegyék félrevezetésüknek s megismertetvén velök a megváltozott viszonyokat, nekik megnyerni, irántok bizalmat ébreszteni igyekeztek bennök.

E feladat teljesítésében kiváló része volt a *Nép Barátja* czímű vállalatnak, mely Vas Gereben szerkesztésében legkiválóbb költőink támogatásával jelent meg. Irtak

bele költeményeket Petőfi, Arany, Tompa, Garay, Lévay, Vajda János, itt kezdte meg Sárosy az *Arany Trombita* czímű forradalmi tárgyú elbeszélő költeményének közlését. Jó szolgálatot tett a lap népies modorú tájékozó czikkeivel, melyekben ügyesen szólt a nép felfogásához mérten, az ő nyelvén az országgyülésről, a nemzeti szinről, az ország czimeréről, a sajtószabadságról, a nemzetőrségről stb. Báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter 600 példányt rendelt meg belőle s egyes távoli szegényebb falvak lakosainak ingyen olvasmányul küldte. A kormány maga is pártfogásban részesítette, lefordíttatta a hazai különféle nemzetiségek nyelvére s terjesztéséről rendeletileg intézkedett. A mérséklő hatás, melyet a csekélyebb müveltségű közönségre azon mozgalmas időkben gyakorolt, nagy fontosságot adtak a vállalatnak és meglehetősen ellensúlyozták a felizgatására irányuló törekvéseket, midőn kigúnyolta a túlzó párt vezéreit, kik közül különösen Táncsics a *Munkások Újságá*-val iparkodott feltüzelni a szenvedélyeket.

A radicalis iránynak élén állt egy ügyesen, de sok gúnynyal és felületességgel szerkesztett napi lap, mely mint a szabaddá lett sajtó első terméke, *Márczius Tizenötödike* czímen Pálffy Albert beszélyiró szerkesztésében jelent meg. Nem volt benne emelkedett publicistai szellem, határozott politikai irányt sem követett, mert sem eszmék fejtegetésébe, sem politikai elvek vitatásába nem bocsátkozott. Csak afféle piaczi közlöny volt, melynek közönsége sem volt állandó és biztos, hanem naponkinti vevői tartották fenn, de pikáns modoráért olvasták mindenfelé. Kossuthot kivéve, az egész miniszteriumot csipkedte erélytelensége s habozó politikája miatt, különösen üldözte herczeg Eszter-

házyt, ki a magyar érdekekért még soha ki nem tette magát s mint miniszter is legcsekélyebb hatású működést fejtett ki. Midőn a kormány Debreczenbe vonult, ott jelent meg a lap, mig később ismét a fővárosban folytatta pályáját. Vezérczikkeit Csernátoni irta maró gúnynyal, s a hirlapirodalmunkban általa meghonosított kiméletlen modorral, mely sok vitára és megbotránkozásra szolgáltatott okot. Tomor Ferencz köztársasági leveleket irt benne respublikai irányú izgatással, de minden politikai tájékozottság nélkül, Vas Gerebentől pedig politikai tárgyú közleményeket hozott a nép számára. A lap oly mértékben üzte cynismusig terjedő üldözését, hogy a kormány 1849 közepén kénytelen volt betiltani.

Hasonló irányt követett a kolozsvári *Ellenőr*, melyben a leggorombább forradalmi kifakadások jelentek meg a legkeresetlenebb kifejezésekkel, miktől a jó izlés csak megvetéssel fordulhatott el. Védelmére kelt ugyan a mérséklet hangján számos pártolást érdemlő eszmének is, mi érdemét képezi, de csak néhány hónapra terjedő fennállása semmi kiváló hatást nem gyakorolt.

Csak napi érdekeltségre tudtak szert tenni a többi radikális, republikánus irányú lapok is, mint a *Radicallap*, Madarászék *Népelem*-e s a *Reform*, mely három vállalat később egygyé olvadt, de így sem tudott botránykeltő hatásánál nagyobb jelentőségre vergődni s hosszabb életet élni. Sorrend szerint első volt a *Reform*, mely a *Honderü* hamvaiból kelt életre két jelentéktelen iró szerkesztésében. Nagy hangon hirdette a szabadság és egyenlőség védelmét s különösen a közigazgatás és igazságszolgáltatás ellenőrzését, programmja pedig a legváltozatosabb tartalmat igérte, de igéreteiből nem sokat váltván be, közönség nél-

kül maradt. Így a *Radicallap* is, mely közölt forradalmi szellemű irányczikkeket, változatos tárgyú Tárczákat, hivatalos és országgyülési közleményeket, hirlapszemlét, hireket, de politikai belátáson alapuló dolgozatai épen nem voltak. A legnagyobb túlzás azonban a *Népelem* hasábjain nyilvánult, hol a Madarász testvérek valóban minden ildomosságot és politikai eszélyt mellőzve, a leggúnyosabb támadásokkal illették a kormány tagjait párthiveivel együtt egyénenkint s összevéve. A franczia republikánusok terrorismusa a legféktelenebb önkénynyel párosulva nyert kifejezést a lapban, melynek korlátozására s befolyása csökkentésére a miniszteri párt mindent elkövetett a' sajtó utján, sőt más téren is. Még szélsőbb túlzásig jutottak a szerkesztők, midőn a három lap egyesült s közönségük e miatt lassankint annyira megfogyott, hogy kénytelenek voltak megszüntetni vállalatukat.

A köztársasági eszmének, mely egy idő óta gyakori emlegetés tárgyát képezte, egyszerre nagyon is sok védője akadt. Lapok és röpiratok keletkeztek, melyek uton-útfélen emlegették a köztársasági államforma megalkotásának szükségét. E divatos láz még a mérsékelt felfogásúakat is annyira elfogta, hogy a kik tegnap még a magyar nemzet monarchikus érzületét vitatták, másnap már a köztársasági államformától vártak minden üdvöt. Túlzásoktól ment csendes tudósok és költők, minden felforgató eszméket kerülő, békés, józan polgárok vezérszerepet kezdtek teljesíteni a köztársaság eszméjének népszerűsítésében.

Bajza József 1849. közepén megindítja a *Futár* czimű politikai napi lapot s programmjában így szól: »Azt, hogy a *Futár* a republikánus eszmék terjesztője lesz, talán felesleges is bevallanom. Én óhajtom a köztársaságot az

egyéni szabadság legtágasabb függetlenségére és a polgári jogok teljes egyenlőségére alapítva.« De agitatióját meg sem kezdhette, mert a *Futár* első számával azonnal megszünt. Ugyan ily sors érte Szemere Bertalan közlönyét, mely *Respublica* czímen Erdélyi János szerkesztésében jelent meg. Tartalma komoly és változatos volt, de iránya túlzásokra hajolt. Voltak hivatalos rovatán kivül terjedelmes belföldi tudósításai, külföldi politikai hírei, Tárczája többnyire forradalmi versekkel és czikkekkel, de rövid, fél hónapi pályafutás után megszünt. Egy-két szám jelent meg csak a *Forradalom* czimű vállalatokból is, melyeknek egyikét Hatvani Imre, másikat Erdélyi Arthur szerkesztette a czímben megjelölt szellemben a forradalmi hősök dicsőítésével, sőt Táncsics hasonló czímen időhez nem kötött röpiratokat bocsátott ki, hogy a forradalom eszméjét a népnél is megkedveltesse, de mélyebb nyomokat egyik sem hagyott, mint a Birányi Ákos szerkesztésében megjelenő *Köztársasági Lapok* sem, mely alig néhány szám után szintén megszünt.

A kormánynak és párthiveinek támogatására, védelmezésére s a féktelenkedő ellenzék túlzásainak korlátozására több mérsékelt szellemű közlöny támadt, melyek vagy határozott organumai voltak a kormánynak, vagy legalább vele ellenkezésben nem állták. Hivatalos lapja volt a *Közlöny,* mely Gyurmán Adolf szerkesztésében 1848. június 1-én indult meg. Kezdetben csupán arra szorítkozott, hogy általa a nemzet és kormány között folytonos összeköttetés, állandó érintkezés legyen. Hivatalos formában volt kijelentve, hogy a kormány nem irtózik a nyilvánosságtól, sőt érezvén, hogy hirlapi organumra szüksége van, azért indíttatja meg a *Közlönyt* hivatalos, félhivatalos és nem hivata-

talos részszel. Egyideig nem is állt egyébből mint hirdetések, rendeletek, nyilt parancsok közléséből minden politikai elv hirdetése nélkül. Később 1849. elején kezdett önálló czikkeket közölni, melyeket nem a kormány, hanem egyéni felfogás sugalt s nem egyszer a kormányt helyettesítő honvédelmi bizottmány intentióival ellenkező nézeteket pártfogolt, miért is ez az önálló politizálást megszüntette, de azt meg engedte, sőt előmozdította, hogy a nép felvilágosítására irányuló czikkek jelenjenek meg benne s maga gondoskodott, hogy kellő elterjedést is nyerjenek az egyes számok. 1849. júliusában Emődi Dániel lett szerkesztőjévé, kinek kezében már határozott forradalmi irányú, köztársasági pártlap lett belőle, mely híven tolmácsolta a kormányzást vezető férfiak politikáját, kiknek vándorlását is nyomról-nyomra követte s majd Pesten, majd Debreczenben, Szegeden vagy Aradon jelent meg, sőt utolsó száma Lugoson került sajtó alá, de a zavarok miatt nem küldetett szét.

A *Közlöny* a legelterjedtebb lapok egyike levén, befolyással volt a közvéleményre, mert a külügyek minden alakulásáról részletes tájékozást terjesztett a közönségben. Külső alakja is haladást jelzett. Nagyság és külső czím tekintetében meghaladott minden előbbi hirlapot, s addig, mig pártczélok zászlójává nem lett, rendeltetését és feladatát mint hivatalos közlöny megfelelően töltötte be.

A mérséklet és politikai türelmesség korlátai között mozogtak a *Figyelmező* és *Szabadság*. Amaz Vida Károly szerkesztésében felváltva majd Budapesten, majd Pozsonyban jelent meg, emezt Kolozsvárott Krizbay Miklós szerkesztette. Mindkettő a józan felfogás és valódi szabadság terjesztésére törekedett. A *Figyelmező* ámbár gyakran

antiministerialis hangon szólt, de a rendnek és törvényességnek hű őre volt. Midőn a felsőház eltörléséről volt szó, ő fentartását sürgette, és a respublica emlegetésekor védelmére kelt a monarchicus államformának. Csípős megjegyzéseivel mindegyre boszantotta a kormány tagjait, kiknek működésében lanyhaságot látott, de minden zavartól és felforgatástól óvakodott. A lapnak Szilágyi Sándor volt egyik legszorgalmasabb munkatársa Falk Miksa pedig itt kezdte meg a későbbi *Pesti Napló*-ban nagy hírre kapó bécsi leveleveleit. A *Szabadság*-ból csak néhány szám jelenvén meg, jelentőségre nem jutott.

A függetlenségi harcz változatos mozgalmai is sok közlönynek adtak létet. Nevezetesebbbek voltak a kolozsvári *Honvéd* s a *Komáromi Értesítő* és *Komáromi Lapok*. Az előbbi Bemnek volt hivatalos jellegű lapja, mely csupa hadi tudosításokból állt s tele volt főleg az erdélyi hadjáratra vonatkozó értesítésekkel, egyéb hírei is csaknem mind Erdélyből származtak, de a politikát mellőzte. Az utóbbiak nagyobbrészt helyi érdekűek voltak, szintén a harczok változatos eseményeinek leírásaival. Mack tüzérőrnagy buzgó lelkesedése hozta létre a *Komáromi Értesítőt* s általa élesztette a reményt és kitartást a csüggedni kezdők keblében, melyre költött kedvező hirei különösen jó szolgálatot tettek, midőn elzárva a világtól, semmiféle hiteles értesülést nem kaphattak. A folytatásul szolgáló *Komáromi Lapok* Friebeisz szerkesztésében jelent meg, nemcsak apró híreket közölt, hanem önálló politikai közleményeket is, respublikai szellemű vezérczikkeket, de hatása nem volt,

Nagy és fontos szerepe volt a Nyári Pál vezérlete alatt álló mérsékelt ellenzéki párt közlönyének, az *Esti Lapok*-nak. Élén mint szerkesztő Jókai állt, ki Kovács

Lajos, az ismert publicista, támogatása mellett élénken és ügyesen állította össze az egyes számokat. Debreczenben, a kormány akkori ideiglenes székhelyén, indult meg 1849-február 22-én, később Budapesten nyert folytatást. A lap bevezető soraiban a béke és mérséklet hangján szólt, késznek nyilatkozott az ellenséggel is kibékülni, hogy ne koczkáztassa a haza sorsát. Benne adott először életjelt a kiegyezést szervező békepárt, melynek szószolói Kemény Zsigmond, Hunfalvy Pál, sőt maga Jókai is minden szolidarítást megtagadtak a republicánus elvek hirdetőivel, sőt a legszigorúbban ostorozta a lap Madarászt, Pálffyt, Táncsicsot.

Nyiltan hirdette, hogy a harcz, melybe keveredtünk, nem forradalom, hanem »az alkotmány és nemzetiség védelmi harcza a fegyveres támadás ellen«. Nem tagadta meg a magyar nemzet védelmi állásának jogszerűségét, de nem is habozott ápolni a reményt a békés alkuvás és kiegyenlítés lehetősége iránt. Csak midőn az orosz interventio tényleg bekövetkezett, változtatta meg politikáját és az ellenpárt szemrehányásaira, hogy a lap hajlamot mutat a dynastiával való egyezkedésre, nyilatkozott Jókai tiltakozólag e felfogás ellen. Ezután már kezdett felhagyni mérsékelt szellemével s május 8-iki 64-ik számában nyiltan respublikai irányt tűzött ki és a köztársaság mellett agitált.

Ez új szerepe azonban nem sokáig tartott, hatásra sem ért fel a korábbi számokkal, melyekben a komoly elem kellően váltakozott a humorossal. Kovács Lajos mint komoly publicista a nála megszokott alapossággal, Hunfalvy Pál és Kazinczy Gábor higgadt itélettel szóltak a helyzetről, fejtegették a teendőket, javasoltak követendő

irányt. E czikkek a komoly olvasmányt váró közönség igényeit kielégítették, a lap fűszerét Jókai szolgáltatta egészséges humorának ki nem apadó forrásából. Szellemes ironia, csipős gúny, soha egy számból sem hiányzottak s míg egyrészről derült mosolyt és mulatságot szereztek, másrészről boszankodást és visszatorlást keltettek. A találó adomák és élczek ügyesen voltak alkalmazva a napi eseményekre s a bennök szereplő egyénekre, az őszinteség pedig, melylyel a személyek válogatása nélkül alkalmazva volt, elvette a részrehajlás látszatát is, a mi a hatást még inkább gyarapította. Sok zaklatás és támadás közt folyt pályája, de leszorítani e térről nem sikerült, mig a hadjárat bonyodalmai elő nem idézték megszünését. A lap kétségkivül egyike volt e mozgalmas idők legolvasottabb közlönyének.

A sok különféle gondolkozású és müveltségű vállalkozó között Kossuth is újra a hirlapirói pályára lépett. 1848 július 1-én megindította a saját nevét viselő eddig legnagyobb politikai napi lapot, melyet mint miniszter sem állásánál sem rendkivüli nagy elfoglaltságánál fogva maga nem szerkeszthetett, de befolyását rá folyton érvényesítette. Bajza volt a *Kossuth Hirlapja* szerkesztője s Ábrányi Emil, Hunfalvy Pál, Szeberényi Lajos, Kolmár József s maga Kossuth vezérczikkirói. A lap a legnagyobb formatumban tömött hasábokkal jelent meg ismét oly elragadó vezérczikkekkel, mint egykor a *Pesti Hirlap* Kossuth szerkesztésében, változatos Tárczával, élénk újdonsági rovattal, bő külföldi tudosításokkal. Voltak benne terjedelmes értesítések a megyei élet jelenségeiről, hivatalos közlemények, állandó tudósítások a harczi készületekről és a hadviselés mozgalmairól, hirdetések stb. Kossuth neve oly népszerű-

séget szerzett neki, mely minden más vállalatot meghaladott, gyújtó czikkei pedig még inkább fokozták előfizetőinek számát, mely az ötezeret csakhamar meghaladta.

A bevezető sorokban Kossuth miniszteri ressortja nehézségeiről szólt, kimondta, hogy állásához nem ragaszkodik, hogy kész lemondani, ha a körülmények kivánják, de mig hivatalát viseli, elkövet mindent, az alkotmányos szabadság s az alkotmányosan kivívott függetlenség biztosítására. Igéri, hogy gondot fordít administrationalis ügyek javítására de egyszersmind a védelmi képesség fokozására is, hogy »Magyarhon szabad földe kevés évek alatt paradicsommá« legyen. Hirlapja feladatáról s saját hirlapirói működéséről az elragadó lelkesülés hangján emlékezett ismét, mely mindannyiszor erőt vett rajta, ha nagy közönséghez szólva, benne lelkedesedést akart ébreszteni s őt valamely eszméje támogatásának megnyerni. »Miként a pálmafa — ugymond — teher alatt nő, úgy örvend a jogban, szabadságban s honszeretetben egyesült nemzet az igazságos önvédelemnek kedves terhe alatt, s mint én aczélosodni érzem roncsolt testemnek minden idegét e gondolatra, úgy fog e nemzet óriássá magasulni, midőn a haza hozzá kiáltand, és én végezve hivatalomnak napi szakmányát, pihenés helyett szívem lángjába mártandom tollamat, hogy hirlapom hasábjai megvigyék országszerte a nemes lelkesítés hangjait s visszhangot költsenek, ellenállhatatlant, mint a holtakat támasztó tárogató visszhangja leszen.«

Bajza nyilatkozatot tett közzé a lapban, hogy a szerkesztésért egyedül ő felelős, mert Kossuth a szerkesztésre semmi befolyást sem gyakorol, csak a neve alatt írt czikkek övéi. Azonban iratai azt bizonyítják, hogy számos név-

telen vagy idegen betűk alá rejtező czikke is van. Igy írt, midőn a szerzőségnek még gyanúját is el akarta hárítani magáról, mert önmaga nem tartotta állásával, összeférőnek hogy akár a bécsi kormány egyes tagjai, akár a horvát bán, akár az osztrák sajtó támadásai ellen mint miniszter maga folytasson polemiát.

A közállapotoknak egyre vészesebb irányban fejlődő bonyodalmaira gondos figyelemmel volt. Élénken festette le az illyr pártütést véres következményeivel, s hogy ezeknek eleje vétessék, sürgette az udvarnak Budára költözését. E sürgetést többször megújította, valahányszor a monarchia szláv népeinek mozgalmaiban veszélyt látott a trónra és uralkodó házra nézve. Utóbb már a trónutód megkoronázását emlegette, és sürgette, hogy ez, mint ifjabb király, Budára tegye székhelyét. A bécsi miniszterium ellen folytonos harczot vívott. Fejtegette a két kormány egymáshoz való viszonyát, többször felszólalt a külön külügyminiszteriumért, miben elhibázott politikai számítást követett. Egy számban két sőt három czikke is jelent meg néha, melyek némelyikében néha inkább az osztrák miniszterekhez s udvari körökhöz akart szólni, mint saját közönségéhez.

1848. szeptember 14-én a lap 65-ik számában tudatta az olvasó közönséggel, hogy nem miniszter többé, hogy ezután tehát munkás journalista s lapjának vezére lesz. Néhány nap mulva meg is kezdte szivekig ható rhetorikai czikkeivel felizgatni s Jellasich ellen fegyveres ellenállásra ösztönözni a nemzetet. Czikkei is, mint ez időbeli szónoklatai, telve vannak a felizgatott szenvedélynek magát mérsékelni nem tudó haragos kitöréseivel, az agitatornak a szenvedélyek feltüzelését czélzó kifakadásaival. Ekkor

egyesült benne legnagyobb mértékben a népszónok és a hirlapi agitator büvös ereje, mely tollával tömegeket volt képes fanatizálni, szavával hadseregeket létesíteni. Elbüvölten hallgatta a nép ajkának csengő hangú kellemes szózatát s mohó lelkesüléssel olvasta idegeket ingerlő czikkeit. Sem előtte sem utána soha senki sem volt képes szavával oly uralkodó hatásra szert tenni nemcsak a néptömegek előtt, hanem magában a nemzetgyülésen is, soha senki sem tudta a a nyelvnek és stilusnak azon szívreható phrasisait alkalmazni irataiban, mint ő. Igaz, hogy nyelvi és stilisztikai szempontból phrasisok voltak ezek, a mit egy gondos stilista sem vegyítene el komoly müvébe, de a pillanatnyi hatásra törekvő izgató czéljának ezek felelnek meg, s hogy Kossuth zengzetes phrasisai czéljokat nem tévesztették, azt az önkénytes csapatok létszámának ezrenként növekvő szaporodása fényesen bizonyította. Kifejezésének keresetlenségét, sőt akárhányszor goromba szólásmódjait az aesthetika és jó izlés nem hagyhatja megróvás nélkül, még ethikai szempontból is nagyon gyakran kifogás alá esnek, de a nemzet létének fenyegetett helyzete, az önfentartás ösztöne a legmerészebb phrasisok használatára is feljogosította, a melyek teljesen értelem nélküliek volnának csendes idők békés viszonyai között.

Midőn mint népszónok körutra indult, hogy a Tiszamenti magyar lakosságot fegyverre szólítsa, abbanhagyta hirlapirói müködését, ezután már csak ritkán szólalt meg a sajtóban, országkormányzói munkaköre elfoglalta minden idejét, lekötötte minden erejét. Utolsó czikke, mely hirlapja 136 számában jelent meg, melyben a történt trónváltozás eseményét taglalja, már az uralkodó háznak ki

nem békíthető ellenségét mutatja, a régen szellőztetett köztársasági államforma kérdésének megvalósítására gondol.

Visszavonulása alatt is megtartotta a lap régebbi irányát és szellemét, nem voltak ugyan még a közömbösséget is megérzékenyítő vezérczikkei, de annál több alaposabb fejtegetés jelent meg benne. Hunfalvy Pál szigorúan megfedte a panszláv üzelmeket és elnézés nélkül taglalta a bécsi miniszterium magatartásának törvénytelenségét. Maga még nem volt híve a köztársaság eszméjének, de a lap többbi munkatársai már fennen hirdették, s a szerkesztő sem volt idegen tőle. Mint említve volt, később e czélra külön vállalatot kezdett meg, de sikertelenül.

A *Kossuth Hirlapja* a hivatalos *Közlöny* után legelterjedtebb, legolvasottabb lap volt az országban, melynek szava a külföldre is elhatott; azt osztrák tartományokban belőle itélték meg a magyarországi közvélemény hangulatát. Forradalmi közlöny volt a szó legtágabb értelmében, mely hallani sem akart a békés kiegyenlítésről, sőt minden lehetőségének útját vágta túlzó követeléseivel. Irói köre nem volt nagy, sőt kiváló diplomaták és publicisták sem támogatták, egy pár tudományos foglalkozású férfiú, mint Hunfalvy, Szabó Károly, néhány dillettáns politikai irók voltak állandó munkatársai, de Kossuth neve pótolta a legismertebb nevek tömörülését is, különben sem volt kedvező az idő államtudományi tanok, bölcsészeti mélységű politikai eszmék fejtegetésére. Az ephemer érdekű hirek változatos összeállítása egy-egy hangzatos vezérczikkel megtette a kellő hatást, ennyit pedig adott a *Kossuth Hirlapja*, ezért nem is mondható hatástalannak.

Hogy a vidéki hirlapirodalom is 1848—49-ben vett nagyobb lendületet, már említve volt, vidéki nagyobb váro-

sainkban egymás után keletkeztek a legkülönbözőbb vállalatok. Az *Alföldi Hirlap, Brassói Lap, Arad, Kolozsvári Hiradó, Tiszavidéki Újság, Szegedi Hirlap, Székely Hirmondó* stb. stb. rövidebb-hosszú élettartamuk alatt többnyire igyekezettel fáradoztak feladatuk teljesítésében, s ha nem volt is a közmüveltség teljesítésében nagy szerepök, a mi az idők viharai közt nem is lehetett, de legalább a magyar nyelv ápolása és terjedése tekintetéből a többnyire áldozattal járó igyekezet elismerést érdemel.

Majdnem teljesen elnémult a szépirodalmi és tudományos sajtó. 1848-ban még élt egy része a régebbi vállalatoknak, de az olvasó közönség nagyon megfogyatkozott száma a fentartási költséget nem fedezte és így egymás után kezdtek megszünni. Új vállalat alig jött létre. Kolozsvárott keletkezett *Kis Követ* czímen egy szépirodalmi s vegyes tartalmú hetilap, de alig egy hónapot ért meg. Magyarországon csak 1849. végén indult meg Nagy Ignácz *Hölgyfutár*-a, mely később az ötvenes években, mint szépirodalmi napi közlöny, legkedveltebb lapja lett a közönségnek.

A tudományos és szakfolyóiratok hasonló körülmények között tengődtek. A régiek, küzdve a nehéz idők bajaival s a közönség közönyével, fennálltak egy ideig, míg az áldozattal járó költséges fentartást kibírták, azonban egy részök hamarább, a többi később elenyészett, feledésbe merült. Újak nem igen támadtak, volt egynéhány mint a *Katholikus Néplap, Ggógyszerészi Hirlap, Magyar Akademiai Értesítő,* de ezek is csakhamar megszüntek, s némelyik csak hosszú idő mulva kelt új életre, másik pedig soha. Mint soha és sehol sem kedvezett a fegyverzörej a muzsáknak, úgy nálunk is elnémították az 1848—49-iki hadjárat

vérengző pusztításai, fegyvercsattogásai. Iróinknak és költőinknek is nagy részét elnyelte a szabadságharcz, mert a kik a szabadságot és honszeretetet tollal hirdették, lehetetlen volt, hogy a veszély idején védelmökre fegyvert ne fogjanak. Nem ok nélkül jelentette ki egyik szerkesztő, hogy a lapot, melyet egy idő óta, napról napra más szerkesztett, kénytelen megszüntetni, mert valamennyi munkatársa fegyverre kelt védeni a hazát. Nem csoda, ha sem szépirodalmi, sem tudományos közlönyeink nem tudtak jelentékeny eredményt felmutatni, hanem egyik a másik után megszünt.

A nagy átalakulás, mely az alkotmányosság létrejöttével politikai helyzetünkben beállt, egészen megváltoztatta a politikai pártviszonyokat is. A volt conservativ párt, mely azelőtt folyton az udvarral tartott s makacsul ellenezte a nemzeti reformokat, most ezek diadalával, teljesen elnémult, visszahúzódott. Vagy megadta magát és meghódolt a dolgok új rendjének, vagy teljes közömbösséget mutatva, titkon hű maradt régebbi elveihez, de nyilt ellentétbe nem merte magát helyezni az uralomra jutott democratikus iránynyal. Megszüntek a pártharczok, elnémultak a pártközlönyök s új fractiok keletkeztek, melyek az egy párton levők nézeteltéréseiből szerveződtek, csakhogy midőn ezek kezdetben alattomos fondorlatai később nyilt támadásokban nyilvánultak, sajnálatos személyes gyűlölséggé fajultak, melyek sokkal keserűbb következményeket vontak maguk után, mint a korábbi idők politikai vitatkozásai. Hű tükrét látjuk ennek a negyvenes évek hirlapirodalmi mozgalmaiban.

Ha századunk első felének journalistikájára rövid visszapillantást vetünk, sok nemes törekvés és sok küzdelem jeleit látjuk benne. Tudományos, társadalmi, politikai és

alkotmányos átalakulásunk története a legszorosabb kapcsolatban áll időszaki sajtónkkal. Ennek haladása szorosan összefügg amazok emelkedésével. Mig nyelvünk készületlensége, fejletlensége utját állja a tudományok rendszeresebb müvelésének, tudományos folyóiratainkon is meglátszik a kezdetlegesség minden jele. Mig az önkényes kormány bilincsek közé szorította a sajtót, nem fejlődhetett egészséges, egységes közvélemény, mert a hirlapok nem adhattak hangot a közérzésnek. Mig a hatalom összeesküvésektől félve, megszorította a gyülekezési és szólási jogot, felügyelet alá helyezte és üldözte a szabad szó hangoztatóit, lehetetlen volt minden társadalmi mozgalom. Hiába kelt ki a kiskorúságra kárhoztatott nemzet a gyávaság ellen, a hatalom szava, vagy nyers ereje elnémította.

Csak lassan ébredt hivatása, ereje öntudatára a nemzet s ébredésével lépést tartott időszaki sajtója is, melyben mindig híven ki voltak fejezve törekvései, aspiratiói. Minden korszaknak megvoltak kiemelkedő vezérférfiai a tudomány, irodalom politika terén, így az időszaki sajtó terén is, és sehol oly nagy számmal, mint épen itt. Ez szülte politikai átalakulásunknak oly váratlanul gyors létrejöttét, melyet ha siettettek is az európai mozgalmak, azok nem hozhattak volna létre, ha készületlenül találnak bennünket.

A mint hazánk patriarchalis középkori állapotaiból egy szökkenéssel az újkori civilisált nemzetek sorába emelkedett, akként öltött egyszerre európai formát journalistikánk is, mely ha a harminczas években még össze sem volt hasonlítható a müvelt külföld sajtójával, a negyvenes években megállta helyét bármelyik nemzet időszaki sajtója mellet. És az életre ébredt nemzet törekvése minden téren

gyors haladást jelzett. Igazságszolgáltatása humanusabb formákat nyert, közigazgatása kivetkezett a patriarchalis szokásokból, közlekedési eszközei minden irányban javultak, a köznevelés terén reformok hozattak be. Az ipar fejlesztésére társulatok, egyletek alakultak, létrejött a magyar tudományos Akademia, mozgalom indult meg a kereskedelem és gyáripar emelésére, minden téren a tevékenység, a haladás, az élet jele volt észrevehető. Mindezen mozgalomnak *nyomában járt*, sőt a legtöbbet világító fáklyaként *vezetett*, az időszaki sajtó.

Megindulása óta a legélénkebb volt a mozgalom a szépirodalmi és politikai téren, mi fajunk characteristikus vonásait is jellemzi. *Keleti nép levén*, mindig gyönyörködtünk a költőiségekben, költészetünk szerzett is világirodalmi hírnevet számunkra; a politika iránt pedig kiváló hajlam van bennünk. Szakfolyóirataink voltak legkevesebb számmal. Tudományos vállalat csak nehezen tudott megerősödni, akárhány sikert igérő a részvéthiány miatt mindjárt a kezdetnél elakadt, s sajátszerű, hogy oly buzgó vállalkozási kedv mellett egyes szakokban kisérlet sem történt, mint a speculativ philosophia terén, hol a kezdet folyó évszázadunk utolsó negyedére esik.

Ha vizsgáljuk a külföldi időszaki sajtó befolyását a miénkre, nem vitathatjuk el, hogy fejlődését többé-kevésbbé elősegítette, de e fejlődés oly lassú volt, hogy még hosszú évekig tartott volna a negyvenes évekbeli magaslatra való eljutása, ha egyszerre nem kap oly lökést, a minőt Kossuth adott neki. Az angol, franczia és német politikai lapok már régen hoztak jól irt vezérczikkeket, alapos bel- és külföldi szemlét, változatos és tartalmas közleményeket a politika és társadalom, a tudomány és müvészet köréből,

de a mi szerkesztőink szellemet és irányt nem, csak anyagot merítettek belőlök. Kulcsár és vállalatának folytatói, úgyszintén Méhes, Helmeczy nem sok érzékkel birtak egy jól szerkesztett hirlap feladatai iránt, a régebbi szerkesztőkből pedig csaknem teljesen hiányzott ez érzék.

Nem idegen befolyás tette tehát journalistikánkat európai szinvonalúvá; hanem segítségével önmagunk emeltük arra a magaslatra már a század első felében, melyre mai kiterjedtsége és fejlettsége mellett is büszkén tekinthetünk. Csaknem ugyanezt mondhatni a külföldi revuek hatásáról a magyar tudományos folyóiratok emelkedésére. Már Szalay *Budapesti Szemlé*-je a legtartalmasabb angol és franczia revuek szinvonaláig jutott, de elterjedésüknek nagy akadályára szolgált általános müveltségünk hiányossága. E téren a productiv erő meghaladta a receptiv hajlamot.

Sok akadálylyal, nagy nehézségekkel kellett megküzdenie az időszaki magyar sajtónak, de munkásai csüggedés nélkül fáradtak s kitartásuk bámulatos eredményt szült. Az időszaki magyar sajtó már a század első felében meghaladta valamennyi európai kisebb nemzetekét, s sok tekintetben felért a legmüveltebb nagy nemzetek hirlapirodalmával. Virágzását az a nagy nemzeti catastropha hervasztotta el rövid időre, mely Világosnál ért bennünket. A szabadság és függetlenség elnyomásával a sajtó is békókba került újra s még szigorúbb ellenőrzés alá vettetett, mint valaha volt. Az alkotmányos függetlenség elvesztésével új korszaka kezdődött állami életünknek, s a gyászos esemény hirlapirodalmunkra nézve is korszakos hatású volt.

Elnémultak a sajtó munkásai, elhallgatott a közvélemény, csaknem teljes szünet állt be a hirlapsajtóban. Az

egyetlen *Debreczen-Nagyváradi Értesítő* folytatta megszakítás nélkül pályáját. Volt egy rövid időköz, midőn ez az egyetlen magyar lap jelent meg Magyarországon.

Addig, mig az államügyek majdnem kizárólag csak a kormány bureauinak képezték foglalkozása tárgyait, mig politikai általános meggyőződés, közvélemény, nem volt, politikai sajtó sem lehetett, mert időszaki sajtó és közvélemény egymással szoros kapcsolatban álló fogalmak. Az országgyülési tárgyalások 1832. előtt a politikai közéletnek halvány kifejezői voltak. Nyilvánosság pedig nem levén, az egész politikai élet a tanácsterem falai közé szorult. A mi, a politikára vonatkozó közlemény megjelent a hirlapokban, ez nem volt egyéb apró hireknél, melyek nagy része idegen lapokból volt kölcsönözve. Annál változatosabbak voltak azonban a korábbi évtizedek közlönyei irányukra nézve. Egy és ugyanazon lap hasábjain a legheterogenebb közlemények jelentek meg, a mikre később, a század második felében, külön-külön közlönyök jöttek étre, azok korábban mind megfértek egy lap hasábjain.

Ily encyclepoediai összehalmozás még az úgynevezett irodalmi közlönyökben is uralkodott. Csak midőn a censura szigora enyhült, midőn a nyilvánosság s vele a sajtó szabadságának bizonyos neme életbe léphetett, csak ekkor lehetett szó egy-egy irányhoz való szorosabb ragaszkodásról.

A negyvenes években erősen külön vált a politikai sajtó a szépirodalmitól, mindegyiknek határozott programmal biró közlönyei levén, nem lépett át egyik a másiknak mezejére. Az időben élénk politikai élet fejlett ki, az időszaki sajtóban a politikai irány jutott uralomra, századunk ötödik tizede tehát valóban a politikai sajtó korszakának

tekinthető. Ekkor támadnak első igazi politikai journalistáink, a kik később is irányadó munkásságot fejtenek ki, sőt ekkor jut el közéletünk arra a forduló pontra, mely után állami és politikai átalakulásunk következik be.

Az időszaki sajtó és közélet terén új korszak nyilt meg a forradalom lezajlása után, midőn a nemzet életének minden ága mélyebbre ható fejtegetés tárgya kezd lenni. A politikai sajtó speczialis közjogi tételek magyarázatába bocsátkozik, napirendre kerülnek a legváltozatosabb társadalmi kérdések fejtegetései, élénk tevénység nyilvánul a szépirodalmi és tudományos sajtó terén s beáll az az idő, midőn az időszaki sajtó hű kifejezőjévé lesz egy modern culturnemzet nagyszabású szellemi mozgalmainak.

X.

Befejezés. A közállapotok és a sajtóügy jellemzése. A politikai pártok és pártközlönyök. A *Pesti Napló* jelentősége és hatása. A szépirodalmi és tudományos időszaki sajtó iránya 1867-ig.

A világosi gyásznapok után új, szomorú korszaka kezdődött nemzetünk történetének. Mély sötétségbe bukott nemzetünk, és tizenhét év telt el, mig kibontakozhattunk belőle. Soha oly nagy megpróbáltatáson nem ment keresztül a magyar, mint e korszak alatt, soha fenyegetőbb erőszaknak és elnyomásnak nem volt kitéve, mint ekkor. Szervezettebb támadást nemzetisége megsemmisítésére nem intéztek még soha ellene, de a nemzet összetartó ereje meghiúsított minden erőszakos kisérletet. Minél nagyobb volt a fenyegető veszély, annál inkább növekedett az egyetértés és összetartás. Bekövetkezett az a nemzetünk egész történetében alig tapasztalható eset, hogy veszély idején összetartottunk, és ez összetartás csodát müvelt, mert megtörte az önkény erejét, lehetetlenné tette törekvéseinek, czéljainak keresztül vitelét.

Nem érkezett el még e korszak története megirásának ideje, sokkal közelebb állnak még hozzánk az egyes mozgalmak, semhogy elfogulatlan itéletet mondhatnánk felőlök. Az utókor lesz hivatva megitélni a kort s a benne szereplőket, mert itéleteit nem fogják pártszenvedélyek el-

homályosítani, mert előttük fog feküdni az anyag, melyre itéleteit alapíthatja. Nekünk csak össze kell hordanunk az anyagot, feljegyeznünk a tényeket, mikből a historia készül. Az utókor úgyis keveset hagy jóvá a kortársak itéleteiből.

Egy dolog van, melyre nézve határozott itéletet mondhatunk ma, a melyet helyeselni fog az utókor is, és ez: egy középeurópai erős politikai birodalom megalkotásának szüksége. Azok törekvését, kik ennek létesítésén fáradoztak, már is igazolták az európai események. Sem egy Ausztriától elszakított független Magyarország, sem az örökös tartományokból — de magában álló Ausztria, sem semmiféle confoederation alapuló államkapcsolat nem biztosította volna Europa jelenlegi helyzetét s benne hazánk létét és alkotmányos szabadságát. Ez az egy körülmény nagy fontosságot kölcsönöz az 1850-nél kezdődő korszaknak, bármily meddőnek tünjék is fel különben tevékenysége külső nyilvánulásaiban.

A magyar politikai időszaki sajtónak korlátolt helyzete daczára, nagyfontosságú szerep jutott e korszakban, melyet a közvélemény az *absolutismus* korának nevezett el. A nagy közönség soha annyira nem figyelt a sajtó intő szavára, még az 1848—49-iki mozgalmak közepett sem, mint koronkint ez időszak alatt; biztatást, vigaszt, reményt keresett benne, hogy fékezze kitörni készülő szenvedélyét, vagy táplálja lankadni kezdő kitartását. Szerepe sokkal fontosabb, jelentősége sokkal nagyobb volt, semhogy kellő méltatását, történetének beható rajzát e sorokban csak meg is kisérthetném. Csak a nevezetesebb mozzanatok megemlítésére szorítkozom az időszaki sajtó más irányú termékeinek felemlítésével együtt. Egész kötetet kivánna meg csupán e korszak rajza.

A politikai, a szépirodalmi és tudományos sajtó terén egyaránt kiváló figyelemre méltó termékek jelentek meg e tizenhét év alatt, pedig a sajtó ellenőrzése soha szigorúbb, az irodalmi viszonyok soha kedvezőtlenebbek nem voltak.

Amint a harczok zaja elnémult, valóságos rémuralom vette kezdetét. Egymást érték a perbefogások, és a hadi törvényszékek kiméletlen szigorúsággal itéltek. Visszaállíttatott a censura a legkorlátlanabb hatalommal és jogkörrel, mely eljárásában valódi üldözést tanusított iróink, költőink ellen. Hiába burkolóztak álnevek vagy a névtelenség leple alá, hiába szőtte Tompa hazafias bánatát allegorikus dalokba, hiába fejtegette Falk Miksa a haza közállapotait China és Japán ügyeinek szinében, a hatalom keze utolérte őket s mindkettejöket bebörtönözte, mint börtönbe juttatta Jókait, Tóth Kálmánt, Greguss Ágostot és sok másokat, kik a megsértett közérzület panaszának kifejezést adni merészkedtek. Egy mód volt csak, mely beavatkozás nélkül kifejezhette a nemzet elégületlenségét a fennálló viszonyokkal szemben — a hallgatás. A tüntető hallgatással valódi hatást tett a korábbi időkből már ismert s ezen korszaknak is legnagyobb publicistája, báró Kemény Zsigmond.

1850. márczius 9-én Császár Ferencz megindította a Szenvey József szerkesztésében megjelenő *Pesti Napló*-t, mely még maig is fennáll, s mint az egész idő alatt mindig egyik legtekintélyesebb politikai közlöny, a korszak történetének egyik legtanulságosabb és leghitelesebb forrása. A *Pesti Napló* sokféle változáson ment keresztül, koronkint egészen ellenkező állást foglalt el előbbi irányával, de a közvéleménynek mindig tekintélyes organuma volt, sőt időnkint a nemzet nagy többségének meg-

győződését egyedül képviselte. Volt idő, a midőn a nemzet majd minden számbavehető politikai kitünőségét maga köré csoportosította s ezáltal szavának oly nagy súlya volt, mint a régi *Pesti Hirlap*-ot kivéve, napjainkig soha egyetlenegy pártközlönynek sem. Programmja, melyet az alkotmányos kiegyezés létrejöttéig mindig hangoztatott, a megzavart politikai és társadalmi béke helyreállítása és megszilárdítása volt.

»A csaták zaja elhangzott — irta megindulásakor legelső vezérczikkében. — Hazánk, mely közel két rövid év alatt, majd egy emberkorra elég eseményeket élt keresztül, népében megfogyva, természeti s ipari gazdagságában majd kimerülve, szellemében hullámzatig korbácsolva, béke után sóhajt, csend után sóvárog, jólétért eseng.« Nem kárhoztatta a lezajlott forradalom emlékét, de nem is dicsőítette, fátyolt borított a közelmult évek dicsőséges és gyászos eseményeire, s minden törekvését a hatalom visszaéléseinek megszüntetésére, az előbbi alkotmányos állapotok helyreállítására irányozta.

A lap kezdetben igen csekély pártfogásban részesült. A közönség boszús nehezteléssel fordult el tőle, látva, hogy még az 1850. márczius 4-én kibocsátott alkotmány ellen sem foglal állást, ezért nem volt megelégedve Császár hazafias magatartásával. Nemcsak közvetlen kortársai itélték el őt, de utóbb is kicsinyelve emlegették politikai szereplését. Hirlapjának közönsége elenyésző csekély számú volt.*)

*) E sorok megirása után jelent meg Csengery Antal *Összegyüjtött Munkái*-nak ötödik kötete, melynek a *Pesti Napló* történetéről szóló egyik czikke — nagy megnyugvásomra — igazolja felfogásom helyességét. »Kezdetben iránya — irja Csengery a *Napló*ról — a Bach-programmja: ellenséges hangulat az úgynevett ó-conserva-

Pedig törekvése több méltánylást érdemelt. A lapnak vezetése, igazgatása és irányozása a névleges szerkesztő mellett az ő vállaira nehezedett, és ő nagy tapintatosságot kivánó s felelősséggel járó szerepét valóban súlyos viszonyok között viselte. Vezérczikkeit hazafias szellem sugallta, az újraéledt conservativ párt ellen elég erélyesen sikra szállt, s folyton azt hirdette, hogy ne essünk kétségbe hazánk jövője felett. Kiváló figyelemmel kisérte a bécsi politikai körök hangulatát és intézkedéseit, miket Falk Miksa ismertetett élénk tollal irt, szellemes levelezésében. A *Tárczá*ban *(A Pesti Napló Mütára)* is iparkodott érdekes közleményeket adni, közölve jól irt, tanulságos irodalmi s müvészeti czikkeket, eredeti és fordított beszélyeket, majd feleleveníté Jókai *Erdély aranykorá*-val a regénytárczákat stb. Volt ezeken kivül változatos hirrovata, élénk lapszemléje, tájékozó külföldi és tőzsdei tudosításai, miket nagy terjedelmű hirdetések váltottak fel. S mindennek daczára előfizetőinek száma ötszázra sem emelkedett, annyira népszerűtlen volt Császár politikai magatartása.

Pedig, ha egyebet nem tett volna is, mint hogy a jobb jövőben való reményt ápolta s a conservativ törekvéseket ellensúlyozni iparkodott, már ez is érdemül tudható be neki. Igaz, hogy a belügyekről szóló fejtegetéseinek a hatalmi körök felfogását feltüntető szinezete volt, de hallgatnia nem lehetett rólok, mert nyilvános tárgyalásukra kény-

---

tivek ellen, szinlelt democrata irány, birodalmi szoros centralisatio, mely a német nyelvet az egyes országokban is közigazgatási nyelvvé akarná emelni. E programm mellett alig 3—400 előfizetője. Szerkesztőt szerkesztő után változtatott, de pénzügye nem javult. A bécsi kormány nem tartotta eléggé határozottnak; s a magyar közönség utálta a mi az érintett irányból benne koronkint feltünt.« 440. l.

szerítve érezte magát. Még így is folyton attól kelle tartania, hogy lapja tulajdonjogától megfosztatik, a mi alig másfél év alatt be is következett. A kormányzat új szerkesztőt rendelt a laphoz Récsi Emilben, hiába tiltakozott ez ellene, Császárnak szerkesztőtársával, Bánffy Simonnal együtt vissza kellett vonulnia. Midőn egy reggel »Csengery cikket vitt a szerkesztőségbe, — irja Gyulai — Bánfai helyett Récsit találta ott, a ki mentegetőzött, hogy őt nevezte ki Gehringer szerkesztőnek; hogy mi jogon rendelkezik a más lapjával, ő nem tudja, de mint egyetemi tanár, kénytelen volt engedelmeskedni a rendeletnek, egyébiránt, mihelyt teheti, megszökik, addig pedig jobbra-balra, teljes közönynyel szerkeszt.« *)

Ez időben a *Pesti Napló*-t kitünő irók támogatták. Kemény, Csengery, Falk, Jókai, Gyulai, Pompéry, Bérczy, Erdélyi, később Lévay, Danielik, sőt Eötvös is rendes munkatársai voltak, kiknek közremüködése a lapot magas szinvonalra emelte s lassankint a közönség is nagyobb figyelemben és pártfogásban részesítette. A közönség érdeklődésének növekedésével egyszersmind a rendőri és censurai felügyelet szigorúsága is növekedett. Ez számos bonyodalomra és az irók elkedvetlenítésére adott okot, és nemsokára ismét szerkesztőváltozást vont maga után.

1855-ben Török János, a gazdasági egyesületnek egykori tevékeny titkára s közlönyének szerkesztője vette át a lapot, ki maga a conservativ felfogás felé hajolt s a lapot is ez irányba terelte. A pártok egykori elkülönülése most már nem volt meg. A régi szabadelvű és reformpárt megszünt. A republikánusok teljesen elnémultak, részint

*) *Emlékbeszédek* 308. l.

szétszóródtak s mint párt nem létezett. Az 1848. előtti conservativ s az 1849-iki békepárt tagjai kezdtek lassankint szervezkedni. Amazok, mint az udvarnak állandó hivei, hamarább adhattak életjelt magukról, és magukat ó-conservativeknek nevezve, az új állapotok bekövetkezése után nemsokára mozogni kezdtek, a békepárt hivei csak lassan tömörültek egységes párttá. Hiányzott az alap, melyre helyezkedjenek, az elv, mely összefüzze őket. Csak lassan tisztázódtak az eszmék. A conservativek az 1847-iki helyzet visszaállítására törekedtek. Kemény az *1848*-at tüzte zászlajára, s körülte rövid idő alatt tekintélyes párt szerveződött, mely domináló hatást akkor kezdett gyakorolni, midőn Kemény 1855. június 16-án átvevén a *Pesti Napló* szerkesztését, publicistai pályájának legmaradandóbb emlékű korszakát kezdte meg. Kemény és párthivei emelték a lapot arra a szinvonalra, a melyről az mondhatni az egész nemzet közérzületét tolmácsolta. Az ő szerkesztése idején a *Pesti Napló* legszebb virágzása korát élte. Kemény feltétlen hive volt a kiegyezésnek, mely eszme keresztülvitelén Deák Ferencz államférfiúi bölcseséggel fáradozott. A két férfiút szoros barátság és nézetegység füzte egymáshoz. Tehetségük kiegészítette egymást. Deák nagyobb államférfiú volt, Kemény nagyobb publicista. Deák egy-két esetet kivéve, épen nem irt, eszméit Kemény popularizálta. Igy lett a *Pesti Napló* a későbbi Deákpárt közlönye, melynek megmaradt a hetvenes évekig, mig a vele ugyanazon közjogi alapon álló ellenzékkel nem fusionált.

Kemény a szerkesztéstől többször megvált, majd Pompéry, majd Királyi Pál, majd az ő neve alatt jelent meg a lap, de közreműködésével állandóan támogatta, noha utóbb meg az történt meg, hogy neve, mint szerkesztőé,

akkor is szerepelt rajta, midőn sem nem dolgozott már bele, sem szerkesztésébe nem folyt be. A lap iránya mégis mindig következetes maradt. Annyira megegyező gondolkodásmód, közösen vallott meggyőződés vezette munkájukban a lap munkaköréhez tartozókat, hogy Kemény számtalanszor el sem olvasta előre a lapjában megjelent dolgozatokat. Helyreigazatásra vagy egyes állítások visszavonására azért soha sem volt szükség.

Szorosabb értelemben vett pártlappá, csak a hatvanas években lett a *Pesti Napló,* Török János még mint szerkesztő, nyiltan hirdette, hogy nem *pártlapot* szándékozik benne adni, hanem *magyar lapot,* mely az egységes magyar közvéleménynek legyen kifejezője. Csak midőn az 1861-iki országgyülés tagjai két táborra oszoltak fel, a *felirati pártra,* melynek vezére Deák volt, és a Teleki László vezérsége alatt megalakult *határozati pártra,* lett a *Pesti Napló* a felirati pártnak pártközlönyévé. Szerkesztője ekkor már másod- sőt harmadizben Kemény Zsigmond volt, ki ez időtől fogva az ország belügyeit és a birodalom mindkét államát érdeklő közös államügyeket is gyakrabban fejtegette vezérczikkeiben. Néhány évvel ezelőtt még ritkán szólt a belügyekről, mert meggyőződését nyiltan nem hirdethetvén, inkább hallgatott, de az irodalmi közlemények, mikre mindig nagy tér volt hagyva a lapban, folyton meggyőzően bizonyították a nemzet életrevalóságát. Tárcza-rovatában közölte Jókai, Jósika regényeit, Toldy irodalomtörténeti előadásait, hazafias verseket Aranytól, Tompától. Állandó rovat volt a tudományos irodalom ismertetésére, Csengery, Gyulai, Salamon nagybecsű dramaturgiai, kritikai dolgozatokat közöltek benne, irodalmunk régi jeleseinek életrajzaival pedig a szerkesztő és a munkatársak a

nemzetnek önmagában való hitét iparkodtak éleszteni és ébrentartani. S ekként a *Pesti Napló* bár nem kerülhette ki az absolut kormány megintését, sőt a rövid ideig tartó felfüggesztést sem, de a viszonyokhoz mérten, feladatát mégis tapintatosan és sikerrel töltötte be.

Az 1861-iki országgyülés megnyiltával s annak folyama alatt behatóan ismertette Kemény az országgyülés tevékenységét s közben gyakran fejtegette a belügyek rendezésének módozatait, a kiegyezés müvének részleteit, a nemzet törekvéseinek jogos voltát, az alkotmány helyreállításának feltételeit, egyszersmind mérsékletre és tapintatra buzdítván a túlzókat. Kemény a belügyeket tárgyalta, Falk a külügyekről vezérczikkezett, ők ketten voltak ekkor nemcsak a *Napló*-nak, de az egész magyar időszaki sajtónak legkiválóbb és legmunkásabb publicistái. Heteken, hónapokon keresztül néha alig volt egy száma a lapnak, melybe ne irtak volna, sőt néha két-két czikkük is megjelent egy számban.

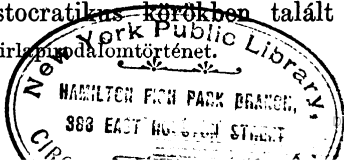
Fáradhatatlan kitartásukat semmi sem törhette meg, még az országgyülés eredménytelen feloszlása sem, melyre különben Kemény előre el volt készülve. Midőn az országgyülés összehivatott, mindenki azt hitte, hogy a kiegyezés létrejövén, koronázó országgyülés lesz. Deák és Kemény előre tisztában voltak vele, hogy a kiegyezés eszméje még nem ért meg teljesen, azért nem is jöhetett még létre, csak 1867-ben, miután súlyos hadi veszteségek árán Bécs hatalmi körei belátták, hogy a birodalom tekintélyének és hatalmi erejének érdekében mulhatatlanul szükséges a Magyarországgal való kiegyezés.

Az eszme, melyet Deák 1861-iki felirati nagy beszédében oly hazafias lelkesedéssel védett, melyért sikra szállt

a *Pesti Napló*-ban megjelent hires husvéti czikkében, végre diadalt nyert. 1867-ben csakugyan létrejött a kiegyezés. Magyarország visszanyerte önrendelkezési jogát.

És e jog kivivásában a politikai időszaki magyar sajtó, s annak élén a *Pesti Napló* egyik legfontosabb szerepet teljesítette.

A *Pesti Napló* nem sokáig állt egyedül az időszaki sajtó terén. 1853-ban Szilágyi Virgil megindította a *Budapesti Hirlap*-ot, két évvel utóbb pedig Török János szerkesztésében a meglehetősen elterjedt *Magyar Sajtó* indult meg, melyek a *Napló*-val ellentétes állást foglaltak el, miért koronkint polemiába is keveredtek egymással, de erősebb küzdelem nem fejlődött ki, mint a Hajnik szerkesztésében megjelenő *Hirmondó*-val sem. Valamennyi meg volt győződve a fennálló helyzet tarthatatlanságáról, csak a kibontakozás módozataira nézve tértek el egymástól. Mig a *Magyar Sajtó* folyton az alkudozás hive volt, a *Pesti Napló* sokáig passiv magatartást tanusított, s hallgatag ellenállásával akadályozta a jogok megcsonkítása árán is egyezkedők törekvéseit. 1860-ban egyéb új vállalatok is keletkeztek. Megindult a *Sürgöny,* melyet előbb Vértei, utóbb két izben is Kecskeméthy Aurél szerkesztett, hatása azonban csekély volt, mint a klerikális irányú *Idők Tanujáé* is, de bizonyos jelentőségre emelkedett a Szabó Lajos szerkesztésében 1860-ban megindult *Pesti Hirnök,* mely a conservativek párt közlönyévé lett. Mint ilyen, pártprogrammot képviselt s szintén a megalkuvást és kiegyezést sürgette. A lap szerkesztője csakhamar Török János lett, a *Napló*-nak egykori szerkesztője, ki journalistai ügyességgel és határozott politikai meggyőződéssel teljesítette feladatát. Nemcsak aristocratikus körökben talált pártfogásra és

támogatásra, hanem a nagy közönségben is számosan voltak hivei, mindazok, kik a legsúlyosabb áldozatok árán is a megalkuvás politikáját hirdették. A lap az 1847-iki álláspontra helyezkedett s mindaddig, mig Deák és párthivei a negyvennyolczas alapon a kiegyezést létre nem hozták, némi hatással volt a közvéleményre, amint azonban a kiegyezés ténynyé vált, elvesztette befolyását, pártja is megbomlott s a véleményekben elágazó töredékekre szakadt.

Nagy jelentőségre jutott s a hatvanas évek politikai küzdelmeiben kiváló szerepet játszott az 1861-iki országgyülés határozati pártja, mely a később kormányra jutott Deákparttal, mint balközép, ellenzéket képezett. Álláspontja kezdetben mint határozati pártnak, igen merev volt. Kerülte az alkudozást, noha a kiegyezést ő is óhajtotta, de áldozatokról hallani sem akart, valamint a kiegyezési alkudozások kezdeményezését is rosszalta. Bár vezérét, Teleky Lászlót, hamar elveszítette, de azért fel nem bomlott, hanem erős ellenzéki párttá tömörült. Elfogadta ugyan a kiegyezés közjogi alapját, a dualistikus államformát, de sokalta az áldozatul hozott concessiokat s követeléseihez szigorúan ragaszkodott. Organuma *A Hon* czimű politikai napi lap volt Jókai, majd Urházy, később ismét Jókai szerkesztésében, mely, mint határozott pártlap, csaknem egy évtizeden keresztül védte a párt programmját s képviselte elveit.

Politikai sajtónk a nehéz viszonyok daczára, elég tevékenység és életrevalóság jeleit mutatja. Fejlődését azonban hátráltatta az erőszakos elnyomás és az önkényes ellenőrzés, melyben sem rend- sem szabályszerűség nem volt. Hirlapiróink látva az ellenőrzésben nyilvánuló következetlenséget, megtanulták képletesen irni s megtanították

a közönséget a sorok között olvasni, így képesek voltak többé-kevésbbé kijátszani a hatalomnak ellenőrző közegeit, de a megintés és az ezt követő felfüggesztés aggodalma, mégis akárhányszor chablonszerű eljárásra kényszerítette őket, mi tényleg káros hatással volt az időszaki sajtó emelkedésére.

Szépirodalmunk is nagyon megérezte az absolut hatalom igáját. Szerkesztőink sokféle zaklatásnak voltak kitéve s örökös bajuk volt a censurával, a rendőrséggel és a hadi törvényszékkel. Kezdetben Nagy Ignácz *Hölgyfutár*-a egyedül képviselte a szépirodalmi időszaki sajtót. Közleményei nagyobbrészt beszélyek és apró lyrai versek voltak, később mint napi lap élénk újdonsági rovattal bővült meg s a közönségnek legkedveltebb közlönyévé lett. Mindjárt 1850-ben Szilágyi Sándor tett kisérletet szépirodalmi vállalataival egymás után indítván meg a *Magyar Emléklapok*-at, a *Pesti Röpivek*-et, majd a *Pesti Ivek*-et, melyeket a hatóság sorba lefoglalt és eltiltott. Érdemük e vállalatoknak abban volt, hogy a közönség figyelmét felkeltették az irodalom iránt, s a visszavonult irókat munkásságra ösztönözték. Bár közleményeik között legjobb nevű iróink dolgozatait találjuk, de a vállalatok közül tartós életnek egy sem örvendhetvén, nagyobb irodalmi jelentőségre nem jutottak.

Inkább irodalmi napi szükséget pótoltak az ötvenes évek kezdetén megindult többi szépirodalmi közlöny is, mint a *Budapesti Visszhang, Családi Lapok, Divatcsarnok, Délibáb,* melyeknek érdeme leginkább az olvasáskedv terjesztésében fekszik. Magasabb színvonalt nem értek el, de feladatuk betöltésére komoly igyekezettel törekedtek. Kisérletszerű, kezdetleges közleményeik között mindig voltak

becsesebb termékek is, s hatásuk legalább annyiban elismerést érdemel, amenynyiben a hivatalos használatból kiszorított magyar nyelvet a társadalom és család körében ápolták s terjesztették. Sőt e czélra Brassai Kolozsvárott, Gönczy Pál Budapesten már az ifjúság számára is közlönyt szerkesztettek, Brassai 1851-ben *a Fiatalság Barátját*, Gönczy 1853-ban az *Ifjúság Lapjá*-t, melyek első ilynemű vállalatok voltak irodalmunkban.

Magasabb műbecs jellemezte a Pákh Albert és Gyulai Pál szerkesztésében megjelenő *Szépirodalmi Lapok*-at és az első illustrált szépirodalmi hetilapot, a *Vasárnapi Újság*-ot. Az előbbi rövid, csak fél évig tartó életnek örvendhetett, de tartalmas dolgozatai nagy elismerést biztosítának neki. Költői részében közölt Petőfi hátrahagyott müveiből, Arany, Tompa, Erdélyi, Gyulai, Szász Károly, Lévai legjobb költői munkáiból, beszélyeit szintén a legjobb nevű elbeszélők irták. Irodalmi rovatában Kemény közölte eszméit a regény és dráma körül. Erdélyi a népdalköltészetet fejtegette stb. Megszünése igazi veszteségnek volt tekinthető.

Pákhnak másik vállalata a *Vasárnapi Újság*, melyet 1854-ben indított meg Jókaival mint főmunkatárssal, egyike volt a legsikerültebb vállalatoknak. Közérdekű, inkább népies mint szakszerű közlönynek mondható. Kezdetben minden számot egy-egy fametszet díszített, később az illustratiók szaporodtak, melyek között sok becses arczkép van régi és újabb költőink, tudósaink és államférfiainkról. Közleményeinek változatossága nagyon kedveltté tette a lapot és évről évre nagyobb elterjedtséget biztosított neki. Pákh Albert, mint egyike legügyesebb szerkesztőinknek, gondosan megválogatta a közlendőket s kiváló figyelmet fordí-

tott közönsége igényeinek kielégítésére. Tanulságost és mulattatót tapintattal és a várakozásoknak megfelelően tudott elvegyíteni lapjában. Ifjak és felnőttek, magasabb és alacsonyabb müveltségűek egyaránt élvezetet találtak benne, s a köztetszés, melyben részesült, évről-évre nagyobbodott.

Mindjárt a második évfolyam mellékletéül megindította a *Politikai Ujdonságok*-at hetilap alakjában, összefoglaló áttekintést adva benne hétről-hétre az előfordult fontosabb politikai események felől. A súlyosabb sajtóviszonyok idején jórészt a külföld politikai helyzetét ismertette, Magyarország belügyeiről említést is alig tett. Hoszszas leirásokat adott a krimi, majd az olasz-osztrák, majd a porosz-olasz-osztrák hadjáratokról s azok mindenféle apró részleteiről. Csak midőn 1866-ban az osztrák-magyar kiegyezés ügye oly kedvező fordulatot vett, hogy az önálló alkotmányos kormányzat visszaállítását rövid idő alatt reményelni lehetett, csak ekkor kezdett gyakrabban, majd később állandóan a belügyek ismertetésével is foglalkozni.

Pákh mindkét vállalatának nagy népszerűséget biztosított s velök nevének elismerést az időszaki sajtó terén. 1867-ben bekövetkezett haláláig a legéberebb gonddal szerkesztette s midőn a halál kivette kezéből a szerkesztői tollat, hozzá hasonló utód vette kezébe, ki maig is folytatja a szerkesztést. Három évtizedet tölt már be a *Vasárnapi Újság* és a *Politikai Újdonságok,* mely egész idő alatt csak két szerkesztőjük volt. Ezért mindkét lap iránya, beosztása és szelleme oly megegyező, következetes, hogy hozzá hasonló esetet egész időszaki sajtónk története nem mutat fel. A hatvanas években kezdett virágzásra kapni a közönség részéről mindig tetszéssel fogadott humoristikus sajtó is.

Jókai *Üstökös*-e és Tóth Kálmán *Bolond Miská*-ja a legnépszerűbb vállalatok voltak, melyek az idők viszonyai között fontos missiot is teljesítettek, mert a nemzetiségünk ellen intézett bureaucratikus eljárást nevetséggé tevén, nagyban fokozták fajunk kitartásának és ellenállásának szivósságát. Mint irodalmi vállalatok, kevés jelentőségűek, de azért szerepük az időszaki sajtó történelmében említést érdemel.

A szépirodalmi és tudományos sajtó között foglalnak helyet Arany vállalatai: a *Szépirodalmi Figyelő* és a *Koszorú*. Mindkettő korunkig a legtartalmasabb közlöny, mely egy-egy szám szűk terjedelméhez mérten nagyszabású aesthetikai, kritikai, irodalomtörténeti tanulmányokat közölt. Szépirodalmi részében pedig legjobb költőink és elbeszélőink szerepeltek. Arany nemcsak mint alkotó költő volt elsőrangú tehetség, hanem mint műbírálót is élénk megfigyelés és kitünő itélet jellemezte. Itéleteinél és izlésénél fogva egyaránt hivatva volt a közönséges színvonalt meghaladó folyóiratot szerkeszteni, mint a milyen mindkét vállalata valóban volt is. Harmonikus egységbe hozta a szerkesztő a lap szelid lyrai verseit komoly tudósok, mint Hunfalvy Pál, Brassai, Imre Sándor tanúságos czikkeivel s ekként oly közép-utat tudott megtartani, kikerülve az egyoldalúságot, hogy vállalatai minden várakozásnak megfeleltek.

Még örvendetesebb haladásról tanúskodnak, mert tartós hatást gyakoroltak, szakközlönyeink és tudományos folyóirataink. Nemes irányú, buzgó igyekezet párosult legjobb nevű tudósaink és iróink tevékenységével tudományos időszaki sajtónk virágzásának biztosítására, és az eredmény elismerést érdemel. Danielik *Religio*-ja magvas tar-

talmával meghaladja az előbbi évfolyamokat, Korizmics a *Gazdasági Lapok*-at tudományos szivonalra emelte, a *Heti-lapok* (szerkeszté Berde), a *Sárospataki Füzetek* mind változatos tartalommal és irodalmi jelentőségű dolgozatokkal jelentek meg, melyek a magyarnál nagyobb nemzet irodalmában is számot tennének. De hatásra és jelentőségre nézve legnevezetesebbek voltak Toldy: *Új Magyar Múzeum*-a, Csengery: *Budapesti Szemlé*-je és Hunfalvy: *Magyar Nyelvészet*-e. Ez utóbbi egy új tudományágnak, az összehasonlító nyelvészetnek volt nálunk első úttörője, mely alapvető szakszerű közleményeiért ma is keresett forrásmunka.

Mindhárom szerkesztő irodalmunknak ünnepelt nevű munkása. A legnagyobb tudós köztük Hunfalvy Pál, a leggondosabb stilista Csengery Antal volt, a legtevékenyebb munkás Toldy Ferencz. A két első vállalat encyclopaediai jellegű, az utóbbi szorosan vett szakfolyóirat volt. Toldy, a fáradhatatlan irodalombúvár és adatgyüjtő, nagybecsű irodalmi anyagot halmozott össze az *Új Magyar Múzeum* évfolyamaiban. Csengery, a jeles magyar essayiró, ki irataiban a legválasztékosabb stilust, igazi franczia elegantiát alkalmazott, a *Budapesti Szemle* füzeteiben a tartalom és forma tekintetében legszebb dolgozatokat közölte, Hunfalvy pedig a maga és közreműködő szaktársai alapos, tudományos készültségre valló munkálataival, alapját vetette meg a tudományos magyar nyelvészetnek, mely Révai után csak dilettánsok müvelésében részesült.

Mindhárom folyóirat időszaki irodalmunk legbecsesebb gyüjteményes munkája, bennük és általuk mind tudományos szakképzettségünket, mind irodalmi állapotaink fejlettségét, méltóan látjuk képviselve. Különösen jótékony

hatása volt irodalmunkra a *Budapesti Szemlé*-nek iró- és olvasóközönségünk fejlesztésére egyaránt. Egyrészt irókat nevelt a magasabb és szakszerűbb tudományosság élvezhető tárgyalására és előadására, másrészt a közönséget tartalmas, komoly dolgozatok olvasására szoktatta. Feladatul tüzte ki benne Csengery a tudományok különféle ágainak müvelésén kivül, a szépirodalom emelését is s összes irodalmi tevékenységünk kritikai méltatását. »A magyar irodalom és tudományos mivelődés előmozdítására — irja a *Budapesti Szemle* tervrajzában — semmi sem oly szükséges jelenleg, mint egy tudományos folyóirat alapítása.

Revue, mely a tudományok és szépmüvészetek hazai és külföldi állását képviselné;

a tudományokat (főleg a történeti, bölcselmi, nemzetgazdasági és természeti tudományokat) kellemes alakban megkedveltetvén, a tudósabb müvek olvasására közönséget készítne elő;

egyszersmind irókat képezne ily tudományos müvek irására;

a most szétszórt tudományos erőket egy központ körül gyüjtené össze;

s mig a tudós száraz előadását kedveltető alakban vezetné a közönség elé: a stylistának eszméket adna feldolgozás végett; s ekkép

gyülpontja lenne a régibb tudományos erőknek, iskolája a fiataloknak.

Egészen eredeti czikkeken, történeti és úti vázlatokon és tudományos értekezéseken kivül, úgynevezett essay-ket is hozna a vállalat. Neme az irodalomnak, mely a hirlapi czikkek és a könyvirás közt foglal helyet s egész könyvek tartalmát, kritikai felfogással, szép alakban adván,

a termékenyítő eszméket tömegestől ülteti át az irodalomba. Másutt is hasznos foglalkozásnak tartják az irók is, mint Macaulay. S mi sokkal inkább vagyunk utalva az irodalom e nemére, hol a külföldi jelesebb müvek közül is csak ritka jelenhet meg fordításban.

A világ tudományos mozgalmai mellett figyelemmel kisérné e szemle a politikai eseményeket is. E részen a journalisticánál magasabb, mondhatni történetirói állást foglalna el, fölvilágosítván a kérdéseket a történet és nemzetközi jog szempontjából.

A szépirodalomra kétképen hatna e vállalat: 1. példákul közölvén legjelesebb szépirodalmi iróink (Eötvös, Kemény, Arany) müveit; 2. havi vagy évnegyedes kritikával kisérvén a hazai és külföldi szépirodalom termékeit.

Mig külön zenészeti és festészeti folyóirat támad: e rovatokat is képviselné az e szakban felmerült tehetségek által."

Ime, ily terv lebegett Csengery szemei előtt, midőn a *Budapesti Szemle* megindítására gondolt, s hogy e kétségkivül mély belátásra mutató tervet meg is tudta valósítani, azt a szerkesztésében megjelent évfolyamok meggyőzően tanúsítják. Valóban a *Budapesti Szemle* koronája hirlapirodalmunk legkomolyabb irányú vállalatainak.

A hirlapsajtó történetében említhető meg oly gyüjteményes munkák megjelenésének jótékony hatása is, melyek részben a korlátok közé szorított napi sajtó feladatát is teljesítették, midőn ismeretterjesztő dolgozatokban részint politikai kérdéseket tárgyaltak, részint államtudományi oktatást adtak a nagy közönség számára. Ilyen volt Csengerynek *A magyar szónokok és államférfiak könyve*, még inkább a Pákh Albert szerkesztésében megjelenő *Ujabb-*

kori Ismeretek Tára, mely utóbbi sok oly tanulságos czikket hozott, melyeket a napi sajtó hasábjain nem lehetett volna közölni. E gyüjteményes vállalatoknak tehát a napi sajtó részleges pótlása is feladatul jutott.

Mint ezen, a részletek fejtegetése nélkül közölt adatok is mutatják, az 1850 től az alkotmányunk visszaállításáig, 1867-ig terjedő korszak politikai, történeti és irodalmi szempontból egyaránt érdekes időszaki sajtótermékeket produkáit. A ki e korszak történetének megirását fogja magára vállalni, nemcsak nem nélkülözheti hirlapirodalmát, hanem benne a legtanulságosabb forrást fogja feltalálni.

És ezt általánosságban hirlapirodalmunk egész történetére nézve mondhatjuk. A magyar időszaki sajtó története nemzetünk politikai és müvelődési történetének egyik jelentékeny része. Tanulmányozása nem kevésbbé érdekes, mint tanulságos, benne hiven visszatükrözve látjuk nemzetünk tespedésének és törekvésének, haladásának és visszaesésének képét. Egyes részleteiben úgy mint öszszességében bizonyítja nemzetünknek a civilisatio mozgalmai iránt mindig tanusított érdeklődését s koronkint a hazafias érzület nyilvánulásainak megható képét rajzolja.

